

Kalligram

Kosztolányi Dezső Összes Művei
Pacsirta

Kosztolányi Dezső Összes Művei
Kritikai kiadás

Sorozatszerkesztő:
Dobos István
Szegedy-Maszák Mihály
Veres András

A sorozat
az MTA-ELTE Hálózati Kritikai Szövegkiadás Kutatócsoport
és az MTA Irodalomtudományi Intézet OTKA pályázata
együttműködésében készül.

Az MTA Textológiai Munkabizottságának ajánlásával.

Kosztolányi Dezső

Pacsirta

Kalligram Könyvkiadó
Pozsony, 2013

A szöveget sajtó alá rendezte,
a kísérő tanulmányokat és a jegyzeteket írta:
Bucsics Katalin

A francia kéziratot sajtó alá rendezte:
Józan Ildikó

A gyorsírást szövegeket gondozta:
Lipa Tímea

A kötetet lektorálta:
Bengi László
Dobos István
Szegedy-Maszák Mihály
Takács László

A kötetet az MTA–ELTE
Hálózati Kritikai Szövegkiadás Kutatócsoportja
az MTA Támogatott Kutatócsoportok Irodája
támogatásával készítette.

A kötet megjelenését
a Nemzeti Kulturális Alap
támogatta.

Editor © Bucsics Katalin, 2013
ISBN 978-80-8101-699-8

ELŐSZÓ

Jelen kritikai kiadás Kosztolányi Dezső *Pacsirta* című regényét adja közre az életműsorozat eddig megjelent darabjaihoz hasonló genetikai és szinoptikus kiadás formájában. A kötet fölépítésében s a kézirat átírásának elveit tekintve – az életmű, valamint a sorozatkiadás szerint is előző regényhez – a *Nero, a véres költő*höz hű. Első és fő részét a *Szövegközlés* fejezet alkotja, mely a mű fennmaradt, ám meglehetősen hiányos kéziratos fogalmazványtöredékének átírását, s vele tükröben a még Kosztolányi Dezső életében és tudtával megjelent kiadás szövegét – a szövegváltozatok hozzá kapcsolódó jegyzeteivel – foglalja magába. Ezt követi a *Függelék*, melyben egyrészt a regény szövegéhez szorosan csatlakozó szövegkritikai megjegyzések, továbbá olyan töredékek találhatók, melyek a folyamatos szövegközlésbe beilleszthetetlennek bizonyultak. Ugyancsak ez a rész tartalmaz egy közvetlen előzményként számon tartott tollrajzot, valamint a regény Kosztolányitól származó autográf francia fordításának bemutatását, s két fejezetet is a fordítástöredékből. A következő rész, a *Jegyzetek*, a regényhez csatlakozó kritikai kiegészítőszövegeket jelenti: a szövegközlés elveit, a regény kéziratának s a szövegközlésben figyelembe vett nyomtatott szövegkiadásoknak a leírását s rövidebb elemzését; közli továbbá a regény magyar és idegen nyelvű kiadásainak, illetve átdolgozásainak jegyzékét. Ebben a főfejezetben található még a regény szövegéhez csatlakozó tárgymutató s a mű keletkezés- és fogadtatástörténetéről írt hosszabb tanulmány.

A kötet remélhetőleg segítségére és élvezetére szolgál majd az olvasóknak, kik tudományos vagy egyéb okból mélyebben kívánnak belelátni ennek a Kosztolányi-regénynek s általában egy irodalmi műnek a történetébe. E könyv létrejötte azonban korántsem a sajtó alá rendező személyes érdeme, így e rövid előbeszédnek a további része legyen mindazoké, kik közvetlenül vagy közvetve segítették e munkát. Mielőtt bárkiről is szót ejtenék, tanáromnak,

Szegedy-Maszák Mihálynak szeretnék köszönetet mondani, amiért 2010 nyarán érzésem szerint a legjobb s legnehezebb földadattal ajándékozott meg, rám bízva azt a regényt, mely hihetőleg írója számára is a legkedvesebb volt. A földolgozásra váró anyag előzetes bemutatásáért Arany Zsuzsannának, a szövegek gondozásához szükséges első filológiai útmutatásokért pedig Bengi Lászlónak tartozom nagy köszönettel, ki az időközben fölmerülő problémák megvitatásában is készséggel és felelősséggel állt rendelkezésemre. Hálás vagyok Takács Lászlónak, ki az általam már lejegyzett szövegek közlés egészét, eredeti forrásokkal egybevetve ellenőrizte, s kinek tanácsaira, véleményére a munka minden szakaszában számíthattam. Józan Ildikónak e kötethez való hozzájárulását kell föltétlenül megköszönnöm: a francia kéziratos fogalmazvány földolgozását és gondos ismertetését, Lipa Tímeának pedig, hogy a kézirat gyorsírással jegyzetelt megfejtette. S köszönettel tartozom Bíró-Balogh Tamásnak is, ki a tulajdonában lévő – jelen közlésben 222-es sorszámú – *Pacsirta*-kéziratlapot rendelkezésemre bocsátotta.

Hálás vagyok Dobos Istvánnak, ahogy imént már említett többi lektoromnak, továbbá Rónay László tanár úrnak is, hogy elolvasták a készülő kísérőtanulmányokat, s figyelmükkel megtisztelve értékes megjegyzéseikkel, véleményükkel segítették a munkám. Hasznos tanácsokért, egy-egy adat föl kutatásában nyújtott segítségért köszönettel tartozom Ádám Péternek, Hózsa Évának, Parádi Andreának, Táborosi Margarétának, Thuróczy Gergelynek, Maria Toth-Ignjatovićnak, s nem utolsósorban a *Pacsirta* angol fordítójának, Richard Aczelnek, kivel kölni tartózkodásom idején többször is alkalmam volt beszélgetni a regényről. Köszönöm továbbá Szilágyi Zsófiának és Aleku Sztefkának, hogy orosz és bolgár nyelvi hiányosságaim leküzdésében segítségemre voltak.

Külön köszönettel tartozom még Dévavári Beszédes Valériának az érdekes és hasznos beszélgetésért, s hálával gondolok a Szabadkai Városi Könyvtár munkatársaira, Ágoston Pribilla Valériára, Bogárné Irénre és Hicsik Dórára, hogy a 2012-es szabadkai Kosztolányi Napok idején szeretettel fogadtak, s a munka során mindig gyorsan és készséggel segítettek.

Mindazon intézmény munkatársainak e kötethez való hozzájárulását sem feledhetem el, kik minden lehető forrást készséggel bocsátottak rendelkezésemre. Így az MTA Kézirattára s Mikrofilm-tára, az Eötvös Könyvtár dolgozóinak, valamint a Magyar Rádió két munkatársának: Liptay Katalinnak és Debreczeni Gézának.

Hradeczky Móni és Hollós János kitartó és figyelmes munkájáért pedig múlhatatlanul hálás vagyok, kik nélkül e kötet ebben a formában aligha valósulhatott volna meg.

Végül köszönöm családomnak és barátaimnak, amiért megbocsátották nekem, hogy az utóbbi három év java részét helyettük, élők helyett egy halhatatlannal töltöttem.

Budapest, 2013. január 24.

Bucsics Katalin

Kosztolányi Dezső

Pacsirta

regény

Õneki

1.

Első fejezet,

(melyben az olvasó megismerkedik <a regény három főalakjával>_c
két öreggel s egy leánnyal, ki életük bálványa és hall egy fölöttébb
5 körülményes puszta kirándulásról is.)

[b] Az ebédlő<ben, a>_c <török><kereveten>_c ↓:támlásdiványán, ↓
↓:nemzetiszin<ű>: ↓ zsinag-darabok, [...] ↓:cukorspárga-végek, ↓
papirok ↓:foszlányai: ↓ hevertek <...>s a helyiújság egy szétszagga-
tott példánya, mely<...>nek <nek> homlokán kövér cimbetűkkel
10 ez állott: „Sár<vári>szegi <és Vidéke> ↓:Közlöny: ↓ <1889>1899.”

[b] A <naptár> falinaptár, a tükör mellett <ezt> <mutatta a hó-
nap> az erős <napsütésben> ↑:verőfényben: ↑ <mutatta> ↓:feltün-
tette: ↓ a <nap> hónapot, <és> napot: <s> Szeptember 1. <<c>Csü-
törtök> ↓:Péntek.: ↓

15 [b] Az ingaóra pedig, mely cifr<á>a, fafaragványos <tokjában>
<kozöny> <, >_c üveg<es>_c ↓: ↓ tokjában <közönyösen> járt <s> és
sárgaréz sétálójával, <mint valami ↓:ezzel a: ↓ gömbölyű bárdal,>
apró darabokra vagdalta a <hosszúnak>_c ↓:végtelennek: ↓ látszó
napot, {az időt} mutatta |:az időt: |: ½ <2.><4>1.

20 [b]_c Két öreg<ember> <állt> ↓:csomagolt: ↓ az ebédlőben <...>
[b]_c <E>_c

<gy>_c ↓:Valami: ↓ vedlett, barna<-vászon> bőrönddel bírkoztak.
Becsúszatták a körömráspolyt meg a sűrűfésűt a válaszfalán lévő
vászontáskába, aztán összeszűjálták, a földre tették. Ott állott már
25 útrakészen,

[levált, hiányzó rész]

ELSŐ FEJEZET¹

(melyben az olvasó megismerkedik két öreggel
s leányukkal, ki életük bálványa,² és hall
egy körülményes pusztai kirándulásról is).³

- 5 Az ebédlő támlás díványán nemzetiszín⁴ zsinegdarabok, cukorspár-
gavégek,⁵ papírok⁶ foszlányai heverték s a helyi újság⁷ szétszaggatott⁸
példánya, melynek homlokán kövér címbetűkkel ez volt olvasható:⁹
Sárszegi Közlöny, 1899.

- A falinaptár, a tükör mellett, az erős verőfényben föltüntette¹⁰ a
10 hónapot, napot: *Szeptember 1. Péntek.*¹¹

Az ingaóra pedig, mely cifra, fa-faragványos¹² üvegtokjában járt
és sárgaréz-sétálójával¹³ apró darabokra vagdalta a végtelennek lát-
szó napot, mutatta az időt: $\frac{1}{2}$ 1.

Apa és anya csomagolt az ebédlőben.

- 15 Egy vedlett,¹⁴ barna bőrrönddel birkóztak. Becsúszatták a¹⁵ sű-
rűfésűt¹⁶ a válaszfalán lévő vászontáskába, aztán összeszíjzták, a
földre tették.

¹ [Ny] FEJEZET,

² [E] [Ny] [nincs vessző]

³ [E] [nincs mondatvégi írásjel]

⁴ [Ny] nemzetiszín

⁵ [E] cukorspár-gavégek,

⁶ [Ny] papírok

⁷ [Ny] újság

⁸ [E] újság egy szétszaggatott

⁹ [E] ez áll:

[Ny] ez állt:

¹⁰ [E] feltüntette

¹¹ [E] *péntek.*

¹² [E] fa-faragványos, [sortörésnél]

¹³ [E] sárgaréz-sétálójával

¹⁴ [E] [Ny] Valami vedlett,

¹⁵ [E] [Ny] Becsúszatták a körömráspolyt, meg a

¹⁶ [Ny] sűrűfésűt

2

- ↓:Tarkövön, a <|:nem nagy:|>_c <pár>_c <↑:száz:↑>_c <holdas>_c birto-
kán:↓ kipihenjék magukat, <mindahárman>_c. [b] A ↑:nem nagy,
százholdas:↑ puszta közepén, <↓:...:↓>_c <két>_c rozoga gazda-
5 sági épület|ek:| között <, egy kis dombocskán> <volt egy> emelke-
dett a ↓:három szobás:↓ „kastély”, <afféle kis> <↓:egy házikó:↓>_c
<melynek három szobája volt,>_c oldalt egy <kis> tágas terem↓:mel:↓,
a „vendégszoba”↓:val:↓, melynek <mész-szagára>_c ↓:meszelt fa-
laira:↓, vadász-fegyvereire, agancsaira <még>_c jól emlékeztek.

Ott állt¹⁷ már útrakészen,¹⁸ repedésig tömve minden holmival, kétoldalt¹⁹ hatalmasan kipuffadó hassal, akár a macska, amelyik majd²⁰ kilencet kölykezik.²¹

5 Csak még az asztalon levő utazókosárba²² tettek be egyet-mást:²³
a csipkés női bugyogót, a blúzt, a mamuszt, a cipőgombolót, melyet leányuk már gondosan²⁴ odakészített.

– A fogkefe,²⁵ – szólt apa.

– Lám, a fogkefe, – bölintott anya²⁶ – majd itthon maradt a fogkefe.

10 Fejét csóválva már sietett is a folyosóra, onnan a leányszobába, hogy a zománcos bádorgmosdóról hozza a fogkefét.

Apa a kezével még egyszer letapsikolta a holmikat, gyengéden megsimogatva,²⁷ hogy egymásra lapuljanak.²⁸

15 Sógora, Bozsó Béla, az asszony testvérbátyja, több ízben meghívta őket, nyárra, hogy²⁹ Tarkövön, a birtokán kipihenjék magukat.

A nem-nagy,³⁰ százholdas puszta közepén rozoga gazdasági épületek között emelkedett a háromszobás »kastély«, oldalt tágasabb³¹ teremmel, a vendégszobával, melynek meszelt falaira, vadászfegyvereire, agancsaira jól emlékeztek.

¹⁷ [E] [Ny] állott

¹⁸ [E] utra készen,

¹⁹ [E] [Ny] két oldalt

²⁰ [E] macska, ki majd

²¹ [E] [Ny] kölykedzik.

²² [E] [Ny] asztalon álló utazókosárba

²³ [E] [Ny] egyetmást:

²⁴ [E] leányuk gondosan

²⁵ [E] [Ny] [*nincs vessző*]

²⁶ [E] [Ny] anya,

²⁷ [Ny] megsimogatva,

²⁸ [Ny] lapúljanak.

²⁹ [E] [Ny] nyárra, egy-két hétre, egy hónapra, hogy

³⁰ [E] nem nagy,

³¹ [E] [Ny] oldalt egy tágasabb

Évek óta nem jártak itt, de anya <gyakran> ↓:sokszor:↓ emlegette a „birtok”-ot, a kis nádas, szittyós eret is, mely a domb alatt bújdosik s hullámain valaha, gyermekkorában, papírcsónakokat úsztatott.

- [b] Folyton halogatták <ezt>_c a kirándulást. [b] Az idén <azonban> ↓:azonban:↓ minden levél, melyet a pusztáról kaptak, azzal végződött, hogy jőjjenek, ↓:az Isten |:szent:| szerelmére,:↓ minél előbb. [b] Májusban végre <elhat>

- elhatározták, hogy <végre> meglátogatják őket. <A>_c ↓:De a,:↓ nyár <azonban>_c elmúlt, min<d>t rendesen, <a> téli szükségletek
10 beszerzésével, lekvárok főzésével <a> cseresznyés↓:↓, <és> meggyes-üvegek kötözgetésével. Augusztus végén tudatták <velük> <a szülők>, hogy <majd> <jövőre> <maguk> ismét itthon rekedtek, nem <is> szívesen mozdulnak ki <a vidéki városkából>, már öregek ← az apa ötvenöt éves volt, az anya negyvenhét →_c, hanem
15 elküldik helyettük a leányukat, egy hétre. Ő úgyis sokat dolgozott, ↓:↓ nyolc terítőt horgolt ↑:az aranyos:↑ |:és:| maga vezette a háztartást ↓:↓, ráfér a pihenés. <Ezt a hír>

- [b] <Ezt a>A hirt a rokonok örömmel fogadták. [b] <Most már> <m>Minden nap <váltottak levelet.>↓:jött a pósta.:↓ Béla bácsi,
20 <és> ↓:meg a felesége:↓ Etelka néni <külön>_c levelet írt a leánynak, a leány válaszolt rá az anya a <hugának írt>, ↓:sógornéjának írt:↓ az apa a <sógorának>_{tc} ↓:sógorának:↓ < közölte vele az érkezés napját, s megkérte>_{tc} ↓:megkérte őt,:↓ hogy <<a leányt> ↓:Pacsirta:↓ <az állomásnál> ↓:Pacsirtát:↓ <↑:a leányukat:↑>_c ő maga |:,:| <↓:....:↓>_c
25 ↑:személyesen várja:↑ <várja>_c <↓:....:↓>_c kocsival<.>, mert az állomástól <a tanya>_c háromnegyedórai járásra volt. Mindenben <pontosan>_{tc} megállapodtak. [b] Az utolsó napokon ↓:mégis:↓ sürgönyök keresztették egymást<.>, melyek a legkisebb részleteket is tisztázták. Most már nem lehetett lemondani<a>_c az útról. <↓:....:↓>
30 <<<S>szeptember elsején> <<I>indulnia kellett.> Indulnia kellett.>_c

Évek óta nem jártak itt, de anya sokszor emlegette a »birtok«-ot, a domb alatt bujdosó³² kis nádas, szittyós eret is, melynek hullámain valaha, gyermekkorában, papírcsónakokat³³ úsztatott.

Folyton halogatták a kirándulást.

- 5 Az idén azonban minden levél, melyet³⁴ a pusztáról kaptak, azzal végződött, hogy jöjjenek³⁵ már, minél előbb jöjjenek.³⁶

Májusban végre elhatározták, hogy meglátogatják őket. De a nyár elmúlt, mint rendesen, téli szükségletek beszerzésével, lekvárok főzésével, cseresznyés, meggyes befőttüvegek³⁷ kötöztetésével.

- 10 Augusztus végén tudatták, hogy ismét itthon rekedtek, nem szívesen mozdulnak ki, már öregek is, hanem elküldik maguk helyett a leányukat,³⁸ egy hétre. Ő³⁹ ügyis⁴⁰ sokat dolgozott, ráfér⁴¹ a pihenés.

A hírt a rokonok örömmel fogadták.

- 15 Mindennap jött a posta.⁴² Béla bácsi, meg felesége,⁴³ Etelka⁴⁴ néni, levelet írt a leánynak, a leány válaszolt rá, az anya a sógornőnek írt, az apa a sógornak, megkérve őt, hogy ő maga, személyesen várja kocsival,⁴⁵ mert az állomástól a tanya háromnegyed órai járásra volt. Mindenben megállapodtak.

- 20 Az utolsó napokon mégis sürgönyök keresztettk egymást, melyek a legkisebb részleteket is tisztázták.⁴⁶ Már nem lehetett lemondani az útról.

³² [Ny] bújdosó

³³ [Ny] papírcsónakokat

³⁴ [E] amelyet

³⁵ [Ny] jöjjenek

³⁶ [Ny] jöjjenek.

³⁷ [E] [Ny] meggyes üvegek

³⁸ [E] [*nincs vessző*]

³⁹ [E] [*új bekezdés*] Ő

⁴⁰ [Ny] ügyis

⁴¹ [E] dolgozott – ráfér

⁴² [Ny] posta.

⁴³ [Ny] meg a felesége,

⁴⁴ [E] Etelke

⁴⁵ [E] várja a kocsival,

⁴⁶ [E] tisztáztak [*sajtóhiba*]

- [b] Anya vissza<jött>_c<↓:... ..>_c↑:jött:↑, hozta a fogkefét
 <,>. <a>Apa ↓:gondosan:↓ selyem papirba pakolta <<s becsúsztotta
 a kosárba.> <Hajnal óta csomagoltak,> <Haj>>_c [b] Még egyszer
 körütekintettek s mikor látták, hogy nem maradt künn semmi
 5 ↓:egyéb:↓, <szótlanul>_{tc} rá<emelték>↓: nyomták:↓ a kosárra a fe-
 delét. [b] <d>De a kulcs nem ↓:jól:↓ fogott, a zár ↓:mindig kipat-
 tant:↓ <<nem csukódott>_c↓:... ..>_c s <ezért>_{tc} ↓:ezért:↓ a ko-
 sarat cukorspárgával kötötték át, úgy, hogy apa <az öreg,>_c sovány
 <testével>_c ↓:mellével:↓ ránehezedett és homlokerei kiduzzadtak.
 10 <Nehéz volt a válás.>_c [b] <Hajnalban>_{tc} ↓:Ezen a napon:↓ <K>ko-
 rán <keltek>_{tc} ↓:ébredtek:↓ mind a hárman, <a rendkívüli napon>_{tc}
 <azonnal>_c ↓:legott:↓ csomagolni kezdtek, <de a>s a <<rend> rend-
 kívül nap>_c ↓:rendkívüli:↓ izgalma<ában>_c ↓:omban:↓ <, csak>_c
 ↓:csak:↓ ide-oda bódorogtak <,>. <m>Még ebédelni sem tudtak
 15 rendesen,

3.

- mert <mindig> ↓:folyton:↓ eszközbe jutott <<egy>a sűrűfésű,
 harisnya,> <egy sűrű>_c fésű> <↓:körömráspoly:↓>>_c <valami>_c
 ↓:ez-az:↓ <egy körömráspoly, egy sűrűfésű, melyet <↓:... ..>_c
 20 a bőrönd válaszfalán lévő vászontáskába bújttattak. [b] Most <azon-
 ban>_{tc} ↓:azonban:↓ elkészültek. [b] A kosarat <is <lett>>_c ↓:is:↓
 <le>letették a földre a bőrönd mellé. Targonca zötyögött a <köve-
 zett>_c udvar<on>_c ↓:téglázott <járdáján>_c útján:↓ ↓:mely a Petőfi
 utca járdájától | a kertbe egész:| a verandaig vezetett:↓ Beállított
 25 egy langanéta <paraszt>_c ↓:paraszt:↓ kamasz, ki a bőröndöt, kosarat
 közönyösen <vállára emelte>_{tc} a targoncára helyezte, tolta, kifelé,
 az állomásra.

- Az öregek ziháltak a <z erőfeszítéstől.>_c <↓:fáradtságtól:↓> Vége
 <volt>_c ↓:volt:↓ a <munkabol>_{tc} munkának, de itt <volt>_c az utolsó
 30 pillanat↓:a:↓, mely ünnepi szorongással csikarta szívüket, elállította
 szájukon a szót. <Egymásra néztek ->_{tc} |:Egymásra néztek.:|

Anya visszajött, hozta a fogkefét. Apa gondosan selyempapírba⁴⁷ pakolta.

Még egyszer körülnéztek⁴⁸ a szobában és mikor⁴⁹ látták, hogy nem maradt künn semmi egyéb, rányomták a kosárra a fedelét.

5 De a kulcs nem fogott,⁵⁰ a zár mindig kipattant, ezért⁵¹ a kosarat cukorspárgával kötötték át, úgyhogy⁵² apa sovány mellével ránehezedett s homlokerei kiduzzadtak.⁵³

Ezen a napon korán ébredtek mind a hárman,⁵⁴ legott csomagolni kezdtek és a rendkívüli izgalomban csak ide-oda bódorogtak. Még ebédelni sem tudtak rendesen, mert folyton eszükbe jutott ez, az.

Most azonban elkészültek.

A kosarat is letették a földre, a bőrönd mellé. Targonca zötyögött az udvar téglázott útján, mely a Petőfi-uca járdájától a kertbe vezetett, egészen a verandáig.⁵⁵

15 Beállított egy langanéta kamasz, ki a bőröndöt, kosarat⁵⁶ könnyösen a targoncára helyezte, tolt,⁵⁷ kifelé,⁵⁸ az állomásra.

⁴⁷ [Ny] selyempapírba

⁴⁸ [E] [Ny] körülnézett

⁴⁹ [E] amikor

⁵⁰ [E] nem jól fogott,

⁵¹ [E] kipattant és ezért

⁵² [E] úgy, hogy

[Ny] úgy hogy

⁵³ [Ny] kiduzzattak

⁵⁴ [E] mindhárman

[Ny] mindahárman,

⁵⁵ [E] verendáig. [sajtóhiba]

⁵⁶ [E] ki a kosarat

⁵⁷ [E] [nincs vessző]

⁵⁸ [E] [nincs vessző]

- [b] Apa ↓:egér-:↓szürke ruhát viselt, mely ↓:pont:↓ olyan <szürke>_c volt, mint a haja. <Fönn>_c <m>Már <egészen>_c ↓:erősen:↓ <meg>_c őszült, bajusza deresedett, szeme alatt kis zacskók <lógtak>_c ↑:lógtak:↑, gyűrött, elhasznált pergamentes bőrből. [b] Anya
- 5 fekete <feket> ruháját hordta, mint mindig. <Ő még> Az ő haja |:,|:melyet:| pomádé<san>val símított<a>_c <le>_c:| még nem ↓:mindenütt:↓ <fehéredett>, <Csak oldalt> <és simán>_c <↓:fekete fűrtjeit:↓>_c {,|:melyet:| pomádé<san>val símított<a le>}, <a, a fekete fon> <R>redők sem igen mutatkoztak <még>_c <az>_c arcán, csak <<fönn>_c a> homlokán. <Egymásra néztek>_c <↓:egy-kettő>_c futott át két mélyebb ránc:↓>_c ↑:futott át két mélyebb ránc:↑ [b] Mégis mennyire hasonlítottak. Szemükben ugyanaz a riadt fény reszketett, vékony, porcogós orruk egyformán hegyesedett ki és fülük is egyformán piroslott. A hosszú házaselet testvérekké tette őket.

- 15 ↓:a falióra pillantottak.:↓ Apa megnézte zsebóráját ↓:is:↓, mely pontosabban járt <s> <Ki><K>Kimentek ↑:most:↑ a verandára <|:,|>. <és>_c <a>A kertbe szóltak, egyszerre:
– Pacsirta.

- Egy leány ült a <padon> <↓:nádfonatos széken:↓>_c ↓:padon:↓, a virágágyak előtt, a ↓:vad-:↓gesztenyefa <árnyékában> ↓:alatt:↓ Sárga pamuttol horgolt <egy terítőt>_c |:egy terítőt:|

- Csak fekete haját lehetett látni, mely – akár lomb a földre – árnyékot vetett <rá> arcára, melynek háromnegyedét eltakarta |:,| <s>_c pusztán egy negyedét mutatta.
- 25 <Lehet> <A leány>_c <↑:a hívásra:↑>_c <n>Nem ↓:mindjárt:↓ mozdult <↓:a hívásra[?]:↓>_{tc}. Lehet, <hogy>_{tc} nem is hallotta. Aztán szeretett így maradni, lehajtott fejjel, munkájára bámulva, sokáig, akkor is, <hogy>ha belefáradt, mert hosszú évek alatt gyűjtött tapasztalatából tudta, hogy ez a helyzet illik neki legjobban. <Sokszor>_{tc} <m>Megesett, hogy zajt hallott, de azért nem tekintett föl. Akkora önfegyelemmel uralkodott magán, mint egy beteg.
- 30 <Megint> |:Most:| {kiabáltak}, erősebben |:kiabáltak:| :

Apa egérszürke ruhát viselt, mely pont olyan volt, mint a haja. Már erősen őszült, bajusza deresedett, szeme alatt kis zacskók lógtak, gyűrött, elhasznált,⁵⁹ pergamentes bőrből.

5 Anya fekete ruháját hordta, mint mindig. Az ő haja, melyet dióolajjal simított,⁶⁰ még nem mindenütt fehéredett, redők sem igen mutatkoztak arcán,⁶¹ csak homlokán futott át két mélyebb ránc.

Mégis mennyire hasonlítottak. Szemükben ugyanaz a riadt fény reszketett, vékony, porcogós orruk egyformán hegyesedett ki és fülük is egyformán piroslott.

10 A faliórára pillantottak. Apa megnézte zsebóráját is, mely pontosabban járt. Kimentek a verandára. Innen a kertbe kiáltottak,⁶² egyszerre:

– Pacsirta.

Egy leány ült a padon, a virágágyak előtt, a vadgesztenyefa alatt.
15 Sárga pamuttol horgolt valami terítőt.

Csak fekete haját lehetett látni, mely – akár lomb a földre – árnyéket vetett arcára, melynek háromnegyed részét⁶³ eltakarta, pusztán egynegyedét mutatta.

Nem mingyárt⁶⁴ mozdult. Lehet, nem is hallotta.

20 Aztán szeretett így maradni, lehajtott fejjel, munkájára bámulva,⁶⁵ sokáig, akkor is, ha belefáradt, mert hosszú évek alatt gyűjtött⁶⁶ tapasztalatából tudta, hogy ez a helyzet illik neki legjobban.

Megesett, hogy zajt hallott, de azért nem tekintett föl. Akkora önfegyelemmel uralkodott magán, mint egy beteg.

25 Most erősebben kiabáltak:

⁵⁹ [E] [*nincs vessző*]

⁶⁰ [E] [Ny] melyet pomádével simított,

⁶¹ [Ny] mutatkoztak az arcán,

⁶² [E] [*nincs vessző*]

⁶³ [E] háromnegyedrészt

⁶⁴ [E] [Ny] mindjárt

⁶⁵ [E] [*nincs vessző*]

⁶⁶ [Ny] gyűjtött

– Pacsirta. ↓:És **mégerősebben:** :↓ Pacsirta.

4.

<Pacsirta> ↓:A leány:↓ a veranda felé nézett, melynek legfelső lépcsőfokán állt apa ↓:és:↓, anya. <A hívás neki szólt.>_c Őt nevezték
 5 ↓:el:↓ így régen, nagyon régen, mikor még énekel<ni>t <,>. <a>Azóta a név rajta ragadt és viselte, mint egy kinőtt gyerekruhát

Pacsirta mélyet sóhajtott – mindig mélyet szokott sóhajtni – összegombolyította pamutját, munkakosarába tette s a vadszöllővel befuttatott lugas felé <indult>↑:tartott:↑. <Menni> <Mel> <Mennie>
 10 ↓:Szóval:↓ <M>mennie kell, <indulnia>_c ↓:**gondolta:**↓ nemsokára indul a vonat, ma este már nagybátyjáéknál alszik, a tarkövi pusztán. ↓:Kissé kacsázva jött előre:↓ [b]_c Az öregek <mosolyogva>_c ↑:**becéző mosollyal:**↑ figyelték, hogy <jön közel>_{tc} közeledik. <|:feléjük:|>_c

[levált, hiányzó rész]

– Pacsirta.

És még erősebben:

– Pacsirta.

A leány a veranda felé nézett, melynek legfelső⁶⁷ lépcsőfokán állt
 5 apa és anya. Őt⁶⁸ nevezték el így régen, Pacsirtának, nagyon régen,
 mikor még énekelt.⁶⁹ Azóta a név rajta ragadt és viselte, mint ki-
 nőtt⁷⁰ gyermekruhát.

Pacsirta mélyet sóhajtott,⁷¹ – mindig mélyet szokott sóhajtani –
 összegombolyította pamutját, munkakosarába⁷² tette és a vadszö-
 10 lövel⁷³ befuttatott lugas felé tartott. Szóval,⁷⁴ mennie kell, gondolta,
 nemsokára indul a vonat, ma este már nagybátyjáéknál⁷⁵ alszik, a
 tarkövi⁷⁶ pusztán. Kissé kacsázva jött előre.

Az öregek becéző mosollyal figyelték, hogy közeledik.⁷⁷

Majd,⁷⁸ amint arca hirtelen föltűnt⁷⁹ a lombok között, a szülők
 15 száján kissé elhalványodott⁸⁰ a mosoly.

– Mehetünk, aranyos,⁸¹ – szolt apa,⁸² a földre tekintve.

⁶⁷ [E] [Ny] legfelsőbb

⁶⁸ [E] Ők

⁶⁹ [E] [*nincs mondatvégi írásjel: sajtóhiba*]

⁷⁰ [E] mint a kinőtt

⁷¹ [E] [Ny] [*nincs vessző*]

⁷² [E] munkakosarára

⁷³ [Ny] vadszöllővel

⁷⁴ [E] [*nincs vessző*]

⁷⁵ [E] nagybátyjáéknál

⁷⁶ [E] tarkózi [*sajtóhiba*]

⁷⁷ [A] közlekedik. [*sajtóhiba*]

⁷⁸ [E] [*nincs vessző*]

⁷⁹ [E] előtűnt

[Ny] eltűnt

⁸⁰ [E] elhalványodott

⁸¹ [E] [*nincs vessző*]

⁸² [E] szolt az apa,

<II>Második fejezet,
<a vonat elindul.>_c (melyben végig<haladunk>megyünk a Sze-
chenyi utcán, az indóházig s a vonat végre elindul.)

5 <Azon>_c <a><A>A nyárfasoron haladtak, Sár<vár>szeg egyetlen
 aszfaltos utcáján, a Széchenyi utcán, mely egyenesen az állomásig
 <vezet>_c ↓:vitt:↓, úgy ahogy szoktak ↑:sétájukon:↑: középütt Pa-
 csirta, jobboldalt anya <és>_c |;| baloldalt apa.

10 Anya arról beszélt, hogy az utolsó pillanatban betette a kosárba
 a fogkefét is s magyarázta, hol <<m>találja majd meg.>_c ↓:vannak
 az egyes ↓:kisebb:↓ holmik.:↓ Apa vitte a <fehérkockás gyapjú>_{tc}
 fehérccsikos gyapjú takarót s egy kulacsot, melyet otthoni, jó kút-
 vízzel töltött meg, az <alig másfél óras>_c útra.

[b] Vajkay Ákos nem beszélt, némán ballagott. Nézte leányát.<.>_c

15 <↓:... ..:↓>_c <nagy figyelemmel.>_{tc} [b] Óriás <tolla> kalapot
 viselt divatja-mult sötét zöld tollakkal, könnyű <nyári>_{tc} ruhát s a
 <nagy>_{tc} <nyári>_c ↓:nagy:↓meleg ellen <, mely tarkóját pörkölte,>_{tc}
 fölnyitotta rózsaszín napernyőjét, mely éles <fényt> <szit[levágva:
 ...]>_{tc} <kegyetlen>_{tc} fényt szitált arcá[levágva: ...] ↓:ra:↓

MÁSODIK FEJEZET¹

*(melyben végigmegyünk a Széchenyi-uccán,²
az indóházig,³ és a vonat végre elindul).⁴*

A nyárfasoron haladtak, Sárszeg egyetlen aszfaltos uccáján, a Szé-
5 chenyi-uccán, mely egyenesen az állomásig vitt,⁵ úgy ahogy⁶ min-
dennapi sétájukon: középütt Pacsirta, jobboldalt anya, baloldalt apa.

Anya arról beszélt, hogy utolsó⁷ pillanatban betette a kosárba a
fogkefét is, magyarázta,⁸ hol vannak az egyes kisebb tárgyak. Apa
vitte a fehércsíkos gyapjútakarót és a kulacsot,⁹ melyet otthoni¹⁰ jó
10 kútvízzel töltött meg,¹¹ az útra.

Vajkay Ákos nem beszélt, némán ballagott. Nézte leányát.

Óriás kalapot viselt, divatjamult¹² sötétzöld tollakkal, könnyű
ruhát és a nagy meleg¹³ ellen fölnyitotta¹⁴ rózsaszín¹⁵ napernyőjét,
mely éles fényt szitált arcára.

¹ [E] [Ny] FEJEZET,

² [E] [nincs vessző]

³ [E] [Ny] [nincs vessző]

⁴ [E] [a szalagcím nincs zárójelben]

⁵ [E] visz,

⁶ [E] hogy

⁷ [E] hogy az utolsó

⁸ [E] is és magyarázta,

⁹ [E] és egy kulacsot,

¹⁰ [Ny] otthoni,

¹¹ [E] [nincs vessző]

¹² [Ny] divatjamúlt

¹³ [E] [Ny] nagymeleg

¹⁴ [E] [Ny] felnyitotta

¹⁵ [E] rózsaszínü

5.

[b] Pacsirta jóleány volt, nagyon jó leány <<volt,> <↓:kedves leány,>↓> komoly leány>_c, életének egyetlen öröme. Ákos mindig ezt mondogatta, magának is, másoknak is. [b] Tudta, hogy nem szép
 5 szegény és fájts neki, egy darabig. De aztán, valahogy, elmosta képét, <határozatlannak látta>_{tc} és szerette úgy, ahogy volt, végtele-
 lenül. [b] Öt éve már annak, tíz éve már annak, hogy letett minden reménységéről s, nem <j>is jutott eszébe, hogy <valamikor>_{tc}
 mégiscsak férjhez adja. Mikor azonban

10 valami <val> történt a <leány> leánnyal s megváltoztatta hajvise-
 letét, vagy <fölvette> ősz multán fölvette télikabátját, vagy tavasz-
 szal új ruhát öltött, boldogtalannak érezte magát, |:mig meg nem
 szokta <őt így.> őt, így is:| <mindig><↓:és:↓>_c <föl>↓:fö:↓sajgott
 <a> régi sebe |: . :| <és>_c gyötörte <↑:sajgott:↑> <addig,> {mig
 15 meg nem szokta <őt így.> őt, így is.} [b] Most <is><mét>_c↓:is:↓
 ↓:ezért:↓ szenvedett. Szánta <leányát>↓:<őt> Pacsirtát:↓ és hogy
 szánalmát csillapítsa gyötörte önmagát.

Bámulta őt, gondos <, sértő> figyelemmel, szinte sértően <,> <szin-
 te> |:<,>_c: ezt a megszokhatatlan arcot, mely kövér <is> ↓:volt:↓, meg
 20 sovány is, a húsos orrot, a tág, lószerű orrlyukakat, a férfias, szigo-
 rú szemöldöt, a pirinyó, savós szemet, mely valamit az ő szemére
 emlékeztetett.:| [b] Soha életében nem <igen>_c értett a nőkhöz, de
 azt ↓: <most>_c élesen:↓ érezte, hogy <↓:Pacsirta[?]:↓>_c ↓:leánya:↓
 csúnya. Nemcsak csúnya volt <most>_{tc} <↓:mert:↓>_c ↓:most:↓, hanem
 25 hervadt <is> <volt>_c <↓:...:↓>_c, öreg <is> <volt>_c <↓:volt:↓>_c, igazi
 vénlány <volt>_c <↓:volt:↓>_c. [b] Csak a napernyő rózsás <világítá-
 sában,>_{tc} fényzőnében, ebben a majdnem szinpadí világításban
 tűnt <ez> ↓:ez:↓ föl <,>. Mint hernyó rózsabokor alatt, gondolta
 |: . :| <és ↓:ez:↓ jól esett.>_{tc}

Pacsirta jó leány volt, nagyon jó leány, életének egyetlen öröme. Ákos mindig ezt mondogatta, magának is, másoknak is.

Tudta, hogy nem szép szegény és fájts neki, sokáig. De aztán, valahogy,¹⁶ határozatlanabban látta, elmosta képét, tompító köddel vette körül és nem gondolva arra, hogy milyen,¹⁷ szerette őt, ahogy¹⁸ volt, végtelenül.

Öt éve már annak, tíz éve már annak, hogy letett minden reménységéről s¹⁹ nem is jutott eszébe, hogy mégis csak férjhez adja. Mikor²⁰ azonban valami történt a leánnyal és²¹ Pacsirta megváltoztatta hajviseletét, vagy ősz multán fölvette²² télikabátját,²³ vagy tavasszal új ruhát öltött, Ákos²⁴ boldogtalannak érezte magát, míg meg nem szokta őt így is.

Most is ezért²⁵ szenvedett. Szánta Pacsirtát és hogy szánalmát csillapítsa, gyötörte önmagát. Bámulta őt, gondos figyelemmel, szinte sértőn:²⁶ ezt a megszokhatatlan arcot, mely kövér is volt, meg sovány is, a húsos orrot, a tág, lószerű orrlyukakat, a férfias, szigorú szemöldöt, a pirinyó, savós szemet, mely valamit az ő szemére emlékeztetett.

Soha életében nem értett nőkhöz,²⁷ de azt élesen érezte, hogy leánya csunya.²⁸ Nemcsak csunya²⁹ volt most, hanem hervadt, öreg, igazi vénlány.

¹⁶ [E] [nincs vessző]

¹⁷ [E] arra milyen,

¹⁸ [E] szerette úgy, ahogy

¹⁹ [E] és

²⁰ [E] adja, mikor

²¹ [E] s

²² [E] [Ny] felvette

²³ [E] [nincs vessző]

²⁴ [E] öltött. Ákos

²⁵ [E] azért [sajtóhiba]

²⁶ [E] [Ny] sértően:

²⁷ [E] értett a nőkhöz,

²⁸ [Ny] csunya.

²⁹ [Ny] csunya

- [b] Ment-ment ↓:egér:↓szürke ruhájában s <hogya> ↓:mikor:↓ a Széchenyi térre <érték>_c ↓:jutottak:↓, mely Sár<vár>szeg egyetlen nagy tere, piaca, agorája, öntudatlanul pár lépést előre sietett ne-hogy mellette kelljen lépegetni [b] Itt volt |a Városháza, ↓:itt volt:↓
- 5 a Baross kávéház, ↓:itt volt:↓ a gimnázium, <rozoga>_c ↓:évtizedek óta letaposott:↓ <kő>:fa-:|lépcsőivel, kis fatornyával, melyben reg-gelente ↓:diákhívó:↓ harangszó csendül|:t:| <, a diákok összehívá-sára>, ↓:itt volt:↓ a Magyar Király vendéglő, ↓:itt volt:↓ vele szem-ben a Szechenyi fogadó, <melynek> egyik szárnyában a Kisfaludy
- 10 Színházzal, s rézsutt oldalt kilátás nyílt ↓:itt:↓ arra az egyemeletes, gipsz rózsákkal díszített, aranyozott palotára is, a város egyik leg-szebb épületére, melyben az Űri Kaszinó székel. Lejebb <az>_c üz-letek következtek, <Vajna papir boltja [...] s a két vaskereskedés> festékesbolt, két vaskereskedés, Vajna <úr> papir- és könyvboltja,
- 15 |:<a>_c Mária Gyógytár, <a Boldogságos Szűz Anyához>_c s egy új, csínosan berendezett nagy diszműkereskedés is, Weisz és társa. A kereskedő jókedvű <, gömbölyű>_{tc} ↓:görögdinnye-:↓fejét süttetve a nappal boltja ajtajában álldogált <,>. <m>Meghajolt <és>_c, széles mosollyal köszönt Vajkayéknak:|

Csak a napernyő rózsás fényözönében, ebben a majdnem színpadi világításban derült ez ki egészen. Mint³⁰ hernyó a rózsabokor alatt, gondolta.³¹

Ment-ment³² egérszürke³³ ruhájában és mikor a Széchenyi-térre jutottak, mely Sárszeg egyetlen nagy tere,³⁴ piaca, agorája, öntudatlanul pár lépést³⁵ előre sietett, hogy ne kelljen mellette lépegetnie.³⁶

Itt volt a Városháza,³⁷ itt volt a Baross-kávéház, itt volt a gimnázium, évtizedek óta letaposott, rozoga kőlépcsőivel, kis fatornyával, melyben reggelente diákhívó³⁸ harangszó csendül, itt volt a Magyar Király-vendéglő,³⁹ itt volt vele szemben a Széchenyi-fogadó, egyik szárnyában a Kisfaludy Színházzal és rézsút-oldalt⁴⁰ kilátás nyílt⁴¹ itt arra⁴² az egyemeletes,⁴³ gipszrózsákkal, arany villámhárítóval díszített⁴⁴ palotára⁴⁵ is, a város egyik legszebb épületére,⁴⁶ melyben⁴⁷ az Úri Kaszinó székel. Lejjebb⁴⁸ üzletek következtek,⁴⁹

³⁰ [E] világításban tűnt ez fel, mint

[Ny] világításban tűnt ez fel. Mint

³¹ [E] alatt – gondolta.

³² [E] [Ny] Ment-ment,

³³ [A] egérszürke [sajtóhiba]

³⁴ [E] teret [sajtóhiba; nincs vessző]

³⁵ [E] lépés, [sajtóhiba]

³⁶ [E] ne mellette kelljen lépegetni.

³⁷ [E] városháza,

³⁸ [Ny] diákhívó

³⁹ [E] a nagy vendéglő,

⁴⁰ [E] rézsút s oldalt

⁴¹ [Ny] nyílt

⁴² [E] nyílt arra

⁴³ [E] egyemelet,

⁴⁴ [Ny] díszített

⁴⁵ [E] gipszrózsákkal díszített, aranyozott palotára

⁴⁶ [Ny] épületébe,

⁴⁷ [E] is, – a város egyik legszebb épületére – melyben

⁴⁸ [E] Lejjebb

⁴⁹ [E] következtek:

6

- [b] Ákos keveset járt benn a városban, akárcsak családja s feszélyezte <a teljes> <a nyi> |:ez az érdeklődés, ez a nagy-nagy nyilvánosság:| <<ez az>_c ↓:az:↓ érdeklődés <ez>_c ↓:ez:↓ a nagy-nagy nyilvánosság. Amint pedig <egy-egy is> <még néhány ismerős>_c ↓:azután közelebbi ismerősök:↓ közeled<ett>tek és köszöntött<e>ék <leányát>_c ↓:Pacsirtát:↓, azzal a jóindulatú, <szürke>↓:hamuszín:↓ rokonszenvenvel, melyet belül káröröm bélel, pirossal, az öregúr>_c |: [b]_c A Szechenyi kávéház terraszán ↓:pedig:↓ délutáni pikkolozók ültek, kik <↓:szintén:↓>_c feltekintettek lapjaikból s Pacsirtára néztek <,>. <n>Nem <tolakodva,>_c ↓:tiszteltenül:,↓ hanem úgy, ahogy szoktak <,>. Bizonyos jóindulatú hamuszín rokonszenvenvel, melyet belül káröröm bélelt, pirossal. [b]_c Erre az↑:onban az:↑ öregúr <nem>_c véget vetett <onkinz>_c |:<gyötrő> ↑:önkinzó:↑, nyüglődő:| gondolatainak:| <l>Lassította lépését, ↓:leánya:↓ melléje állt dacosan, csak azért is, hogy ő is vállalja a <szürke>↓:hamuszín:↓ rokonszenvenvet, a piros kárörömöt s szokása szerint kissé behúzta balvállát, idegesen, mintha ezzel akarná palástolni zavarát, ↓:és:↓ kiegyensúlyozni a:|zt a:| szabálytalanságot, melyet az ő vére jelent a természet rendjében.

festékesbolt, két vaskereskedés, Vajna⁵⁰ papír- és könyvboltja,⁵¹ a Mária-gyógytár s⁵² egy új, csinosan berendezett,⁵³ nagy díszmükereskedés is, Weisz⁵⁴ és társa. A kereskedő jókedvű görögdinnyefejét⁵⁵ süttetve a nappal⁵⁶ boltja ajtajában⁵⁷ szivarozott. Szivarját
 5 kivette szájából, meghajolt, széles mosollyal köszönt Vajkayéknak.

Ákos keveset járt benn a városban, akár⁵⁸ családja, feszélyezte ez az érdeklődés, ez a nagy-nagy⁵⁹ nyilvánosság.

A Széchenyi-kávéház terrasán délutáni pikkolózók ültek, kik föltekintettek újságjukból⁶⁰ és Pacsirtára néztek. Nem tiszteletlenül,
 10 hanem úgy, ahogy⁶¹ rendesen. Bizonyos jóindulatú, hamuszín⁶² rokonszenvvel, melyet belül káröröm bélelt, pirossal.

Erre az öreg úr⁶³ véget vetett önkínzó, nyüglődő gondolatainak. Lassította lépését, leánya mellé állt, dacosan, csak azért is, hogy ő is vállalja a rokonszenvet,⁶⁴ a kárörömet⁶⁵ s szokása szerint kissé
 15 behúzta balvállát,⁶⁶ idegesen, mintha ezzel akarná palástolni zavarát és kiegyensúlyozni azt a szabálytalanságot, melyet az ő vére jelent a természet rendjében.

⁵⁰ [E] vaskereskedés is, Vajna

⁵¹ [E] könyvesboltja,

⁵² [E] és

⁵³ [E] [Ny] [nincs vessző]

⁵⁴ [E] díszmükereskedés, Weisz

⁵⁵ [E] görögdinnye fejét

⁵⁶ [Ny] nappal,

⁵⁷ [E] nappal, ajtajában

⁵⁸ [E] akárcsak

⁵⁹ [Ny] nagy nagy

⁶⁰ [E] feltekintettek lapjaikból

[Ny] feltekintettek újságjukból

⁶¹ [E] hanem ahogy

⁶² [Ny] hamuszín

⁶³ [Ny] öregúr

⁶⁴ [E] rokonszenvét,

⁶⁵ [E] kárörömet

⁶⁶ [E] behúzta a balvállát,

[b] Kiérték az állomásra.

Már a sinen pőfögött a kis helyiérdekű kávédaráló. Beszállásra csöngettek. [b] A fülkék felé igyekeztek, hogy jó helyet kapjanak Pacsirtának a női szakaszban.

- 5 <Ha ritkán utazott, az anyjával, mindig ide szállt.>_c Csakhogy most ↑:nagy riadalmukra:↑ el volt, foglalva, az utolsó helyig.

[b] Pacsirtának egyik kocsiból a másikba kellett botladoznia, míg a vonat végén talált egy másodosztályú fülkét, melyben csak egy fiatalember ült meg egy <sovány>_{tc} öreg, sovány katolikus lelkész.

- 10 Jobb híján itt állapodott meg s apa is ide szállt be, hogy <<jó> helyet csináljon>_{tc} elrendezze holmiit.

<Ákos>_{tc} [b] ↓:Ákos:↓ beemelte a bőröndöt, a kosarat,

↑:maga:↑ <föl>_{tc} tette ↑:föl:↑ a hálóba, átadta a fehér<kockás>↓:csikos:↓ gyapjú takarót, a <vizes>_c ↓:vizes:↓ kulacsot, hogy útközben
15 ne igyék idegen vizet, lehúzta a függönyt, <a rekkenő hőség>_{tc} hogy ne süsse a tűző verőfény

, még az ülésre is leült, hogy kipróbálja a ruganyt. Aztán elbúcsúzkodott <tőle>_c. Megcsókolta a két arcát. Száját <sohase>_c ↓:nem:↓_c ↑:sohase:↑ csókolta meg. <|, melyet ↑:száját:↑ <sose> szokott meg-

- 20 csókolni>_c

<Ákos>_c <l>Leszállt a vonatról. Fekete keménykalapját

[levált, hiányzó rész]

Mi tűrés-tagadás, Pacsirta szülei ↑:bizony:↑ könnyeztek. Egyszerűen, csöndeskésen, <természetesen sirtak>_c ↑:de könnyeztek:↑.

7.

- 25 A sár<váriak>_c ↓:szegiek:↓, a bámész, kíváncsi kisvárosiak, kik látták, nem csodálkoztak ezen.

Kiérték az állomásra. Már a sínen pöfögött a kis helyiérdekű kávédaráló. Beszállásra csöngettek.

A fülkék felé igyekeztek, hogy jó helyet kapjanak Pacsirtának, a női szakaszban. Csakhogy most nagy riadalmukra el volt foglal-
5 va,⁶⁷ az utolsó helyig.

Pacsirtának egyik kocsiból a másikba kellett botladoznia, míg a vonat végén talált egy másodosztályú fülkét, melyben csak egy fiatal-
ember ült, meg egy öreg, sovány, katolikus⁶⁸ lelkész. Jobb híján⁶⁹ itt
állapodott meg és apa is beszállt,⁷⁰ hogy elrendezze poggyászát.⁷¹

10 Ákos beemelte a bőröndöt, a kosarat maga tette föl⁷² a hálóba, átadta a fehércsíkos gyapjútakarót, a vizeskulacsot, hogy útközben ne igyék idegen vizet, lehúzta a függönyt, hogy ne süsse a tűző verő-
fény, még az ülésre is leült, hogy kipróbálja a ruganyt. Aztán elbú-
csúzkodott.⁷³ Megcsókolta a két arcát. Száját sohasem csókolta meg.

15 Leszállt a vonatról. Fekete keménykalapját⁷⁴ mélyen szemébe húzva⁷⁵ ment feleségéhez, ki a kocsi előtt állt és az ablakra tekintett. Mi tűrés-tagadás, Pacsirta szülei bizony könnyeztek. Egyszerűen, csöndeskésen, de könnyeztek.

A sárszegiek, a bámész, kíváncsi⁷⁶ kisvárosiak, kik látták, nem
20 csodálkoztak ezen.

⁶⁷ [E] [*nincs vessző*]

⁶⁸ [E] sovány katolikus

[Ny] sovány katolikus

⁶⁹ [E] híjján

⁷⁰ [E] [Ny] apa is ide szállt be,

⁷¹ [E] podgyászát.

⁷² [E] fel

⁷³ [Ny] elbucúzkodott.

⁷⁴ [E] kemény kalapját

⁷⁵ [E] huzva,

⁷⁶ [Ny] kíváncsi

Ők már régen megszokták, hogy Vajkayék

- nyilvános helyeken <gyakran>_c sír<n>tak. Sirtak <a felti> vasárnap, a <féltizenkettői „szagos-miséken”>, ↓:a templomban, a misén:↓, a szentbeszéd alatt, sirtak <a> temetéseken|: ,:| <és> esküvőkön, sirtak
5 <a>_c március<i>tizenötödiki ünnep<eken>élyeken <is>_c, mikor a zászlók, szavalatok, szónoklatok magasabb légkörbe emelték lelküket. Ezeket az alkalmakat <pedig> majdnem keresték.

Otthon elég derűlten éldegéltek <egymás között, kedélyesen beszélgettek>_c, még nevettek is. De

- 10 hogyha valami ürügy kínálkozott, az általános meghatottság védelme alatt „jól kisírták magukat”<.>, amint később mondogatták <egymásnak>_c ↓:egymásnak:↓, kissé mosolyogva, szemüket törölgetve. Most is sirtak <mind a hárman>_c. |:mindaketten.:|

- [b] Pacsirta, <hogy>_c ↓:miután:↓ a fölkében mindent elrendezett,
15 kikönyökölt a letolt vonatablakon és <látta,> észrevette, hogy <a ked> a <drága> ↓:kedves:↓ öregek sírnak. Közönyt erőltetett magára, mosolyogni próbált, de szólni azért nem mert <,>_c. <mivel>_c <↓:Mert[?]:↓>_c ↑:Attól:↑ <f><F>félt, hogy elcsuklik a hangja.

- Hosszú <<-> hosszú>_c volt a válás és nehéz. Sokág <meg>_{tc} nem
20 indult a vonat. Az ilyen vicinálisok túlbuzgók, eleinte megrémítenek, hogy mindjárt tovarobognak, de aztán, az utolsó percben mindig akad valami rettenetes bajuk. Ép elég idejük maradt a búcsúzkodásra. Mindent elmond<t>ha<k>ttak, amit akartak és ki is fogytak a szóból. Az öregek fölszárították könnyeiket, <némán>_{tc}
25 állodogáltak. <Talán azt is>_c <s>Szerették volna, <hogy>_c ha vége szakad az elnyújtott jelenetnek.

Ők már régen megszokták, hogy Vajkayék nyilvános helyeken sírtak. Sírtak vasárnap a templomban, a misén, a szentbeszéd alatt, sírtak a temetéseken, esküvőkön, sírtak a március tizenötödiki ünnepélyeken,⁷⁷ mikor a zászlók, szavalatok, szónoklatok magasabb

5 légkörbe emelték lelküket. Ezeket az alkalmakat majdnem keresték.

Otthon⁷⁸ elég derűlten éldegéltek. De hogyha valami ürügy kínálkozott, az általános meghatottság védelme alatt »jól kisírták magukat«, amint később mondogatták egymásnak, kissé mosolyogva,⁷⁹ szemüket törölgetve.

10 Most is sírtak,⁸⁰ mind a ketten.⁸¹

Pacsirta, miután a fülkében mindent elrendezett, kikönyökölt a letolt vonatablakon és észrevette, hogy a kedves öregek sírnak. Közönyt erőltetett magára, mosolyogni próbált, de szólni azért nem mert. Attól félt, hogy elcsuklik a hangja.

15 Hosszú volt a válás és nehéz. Sokáig nem indult a vonat. Az ilyen vicinálisok túlbuzgók, eleinte megrémítenek, hogy mingyárt⁸² tavorobognak és neki is zökkennek⁸³ nagy dérrrel-dúrral, de aztán a legutolsó percben mindig akad valami rettenetes baj. Épp⁸⁴ elég idejük maradt a búcsúzkodásra.⁸⁵ Mindent elmondhattak, amit akartak
20 és ki is fogytak a szóból. Az öregek fölszáritották könnyeiket,⁸⁶ álldogáltak, szerették volna, ha vége szakad az elnyújtott jelenetnek.

⁷⁷ [E] sírtak az ünnepélyeken,

⁷⁸ [E] [*nincs új bekezdés*] Otthon

⁷⁹ [E] [*nincs vessző*]

⁸⁰ [E] [*nincs vessző*]

⁸¹ [Ny] mindaketten.

⁸² [E] [Ny] mindjárt

⁸³ [E] zökkennek,

⁸⁴ [E] Épp

⁸⁵ [Ny] búcsúzkodásra.

⁸⁶ [E] fölszáritották a könnyeiket,

– Meg ne fázz – szolt <az>_c anya aggódva, ebben a pokoli me-
legben.

De ez nem jelentett semmit. Mindig ezt mondta <neki>_c↓:az any-
ja:↓ <, >; télen, tavasszal, ősszel <és>_c↓:és:↓ nyáron <is>_c.

5 – A kulacsban ott a víz – figyelmeztette ↓:még egyszer:↓ apa.
Ne igyál hideg vizet.

– És ne egyél <se sárgabarackot><↓:barackot.:↓>_c↓:sárga diny-
nyét:↓ <, se>_c. ↓:Ne egyél:↓ uborkasalátát |:se:| <...>

<Pacsirt> Pacsirta ne egyél, a világért se egyél.

10 A vonat <most>_c rémülten füttyentett, amitől mindhárman
összer<ezzentek> ázkódtak. De még mindig nem indult.

– Hát Isten veled ↑:, leányom:↑ – mondta Ákos , ↓:összeszedve
minden erejét:↓ határozottan, férfiasan, <->↓:, mintegy lezárva a
beszédet:↓

- Meg ne fázz – szólt anya aggódva – ebben⁸⁷ a pokoli melegben.
De ez nem jelentett semmit. Mindig⁸⁸ ezt mondta az anyja: télen,⁸⁹ tavasszal, ősszel és nyáron.
– A kulacsban ott a víz,⁹⁰ – figyelmeztette még egyszer apa.⁹¹ –
- 5 Ne igyál hideg vizet.
– És ne egyél sárgadinnyét. Ne⁹² egyél uborkasalátát. Pacsirta, ne egyél,⁹³ a világért se⁹⁴ egyél.
A vonat rémülten fütttyentett, amitől mind a hárman⁹⁵ összerázkódtak. De még mindig nem indult.
- 10 – Hát Isten veled, leányom,⁹⁶ – mondta Ákos, összeszedve⁹⁷ minden erejét, lezárva a beszédet, határozottan és férfiasan – Isten⁹⁸ veled, vigyázz magadra, leányom.
– Pacsirta,⁹⁹ – kiáltott anya, zsebkendője¹⁰⁰ szélét rágcsálva, mert megint sírva fakadt. – Jaj,¹⁰¹ leányom, de soká lesz.
- 15 Pacsirta csak most szólalt meg.
– Pénteken itt vagyok, mához egy hétre, pénteken.

⁸⁷ [E] aggódva ebben

[Ny] aggódva, ebben

⁸⁸ [E] semmit, mindig

⁸⁹ [E] anyja. télen, [sajtóhiba]

⁹⁰ [E] [Ny] [nincs vessző]

⁹¹ [E] még egyszer az apa.

⁹² [E] sárgadinnyét, ne

⁹³ [E] [nincs vessző]

⁹⁴ [E] [Ny] sem

⁹⁵ [Ny] mindahárman

⁹⁶ [E] [Ny] [nincs vessző]

⁹⁷ [E] Ákos – összeszedve

⁹⁸ [E] férfiasan, Isten

⁹⁹ [E] Pacsirta!

[Ny] [nincs vessző]

¹⁰⁰ [E] anya – zsebkendője

[A] zsebkendője [sajtóhiba]

¹⁰¹ [E] fakadt. Jaj,

[sz. n.]

[levált, hiányzó rész]

A lány kihajolt az ablakból. Szülei felé tekintett, kik zsebken-
dőjüket lobogtat<ták>va, ↓:de:↓ mereven álltak egymás mellett.
<Egy>_c<d>Darabig látta őket <,,><.,>, az<Az>aztán nem látta többé.

Kaszárnyafalak, tornyok, szénaboglyák keringőztek, oszlopok
5 rohantak, lilavirágok <rohantak>_c↓:hajladoztak:↓ a vonatverte szél-
ben. Por, napfény csipte <a>_c↓:a:↓ szemét s a kőszénfüsttől ↑:egyre:↑
köhögött. Szédült körötte minden

[b] Pacsirta is olyan volt, mint apja.

10 Csak <élete> élte az életét, napról-napra, de most ↓:hogya:↓ az <elrob>
elmaradó tájak, a változó mezők eszébe idézték azt, ami nem vál-
tozhat <meg>_c↓:és:↓ mindörökre ugyanaz marad<,,>. <m>Melle>

<egyszerre>_c elszorult. [b]_c<Egy>_c<m>Másik ablak elé lépett, mely
nem volt lebecsátva, <hogya ne bántsa por, füst,>_c de itt az üve-
gen megpillantotta arcát. Nem szerette magát nézni, mert az hiú-
15 ság és aztán minek is? [b]_c Elindult ↓:tehát:↓ a kocsi ingó talaján,
<a>_c fülkéje felé, <menekülve> menekülve, mintha sietne és biz-
tosabb, zártabb helyre akarná vinni fájdalmát. De már nem bírta.

– Pénteken – intettek feléje mind a ketten¹⁰² – pénteken – és ebben a pillanatban a kis, rozoga vonat, alacsony kocsijaival váratlanul megmozdult, rozszogva-pöszögve¹⁰³ indult.

Futott kifelé a szabad mezőkre.

- 5 A leány kihajolt az ablakból. Szülei felé tekintett, kik zsebken-
dőjüket lobogtatva, de mereven álltak egymás mellett. Egy ideig
látta¹⁰⁴ őket, aztán nem látta többé.

- Kaszárnyafalak, tornyok, szénaboglyák keringőztek, oszlopok
rohantak, lila virágok¹⁰⁵ hajladoztak a vonatverte szélben. Por, nap-
10 fény csípte szemét és a kőszénfüsttől egyszer köhögött. Szédült kö-
rülötte¹⁰⁶ minden.

- Pacsirta is olyan volt, mint apja. Csak élte az életet,¹⁰⁷ napról-nap-
ra, de most, hogy az elmaradó tájak, változó mezők eszébe idézték
azt, ami nem változhat meg és mindörökre ugyanaz marad, melle
15 elszorult.

Másik ablak elé lépett, mely nem volt lebecsátva, de itt az üvegen¹⁰⁸
megpillantotta arcát. Nem szerette magát nézni, mert az hiúság és
aztán minek is?

- Elindult tehát a koci ingó talaján,¹⁰⁹ fülkéje felé, menekülve,
20 mintha sietne és biztosabb, zártabb helyre akarná vinni fájdalmát.
De¹¹⁰ már nem bírta.¹¹¹

¹⁰² [Ny] mindaketten

¹⁰³ [E] megmozdult rozszogva, pöszögve

¹⁰⁴ [E] Darabig látta

¹⁰⁵ [E] lilavirágok

¹⁰⁶ [E] körötte

¹⁰⁷ [E] [nincs vessző]

¹⁰⁸ [E] [Ny] üvegben

¹⁰⁹ [E] [nincs vessző]

¹¹⁰ [E] Dé [sajtóhiba]

¹¹¹ [Ny] bírta.

[b]_c Amint a fülke elé ért, hol a fiatalember <ült meg> <a kathy>
↓:ült |:meg:|↓ az öreg, sovány katolikus lelkész, és <le akart ülni>
helyet akar foglalni, <a földre ej> elejtette a fájdmát.

9.

- 5 Szemét elfutották a könnyek.

Első érzése az ijedelem lehetett, mert {odakapott}_c ↓:egy elhárító,
útítársait megtévesztetni akaró mozdulattal, |:odakapott:|_c a szemé-
hez; ↓ mintegy csodálkozva, hogy megtörtént az, amitől félt, amire
csak később számított, akkor, mikor majd megérkezik a pusztára,
10 vagy <még> még később. <Egy elhárító, útítársait megtévesztetni
akaró mozdulatot tett. Mennyi könnye volt. Sohase gondolta, hogy
ennyi könny van a világon.

- Zsebkendőt azonban nem keresett. Ezt úgy sem lehetne letö-
rölni. Nyiltan sirt, a két férfi előtt, <majdnem> még mindig állva,
15 majdnem szemérmetlenül b<u>újálkodva a kínban, hurcolva átkát,
melynek otthona sincs, közönyösen is, tüntetve is. A megmegújuló
könnyekből nedves hártya borult szemére. Senkit sem látott <ezek-
től>_c, nem bánta, hogy őt látják.

- Majd a görcs jelentkezett, az idegek és izmok görcse, mely össze-
szoritotta <gégéjét> ↑:torkát:↑, úgy hogy kaparó érdességet érzett,
20 mintha aszbort nyelt|:ne:| <volna>_c, aztán oly keserűséget, mely már
elviselhetetlen. <Uti[?]>[b]_c Utitársai a sirás ősi műveletét <látták>_c
↓:szemlélhették:↓ <,>. <a zokogás megható, tragikus szertartását.>_c
A mellet egyetlen sóhaj fújta fel, titánivá s a rángatózó száj fuldo-
25 kolva <,>_c többször levegőért kapkodott. Nehány mély belégzés s a
lekötő indulat után következett a feloldó, mely szintén fáj, de már
a fájdalom halála volt. <Viharos kilégzések alakjában párolgott el
<↓:ez:↓>_c <s>, a lány tiltakozva köpködte a keserűséget, hogy sza-
baduljon tőle.>_c

Amint a fülke elé ért, hol a fiatalember ült, meg az öreg,¹¹² só-
vány,¹¹³ katolikus¹¹⁴ lelkész és helyet akart foglalni, elejtette fájdalmát.
Szemét könnyek futották el.

5 Első érzése az ijedelem lehetett, mert valami elhárító, útítársait
megtévesztetni akaró mozdulattal odakapott szeméhez, mintegy
csodálkozva, hogy megtörtént az, amitől félt, amire csak később
számított, akkor, mikor majd megérkezik a pusztára,¹¹⁵ vagy még
később. Mennyi könnye volt. Sohasem gondolta, hogy ennyi könny
van a világon.

10 Zsebkendőit azonban nem keresett. Ezt úgy sem lehetne letörölni.
Nyíltan sírt, a két férfi előtt, még mindig állva, majdnem szemér-
metlenül, bujálkodva a kínban, hurcolva átkát, melynek otthona
sincs, közönyösen is, tüntetve is. A meg-megújuló könnyektől nedves
hártya borult szemére. Senkit sem látott. Nem bánta, hogy őt látják.

15 Majd a görcs jelentkezett, az idegek és izmok görcse, mely össze-
szorította torkát, úgyhogy¹¹⁶ kaparó érdességet érzett, mintha aszú-
bort nyelne, aztán keserűséget,¹¹⁷ mely már elviselhetetlen.

Útítársai a sírás ősi műveletét szemlélhették. A mellet¹¹⁸ egyetlen
sóhaj fújta föl¹¹⁹ titánivá¹²⁰ s a rángatózó¹²¹ száj fuldokolva, több-
20 ször levegőért¹²² kapkodott. Néhány¹²³ belégzés és a lekötő indulat

¹¹² [Ny] [nincs vessző]

¹¹³ [E] [Ny] [nincs vessző]

¹¹⁴ [E] katolikus

¹¹⁵ [E] [nincs vessző]

¹¹⁶ [E] úgy, hogy

[Ny] úgy hogy

¹¹⁷ [E] aztán olyan keserűséget,

¹¹⁸ [E] Amellett [sajtóhiba]

¹¹⁹ [E] föl,

¹²⁰ [Ny] titánivá,

¹²¹ [E] rángatózó

[Ny] rángatózó

¹²² [E] fuldokolva, sokszor levegőért

¹²³ [E] Néhány

- Pacsirta odadölt a fülke ajtajához, hogy könnyebben végezhesen munkájával. Alig fintorgott, mint testi <fájdalmak>_c ↓:szenvedés:↓ idején. Csak a forró zápor <, ez a mindent eláztató özön>_c folyt szeméből, szájából, orrából, a könnyecsatornákon át, csak <egés>
- 5 különben egészséges testét rázta, térdeitől kezdve megvonagló lapockáiig valami, amit nem lehetett látni, pusztán ő látott, egy fölsejlő, alakot sem öltő emlék, egy végig sem gondolt, de annál <fájóbb> ↓:maróbb:↓ gondolat, egy ki nem ordítható, <mély fájdalom>_c ↑:gyötrellem:↑ képében

10

10.

[levált, hiányzó rész]

- [b] <Utítársaival <s>nem törődött.>_{tc} A fiatalember – csinos, <buta>_{tc} ↓:nem okosnak látszó:↓>_{tc} ↑:buta:↑ fickó –, ki eddig <egy sílány könyvet> olvasott, <most>_c ölébe tette a könyvet, <zavartan> <nézte> ↓:bámulta:↓ a <síró>_c ↓:zokogó:↓ lányt és <szaján> ↓:köz-
- 15 ben:↓ több<izben>_c ↓:ször:↓ száján lebegett a szó, <hogya megszólít-sa> ↓:hogya:↓ segítségét ajánlja föl. El se tudta képzelni, <hogya> mi történhetett vele. Azt gondolta, <hirtelenül> ↓:hogya:↓ rosszul lett, <heves nyilalást kapott,>_c vagy olyan <gyász>_c ↑:csapás, gyász:↑ érte melyet <↓:buta:↓>_c olvasmányaiából ismert

után következett a föloldó,¹²⁴ mely szintén fájt, de már a fájdalom halála volt.

Pacsirta odadőlt a fülke ajtajához, hogy könnyebben végezhesen nehéz munkájával. Alig fintorgott, mint testi szenvedés idején,¹²⁵

5 csak a forró zápor folyt szeméből, szájából, orrából, a könnycsatornákon át, csak különben egészséges testét rázta, térdeitől kezdve vonagló¹²⁶ lapockáiig¹²⁷ valami, amit nem lehetett látni, pusztán ő látott, egy fölsejlő, alakot¹²⁸ sem öltő emlék, egy végig sem gondolt,¹²⁹ de annál maróbb gondolat, egy ki nem ordítható gyötrelmek képében.

10 Leült az ülésre. Vastag arca átfűt a napfénytől, a¹³⁰ forró nyirok maszatától vöröslött az orra. Szegény,¹³¹ fönn¹³² a tollas kalapjával, olyan volt, mint egy maskara.

A fiatalember¹³³ – csinos, buta fickó¹³⁴ – ki eddig olvasott, ölébe tette könyvét, bámulta a zokogó lányt és közben többször száján
15 lebegett a szó, hogy segítségét ajánlja fel. El sem tudta képzelni, mi történhetett vele. Azt gondolta, hogy rosszul lett,¹³⁵ vagy olyan csapás érte,¹³⁶ melyet silány olvasmányaiából ismert.

¹²⁴ [E] feloldó [*nincs vessző*]

[Ny] feloldó,

¹²⁵ [E] [*nincs vessző*]

¹²⁶ [E] megvonagló

¹²⁷ [E] lapockáiig

¹²⁸ [E] fölsejlő, egy alakot

¹²⁹ [E] végig nem gondolt,

[Ny] végig-sem-gondolt,

¹³⁰ [E] napfénytől és a

¹³¹ [E] orra, szegény,

¹³² [E] fönt

¹³³ [E] fiatalember,

¹³⁴ [Ny] fickó,

¹³⁵ [E] [*nincs vessző*]

¹³⁶ [E] esapás [*sajtóhiba*] vagy gyász érte,

[Ny] csapás, gyász érte

- Pacsirta nem törődött vele. <Leült,>_c <vele szemben> <és s> Szinte rosszakaratú nyíltsággal nézett el feje fölött. <Ismerte a férfiakat s így védekezett ellenük.>_c <Hiszen>_c ↓:Hisz:↓ <a><A> annak előtte, mikor még rájuk tekintett, mindnyájan ugyanazzal, a megbeszél,
- 5 gonosz hidegséggel fogadták közeledését, <s>s a szemüket lesütötték. |Igy védekezett ellenük:|

- Ezt a fiatalember <is>_c megértette <,>. <n>Nem érdeklődött tovább, belemerült olvasmányába. Pacsirta <most> helyét változtatta. Szembe ült a pappal, ki egész idő alatt úgy tett, mintha semmit se
- 10 venne észre. Piros betűs breviariumából olvasott, <...>_c fejét a folyosó belső ablakához támasztva.

↑:Beteges:↑ arca, a kiálló pofacsontokkal, nyugalmat árult el.

- [b] Reverendája viseltes volt, <gom> egy gombja hiányzott is, <fehér> celluloid pap-gallérja foszladozott ↓:töredezett:↓. A hatalmas
- 15 <↑:római:↑> Egyház<nak ez a> ↓:nak, ez a:↓ kis szerény katonája, ki <a falujába> <uta> <falusi> visszautazott <a> falujába s <ott élt>_c ott öregedett meg szeretetben, <szemléletben,> jószágban, <tudta>_c ↓:sejtette:↓, miről lehet szó <és>s tapintatból nem szólt [sic!], részvétből nem mutatott érdeklődést.

- 20 <Ő>Ő <ismerte>_c ↑:<tudta>_c:↑ ↑:tudta, hogy <ez> ↑:ez:↑ a világ:↑ <ezt <<az>a>_c siralomvölgy<et>_c.

- [b] Csak most pillantott <rá>_c ↑:a lánya:↑ <határozottan>_c, a kék szemével, mely az Istennel való folytonos szembenézéstől kiélesedett, <megkeményedett> s ez a ↓:határozott:↓ pillantás ↓:már:↓ nem
- 25 sértette Pacsirtát. Úgy tetszett, hogy hűsíti <↓:[...] akár léte:↓>_{tc} <is> forróságát. Hálásan nézett vissza, <némán>_c megköszönve figyelmét. [b] Rohama csillapult ↓:is:↓. Már nem zokogott, csak könnyezett. Majd egészen elcsitult. <Nézte>_c ↓:Bámulta:↓ a vidéket és nézte a fáradt kopott <k>papot ↓:is:↓, ki túl a hatvanon, a
- 30 sir előtt, csodálatos egyszerűsége, <nyugalomra>_c tett szert <,>s szó nélkül is bátorította, vigasztalta, támogatta. Egész úton nem beszéltek semmit.

Pacsirta nem törődött vele. Szinte rosszakaratú nyíltsággal nézett el feje fölött. Hisz annakelőtte, mikor még rájuk tekintett, mindnyájan ugyanazzal a megbeszél, gonosz hidegséggel fogadták közeledését s¹³⁷ szemüket lesütötték. Így védekezett ellenük.

5 Ezt a fiatalember megértette. Nem érdeklődött tovább, belemerült olvasmányába. Pacsirta helyét¹³⁸ változtatta. Szembeült a pappal, ki egész idő alatt úgy tett, mintha semmit sem venne észre. Pirosbetűs¹³⁹ breviáriumából olvasott, fejét a folyosó belsőablakához¹⁴⁰ támasztva. Beteges arca, a kiálló pofacsontokkal, nyugalmat¹⁴¹ árult el.

10 Reverendája viseltes volt, egy gombja hiányzott is, celluloid papgallérja töredezett. A hatalmas Egyháznak¹⁴² ez a kis, szerény katonája, ki visszautazott falujába és ott öregedett meg szeretetben, jószágban, sejtette,¹⁴³ miről lehet itt szó,¹⁴⁴ tapintatból nem szólt, részvétből nem mutatott érdeklődést. Ő tudta, hogy ez a világ: siralomvölgy.¹⁴⁵

15 Csak most pillantott a leányra, kék¹⁴⁶ szemével, mely az Istennel való folytonos szembenézéstől kiélesedett s ez a határozott pillanat már nem sértette Pacsirtát. Úgy tetszett, hogy hűsíti forróságát. Hálásan nézett vissza rá, megköszönve figyelmét.

20 Rohama csillapult. Már nem zokogott, csak könnyezett. Majd egészen elcsitult. Bámulta a vidéket, nézte a fáradt, kopott papot is, ki túl a hatvanon, a sír előtt, csodálatos egyszerűsége tett szert és szó nélkül bátorította, vigasztalta,¹⁴⁷ támogatta. Egész úton nem beszéltek semmit.

¹³⁷ [E] és

¹³⁸ [E] tovább. Pacsirta a helyét

¹³⁹ [E] észre, Pirosbetűs [*sajtóhiba*]

¹⁴⁰ [E] [Ny] belső ablakához

¹⁴¹ [E] nyugalmat [*sajtóhiba*]

¹⁴² [E] egyháznak

¹⁴³ [E] [*nincs vessző*]

¹⁴⁴ [E] szó;

¹⁴⁵ [E] [Ny] világ siralomvölgy.

¹⁴⁶ [E] leányra a kék

[Ny] leányra, a kék

¹⁴⁷ [Ny] vigasztalta,

[b] A fiatalember félóra mulva felkelt, vállára vette <vadászfegyverét>_c ↓:kétcsövű puskáját:↓, megemelte tollas <puha>_c ↓:vadász:↓ kalapját, és kiszállt. Pacsirta fejbólintással köszönt

|:11.:|

- 5 [b] Tarkónél segítette leadni holmiját. Béla bácsi <várta, viharosan integetett>_{tc} egy <kocsiban>_c ↑:csézában:↑ állt, <viharosan>_{tc} integetett neki <, >. <és> <k>Kedves, köpcös arca, melyet kiszivott a puszták egészséges levegője, <mosolygott>_{tc} ↑:ragyogott:↑. Cigaretta égett fogai között. Mindig cigarettázott.
- 10 <Ő mindig cigarettázott, [...]>_{tc} [b]_c Pacsirta elmosolyodott. ↓:<Béla bácsi>_c Nagybátyja:↓ Szakálla ↓:<mintha deresedett már>:↓ vörössárga volt, <mint>_c ↓:akár[?]:↓ a purzicsándohány ↑:melyet ↑:egyedül:↑ kedvelt:↑ és rokoni <k>csókja is dohányszagú <volt>_c, <mint régen>.
- 15 Még valaki várta <, >↓: : ↓Tigris, a vadászkutya <, s>. <a>Az |:a:| kocsi mellett futott, amint <<a lov> a kocsi>_{tc} megindultak, egészen a tanyáig.

A fiatalember félóra mulva fölkel, vállára vette kétcsövű puskáját, megemelte tollas vadászkalapját, kiszállt. Pacsirta fejbólintással köszönt.

5 Tarkónél a pap segítette leadni holmiját. Béla¹⁴⁸ bácsi egy csé-
zában állt, integetett neki. Kedves, köpcös arca, melyet kiszívott a
puszták egészséges levegője, ragyogott. Cigaretta égett fogai között.
Mindig cigarettázott.

Pacsirta elmosolyodott. Nagybátyja szakállá vörössárga volt, akár
a purzicsán-dohány,¹⁴⁹ melyet egyedül kedvelt, rokoni csókja is do-
10 hányszagú.

Még valaki várta: Tigris, a vadászkutya. Az a kocsi mellett futott,
amint megindultak, egészen a tanyáig.

¹⁴⁸ [E] holmiját, Béla

¹⁴⁹ [E] purzicsán dohány,

Harmadik fejezet

([:melyben <a> <két>apa és anya első napjáról megtudunk egyet-mást.:])

5 Kisvajkai és köröshegyi Vajkay Ákos, nyugalmazott megyei le-
véltáros

és felesége született kecfalvi Bozsó Antónia nézett a vonat után,
mely <↓:távolodott:↓>_c <lassan> |:ki felé <...>_c lihegett:| <távolodo-
dott>_c <↓:<...>_c ment-ment:↓> s a szemhatár alján <nemsokára>_c
↑:nemsokára:↑ füstös, fekete ponttá zsugorodott.

10 [b] Maguk elé meredtek azoknak az embereknek <szomorú és
nevetséges> ↓:szomorú és buta:↓ mozdulatával, kiket valami hirtelen
vesztés ér <[b] ↓:milyen buták ↓:is:↓ az ilyen:↓> <anélkül
hogy <mozdu> el birtak> <↓:emberek:↓> <s n>Nem birtak elmenni.
Legalább ahhoz a helyhez ragaszkodtak, hol utoljára látták.

15 [b] Aki elutazik, az <el>↓:tova:↓tűnik, az megsemmisül, <az nincs
is hozzátartozója számára> ↓:az nincs is:,↓ <, c>Csak annyira
↓:<van>él:↓, mint a|:z:| <halott> emlék<e>, <hi> mely visszaréved
képzeletünkben.

20 Tudjuk, hogy van, valahol, de <nekünk már nincs> nem látjuk,
↓:őt:↓ <nem> akár azokat, kik meghaltak.

Pacsirta pedig eddig <sohase>_c ↓:nem:↓ hagyta el őket ↓:hosszabb
utra:↓, legfőlebb egy <fe> napra |:egyszer, mikor elutazott Cegléd-
re:|, vagy félnapra |:a tarligeti kirándulások alkalmával:| s akkor is
<nehezen> ↓:alig:↓ várták. Milyen nehéz ↓:volt:↓ elképzelni, hogy
25 ↓:most:↓ <nem> megy haza velük.

[b] Ilyenféle gondolatok gyötörhették a két öreget. Lehorgasztották
fejüket, a pálya <színes murváját, a kék, fehér, a sárga kavicsokat>
kavicsait bámulva, nem ↓:...:↓ búsa<bba>_cn, mint egy <frissen>_c
váratlanul-gyorsan behantolt sirdombot.

HARMADIK FEJEZET

(melyben apa és anya első napjáról megtudunk egyet-mást).¹

Kisvajkai és köröshegyi Vajkay Ákos, nyugalmazott megyei levéltáros s felesége,² született kecfalvi Bozsó Antónia, nézett a vonat
5 után, mely kifelé lihegett és a szemhatár alján nemsokára füstös,³
fekete ponttá zsugorodott.

Maguk elé meredtek azoknak az embereknek szomorú és buta
mozdulatával, kiket valamilyen hirtelen veszteség ért. Legalább ah-
hoz a helyhez ragaszkodtak, hol utoljára látták. Nem bírtak⁴ elmenni.

10 Aki elutazik, az tovatűnik,⁵ az megsemmisül, az nincs is. Csak
annyira él, mint az emlék, mely visszaréved képzeletünkben. Tud-
juk, hogy van valahol, de nem látjuk őt, akár azokat, kik meghaltak.
Pacsirta pedig eddig nem hagyta el őket hosszabb ideig, legfőlebb⁶
egy napra, egyszer, amikor elutazott Ceglédre, vagy félnapra, a tar-
15 ligeti kirándulások alkalmával és akkor is alig várták. Milyen⁷
nehéz volt elképzelni, hogy most nem jön⁸ haza velük.

Ilyenféle gondolatok gyötörhették a két öreget. Lehorgasztották
fejüket, a pálya kavicsait bámulva, nem kevésbé búsan, mint egy⁹
váratlanul-gyorsan behantolt sírdombot.

¹ [E] *egyetmást*)

[Ny] *egyetmást.*)

² [E] levéltáros felesége,

³ [E] [*nincs vésző*]

⁴ [Ny] bírtak

⁵ [Ny] tovatűnik,

⁶ [E] legfeljebb

⁷ [E] várták, milyen

⁸ [E] megy

⁹ [E] mintegy

[b] Már is érezték a magányt <,>. <mely> <k>Kínosan, egyre növekedve <, egyre> <zúgott köröztük a ko> ↓:ott:↓ lebegett <korott>, <a[?]> köröztük, <lévő> ↓:a:↓ csöndben, melyet a vonat hagyott maga után.

5

12 |:/a:|

10

15

20

25

Egy vékonyka vasúti tiszt közeledett <feléjük>, <lassan> <határozatlan lépésekkel, Cifra Géza, ki egyenruhájában piros> <↓:piros:↓> ↓:piros:↓ <kar>szalaggal <és> a szárnyas kerékkel a karján, ki a vonat indulásánál a sinek között állott s <<m>Most> <↓:most:↓> ↓:most:↓ határozatlan <lépésekkel, tétovázva> lépésekkel az iroda <felé> ↓:irányában:↓ <haladt> ↓:ment:↓. [b] Arca <nagyon> sápadt volt <<,>s <Süppedt, szűk mellén>> ↓:de:↓ <a> ↓:szűk:↓ homlokán ↑:<a sapkája ellenző> a sapka-ellenző alatt:↑ <pirosan> <↓:meggy-színűen:↓> <{>viritottak<}> <a> <↑:meggysszin, nyári:↑ pattanások <{>viritottak<}> <{>. <Szűk> [b] <m>Mellén lötyögött al:z:| <kék> egyenruha. [b] Szippantgatta a levegőt, mert állandóan <náthás volt> ↓:nátha gyötörte:↓ <, s>, <a> bal orrlyuka <szép időben> ilyen verőfényes időben is bedugult <|:és:|> <majd> <↓:aztán:↓> <s>Sóhajtott, hogy <a> szuszogását ↓:kissé:↓ <elleplezze> <valamivel> ↓:megszépitse:↓ <,>. <<k>Kicsit> <k>Köhögött <is>, <amint> is, <m>bár ↓:egyáltalán:↓ nem kellett köhögnie.

[b] Azonnal észrevették őt. Cifra Géza volt. [b] Az asszony figyelmeztette urát, <de>. <ő>↑:Ákos:↑ is látta, már előbb, csak nem akart szólni. <Elfor> <Tanácstalanul> <{néztek}> <e>Egymásra |:néztek:|> ↓:<Némán> [b] <t>Tanakodtak, hogy:↓ <hogy> <mit> <tegyenek> ↓:cselekedjenek:↓ <↑:mitévők legyenek.:↑ <most>, <aztán> <<s> <[b]> <<m>Megvetően, <gúnyosan>> <e>Elfordították fejüket. Nem akartak vel<ük>e találkozni.

Máris érezték a magányt. Kínosan, egyre növekedve, ott lebegett körülöttük¹⁰ a csöndben, melyet a vonat hagyott maga után.

Vékonyka vasúti tiszt közeledett, piros szalaggal, szárnyas¹¹ ke-
 5 határozatlan lépésekkel az iroda irányába ment.

Arca sápadt volt, de szűk homlokán,¹² a sapkaellenző alatt,¹³ éret-
 ten virítottak¹⁴ a meggyszín,¹⁵ nyári pattanások. Mellén lötyögött
 az egyenruha.

Szippantgatta¹⁶ a levegőt, mert állandóan nátha gyötörte s bal¹⁷
 10 orrluka ilyen verőfényes időben is bedugult. Sóhajtott, hogy szu-
 szogását kissé megszépítse. Köhögött is, bár egyáltalán nem kellett
 köhögnie.

Azonnal észrevették őt. Cifra Géza volt.

Az asszony figyelmeztette urát, Ákos is látta, már előbb, csak
 15 nem akart szólni. Tanakodtak, mitévők legyenek.

Elfodították fejüket. Nem akartak vele találkozni.

¹⁰ [E] körülöttük

¹¹ [E] szalaggal és szárnyas

¹² [E] [Ny] [nincs vessző]

¹³ [Ny] [nincs vessző]

¹⁴ [E] alatt dusan virítottak

¹⁵ [E] meggyszín,
 [Ny] meggyszín [nincs vessző]

¹⁶ [Ny] Szippantgatta

¹⁷ [E] s a bal

- [b]_c ↓:Cifra Gézát:↓ <Tiz>_c <éve> ↓:kilenc:↓ év óta ismerték.
 [b]_c Annakidején, hogy idehelyezték, a tiszt látogatást tett házukban
 s Vajkayék <lekötező szeretettel nyájasan fogadták őt>, lekötelező
 szeretettel fogadták őt<.>, ↓:mint mindenkit:↓ többször meghívták
 5 ozsonnára, nehányszor vacsorára is. Cifra Géza elfogadta ↓:a meg-
 hívásokat:↓, csupa félszegségből<.>, mert <nemet> <soha senkinek
 se>_c ↓:nem:↓ tudott ↓:nemet:↓ <↓:nemet:↓>_c mondani ↓:senkinek:↓.
 Dicsérte az ozsonnát, vacsorát, <egy nyáron>_c a<z>_c <Annabálon>_c
 ↓:katolikus nőegyleti bálon:↓ Pacsirtával táncolta ↓:|a második:|
 10 <a>_c négyest:↓, foglalkozott is vele, <már>_c |:már:| ahogy ő tudott
 nőkkal foglalkozni. De aztán minden ok és alap nélkül arról kezd-
 tek beszélni <a városban>_c ↓:<...>a városban:↓, hogy Pacsirtát el-
 veszi. Erre egyszerre elmaradt ↓:tőlük:↓

- [b] <Cifra Géza> <m>Más társaságba került. <Titokban> <pár>
 15 **Pár díjnokkal, obskúrus hivatalnokkal szokott összejönni, kik az ő**
<rangján> ↓:társadalmi helyzetén:↓ is alul állottak, de silány szel-
lemi világuk közelebb <állt> ↓:esett:↓ az övéhez, jobban illet|ek:|
hozzá<.>, <mint bárki a városban> ↓:mint bárki más <a város-
ban.>_{tc}:↓. Ennél fogva szégyelte „barátait”, <nem is mutatkozott ve-
 20 **lük nyiltan.> mint <más a cseléd-szeretőit> feleségét az, ki rangján**
alul nősült <↓:mélyen házasodott:↓>_{tc}. Nemis mutatkozott velük.
Titokban <találkozott> találkoztak, kiröhögtek mindent, lebecsültek
mindenkit, főképp <pedig> egymást. Annyira írgykedtek <egym>
<egymásra> <↓:például egyszer[?]:↓>_c egy borostyánszopókáért,
 25 **egy új ezüst cigarettáért, annyira gyűlölködtek arra, ki ↓:közöt-**
tük:↓ valami kis pénzhez jutott, vagy örökségre tett szert, hogy a
kicsöppentek <<titkos> <szövetséget>> azonnal szövetséget kötöttek
a szerencsés <pajtás>_{tc}:↓<↓:pajtás[?]:↓> ↓:pajtás:↓ ellen <s képesek let-
 30 **tek volna már>, természetesen még mindig a barátság keretében>n**
↓:belül:↓, <hogy> s képesek lettek volna neki halálosan ártani, név-
telen levélben följelenteni, kitörni a <nyakát>_c ↓:nyakát.:↓

Cifra Gézá t kilenc év óta ismerték.

Annak idején,¹⁸ hogy ide helyezték, a tiszt látogatást tett házukban és Vajkayék lekötelező szeretettel fogadták őt, mint mindenkit, többször meghívták uzsonnára,¹⁹ néhányszor vacsorára is. Cifra
 5 Géza elfogadta meghívásukat,²⁰ csupa félszegségről, mert ő nem²¹ tudott nemet mondani senkinek. Dícsérte az uzsonnát,²² vacsorát, a katolikus²³ nőegyleti bálban Pacsirtával táncolta a második négyest, a tarligeti tavon nagyobb társasággal csónakázni²⁴ vitte, foglalkozott is vele, már ahogy ő tudott nőkkel foglalkozni. De aztán
 10 minden ok és alap nélkül arról kezdtek beszélni a városban, hogy Pacsirtát elveszi. Erre egyszerre elmaradt tőlük.

Más társaságba került. Pár díjnokkal, obskurus²⁵ hivatalnokkal szokott összejönni, kik az ő társadalmi helyzetén is alul állottak, de silány szellemi világuk közelebb esett az övéhez, jobban illettek
 15 hozzá, mint bárki más. Ennélfogva szégyelte barátait, mint feleségét²⁶ az, aki rangján alul nősült. Nem is mutatkozott velük. Titokban találkoztak az egyiknek, vagy a másiknak lakásán s itt kiröhögtek mindent, lebecsültek mindenkit, főképp²⁷ egymást. Annyira irigykedtek²⁸ egy borostyán-szopókáért,²⁹ egy új ezüst cigarettatárcáért,³⁰ annyira gyűlölködtek arra, ki közöttük valami kis pénzhez jutott, vagy örökségre tett szert, hogy a kicsöppentek azonnal szövetséget kötöttek a szerencsés pajtás ellen, természetesen még mindig

¹⁸ [E] Annakidején,

¹⁹ [E] uzsonnára,

²⁰ [E] [*nincs vessző*]

²¹ [E] mert nem

²² [E] uzsonnát,

²³ [E] katolikus

²⁴ [E] csónakázni

²⁵ [Ny] obskurus

²⁶ [E] feleséget

²⁷ [Ny] főképp

²⁸ [Ny] irigykedtek

²⁹ [E] borostyán szopókáért,

³⁰ [Ny] ezüst-cigarettatárcáért,

- 5 [b]_c Cifra Géza nem volt ennyire irigy, ennyire rosszlelkű s ↓:ezért:↓
olykor undorodott is tőlük. De mégsem tudott kiszakadni innen,
mert cimboráihoz, kiket a kicsinyesség és gonoszság tartott össze, a
szenvedély erős kapcsával, őt sívár műveletlensége kötötte s szerette
<<vastag> disznó diáktrefáikat,> hülye <vicceiket> ↓:diáktrefáikat,
disznó vicceiket:↓. Mindenesetre mélyet zuhant társadalmi tekin-
tetben, mióta elhagyta Vajkayékat.
- 10 [b] <Idővel>_c <l>Lassanként el is hidegedett köztük a barátság.
Csak ép köszöntötték egymást, pár szót váltottak

, mikor |:így:| alkalomszerűen találkoztak.

a barátság keretén belül,³¹ és képesek lettek volna neki halálosan ártani, névtelen levélben följelenteni, kitörni a nyakát.

Cifra Géza nem volt ennyire irigy,³² ennyire rosszlelkű és ezért olykor undorodott is tőlük. De mégsem³³ tudott kiszakadni innen,
 5 mert cimboráihoz, kiket a kicsinyesség és gonoszság tartott össze a szenvedély erős kapcsával, sívár³⁴ műveletlensége kötötte és szeretete hülye diáktrefáikat,³⁵ disznó vicceiket.

Lassanként el is hidegedett a közte meg a Vajkayék között való barátság.³⁶ Csak ép³⁷ köszöntötték egymást, pár³⁸ szót váltottak,
 10 mikor így, alkalomszerűen találkoztak.

³¹ [E] [Ny] [*nincs vessző*]

³² [Ny] irigy,

³³ [E] [Ny] még sem

³⁴ [Ny] sívár

³⁵ [E] diáktrefájukat,

³⁶ [E] hidegedett közöttük a barátság.

³⁷ [E] épp

³⁸ [E] egymást. pár [*sajtóhiba*]

- [b] Pacsirta nem emlegette őt. Hiszen sokan voltak ilyenek, nagyon sokan. Szülei azonban Cifra Gézát nem felejtették el, ↓:ő:↓ neki, ép ↓:ő:↓ neki nem tudtak {megbocsátani,} sohasem |megbocsátani,| ő a begyükben volt. Mi volt a hibája, a bűne? Semmi, bizonyára semmi. **Soha egy újjal sem nyúlt leányukhoz, nem hi-**
tegette, nem csalogatta, célzást sem tett semmire, akár ↑:csak:↑ a
többi férfi. <Vajkayék ezt nem tisztázták magukban> |Mindössze
annyi történt, hogy vagy:| nyolc évvel ezelőtt, <az>e ismeretségük
első évében, egy márciusi estén illedelemből hozzácsatlakozott a
„Magyar Király” előtt <és>s <az>a jó időről meg a rossz időről be-
szélgetve a „Baross kávéházig” kísérté <és> Pacsirta a szülei bol-
dog meglepetésére pár percnyi késedelemmel érkezett haza, ↓:a:↓
vacsorához, melyet rendszerint nyolc óra tájban szoktak elkölteni.
[b]e Vajkayék ezt nem tisztázták. <Ők>e <↓:azonban:↓>e <é>Évek
m<u>úlva is erre a titokzatos, esti sétára gondoltak és Cifra Gézát
↓:valami:↓ családi legendává<al> övezték, mely<re>e egyre <nö-
veke> nőtt<-nőtt>e ↑:bennük,:↑ anélkül, hogy valami is táplálná.
Hol lenézték, hol vádolták őt, hol pipogya fráternek, hol minden
emberi érzésből kivetkezett, bectelen élvhajásznak tartották ezt a
vékonydongájú, gyatra, de nem egészen rosszindulatú fiatalembert,
ki közöttük különben csak az „Ő” volt. Nevét <sohasem> <nem>
↑:sohasem:↑ ejtették ki.
-

Pacsirta nem emlegette Cifra Gézát. Hiszen sokan voltak ilyenek.³⁹ Szülei azonban Cifra Gézát nem felejtették el, neki,⁴⁰ ép őneki⁴¹ nem tudtak sohasem megbocsátani, ő a begyükben volt. Mi volt a hibája, mi volt a bűne? Semmi, bizonyára semmi. Soha⁴² egy ujjal
 5 sem nyúlt leányukhoz, nem hitegette, nem csalogatta, célzást sem tett semmire, akár csak a többi férfi.

Mindössze annyi történt, hogy kilenc évvel⁴³ ezelőtt, ismeretségük⁴⁴ első évében, egy márciusi estén, illedelemből hozzácsatlakozott a Magyar Király előtt s a jó időről⁴⁵ meg a rossz időről beszélgetve,
 10 a Baross-kávéházig kísérte,⁴⁶ és Pacsirta,⁴⁷ a szülei boldog meglepetésére, pár perc késedelemmel érkezett haza⁴⁸ a vacsorához, melyet rendszerint nyolc óra tájban szoktak elkölteni.

Vajkayék ezt nem tudták elfelejteni. Évek múlva⁴⁹ is erre a titokzatos esti sétára gondoltak és Cifra Gézát családi⁵⁰ legendával
 15 övezték, mely egyre nőtt bennük, anélkül⁵¹ hogy valami is táplálná. Hol lenézték, hol⁵² vádolták, hol pipogya fráternek, hol minden emberi érzésből kivetkezett, becstelen élvhajásznak tartották ezt a vékonydongájú, gyatra, de nem egészen rosszindulatú fiatalembert, ki közöttük különben csak az »Ő«⁵³ volt. Nevét sohasem ejtették ki.

³⁹ [E] [Ny] ilyenek, nagyon sokan.

⁴⁰ [E] [Ny] el, ő neki,

⁴¹ [E] [Ny] ő neki

⁴² [E] semmi, soha

⁴³ [E] [Ny] hogy vagy nyolc évvel

⁴⁴ [E] ismeretségük

⁴⁵ [E] hozzácsatlakozott az utcán és a jó időről,

[Ny] hozzácsatlakozott a Magyar Király előtt s a jó időről,

⁴⁶ [E] [*nincs vessző*]

⁴⁷ [E] [*nincs vessző*]

⁴⁸ [Ny] haza,

⁴⁹ [Ny] múlva

⁵⁰ [E] Gézát valami családi

⁵¹ [E] [Ny] anélkül,

⁵² [E] lenézték őt, hol

⁵³ [E] [Ny] [*nincs idézőjel*]

[levált, hiányzó rész]

fiatalemberekről ábrándoztak, kik vasalatlan <...> posztó nadrágot viselnek, nyomott homlokukat kinosan ráncolják,

[levált, hiányzó rész]

[sz. n.]

[levált, hiányzó rész]

Mihelyt kissé értelmesebb emberek közé <...>jutott, rosszul érezte magát s kimondhatatlan gyötrelem tükröződött arcán. ↓:<Rossz>_c
5 |Kin:| volt ránézni.:↓ Félt mindentől. Félt attól, hogy korán jön, vagy későn megy, félt, hogy megsértik ↓:ót:↓, vagy |:ő:| megsért mást, félt, hogy sokat beszél, vagy sokat hallgat

, félt, hogy sokat <eszik>_c, vagy keveset eszik s <az asztalnál>_c
↑:vendégségben:↑ rendszerint kétszer visszautasított valamit, míg
10 harmadszori kínálásra vett belőle ↑:egy mentkező mosollyal:↑.
Most se tudta, mit tegyen

13

<Fogalma sem lehetett,>_c <↓:[...] aztán:↓>_c <↓:<n>Nem sejtette:↓>_c ↓:Arról fogalma se lehetett:↓ mit jelent|:het:| <ezeknek> ennek a két öregembernek <,>. <c>Csak azt érezte, hogy kissé hidegebbek, mint annak előtte |,;|<és ezt> ↓:De:↓ ezt <↑:pedig:↑>_c természetesnek ↑:kellett:↑ tartotta>ania. Odamenjen|:-e:| ↓:<...>tehát:↓, vagy ne menjen?

Kétségtelen az, hogy Vajkayéknak egy időben⁵⁴ roppant tetszett. Legmerészebb álmaikban sem szemelhettek ki lányuknak alkalmasabb kőrőt. Csak ilyen jóra való, megbízható, »házias« fiatalemberekről ábrándoztak, kik vasalatlan posztónadrágot viselnek, nyomott homlokukat kínosan ráncolják, kissé izzadnak és elpirulnak,⁵⁵ mikor beszélnek.

Géza közékük tartozott.

Mindig zavarban volt. Mihelyt értelmesebb⁵⁶ emberekkel került össze, rosszul érezte magát, gyötrelmem⁵⁷ tükröződött arcán. Kín volt ránézni.⁵⁸ Félt mindentől. Félt attól, hogy korán jön,⁵⁹ vagy későn megy, félt, hogy megsértik őt,⁶⁰ vagy megsért mást, félt, hogy sokat beszél⁶¹ vagy keveset beszél, attól⁶² is félt, hogy sokat eszik⁶³ vagy keveset eszik és vendégségben rendszerint kétszer visszautasított valamit, míg harmadszori kínálásra⁶⁴ vett belőle, félrebillent fejével, mentekéző mosollyal. Most sem tudta, mit tegyen.

Arról fogalma sem lehetett, mit jelentett ő ennek a két szegény öregembernek.⁶⁵ Csak azt érezte, hogy kissé hidegebbek iránta, mint annakelőtte, de ezt természetesnek kellett tartania. Odamenjen-e⁶⁶ tehát, vagy ne menjen?

⁵⁴ [E] [Ny] egyidőben

⁵⁵ [Ny] elpirulnak,

⁵⁶ [E] Mihelyt kissé értelmesebb

⁵⁷ [E] [Ny] magát, kimondhatatlan gyötrelmem

⁵⁸ [Ny] rá nézni.

⁵⁹ [E] [*nincs vessző*]

⁶⁰ [E] [*nincs vessző*]

⁶¹ [Ny] beszél,

⁶² [E] beszél. attól [*sajtóhiba*]

⁶³ [Ny] eszik,

⁶⁴ [Ny] kínálásra

⁶⁵ [E] öreg embernek.

⁶⁶ [E] [*új bekezdés*] Odamenjen-e

[b]_c Legjobban szeretett volna eltűnni<.>, <vagy> észre se venni őket. <El is határozta <ezt,> de nyomban attól tartott, hogy akkor> <Akkor azonban> El is határozta. <Akkor azonban> ↓:<de>**Akkor azonban**:↓ eszébe jutott, milyen illetlenség, <hátatlan> botrány, 5 hálátlanság lenne <ez>_c, megijedt szándékától és mint rendesen történni szokott, <az>_c <↓:pont:↓>_c ellenkezőjét művelte annak, amit föltett. [b]_c <Mégis>_c <o>Odament.

Ákos, ki még mindig ott állott feleségével, csak akkor rezzent össze, mikor ↑:Cifra Géza:↑ kesztyűs kezét sapkája ellenzőjéhez 10 emelve <↓:...:↓>_c üdvözölte őt.
– Elutazott |:?:| – kérdezte, <mert ő is tudott Pacsirta>_c

<14>
<kirándulásáról melyről az egész város beszélt>_c
– El – szólt <az>_c apa, rekedten <,>. <...>_{tc}
15 Itt <<el>↓:meg:↓akadt>_c ↓:elakadt:↓ a beszélgetés. Ez az a pont, melytől <Cifra Géza>_c mindég <f> rettegett

<↑:Cifra Géza:↑>_c <M><m>Mosolygott, elkomorodott. Me<g>-leg-hideg borzongatta.
– Tulajdonképen – kezdte<.>, |:anélkül, hogy folytatná.:|
20 <Ezt a szót igen szerette szerette és mondogatta is, de semmi folytatása sem volt ↓:Ilyen ↓:fél:↓ szókkal töltötte ki a társalgás hézagait. De nem sok eredménnyel. [b]_c:↓. <↓:Majd:↓>_c <N><n>Nagyokat nyelt <,>. úgy hogy ádámcsutkája ide-ode mozgott.>_c

Legjobban szeretett volna eltűnni, észre sem venni őket. El is há-
tározta. Akkor azonban eszébe jutott, milyen illetlenség, botrány,
hálátlanság lenne, megijedt szándékától és mint rendesen történni
szokott, ellenkezőjét művelte annak, amit föltett.

5 Odament.

Ákos, ki még mindig ott állt feleségével, csak akkor rezzent ösz-
sze, mikor Cifra Géza kesztyűs kezét sapkája ellenzőjéhez emelve
üdvözölte őt.

– Elutazott? – kérdezte.

10 – El, – szólt az apa⁶⁷ rekedten.

Itt elakadt a beszélgetés. Ez az a pont, melytől Cifra Géza min-
dig rettegett.

– Tulajdonképen – kezdte, anélkül⁶⁸ hogy folytatná.

Ilyen szókkal töltötte ki a társalgás hézagait, de nem sok ered-
15 ménnel. Mosolygott,⁶⁹ elkomorodott. Meleg-hideg borzongatta.
Nagyokat nyelt. Arra gondolt, hogy most már elég ideig volt itt, majd
rögtön arra, hogy kevés ideig volt itt és nem lehet még elmennie.
Ádámcsutkája le-föl mozgott⁷⁰ gugás nyakán.

⁶⁷ [Ny] apa,

⁶⁸ [E] [Ny] anélkül,

⁶⁹ [E] eredménnyel, mosolygott,

⁷⁰ [E] le-fölmozgott

- [b]_c Arra gondolt, hogy ↑:most:↑ már <sokáig>_c ↑:elég ideig:↑ volt itt, <majd ↓:és:↓ megint>_c ↓:majd:↓ arra, hogy kevés ideig s nem lehet még elmennie. |:Ádámcsutkája <ide-oda>_c ↓:le föl:↓mozgott gugas nyakán.:|
- 5 Zavarában megnézte zsebóráját.
 – <Négy>_c ↓:Kettő:↓ negyvenhét – mondta ↓:vasutas-nyelven:↓
 – <öt>_c <↑:öt[?]:↑>_c ↓:öt:↓ húszkor ott lesz.
 <Az>_c <a>Apa nem felelt. De <az>_c anya mosolygott rá, szívesen, <kedvesen>_{tc} ↑:marasztalóan:↑, mint egykor, régen.
- 10 – Nem késik a vonat? – kérdezte tőle.
 – Nem – felelt Cifra Géza.
 Erre úgy képzelte, hogy <már>_c ↓:<...>_c már:↓ mehet. <Köszöni akart s>_{tc} ↓:Tisztelegni:↓ <tisztelgett>_{tc} ↓:akart:↓ <, >. <a>Aztán ↑:mégis inkább:↑ megemelte sapkáját<.>, |:civilmódra.:|
- 15 A két öreg kifelé indult. <[félíg levágva: ...]>_{tc}

14.

- Hosszú délután volt előttük és minthogy nem tudták, mit csinálnak, hazafelé tartottak. **Még siettek is, mintha bizony várná ↓:otthon:↓<ott>_c őket valami.**
- 20 Ákos öt éve elhagyta a megyét, betegségére való tekintettel nyugalomba vonult <, >. <n>Napjai múltak, hónapokká, évekké olvadtak s észre se vette, ötvenkilenc éves lett. Sokkal öregebbnek látszott. Legalább hatvanötnek.

Zavarában megnézte zsebóráját.

– Kettő negyvenhét,⁷¹ – mondta vasutasnyelven – öt húszkor ott lesz.

Apa nem felelt. De anya mosolygott rá, szívesen, marasztalóan,
5 mint egykor,⁷² régen.

– Nem késik a vonat? – kérdezte tőle.

– Nem,⁷³ – felelt Cifra Géza.

Erre úgy képzelte, hogy most már igazán mehet. Tisztelegni akart,
aztán mégis inkább megemelte sapkáját,⁷⁴ civilmódra.⁷⁵

10 A két öreg kifelé indult.

Hosszú délután volt előttük⁷⁶ és minthogy nem⁷⁷ tudták,⁷⁸ mit csináljanak, hazafelé tartottak. Még siettek is, mintha bizony várna otthon őket valami.

Ákos öt éve elhagyta a megyét, betegségére való tekintettel nyugalmomba vonult. Napjai múltak, hónapokká, évekké olvadtak, észre
15 sem vette, ötvenkilenc éves lett. Sokkal⁷⁹ öregebbnek látszott. Legalább hatvanötnek.

⁷¹ [E] [Ny] [*nincs vessző*]

⁷² [E] [*nincs vessző*]

⁷³ [E] [Ny] [*nincs vessző*]

⁷⁴ [E] [*nincs vessző*]

⁷⁵ [E] [Ny] civil módra.

⁷⁶ [Ny] előttünk [*sajtóhiba*]

⁷⁷ [E] és hogy nem

⁷⁸ [E] [*nincs vessző*]

⁷⁹ [E] lett, sokkal

- Mielőtt nyugdíjaztatta magát, a Petőfi utcában megvette földszintes házát <a>_c ↓:a:↓megkúporgatott garasaiból meg abból a vagyronconcsból, mely anyai nagyapjáról, <Hartany[?]>_c <↓:Mu-csy:↓>_c ↓:Kőrcsy:↓Gedeonról maradt rá. Egyebe nem volt, se égen,
- 5 se földön<.>, csak ez a házikó. Itt szokott járkálni, hátratett kézzel, belefáradva a semmittevés unalmába. Várta, hogy felesége és leánya felkeljen, aztán, hogy lefeküdjön, hogy megterítse|:ék:| az asztalt, aztán hogy leszedje|:ék:| az asztalt s tett-vett, nyugtalanul, szemében aggodalmas fénnel.
- 10 Társaságba évek óta nem járt. Nem ivott, nem dohányzott. Gál doktor, a háziorvosa, meg a pesti tanár, mikor fönn járt <|:,:| valamikor,>_c az érzelmeszedése miatt,eltiltották <tőle.>_c |:a szesztől is meg ami jobban fáj, az ő kedves szivarjaitól.:|
- Egyetlen szenvedélye, mely a multból megmaradt az volt, hogy
- 15 beült ↓:az:↓ udvarra néző kis, mindig nyirkos dolgozószobájába s elővette Nagy Iván <mú> valamelyik kötétét [*sic!*], a magyar nemesi családokról, vagy Csergheő Géza végtelenül élvezetes, <és> becses művecskéjét, a cimerek fejlődéséről és <azt> lapozgatta. <Tudományosan foglalkozott> Értett a heraldicához, a címertanhoz, a
- 20 diplomaticához, a levéltanhoz és a sfragisticához, a pecséttanhoz is. Nézegette <a címereket és családfákat>_c |:-:|silabizálta a latinnyelvű adományozó leveleket, |:-:| litterae armales |:-:|, melyeket egy-egy

Mielőtt nyugdíjaztatta magát, a Petőfi-uccában megvette földszintes házát,⁸⁰ megkuporgatott garasaiból, meg abból a vagyroncsból, mely anyai nagyatyjáról, Körcsy Gedeonról maradt rá. Egyebe nem volt⁸¹ se égen, se földön, csak ez a házikó. Itt szokott járkalni,⁸² hátrattett kézzel, belefáradva a semmittevés unalmába. Várta,⁸³ hogy felesége és leánya fölkeljen,⁸⁴ aztán,⁸⁵ hogy lefeküdjön, hogy megterítsék az asztalt, aztán⁸⁶ hogy leszedjék az asztalt. Tett-vett nyugtalanul, szemében aggódalmas fénnel.

Társaságba évek óta nem járt. Nem ivott, nem dohányzott. Gál doktor, a háziórvosa, meg a pesti tanár, mikor fönn⁸⁷ járt, az érzelmesesedése miatt eltolták a szesztől is, meg – ami jobban fájt – az ő kedves szivarjaitól.

Egyetlen szenvedélye, mely a multból⁸⁸ megmaradt,⁸⁹ az volt, hogy beült az udvarra néző kicsiny, mindig⁹⁰ nyirkos szobájába s elővette Nagy Iván valamelyik kötetét a magyar nemesi családokról, vagy Csergheő⁹¹ Géza élvezetes, becses művecskéjét, a címerek fejlődéséről és lapozgatta. Értett a *heraldiká*-hoz,⁹² a címertanhoz, a *diplomatiká*-hoz,⁹³ a levéltanhoz és a *sfragistiká*-hoz,⁹⁴ a pecséttanhoz is. Nézegette, silabizálta a latinnyelvű adományozó leveleket⁹⁵ – *litterae*

⁸⁰ [E] [*nincs vessző*]

⁸¹ [E] volt,

⁸² [E] [*nincs vessző*]

⁸³ [E] unalmába, várta,

⁸⁴ [E] [Ny] felkeljen,

⁸⁵ [A] [*nincs vessző: sajtóhiba*]

⁸⁶ [E] [Ny] aztán,

⁸⁷ [E] [Ny] fenn

⁸⁸ [Ny] múltból

⁸⁹ [E] megmarad,

⁹⁰ [E] néző kis, mindig

⁹¹ [E] Csereghéő

⁹² [Ny] heraldicá-hoz,

⁹³ [Ny] diplomaticá-hoz,

⁹⁴ [E] *sfragisztiká*-hoz,

[Ny] *sfragisticá*-hoz

⁹⁵ [E] leveleket,

- régi király iratott s nem akadhatott kezébe <oly címeres armalis>_c,
 ↓:oly nyílcédula:↓, <<oly> osztályos divisionale>_c, oly perbehívó ex-
cutionale, <oly> <tiltakozó retractió,>_c, ↓:vagy:↓ káptalani vallató
fassio, <melyről> melyről ne tudott volna fölvilágosítást adni. Egy
 5 szempillantás és látta, hol <↓:rövid:↓> <saj> sarjazznak szét a nem-
 zetségek, mit jelent a cimer<ben>_c ↓:mezőnyén:↓ egy <szelemen>
 vízirányos szelemen, <vagy> egy <sa> kiterjesztett szárnyú sas, vagy
 egy aranygolyó. <Milyen savanykás, kedves illata van a penész>
 <Böngészgetetett [*sic!*] a pergamentekben papirokban, hártványokban>
 10 <és> <é>Élvezte is ↑:hivatását:↑ minden érzékével. Micsoda öröm
 volt megpillantani <egy egérragas> a nagyítón egy egérrágást |egy
molyfúrást, vagy egy <szú>_c zegzúgos szú-járatot:| és <mélyen>
 ↓:közben:↓ ↑:micsoda gyönyör:↑ beszívni a penész <<nem kellemet-
 len>, ↑:érdekes:↑>_c savanykás illatát. <Ebben> Itt élt ő, a multban.
 15 És amint mások a jövőmondóhoz járulnak, úgy zárandoktak
 [*sic!*] hozzá sokáig, messze <földről>, megyékből, <előkelő urak>_c
 <↓:azok:↓>_c ↑:előkelő urak:↑, kik a multjuk:at:↑ óhajtották <egészen
 bizonyosan> megismerni.

[levált, hiányzó rész]

|:15:|

- 20 [b] Fiatalkorában kenyérkeresetből űzte „a törvényes származás
 kimutatását”, ↑:a filiatiót:↑ a deductiót, de később sem tudta abba
 hagyni, hogy ↑:már:↑ {<n>sem volt rá} szüksége |:<n>sem volt rá:|.
 Úgy merült bele egy donatio regiába, mint <egy>_c ↓:valami:↓ iz-
 galmas sakkrejtvénybe s kereste a nagyszülőket, szépszüloket, déd-
 25 szülőket, aztán a legérdekesebbet, az őst, a vagyonszerzőt, a primus
acquirens-t, ki <vitézésével> leleményével egy egész <hatalm>
 nemzedék szerencsáját <meg>_c alapozta ↓:meg:↓ <s> vitézi tettével
 dicsőséget sugárzott vissza minden ivadékára. Feje <↓:pohárno-
 kok|:től:|>↓ asztalnokoktól, csillagkeresztes hölgyektől, máltai lo-
 30 vagoktól zsibongott <,>. <s>_c <n>Nagy tisztelettel beszélt azokról,
 kik udvarképesek. [b]_c Ha nem akadt munkája, ismerőseit vette elő.
 Cifra Géza „törvényes származását” is ki akarta mutatni

*armales*⁹⁶ – melyeket valamelyik régi⁹⁷ király iratott,⁹⁸ s nem akadtatott kezébe oly nyilcédula, oly perbehívó⁹⁹ *executionale* vagy káptalani vallató *fassio*, melyről ne tudott volna azonnal fölvilágosítást adni. Egy szempillantás és látta, hogy sarjadzak¹⁰⁰ szét a különböző
 5 nemzetségek, mit jelent a címer mezőnyén egy vízirányos szelemen, egy kiterjesztett szárnyú sas,¹⁰¹ vagy egy aranygolyó. Élvezte¹⁰² is hivatását¹⁰³ minden érzékével. Micsoda öröm volt megpillantania a nagyítón egy egérrágást, egy molyfúrást,¹⁰⁴ vagy egy zezugos szújaratot és közben leszívni,¹⁰⁵ mélyen,¹⁰⁶ a penész savanykás illatát.
 10 Itt élt, a¹⁰⁷ multban. És amint mások a jövőndömondóhoz járulnak, úgy zarándokoltak őhozzá¹⁰⁸ sokáig messze megyékből¹⁰⁹ előkelő urak, kik multjukat óhajtották megismerni.

Fiatalkorában kenyérkeresetből űzte »a törvényes származás kimutatása«-t, a *filiatio*-t, a *deductio*-t,¹¹⁰ de később sem tudta abba hagyni, hogy már¹¹¹ szüksége sem volt rá. Úgy merült bele egy *donatio regiá*-ba,¹¹² mint valami izgalmas sakkrejtvénybe és kereste a nagyszülőket, szépszüőket, dédszüőket, aztán a legérdekesebbet,

⁹⁶ [E] litterae armares [sajtóhiba; nincs kiemelve]

⁹⁷ [E] melyeket egyik régi

⁹⁸ [E] [Ny] [nincs vessző]

⁹⁹ [Ny] perbehívó

¹⁰⁰ [E] [Ny] sarjadzak

¹⁰¹ [E] [nincs vessző]

¹⁰² [E] aranygolyó, élvezte

¹⁰³ [Ny] hivatását,

¹⁰⁴ [E] [nincs vessző]

[Ny] molyfúrás

¹⁰⁵ [E] [nincs vessző]

¹⁰⁶ [E] [nincs vessző]

¹⁰⁷ [E] élt ő a

¹⁰⁸ [E] [Ny] ő hozzá

¹⁰⁹ [Ny] megyékkől [sajtóhiba]

¹¹⁰ [E] »a törvényes származás kimutatását, *filiatio*-t, a *deductio*-t,»

¹¹¹ [E] abbahagyni, mikor már

¹¹² [E] donatio regiába, [nincs kiemelve]

5 <annak idején>_c. <A deductio> ↓:Egy ideig:↓ <s><S>szépen haladt
 |a genealogiai [sic!] Tabella:| <egy ideig> <↓:a deductio:↓, át↓:is:↓-
 rándult vele együtt a szomszéd megye <irattár> levéltárába, hogy
 ↓:újabb:↓ adatokat gyűjtsön, de a munka ↓:<hirtelen[?]> egyszerű-
 re:↓ megakadt <, >. <egy n[?]> <<a>Az anyai>_c↓:Cifra Géza apai:↓
 <nagy>_c↓:déd:↓apjáról már sem ő, sem az okmányok nem <tu>
 <tu> adtak pontos <ma> fölvilágosítást <va[?]>Igy

.....
 10 családfája, melyet ↑:Ákos:↑ rajzolni kezdett, váratlanul abba maradt,
 <lombosodó ágai letöredezték, gallyai mintha vihar dúlta volna fel.
 Ákosnak valahányszor kezébe <ke>>_{tc} <törzse megingott,>_{tc} lombo-
 sodó ágai elhervadtak, <gallyai szertetőredeztek>_{tc}, mintha ↓:pusztító:↓
 vihar dúlta volna fel. Valahányszor kezébe került <Ákosnak>_c
 ez a rajz, a többi iratai között, gúnyos mosoly <futott>_c ↓:suhant:↓
 15 át arcán. <Kiderült, hogy>_{tc} Cifra Géza ↓:tehát:↓ nem is ↓:volt:↓
 nemesember, csak afféle közönséges jöttment.

az Őst, a Vagyonszerzőt, a *primus aquirens-t*,¹¹³ ki¹¹⁴ leleményével egész nemzedék szerencsáját alapította meg, vitézi tetteivel dicsőséget sugároztatott¹¹⁵ minden ivadékára. Feje asztalnokoktól, csillagkeresztes hölgyektől, máltai lovagoktól zibongott. Nagy tisztelettel
 5 beszélt azokról, kik¹¹⁶ udvarképesek.

Ha nem akadt munkája, ismerőseit szedegette¹¹⁷ elő. Cifra Géza törvényes származását is ki akarta mutatni. Egy ideig szépen haladt a *genealógiai tabella*,¹¹⁸ át is rándult vele együtt a szomszéd megye levéltárába, hogy újabb adatokat gyűjtsön,¹¹⁹ de a munka
 10 egyszerre megakadt. Cifra Géza apai dédapjáról már sem ő,¹²⁰ sem az okmányok nem adtak pontos fölvilágosítást.¹²¹ Így¹²² családfája, melyet Ákos rajzolni kezdett, abbamaradt,¹²³ lombosodó ágai elhervadtak, mintha pusztító vihar dúlta volna föl.¹²⁴ Valahányszor kezébe került ez a rajz, a többi iratai között,¹²⁵ gúnyos mosoly suhant át arcán. Cifra Géza nem is volt nemesember,¹²⁶ csak afféle¹²⁷
 15 közönséges jöttment.

¹¹³ [E] *primus aquirena-t*, [sic!]

¹¹⁴ [E] [Ny] aki

¹¹⁵ [E] sugároztatva

¹¹⁶ [E] akik

¹¹⁷ [E] [Ny] vette

¹¹⁸ [E] genealógiai tabella, [nincs kiemelve; sic!]

[Ny] genealogiai tabella, [sic!]

¹¹⁹ [Ny] gyűjtsön,

¹²⁰ [E] [nincs vessző]

¹²¹ [E] [Ny] felvilágosítást.

¹²² [Ny] Így

¹²³ [E] abbanmaradt,

¹²⁴ [E] [Ny] fel.

¹²⁵ [E] [nincs vessző]

¹²⁶ [E] [Ny] nemes ember,

¹²⁷ [E] [Ny] afféle

- |:Mi mindent tudott azonban mesélni az ő őseiről, kiket jobban ismert az élőknél <,>: a Vajkay Jánosokról, Ádámokról, Sámuelek-ről, kik fölvidéki sásfészkeikben laktak, lányokat raboltak, a nőkről a Klárákról, Katalinokról, Erzsébetekről, kik Mária Terézia puderes
 5 báljain is szerepeltek, a felesége családjáról, a hatalmas Bozsókról, birtokaikról, melyeken a tizennyolcadik századig főúri gazdagság-ban éltek, egy-egy szóról, melyet a régi atyafiak elejtettek valahol szá-zadok mélyén s arról az arany liliomról is, mely cimerük vörös me-zőnyében nyílt. |:Olyan régi vér <v>↓:lűktetett:↓ benne↓:ük:↓,
 10 hogy nemesi <cimerrel>↓:levéllel:↓ nem is rendelkezt<ett>↓:tek:↓, mert nemességüket donatiós birtok által kaptak és címérüket is ősi usus jogán használták.:|. Dolgozószobája falán berámázva füg-gött <a Vajkayak és Bozsók>↓:ez a:↓ cimer<e>↓:s <a>↓ családja is, melyet évtizedes, fáradságos munkával II. Endréig vezetett vissza és
 15 tulajdon kezével pingált ki, halovány vízfestékekkel. Szerény állására és kis jövedelmére való tekintettel nem kérelmezhetette a császári és királyi kamarásságot noha sokszorosan jogot tarthatott volna rá <,>. <d>De ez nem <is>↓ bántotta soha. <Őt> Nem:|

</17> |:16.:|

- 20 <csak> lévén hiú emberek <,>↓ őt csak az elv érdekelte, az növelte titkos önérzetét<,>, a kivitel már nem. Lélekben volt nemes.

- Mi mindent tudott azonban mesélni az ő őseiről, kiket jobban ismert az élőknél: a Vajkay Ádámokról, Sámuelekről, kik fölvidéki¹²⁸ sasfészkeikben laktak, leányokat raboltak, a nőkről, a Klárákról, Katalinokról, Erzsébetekről, kik Mária Terézia púderes báljain¹²⁹
- 5 szerepeltek, vagy felesége¹³⁰ családjáról, a hatalmas Bozsókról, birtokaikról,¹³¹ melyeken a tizennyolcadik század közepéig főúri gazdaságban¹³² éltek, egy-egy¹³³ szóról, melyet a régi atyafiak elejtettek valahol századok mélyén,¹³⁴ és arról az arany lilomról is,¹³⁵ mely címerük vörös mezőnyében nyíladozott.¹³⁶ Olyan régi vér lüktetett
- 10 bennük, hogy nemesi levéllel nem is rendelkeztek, mert nemességüket donációs¹³⁷ birtokkal¹³⁸ kapták, címerüket¹³⁹ is ősi *usus* jogán használták. Dolgozószobája falán berámázva függött ez a címer s családfája is, melyet évtizedes, fárasztó munkával II. Endréig vezetett vissza és tulajdon kezével pingált ki,¹⁴⁰ halvány vízfestéssel.
- 15 Szerény állására,¹⁴¹ kis jövedelmére való tekintettel nem kérelmezhetette a császári és királyi kamarásságát,¹⁴² noha sokszorosan jogot tarthatott rá. De ez nem bántotta soha. Nem lévén hiú ember¹⁴³ őt csak az elv érdekelte, az növelte titkos önérzetét, a kivitel már nem.

128 [E] [Ny] felvidéki

129 [E] bálain

130 [E] vagy a felesége

131 [E] birtokokról,

132 [E] gazdaságban

133 [E] egyes

134 [E] [Ny] [*nincs vessző*]

135 [E] [*nincs vessző*]

136 [E] [Ny] nyílt.

137 [E] donációs

[Ny] donatios

138 [E] birtokka [*sajtóhiba*]

139 [E] kapták és címerüket

140 [E] [*nincs vessző*]

141 [E] [*nincs vessző*]

142 [E] kamarásságot,

143 [E] ember,

- <Mit tehetett most?> <Ezzel a>_c <m>Munkájával ötvenéves korában elkészült. Minden Vajkay és Bozsó származását felderítette, akár éltek, akár haltak. Mit tehetett most? Böngészgetett régi pergamentekben, papirokban, hártyákban, üldögélt **dolgozószobájában** **nyikorgó kerevetén, melyet törökmintás szőnyeg borított** s egészen megadta magát ebben a régiségtári levegőben <,>. <ü>Ült itten és a jövőre gondolt.

[levált, hiányzó rész]

17

- [b]_c De a jövőből csak annyi látszott bizonyosnak, hogy nemsokára meghal. Erről az öregemberek kiméletlen közönyével, döbbenetes tárgyilagosságával beszélt, ami Pacsirtát és <feles> a feleségét gyakran megrikatta. [b]_c Régen el<halt>_c ↓:költözött:↓ ↑:megboldogult:↑ szülei<nek> sírjára> ↓:kriptájára:↓ <hatalmas marv> <emlék osz> sírkövet állíttatott, <fekete>_c ↓:sötétbarna:↓ márványból s rávésette arany betűkkel ↓:ezt:↓: „<a>A Vajka<i>y család sírboltja <,>. [b]_c <a>A sirt rendben tartatta, pázsitját öntöztette, négy puszpángot ültetett rá s <fehér> olajfestékekkel fest|:t|ette be azt a padot is, melyen a temetői látoga<tások[...]>tásokkor <idő> <üldögélni>_c szokott ↓:merengeni:↓. [b]_c Közölte, hogy ap<a>ja és anyja között óhajt pihenni. Rendelkezett hogy a <zongoraszoba mellett, <a legnagyobb szobájukban>>_c ↓:tiszt szobában:↓ ravatalozzák majd föl, a folyosót <is> vonják be feketével, de csak két pappal temessék. <Végrendeletét>_c ↓:Testamentumát:↓ lepecsételt borítékban íróasztala alsófiókjába zárta s figyelmeztette feleségét, hol találja majd meg, akkor. [b]_c A halálra való készülődés <minden> <egy darabig minden idejét>_c ↓:utolsó éveit <egészen>_c jobbára:↓ lefoglalta.

Munkájával ötvenéves korában elkészült. Minden Vajkay és Bozsó származását földerítette, akár éltek, akár haltak. Mit tehetett most? Böngészgetett régi pergamentekben,¹⁴⁴ papírokban, hárttyákban, üldögélt dolgozószobájában¹⁴⁵ nyikorgó kerevetén,¹⁴⁶ melyet törökmintás szőnyeg borított, megfakulva ebben¹⁴⁷ a régiségtári levegőben. Ült itten s a jövőre gondolt.

De a jövőből csak annyi látszott bizonyosnak, hogy nemsokára meghal. Erről az öregemberek kíméletlen¹⁴⁸ közönyével, döbbenetes tárgyilagosságával beszélt, ami Pacsirtát meg a feleségét is gyakran megríkatte.

Régen megboldogult szülei kriptájára sírkövet állíttatott,¹⁴⁹ sötétbarna márványból, rávéselve¹⁵⁰ arany betűkkel: »A Vajkay-család sírboltja«. A sírt rendben tartatta,¹⁵¹ pázsitját¹⁵² öntöztette, négy puszpángot ültetett rá és olajfestékekkel festette¹⁵³ be azt a padot is, melyen a temetői látogatások idején merengeni szokott.

Közölte, hogy apja és anyja között óhajt majdan pihenni. Rendelkezett, hogy a tisztaszobában¹⁵⁴ ravatalozzák föl, a folyosót vonják be feketével, de csak két pappal temessék. Testámentumát¹⁵⁵ lepecsételt borítékban íróasztala alsó fiókjába zárta és figyelmeztette feleségét, hol találja majd meg akkor.¹⁵⁶ A halálra való készülődés utolsó éveit jobbra lefoglalta.

¹⁴⁴ [E] pergamentben,

¹⁴⁵ [E] dolgozószobájában

¹⁴⁶ [E] keveretén, [sajtóhiba]

¹⁴⁷ [E] [Ny] borított és egészen megadta magát ebben

¹⁴⁸ [Ny] kíméletlen

¹⁴⁹ [E] [nincs vessző]

¹⁵⁰ [E] márványból és rávésette

¹⁵¹ [E] tarttatta,

¹⁵² [Ny] pázsitját

¹⁵³ [E] festette

¹⁵⁴ [E] [Ny] tiszta szobában

¹⁵⁵ [E] Testamentumát

¹⁵⁶ [Ny] akkor.

[b]_c Különösebb izgalmat csak akkor érzett, mikor a temetkezési egylet egy tagja meghalt. Ekkor kezében a „halotti könyvecs-kével” – így mondta mindig: „könyvecske” – <bement> a városba ment, elsőnek sietett az egyletbe, hogy befizesse illetékét s hazajövet még egyszer föllapozta a füzetet, nézte bevezették-e a díjtételt és kezével, melyen kéken puffadtak |:a:| kemény, meszes erek, sárga, reszkető újjával mutatta családjának, hogy minden rendben van.

[b]_c Most, hogy az aszfalton <ballagott,> lépkedett, nem volt már <kezében>_c ↓:nála:↓ a fehérscikos gypjú takaró meg a kulacs, de úgy ment, mintha terhet cipelne, nagyobb, mint előbb. Felesége <a> <gyámoltalanul <tipegett> ↓:járt:↓>_c ↓:is gyámoltalanul járt:↓ a fal mellett, ↓:<járt>_c mintegy:↓ oltalmat keresve ↓:ott:↓.

[b]_c Kisdiákok cirkáltak az utcákon, hazatérve a szeptember elseji könyvvásárról. |:Eladták kigummizott könyveiket, újat vettek helyettük s ↓:nevetgélve:↓ ↑:a:↑ tanárokról beszélgettek, főképp a két legszigorbból, Szunyog<h>ról ↑:a latintanáról:↑ meg Mály-vádiról, a számtan és fizika <tanáráról>_c ↓:professzoráról:↓. <<Páron jókedvvel nevettek.>_c ↓:Nevetgéltek:↓>_c Még nem volt lecke.:| <[b]_c>_c [b] Ma kezdődtek az iskolák. Számukra <azonban> ↓:azonban:↓ valami más kezdődött.

Félóraig tartott, míg haza vánszorogtak, a Petőfi-utcába [levágva: <... .>]

, melynél már elfogyott az aszfalt s két oldalt nyílt csa<rn>torna futott, fölverve gazzal.

Különösebb izgalmat csak akkor érzett, mikor a temetkezési egy-
 let egy-egy tagja meghalt. Ekkor kezében a halotti könyvecskével
 – így mondta mindig: *könyvecske* – a városba ment, elsőnek sietvén
 az egyletbe, hogy befizesse illetékét és hazajövet még egyszer föl-
 5 lapozta¹⁵⁷ a füzetet, nézte, bevezették-e a díjtételt s kezével, melyen
 kéken puffadtak a kemény, meszes¹⁵⁸ erek, sárga, reszkető ujjával
 mutatta családjának, hogy minden rendben van.

Most, hogy az aszfalton lépkedett, nem volt már nála¹⁵⁹ a fehér-
 csíkos gyapjútakaró¹⁶⁰ meg a kulacs, de úgy ment, mintha terhet
 10 viselne, nagyobb, mint előbb. Felesége is gyámoltalanul¹⁶¹ járt a
 fal mellett, mintegy oltalmat keresve.

Kisdiákok¹⁶² cirkáltak az uccákon, hazatérve a szeptember-elseji¹⁶³
 könyvvásárról. Eladták kigumizott könyveiket, újakat¹⁶⁴ vettek he-
 lyettük és nevetgélve a tanárokról beszélgettek, főképp a két legszigo-
 15 rúbbról, Mályválydyról,¹⁶⁵ a számtan és fizika professzoráról, meg a
 részeges Szunyoghról. Még nem volt lecke. Ma kezdődtek az iskolák.

Félóráig¹⁶⁶ tartott, míg hazavánszorogtak a Petőfi-uccába, melynél
 már elfogyott az aszfalt és kétoldalt gazzal fölvert,¹⁶⁷ nyílt árok futott.

¹⁵⁷ [E] fellapozta

¹⁵⁸ [E] messzes [*sajtóhiba*]

¹⁵⁹ [E] volt nála

¹⁶⁰ [E] [Ny] gyapjútakaró,

¹⁶¹ [Ny] gyámoltalanul [*sajtóhiba*]

¹⁶² [E] Kis diákok

¹⁶³ [E] [Ny] szeptember eleji

¹⁶⁴ [E] [Ny] újat

¹⁶⁵ [E] [Ny] Mályválydyról,

¹⁶⁶ [E] Fél óráig

¹⁶⁷ [E] [*nincs vessző*]

Derék szomszédjuk, Veress Mihály künn ült az utcán <, alacsony vargaszékén,> árral, dikiccsel kezében. Veress Mihály foltozóvarga volt, küszködő őszbecsavarodott kisiparos, ki egészségtelen, sötétes műhelyében, melybe három téglalépcsőn kellett lemenni, reggeltől
 5 estig dolgozott, kedvetlenül és lassan. <Áporodot> Áporodott csiriz-szag szállt ki innen, mely Vajkayék lakásába is átcsapott. A Varga <nevet> számtalan nevetlen gyermeke a nagy, piszkos udvarban hancúrozott, melyen disznóólak<at>, üres kocsiszínek<et> álltak.

Szemben emelkedett a Vajkayház.

- 10 Ez a takaros, fehérre meszelt porta most a csöndben aludni látszott. Az öt utcára néző ablak be volt csukva, <függönyöket> függönyeik leengedve, <melyeknek> <↑:melyeknek:↑>_c <↓:a függönyök:↓>_c <↓:a függönyök:↓>_c csinos [levágva:] lepelei lóg<ott>tak <, a fehérrel bevont>_c

-
 15 krém|:-:|csi<k>pké<j<e>><i>k|:az:| ablakpárnákra, melyeket ebben a hőségben sem vettek ki az ablakok közül.

Ákos előkereste zsebéből a mindig nála lévő kulcs köteget, kinyitotta a fekete rácsoskaput s bemenetek.

- A szobaajtót bezárta ↓:maga:↓ mögött s minthogy belül két réz-
 20 kapcsón télenyáron vastag falszőnyeg függött a léghuzam ellen, azt most is a kapcsokra akasztotta.

18

Kongó <szobák> ↓:lakás<ba>:↓ fogadtá<k>_c őket <ünnepélyes némasággal>. Csak most kezdtek beszélni.

- 25 – Hogy bírjuk ki? – szólt az asszony, könnyezve ↓:a szűk folyosón:↓.

– Majd kibírjuk – mondta az apa.

Derék szomszédjuk, Veres Mihály, künn¹⁶⁸ ült az uccán, árral, dikiccsel kezében. Veres Mihály foltozóvarga volt, küszködő,¹⁶⁹ őszbecsavarodott kisiparos, ki egészségtelen, sötétes műhelyében, melybe három téglalépcsőn kellett lemenni, reggeltől estig dolgozott, 5 kedvetlenül és lassan. Áporodott csirizszag szállt ki innen, mely Vajkayék lakásába is beszüremkedett. A varga számtalan nevetelen gyermeke a nagy, piszkos udvaron hancúrozott, disznóólak,¹⁷⁰ üres kocsiszinek között.

Szemben emelkedett a Vajkay-ház.

10 Ez a takaros, fehérre meszelt porta most a csöndben aludt. Az öt,¹⁷¹ uccára néző¹⁷² ablak be volt csukva, függönyeik leengedve, krém-csipkéik¹⁷³ az ablakpárnára lógtak, melyeket ebben a hőségben sem vettek ki az ablakok közül.

15 Ákos előkereste zsebéből a mindig nála lévő kulcsköteget, ki nyitotta a fekete rácsoskaput, bementek.

A szobaajtót bezárta maga mögött és minthogy belül két rézszőgön¹⁷⁴ télen-nyáron vastag falszőnyeg függött a léghez ellen, azt most is gondosan odaakasztotta.

Kongó lakás fogadta őket. Csak¹⁷⁵ ekkor kezdtek beszélni.

20 – Hogy bírjuk¹⁷⁶ ki? – szólt az asszony,¹⁷⁷ könnyezve, a szűk folyosón.

– Majd kibírjuk,¹⁷⁸ – mondta apa.

¹⁶⁸ [E] kinn

¹⁶⁹ [E] küzködő,

¹⁷⁰ [E] [sortörésnél]

[Ny] disznó-ólak,

¹⁷¹ [E] [Ny] [nincs vessző]

¹⁷² [E] utcára-néző [sortörésnél]

¹⁷³ [E] krém csipkéjük [sajtóhiba]

[Ny] krém-csipkéjük

¹⁷⁴ [E] két szögön

¹⁷⁵ [E] őket, csak

¹⁷⁶ [Ny] bírjuk

¹⁷⁷ [E] [nincs vessző]

¹⁷⁸ [E] [nincs vessző]

[Ny] kibírjuk [nincs vessző]

– Péntek, szombat, vasárnap – számolta a nő, az újjain, mintha rózsafűzért morzsolva imádkozna – aztán hétfő, kedd, szerda, csütörtök – és megállt, sóhajtva – péntek, egy hét. Egy egész hét, apa. Mit csinálunk nélküle?

- 5 Ákos nem válaszolt. Ő kevesebbet beszélt, többet érzett, gondolkozott.

De minthogy az asszony még mindig könnyezett, megjegyezte, <nem [... ...]> – No ne sirj. Ma péntek van. Aki pénteken sír, az vasárnap nevet. Mi is majd nevetünk ↓:anya:↓ – mondta, minden

10 **meggyőződés nélkül és bement az ebédlőbe.**

- |:Itt:| <Az> az asztal a délutáni, fényes napsütésben állt, piszkos tányérjaival, poharaival, az ebédből maradt morzsáival <s megint eszébe idézte azt, ami történt>_{ic}. Pacsirta máskor ebéd után mindig leszedte. De azért milyen gondos, milyen figyelmes. A tisztaszobában, mielőtt elment, <katonás>_c rendbe állította a székeket, a hálóban <megvete> előre megvetette ↓:az ágyakat,:↓ apa <↓:...:↓>_c ↓:ágyát:↓ meg <az> anya <a>ágyát, az éjjeli szekrényre kikészítette a két pohár vizet, s az üvegburás aranyóra mellé, az almáriumra odatette a mécsest, még a gyufát is, hogy este majd meggyújthassák.
- 20 <(Döbbenet látta ezt.) Mindenen otthagya nyomát.>_c

[sz. n.]

<Felesége>_c ↓:Anya:↓ a leányszobában rakosgatott. Ákos tanácsstalanul ide is benyitott. <|:Mindaketten csak lézengtek:|>_c

<Pacsirta>↓:A lány:↓ szobája valaha egy tiszta, fehér kápolnához hasonlított.

– Péntek, szombat, vasárnap,¹⁷⁹ – számolta a nő az ujjain, mintha rózsafüzért morzsolva imádkozna¹⁸⁰ – aztán hétfő, kedd, szerda, csütörtök,¹⁸¹ – és megállt¹⁸² sóhajtván – péntek, egy hét. Egész¹⁸³ hét, apa. Mit csinálunk nélküle?

5 Ákos nem válaszolt. Ő kevesebbet beszélt, többet érzett, többet gondolkozott.

De minthogy az asszony még mindig könnyezett, megjegyezte:

– Na ne sírj.¹⁸⁴ Ma péntek van. Aki pénteken sír, az vasárnap nevet. Mi is majd nevetünk, anya,¹⁸⁵ – mondta¹⁸⁶ minden meggyőződés
10 nélkül és bement az ebédlőbe.

Itt az asztal a délutáni fényes napsütésben állt, zsíros tányérai-
val, poharaival, az ebédétől maradt morzsáival, melyeket¹⁸⁷ Pacsirta
máskor a kis morzsakefével azonnal letisztogatott. De azért most
is milyen gondos volt, milyen figyelmes. A tisztaszobában, mielőtt
15 elment, rendbeállította a székeket, a hálóban előre megvetette az
ágyakat, apa ágát, meg anya ágát, az éjjeli szekrényre kikészítette
a két pohár vizet,¹⁸⁸ s az üvegburás aranyóra mellé¹⁸⁹ az almárium-
ra odatette a mécsest, a gyufát is, hogy majd¹⁹⁰ meggyújthassák.

Anya a leányszobában rakosgatott. Ákos tanácstalanul benyi-
20 tott¹⁹¹ ide is.

A leány szobája valaha¹⁹² tiszta, fehér kápolnához hasonlított.

¹⁷⁹ [Ny] [nincs vessző]

¹⁸⁰ [Ny] morzsolva, imádkozva

¹⁸¹ [E] [Ny] [nincs vessző]

¹⁸² [E] megállt, [sajtóhiba]

[Ny] megállt,

¹⁸³ [E] Egy egész

¹⁸⁴ [E] Na, csak sírj.

¹⁸⁵ [E] [nincs vessző]

¹⁸⁶ [Ny] mondta,

¹⁸⁷ [E] melyet

¹⁸⁸ [E] [nincs vessző]

¹⁸⁹ [E] mellé,

¹⁹⁰ [E] [Ny] hogy este majd

¹⁹¹ [Ny] benyitott

¹⁹² [E] valóban

Festései azonban <már>_c ↓:az idővel:↓ megkoptak, selyempárnái, bepiszkolódtak és megszürkültek <az idővel>_c. Üres szépitő szeres tégelyek álltak a szekrényekben, **imakönyvek, melyekből szentképek csipkés szélei látszottak <ki>_c, gótbetűs, német fölírással**, bársony-
5 bakötött, <arany>_c cirádás emlékalbumok, bálilegyezők, telefirkálva <a>nevekkel, táncrendek, illatzacskók, hamisfürtök, melyek spargán [sic!] függtek.

<A lány tükre> Pacsirta tükre az ajtó mellett, a legsötétebb saro-
rokban lógott, északnak fordítva.

10 Csönd lebegett mindenben.

– Milyen üres itt – sóhajtott anya és mutatta kezével.

Ákos nem tudott, mit mondani s minthogy a hosszú házasság alatt elvesztette kezdeményező erejét, ismételte <,>: <milyen u>

– Milyen üres.

15 Átmentek ↓:megint:↓ az ebédlőbe.

Festései azonban idővel¹⁹³ megkoptak, selyempárnái bepiszkolódtak, megszurkultek.¹⁹⁴ Üres¹⁹⁵ szépítőszeres téglék álltak a szekrényekben, imakönyvek, melyekből¹⁹⁶ szentképek csipkés¹⁹⁷ szélei látszottak,¹⁹⁸ német fölrással,¹⁹⁹ bársonyba kötött, ciradás
5 emlékalbumok, báli legyezők, telefirkálva nevekkal, táncrendek, illatzacskók, hamisfürtök,²⁰⁰ melyek spárgán függtek.

Pacsirta tükre az ajtó mellett, a legsötétebb sarokban lógott, északnak fordítva.

Csönd lebegett mindenben.

10 – Milyen üres itt minden, – sóhajtott az anya²⁰¹ és mutatta kezével.

Ákos nem tudott mit mondani s minthogy²⁰² a hosszú házasság alatt elvesztette kezdeményező erejét, ismételte:

– Milyen üres.

Átmentek megint az ebédlőbe.

¹⁹³ [E] azonban az idővel

¹⁹⁴ [E] bepiszkolódtak és megszurkultek.

¹⁹⁵ [E] Üres,

¹⁹⁶ [E] melyből [sajtóhiba]

¹⁹⁷ [E] csipkés [sajtóhiba]

¹⁹⁸ [E] [nincs vessző]

¹⁹⁹ [E] [Ny] felírással,

²⁰⁰ [E] hamis fürtök,

²⁰¹ [E] itt – sóhajtott anya

[Ny] itt – sóhajtott az anya

²⁰² [E] mondani, minthogy

- Itt az üveges szekrényben csillogtak a „velencei emlékek”, ↓:a „ba-
latoni emlékek”:↓ a „karlsbadi poharak”, melyeket egy életen át
felhalmoztak s öntudatlan kegyelettel <föhalmoztak> ↓:őriztek:↓
Villogtak az aprócseprő tárgyak is, melyek már egészen alkalmatlan,
5 haszontalan, olcsó portékák <,>: a bazári ibrikek, a csöpp porcellán
kutyusok, az ezüst|:özött:| kancsócskák és az aranyozott <anyal>
angyalkák, a vidéki élet e ↓:rémes:↓ fétisei, melyek a támlás divány
felsőállványára, oszlopos rekeszektől elválasztva mindennap külön
külön, darabonként letörölgetve kerültek oda, és összerezzenetek, va-
lahányszor leültek, <reájuk> ↓:mellükre:↓ pottyantak valahányszor
10 lefeküdtek. A képek pedig <fájóan, kérően> ↓:fájóan:↓ meredtek
rájuk. Dobozy, a magyar hős, ki a törökök elől menekülve hitvesét
tartotta csupasz mellén, az első magyar minisztérium s Batthyány,

19

- 15 <ki> kopasz fejével <állt ott>, ↓:ki:↓ térdre ereszkedett, karját [sza-
kadás: ...] várta az osztrák zsandárok ↑:gyilkos:↑ golyóját.
– Menjünk ki talán a kertbe – indítványozta az asszony.
– Menjünk ki.

- Itt az üvegszekrényben csillogtak a *velencei emlékek*, a *balatoni emlékek*, a *karlsbadi*²⁰³ *poharak*, melyeket²⁰⁴ egy életen át fölhalmoz-
tak²⁰⁵ és öntudatlan kegyelettel őriztek.²⁰⁶ Villogtak az apró-cseprő
tárgyak is, melyek már egészen haszontalan, alkalmatlan, olcsó
5 portékák: a bazári ibrikek, a csöpp porcellán kutyasok, az ezüstö-
zött kanocsócskák és aranyozott²⁰⁷ angyalok, a vidéki élet e rémes
bábványai, melyek a támlás dívány²⁰⁸ felső állványára, oszlopos re-
keszektől elválasztva,²⁰⁹ mindennap²¹⁰ külön-külön darabonként²¹¹
letörölgetve²¹² kerültek oda és²¹³ összerendeztek, valahányszor le-
10 ültek, mellükre pottyantak, valahányszor lefeküdtek. A képek is
mily²¹⁴ fájoán meredtek rájuk. Dobozy, a magyar hős, ki a törökök
elől menekülve²¹⁵ hitvesét tartotta csupasz mellén, az első magyar
minisztérium és Batthyány, kopasz fejével, ki térdre ereszkedett²¹⁶
és karjait kitarva várta az osztrák zsandárok gyilkos golyóját.
15 – Menjünk ki talán a kertbe,²¹⁷ – indítványozta az asszony.
– Menjünk ki.

²⁰³ [E] *a balatoni emlékek, a karlsbadi*

²⁰⁴ [E] amelyeket

²⁰⁵ [E] felhalmoztak

²⁰⁶ [Ny] őriztek.

²⁰⁷ [E] [Ny] és az aranyozott

²⁰⁸ [E] támlásdívány

²⁰⁹ [E] [*nincs vessző*]

²¹⁰ [E] [Ny] mindennap,

²¹¹ [E] darabonként

²¹² [E] letörölgetve [*sajtóhiba*]

²¹³ [E] [Ny] kerültek oda és

[A] kerültek és [*sajtóhiba*]

²¹⁴ [E] mély [*sajtóhiba*]

²¹⁵ [E] [Ny] menekülve,

²¹⁶ [E] ereszkedve

²¹⁷ [E] [Ny] [*nincs vessző*]

- Kimentek a kertbe. Sárga <hőség> ↓: <kivételes[?]> hőség |tik-
 kasztó hőség <csapott> fogadta őket: ↓ <volt még, forró, édes nyá-
 ri|:as| délután.> ↓: Kényes, ↓ <F>fehér cicá<k>ik sétáltak a smaragd
 gyöpon. A kútnál <↓:....> ↓ egy edény állt, benne poharak s az üveg
 5 a vízben szivárványlott. |Egy napraforgó hajlott szárán a lángoló
 nyugat felé <fordította> ↓: emelte: ↓ napimádó arcát: | <Sötét érett
 bogyóit mu> <↓:....> ↓ Akácok, <kőris> ecetfák meredeztek <,>
 <melet> <↓: Egy na[... ..]> ↓: ↑ s hátul a falnál: ↑ <a vadszöllő>
 ↓: <↓: vad: ↓ <g>Gesztenyefák: ↓ <s> <az> <Az> az alkörmös <|: pe-
 10 dig: |> ↑: mutogatta: ↑ sötét <↓:....> ↓, érett bogyóit <mutogatta>

- Leültek a padra, melyen Pacsirta horgolni szokott, egymás mellé.
 – Szegényke – szólt az anya – legalább kipiheni magát. Aztán –
 és elakadt.
 – Micsoda?
 15 – Hátha akad valaki.
 – Ki valaki?
 – Valaki – mondta az anya félénken – valami szeren-

- cséje – tette hozzá <rögtön[?]> ↓: bátran: ↓ az asszonyok megható
 szemérmetlenségével.
 20 Az apa bosszankodva <majdnem> <↓: majdnem: ↓> ↓: majd-
 nem: ↓> ingerülten elfordult. Szégyelte, hogy <igy> ↑: ilyen nyiltan: ↑
 hal<o>lotta azt, amit annyiszor hiába hallott, azt, amire folyton gon-
 dolt, azt, ami <annyi csúnya> sok keserves csalódást, ↓: arcpirító: ↓
 [fölsülést okozott neki. Durvának <, sértőnek> tartotta felesége
 25 megjegyzését. Vállat vont. ↑: Majd: ↑ <A> alig hallhatóan mondta:
 – Ugyan.
 Szótlanul üldögéltek <egy d>

Kimentek a kertbe. Sárga, tikkasztó hőség fogadta őket. Kényes, fehér cicák sétáltak a smaragdgyöpön.²¹⁸ A kútnál edény állt, benne poharak és az üveg a vízben szivárványlott. Egy napraforgó hajlott szárán a lángoló nyugat felé emelte napimádó arcát. Vadgesztenyefák, ákácok, ecetfák meredeztek. Hátul,²¹⁹ a falnál az alkörmös mutogatta sötét, érett bogyóit.

Leültek a padra, melyen Pacsirta horgolni szokott, egymás mellé.

– Szegényke,²²⁰ – szólt anya²²¹ – legalább kipiheni magát. Aztán – és nem szólt többet.²²²

10 – Micsoda?

– Hátha akad valaki.²²³

– Ki valaki?

– Valaki – mondta az anya félénken – valami szerencséje, – tette²²⁴ hozzá bátran, az asszonyok megható szemérmetlenségével.

15 Az apa ingerülten²²⁵ elfordult.²²⁶ Szégyelte, hogy hallotta azt, amit annyiszor hiába hallott, azt, amire folyton gondolt, azt, ami sok ke-serves csalódást, arcpirító fölsülést okozott neki. Durvának tartotta felesége megjegyzését. Vállat vont. Majd²²⁷ alig hallhatóan mondta:

– Ugyan.

²¹⁸ [E] smaragdgyöpön.

²¹⁹ [E] [*nincs vessző*]

²²⁰ [Ny] [*nincs vessző*]

²²¹ [E] szólt az anya,

[Ny] szólt anya,

²²² [E] [Ny] és elakadt.

²²³ [Ny] valaki?

²²⁴ [E] szerencséje, tette

²²⁵ [E] [Ny] apa bosszankodva, ingerülten

²²⁶ [Ny] elfordult.

²²⁷ [E] vont, majd

<arabig>. [b]_c <<Az apa kivette>_c ↓:Ákos a:↓>_c <zs>Zsebóráját <,>_c nézegette.

– Mit is mondott? – kérdezte.

– Kicsoda?

5 – Ő – szólt az öregúr és felesége megértette, hogy Cifra Gézá-
ról van szó.

– Öt húszkor <érkezik meg>.

– <Most> <f>Félhat – felelt ↓:az apa:↓ – most érkezett meg.

Ez a gondolat ↓:kicsit:↓ megnyugtatta mindkettőjüket <,>. <f>Föl-
keltek a padról, <föl> végighaladtak az orgonabokrok közt <a gyep-
10 ágyig>_c, mely<ben>ek ↓:alatt:↓ egy <vörösorrú>_c kötörpe állt őrt.
Máskor Pacsirtával együtt ebben az időben indultak sétálni, a nép-
telen mellékutcákon a kálváriáig és vissza. Most nem mentek el.
[b]_c Többször <meg>

15

20

körüljárták a kertet, egymás mellett, egyre gyorsabb ütemben. Ákos
azt remélte, hogy a lovak ↓:a pusztán:↓ nem ragadtak el s Tigris nem
harapta meg a leányt. <Az anya>Anyá utána bandukolt, <amint>
megosztotta és eloszlatja aggodalmait. Úgy látszott, hogy ez a hét,
20 melyet egyedül kell tölteniök, rosszul kezdődik <,>. <hosszú lesz,
nagyon hosszú s> <v>Végtelennek, kilátástalannak rémlett.

Zsebóráját nézegette.

– Mit is mondott? – kérdezte.

– Kicsoda?

– Ő – szólt az öregúr,²²⁸ és felesége megértette, hogy Cifra Gé-
5 záról van szó.

– Öt húszkor.

– Fél hat,²²⁹ – felelte az apa – most érkezett meg.

Ez a gondolat kissé megnyugtatta mindkettőjüket. Fölkeltek a
padról, végighaladtak az orgonabokrok közt, melyek alatt kötör-
10 pe²³⁰ állt őrt. Máskor Pacsirtával együtt ebben az időben indultak²³¹
sétálni, néptelen mellékuccákon a kálváriáig és vissza. Most nem
mentek el.

Többször körüljárták a kertet, egymás mellett, egyre gyorsabb
ütemben. Ákos azt remélte, hogy a lovak a pusztán nem ragad-
15 tak²³² el és Tigris nem harapta meg a leányt. Anya utána bandukolt,
megosztotta és eloszlatta aggodalmait. Úgy látszott, hogy ez a hét,
melyet egyedül kell tölteniök, rosszul kezdődik, nagyon rosszul:
végtelennek, kilátástalannak rémlett.

²²⁸ [E] [Ny] [*nincs vessző*]

²²⁹ [E] [Ny] [*nincs vessző*]

²³⁰ [E] alatt egy kötörpe

²³¹ [Ny] indúltak

²³² [E] [Ny] ragadtak

[b] Pacsirta megígérte, hogy mihelyt megérkezik, hazasürgönyöz. A sürgönyt megírták otthon, csak fel kellett adnia <,>, <m>Mindössze ennyi volt: „Szerencsésen megérkeztem.”

[b] Lassan bealkonyodott.

- 5 <e>Egy darabig várták a sürgönyhordót, künn a kertben, de mert itt sem találták helyüket bementek, abban a hitben, hogy akkor mindjárt megérkezik. Múltak <az> a|:z:| <percek, negyed>_c órák, mégsem jött. Ákos bezárta az ajtókat <,>. <mint>_c ↓:Mint:↓ minden este, megnézte, hogy a bútorok <mögött>,_c a szekrények ruhái mögött,
- 10 nem áll-e valaki, <aztán> ↓:majd:↓ kilenc tájban, mikor rendesen <<aludni> ágyba szokott>_c ↓:<... ...>_c le szokott:↓ feküdni, a hálósobába tért feleségével <együtt[?]>_c és itt ↑:|:az:| ágyra:↑ <le>-heveredett <az ágyra>_c, ruhástól.
- <Azonnal>_c Elcsigázva a fáradtságtól, azonnal elnyomta az álom.

Pacsirta megígérte,²³³ hogy mihelyt megérkezik, hazasürgönyöz. A sürgönyt megírták otthon, csak föl²³⁴ kellett adnia. Mindössze ennyi volt: »*Szerencsésen megérkeztem.*«²³⁵

Lassan bealkonyodott. Darabig²³⁶ várták a sürgönyhordót, künn²³⁷
 5 a kertben, de mert itt nem találták helyüket, bementek,²³⁸ abban a hitben, hogy akkor mingyárt²³⁹ megérkezik.

Múltak²⁴⁰ az órák, mégsem jött.

Ákos bezárta az ajtókat. Mint minden este, megnézte, hogy a bútorok, a szekrények ruhái mögött nem áll-e valaki, majd kilenc
 10 tájban, mikor rendesen le szokott feküdni, a hálósobába tért feleségével és itt az ágyra heveredett ruhástul.²⁴¹

Elcsigázva a fáradságtól,²⁴² azonnal elnyomta az álom.

²³³ [Ny] megígérte,

²³⁴ [E] [Ny] fel

²³⁵ [E] [*nincs kiemelve*]

[Ny] *megérkeztem*».

²³⁶ [E] Egy darabig

²³⁷ [E] kinn

²³⁸ [E] [*nincs vessző*]

²³⁹ [E] [Ny] mindjárt

²⁴⁰ [Ny] Múltak

²⁴¹ [E] ruhástól.

[Ny] heveredett, ruhástól.

²⁴² [Ny] fáradságtól,

[sz. n.]

- Álmában ismét a Széchenyi utcán ment feleségével, leányával, az állomás felé. De most letértek a rendes utról s <valami> ↓:egy:↓ kevéssé ismerős utcába csaptak, aztán az alagúton|:on:| <felé, mely> ↓:át:↓ <egy barátságtalan> ↓:valami <mész>fa-|:-:|↓telepre <tor-
- 5 kolt> ↓:jutottak:↓. Itt észrevette, hogy leánya hiányzik. Feleségére pillantott <az> ↓:és ez:↓ <pedig> <↓:pedig:↓> egy <jellel> ↓:tekin-
- tettel:↓ <↑:meg:↑>erősítette meg ↓:borzasztó:↓ sejtelmét. <Ez a> ↓:Az asszony:↓ tekintet|:e:| pedig nemcsak azt jelezte, hogy eltűnt a leányuk, hanem azt is, hogy elrabolták <,>. <már> <a>Azok, <a>
- 10 kik <sokszor elrabolják,> már sokszor <elvitték>,, azok a rejtélyes fickók, kik félig vaspáncélos, középkori lovagokhoz, félig fekete ál-
- arcos <ha>bohócokhoz hasonlítottak. Ákos szaladni kezdett előre, a |:fa-:|telep felé, majd megijedve a magánytól, visszafelé szaladt. <Egy> <p>Pillanatra, úgy rémlett, hogy látta is őt. Egy palánk mel-
- 15 lől, mely az ő kerítésükre emlékeztetett, <esdekelve <emelte rá szemét> nyújtotta feléje kezét, mintegy kérve, hogy> esdekelve emelte rá ferde szemét, mint csöndes örült és kezét <is> {nyújtotta} feléje |:nyújtotta:|, ↑:kérve:↑ hogy segítsen rajta, <szabadítsa ki> ↓:úgy lát-
- szott, be volt ↓:ide:↓ zárva:↓. Ákos szintén nyújtotta <a>↓:<neki>↓
- 20 feléje <a>↓ kezét, de erre <véggkép> ↑:<ismét> egészen:↑ eltűnt <,>.

Álmában ismét a Széchenyi-uccán ment feleségével,²⁴³ meg Pacsirtával az állomás felé.

De most letértek a rendes útról és egy kevésbé²⁴⁴ ismerős uccába csaptak, aztán az alagúton át, mindenféle kerülőkkel, valami
5 fatelepre jutottak.

Itt²⁴⁵ egyszerre észrevette,²⁴⁶ hogy leánya hiányzik. Feleségére²⁴⁷ pillantott és ez egy tekintettel erősítette meg borzasztó sejtelmét. Az²⁴⁸ asszony tekintete pedig nemcsak²⁴⁹ azt jelezte, hogy eltűnt a leány, hanem azt is, hogy elrabolták,²⁵⁰ azok, kik már sokszor, azok
10 a rejtélyes fickók,²⁵¹ kik félig vaspáncélos,²⁵² középkori lovagokhoz,²⁵³ félig fekete-álarcos²⁵⁴ bohócokhoz²⁵⁵ hasonlítottak.

Ákos²⁵⁶ futni²⁵⁷ kezdett előre, a fatelep felé, majd megijedve a magánytól, visszafelé szaladt. Pillanatra úgy rémlett, hogy látta is őt. Egy palánk mellől, mely az ő kerítésükre emlékeztetett, Pacsirta²⁵⁸
15 esdekelve emelte rá ferde szemét, mint csöndes őrült,²⁵⁹ és kezét feléje nyújtva kérte, hogy segítsen rajta, úgy látszik, be volt oda zárva. Ákos ép nyújtani akarta feléje kezét,²⁶⁰ de erre eltűnt.

²⁴³ [E] [*nincs vessző*]

²⁴⁴ [Ny] kevésbé

²⁴⁵ [E] [*nincs új bekezdés*] Itt

²⁴⁶ [E] észrevették,

²⁴⁷ [Ny] Feleségere [*sajtóhiba*]

²⁴⁸ [A] sejtelmét, Az [*sajtóhiba*]

²⁴⁹ [E] tekintete nem csak

²⁵⁰ [E] [*nincs vessző*]

²⁵¹ [E] rejtélyes fickók, [*nincs kiemelve*]

²⁵² [E] [Ny] [*nincs vessző*]

²⁵³ [E] középkori lovagokhoz, [*nincs kiemelve*]

²⁵⁴ [Ny] fekete álarcos

²⁵⁵ [E] fekete álarcos bohócokhoz [*nincs kiemelve*]

²⁵⁶ [E] [*nincs új bekezdés*] Ákos

²⁵⁷ [E] szaladni

²⁵⁸ [E] emlékeztetett. Pacsirta

²⁵⁹ [E] [Ny] [*nincs vessző*]

²⁶⁰ [E] [Ny] feléje a kezét,

5 <Keres> Hiába kereste <öt>_c ↓:aztán:↓, nem találta sehol. Kapu-
kon zörgetett, korcsmákba <is betért>, érdeklődött, bement egy
bordé<ha>lyházba is, hol kinevették s majd megverték. Végre egy
műhely félébe <jutott, mely> ért, melybe több lépcsőn kellett le-
mennie, a föld alá. Itt zöld kötényben gubbasztott egy munkás, de
nem Veress úr, hanem holmi gonosz, sunyi ember, ki hivatalos <,
moz> sapkát viselt, <és> ↓:számmal:,↓ láthatóan mindent tudott
már és rá se nézett Ákosra <,>.

21

10 csak a cinkosok közönyével mutatott egy függönyös <a>üvegajtóra.
Ákos <vadul> <eszeveszetten>_c {↓:be:}rontott |↓:be:| <be>_c ide |↓:s:|
<s> a homályos benyílóban <végre>_c ↓:valóban:↓ meglelte ↓:leá-
nyát<:>↓, <a><egy>a: ↓:a:↓ földön hevert, <<holtan,> ↓:holtan:↓>_c
rettenetesen <eltorzulva és> megcsonkítva, kopasz<on>ra ↑:nyír-
15 va:,↑ kés szúrásokkal mezítlen mellén, <holtan> **holtan**.

[b]_c Az asszony <várta a sürgöny hordót,>_{te} <s cs><Cs>csöndesen
tett-vett a szobában, nehogy fölkelte alvó <urát>_{te} ↓:férjét:↓. Hallotta
szaggatott lélegzését, mely a kiabálást előzi meg s nézte nyugtalan-
ul forgó fejét a kispárnán. Ákos első álma gyakran lidérces volt,
20 melyből szívdobogva, <↑:vad:↑>állati ordítással riadt.

Később hiába kereste, nem találta sehol. Kapukon zörgetett, kocsmákban²⁶¹ érdeklődött,²⁶² betért²⁶³ egy gyanús házba is, valami²⁶⁴ külvárosi bordélyházba, hol ronda dajnak kinevették²⁶⁵ és majd megverték. Végre egy műhelyfélébe ért, melybe több lépcsőn kellett lemenni, a föld alá.

Itt²⁶⁶ zöld kötényben gubbasztott egy munkás, de nem Veres úr, hanem holmi gonosz, sunyi ember, ki *hivatalos sapkát*²⁶⁷ viselt,²⁶⁸ *bádogszámmal*, láthatóan mindent tudott már és rá sem nézett Ákosra, csak a cinkosok²⁶⁹ közönyével mutatott egy függönyös üvegajtóra. Ákos berontott ide és a homályos benyilóban²⁷⁰ valóban meglelte leányát: Pacsirta a földön²⁷¹ hevert, rettenetesen megcsonkítva, kopaszra nyírva,²⁷² késszúrásokkal meztelen²⁷³ mellén, holtan.

Az asszony csendesen tett-vett a szobában, hogy föl ne keltse²⁷⁴ alvó férjét. Hallotta szaggatott lélekzését,²⁷⁵ mely a kiabálást előzi meg, nézte²⁷⁶ nyugtalanul forgó fejét a kispárnán. Ákos első álma gyakran lidérces volt, melyből szívdobogva, állati ordítással riadt.

261 [Ny] kocsmákban

262 [E] kocsmákban is érdeklődött,

263 [E] [Ny] bement

264 [E] [Ny] házba, valami

265 [E] bordélyházba is, hol kinevették

266 [E] [*nincs új bekezdés*] Itt

267 [E] hivatalos sapkát [*nincs kiemelve*]

268 [E] [*nincs vessző*]

269 [E] csak cinkosok

270 [Ny] benyilóban

271 [E] leányát: földön

[Ny] leányát: a földön

272 [Ny] nyírva,

273 [E] meztelen

[Ny] meztelen

274 [E] [Ny] szobában, nehogy fölkelte

275 [E] [Ny] lélegzését,

276 [E] előzi, megnézte

Odament, föléje hajolt, újjával megérintette ↓:ura:↓ homlokát. Ákos <azonnal <fel> kinyitotta szemét>_c, <f><F>felült az ágyban. Egy korty vizet ivott. <Még mindig l> [b]_c Szemét tágra meresztette. [b]_c Még mindig látta az álomalakokat, <kiket> kikkel sokszor
 5 találkozott <,>. <d>De <csodálko> most is csodálkozott <, azon>, hogy az, kit annyira szeret, és oly csöndesen él, álmában ily drámai szörnyűségek középpontja. [b]_c Pacsirtát ily álmok után még jobban szerette.

|:Felesége a sürgönyről beszélt.:|
 10 – Mégsem jött meg? – kérdezte. |:Ákos.:|
 – Még nem.
 <Ebben a pillanatban>_c ↓:Erre:↓ berregett a konyha csengője. Az asszony felugrott, szaladt ajtót nyitni.

– Itt <a sürgöny> ↓:van:↓ - kiáltotta, hogy visszajött. „Szerencsén megérkeztem.” – olvasta.
 15 <Az öregúr> ↓:Ákos:↓ kezébe vette s <nézte, bámulta> ↓:nézte:↓, boldogan, hitetlenül.
 – Szerencsén megérkeztem – olvasta ő is.

[b]_c Megnyugodva, mosolyogva előbbi izgalmukon, levetköztek,
 20 eloltották a lámpát[::] <és>_c <e>Elszenderedtek mindaketten.
 [b] Ideje is volt, mert már elmúlt éjfél.

Odament, fölője hajolt, ujjával megérintette ura homlokát. Ákos fölült²⁷⁷ az ágyban. Egy korty vizet ivott.

Szemét tágra meresztette.

Még mindig látta az álomalakokat, kikkel már sokszor találkozott. De most is csodálkozott, hogy az, ki mindene és²⁷⁸ oly csöndesen élt szegény, álmában ily drámai szörnyűségek középpontja.

Pacsirtát ilyen álmai után még jobban szerette.

Felesége a sürgönyről beszélt.

– Még nem jött meg? – kérdezte Ákos.

10 – Még nem.

Erre berregett a konyha csengője. Az asszony fölugrott,²⁷⁹ szaladt ajtót nyitni.

– Itt van,²⁸⁰ – kiáltotta és²⁸¹ visszajött. »Szerencsésen megérkeztem« – olvasta.²⁸²

15 Ákos kezébe vette s nézte, boldogan, hitetlenül.²⁸³

– »Szerencsésen megérkeztem«²⁸⁴ – olvasta ő is.

Megnyugodva, mosolyogva előbbi izgalmon, levetkőztek, eloltották a lámpát, mind a ketten²⁸⁵ elszenderedtek.

Ideje is volt, mert már elmúlt éjfél.

277 [E] [Ny] felült

278 [E] az, akit annyira szeret és

279 [E] felugrott,

280 [E] Itt van [nincs vessző]

[Ny] [nincs vessző]

281 [E] [Ny] kiáltotta – és

282 [E] megérkeztem” olvasta.

283 [E] [Ny] hitetlenül.

[A] hihetetlenül. [sajtóhiba]

284 [E] „Szerencsésen megérkeztem” [nincs kiemelve]

285 [E] [Ny] mindketten

Negyedik fejezet,

(melyben felvonulnak Sárszeg nevezetesebb alakjai a „Magyar Király” éttermében, köztük Környey Bálint is)

5 Szombaton a tanyák népe a város felé özönlött, mert ezen a napon volt a hetivásár.

Még sötét hajnalban érkeztek a[:z:] <paraszt>_c asszonyok <,>. <a kofák,>_c <kik> ↓:Zötyögtek:↓ a közvetlen utakon a szemét valóságos uszályát húz<ták>[:va:] maguk után. Először <is> megittat-
 10 ták <síró> ↓:rivó:↓ csecsemőiket. |, kik a <gyümölcsök>_c ↓:kalarab kötegek:↓ között mozogtak, valahol a kasban:| Kikotorták a csizmaszárból a tejesüveget, melyen már rajokban feketültek a legyek, <az> éhes magzat<uk>aik szájába nyomták, kik <{>_c mohón kortyintgatták<}>_c a meleg, megsavanyodott tejet <[:>_c mohón
 15 kortyintgatták<[:>_c. Majd <ki>lerakodtak.

Később besétáltak a kékbeli parasztok is. Odaálltak a Szechenyi térre, a szakállszáritóra és kurtapipával agyaron, kaszinóztak. Marhavészről meg adról [sic!] beszélgettek. Mellettük **kisiparosok**
 <kul>_{cc} külön csoportban ↓:azon:↓ panaszkodtak <egymásnak>_c,
 20 **hogy nincs pénz, sehonnan se lehet szerezni, az <emberek>_c <a tek>**
 ↓:urak:↓ csak a jóbiztosat szeretik, s a takarékbba rakják, az Ágrár Bankba, ötös kamatra.

NEGYESEDIK FEJEZET¹

*(melyben fölvonulnak² Sárszeg nevezetesebb alakjai
a Magyar Király³ éttermében, köztük Környey Bálint is).⁴*

5 Szombaton a tanyák népe a város felé özönlött, mert ezen a napon
volt a hetivásár.

Még sötét hajnalban érkeztek az asszonyok. Zötyögtek a kövezet-
len utakon kocsijukkal, a szemét valóságos uszályát húzva maguk
után. Először megittatták rívó csecsemőjüket, kik kalarábés-kötegek⁵
között mozogtak,⁶ valahol a kasban. Kikotorták a csizmaszárból a
10 tejeseüveget, melynek szopókáján már rajban⁷ feketültek a legyek,
éhes magzatjaik szájába⁸ nyomták, azok pedig mohón kortyongatták
a meleg, megsavanyodott tejet.

Később besétáltak a kékbeli parasztok is. Odaálltak a Széche-
nyi-térre⁹ a szakállszáritóra s kurtapipával¹⁰ agyarukon kaszinóztak.
15 Marhavészről,¹¹ meg adóról beszélgettek. Mellettük a kisiparosok
külön csoportban azon panaszkodtak, hogy nincs pénz, sehonnan
sem lehet szerezni, az urak csak a biztosat¹² szeretik, a takarékbá-
rakják, az Agrár Bankba, ötös kamatra.

¹ [Ny] FEJEZET,

² [E] [Ny] *felvonulnak*

³ [E] *Mátyás király*

⁴ [E] [Ny] *is.*)

⁵ [E] kalarábés kötegek

⁶ [E] *[nincs vessző]*

⁷ [E] tejeseüveget, melyeken már rajokban

[Ny] tejeseüveget, melyekben már rajokban

⁸ [Ny] szájába *[sajtóhiba]*

⁹ [E] Széchenyi-térre,

¹⁰ [E] szakállszáritóra, kurtapipával

[Ny] szakállszáritóra, kurta pipával

¹¹ [E] *[nincs vessző]*

¹² [E] a jóbiztosat

[Ny] a jó biztosat

Zsibongott a piac a ragadó hőségben, minden színben, minden
 lármával. Kofák zsákjaiban vörösen viritott a paprika, mint a szem-
 benlévő festé<ske>kesbolt ajtajában a cinóberfesték. Káposzták tere-
 gették <fodros> világos|::|zöld <selymüket> ↓:selyemfodraikat:↓,
 5 szőlők fürtje lilult, tök fehéredett, túlrett dinnyék sárgultak, ko-
 lerás, émelyítő szaggal s távolabb, a Petőfiutca felé, a mészárosok
 során féldisznók lógtak vaskampókról, a nyershús barbár pompá-
 jában. Baromfiak csipegetek, <k> cselédek nyelveltek, úriasszonyok
 sopánkodtak. Följük pedig szürke ezüsfátyolt vont a por, Sárszeg
 10 gyilkos pora, mely megtizedelte az itteni gyermekeket s a felnőtte-
 ket <↑:tüdővésszel;↑> korai halállal sújtotta.

Ijas Miklós ↓:a Sárszegi Közlöny huszonnéggyéves segédszerkesz-
 tője;↓ a Szechenyi kávéház egyik tükörlablaka mellől szemlélte ezt
 a képet. Dupla gallért viselt, divatos angol ruhát, vékony, lila nyak-
 15 kendőt.

Zsibongott a piac a ragadó hőségben, minden színben, minden lármával. Kofák¹³ zsákjában vörösen viritott a paprika, mint a szemben lévő¹⁴ festékesbolt¹⁵ ajtajában¹⁶ a cinóberfesték. Káposzták teregették ki világoszöld¹⁷ selyemfodraikat,¹⁸ szőlők fürtje lilult, tők
 5 fehéredett, túlrett dinnyék sárgultak, Lőrinc-nap¹⁹ után,²⁰ kolerás, émelyítő szaggal s²¹ távolabb a Petőfi-ucca felé, a mészárosok során, féldisznók lógtak vaskampókról a nyershús barbár pompájával és tornaingben bajnokmellű székállólegények²² csontokat törtek bárd-
 10 dal. Alább, hol²³ a gerencserek tanyáztak, a Bólyai-ucca²⁴ felé, az edénypiac csörömpölt. Baromfiak csipegetek, cselédek nyelveltek, úriasszonyok sopánkodtak a drágaság miatt. Följük pedig szürke ezüsthátú volt a por, Sárszeg gyilkos pora, mely megtizedelte az itteni gyermekeket s a felnőtteket korai halállal sújtotta.²⁵

Ijas Miklós, a *Sárszegi Közlöny*²⁶ alig huszonnégy éves segédszer-
 15 kesztője, a Széchenyi-kávéház egyik tükörlablaka mögül²⁷ szemlélte ezt a képet. Duplagallért viselt, divatos angol ruhát,²⁸ vékony,²⁹ lila nyakkendőt.

¹³ [E] A kofák

¹⁴ [E] levő

¹⁵ [E] festékes bolt

¹⁶ [E] ajtajában

¹⁷ [E] teregették világos zöld

[Ny] teregették világoszöld

¹⁸ [E] selyem fodraikat,

¹⁹ [E] sárgultak. Lőrinc nap

[Ny] sárgultak, Lőrinc-nap

²⁰ [E] [nincs vessző]

²¹ [E] és

²² [E] székálló legények

[Ny] székálló-legények

²³ [E] ahol

²⁴ [Ny] Bólyay-utca

²⁵ [Ny] sújtotta.

²⁶ [E] *Sárszegi Közlöny* [nincs kiemelve]

²⁷ [E] mellől

²⁸ [E] angolruhát,

²⁹ [E] [nincs vessző]

Féltizkor ébredt, tüstént átjött ide, hogy elolvassa a pesti lapokat s noha még nem reggelizett, rumos

23/a

5 feketét rendelt és egymásután gyújtott cigarettáira. Szája vonag-
lott az undortól.

Mindennap ezt látta. Később aztán a tükörablak mögött, mint egy ákváriumban elúsztak előtte a <vidék>_c ↓:sárszegi:↓ élet egyéb nevezetességei is.

10 Először Galló ügyész ment a törvényszékre, aktatáskájával kezé-
ben, hajadonfőtt, ráncolva magas homlokát s <megbocsátó mosoly-
lyal> nyájas arckifejezéssel szigorú vádbeszédé<re>n gondolkozott,
melyet egy <szl>sváb rablógyilkos ellen fog tartani. <<Gál doktor
bérkocsiján>_c betegeit látogatta.> Városi urak haladtak <el>_c lassan,
elefántcsontfogantyús sétabottal. Priboczay már kiállt a „Mária”
15 gyógytárba s tollkésével szokott ↑:napi:↑ körömtisztítását végezte.
Füzes Feri <a kaszinó felé> az Uri Kaszinó felé sietett.

Itt a Kaszinó társalgójában találkozni kellett <Zányi Imre se-
gédjeivel> az ellenfél segédjeivel, hogy <a hetek óta húzódó>
jegyzőkönyvet vegyenek fel s a hetek óta húzódó <kinos>_c ↓:ké-
20 nyes:↓ ügyet a párbajko<x>dex szabályai szerint jobbra vagy balra
el<rendezték>↓:döntsek:↓. Provokálás, megverekedés, becsületbi-
róság, nehéz lovassági kard, bandage, ötlépés <avance>_c ↓:avance:↓
↓:végkimerülés:↓ viharzott <szűk>_c koponyájában. <Vadonatúj>_c,
<h>Hegyesorrú lakkcipője csikorgott az aszfalton.

Féltízkor³⁰ ébredt, tüstént ájtott ide, hogy elolvassa a pesti lapokat s noha még nem reggelizett, rumos feketét rendelt, egymásután³¹ gyújtott cigarettáira. Szája vonaglott az undortól.

Mindennap³² ezt látta. A tükörlakon túl³³ mintegy akvárium-
5 ban úsztak³⁴ előtte a sárszegi élet egyéb nevezetességei is.

Először Galló ügyész ment a törvényszékre, barna aktatáskájával kezében, hajadonfőtt, ráncolva magas homlokát s nyájas arckife-
jezéssel szigorú vádbeszédén gondolkozott, melyet egy sváb rabló-
gyilkos ellen fog tartani. Városi urak haladtak, lassan, elefántcsont-
10 fogantyús³⁵ sétabottal. Priboczay már kiállt a Mária-gyógytárba és tollkésével szokott napi körömtisztogatását végezte. Füzes Feri az Úri Kaszinó felé sietett.

Füzes Ferinek a kaszinó³⁶ társalgójában találkoznia kellett az ellenfél segédeivel, hogy jegyzőkönyvet vegyenek föl³⁷ és a hetek óta
15 húzódo,³⁸ kényes ügyet a párbajkodex³⁹ szabályai szerint jobbra,⁴⁰ vagy balra eldöntsék. Provokálás, megverekedés, becületbíróság, nehéz lovassági kard,⁴¹ bandázs, öt lépés avansz,⁴² végkimerülés viharzott koponyájában. Hegyesorrú lakkcipője⁴³ csikorgott az aszfalton.

³⁰ [E] [Ny] Fél tízkor

³¹ [E] rendelt és egymásután

³² [Ny] Minden nap

³³ [E] tükörlakon mögött,

³⁴ [E] elusztak

³⁵ [E] elefántcsontfogantyus [*sajtóhiba*]

³⁶ [E] Itt, a Kaszinó

[Ny] Itt, a kaszinó

³⁷ [E] [Ny] fel

³⁸ [E] [Ny] [*nincs vessző*]

³⁹ [E] [Ny] párbajkodex

⁴⁰ [E] [*nincs vessző*]

⁴¹ [E] nehéz-lovasságikard, [*sortörésnél*]

[Ny] lovasságikard

⁴² [E] ötlépésavansz,

⁴³ [E] lakkcipője [*sajtóhiba*]

- Ő volt az összes <sárszegi>↓:lyukas:↓ becsületek <tudora>↓:ki-foltozója:↓, igazi gavallér, igazi gentleman és igazi urifiú. Eau de Cologne szagot árasztott. Mosolyogva ugrándozott, mert szájáról sohase tűnt el az az édes, semmitsejelentő, idétlen mosoly, melyet
- 5 úgy viselt, mint nyáron divatos szalmakalapját, télen a kamásliját.
- <Most>↓:m>Megyei kocsik röpültek. Hajdúk ültek a bakon, kék-fehér, zsinóros díszruhában s <kalapjuk>↓:kalpagjuk:↓ szállaga libegett. <Tizenegy felé>↓:Aztán:↓ föltűnt <Környey B> a Szechenyi utcán <Környey Bálint egy> egy hatalmas termetű, sárgabajszos
- 10 úr <,>is, Környey Bálint.

Környey Bálint foglalkozására nézve tűzoltó főparancsnok ↓:volt:↓, de tulajdonkép a sár<vári>szegi társadalom hatalmas faktora, mindenkinek barátja és ismerőse, ki mindig,

23/b

- 15 mindenütt jelen v<an>olt. Hires ivó, a <p>Párducok című asztaltársaság elnöke, híres sportember, ki ketté töri az ezüstforintot, a diákversenyekre díjat tűz ki, azonkívül híres szervező, ki a tarligeti tavon minden nyáron „velencei éj”et rendez, rakétákkal, kivilágítással. Még most is ott rongyolódtak a falakon azok a kis <sárga>↓
- 20 plakátok, melyek a juliusi velencei éjet jelentették be a <sárszegi>↓:n. é.:↓ közönségnek.

Ő volt az összes lyukas becsületek sárszegi kifoltozója,⁴⁴ igazi gavallér, igazi gentleman, igazi⁴⁵ úrifíú.⁴⁶ Eau de Cologne-szagot⁴⁷ árasztott. Mosolyogva⁴⁸ ugrándozott, mert szájáról sohasem tűnt el az az édes, semmit sem jelentő, idétlen mosoly, melyet úgy viselt,
 5 mint nyáron divatos szalmakalapját, télen kamásliját.

Megyei kocsik repültek.⁴⁹ Hajduk⁵⁰ ültek a bakon, kék-fehér⁵¹ zsinóros díszruhában s⁵² kalpagjuk⁵³ szalagja libegett. Aztán föl-tűnt a⁵⁴ Széchenyi-ucca járdáján egy hatalmas⁵⁵ termetű, sárgabajuszos úr is, Környey Bálint.

10 Környey Bálint foglalkozására nézve tűzoltóféparancsnok⁵⁶ volt, de tulajdonkép a sárszegi társadalom hatalmas faktora, mindenkinek barátja, ismerőse, ki mindig,⁵⁷ mindenütt jelen volt. Híres⁵⁸ ivó, a *Párducok* című asztaltársaság elnöke, híres sportember, ki kettétőri az ezüstforintost, a diákversenyre díjat tűz ki, azonkívül
 15 híres szervező, ki a tarligeti tavon minden nyáron »velencei éj«-t rendez rakétákkal, kivilágítással. Még most is ott rongyolódtak a falon azok a kis plakátok, melyek a júliusi »velencei éj«-t jelentették be a n. é. közönségnek.

⁴⁴ [E] [Ny] becsületek kifoltozója,

⁴⁵ [E] gentleman s igazi

⁴⁶ [Ny] urifíú.

⁴⁷ [E] Cologne szagot

⁴⁸ [E] árasztott, mosolyogva

⁴⁹ [E] [Ny] röptek.

⁵⁰ [Ny] Hajdúk

⁵¹ [E] kékfehér

⁵² [E] és

⁵³ [Ny] kalpagjuk

⁵⁴ [E] föltűnt végre a

⁵⁵ [E] hatalmss [sajtóhiba]

⁵⁶ [Ny] tűzoltóféparancsnok

⁵⁷ [E] [nincs vessző]

⁵⁸ [E] volt, Híres [sajtóhiba]

Botját felemelve köszöntötte a szerkesztőt <,>. <ki> ↓:Ijas:↓ hangul viszonzta ezt, mert <m> ↓:itt:↓ még csak azt tudtak <itt róla>_c, hogy szerkeszt, de nem tudták, hogy micsoda költő.

- 5 Tizenegyóra után a Petőfi <↓:két[?]:↓>_c utcában még minden csöndes volt. Veress úr ezt észre is vette egészségtelen, sötétes műhelyéből.

- <egyik> [b]_c <<e>Egyébkor> <↓:Azelőtt:↓>_c ↓:Vajkayék azelőtt:↓ már hétkor <talpon volt> fölkelte:ek:| <az egész ház>_c <↓:Vajkay-ék:↓>_c, Pacsirta kinyitotta az ablakokat <,>és szellőzött, takarított <,>. <édesanyjával.>_c
- 10 [b]_c Most kissé elaludtak az öregek. Még mindig égett az éjjeli mécs az üvegharangos ütőóra mellett s csak akkor nyitották fel szemüket, mikor a féltizenkettőt is elverte. <<M[...]> Kissé>_c <m>Meglepődtek, hogy egyedül vannak. Hallgatóztak, de a ↓:<...>szomszédos:↓
- 15 leányszobából semmi nesz se hallatszott. Szívüket <pedig>_{tc} ismét megcsikarta a tegnapi kinzó érzés. |:és újra át kellett élniök, amit átéltek tegnap s <az>_c éjszaka elfelejtettek.:|
- <Már>_{tc} Ezzel együtt azonban más is jelentkezett, <mely>_c ↓:ami:↓ nem kevésbé volt kinzó [levágva:] |: ::| a gyomruk <, mely>
- 20 korogni kezdett

Botját fölemelve köszöntötte a szerkesztőt. Ijas hanyagul⁵⁹ viszonozta ezt, mert itt csak azt tudták róla, hogy⁶⁰ szerkesztő, de nem tudták, hogy micsoda költő.

- 5 Tizenegy óra után a Petőfi-uccában még minden csendes⁶¹ volt. Veres úr ezt észre⁶² is vette⁶³ egészségtelen⁶⁴ sötétes műhelyéből. Vajkayék azelőtt minden áldott nap már hétkor fölkeltek,⁶⁵ Pacsirta⁶⁶ kinyitotta az ablakokat és szellőztetett, takarított.⁶⁷

Most kissé elaludtak az öregek. Még mindig égett az éjjeli mécs az üvegharagos ütőóra mellett.

- 10 Csak akkor nyitották föl⁶⁸ szemüket, mikor a féltizenkettőt is elverte. Meglepődtek, hogy egyedül vannak. Pár pillanatig hallgatóztak, de a szomszédos leányszobából semmi nesz sem hallatszott. Szívüket ismét megcsikarta a tegnapi kínzó szorongás s⁶⁹ újra át kellett élniök, amit már átéltek.⁷⁰

- 15 Ezzel együtt azonban más is jelentkezett, ami nem kevésbé⁷¹ volt kínzó: gyomruk⁷² korogni kezdett, hatalmasan, követelve a maga jogát, elnémítva minden más panasz-szót.⁷³

- 20 Fektükben még kitömté az álom,⁷⁴ levegőétkeivel, színes fátylaival. Mikor⁷⁵ azonban felöltözködtek, érezték, hogy üres és tenyerüket fájdalmasan rászorították.

⁵⁹ [Ny] hanyagúl

⁶⁰ [E] [Ny] tudták, hogy

⁶¹ [E] csendes

⁶² [E] ur észre

⁶³ [E] [Ny] vette,

⁶⁴ [E] [Ny] egészségtelen,

⁶⁵ [Ny] felkeltek,

⁶⁶ [E] már hatkor felkeltek és Pacsirta

⁶⁷ [E] szellőzött és takarított.

⁶⁸ [E] [Ny] fel

⁶⁹ [E] és

⁷⁰ [E] amit átéltek

⁷¹ [E] kevésbé

⁷² [E] kinzó: a gyomruk

⁷³ [E] panaszszót.

⁷⁴ [E] [nincs vessző]

⁷⁵ [E] fátylaival, mikor

[levált, hiányzó rész]

– Nagyon éhes vagyok – mondta apa.

– Én is – mondta anya.

5 És elmosolyodtak ezen a gyarlóságon. [b]_c De <végre>_c nem <is>
csoda, hogy megéheztek. Tegnap {vacsorázni <is>} elfelejtettek |:va-
csorázni <is>:|, aztán az ebédet is ↓:csak húbelebalázs-:↓ kapkodva
nyelték le. Már pedig az <nem válhat vérré az>_{tc} ilyen étel sohasem
válhat vérré|.:| <bennünk.>_c

– Hamar a teát.

10 – Igen, a teát.

Anya kiment a konyhába, teát főzni. [b] Vajkayék nem tartottak

cselédet. [b]_c Mióta hat évvel ezelőtt elment <Lenke>_c ↑:<ö>Örzse,:↑,
Pacsirta dajkája, egy megyei hajdú leánya, ki tizenhatéves korától
fogva náluk szolgált, fölvettek egy egy leányt, de azok csak pár hetig
15 maradtak náluk. Pacsirta szigorú volt hozzájuk, <erősen> csukott
mindent, sokat ↑:is:↑ követelt <és>s mind idő előtt megszöktek.
Új cselédet nem <is> akartak házukba venni. ↓:<Takarékoskod-
tak az:↓> <Az>_c ↑:Aztán az:↑ <meg>↓:új:↓ <cseléd>↓:lányok:↓
↑:már:↑ <loptak>_c és pletykáltak. <Aztán>_c [b]_c <a>A cseléd fölösle-
20 gesnek is mutatkozott. <Pacsirta meg>_{tc} Pacsirta meg az édes anyja
mindent elvégzett, sokkal jobban. Szenvedélyesen tisztogattak, a sza-
kácskodásba pedig egyenesen beleszerettek. Folyton sütöttek főztek.

– Nagyon éhes vagyok,⁷⁶ – mondta apa.

– Én is,⁷⁷ – mondta anya.

És mosolyogtak⁷⁸ ezen a gyarlóságon.

De nem csoda, hogy megéheztek. Tegnap elfelejtettek vacsoráz-
5 ni, aztán az ebédet is csak hübelebalázs⁷⁹ nyelték le. Már pedig az
ilyen étel sohasem táplál.

– Hamar a teát.

– Igen, a teát.

Anya kiment a konyhába⁸⁰ teát főzni.

10 Vajkayék nem tartottak cselédet. Mióta⁸¹ hat évvel ezelőtt elment
Örzsé, Pacsirta dajkája, egy megyei hajdu leánya, ki húszéveskorá-
tól⁸² fogva náluk szolgált, fölvettek⁸³ egy-egy leányt, de azok csak
pár hétig maradtak.⁸⁴ Pacsirta szigorú volt hozzájuk, csukott min-
dent, főképp a cukrot, sokat követelt⁸⁵ tőlük és mind idő előtt meg-
15 szöktek. Új cselédet nem akartak házukba venni, takarékoskodniok
is kellett, nézni minden krajcárra, aztán a mai lányok már loptak,
pletykáltak.⁸⁶ A cseléd fölöslegesnek is mutatkozott. Pacsirta meg az
édesanyja mindent elvégzett, sokkal jobban. Szenvedélyesen⁸⁷ tisz-
togattak, a szakácskodásba⁸⁸ pedig egyenesen beleszerettek. Folyton
20 sütöttek, főztek.⁸⁹

⁷⁶ [E] [Ny] [*nincs vessző*]

⁷⁷ [E] [Ny] [*nincs vessző*]

⁷⁸ [E] Es [*sajtóhiba*] elmosolyogtak
[Ny] elmosolyogtak

⁷⁹ [E] is hübelebalázs

⁸⁰ [Ny] konyhába,

⁸¹ [E] csendélet. – Mióta

⁸² [E] [Ny] húsz éves korától

⁸³ [E] felvettek

⁸⁴ [E] [Ny] maradtak náluk.

⁸⁵ [E] sokat is követelt

⁸⁶ [E] loptak és pletykáltak.

⁸⁷ [E] jobban. – Szenvedélyesen

⁸⁸ [Ny] szakácskodásban [*sajtóhiba*]

⁸⁹ [E] sütöttek-főztek.

[b]_c ↓: **Any**a és **ap**a: ↓ <M> megitt<ák> **a** a teát. Éhüket azonban <cs> nem verte el, csak kimosta ↓: **a**: ↓ gyomrukát, növelte az ürt. <Féltizen>_{tc} Nyomban az ebédre gondoltak.

- 5 Már hetekkel ezelőtt elhatározták, Pacsirtával együtt, hogy erre a pár napra |:-| hiszen csak egy hét az egész ↓: -: ↓, nem főznek ott-hon. Pacsirta, ki a konyhát vezette, Sárszeg legnagyobb vendéglőjét a „Magyar Királyt” ajánlotta, mint ahol még legtűrhetőbb a koszt.

2<3>4/b

- 10 ↓: [b]_c: ↓ Mindhármuknak <igen> lesújtó véleménye volt a vendég-lőről <s> ↓: **s**: ↓ bár alig fordultak meg itt, órákig tudtak beszélni <arról>_{tc}, fitymáló, sajnálkozó arccal, micsoda moslék-szerű levest, mócsingos, rágós húst, kotyvasztott tésztákat adnak a szegény agglegényeknek, <↓: ... ↓>_c a családtalan fiatalemberek <et> ↓: **nek**: ↓, kik nem ismerik a jó „házit” s micsoda förtelmes tisztátlanságok <undorító> fordulnak elő <az> ilyen konyhák

Ó, az ottani levesek, ottani húsok, ottani tészták, Cifra Gézának is gyakran kifejtették ezt.

- 20 |: [b]_c: | [levágva: <↓: ↓>_c] Most erőszakot kell<ett> ↓: **ett**: ↓ ten-niők <, > <magukon>, hogy legyőzzék <ezt az> undorukat, melyet maguk növesztettek nagyra ↓: |:, | mesterségesen: ↓. Útközben viganasztalgatták <magukat>_{tc} egymást <↓: ↓>_c <Mind[?] azért>_c <s> Szemüket összehúzták, orrukat elfintorították, mikor <↑: pont délben: ↑>_{tc} beléptek a „Magyar Király” óriási, <felül> tejüvegekkel fedett, nappal is négy ivlámpával <bar> világított, barátságos, <és>
- 25 tiszta éttermébe.

Anya és apa megitták a teát. Éhüket azonban nem verte el, csak kimosta gyomrukát, növelve⁹⁰ az ürt.⁹¹ Nyomban⁹² az ebédre gondoltak.

Már hetekkel ezelőtt elhatározták Pacsirtával együtt, hogy erre
5 a pár napra – hiszen csak egy hét az egész – nem főznek otthon. Pacsirta, ki⁹³ a konyhát vezette, a Magyar Királyt⁹⁴ ajánlotta, Sárszeg legnagyobb vendéglőjét, mint ahol még legtűrhetőbb⁹⁵ a koszt.

Mindháromuknak lesújtó⁹⁶ véleménye volt a vendéglőről,⁹⁷ s bár alig fordultak meg itt, órákig tudtak beszélni, fitymáló, sajnálkozó arccal, micsoda moslékszerű levest,⁹⁸ mócsingós,⁹⁹ rágós
10 húst, kotyvasztott tésztákat adnak szegény¹⁰⁰ agglegényeknek, a családtalan fiatalembereknek, kik nem ismerik a jó »házit«,¹⁰¹ és micsoda förtelmes tisztátalanságok fordulnak elő ilyen konyhában. Ó, az ottani levesek, az ottani húsok és az ottani tészták. Cifra¹⁰²
15 Gézának is gyakran kifejtették ezt.

Most erőszakot kellett tenniök, hogy legyőzzék undorukat, melyet maguk növesztettek nagyra, mesterségesen. Útközben vigasztalgatták¹⁰³ egymást. Szemüket összehúzták, orrukat elfintorították, mikor beléptek a Magyar Király¹⁰⁴ óriási, tejüveggel fedett, nappal
20 is négy ívlámpával világított, barátságos, tiszta éttermébe.

⁹⁰ [E] növelte

⁹¹ [Ny] ürt.

⁹² [E] ürt. – Nyomban

⁹³ [E] aki

⁹⁴ [E] Mátyás királyt

⁹⁵ [E] még a legtűrhetőbb

⁹⁶ [Ny] lesújtó

⁹⁷ [E] [*nincs vessző*]

⁹⁸ [E] leves,

⁹⁹ [E] mócsingos,

¹⁰⁰ [E] adnak a szegény

¹⁰¹ [E] „jó házit”

[Ny] [*nincs vessző*]

¹⁰² [E] Cifra

¹⁰³ [Ny] vigasztalgatták

¹⁰⁴ [E] Mátyás király

[b] <Az öreg eleinte nem is akart szétnézni,>_{tc} ↓:Ákos:↓ <↑:<si-
etve> <borította>:↑>_c leült egy asztalhoz, <az>_{tc} feleségével. [b]_c
Patyolatfehér abrosz terült eléje, középütt <egy>_c ↓:egy:↓ csokor
<virág>_c <↓:....↓>_c ↓:virág:↓ állt, mellette sótartó, frissen <<elsimi-
tott sóval> fel>_c púpozott sóval, paprikával, <egy>_{tc} borstartó, mus-
tárosüveg, ecet <és> olaj, oldalt <<pedig> <egy>>_c <a>_{tc} ezüst-szárú
üvegtálon <almák, körték>_c ↑:almák, barackok:↑ <↓:....↓>_c
<egy>_{tc} <ezüst> ↑:fonott:↑ kosárkában <pedig>

<17.> 25

<2.>

frissen süttött ropogós császárszemlyék <és>_{tc} sós kiflik<., ↓:<mé-
zes kalácsok <és>>_c ↓:mákkal hintett:↓ cipőcskák:↓ <Az asszony>
↓:Ép<p> akkor:↓ <meg volt> lépett be <a> <...>két <fiatal,> fehér-
sapkás cukrászfiú is, <ki> egy deszkán rengeteg <sok> krémes-le-
pényt hoz<ott>↓:va:↓, mely<e>nek <dús> ↓:dús:↓ tojásos tölteléke
csodásan aranylott a cukorral <dús> vastagon <meg>hintett, bar-
napirosra sült, omlatagnak látszó vajas-tészta ↑:kéрге:↑ alatt. <Egy
futo> Csak <egy> futó pillantást vetett <↓:vékony:↓> oda az öreg,
<aztán> bizonyos halvány <, fölényes>_{tc} megvetés<sel>_{tc} <, a>Aztán
fölvette az étlapot|: . :| <és> <f>Feleségének adta.

– Rendelj valamit. Én meg se nézem.

– Mit akarsz?

– Mindegy ↓:- szólt Ákos. Egészen mindegy:↓ Akármit.

<<A pálma mellett, a patkó alakú asztal<ra>on ál> <Aztán>>_c
<k>Körülnézett a teremben. Nem volt itt nagyon kellemetlen, semmi
esetre sem olyan <, mint>_{tc} kellemetlen, mintahogy gondolta. [b]_c
Majdnem minden asztalnál ültek már. <[b]>_c Nem ismerte őket s
a vendégek sem <őt meg a feleségét.>_{tc} tudták róluk, hogy kicso-
dák. Hiszen olyam elvonultan éltek, hogy <egészen>_{tc} idegeneknek
számítottak s <úgy érezték már>_{tc} maguk is úgy érezték, hogy egy
új <<ismeretlen><↓:idegen:↓>>_c város éttermébe<n> <vannak>_{tc}
↓:csöppentek:↓.

Ákos leült egy asztalhoz,¹⁰⁵ feleségével.

Patyolatfehér abrosz terült eléje, középpütt csokor virág állt, mellette sőtartó, frissen púpozott sóval, paprikával, borstartó, mustáros üveg, ecet, olaj, oldalt ezüstszerű üvegtálon almák, őszibarackok,
 5 fonott kosárákban frissen süített,¹⁰⁶ ropogós császárszemlék,¹⁰⁷ sós kiflik, mákkal hintett cipócskák. Épp¹⁰⁸ akkor lépett be két fehér-sipkás cukrászfiú is, hosszú deszkán rengeteg krémeslepeny hozva, melynek dús,¹⁰⁹ tojásos töltelke csudásan aranylott¹¹⁰ a cukorral vastagon szórt,¹¹¹ barnapirosra sült, omlatagnak látszó vajastészta
 10 kérge alatt. Csak futó pillantást vetett oda az öreg, bizonyos halvány megvetéssel, aztán fölvette¹¹² az étlapot. Feleségének adta.

– Rendelj valamit. Én meg se¹¹³ nézem.

– Mit akarsz?

– Mindegy,¹¹⁴ – szólt Ákos. – Egészen¹¹⁵ mindegy. Akármit.

15 Körülnézett a teremben. Nem¹¹⁶ volt itt kellemetlen, semmi eset-re¹¹⁷ sem olyan kellemetlen, mint ahogy¹¹⁸ gondolta.

Majdnem minden asztalnál ültek már. Nem ismerte őket és a vendégek sem tudták róluk¹¹⁹ kicsodák. Hiszen olyan elvonultan éltek, hogy idegeneknek számítottak, maguk is úgy érezték, hogy
 20 egy új¹²⁰ város éttermébe csöppentek.

¹⁰⁵ [E] [*nincs vessző*]

¹⁰⁶ [E] [Ny] [*nincs vessző*]

¹⁰⁷ [E] császárszemlék,

¹⁰⁸ [E] Épp

¹⁰⁹ [E] [*nincs vessző*]

¹¹⁰ [E] [Ny] aranylott,

¹¹¹ [E] megszórt,

¹¹² [E] felvette

¹¹³ [E] sem

¹¹⁴ [E] [*nincs vessző*]

¹¹⁵ [Ny] Ákos. Egészen

¹¹⁶ [E] [*új bekezdés*] Nem

¹¹⁷ [E] [Ny] semmiesetre

¹¹⁸ [E] a hogy [*sajtóhiba*]

¹¹⁹ [E] róluk,

¹²⁰ [E] hogy új

[b]_c Szemben velük <azonban>_c ↓: **azonban**: ↓ ismerős ült: Weisz és Társa, egyedül. ↓: <[b]_c>_c: ↓ ↓: Weisz úr: ↓ <M>magában járt mindig a társa nélkül, kit csak kevesen ismertek <<sehol se lehetett>_c ↓: **nem-igen**[?] **lehetett**: ↓ látni>_c. <[b]_c>_c De azért ↓: **csak**: ↓ így hivaták>_a ↓: őt: ↓ <a maganéletben is>_c ↓: **mindenki** <...>_c: ↓ : ↓: **a**: ↓ Weisz és társa.

<-> <-> [b]_c Weisz és társa ↓: tehát: ↓ föltekintett az előtte levő ezüstcsajka <forró> ↓: lanyha: ↓ páráiból, melyek csiptetőjét <is be-ködlötték>_{tc} ↓: köddel vonták be: ↓ s köszöntötte Ákost. Csak futóan, mert teste-lelke az evéssel volt elfoglalva. Meregette a gulyás levest, a <piros>_{tc} kockára <vágott>_c ↓: **vagdalt**: ↓, piros gulyáshúst kirakta a ↓: **M. K.**: ↓ monogrammos porcellántányérra, a <fehér>_c, tojásdad burgonyát <pedig> kanalával morzsolta össze. Jóízűen, gyorsan evett. A levet, a remek zsir<os> <↑: saft: ↑> levet villájára tűzött zsemlyedarabkákkal mártogatta ki.

Az asszony elküldte a pincért <,>. <a>Az visszajött, <hozta>_c ↓: <... ...>_c **tányérjukba öntötte**: ↓ a barna húslevest, <melyen zsírban kisütött>_{tc} melynek forró felszínén zsírban <ki>_c süttött, könnyű borsó-<tészták> ↓: gömböcskék: ↓ libegnek, ↓: palacsintatésztából: ↓
20 Utána rizsescsirkét rendeltek, melyet otthon is gyakran <ettek> ↓: készítettek: ↓

26.

majd máglyarakást. <Eleg> Ákos elég jó étvággal s elég hamar elfogyasztott mindent.

Szemben velük azonban ismerős ült: Weisz és társa, egyedül. Weisz úr magában¹²¹ járt mindig, a társa nélkül, kit csak kevesen ismertek. De azért csak így hívta őt mindenki Sárszegen: Weisz¹²² és társa.

- 5 Weisz és társa tehát föltekintett az előtte lévő ezüstcsajka lanya-
ha páráiból, melyek csiptetőjét köddel vonták be s köszöntötte¹²³
Ákost.¹²⁴ Csak¹²⁵ futóan, mert teste-lelke az evéssel volt elfoglalva.
Meregette¹²⁶ a gulyáslevest, a kockára vagdalt piros gulyáshúst, ki-
rakta¹²⁷ az M. K.¹²⁸ monogramos porcellántányérra s a tojásdad
10 burgonyát kanálával morzsolgatta¹²⁹ össze. Jóízűen,¹³⁰ gyorsan evett.
A levet, a remek zsíros levet villájára tűzött¹³¹ zsemlyedarabkával
mártogatta ki.

- A pincér tányérukba¹³² öntötte a barna húslevest, melynek for-
ró fölszínén¹³³ zsírba süített, könnyű borsógömböcskék libegtek,¹³⁴
15 palacsintatésztaából. Utána rizses csirkét rendeltek, melyet otthon is
gyakran készítettek, majd máglyarakást. Ákos elég jó étvágygal,¹³⁵
elég gyorsan elfogyasztott mindent.

¹²¹ [E] Weisz magában

¹²² [E] Sárszegen: a Weisz

¹²³ [E] be, köszöntötte

¹²⁴ [Ny] Akost. [*sajtóhiba*]

¹²⁵ [E] Ákost, csak

¹²⁶ [E] Melegette [*sajtóhiba*]

¹²⁷ [E] gulyáshust. Kirakta

¹²⁸ [E] a M. K.

[Ny] a M. K.

¹²⁹ [E] morzsolta

¹³⁰ [Ny] Jóízűen,

¹³¹ [Ny] tűzött

¹³² [E] [Ny] Az asszony elküldte a pincért. Az visszajött, tányérukba

¹³³ [E] felszínén

[Ny] fölszínén

¹³⁴ [E] [*nincs vessző*]

¹³⁵ [E] [*nincs vessző*]

– Milyen volt? kérdezte a felesége, ki madárétű lévén csak villa-
hegyről <eszegetett>_c ↑:evett:↑ s ↓:ilyen dologban:↓ **nem érezte**
magát <↓:illetékesnek:↓>_c <ily dologban>. |:**illetékesnek.:**|

- 5 – Meglehetős – szólt az öreg – egészen – kezdte magas, lelkes
hangon, de meggondolta – egészen meglehetős – igazította ki magát.
Fizettek, de még üldögéltek kicsit, komoran, elfogódottan.

<Családias kanálzengés, villa- és kés-zaj hallatszott, mindenün-
nen.>_c ↓:Kanalak, <kések>_c, villák kések zengettek ↓:mindenütt:↓,
ezüst trillával.:↓ Az emberek komolyan, teljes meggyőződéssel <et-
10 tek> táplálkoztak, tudva, hogy valami igen fontosat visznek véghez.
Magányos urak önzően ettek, a családok pedig kedélyesen eltele-
pülve, asztalkendőt kötve kisfiúk, kislányok nyakába.

Ákos többször feleségéhez hajolt:

- Ki ez?
15 – Nem ismerem.
– És ez?
– Ezt sem ismerem.

Mellettük honvédtisztek tanyáztak, kik nem rég érkeztek vissza
<egy hadgyakorlatról,>_c a bileki helyőrségből.

– Milyen volt? – kérdezte felesége, ki madárétű lévén¹³⁶ csak vil-lahegyről evett s ilyen dologban nem érezte magát illetékesnek.

– Meglehetős, – szólt az öreg – egészen – kezdte magas, lelkes han-gon, de meggondolta – egészen meglehetős, – igazította¹³⁷ ki magát.

5 Fizettek, de még üldögéltek kicsit, komoran, elfogódottan.

Kanalak, villák,¹³⁸ kések zengettek mindenütt, ezüst trillával. Az emberek teljes¹³⁹ meggyőződéssel táplálkoztak, tudva, hogy igen fontos dolgot visznek¹⁴⁰ véghez. Magányos urak önzően ettek, a családok pedig kedélyesen eltelepülve,¹⁴¹ asztalkendőt kötve kis-fiúk,¹⁴² kislányok¹⁴³ nyakába.

10 Ákos többször feleségéhez hajolt.

– Ki ez?

– Nem ismerem.

– És ez?

15 – Ezt sem ismerem.

Mellettük honvédtisztek tanyáztak, kik nemrég¹⁴⁴ érkeztek vissza a bileki helyőrségből.

¹³⁶ [E] lévén,

[Ny] lévén [*sajtóhiba*]

¹³⁷ [Ny] meglehetős, igazította

¹³⁸ [Ny] [*nincs vessző*]

¹³⁹ [E] [Ny] emberek komolyan, teljes

¹⁴⁰ [E] hogy valami igen fontosat visznek

[Ny] fontosat visznek

¹⁴¹ [Ny] elterpülve,

¹⁴² [Ny] kisfiuk,

¹⁴³ [E] kislányuk

¹⁴⁴ [Ny] nem rég

A délceg fiúk sós kiflit

- ropogtattak egészséges, fehér fogaik alatt s fogpiszkálóra tűzve ajóka-gyűrűket emeltek ki a bádogdobozok olajos mélyéből. Ákos <egy darabig>_c merengve szemlélte őket. De amint nevetni kezd-
- 5 <ett>tek <a társaság>_{tc}, lesütötte szemét. Bántotta e fiatal emberek tekintete, kik <g> bizonyára vidám lányos házakhoz járnak, <óvadászra>_c ↓:kaucióra:↓ számítanak, más, egészen más világban élnek, mint ő. Hogy leplezze zavarát, melyet a sok reáirányuló tekintet okozott, kezébe vette az étlapot |és:|, <olvastatta>_c nézegette, csu-
- 10 pa unalomból.
- <A pálma alatt>_{tc} Távol a sarokban, hol I. Ferenc József király <<arck> <arck>>_c arcképe <...>_{tc} lógott magyar tábornoki egyenruhájában, a pálma melle<tt>é nagyobb társaság <ült> <↓:telepedett:↓>_c ↑:ült le:↑, mely minden délben itt villásreggelizett s a pin-
- 15 cérek kitüntető figyelemmel sűrögtek-forogtak körötte. Csontos húst, paprikás virslit ettek és egymás után hajtogatták föl a korsó söröket. <Nem>_c <↓:Vajkayék:↓>_c <ismerték> <...> <↓:Nem <tudták> ismerték őket:↓>_c hogy ki csodák,> <csak> <↓:pusztán:↓>_c ↓:Vajkayék csak:↓ ↓:Gál doktort ismerték itt |a házi orvosukat,
- 20 egy rövidlátó, <...>_c társadalmi életet élő agglegényt ki folyton vendéglőkben, kávéházakban, színházban tanyázott s rejtély, mikor rendelt,| meg:↓ Priboczayt, a kedves, csendes patikust, ki mint alelnök foglalt helyet az asztalnál. <Mosolygott>_{tc} Bolongott <kövér>_c ↓:szelíd:↓ fejével, melyen a <szőke haj>_{tc} gyér, szőke haj
- 25 már tíz év óta elvesztette színét, de nem akart megöszülni, csak halvány lilaszínűvé vált, mintha festené.

A délceg fiúk sós kiflit¹⁴⁵ ropogtattak egészséges, fehér fogaik alatt,¹⁴⁶ és fогpiskálóra tűzve ajókagyűrűket¹⁴⁷ emeltek ki bádogdobozok¹⁴⁸ olajos mélyéből. Ákos búsan szemlélte őket. De amint nevetni kezdtek, lesütötte szemét. Bántotta a fiatal emberek tekintete, kik¹⁴⁹ bizonyára vidám,¹⁵⁰ lányos házakhoz járnak, kaucióra számítanak, más,¹⁵¹ egészen más világban élnek, mint ők. Hogy leplezze zavarát, melyet a sok ráirányuló tekintet okozott, kezébe vette az étlapot és nézegette,¹⁵² csupa unalomból.

Távol a sarokban, hol I. Ferenc József király arcképe lógott, magyar tábornoki egyenruhájában, a pálma¹⁵³ mellé nagyobb társaság ült le, mely minden délben itt villásreggelizett s a pincérek kitüntető figyelemmel sürögtek-forogtak körötte. Csontoshúst, paprikás virslit ettek és egymásután hajtogatták fel a korsó söröket. Vajkayék csak Gál doktort ismerték itt, a házi orvosukat, egy rövidlátó, társadalmi életet élő urat, ki folyton vendéglőkben, kávéházakban, színházban¹⁵⁴ tanyázott és rejtély, hogy mikor gyógyított, meg Pribocsayt,¹⁵⁵ a kedves, csöndes patikust, ki mint alelnök foglalt helyet az asztalnál. Bólongott,¹⁵⁶ szelíd¹⁵⁷ fejével, melyen a gyér, szőke haj már tíz év óta elvesztette színét,¹⁵⁸ de sehogy sem¹⁵⁹ akart megöszülni, csak halvány lilaszínűvé¹⁶⁰ vált, mintha festené.

¹⁴⁵ [E] – Mellettük fiatal emberek sós kiflit

¹⁴⁶ [E] [*nincs vessző*]

¹⁴⁷ [Ny] ajókagyűrűket

¹⁴⁸ [E] [Ny] ki a bádogdobozok

¹⁴⁹ [E] akik

¹⁵⁰ [E] [*nincs vessző*]

¹⁵¹ [E] járnak, más,

¹⁵² [E] [*nincs vessző*]

¹⁵³ [E] sarokban a pálma

¹⁵⁴ [E] [Ny] kávéházakban, meg a színházban

¹⁵⁵ [E] Pribocsayt, [*sajtóhiba*]

¹⁵⁶ [E] [*nincs vessző*]

¹⁵⁷ [Ny] szelíd

¹⁵⁸ [Ny] színét,

¹⁵⁹ [Ny] sehogysem

¹⁶⁰ [Ny] lilaszínűvé

|:27/a:|

De itt volt a város színejava. |:is.:|

5 Fehér tata, az Agrár Bank sárszegi fiókjának igazgatója, Galló ügyész, ki már megtartotta vádbeszédét a rablógyilkos sváb ellen és még sokan, igen sokan.

10 Fűzes Feri <is, ki>_c elintézte a párbajt, <↓:természetesen:↓>_c bal<|>ra <, igen>_c súlyos feltételekkel. Nem szólt ↓:erről:↓ senki- nek <erről>_c, <mint gentleman és úrifü>_c, csak Gál doktort, <a színházi orvost>_c vonta félre, a hosszú asztal egy sarkába s ott még <mindig>_c ↓:jobban:↓ mosolyogva közölte vele, hogy holnap reg- gel <az urak> megverekszenek az urak, a városerdőben, a szokott helyen s hozza magával műszereit. |:Végkimerülés, természetes, végkimerülés.:|

15 Ötpercenként nyílt az ajtó. Az újonnan érkezőket <pedig>_c majd- nem mind ez a társaság nyelte el.

Egy <órákor> óra után, hogy <befejeződött>_c ↓:vége volt:↓ az iskola↓:ának:↓, a tanárok állítottak be, <ifjú szerény helyettesek, aztán>_c Mályvady, a számтан és fizika szigorú professzora és Szunyog, a latin nyelv tanára.

20 Gál doktor nyomban maga mellé ültette Szunyogot. <Majd>_c <a>Anélkül hogy valamit szólna <, vagy kérne,>_c megfogta csuk- lóját s kiéve aranyóráját, olvasni kezdte pulzusát.

De itt volt a város színe-java¹⁶¹ is.

Fehér tata, az Agrár Bank sárszegi fiókjának igazgatója, Galló ügyész, ki már megtartotta szigorú vádbeszédét a rablógyilkos sváb ellen,¹⁶² és még sokan, igen sokan.

5 Füzes Feri elintézte a párbajt, balra, súlyos feltételekkel.¹⁶³ Nem
szólt erről senkinek, mint gentleman és úrifü¹⁶⁴, csak Gál doktort,
a társadalmi orvost vonta félre, a hosszú asztal sarkába¹⁶⁵ és ott még
jobban mosolyogva, mint rendszeren szokott, közölte vele, hogy hol-
nap reggel megverekszenek az urak a városerdőben,¹⁶⁶ a már ismert
10 helyen, hozza magával orvosi műszereit. Végkimerülés,¹⁶⁷ termé-
szetesen, végkimerülés.

Öt percenként¹⁶⁸ nyílt¹⁶⁹ az ajtó. Az újonnan érkezőket majdnem
mind ez a társaság nyelte el.

Egy óra után, hogy vége volt az iskolának, a tanárok állítottak be,
15 Mályvady, a számtan és fizika szigorú professzora s¹⁷⁰ Szunyogh,¹⁷¹
a latin nyelv tanára.

Gál doktor nyomban maga mellé ültette Szunyoghot. Anélkül¹⁷²
hogy valamit szólna, Szunyogh csuklóját a nagyujja és hüvelykuj-
ja¹⁷³ közé fogta, balkezevel kivette aranyóráját, figyelmesen olvasni
20 kezdte a tanár pulzusát.

¹⁶¹ [Ny] színe-java

¹⁶² [E] [Ny] [*nincs vessző*]

¹⁶³ [E] föltételekkel.

¹⁶⁴ [Ny] urifü

¹⁶⁵ [E] asztal egy sarkába

¹⁶⁶ [E] [*nincs vessző*]

¹⁶⁷ [E] Végkimerülésig,

¹⁶⁸ [E] [Ny] percenként

¹⁶⁹ [Ny] nyílt

¹⁷⁰ [E] és

¹⁷¹ [Ny] [*nincs vessző*]

¹⁷² [E] [Ny] Anélkül,

¹⁷³ [E] nagyujja és mutatóujja

Cudar állapotban volt már szegény Szunyog. Két évvel ezelőtt a delirium tremens tünetei mutatkoztak rajta. Akkor magához tért <kicsit>_c de mihelyt kijött, visszaesett <betegségébe.>_c |:régi betegségébe.:|

- 5 Valaha csodálatos tehetség volt, de itt Sárszegen ivásnak adta magát, szenvedélyes alkoholista lett s diákjai azt <beszélték>_c ↓:re-besgették:↓, hogy zsebében tartotta a pálinkásbutykost és előadás alatt is <ki->_c kiszaladt a folyosóra, hogy húzzon belőle egyet-egyet. |:<<Fázott> <Mindig>>_c ↓:Különben:↓ <N>nem tudott aludni, fá-
- 10 zott, vastag felöltőt viselt nyáron is, s cipőjébe vattát dugott, hogy lábai ne dideregjenek.:| Kövér arca, duplatokája téglavörösen izzott <,>. <g>Gyermetegkéek szemét könnyek öntötték el. Már most dél előtt részeg volt.

- Keze, jéghideg keze reszketett <,><↓:<.>:↓> <<sohase tudott>
 15 ↓:sem:↓ aludni és most is fázott.>_c <Vastag felöltő|:t:| <volt rajta> viselt>_{tc} |:az orvos kezében. Vastag felöltőjében, feltűrt:|

2<8>7/b

- gallérall[?] ült <a vendéglőben és>_c ↓:az étteremben:↓ s ↓:félénken |:mint ahogy a diákjai tekintettek rá,:|:↓ az orvosra nézett. |:Vastag
 20 törzse ide-oda ingott, <...>lesoványodott, <vékony>_c lábai reszket-tek:| Gál doktor <becsapta>_c ↓:becsukta:↓ aranyórája fedelét, mely halkan kattant ↓:régén:↓ és rátekintett Szunyogra. Mind minden-
 nap most is ↓:...:↓ lelkére igyekezett beszélni. |:<d>Dicsérte az élet sok szépségét, eszébe idézte ↓:feleségét, lányát:↓ becsvágyát <s>, a
 25 Philo<g>log<a>iai Közlönyben megjelent értekezéseit <s> azt sem titokta, milyen sors vár rá rövidesen, <hogy>_cha nem szakít eddigi életmódjával.:| Szunyog hallgatta, pislogott szőke szem-pilláival. Aztán <nem pálinkát rendelt magának, csak>_c ↓:csak:↓ három deci asztalit rendelt.

Cudar állapotban volt már szegény Szunyogh. Két évvel ezelőtt a delirium tremens kétségtelen tünetei mutatkoztak rajta és családja bedugta egy szanatóriumba. Itt kissé magához tért, de mihelyt kijött, visszaesett régi betegségébe.

- 5 Valaha csodálatos tehetség volt, de Sárszegen ivásnak adta magát, szenvedélyes alkoholista lett, diákjai azt rebesgették,¹⁷⁴ hogy zsebében tartotta a pálinkásbutykost és előadás alatt is ki-kiszaladt a folyosóra, hogy húzzon belőle egyet. Különben már hónapok óta nem tudott aludni sem, fázott, vastag felöltőt viselt nyáron is és
10 cipőjét vattával bélelte, hogy¹⁷⁵ lábai ne dideregenek. Kövér arca, duplatokája¹⁷⁶ téglavörösen izzott. Gyermekeké szemét könnyek borították.¹⁷⁷ Már most délelőtt részeg volt.

- Csuklója, jéghideg csuklója,¹⁷⁸ reszketett az orvos meleg kezében. Vastag felöltőjében, föltűrt¹⁷⁹ gallérral ült az étteremben,¹⁸⁰
15 s félénken, mint ahogy a diákjai tekintettek rá, az orvosra nézett.

- Gál doktor lenyomta órája¹⁸¹ fedelét, mely a rúgón¹⁸² halkan, aranyzajjal¹⁸³ kattant,¹⁸⁴ és ránézett Szunyoghra. Mint¹⁸⁵ minden nap, most is lelkére igyekezett beszélni. Dícsérte az élet megannyi szépségét, eszébe idézte feleségét, eladó leányát, becsvágyát is, a
20 *Philologiai Közlöny*-ben¹⁸⁶ megjelent értekezéseit s azt sem titkolta, milyen szörnyű sors vár rá rövidesen, ha nem szakít eddigi életmódjával. Szunyogh hallgatta, pislogott szőke szempilláival. Vastag

¹⁷⁴ [E] rebegték,

¹⁷⁵ [E] bélelte ki, hogy

¹⁷⁶ [E] dupla tokája

¹⁷⁷ [E] borították el.

¹⁷⁸ [E] [*nincs vessző*]

¹⁷⁹ [E] feltűrt

[Ny] föltűrt

¹⁸⁰ [E] [*nincs vessző*]

¹⁸¹ [E] aranyórája

¹⁸² [Ny] rúgón

¹⁸³ [Ny] arany-zajjal [*sortörésnél*]

¹⁸⁴ [E] [Ny] [*nincs vessző*]

¹⁸⁵ [E] Szunyoghra, mint

¹⁸⁶ [E] *Philologiai Közlöny*-ben

Vajkayék már indulóban voltak,

mikor belépett Környey Bálint, [*félíg levágva*: <...>] főparancsnok_{tc},
két úrral. [*b*]_c Az egyik

5 [*levágva*: <...>től,> Szolyvay, |:volt,:| a közkedvelt kómikus, <aztán>
↓:a másik:↓ kürtőkalapban, nagyon elegánsan ↓:mintha skatulyából
ugrott volna ki:↓ egy magas <, úrias, finom harmincéves> színész,
<a hős> <leányok> a <vidéki> ↓:sár<vári>**szegi**:↓ leányok|:,:| <és>_c
asszonyok bálványa, |:Zányi:|<Takáts> Imre, a hősszerelmes. <Kis-
sék a lármára [...>_{tc}

10 Eddig is otthonosan viselkedett, <a>az <asztalság>_{tc} asztaltár-
saság, de a lárma, kacagás csak most hágott tetőpontra. Környeyt
öblös hahota fogadta, ami az elnököt meg is illeti. Ő pedig megállott
előttük, mintegy szemlét tartva a párdücon.

|:- Szervusztok, urak.:|

törzse ide-oda ingott, lesóványodott lábai reszkettek. Aztán megfogadva tanácsát,¹⁸⁷ csak három deci asztalit rendelt.¹⁸⁸

Vajkayék már indulóban voltak, mikor belépett Környey Bálint,¹⁸⁹ két úrral.

- 5 Az egyik Szolyvay volt, a közkedvelt komikus,¹⁹⁰ a másik kürtőkalapban, nagyon elegánsan, mintha skatulyából ugrott volna ki, egy magas színész,¹⁹¹ a sárszegi leányok, asszonyok bálványa, Zányi Imre, a hősszerelmes.

- Eddig is otthonosan viselkedett az asztaltársaság, de a lárma,
10 kacagás csak most hágott tetőpontra. Környeyt öblös hahota fogadta, ami az elnököt meg is illeti. Ő pedig megállott előttük, mintegy szemlét tartva a párdúcokon.

– Szervusztok, urak.

¹⁸⁷ [Ny] [*nincs vessző*]

¹⁸⁸ [E] szempilláival. Aztán megfogadva tanácsát, csak három deci asztalit rendelt. Vastag törzse ide-oda ingott, lesóványodott lábai reszkettek.

¹⁸⁹ [E] [*nincs vessző*]

¹⁹⁰ [E] [Ny] kómikus,

¹⁹¹ [Ny] színész,

A „Párducok” című <asztalság>_{tc} asztaltársaság vagy

[levált, hiányzó rész]

- Ákos is közéjük tartozott, mindjárt a megalakulásakor, aztán hirtelen megöregedett „elsavanyodott”, ahogy mondták s nem nézett többé feléjük. <Kortársai közül ↑:szintén:↑ számosan>_c ↓:Mások:↓
- 5 kidőlte, meghaltak idült szeszmergezésben, májzsugorodásban, mely a sár<vári>**szegi** ↓:férfi:↓életek rendes befejezője. Ezeknek sírját évenként egyszer megkoszorúzza az asztaltársaság, az ifjak, <kik új párducok>_{tc} ↓:a párduckölykek:↓ és az öregek, kik deresedő fejjel is áll<j>ták a sarat és még mindig párducok. |:voltak.:|
- 10 Környey Bálint letelepedett közéjük. Mindenkihez volt egy nyájas, tréfás szava. Ahogy azonban |:szájához akarta emelni a sörös korsót,| <tölt<ött>eni>_c <↓:akart:↓>_c <magának>_c <↓:vörösboros palack pedig:↓>_c észrevette Ákost kedves ifjúkori pajtását, régi cimboráját. Elmosolyodott, majd hanyatt dőlt a meglepetéstől. No de
- 15 ilyet. Kezét lengetve intett neki és vidéki szokás szerint átkiáltott asztalához.
- Szervusz, öreg.
 - Szervusz, szervusz.

28.

- 20 Már nem sok kapcsolat volt közöttük. <A>Csak annyi, hogy <a tűzoltó> Környey telente, mikor vadászott a birtokán <pár nyulat,>_c pár ↑:foglyot vagy:↑ vadkacsát küldött neki.

A *Párducok* című asztaltársaság vagy húsz évvel ezelőtt alakult Sárszegen, azzal a nem-megvetendő¹⁹² céllal, hogy a szeszfogyasztást népszerűsítse és a férfibarátságot ápolja. A párducoknak inniuk kellett, napszámban, lelkiismeretesen,¹⁹³ akár bírták, akár nem.

5 Ákos is közéjük tartozott, mingyárt¹⁹⁴ az asztaltársaság megalakulásakor, de aztán hirtelen megöregedett, „elsavanyodott”,¹⁹⁵ ahogy mondták és nem nézett többé feléjük. Mások¹⁹⁶ kidőltek, meghaltak idült szeszmérgezésben, májzsugorodásban, mely a sárszegi férfiele-

10 az asztaltársaság, mikor Környey beszél, az ifjak, párduckölykek¹⁹⁷ és az öregek könnyeznek, kik deresedő fejjel is állják a sarat s még mindig párducok.

Környey Bálint letelepedett közéjük. Mindenkihez volt egy nyájas szava.²⁰⁰ Ahogy azonban szájához akarta emelni a söröskorsót,

15 észrevette Ákost, kedves, ifjúkori pajtását, régi cimboráját. Elmosolyodott, majd hanyatt dőlt a meglepetéstől. No de ilyent. Kezét lengetve intett neki és vidéki szokás szerint átkiáltott asztalához:²⁰¹

– Szervusz, öreg.

– Szervusz, szervusz.

20 Már nem sok kapcsolat volt közöttük, csak annyi, hogy Környey, mikor²⁰² vadászott a birtokán, pár foglyot,²⁰³ pár vadkacsát küldött neki.

¹⁹² [E] nem megvetendő

¹⁹³ [E] napszámban, lelkiismeretesen, [sajtóhiba]

¹⁹⁴ [E] [Ny] mindjárt

¹⁹⁵ [Ny] «elsavanyodott»,

¹⁹⁶ [E] feléjük, mások

¹⁹⁷ [E] férfieletnak

¹⁹⁸ [Ny] évenként egyszer megkoszorúzza

¹⁹⁹ [E] ifjak, a párduckölykek

²⁰⁰ [E] [Ny] nyájas, tréfás szava.

²⁰¹ [E] [Ny] átkiáltott az asztalához:

²⁰² [E] Környey telente, mikor

²⁰³ [E] nyulat,

De most, hogy meglátták egymást, örültek, <szemükben régi emlékek ébredtek.>_c

Az asztaltársaság <erre> az üdvözlésre halkította hangját, <majd elnémult,> <o>Odahajolt|ak:| <↓:... ... ↓>_c <a főparancsnokhoz>_c ↓:szerezett elnökéhez:↓ <a>ki ↓:magyarázott valamit:↓ nyilván elmesélte, kit köszöntött <<és ki[... ...], csöndesen> <mesélt valamit.> <↑:<m>Magyarázott:↑> <Most> <↓:Társai:↓ egészen>_c <elnémultak <társai> s>_{tc} ↓:A párdúcok:↓ pár pillanatig tisztelettel, nem minden szomorúság nélkül <bámultak Kissék>_{tc} tekintettek <Kissék>_{tc} ↓:Vajkayék:↓ magányos asztala felé. <A magas>_{tc} Környey Bálint <↑:pár perc múlva:↑>_c fölkelt <, odament hozzájuk.>_c <|:... ... ↓>_c

<- Ezt <fölrini> ↓:föl kell írni:↓ a kéménybe ↓:... ... ↓>_c ↓:Isten hozott, Ákoskám:,↓ – mondta, mielőtt az asztalukhoz ért volna <majd kezet csókolt az asszonynak s kezelt Ákossal. Ezt fel kell írni a kéménybe, fekete krétával. – és nevetett.:| <majd kezet csókolt az asszonynak, ↓:és:↓ kezet fogott <↑:... ... ↑>Ákossal <s leült>. ↓:... ... ↓>_c Hogy kerül<tök>sz ↓:te:↓ ide? <|:Ákoskám?:|>_c

– Ebédeltünk – <m> szölt <halkan.>_c |:halkan Ákos és öltöztölt.:|

– Öreg párdúc – szakította félbe Környey és megfenyegette újjával – egészen hűtlen lettél hozzánk. Mért nem nézel fel <egyszer-> egyszer a kaszinóba?

– Kérlek alássan, én már nem iszom, nem dohányzom, nem kártyázom. Aztán, kérlek alássan – gondolkozott – megvénültem.

De most, hogy meglátták egymást, örültek.

Az asztaltársaság az üdvözlésre halkította hangját. Odahajolt szeretett elnökéhez, ki magyarázott valamit, nyilván²⁰⁴ elmesélte, kiket köszöntött. A párdúcok néhány²⁰⁵ pillanatig²⁰⁶ tisztelettel, nem
 5 minden szomorúság nélkül tekintettek Vajkayék magányos asztala felé. Környey Bálint fölkel.²⁰⁷

– Isten hozott,²⁰⁸ Ákoskám,²⁰⁹ – mondta, mielőtt²¹⁰ asztalukhoz ért volna, majd kezét csókolt az asszonynak és kezelt Ákossal is. Ezt föl²¹¹ kell írni a kéménybe, fekete krétával – és nevetett. – Hogy²¹²

10 kerülsz te ide?

– Ebédeltünk,²¹³ – szólt Ákos, de²¹⁴ aztán csak ötölt-hatolt.

– Öreg párdúc,²¹⁵ – szakította félbe Környey és megfenyegette ujjával²¹⁶ – egészen hűtlen lettél hozzánk. Mért²¹⁷ nem nézel föl²¹⁸ egyszer a kaszinóba?

15 – Kérlek alássan, én már nem iszom, nem dohányzom, nem kártyázom.²¹⁹ Aztán,²²⁰ kérlek alássan,²²¹ – gondolkozott – megvénültem.

204 [Ny] nyilván

205 [Ny] néhány

206 [E] párdúcok pár pillanatig

207 [E] felkel.

208 [E] [Ny] [nincs vessző]

209 [E] [Ny] [nincs vessző]

210 [E] mondta – mielőtt

211 [E] [Ny] fel

212 [E] [Ny] nevetett. Hogy

213 [E] [Ny] [nincs vessző]

214 [E] Ákos – de

215 [E] [Ny] [nincs vessző]

216 [Ny] ujjával

217 [E] hozzánk, miért

218 [E] [Ny] fel

219 [E] nem iszom, nem kártyázok.

220 [E] [nincs vessző]

221 [E] [nincs vessző]

- A két barát bölintott. Mutatták <egymás fejét>_{tc} ↓:egymásnak
 a:↓ fejük<et>ön ↓:<a holdudvart,>_c ↓:barátpilist:↓:↓ <., mennyire
 <megderesedtek.>_{tc} ↓:megkopaszodtak:↓ <Kicsit>_{tc} ↓:, <kérlek alás-
 san:↓ <e>Eldiskuráltak erről-arról, régi emberekről, <hires>hires
 5 mulatásokról <., <de>_c Környey<t>t ↓:azonban:↓ |hívták az asz-
 talhoz:| Bocsánatot kért <, sok dolga>_{tc} {hívták az asztalhoz}<.,
 Vajkayéknak is menniük kellett. <El[...]>_{tc}
 <Vajkayék kimentek az utcára. Ákos meg felesége <kitipegett>_{tc}
 kiballagott>_{tc} [b]_c Kiballagtak az utcára.

10

29.

15

Éjszaka valahol eshetett, enyhült a ↓:rekkenő:↓ meleg <enyhe>_c
 ↓:puh<ult>a:↓, kedves fény öntötte el az utcákat. Ákos kihúzta ma-
 gát, <<úgy lépegetett az utcán, mel[...]> <tüdejébe szívt>>_c <mé-
 lyen>_c tüdejébe szívt a <belzsamos, langyos>_c levegőt. Melegség
 15 ömlött el tagjaiban, kezdődött az emésztés <., az ételek jótékony,
 erőnövelő anyagukat most küldték szét a véráramba.

20

Az érdeklődés, mely a vendéglőben megnyilatkozott irántuk,
 <...>_c követte őket <az [... ...]>_c itten is. <M>Utánuk fordul-
 tak, <hosszan>_c ↓:hosszan:↓ <bámulták.>_c. Nem mintha valami
 20 <különös>_c ↓:feltűnő:↓ lett volna rajtuk, de még itt az utcán nem
 szokták meg őket, mint azokat a régi szobabútorokat, ↓:az:↓ öreg
 diványokat, melyek rendesen benn állnak a szobában és furcsák,
 mikor évenk<é>int egyszerűkétszer kiállítják a szabad levegőre,
 hogy szellőz<z>ódjenek.

25

Nem iparkodtak, <hiszen otthon senkise várta őket>, lassacs-
 kán, módosan sétáltak.

30

<I>Lépegettek a söpört aszfalton, melyet <sárga>_c keramittéglák
 keretezték, fogadták a sétálók <köszönését>_c ↓:üdvözlését:↓, kik a
 hőség mu<t>ltán mintha nyájasabban <üdvözölt> <udv> köszön-
 30 tötték őket <., <á>Átadták magukat a délután hangulatának.

A két barát bölintott. Mutatták²²² egymásnak fejükön²²³ a barát-pilist,²²⁴ mennyire megkopaszodtak.²²⁵ Eldiskuráltak erről-arról,²²⁶ régi emberekről, híres mulatozásokról. Környeyt azonban nemsokára hívták az asztalhoz. Bocsánatot kért. Vajkayéknak is
 5 menniök kellett.

Kiballagtak az uccára.

Éjszaka valahol eshetett, enyhült a rekkenő meleg, puha, kedves fény öntött el mindent.²²⁷ Ákos kihúzta magát, tüdejébe szívta a levegőt. Melegség²²⁸ ömlött el tagjaiban, kezdődött az emésztés: az ételek
 10 jótékony, erőnevelő²²⁹ anyagukat most küldték szét a véráramba.

Az érdeklődés, mely a vendéglőben megnyilatkozott irántuk, követte őket itten is. Utánuk fordultak. Nem mintha valami föltűnő²³⁰ lett volna rajtuk, de itt az uccán még nem szokták meg őket, mint azokat az öreg²³¹ díványokat, melyek rendszeren benn állnak a
 15 szobában és furcsák, mikor évenként egyszer-kétszer kiállítják a szabad levegőre, hogy szellőződjének.²³²

Nem iparkodtak. Lassacskán, módosan sétáltak, lépegettek a söpört aszfalton, melyet keramittéglák kereteztek, fogadták a sétálók üdvözlését, kik a hőség után mintha nyájasabban köszöntenék
 20 őket. Átadták magukat a délután hangulatának.

²²² [E] bölintott, mutatták

²²³ [E] egymásnak a fejükön

²²⁴ [E] barát-pilist,

²²⁵ [E] megkopaszodtak, kérlek alássan.

²²⁶ [Ny] erről, arról

²²⁷ [E] [Ny] fény öntötte el az utcákat.

²²⁸ [E] levegőt, melegség

²²⁹ [E] erőnevelő

²³⁰ [E] feltűnő

²³¹ [E] [Ny] azokat a régi szobabútorokat, azokat az öreg

²³² [E] szellőződjének.

[b]_c Harangoztak. Bimbam, <ebben a városban>_c ↓:Sárszegen:↓ folyton harangoztak. Reggeli misére, vecsernyére <,>_s temetésre, nagyon sok temetésre. A <főutcán>_c ↓:Szechenyi utcán:↓ három koporsósüzlet volt egymásmellett s két sirköves volt. Aki először

- 5 járt itten s hallotta ezt a fölsiketítő harangozást, látta ezeket a koporsós meg sirköves boltokat, azt hihette, hogy az emberek <itt>_c nem is

- 10 élnek itt, csak meghalnak. A kereskedők pedig benn ültek boltjukban, a koporsók és sirkövek mellett, minden kereskedő vakbuzgó hitével, hogy az embereknek ép az ő árújuk kell<.>_s <Ákos> <Ákos ide is benézett. Ragyogott> meggazdagodtak, <belőlük> ↓:ebből: a rögeszméből:↓: , :| fölnevelték gyermekeiket, úrian eltartották családjukat. Ákos benézett egy ilyen üzletbe. Egymás mellett álltak a fekete|: , :| <és>_c barna érckoporsók, ↓:minden méretben:↓
15 a <kis> ↑:kék:↑ gyermekkoporsók <,> |:is:| ↓:de a boltos szivarozott:,↓ <az>a boltosné újságot olvasott, az angóra macska <pedig> ↓:pedig:↓ egy fakoporsóba|:n:| <ugrott és> mosdott <,>. Ez <sem>_c ↑:pedig:↑ ↓:nem:↓ volt csúnya.

- 20 A „Mária” gyógytár <zöld és piros>_c üvegkorsóin rézsut bukott el a napsugár s aranybetűs cégére, Priboczay nevével,

30.

valamint <a>_c védőszentje, a kigyót tipró Mária és mellette a pogány Aesculapus <világított>_c. <Egy kisfiú [...]>_c testvériesen világított. Minden ragyogott.

- Harangoztak. Bim-bam, Sárszegen folyton harangoztak. Reggeli misére, vecsernyére, temetésre, nagyon sok temetésre. A Széchenyi-uccán három koporsós-üzlet²³³ is volt egymás mellett és két sírköves-bolt.²³⁴ Aki először járt itt s hallotta²³⁵ ezt a fülsiketítő harangozást és látta²³⁶ ezeket a koporsós- meg sírköves-boltokat,²³⁷ azt hihette, hogy az emberek nem is élnek itt, csak meghalnak. A kereskedők pedig benn ültek boltjukban, a koporsók, sírkövek mellett, minden kereskedő vakbuzgó hitével, hogy az embereknek ép az ő árujuk²³⁸ kell,²³⁹ s ebből a boldogító rögeszméből meggazdagodtak, fölnevelték gyermekeiket, úrian²⁴⁰ eltartották családjaikat. Ákos benézett egy ilyen²⁴¹ üzletbe. Egymás mellett álltak az érckoporsók, minden méretben, a gyermekkoporsók is, de a boltos szivarozott, a boltosné ujságot olvasott, az angora-macska²⁴² pedig a fakoporsóban²⁴³ mosdott. Nem volt ez csunya.²⁴⁴
- 15 A Mária-gyógytár üvegkorsóin rézsút bukott el a napsugár s aranybetűs cégére, Priboczay nevével, valamint védőszentje, a kigyót tipró Mária és mellette a pogány Aesculapus testvérén világitott. Minden ragyogott.

233 [E] koporsós üzlet

234 [E] [Ny] sírköves bolt.

235 [E] itt, hallotta

236 [E] harangozást, látta

237 [E] [Ny] koporsós meg sírköves boltokat,

238 [Ny] árujuk

239 [E] [Ny] [*nincs vessző*]

240 [Ny] urian

241 [A] [Ny] benézett ilyen [*sajtóhiba*]

242 [E] angoramacska

[A] [*sortörésnél*]

243 [E] pedig egy fakoporsóban

244 [Ny] csúnya.

- Ragyogott minden szörnyűség <az őszi fényben>. Még az orvosi
 műszerkereskedés <is>kirakata is tündöklött <, >. <szépnek tetszett
 a táncoló verőfényben.>_ Csillogtak az ezüstös csipeszek, a gum-
 mikesztyűk, az összecukukható <heverő->_ ↑:műtő-:↑ágy s a bonc-
 5 tani babú <is>_ mely lékelt koponyáját, kék-vörös ↑:üveg:↑szemét
 <mutogatta>, véres szívét <, mutogatta>_ ↓:tárta föl:↓ |:é:|s fölkéselt
 hasát, csavargó beleivel, barna májával|:;| <és>_ zöld epezacskójá-
 val. Sohase merték megnézni ezt. De most megnézték. Borzasztó
 volt, de érdekes volt.
- 10 Aztán a többi kirakat, minden kirakat, hogy csábított, mennyi
 ígéretet, üzenetet küldött felénk. <Az> ↑:Tessék, kérem, az:↑ élet
 kínálta holmiit, tessék vásárolni. Vadonatúj áruk, melyeket még nem
 használtak, a régik, kopottak helyett, selyem-pénztárcák,

- <...>_ ízléses halmokban <selymek> ↓:bársonyok:↓ <és>_ ↓:és:↓
 15 ruhaszövetek, zsebkendők|:;| <és>_ ↓:és:↓ <angol kalapok>_ , séta-
 pálcák|: , :| <és>_ illatszeres üvegek, átkötve <egy> <lila, egy piros>_
 ↓:selyem-:↓szallaggal, pipák <és>_ ↓:és:↓ <cigaretta->szopókák, ↑:ro-
 pogós szivarok <és>_ <arany szopókás c> ↓:és:↓ aranyhüvelyes ci-
 garetták:↑ <Megálltak mindegyik előtt <és nézegették, [... ...]>
 20 Nem szándékoztak>>_

<Mennyi minden, mennyi minden.>_

- Weisz és társa előtt <is>_ megálltak. <Főkép>_ <e>Egy <angol>_
 disznó bőr bőröndöt <bám>_ cs<o>událtak <meg>_ , melynek pa-
 tent angol zára volt, nem olyan, mint az ő vászonbőröndüknek
 25 meg egy krokodilbőrtárcát. Az asszony <nézte>_ ettől nem tudott
 megválni. <<Régóta szüksége,>_ úgy hogy>_ <Akosnak kellett fi-
 gyelmeztetni, hogy menjenek tovább.

Ragyogott minden szörnyűség. Még az orvosi műszerkereskedés kirakata is tündöklött. Csillogtak az ezüstös csipeszek, a gumikesztyűk,²⁴⁵ az összecsuksukható műtőágyak s a bonctani bábu lékelt²⁴⁶ koponyáját, kékvörös²⁴⁷ üveg szemét, véres szívét²⁴⁸ tárta föl, késelt
 5 hasát tette közszemlére,²⁴⁹ csavargó beleivel, barna májával, zöld epezacskójával. Sohasem merték ezt megnézni. De most megnézték. Borzasztó volt, de érdekes volt.

Aztán a többi kirakat, minden kirakat, hogy csábított, mennyi ígéretet,²⁵⁰ mennyi üzenetet küldött felénk. Tessék kérem, az élet
 10 kínálta²⁵¹ holmiit,²⁵² tessék vásárolni. Vadonatúj áruk,²⁵³ melyeket még nem használtak, a régiek, kopottak helyett, selyempénztárcák, ízléses halmokban bársonyok és ruhaszövetek, zsebkendők és sétapálcák, illatszeres üvegek, átkötve selyem szalaggal,²⁵⁴ pipák és szopókák, ropogós szivarok és aranyhüvelyes cigaretták.

15 Weisz és társa²⁵⁵ előtt megálltak. Egy disznóbőr-bőröndöt²⁵⁶ csudáltak, melynek patent angol zára volt, nem olyan, mint az ő keshedt vászonbőröndjüknek, meg egy krokodilbőr-tárcát.²⁵⁷ Ettől az aszszony nem is tudott megválni. Jaj be remek, jaj be kedves. Ákosnak kellett figyelmeztetni, hogy már menjenek tovább.

²⁴⁵ [E] [Ny] gumikesztyűk,

²⁴⁶ [E] bábu, mely lékelt
 [Ny] bábú is, mely lékelt

²⁴⁷ [E] [Ny] kékvörös
 [A] [sortörésnél]

²⁴⁸ [Ny] szívét

²⁴⁹ [E] [nincs vessző]

²⁵⁰ [Ny] ígéretet,

²⁵¹ [Ny] kínálta

²⁵² [E] holmik,

²⁵³ [Ny] áruk,

²⁵⁴ [E] selyemszalaggal,

²⁵⁵ [E] Társa

²⁵⁶ [E] disznóbőr bőröndöt
 [Ny] disznóbőr-bőröndöt
 [A] [sortörésnél]

²⁵⁷ [E] krokodilbőrtárcát.

- <Viszont Vajna ur>_c Vajna úr kirakata|ában:| <pedig>_c ↓:viszont:↓ irkák, tolltartók között könyvek <állottak>_c ↓:voltak láthatók:↓, melyeknek cimlapját <...>_c kiszívta a kánikulai nap. Az öregurat ezek a pesti irodalmi újdonságok a nemesi oklevelek után
 5 valósággal mehökkentették. Vad <cimlapok meredtek>_c ↑:<képek>_c verseskötete<i>k meredtek:↑ rá, <vigyorgó ördögarcokkal>_c

31.

[levált, hiányzó rész]

- Otthon házicipőt vettek <föl>_c, kifújták magukat, pihentek.
 ↓:Sokminden történt <ezen a napon>_c:↓ Még sütött a nap. Kinyitották az ablakokat, úgyhogy az <egész>_c lakást átjárta a lanya
 10 légáram, melyen arany ↓:por-:↓oszlopok libegtek. Szemben velük <<... ..> <↓:a Varga fia:↓> egy>_c ↑:Veress úr:↑ ↓:<[... ..] kis>|:Veress úr:|:↓: rongyos <parasztgyerek>_c ↓:porontya:↓ ↓:Gyurka:↓ ácsorgott, <s s>száraz kenyeret majsolt, melyen <végig>_c a vas-
 15 tag, cukros napfény végigcsorrant, mintha mézet öntöttek volna reá s a <fiú>_c kisfiú nyalogatta.

{behallatszott} <t>Távolról |:behallatszott:| egy cigánybanda hangja. Hallgatták, ketten együtt.

- Muzsikálnak – mondta az anya.
- 20 – Igen, valaki mulat.
- ↓:Hallod?:↓ Nincs cserepes tanyám...

Ákos, mikor esteledett, a levéltartóból behozta <az>a pesti újságot.

Vajna úr kirakatában viszont irkák, tolltartók között könyvek sorakoztak, melyeknek címlapját már kiszívta²⁵⁸ a kánikulai nap. Az öregurat ezek a pesti irodalmi újdonságok, a nemesi oklevelek avatag stílusa után, valósággal meghökkentették. Vad versesköny-
 5 vek meredtek rá, melyek akkor divatoztak, vigyorgó ördögarcokkal, meztelen férfiakkal, örvongó²⁵⁹ nőkkel, kik hajukat kibontották, szemüket elmeresztették.

Ákos²⁶⁰ többször elolvasta a kiagyalt, ál-modern címeket is: »Halálfutás — Életében«, »Aspasiám: — akarlak!«²⁶¹ Az asszony el-
 10 mosolyodott, meglökte urát. De az nem nevetett, csak vállat vont. Tudomásul vette, hogy ilyen is van s bár furcsálta, nem tagadta, hogy érdekelte.

Otthon házicipőt vettek, kifűjták magukat, pihentek. Sok minden történt.

15 Még süttött a nap. Kinyitották az ablakokat, a lakást²⁶² átjárta a lanyha légáram, melyen arany poroszlopok libegtek. Szemben velük Veres úr²⁶³ rongyos, szutykos²⁶⁴ porontya, Gyurka ácsorgott. Száraz kenyeret majszolt, melyen a vastag, cukros napfény végigcsor-
 rant, mintha mézet pergettek volna rá s a fiú nyalogatta. Távolról
 20 behallatszott egy cigánybanda hangja. Hallgatták, ketten együtt.

– Muzsikálnak,²⁶⁵ – mondta anya.

– Igen, valaki mulat.

– Hallod? »Nincs cserepes tanyám...«²⁶⁶

Ákos, mikor esteledett, a levéltartóból behozta a pesti ujságot.

²⁵⁸ [E] kiszívatta

²⁵⁹ [E] férfiakkal és örvongó

[Ny] örvongó

²⁶⁰ [E] elmeresztették és Ákos

²⁶¹ [E] „Halálfutás-Életében” „Aspasiám: — akarlak!” [nincs kiemelve]

²⁶² [E] [Ny] ablakokat, úgy hogy a lakást

²⁶³ [E] ur,

²⁶⁴ [E] rongyos és szutykos

²⁶⁵ [E] [Ny] [nincs vessző]

²⁶⁶ [E] [Ny] [nincs idézőjel]

[:32:]

<Ákos behozta az újságot.>_c

[b] Egy <újságot> ↓:hírlapot:↓ járatott, melyet még az apja rendelt meg és előfizetése családi hagyománnyá vált, mert annak idején, a magyar nemesi családok érdekeit <védelmezte és érdemeit dicsérte>_c ↓:istápolta:↓. Azóta <azonban> az újság minden vízben megfürdött, <sokszor> megváltoztatta irányát, úgy hogy rá sem lehetett ismerni. <Az> <e>Ellenkezőjét hirdette annak, mint amivel valaha indult és győzött. <Tivadar ezt nem vette> Az öreg ezt <egyáltalán>_c nem vette észre. <Mikor szórakozottan felbontotta cim> [b]_c Régi <tisztelettel,>_c méltánylással beszélt róla

s mikor fölbontotta címszalagját, <az> áhitat ült arcára, templomi komolysággal merült <bele>_{tc} egy-egy cikk↓:e:↓be, <helyeslő|:en:|<bólintással> ↓:bólintgatva:↓>, s ha <véletlenül> ép<en> az ő társadalmi osztályát szapult<ák>a és ellene meg az atyafiai ellen küzdött<ek>, azt hitte, hogy nem egészen érti, amit olvas <és a nyomtatott betű iránti ősi tisztelettel szórakozottan, [...] tovább> ↓:még mindig:↓ bólintgat<ott és>_c ↓:ott s:↓ szórakozottan, nem akarva ellenmondani <neki>, továbblapozott. Később elfásult a cikkek iránt. Nem olvasta többet>_c, csak a „vegyes”t, a „házassági” és „halálózási” rovatot. Aztán azt is abbahagyta. <Gyakran>_{tc} <h>Hetekig fel sem <tor> nyitotta <az> ↓:a számokat:↓ <újságokat ↓:hírlapokat:↓>_{tc} <,>. <o>Ott heverték asztalán, töretlen címszalaggal.

[levált, hiányzó rész]

<kinyitotta>_c {az újságot} böngészgette |:az újságot:|. <Felesége pedig ült, előtte.>_c

Egy hírlapot²⁶⁷ járatott, melyet még apja rendelt meg és előfizetése családi hagyománnyá vált, mert annak idején²⁶⁸ a magyar nemesi családok érdekeit istápolta. Azóta az ujság minden vízben megfürdött, megváltoztatta irányát, rá sem lehetett már ismerni.
 5 Ellenkezőjét hirdette annak, mint amivel valaha indult és győzött. Az öreg azonban ezt nem vette észre.

Régi méltánylással beszélt róla és mikor fölbontotta²⁶⁹ címszalagját, áhítat ült arcára, templomi komolysággal merült egy-egy cikkébe s²⁷⁰ ha véletlenül ép az ő társadalmi osztályát szapulta és ellene,
 10 meg az atyjafiai²⁷¹ ellen küzdött, azt hitte, hogy nem egészen érti, amit olvas, még²⁷² mindig bólingatott²⁷³ s szórakozottan – nem²⁷⁴ akarva ellentmondani, – továbblapozott.²⁷⁵ Kicsit elfásult²⁷⁶ a cikkek iránt. Nem olvasta többé, csak a vegyest, a házassági és halálozási rovatot. Aztán ezt is abbahagyta. Hetekig föl²⁷⁷ sem nyitotta a számokat. Ott heverték asztalán, töretlen címszalaggal.
 15

Ma, minthogy későn kelt és a sok járás-kelés ellenére még mindig nem álmosodott el, böngészgette az ujságot.

²⁶⁷ [Ny] hírlapot

²⁶⁸ [E] vált, mely annakidején

[Ny] vált, mert annakidején

²⁶⁹ [E] felbontotta

²⁷⁰ [E] és

²⁷¹ [E] [Ny] atyafiai

²⁷² [E] olvas. [új bekezdés] Még

²⁷³ [E] bólingatott

²⁷⁴ [E] szórakozottan, nem

²⁷⁵ [E] ellentmondani, továbblapozott.

²⁷⁶ [Ny] elfásult

²⁷⁷ [E] fel

[b]_c Csakhogy nem jól látott. <Vaj>kayék villany<körtéi> ↓:csil-
lárjai:↓ mind magasan lógtak, közel a mennyezethez. Ezenkívül a
négy körte közül hármat <állandóan> kicsavartak, hogy takaré-
koskodjanak. Másra több pénzt költöttek, de ehhez a takarékosági
5 elvhez ragaszkodtak. <Igy> ↑:<Ennélfogva>_c Igy:↑ <Á>állandóan
félhomályban botorkáltak.

– Nem látok – mondta Ákos.

– ↓:Talán:↓ <c>csavard <ki>be a körtéket.

Ákos felállt az asztalra, <kicsavarta> megigazította a villanyt <egy-
szerre> <n>Négy <fémszálas>_c lámpa gyult ki <s>. <m>Meleg fényt
10 öntött <a szobára> az ebédlőre.

– <Igy> Milyen barátságos – kiáltott <fel>_c az asszony.

– Igen, így lehet olvasni.

|:33:|

15 <Ákos>_c ↑:Az öreg:↑ föltette pápaszemét s olvasni kezdett fele-
ségének.

– „A Dreyfus pör második tárgyalása <...> <”A>a rennesi kato-
nai törvényszék előtt”. Az a francia kapitány, kiről annyit beszél-
tek. Kiszolgáltatta „a titkos aktákat” a németeknek. Hazaárulással
20 vádolják s most felel bűnéért a bírái előtt. Halálbüntetésről irnak.

Ez nem érdekelte az asszonyt.

– „Vilmos császár Elzász Lotharingiában.”

– A német császár?

– Oda utazik.>|:és:| <Kijelenti>_c ↓:ki fogja jelenteni:↓, hogy <a
25 nem> ez a tartomány mindörökké a német<ek>é volt s az is marad.

– Elzász Lotharingia?

– Az, ↓:anya:,↓ amelyiket 1871-ben <elvettek a németek> ↓:vissza-
foglaltak:↓ a franciáktól. <Emlékszel, <akkor>, mikor <a> háború
volt. ↓:Emlékszel a háborúra? <a háborúra>:↓ ↓:Hejh:↓ <A>akkor
30 még fiatalok voltunk. <Várj csak.> <Negyven éves> Én negyven-
éves <voltam>_c. <Emlékszel a háborúra?>

Csakhogynem jól látott. Vajkayék villanycsillárjai mind magasan lógtak, közel a mennyezethez. Ezenkívül a négy körte közül hármak kicsavartak, hogy takarékoskodjanak. Másra²⁷⁸ sokkal több pénzt költöttek, de ehhez a takarékosági elvhez ragaszkodtak. Így²⁷⁹ ál-

5 landóan félhomályban botorkáltak.

– Nem látok,²⁸⁰ – mondta Ákos.

– Talán csavard be a körtéket.

Ákos fölállt az asztalra, megigazította a villanyt. Négy lámpa gyulladt ki. Meleg, egyenletes fény ömölt az ebédlőre.

10 – Milyen barátságos,²⁸¹ – kiáltott az asszony.

– Igen, így lehet olvasni.

Az öreg föltette pápaszemét és olvasni kezdett feleségének.

– A »Dreyfus-pör«²⁸² második tárgyalása. A²⁸³ rennesi katonai törvényszék előtt. « Az a francia kapitány, kiről annyit beszéltek.

15 Kiszolgáltatta²⁸⁴ a titkos aktákat a németeknek. Hazaárulással vádolják és most felel bűnéért a bírái előtt. Halálbüntetésről írnak.

Ez nem érdekelte az asszonyt.

– »Vilmos császár Elzász-Lotharingiában.«²⁸⁵

– A német császár?

20 – Igen, odautazik és ki fogja jelenteni, hogy ez a tartomány mindörökké német volt és az is marad.

– Elzász-Lotharingia?

– Az, anya, amelyiket 1871-ben visszafoglaltak a franciáktól. Hej, akkor még fiatalok voltunk. Én negyven éves.

²⁷⁸ [E] takarékoskodjanak, másra

²⁷⁹ [Ny] Így

²⁸⁰ [E] [Ny] [nincs vessző]

²⁸¹ [E] [Ny] [nincs vessző]

²⁸² [E] – „A Dreyfus-pör

[Ny] – «A Dreyfus-pör

²⁸³ [E] tárgyalása a

²⁸⁴ [E] beszéltek, kiszolgáltatta

²⁸⁵ [E] Elzász-Lotharingiában.”

Ákos elmosolyodott. Az asszony is mosolygott. Kezét <szere-
tel> ↓:gyengéden:↓ az öregúr kezébe tette.

<- De nem lesz> – Csak nem lesz megint háború <?> – <kérdezte
az> sóhajtott <az asszony>.

- 5 – A franciák meg a németek – bólingott Ákos – azok <nem>
↓:most sem:↓ nagyon szeretik egymást.

Külföldi hírek szálltak <ebben a> <a szoba> köröttük, villamos
pezsgéssel telítették a szoba légkörét, melyben éltek <,s bekap-
csol<va>ták őket az egész világ izzó, keserű, de nem dicstelen, nem
10 érdektelen küzdelmébe. Nem sokat értettek belőlük, de mégis úgy
éreztek, nincsenek egészen egyedül. Milliók és milliók épúgy szen-
vedtek, küszködtek, mint ők. És ezek a harcok ↑:most:↑ itt adtak
találkozót egymásnak.

- Strike – olvasta Ákos. – Ez angol szó. Úgy kell kiejteni „sztrájk”.
15 A munkások nem akarnak dolgozni.

– Miért?

<Ákos vállat vont.

– „Braziliában ->_{tc}

– Mert nem akarnak.

- 20 – És nem kényszerítik őket?

Ákos vállat vont.

- Anya – szólt és óvatosan megigazította orra nyergén a szemüve-
get - <„Braziliában> ↓:...:↓>_c ↑:Braziliában:↑ ötezer <↓:Brazil:↓>_c
<... ...>_{tc} ↓:bánya-:↓munkás sztrájkol.” „|:-:|A munkaadók me-
25 reven elzárkoztak a munkások követelései elől.”

Ákos elmosolyodott. Az asszony is.²⁸⁶ Kezét gyengéden az öreg-
úr²⁸⁷ kezére tette.

– Csak nem lesz megint háború,²⁸⁸ – sóhajtott az asszony.

– A franciák meg a németek,²⁸⁹ – magyarázta Ákos²⁹⁰ – most
5 sem nagyon szeretik egymást, de úgy látszik, hogy mégis csak²⁹¹
kibékülnek.

Külföldi hírek szálltak köröttük, villamos pezsgéssel²⁹² telítették a
szoba levegőjét, melyben éltek és belekapcsolták őket az egész világ
izzó, keserű, de nem dicstelen, nem érdektelen küzdelmébe. Nem
10 sokat értettek belőlük, de mégis úgy érezték, hogy nincsenek egé-
szben egyedül. Milliók²⁹³ és milliók épúgy küszködtek,²⁹⁴ mint ők.
És ezek a harcok most itt adtak találkoztat egymásnak.

– »Strike«,²⁹⁵ – olvasta Ákos. Ez²⁹⁶ angol szó. Úgy kell kiejteni,
hogy sztrájk. A munkások nem akarnak dolgozni.

15 – Miért?

– Mert nem akarnak.

– És miért²⁹⁷ nem kényszerítik őket?

Ákos vállat vont.

– Anya, – szólt óvatosan megigazítva orra nyergén a szemüveget.

20 – Braziliában ötezer munkás sztrájkol.²⁹⁸ »A munkaadók mereven
elzárkóztak a munkások követelése elől.«²⁹⁹

²⁸⁶ [E] [Ny] is mosolygott.

²⁸⁷ [E] öreg ur

²⁸⁸ [E] [nincs vessző]

²⁸⁹ [E] [nincs vessző]

²⁹⁰ [Ny] Ákos,

²⁹¹ [E] mégiscsak

²⁹² [E] villamospezsgéssel

²⁹³ [E] egyedül, milliók

²⁹⁴ [E] küszködtek,

²⁹⁵ [E] [nincs idézőjel; nincs vessző]

²⁹⁶ [E] Ákos. – Ez

²⁹⁷ [Ny] mért

²⁹⁸ [E] „Braziliában ötezer munkás sztrájkol.”

[Ny] szemüveget. «Braziliában ötezer munkás sztrájkol.»

²⁹⁹ [E] elől”.

– Szegények <szólt az>_{tc} ↓:mondta:↓ anya s <maga> se tudta, ki-
ket sajnál, a munkásokat, vagy a munkaadókat.

[:3[szakadás: ...]:]

Különben, mint minden hónapban, fölfedezték a tüdővész biz-
tos gyógymódját, <a rák szérumát>_{tc} ami bizonyítéka annak, hogy
mégicsak haladunk.

– Várj csak – mondta Ákos <és olvasott>_{tc}. Mi nálunk is. „Lelket-
len izgatók járnak a nép között.” „A parasztoknak száz lánc földet
ígérnek.”↑:<[:Szél Kálmán [sic!]:]>_c a miniszterelnök nevében:↑. Föl-
akarják osztani a földeket.

– Kik?

– A lelketlen izgatók. <Az>_c <a>Anya <bólintgatott>:_c [:sopán-
kodott:]:↑:– A lelketlen izgatók.:↑ A politikából <azonban már>_c
elég volt. Inkább a „végzetes szerencsétlenség”ek érdekelték őket.

[félleg levágva: <[...]] vagy egy] cikknél>_{tc}

– Ohio államban ↓:– olvasta <az>_c apa:↓ az összekötő vasúti hid-
ról lezuhant egy vonat. Harminc súlyos sebesült és két halott.

– <Rettenetes> ↓:Irtóztató:↓ – <sóhajtott>_c ↑:jegyezte meg:↑ az
anya s majdnem sirt.

<Másnap aztán várták az újságot>_{tc}

– <Mi> ↓:És mi:↓ van szegény sebesültekke<|>l? – kérdezte <az>_{tc}
anya <, >. <↓:sopánkodva:↓>_{tc}.

Keresték mindaketten, de nem találták.

– <Nem>_{tc} ↓:Arról ↓:ma:↓ nem:↓ ir <semmit>_{tc} az újság – mond-
ta <az>_c apa.

– Szegények,³⁰⁰ – mondta anya – és maga sem³⁰¹ tudta³⁰² kiket sajnál, a munkásokat-e vagy a munkaadókat?

Különben mint minden hónapban fölfedezték a tüdővész biztos gyógymódját, ami bizonyítéka annak, hogy mégis csak haladunk.

5 – Tyhüha,³⁰³ – mondta Ákos. Minálunk³⁰⁴ is. »Lelketlen izgatók járnak a nép között.« »A parasztoknak száz lánc földet ígérnek³⁰⁵ a miniszterelnök nevében«. Azt írják, hogy »kommunizmus«. ³⁰⁶ Föl akarják osztani a földeket.

– Kik?

10 – A lelketlen izgatók.

Anya sopánkodott és bólingatott:³⁰⁷

– A lelketlen izgatók.

A politikából elég volt. Inkább a végzetes szerencsétlenségek érdékelték őket.

15 – »Ohio államban – olvasta apa³⁰⁸ – az összekötő vasúti hídról lezuhant egy vonat. Harminc súlyos sebesült és két halott.«³⁰⁹

– Irtóztató,³¹⁰ – jegyezte meg az anya, ki egyszerre fölrezzent s majdnem sírt.

– És mi van szegény sebesültekkel? – kérdezte.

20 Keresték mind a ketten,³¹¹ de nem találták.

– Arról ma nem ír az ujság,³¹² – mondta apa.³¹³

³⁰⁰ [E] [*nincs vessző*]

³⁰¹ [E] sem, [*sajtóhiba*]

³⁰² [Ny] tudta,

³⁰³ [E] – Tyüha,

³⁰⁴ [E] – Minálunk

³⁰⁵ [Ny] ígérnek

³⁰⁶ [Ny] »kommunizmus.«

³⁰⁷ [E] bólingatott.

³⁰⁸ [A] apja [*sajtóhiba*]

³⁰⁹ [E] [*nincs idézőjel*]

³¹⁰ [E] [Ny] [*nincs vessző*]

³¹¹ [Ny] mindketten,

³¹² [E] [Ny] [*nincs vessző*]

³¹³ [Ny] apa. –

5 Mindenestre benne éltek az eszmék, érdekek, emberi közösség áramában és ez <kissé>_{tc} fölfrissítette őket, eloszlatta azt a fullatag <<legf> <mélakórt> <családi mélakórt>>_c ↓:tompaságot:↓ <mélakórt, melytől>_{tc} mely bele evődött testükbe, ruhájukba, minden bútorukba.

Maguk elé bámultak. <Csönd volt.>_c
 – Hogy vagy anya? – kérdezte Ákos.
 – Hát – szólt az asszony – megvagyok, apa. És te?
 – Én is.
 10 Ákos <nem szokott érzelegni, de most>_c odament hozzá és <mint egy öreg galamb>_c szeliden megcsókolta <a> ↓:a:↓ homlokát <,>. <<az>_c ↓:az:↓ arcát.>_c

15 [b]_c Amikor a mécsest meg kellett gyújtani ↓:[levágva: ...]:↓ <,> <n>Nem találták a gyufát. Ott állt mindig az <ü>almáriumon, az üvegburás óra mellett. De most nem volt a helyén. <|:Sohase fordult elő ilyesmi:|>_c
 Az asszony tűvé tette a házat <,>. <v>Végül a konyhában lelte meg. Reggel <↓:...:↓>_c kivette a teafőzőskor és ott felejtette. Behozta, átadta urának. ↑:Ekkor:↑ <Ö>összenéztek <, mindaketten és>_c
 20 |És:| eszükbe ↑:is:↑ jutott <Pacsirta.> valami.
 [b] De nem szóltak semmit.

Mindenesetre benne éltek az eszmék, érdekek, emberi közösség áramában és ez fölfrissítette³¹⁴ őket, eloszlatta azt a fulladt tompaságot, mely beleévődött testükbe, ruhájukba, minden bútorukba.

Maguk elé bámultak.

5 – Hogy vagy, anya? – kérdezte Ákos.

– Hát³¹⁵ – szólt az asszony – megvagyok, apa. És te?

– Én is.

Ákos odament hozzá, szelíden megcsókolta homlokát.

Amikor a mécsest meg kellett gyújtani, nem találták a gyufát.

10 Ott állt³¹⁶ mindig az almáriumon, az üvegburás³¹⁷ óra mellett. De most nem volt a helyén.

Az asszony tűvé tette a házat. Végül a konyhában lelte meg. Reggel³¹⁸ kivitte a tea főzésre és ott felejtette. Behozta, átadta urának.

Ekkor összenéztek. És eszükbe jutott valami.

15 De nem szóltak³¹⁹ semmit.

³¹⁴ [E] felfrissítette

³¹⁵ [Ny] Hát,

³¹⁶ [E] ál [hibás szedés]

³¹⁷ [E] üvegburá [hibás szedés]

³¹⁸ [E] Regge [hibás szedés]

³¹⁹ [Ny] szóltak,

Ötödik fejezet,

(melyben kisvajkai és köröshegyi Vajkay Ákos bográcsgúlyást, borjúszeget, vanéliás metéltet eszik s rágyújt egy szivarra.-)

5 Sárszeg kis pont a térképen.

10 <egész> <s>Semmi nevezetessége sincs, csak egy zenedéje meg egy rossz közkönyvtára, az emberek alig <tudnak valamit róla és>_{tc} ↓:ismerik:↓↓,;↓ megvetően emlegetik, de <ilyenkor>_c vasárnap délelőtt, a templom fölött, a derült kék égben, láthatatlanul és irgalmasan, <titokzatosan,>_{tc} igazságosan és rettenetesen, fölötte lebeg az Isten, ki mindenütt-jelen-levő és mindenütt-ugyanaz, Sár<váron>_↑:szegen:↑ ép úgy, mint Budapesten, Párizsban és Newyorkban.

ÖTÖDIK FEJEZET¹

*(melyben kisvajkai és kőröshegyi Vajkay Ákos bográcsgulyást,
borjúszeget, vaníliásmetéltet² eszik és rágyújt egy szivarra).³*

Sárszeg kis pont a térképen. Semmi nevezetessége sincs, csak egy
5 zenedéje, meg egy rossz közkönyvtára van, az⁴ emberek alig ismerik, megvetően emlegetik, de vasárnap délelőtt a Szent István⁵
templom előtt,⁶ a derült kék égben,⁷ láthatatlanul és irgalmasan,
igazságosan és rettenetesen ott lebeg az Isten, ki mindenütt jelen-
levő és mindenütt ugyanaz,⁸ Sárszegen épúgy, mint Budapesten,
10 Párizsban⁹ és New-Yorkban.¹⁰

¹ [Ny] FEJEZET,

² [E] *vaníliás metéltet*

³ [Ny] *szivarra.*)

⁴ [E] rossz könyvtára, az

⁵ [Ny] Szent-Istvánw

⁶ [E] Szent István-templom fölött,

⁷ [E] [*nincs vésző*]

⁸ [E] mindenütt-jelenlévő, mindenütt-ugyanaz,

⁹ [E] Párisban

¹⁰ [E] New-yorkban. [*sortörésnél*]

[b]_c Délelőtt féltizenkettőkor v<an>olt a Szent István templomban a csöndesmise [b]_c Erre ↑:az ↓:előkelő:↓ <úri>_c osztály:↑ járt,

- megyei urak, jobb hivatalnokok, <kik maguk>_{tc} gazdag<a> polgárok, kik megküönböztek<tik>**tték** magukat a többi, közrendű halandóktól. <[b]> Velük jö<nn>ttek feleségeik <legszebb> <s>, eladóla-
 5 nyaik [sic!] <, >. <<kiket elkísér> <e>Egy két>_c <f>Fiatalember|:ek| ↓:kíséri↓:ik:↓ őket:↓, az udvarló<ik>_k, <a jegyeseik, civilek, vagy katonatisztek s <↓:azok:↓> hátul, <az ajtóban>>_c ↓:kik hátul:↓ a pillérek között <állnak> ↓:állapod<n>tak meg:↓, a szenteltviztartónál. <<Az> <nők> [b]>_c A leányok ül<n>tek, <az> anyjuk mellett, belepillant<anak>↓:ottak:↓ imakönyv<ei>ükbe <mélyen [...]>_{tc} {<↓:fejüket a padra <hajtják>_c ↓:hajtották:↓<↓>}<, >s valahányszor
 10 csönget<n>tek |:fejüket a padra <hajtják>_c ↓:hajtották:↓:| <...>_{tc} <...>_{tc} <a>Apró zsebkendőjükkel <<szájuk> <ajkukat törlik, vagy>>_c szemüket ↓:tör<lik>**ölték**:↓, mintha <<sírnán> <könny>>_c sírnának. <[b]>_c Éles illatszerek nyilal<n>tak <át>_c a levegőn, egymással feleselve. <Az illatoknak valóságos hangversenye ez.>_{tc} {Ezért „szagos misé”nek is nevez<ik>**ték**.} <Nem> Az illatok valóságos hangversenye ↑:volt:↑ ez. |:Ezért „szagos misé”nek is nevez<ik>**ték**:| Nemcsak
 15 a lélek fölemelkedése <és ünnep>_c, hanem társadalmi esemény is.

- Feltűnést keltett, hogy Vajkayék <nem jöttek el>_c ↓:ezúttal hiányoztak:↓. Rendes helyük a ↓:jobb:↓ második pad szélén üresen maradt. Ákos <↓:a:↓>_c <dolgozó>_c az udvarra néző <,>_c nyirkos dolgozószobájában hevert, <a törökmintás>_c kerevete<n>_c ↓:törökmintás szőnyegén:↓. A divány kényelmetlen volt, keskeny, <rövid, mint>_c, kurta, mint náluk minden ↓:bútor:↓.
 25 <Sovány> ↓:Ösztövére:↓ teste alig fért <el>_c rajta, lábát nem tudta kinyújtani, csak úgy, hogy a támlájára tette. De ezt már megszokta, ↑:tehát:↑ <...>nem ↓:is:↓ gondolkozott rajta.

Dél előtt féltizenkettőkor¹¹ van a csöndesmise.

Erre az előkelő osztály jár, megyei urak, jobb hivatalnokok, gazdag polgárok, kik megkülönböztetik magukat a többi, közrendű¹² halandóktól. Velük jönnek feleségeik, eladó leányaik. Fiatalember¹³ 5 kisérik¹⁴ őket, az¹⁵ udvarlók, kik hátul,¹⁶ a pillérek mögött állapodnak meg¹⁷ a szenteltvíztartónál.¹⁸ A leányok anyjuk mellett ülnek, be-bepillantanak imakönyvükbe, fejüket a padra hajtják és fölsóhajtanak, valahányszor csöngetnek. Apró zsebkendőikkel törlik szemüket, mintha sírnának. Éles illatszerek nyilalnak a levegőn,¹⁹ egymással feleselve. Az illatok valóságos hangversenye ez. Ezért »szagos misé«-nek²⁰ is nevezik. Nemcsak a lélek fölemelkedése, hanem társadalmi esemény is.

Föltünést²¹ keltett, hogy Vajkayék ezúttal hiányoztak. Rendes helyük, a jobb második pad szélén,²² üresen maradt.
15 Ákos udvarra²³ néző,²⁴ nyirkos dolgozósobájában hevert, kerevete törökmintás²⁵ szőnyegén. A kerevet kényelmetlen volt, keskeny, kurta, mint náluk minden bútor. Ösztövére teste sem fért el rajta, lábát nem tudta kinyújtani²⁶ csak úgy, hogy támlájára tette. De ezt már megszokta, nem is gondolkozott rajta.

¹¹ [E] fél tizenkettőkor

¹² [E] közrendi

¹³ [E] Fiatal emberek

¹⁴ [Ny] kísérik

¹⁵ [E] őket. Az

¹⁶ [E] [nincs vessző]

¹⁷ [E] meg,

¹⁸ [E] szentelt víztartónál.

[Ny] szenteltvíz-tartónál.

¹⁹ [E] [nincs vessző]

²⁰ [Ny] «szagos-misé»-nek [sortörésnél]

²¹ [E] Föltünést

²² [E] [nincs vessző]

²³ [E] Ákos az udvarra

²⁴ [E] [Ny] [nincs vessző]

²⁵ [Ny] török-mintás [sortörésnél]

²⁶ [E] kinyújtani,

<Pihent>, ↓: Nem fázott: ↓ ↓, de <azért> ↓: betakarta magát, a vas-
tag, meleg teveszőr-takaróval |: . | <noha nem fázott[?] és nézte a
mennyezet figuráit[?] > ↓ <<Egy> ↓ <Ő> <darabig> ↓: <n> Nézte a
5 mennyezet figuráit. Majd elunva ezt <a> ↓ könyves polcához nyúlt,
melyet fektében is elért, kiemel<te>ve onnan <a Magyar Nemesi
Családok>” ötödik kötetét <s> ↓ <Szórakozottan lapozgatta> |: a fő-
rangú Családok s a Gothai almanach közül Nagy Iván tizenegyedik
kötetét, Magyarország családjairól. Szórakozottan lapozgatta.:| [b]

10 Semmi különös nem lelt benne <, >. <h>Hiszen <úgyszólván kí-
vülről tudta> ↓: ismerte: ↓ minden adatát, minden betűjét. A könyv
hamar kihullott kezéből s így gondolkozott.
– Vanéliás metélt. Vajjon mi az a vanéliás metélt? Sohasem
<evett> ↓: ettem: ↓ ilyesmit és nem is <látott> ↓: láttam: ↓, egész
15 életében. <Nem tudta elképzelni,> ↑: Fogalmam sincs:, ↑ <↓: ...
...> ↓: <hog> milyen. A vanélia idegen, <afrikai> ↓: izgató: ↓ illatát
nagyon ↓: kedvelem: ↓ <szeret<i>em> ↓: s kelleme<s>tes lehet, hogy-
ha ↓: az: ↓ orrot ↑: meg: ↑ csikl<a>ándja <az> a szaga ↓:, ↓ és hizeleg
az ínynek <is> ↓: is: ↓. De ↓: vajjon: ↓ rajta van-e a <tojástól sárga> ↓:
20 ↓: gyengéden sárgálló: ↓ téstán a fekete ↓:, afrikai: ↓ fűszer, vagy nél-
küle szolgálják föl a vendéglő<k>ben? Csak futóan látta: ↓: m:| <a> ↓:
↓: a: ↓ nevét, egy pillanatra a túrós-bombóc, gyümölcshabkosár és
mogyorós torta között<,> ↑: Mintha álmodtam volna.: ↑ <m> Még-
sem <tud<t>ja> ↑: lehet: ↑ elfelejteni.
25 Összeráncolta homlokát, szigorúan s el<k>hessegette <ezeket>
↑: ezeket: ↑ a bohó, hozzá méltatlan gondolatokat.

Noha nem fázott, betakarta magát vastag, meleg teveszőrtakaró-
val. Nézte a mennyezet figuráit, majd elunva ezt, könyvespolcához²⁷
nyúlt, melyet fektében is elért, kiemelve²⁸ onnan a Főrangú Csalá-
dok és a Góthai Almanach közül Nagy Iván²⁹ tizenegyedik kötetét,

5 Magyarország családairól. Szórakozottan³⁰ lapozgatta.

Semmi különös sem lelt benne, hiszen ismerte már minden
adatát, minden betűjét. A könyv hamar kihullott kezéből és így
gondolkozott:³¹

– Vaníliásmetélt.³² Vajjon mi az a vaníliásmetélt?³³ Sohasem et-
tem ilyesmit és nem is láttam egész életemben.³⁴ Fogalmam sincs,
10 hogy milyen. A vanília idegen, izgató illatát nagyon kedvelem, fő-
löttébb kellemetes³⁵ lehet, ha az orrot csiklandja a szaga és hízeleg
az ínynek is. De vajjon rajta van-e a gyengéden sárgálló³⁶ tészta
a fekete, afrikai fűszer, avagy nélküle szolgálják fel a vendéglőben?
15 Csak futóan láttam nevét,³⁷ egy pillanatra, a túrósgombóc, gyü-
mölcshabkosár és mogyorótorta között. Mintha álmodtam volna.
Mégsem³⁸ lehet elfelejteni.

Összeráncolta homlokát, szigorúan elhessegetve³⁹ ezeket a bohó,
hozzá méltatlan gondolatokat.⁴⁰

²⁷ [E] könyves polcához

²⁸ [E] kiemelte

²⁹ [E] István

³⁰ [E] Szórakozottan

³¹ [Ny] gondolkozott.

³² [E] Vaníliás metélt.

³³ [E] vaníliás metélt?

³⁴ [E] életemben ben. [sajtóhiba]

³⁵ [E] kellemetlen [sajtóhiba]

³⁶ [E] [Ny] sárgáló

³⁷ [E] láttam a nevét,

³⁸ [E] volna, mégsem

³⁹ [E] homlokát, szigorun, elhessegette

[Ny] elhessegetve

⁴⁰ [E] gondolatokat:

– Pacsirta <nagyszerűen>_{tc} ↓:jól:↓ főz, az kétségtelen <,>
 <m>Mindenki azt állítja <,>. <hog> ↓:Nem is jól, hanem:↓ cs<o>**u**-
 dálatosan <főz>_c. <Konyha>↓:Szakács-:↓művészetét nem győzik
 5 dicsérni. Régente, mikor társaságok jártak <hozzájuk>_c ↓:ide:↓, va-
 lósággal ünnepelték. Cifra Géza is, ↓:a **gazfickó**:,↓ igen ő is. Igaz,
 hogy az ételek <kezelés>_{tc} készítésében egyéni. <Sohase>_c ↓:Pacsirta
 nem:↓>_c ↑:Sohase:↑ használ paprikát, borsot, semmiféle fűszert és
 a zsirt is vékonyan adja. Takarékoskodik |:é|s helyesen teszi, mert
 kis vagyon<uk>_c ↓:**kánk**:↓ <fogytán>_{tc} ↓:fogyton-:↓fogy. <S a>_c ↓:, ↓
 10 hozományhoz ↓:pedig:↓ nem lehet, nem szabad hozzányúl-
 ni. ↓:Ő sem engedné:↓>_c ↓:Én nem engedném:↓ Aztán egészségtelen
 is <zsiros> ↓:a nehéz:↓ konyha, csak a franciás <, könnyű>_{tc} koszt,
 ↓:az:↓ való <nekik>_{tc}.

Most <egyszerre>_{tc} felült. Szaglászott a levegőben. Különös, orrá-
 15 ban |:még mindig:| ott lengett {még mindig} az étterem szaga<-bű-
 ze>_{tc}, kiverhetetlenül, makacsul, tolakodva, <az az illat> ↓:a bűzös
 illat, az illatos bűz:↓, az a<z> <k[...].ná[?]>_{tc} aróma, melyben a zsiron
 pirított hagyma

<25>37

20 párája érzik, elvegyülve a sóskiflik kömény-szagával és a sör kedves,
 keserű <,>_c komló |:~| lehelletével. Visszafeküdt párnájára.

– Borjúdió? Ez<t sem ért<i>↓:em:↓ egészen>_c ↓:is **rejtély**:↓. Az
 ember a dió gerezdejére gondol, mely <oly>_{tc} édes, olajos, de nem
 az, hanem hús, olvatag, puha, leveses hús, mely azonnal elomlik a
 25 szájban. Nem érdektelen <,>. <egy> <j>Jó előétel↑:ek:↑ után, me-
 lye<t>ket <az>_c étlap<on>_c ↓:|emlit:|<...>_c:↓ <olvasott>_c. Olajvaj
 halból, vagy orosz ízelítő. ↓:<... ...>_c |:Hahaha, de furcsa:|:↓
 Boszorkányos, ostoba nevek. Habarttojas csirkemájjal, csuka fe-
 hérborban, vagy velő barna vajban. Hagyjuk <↑:talán:↑>_c ezeket
 30 a számárságokat.

Megigazította párnáját, hogy kényelmesebben feküdjön <,>. <el-
 érzékenyült>_c

– Pacsirta jól főz, az kétségtelen. Legalább mindenki azt állítja. Természetes, hogy jól főz. Nem is jól, hanem csudálatosan. Szakácsművészetét nem győzik eléggé dicsérni.⁴¹ Régente, mikor társaságok jártak ide, valósággal ünnepelték. Cifra Géza is, a gazfickó, igen, ő is. Igaz, hogy az ételek készítésében egyéni. Sohasem használ paprikát, borsot,⁴² semmiféle⁴³ fűszert és a zsírt is vékonyan adja. Takarékoskodik és helyesen teszi, mert kis vagyunkánk fogyton-fogy, a hozományához pedig nem lehet, nem szabad hozzányúlni. Nem is engedném. Én nem engedném. Aztán egészségtelen is a nehéz konyha, csak a franciás koszt, az való nekünk.

Most fölült.⁴⁴ Szaglászott a levegőben. Különös, orrában még mindig ott lengett az étterem szaga, kiverhetetlenül, makacsul, tolakodva, a bűzös illat, az illatos bűz, az a kegyetlen aróma, melyben a zsíron pirított hagyma párája érzik, elvegyülve a sóskiflik köményszagával és a sör kedves, keserű komlólehelletével.⁴⁵ Viszszafeküdt párnájára.

– Borjúdió. Ez is rejtély. Az ember a dió gerezdjére gondol, mely édes, olajos, de nem az, hanem hús, olvatag, puha, leveses hús, mely azonnal⁴⁶ elomlik a szájban. Nem érdektelen. Jó előételek után, melyet az étlap említ. Olajvaj halból, vagy orosz ízelítő. Hahaha, de furcsa. Boszorkányos,⁴⁷ ostoba nevek. Habarttozás csirkemájjal, csuka fehérborban,⁴⁸ vagy velő barnavajban.⁴⁹ Hagyjuk ezeket a számárságokat.

Megigazította párnáját, hogy kényelmesebben feküdjön.

⁴¹ [Ny] dicsérni.

⁴² [E] borsót, [sajtóhiba]

⁴³ [A] borsot. semmiféle [sajtóhiba]

⁴⁴ [E] felült.

⁴⁵ [E] komlólehelletével.

⁴⁶ [E] gondol, mely azonnal

⁴⁷ [A] furcsa, Boszorkányos [sajtóhiba]

⁴⁸ [E] fehér borban,

⁴⁹ [E] barna vajban.

[A] vajban, [sajtóhiba]

- Pacsirta <gyomorhajos> ↓:gyengegyomrú:↓ szegényke,<ha>Ha
kövér is, <gyenge a gyomra és>_{tc} ↓:nem bírja <a zsiros>_c ↓:a sú-
lyos:↓ ételeket,:↓ |:és:| gyakran hány. Mindnyáju↓:n:↓k érdeke, hogy
<igy>_{tc} ↓:ésszerűen:↓ <táplálkozzanak>_{tc} ↓:étkezz<enek>ünk:↓. An-
nál remekebben sikerülnek ↓:azonban:↓ a tápláló becsináltak, a
rizseshúsok, főképp a rizseshúsok. ↓:Á, a rizseshúsok,:↓ <m>Meg a
halovány piskóták. ↓:Meg a darás metéltek.:↓ Szó sincs róla, hogy
azért valamikor is éhen maradtak volna. Dehogy. Hja, hogyha
ilyesmiket lehetne kapni a vendéglőkben. <Nem rossz>_c ↓:Ismer-
jük el, <...>_c:↓ott sem <,>. ↓:<az nem olyan> ↓:rosz,:↓ <↑:...:↑>
<d><D>de az otthoni, ↓:<->_c á, <->_c:↓ a jó otthoni mégis csak más.

- Ákos <egyszerre elgyengült. Megadva <magának> magát min-
dennek>_{tc} ↓:most elfáradt<,>, s megadva magát |:mindennek ami
jön:|:↓, lehunyta szemét, <kéjelegve>_c <↓:...:↓>_c
– Például mit <<ettek>↑:ünk:↑>_c ↓:ettünk:↓ tegnap? Erőlevest,
riszescsirkét, máglyarakást. Pontosan emlékszik>em rá. ↓:Sem-
mi többet, semmi jobbat.:↓ <Vajna úr>_c ↑:Weisz és társa:↑ azonban
<bográcsos gulyást>_{tc} ↓:mégis:↓ mást evett <,>. Bogrács<os>_c gu-
lyást, ↓:azt evett, bizony,:↓ nagyszerű, zsiros , vérvörös gulyást,
szegedi paprikával, <melyet>_{tc} s a burgonyáról, mely még párolgott,
<{csöpögött} a zsír. |:csöpögött:|>_c ↓:a zsír csöpögött:↓

- Mennyire szerettem fiatalkoromban, míg élt szegény mama a bog-
rács<os>_c gulyást, a borjú, valamint a marhapörköltet s mióta nem
ettem, annak csak a jó Isten a megmondhatója. Sohasem mertem
rendelni, talán rá való tekintettel, még ↑:akkor sem,:↑ mikor ven-
déglobb<en>e mentünk.

- Pacsirta gyenge gyomrú,⁵⁰ szegényke. Ha kövér is, nem bírja a súlyos ételeket, gyakran hány. Mindnyájunk érdeke, hogy észszerűen étkezzünk. Annál remekebben⁵¹ sikerülnek azonban a tápláló becsináltak, a rizses húsok,⁵² főképp a rizses húsok.⁵³ Á, a rizses húsok.⁵⁴ Meg⁵⁵ a halovány,⁵⁶ pápistaszínű⁵⁷ piskóták. Meg a darásmetéltek. Szó sincs róla, hogy azért valamikor is éhen maradtunk volna. Deehogy.⁵⁸ Hja, hogyha⁵⁹ ilyesmiket lehetne kapni a vendéglőben. Ismerjük el, ott sem rossz, de az otthoni, á, a jó⁶⁰ otthoni⁶¹ mégis csak más.
- 10 Ákos most elfáradt és megadva magát mindennek, ami jön, lehúnyta⁶² szemét.
- Például mit ettünk tegnap? Erőlevest, rizses csirkét, máglyarakást. Pontosan emlékszem rá. Semmi többet, semmi jobbat. Weisz és társa azonban mást evett. Ő bográcsgulyást evett, azt bizony, 15 nagyszerű, zsíros, vérvörös gulyást, szegedi paprikával és a burgonyáról, mely még párolgott, a lé csöpögött. Mennyire szerettem fiatalkoromban, míg élt szegény mama, a bográcsgulyást, a borjú-,⁶³ valamint a marhapörköltet és mióta nem ettem, annak csak a jó Isten a megmondhatója. Sohasem mertem rendelni, talán reá való 20 tekintettel, még akkor sem, amikor vendéglőbe mentünk.

⁵⁰ [E] gyengegyomru,

⁵¹ [E] remekebbül

⁵² [Ny] rizseshúsok,

⁵³ [Ny] rizseshúsok.

⁵⁴ [Ny] rizseshúsok.

⁵⁵ [E] husok. A rizses husok. Meg

⁵⁶ [E] [*nincs vessző*]

⁵⁷ [Ny] pápistaszínű

⁵⁸ [E] Dehogy.

⁵⁹ [E] hogy ha

[Ny] hogy ha

⁶⁰ [E] otthoni, a jó

⁶¹ [Ny] otthoni,

⁶² [Ny] jön lehúnyta

⁶³ [E] borju,

[Ny] borju-,

38 |:/a:|

<Könny gyűlt szemébe>_{tc} ↓:Könny <gyűlt>_c ↓:szökött:↓ szemébe<n>_c |, elérzékenyült.>_c:|↓<.,>, <... ...>_{tc} <↓:... ...>↓>_c

- Bűn-e ez? Azt mondják, az ördög incselkedik a pusztában
5 bőjtölő remetével. Hát ha bűn, annál édesebb. Bánom is én. A bog-
rács<os>_c gulyást nem lehet letagadni sem égről, sem földről. Az
van a valóságban, <van az asztalon, étlapon>_c van az asztalon,
Weisz és társa előtt, van az étlapon a göbolyrostélyos és ürügerinc
között, mindjárt a szűzsült és párolt fartó szomszédságában. Az-
10 tán a többi mind, a sertésoldalas, erdélyi fat<é>ányéros, rántott
bárány, az is van, nem beszélve az angol, francia

<26>_c |:/38/b:|

- olasz <nyelvű>_c nevű ételekről, a ↓:beafsteakról, [sic!] a:↓ tournedos-
ról, a tritto mistoról, [sic!] melyek egy idegen nyelv zamatát <keverik
15 <az étel> <össze <a>össze a k> kéjelgő élvezethez>_{tc} ↓:lehelik:↓, a
sajtokról, a kövérekről és soványokról, a pálpusztairól, pusztadő-
riről és trappistáról s a borokról, <melyek> a csopakiról, az egri
bikavérről, a mádi-édesről, ezerjóról, ringatóról, <<mely elringat,>
<a kedves ringatóról>>_c s a leánykáról<.>_c ↑:, mely karcsú üvegben
20 kerül élénk.:↑ Leányka, <<ked> <edes>>_c ↓:kedves:↓ <l>Leányka,
↑:édes-édes:↑ <l>Leányk<ám><a>ám. <...>_c

[b] Nyílt az ajtó. Az asszony jött <be>_{tc} a takarításból. Rendetle-
nül <ment>_{tc} ↓:folyt:↓ a háztartás <, a takarítás>_{tc}, már elmúlt egy
óra s még csak most lett készen. Nem volt benne gyakorlata.

- 25 <Halkan>_c <↓:Csöndesen:↓>_c lépett be <mert>_{tc} <a>Azt hitte,
<hog> ↓:hog:↓ ura elszenderedett. <Mikor>_{tc} De <az>_c <↓:ő:↓>_c
↓:Ákos:↓ ↑:a zajra:↑ <nyomban> ijedten nyitotta fel szemét.

Könny gyülemlett szemébe, érzékenyült.

- Bűn-e ez? Azt mondják, az ördög incselkedik a pusztában böjtőlől remetével. Hát ha⁶⁴ bűn, annál édesebb. Bánom is én. A bográcsgulyást nem lehet letagadni sem égről, sem földről. Az van a
 5 valóságban, van az asztalon, van Weisz és társa előtt, van az étlapon, a göbőlyrostélyos⁶⁵ és ürügerinc⁶⁶ között, mingyárt⁶⁷ a szűz-sült⁶⁸ és párolt fartő szomszédságában. Aztán a többi mind, az is van, a sertésoldalas, erdélyi fatányéros, rántott bárány, nem beszélve az angol, francia, olasz nevű⁶⁹ ételekről, a *beefsteak*-ről,⁷⁰ a *tournedos*-ról,⁷¹
 10 a *tritto misto*-ról,⁷² mely az idegen nyelv zamatát leheli, aztán sajtokról, a kövérekről és soványokról, a pálpusztairól, pusztadőriről és trappistáról,⁷³ s a borokról is, a csopakiról, az egri bikavérről, a mádiédesről, ezerjóról, ringatóról s a leánykáról,⁷⁴ mely karcsú üvegben kerül élénk. Leányka. Kedves Leányka.⁷⁵ Édes, édes Leánykám...
- 15 Nyílt az ajtó.

Az asszony jött a takarításból. Rendetlenül folyt a háztartás, már elmúlt⁷⁶ egy óra és csak most lett készen. Nem volt benne gyakorlata.

Halkan lépett be. Azt hitte, hogy ura elszenderedett. De Ákos a zajra ijedten nyitotta föl⁷⁷ szemét.

⁶⁴ [E] [Ny] Hátha

⁶⁵ [E] göbőlyrostélyos
[Ny] göbőly-rostélyos [sortörésnél]

⁶⁶ [Ny] ürügerinc

⁶⁷ [E] [Ny] mindjárt

⁶⁸ [E] szűzsült

⁶⁹ [A] nyelvű [sajtóhiba]

⁷⁰ [E] *beafsteak*-ről [sic!]
[Ny] *beafsteak*-ről, [sic!]

⁷¹ [E] *tournedos*-ról,

⁷² [E] [Ny] [A] [sic!]

⁷³ [E] [nincs vessző]

⁷⁴ [Ny] [nincs vessző]

⁷⁵ [E] leányka.

⁷⁶ [Ny] elmúlt

⁷⁷ [E] fel

- Aludtál? – <szolt> |:kérdezte tőle az asszony:|
- Nem
- Azt hittem aludtál.
- Nem.
- 5 - Milyen sápadt vagy.
- <Lehet. [...]<...>>_c Dehogy.
- Valami bajod van<?>_c?

Ákos felkelt a kerevetéről, <szégyenkezve>_tc titkos büntudattal, mint gyermek, kit valami csínyen kapnak rajta, az ágyban. Nem
10 mert feleségére tekinteni, szégyenkezett.

- Éhes vagy – mondta az asszony – ↓:az a bajod, éhes vagy, lelkem|: , ↓:↓ hiszen <tegnap>_tc ↓:tegnap este:↓ óta ↓:megint:↓ nem ettél <,>. <m>Menjünk a vendéglőbe, <már>_tc <k>Későn van <,>. <n>Nem kapunk helyet <,>. <s>Siessünk.

15 Siettek is <, még az>_tc s oly gyorsan odaértek a „Magyar Király elé”, hogy <maguk is>_tc csodálkoztak ↓:rajta:↓. <Ajtók csapódtak, jöttek-mentek az étteremben,>_tc [b]_c Az étteremben óriási zaj volt, tányérok csörömpöltek, borfiúk <röppültek>_c ↓:vágtattak:↓, pincérek száguldtak s ↓:maga:↓ a <két> főpincér ↓:is:↓ <a szombatdéli lázban>_tc ideoda ↓:|:röppent:| a frakkja fecskeszárnyán:↓ <szaladt,>_c <↓:vágatva röppent. |:a frakkja |:fecske:| szárnyán:|:↓>_tc
20 <,>. <sz>Számolt <a>_c ↓:papír:↓ cigarettadoboz hátán, visszaadott, fölvetta a panaszokat <a>_c konyhába sietett, <visszajött>_tc ↓:megint <föltünt>_tc ↑:előbukkant:↑ <és minden moz>_tc ↓:itt és ott <minde-nütt>_c:↓ <figyelmet>_tc nyugtatta a vendégeket s ↑:a <szombatdéli>_c ↓:vasárnapi:↓ lázban:↑ csupa figyelem, hidegség, nyugalom volt {a <szombatdéli>_c ↓:vasárnapi:↓ lázban}. [b]_c <Kissék>_c ↑:Vajkayék:↑ <tegnapi> asztalukhoz mentek, melyet tegnap lefoglaltattak <,>, <d>De ott egy három tagból álló társaság

30

39.

ebédelt. No még csak ez kellett. A többen is ültek. Várákoztak kicsit.

– Aludtál? – kérdezte tőle az asszony.

– Nem.

– Azt hittem, aludtál.

– Nem.

5 – Milyen sápadt vagy.

– Dehogy.

– Valami bajod van?

Ákos fölkel⁷⁸ a kerevetről, titkos büntudattal,⁷⁹ mint a gyermek,⁸⁰ kit valami csínyen kapnak rajta, az ágyban. Nem mert feleségére tekinteni, szégyenkezett.

10 – Éhes vagy,⁸¹ – mondta az asszony – az a bajod. Éhes⁸² vagy, lelkem, hiszen tegnap este óta megint nem ettél. Menjünk a vendéglőbe. Későn van. Nem kapunk helyet. Siessünk.

Siettek is. Oly gyorsan elértek a Magyar Király⁸³ elé, hogy csodálkoztak rajta. Az étteremben nagy zenebona volt, tányérok csörömpöltek, borfiúk vágtattak, pincérek száguldtak, maga a főpincér is ide-oda röppent⁸⁴ a frakkja fecskeszárnyán. Számolt a papír-cigaretta⁸⁵doboz hátán, visszaadott, markával kivette az ezüstpénzeket, fölvette a panaszokat, konyhába loholt, megint előbukkant, nyugtatta a vendégeket és emellett a vasárnapi lázban csupa figyelem, hidegség, nyugalom volt.

Vajkayék asztalukhoz mentek, melyet tegnap lefoglaltak. De ott egy három tagból álló kedélyes társaság ebédel. No⁸⁶ még csak ez kellett. A többen is ültek. Várákoltak kicsit.

⁷⁸ [E] felkelt

⁷⁹ [Ny] büntudattal,

⁸⁰ [E] [Ny] mint gyermek,

⁸¹ [Ny] [nincs vessző]

⁸² [E] bajod, éhes

⁸³ [E] Mátyás király

⁸⁴ [Ny] röppent,

⁸⁵ [Ny] papír-cigaretta⁸⁵doboz

⁸⁶ [E] No,

De az emberek vasárnap a pihenés kellemes érzetében <kényelmesebben>_c ↓:akkurátusabban:↓ esznek, mint egyébkor. Még a fogukat is ↑:hosszan:↑ piszkálgatják és kenyérgalacsinokat gyúrnak.
<Percekig sem ürrült új asztal.>

- 5 A főpincér pár gyors szóval bocsánatot kért s elszállt, a frakkja fecskeszárnyán.

[félig levágva: <ez kellett.>_c] <Ákos> Az asszony azt tanácsolta, nézzenek a másik vendéglőbe <↓:a Barossba.:↓>_c. ↓:a Barossba:↓ Ákos duzzogva <<, türelmetlenül> nézelődött>_c ↓:álldogált:↓, mert
10 roppant éhes volt <,>. <é>Étvágát az ételek látása <még>_c növelte <s nem akart <helyetcsereelni> új hel>_{tc} <m>Most már azért sem akart eltávozni.

- Egyszerre két kar <integett>_{tc} integetett feléje. Környey Bálint, a pálma mellett, a patkóasztalnál egész hatalmas nagyságában felállt
15 s ↑:oda:↑hivta őket <<oda.> Búza-kék tűzoltó-atillát viselt, <arany-zsinórokkal.> arany-zsinórokkal.>_c

– Parancsoljatok ide.

– De nem <akarnál>_{tc} zavarunk benneteket?

– <Szó sincs róla.>_c |:Ugyan kérlek.:|

- 20 <– Mi már végeztünk kérem>_{tc}

– Tessék ide, tessék oda, <<p> méltóztassék>_{tc}, mi már végeztünk kérem, méltóztassék.

[b] A párducok <csakugyan>_c megebédeltek már, asztaluk tele volt morzsával, csak <szivar>_{tc} füstöltek, iddogáltak

- 25 <Még> Mindenki felállt az új vendégeket fogadni, még Szunyog is, ki állandó <részegsége>_c ↓:ittassága:↓ s nyolcvan<öt>kilenc kilója miatt nehezen mozgott ↓:vékony lábán:↓. Bemutatkoztak.

De az emberek vasárnap, a pihenés kellemes érzetében,⁸⁷ akkurátusabban esznek, mint egyébkor. Még fogukat⁸⁸ is hosszan piszkálgatják, kenyérgalacsinokat⁸⁹ gyúrnak, melyekkel szívesen⁹⁰ eljátszanak.

- 5 A főpincér pár gyors szóval bocsánatot kért s elszállt ismét, a frakkja fecskeszárnyán.

Az asszony azt tanácsolta, nézzenek át a másik vendéglőbe, a Barossba. Ákos duzzogva álldogált, mert roppant éhes volt s étvágyát az ételek látása növelte. Most már azért sem akart eltávozni.

- 10 Egyszerre két kar integetett feléje. Környey Bálint, a pálma mellett, a patkóasztalnál, egész hatalmas nagyságában fölállt, odahívta⁹¹ őket:

– Parancsoljatok ide.⁹²

– De nem zavarunk benneteket?

- 15 – Tessék ide, tessék oda, mi már végeztünk, méltóztassék.

A párducok már megebédeltek,⁹³ asztaluk tele volt morzsával,⁹⁴ csak füstöltek,⁹⁵ iddogáltak. Jöttekre mindenki fölállt, hogy illendően fogadják az új vendégeket, még Szunyogh⁹⁶ is, ki állandó ittassága és nyolcvankilenc⁹⁷ kilója miatt nehezen⁹⁸ mozgott vékonyodó

- 20 lábain. Bemutatkoztak.

⁸⁷ [E] érzetével,

⁸⁸ [E] Még a fogukat

⁸⁹ [Ny] kenyér-galacsinokat [*sortörésnél*]

⁹⁰ [Ny] szívesen

⁹¹ [E] felállt és odahívta

⁹² [E] ide!

⁹³ [E] [Ny] A párducok megebédeltek már,

⁹⁴ [E] [*nincs vessző*]

⁹⁵ [Ny] füstölögtek,

⁹⁶ [E] Szunyog

[Ny] Szunnyogh [*sajtóhiba*]

⁹⁷ [Ny] nyolcvan-kilenc

⁹⁸ [E] kilójával nehezen

[b] <A párdúcok>_{tc} <á>Átvették a házigazdák szerepét s kedvesek, figyelmesek voltak. <Odacsöngették a>_c <p>Pincéreket ↓:csöngették oda, azok:↓<kik>_c lesöpörték az asztalt, tányérokat, új poharakat hoztak, étlapokat nyomtak a két új vendég kezébe.

- 5 Ákos a főparancsnok és Szolyvay, a kómikus között foglalt helyet, az asztal végén. [b] Felesége <pedig véletlenül>_{tc} az asztalfőre került, Pribocay <<mellé> <mellé,> <mellé, akivel> a lilahajú>_c ↓:a lilahajú:↓ <per> patikáros mellé, <kivel egyszer-kétszer már beszélt>_{tc} ↓:kinél gyomorcsöppeket <, pudert>_c szokott venni |:meg
- 10 pudert Pacsirtának:|:↓. Másik asztalszomszédja a magas, elegáns úr volt, a kürtőkalapos, ki már tegnap feltűnt neki, de nem tudta|:| <róla, hogy>_c kicsoda s a <bem> futó bemutatkozásnál sem hallotta nevét. [b]_c ↓:Az:↓ <sz>Szertartásosan kezét csókolt <<neki> <az asszonynak>>_c, ahogy tisztos matrónáknak szokás s finom
- 15 <figyel>_{tc}, nem tolaakodó figyelmével elárasztotta. Egyik<-másik>_c ételt ajánlott, más<o>ikről

<28> 40.

- lebeszélte, mert <...>_{tc} ő <mindig>_{tc} ismerte a vendéglői konyhát, mindennap itt étkezett. [b]_c Arca nyílt, <bizalmat [...]>_{tc} bizalom-
- 20 keltő volt [félig levágva: <... ... >_{tc}]

- <[félig levágva: <Barkója> zsakettje] s emlékezett kicsit a fiatal papokéra>_{tc} <Sem bajuszt, sem szakállt nem viselt.>_c Most borotválkozhatott. Állán még <érzik a borbély [...]>_{tc} látsz<ik>ott a rizspor
- 25 <s><.>s <arcáról>_c ↓:bőréről:↓ <a><A>a borbélyműhely nem kellemetlen illatszere párolgott <↓:...:↓>. <<a>Az asszony>_c

Átvették a házigazdák szerepét és kedvesek, figyelmesek voltak.⁹⁹
Pincéreket csöngettek oda, azok lesöpörték nyomban az asztalt,
tányérokat, új poharakat hoztak, étlapot nyomtak a két újonnan¹⁰⁰
érkezett kezébe.

5 Ákos a főparancsnok és Szolyvay,¹⁰¹ a komikus¹⁰² között foglalt
helyet,¹⁰³ az asztal végén.

Felesége az asztalfőre került, Priboczay, a lilahajú patikárus¹⁰⁴
mellé, kinél gyomorcsöppeket szokott venni, meg púdert,¹⁰⁵ Pa-
csirtának. Másik asztalszomszédja az a magas, elegáns úr volt, a
10 kürtőkalapos, ki már tegnap föltűnt¹⁰⁶ neki, de nem tudta,¹⁰⁷ ki-
csoda és a futó bemutatkozásnál sem hallotta nevét.

Ez az úr szertartásosan kezét csókolt, ahogy tisztességes matróznak
szokás s finom,¹⁰⁸ nem tola-kodó¹⁰⁹ figye-lmével elárasztotta. Egyik
ételt ajánlotta, másikról lebeszélte, mert ő ismerte a vendéglői kony-
15 hát, mindennap itt étkezett.

Arca nyílt volt, bizalomkeltő. Most borotválkozhatott. Állán még
látszott a rizspor és bőréből a borbélyműhely nem kellemetlen¹¹⁰
illatszere párolgott.

⁹⁹ [E] [Ny] voltak a párdúcok.

¹⁰⁰ [Ny] újonnan

¹⁰¹ [E] Szolyvay,

¹⁰² [Ny] kómikus

¹⁰³ [E] [*nincs vessző*]

¹⁰⁴ [E] patikárius

¹⁰⁵ [E] [*nincs vessző*]

[Ny] púdert,

¹⁰⁶ [E] feltűnt

[Ny] föltűnt

¹⁰⁷ [E] [*nincs vessző*]

¹⁰⁸ [E] szokás, finom,

¹⁰⁹ [Ny] nem-tolakodó

¹¹⁰ [Ny] nem-kellemetlen

- <Egy [...]>_c Egyszerre odajött <hozzá>_c ↓:ehhez az úrhoz:↓
 a főpincér, fülébe súgott valamit, <Zányi Imre [...] kért[?]>_{tc}
 s az étterem <közepére egy>_{tc} sarkába ment ↓:vele:↓. A főpincér
 ↓:itt:↓ átadott <neki>_{tc} egy levelet, ↓:mélyre választ várt egy hor-
 5 dár:↓. Orosz Olga írta, a primadonna, ↓:kivel még nyáron együtt
 laktak s:↓ arra kérte, hogy mielőtt végkép elválnak, még egyszer
 látni akarja<.,> ↑:jőjjön el okvetlenül:↑ <|:Nyáron még együtt laktak
 és most magázta. <Ami ↓:tehát:↓ taktikáz<ott>↓:ik:↓ [...] fogja ő
 neki[?] <taktikázott> <...>:|>_c |:Magázta őt:|. Zányi Imre zsebre
 10 dugta a levelet, intett, hogy nincs válasz. <|:Megszokta ő az ilyen ko-
 médiákat <...>_c:|> |:Megszokta ő ↑:már:↑ az ilyen komédiákat:|
 [b] <Ezt az időt>_c ↓:Távollétét:↓ felhasználta az asszony, s megkér-
 dezte a patikárost, ki ül mellette. Mikor <meg>_c hallotta, hogy Zányi
 Imre, a hősszerelmes, ↓:az:↓ elcsodálkozott. Azt hitte <ahogy[?]>_{tc}
 15 eleinte↓:|:-:| mondta Priboczaynak |:-:|↓, hogy valami fiatal pap, de
 divatos zsakettje, könny[levágva: ed[?]] világfias modora <<egyebet>
 <minj djárt>>_c ↓:mindjárt:↓ egyebet sejtetett. Hát csakugyan ő az.
 Még sohasem látta játszani, de ↑:már:↑ hallott felőle.

Egyszerre odajött ehhez az úrhoz a főpincér, fülébe súgott¹¹¹ valamit, az étterem egyik sarkába vonta. A főpincér itt átadott neki egy levelet, melyre azonnal választ vár¹¹² egy hordár. Orosz Olga írta, a primadonna, kivel nyáron még együtt laktak s arra kérte,
 5 hogy mielőtt végkép elválnak, még egyszer látni akarja, jöjjön el okvetlenül. Most magázta őt. Zányi Imre zsebredugta a levelet, intett, hogy nincs válasz. Megszokta ő már az ilyen komédiákat.

Távollétét felhasználta Vajkayné és megkérdezte¹¹³ a patikárust, tulajdonkép¹¹⁴ ki is ül mellette. Mikor hallotta,¹¹⁵ hogy ő Zányi¹¹⁶
 10 Imre, a hősszerelmes, elcsodálkozott. Azt hitte eleinte,¹¹⁷ – mondotta Priboczaynak¹¹⁸ – hogy valami fiatal pap, de divatos zsakettje, könnyed, világfias modora mingyárt¹¹⁹ egyebet sejtetett. Hát csakugyan ő az. Még sohasem látta játszani, de már hallott felőle.

¹¹¹ [Ny] sugott

¹¹² [E] várt

¹¹³ [E] megkérdezte,

¹¹⁴ [E] tulajdonképen

¹¹⁵ [E] meghallotta,

¹¹⁶ [E] [Ny] hogy Zányi

¹¹⁷ [E] [*nincs vésző*]

¹¹⁸ [E] [Ny] Priboczaynak,

¹¹⁹ [E] [Ny] mindjárt

[b] A színész visszajött. Ismét figyelt az asszonyra,

[levált, hiányzó rész]

Az asszony el volt ragadtatva <tőle>_c <↑:... ... ↑>_{tc}. Csak le-
ánykorában <ismer>_{tc} találkozott ↑:eféle:↑ <ilyen>_c tapintatos, kel-
lemes fiatalemberekkel, azóta <nem volt dolga>_{tc} ↓:nem:↓. Milyen
5 friss <...>_{tc}, mennyire tudja az illetet, <és[?]>_{tc} milyen bohém és
↑:mégis:↑ tisztességtudó. <L[...] hang[?]>_{tc} Ki is fejezte örömét, hogy
<találkozo>_{tc} ↑:végre:↑ <megismerk>_{tc} személyesen megismerte. Er-
re a színész fölkelt, meghajolt <felé>_{tc}, alig szinpadiasan s ő tartotta
10 szerencsésének, hogy <egy>_{tc} ilyen ↑:igazán:↑ előkelő úricsaládot
megismerhetett.

41/a

Lenn az urak politizáltak. ↓:Exlexről, delegációról.:↓ Széll Kál-
mánról beszéltek.

– Á – szólt Környey – nagykoncepciójú államférfi. Óriáskoponya.
15 Priboczay, ki régi 48-as volt, tüzeskedett:

– Azért <olyan óriási koponya>_c talán, mert elment a bécsi Alb-
recht szobor leleplezésére.:?:| Ő, a magyar miniszterelnök. Szégyen,
gyalázat.

– Ez taktika volt – felelt Környey.

A színész¹²⁰ visszajött. Ismét figyelt az asszonyra, kérdezett és hallgatott, összeszorítva vékony, szép ajkait. Majd beszélt, előadott,¹²¹ záporos folyamatossággal, melyet francia társalgási darabokból tanult, kezét¹²² kissé modorosan¹²³ homloka elé emelve, azzal a moz-
 15 dulattal, melyet a színpadon is előszeretettel alkalmazott. Az asszony el volt ragadtatva. Csak leánykorában találkozott efféle¹²⁴ tapintatos, kellemes fiatalemberekkel, azóta nem. Milyen friss, mennyire tudja az illetet, milyen bohém és mégis tisztességtudó. Ki¹²⁵ is fejezte örömét, hogy végre személyesen megismerte. Erre a színész¹²⁶ föl-
 10 kelt,¹²⁷ meghajolt, alig színpadiasan¹²⁸ és ő tartotta szerencséjének, hogy ilyen »igazán előkelő úricsaláddal«¹²⁹ megismerkedett.

Lenn¹³⁰ az urak politizáltak. Exlexről, delegációról, Széll¹³¹ Kálmánról beszéltek.

– Á,¹³² – szólt Környey¹³³ – nagy koncepciójú államférfi. Óriási
 15 koponya.

Priboczay, ki régi negyvennyolcas volt, tüzeskedett.

– Azért talán, mert elment a bécsi Albrecht-szobor leleplezésére?
 Ő, a magyar miniszterelnök. Szégyen, gyalázat.

– Ez taktika volt,¹³⁴ – felelt Környey.

¹²⁰ [Ny] színész

¹²¹ [E] [*nincs vessző*]

¹²² [E] kezét,

¹²³ [E] modorosan,

¹²⁴ [E] [Ny] eféle

¹²⁵ [E] tisztességtudó, ki

¹²⁶ [Ny] színész

¹²⁷ [E] felkelt,

¹²⁸ [Ny] színpadiasan

¹²⁹ [E] [*nincs idézőjel*]

[Ny] úricsaláddal [*nincs idézőjel*]

¹³⁰ [E] Lent

¹³¹ [E] Szél [*sic!*]

¹³² [E] [*nincs vessző*]

¹³³ [Ny] Környey,

¹³⁴ [E] [*nincs vessző*]

- Igen, államérdek – állt melléje Füzes Feri.>_{tc}
- Taktika, <államérdek>_{tc} – bólogott keserűn Priboczay. ↑:Hát:↑
 <A>az is taktika <, az is államérdek>_{tc}, ↑:hogy:↑ Pesten a Hentzi
 szoborhoz a mi ↓:fiainkat, a mi:↓ honvédjeinket vezényelték ki.
- 5 Bánffy ilyent nem tett volna <,> ↑:soha.:↑ <mert ő nem mameluk
 <,> . nem svarcgelb vitéz>_{tc} |:**Mameluk.** <Bécsi zsoldos.>_c:|
- Államérdek – szólt <fölényesen>_c Füzes Feri.
- Priboczay most már <dühös lett.>_{tc} dühös lett.
- Jog, törvény, igazság? – <kérdezte tőle gúnyosan.>_c <Mi ezt>
 10 <Közönséges mameluk.>_c ↓:bosszantotta a kormánypárti ifjut:↓
 Svarcgelb zsoldos<.>, ↓:<Bécsi lakáj.>_c az bécsi lakáj.:↓
- Füzes Feri <ezt> mégse tűrhette, hogy egy ↓:<élő> hatalmon lé-
 vő:↓ magyar miniszterelnökről így beszéljenek ↓:Ami sok az sok:↓
 s <ó>Ő, ki minden ↑:hivatalos:↑ tekintélyt babonásan tisztelt, meg-
 15 kockáztatta:
- És a ti hires Kossúth <Ferencetek>_c ↓:<Francitok>:↓ ↑:Feren-
 cetek?:↑ Talán az tálcán hozza majd az önálló vámterületet <és>_c
 ↑:meg:↑ a magyar vezényszót?
- Azt ne bánts! Ő a mi Kossúth apánk fia. Ehhez te nem ér-
 20 tesz<.>, <öcsém[?]>_{tc} |:**kisöcsém.:|**
- Füzes Feri elpirult. <... ..>_{tc} Mérgesen jegyezte meg, bizonyos
 <...>_{tc} peckes fölénnyel [sic!]:
- Én tisztelem Kossúth Lajost és politikáját. De Kossúth Lajos-
 nak is, mint mindenkinek a világon, megvan<nak>_c a maga fény-
 25 oldal<ai>a és a maga árnyoldal<ai>a.
- És szétnézett.

– Taktika, – bólongott¹³⁵ keserűen¹³⁶ Priboczay. Hát az is taktika, hogy Pesten a Hentzi-szoborhoz a mi fiainkat, a mi honvédeinket¹³⁷ vezényelték ki? Bánffy ilyent nem tett volna,¹³⁸ soha. Ez közönséges¹³⁹ mameluk.

5 – Államérdek,¹⁴⁰ – szólt Füzes Feri.

Priboczay most már dühös¹⁴¹ lett.

– Jog, törvény, igazság?¹⁴² – bosszantotta a kormánypárti ifjancot. – Svarcgelb¹⁴³ zsoldos, bécsi lakáj.

Füzes Feri mégsem¹⁴⁴ tűrhette,¹⁴⁵ hogy egy hatalmon lévő magyar miniszterelnökről így beszéljenek. Ami sok, az aztán sok. Ő, ki minden hivatalos tekintélyt babonásan tisztelt, megkockáztatta:

– És a ti híres Kossuth Ferencetek? Talán az tálcán hozza majd az önálló vámterületet, meg a magyar vezényszót?

– Azt ne bánts. ¹⁴⁶ Ő a mi Kossuth apánk fia. Ehhez te nem értesz, kisöcsém.

Füzes Feri elpirult. Mérgesen jegyezte meg, bizonyos peckes fölénnel:

– Én tisztelem Kossuth Lajost és politikáját. De Kossuth Lajosnak is, mint mindenkinek a világon, megvan¹⁴⁷ a maga fényoldala

20 és a maga árnyoldala.

És szétnézett.

¹³⁵ [E] – Taktika, bólongott

¹³⁶ [Ny] keserűen

¹³⁷ [E] honvédeinket

¹³⁸ [E] [*nincs vessző*]

¹³⁹ [E] [Ny] Ez egy közönséges

¹⁴⁰ [E] [*nincs vessző*]

¹⁴¹ [E] most dühös

¹⁴² [E] törvény. igazság? [*sajtóhiba*]

¹⁴³ [E] ifjancot. Svarcgelb

[Ny] ifjancot Svarcgelb

¹⁴⁴ [E] még sem

¹⁴⁵ [Ny] tűrhette,

¹⁴⁶ [E] bánsd. [*sajtóhiba*]

¹⁴⁷ [Ny] meg van

De erre mindenki elkacagta magát, még Körn

yey is, **még a legvénebb mamelukok is nevettek, kik szintén tudták Füzes Feriről, hogy ez az igazi úrifiú nem <volt>_c ↓: <járt>_c volt: ↓ ott, hol az <É>észt osztották.**

- 5 [b]_c Füzes Feri <zavar>_{tc} pillanatra zavarba jött, <de aztán>_{tc} majd azon gondolkozott, hogy <sértés>_c ↓: <sérthet: ↓ <-e ez>_c ↓: <ez a hahota egy gentlemanre: ↓, s kereste, kit provokáljon <.>, ↓: <végkimerülésig: ↓ <De [...]>_{tc} ↓: <De: ↓ <M> megbékéltették és ő tovább mosolygott. <↓: Ákos: ↓>_c

- 10 | :41/b: |

[félig levágva: <...>_c] nem vett részt <az ilyen viták> a vitában. Bánta is ő <t> Szél|:l| Kálmánt <Bánffyt, ↓: Kossuth Ferencet: ↓ az [...] és a Hentzi szobrot>_c ↑: <meg Kossúth <Ferencet>_c Ferencet: ↑ <n> Nagyobb gondok, mélyebb <kétségek> ↑: <kérdések: ↑ foglalkoztatták.

- 15 Magába süppedve ült <.>. <nézte feleségét. <d> Dél>_{tc} <d> Délelőtti álmai, kóvályogtak fejében, arcán <pedig>_{tc} a rossz lelkiismeret árnya <jelent meg>_{tc} ↓: <sötétedett: ↓. Feleségére tekintett, ki az asztalfőn már evett, <villahegyről, mert madárétkű volt>_{tc} [b]_c Erre mintha elhatározná valamit,

[levált, hiányzó rész]

- 20 [b] Nem látta jól, mert <... ..>_{tc} <↓: lila: ↓>_c hektográf tinta sok helyütt elmosódott. |: Ezért: | a felső mellényzsebében lévő nagyítót is elővette, mely|: en: | <fekete selyem <zsinegen>>_c ↓: <zsinóron: ↓ <lógott, <s a szemüveg lencsáját megkésztetve, azon vizsgálgatta> és az okmányok <...> nagyítására szolgált, <azon>>_c ↓: <a litterae armalest szokta <silabizálni>_c betűzni: ↓ s a szemüveg lencsáját megkésztetve, azon vizsgálgatta.

De erre mindenki elkacagta magát, még Környey is, még a legvénebb mamelukok is nevettek, kik szintén tudták Füzes Feriről, hogy ez az igazi úrifíú¹⁴⁸ nem volt ott, ahol az észet osztogatták.

Füzes Feri pillanatra zavarba jött, majd azon gondolkozott, sért-
5 het-e ez a hahota egy gentlemant és kereste, kit provokáljon. De megbékítették és ő tovább mosolygott.

Ákos nem vett részt a vitában. Bánta is ő Széll Kálmánt, meg Kosuth Ferencet. Nagyobb gondok, mélyebb kérdések foglalkoztatták.

Magába süppedve ült, délelőtti álmai kóvályogtak¹⁴⁹ fejében, ar-
10 cán a rossz lelkiismeret árnya sötétedett. Feleségére tekintett, ki az asztalfőn már javában evett.

Erre mintha elhatározná valamit, összeráncolta homlokát, föltette vastag szemüvegét, belemerült az étlap szakszerű tanulmányozásába.

15 Nem látta jól, mert a hektográftinta¹⁵⁰ sok helyütt elmosódott. Ezért a felső mellényzsebében¹⁵¹ levő nagyítót is elővette, melyen a *litterae armales*-t¹⁵² szokta betűzgetni és a szemüveg lencsáját megkétszerezve¹⁵³ azon vizsgálta.

¹⁴⁸ [Ny] urifíú

¹⁴⁹ [E] kovályogtak

¹⁵⁰ [E] hektográf-tinta

¹⁵¹ [E] felső-mellényzsebében [sortörésnél]

¹⁵² [E] *litterare armal* es-t [sic!; hibás szedés]

¹⁵³ [E] [Ny] megkétszerezve,

- [b]_c Az ételek nemesi családfáján kereste azt, amiről már két napja szakadatlanul ábrándozott, <úgy> ↓:oly odaadó szenvedéllyel és <siető[?]> ügybuzgalommal:↓ mint valami tizenhatodikszázadbeli <Kisst> ↓:Vajkayt:↓, vagy Bozsót, kinek származása még nincs egészen tisztázva <s>. <v>Végre ráakadt: ezúttal a töltött bélszín és <a>_c sertés karaj közt szerényen, de sokatmondóan állt, <lila hektográf tintával>_{tc} a bográcsgulyás neve. <<Ákos mohon> <d>Dacosan és bohón[?], szó nélkül>_{tc} <r>Rábökött újjával s a pincér <hozta.>_{tc} |:máris eléje tette.:|
- 10 – Remek szaga van – szólt<ak asztaltársai.>_c ↓:Füzes Feri:↓ [*félíg levágva*: <↑:.... ... :↑>_c]

42.

- Ákost ez a megjegyzés bántotta. Mi köz<ük>_e <hozzá>_c ↓:hozzá, **hogyan remek szaga van**:↓. Erről majd ő győződik meg. És csakugyan, 15 sápadt, porcogós, majdnem halotti orrát, az ezüstcsészébe nyújtotta, a piros lé felé, lefoglalva magának ezt az élvezetet is, <fölszippantva a gulyás [...]>_{tc} egészen <a> tüdejébe szippantva a bográcsos gulyás illatos páráját. Igaz<uk>_a volt. A szaga remek, de az íze, barátaim, az íze az még remekebb.
- 20 Mohón elfogyasztotta s kimártogatta a tányért, <kis[?]>_c zsemlyedarabokkal, akár Weisz és társa, a diszműkereskedő.

Az ételek nemesi családfáján kereste azt, amiről már két napja szakadatlanul álmodott oly¹⁵⁴ odaadó szenvedéllyel és ügybuzgalommal, mint valami tizenhatodik századbeli Vajkayt és Bozsót, kinek származása még nincs egészen tisztázva. Végre ráakadt: ezúttal a
 5 töltött bélszín és sertéskaraj között szerényen, de sokatmondóan állt a bográcsgulyás neve. Rábökött ujjával¹⁵⁵ és a pincér máris eléje tette.

– Remek szaga van,¹⁵⁶ – szölt Füzes Feri.

Ákost ez a megjegyzés bántotta. Mi köze hozzá, hogy »remek szaga van«.¹⁵⁷ Erről majd ő maga győződik meg. És csakugyan, sápadt,
 10 porcogós, majdnem halotti orrát az ezüst csészébe nyújtotta, a piros lé felé, lefoglalva magának ezt az élvezetet is, egészen¹⁵⁸ tüdejére szippantva¹⁵⁹ a bográcsgulyás illatos páráját. Füzes Ferinek igaza volt, a szaga¹⁶⁰ remek, de az íze, barátaim, az íze még remekebb.

Mohón elfogyasztotta, kimártogatta a tányért zsemlyedarabokkal,¹⁶¹ akár Weisz és Társa,¹⁶² a díszmű-kereskedő.¹⁶³

¹⁵⁴ [E] álmodozott, oly

¹⁵⁵ [Ny] ujjával

¹⁵⁶ [E] [Ny] [nincs vessző]

¹⁵⁷ [E] [nincs idézőjel]

¹⁵⁸ [E] is. [új bekezdés] Egészen

¹⁵⁹ [E] szippantotta

¹⁶⁰ [E] volt. A szaga

¹⁶¹ [E] zsemlyedarabokkal,

¹⁶² [E] társa,

¹⁶³ [E] díszműkereskedő

[Ny] díszműkereskedő

[A] [sortörésnél]

- <Kenyereslány> ↓:Ilonka:↓ – kiabálnak <gyakran> – <kenyer-
 reslány> ↓:Ilonka:↓, ↑:még egy zsemlyét, még egy sóscipót.:↑
 [b]_c Ilon↓:k:↓a jött |:a vendéglős tizen><...>öt éves leánya, ki <se-
 gédkezett az étteremben s> a kiürült <zsemlyés> <ezüst>_c <tálakat>
 5 ↓:fonott:↓ kosárkákat szokta megtölteni <zsemlyékkel,> <kiflikkel,
 zsemlyékkel>_c ↑:süteményekkel:↑:| <, k>_{tc}, a nagy-nagy tálcával
 <|:akár egy mozgó pék bolt:|> <s adogatta a kenyereket. Sápadt volt
 szegényke, mint egy vizeszsömlye <,>s>_{tc} <r>Reménytelen művé-
 szí álmaival <kenyereket árult> <↓:segédkezett az étteremben:↓>
 10 ↑:segédkezett a apja éttermében.:↑. Színésznő akart lenni, a <he-
 lyi>_{tc} ↓:sár<vári>**szegi**:↓ Színházban, kardalosnő, de erről a titkos
 vágyáról még senkinek se beszélt, csak Zányi Imrét nézte mindig
 némán, boldogtalanul s utána sóhajtvá ment a másik asztalhoz.
 |:Sápadt volt, mint egy vizeszsemlye.:|

[levált, hiányzó rész]

- 15 – De ez jó borkorcsolya. Megkivánja. No ↓:öreg:,↓ egy pohárral.
 – Talán egy kis sört. Abban kevesebb a szesztartalom ↓:- **mond-
 ta és Gálra, a házi orvosára tekintett**:↓. Egy pohár sört, fiacskám
 – mondta Ákos a borfiúnak s utána kiabált – a legkisebb pohárral.

– Ilonka,¹⁶⁴ – kiabáltak – Ilonka, zsemlyéket,¹⁶⁵ sós kifliket.

Ilonka jött, a vendéglős tizenöt éves lánya, ki a kiürült fonott kosárcákát szokta megtölteni süteményekkel. Reménytelen művészi álmaival ténfergett itt apja¹⁶⁶ éttermében. Színésznő¹⁶⁷ akart lenni
 5 a sárszegi Kisfaludy Színházban,¹⁶⁸ de erről a titkos vágyáról még senkinek sem beszélt, csak Zányi Imrét nézte mindig, némán, boldogtalanul és utána sóhajtván ment a másik asztalhoz. Sápadt volt, mint egy vizesz zsemlye.

– Nem iszol valamit? – kérdezte Környey.

10 – Nem, kérlek alássan,¹⁶⁹ – mondta – én már tizenöt év¹⁷⁰ óta nem iszom semmit.

Szunyogh fölfigyelt.

– De ez jó borkorcsolya – kapacitálta a főparancsnok. – Megkívánja.¹⁷¹ No¹⁷² öreg, egy pohárral.

15 – Talán egy kis sört,¹⁷³ – mondta Vajkay és Gálra tekintett, kérdően,¹⁷⁴ a házi orvosára. – Abban¹⁷⁵ kevesebb a szesztartalom. Egy pohár sört,¹⁷⁶ – szólt¹⁷⁷ oda a borfiúnak¹⁷⁸ és utána kiabált: – a legkisebb¹⁷⁹ pohárral, fiacskám.

¹⁶⁴ [E] [Ny] [*nincs vessző*]

¹⁶⁵ [E] zsemleket,

¹⁶⁶ [E] itt az apja

¹⁶⁷ [Ny] Színésznő

¹⁶⁸ [E] Kisfaludy-színházban,

[Ny] Kisfaludy Színházban

¹⁶⁹ [E] [Ny] [*nincs vessző*]

¹⁷⁰ [Ny] tizenöt év

¹⁷¹ [E] Megkívánod.

[Ny] Megkívánja.

¹⁷² [E] No,

¹⁷³ [E] [Ny] [*nincs vessző*]

¹⁷⁴ [E] kérdően,

¹⁷⁵ [E] házi orvosára. Abban

¹⁷⁶ [Ny] [*nincs vessző*]

¹⁷⁷ [E] sört, szólt

¹⁷⁸ [E] oda át a borfiúnak

¹⁷⁹ [E] utánakiabált: a legkisebb

Ivott pár kortyot, mértékletesen. A fehér sörhab <össz>_c↑:szürke:↑
bajuszán tapadt <,>. <e>Ezt <pedig>_c beszívta szájába és lenyalta.
<... ..>_c

- 5 Utána <<borjúd> ↓:meg:↓ egy>_c borjúsze<letet>gyet rendelt,
vanéliásmetéltet, mely szerencsére még nem fogyott el s kitűnő
volt, majd sajtot, emmenthálit és megevett nyomtatékul két almát
is. <De több sört nem ivott.>_{tc}
- 10 – Nem árt meg, apa? – szólt oda |:mosolygó szemrehányással:|
egyszer felesége {mosolygó szemrehányással} kit szórakoztatott a
gyógyszerész meg a színész.
- Dehogy árt meg – feleltek a többiek|:,:| – ↓:köztük Gál is.:↓
– Még egy pohár sört. |:– indítványozták:|
– Nem, köszönöm, elég volt – tiltakozott Ákos – lucullusi lakoma
<volt>_{tc} – tette hozzá nevetve

Ivott pár kortyot, mértékletesen. A fehér sörhab szürke bajszára tapadt, ezt beszívta szájába és lenyalta.

Utána borjúszeget rendelt, vaníliásmetéltet,¹⁸⁰ mely szerencsére még nem fogyott el és kitűnő¹⁸¹ volt, majd sajtot, ementálit és
5 megevett – nyomtatékul¹⁸² – két almát is.

– Nem árt meg, apa? – szólt¹⁸³ oda mosolygó szemrehányással egyszer a felesége, kit szórakoztatott a gyógyszerész¹⁸⁴ meg a színész.¹⁸⁵

– Dehogyan árt meg,¹⁸⁶ – feleltek a többiek, köztük Gál háziorvos is.
10 – Még egy pohár sört,¹⁸⁷ – indítványozták.

– Nem, köszönöm, elég volt – tiltakozott Ákos¹⁸⁸ – lucullusi¹⁸⁹ lakoma – tette hozzá nevetve, és¹⁹⁰ érezte, hogy sovány hasa egészen megtelt.

Vérré¹⁹¹ vált benne, mint barátban a lencse.

¹⁸⁰ [E] [Ny] vaníliás metéltet,

¹⁸¹ [E] el, kitűnő

¹⁸² [Ny] nyomtatékul

¹⁸³ [E] apa – szólt

¹⁸⁴ [E] gyógyszerész,

¹⁸⁵ [Ny] színész.

¹⁸⁶ [E] [Ny] [*nincs vessző*]

¹⁸⁷ [E] [Ny] [*nincs vessző*]

¹⁸⁸ [Ny] Ákos,

¹⁸⁹ [E] Ákos, lukullusi

¹⁹⁰ [E] [Ny] nevetve – és

¹⁹¹ [E] [*nincs új bekezdés*] Vérré

- [b] Környey Bálint most |:belső zsebéből:| <szivaros> ↓:<elővette>_{tc}
előkereste:↓ <↑:bőr:↑>_c tárcáját <s az [...]>_{tc} mely<ben>**en** <két[?]>_{tc}
kívül vadászkutya fej volt ↓:<természethű,>_{tc} művészi utánzatban:↓,
5 letolta a bőreffentyűt, mely a két oldalt felsorakozó szivarokat el-
választotta s szó nélkül eléje tette, megkínálta. [b] Ákos <kivett egy
sötét, remek Tizzaszivart. <sziv> <természetesen>>_c kivett egy sötét,
remek <Tizzaszivart>_c <↓:....:↓>_c ↑:Tizzaszivart:↑ <, leszakította
szalagját<., egészen>_{tc} |:;| egész<en>_c természetesen, leszakította
10 szalagját s meg se várva, hogy a kómikus átnyújtsa <neki a>_{tc} toll-
kését, leharapta ↓:a:↓ végét. <s> <s>Szájába dugta. [b] <A> Szolyvay
<, ki egész ebéd alatt keveset beszélt, ↓és savanyúan üldögélt mel-
lette,:↓>_c tűzzel szolgált <neki>_c <s <ő><Ákos> ↓:ő:↓ rágyújtott.>_{tc}
↓:Ákos rágyújtott.:↓
15 [b] Felesége látta ezt, <kissé>_c ↑:kissé:↑ elbámult, de |:Gál doktor
nem tiltakozott, tehát ő sem:| <nem>_c rontotta kedvét <mulatsa-
gat>_{tc} kedvét<., <tovább>_c ↓:Tovább:↓ beszélgetett a maga társa-
sága<ban>**val**

Környey¹⁹² Bálint belső zsebéből¹⁹³ előkereste szivartárcáját,¹⁹⁴ melyen kívül vadászkutyafej¹⁹⁵ volt művészi utánzatban, letolta a bőrleffentyűt, mely a két oldalt felsorakozó¹⁹⁶ szivarokat elválasztotta és szó nélkül eléje tette, megkínálta.¹⁹⁷

5 Ákos kivett egy sötét, remek tiszaszivart, egész természetesen leszakította szalagját és meg sem várva, hogy a komikus¹⁹⁸ átnyújtssa tollkését, leharapta a végét.¹⁹⁹ Szájába dugta. Szolyvay tűzzel²⁰⁰ szolgált.

Felesége látta ezt, kissé elámult, de Gál doktor sem tiltakozott,
10 így ő sem rontotta kedvét, tovább beszélgetett a maga társaságával.

Az öreg csecsemő-mohósággal²⁰¹ cuclizta szivarját, szopta²⁰² nyál-
tól csillogó végét, ezt a zamatos, keserű csecset. A füst körülhízelegte
dohánytól szűz szájpadrását, ismerős illattal csiklandta orrát, bó-
dította agyát, zsongította öreg, renyhe vérét, régen eltűnt²⁰³ ízeket
15 ébresztve benne. Bánta is most, mit fecsegnek körötte közjogról,²⁰⁴
bécsi ármányokról, Dreyfusról, Laboriról, hátradőlt székében és
emésztett.²⁰⁵ Később egyet-mást²⁰⁶ ő is bátorkodott megjegyezni.
Leginkább a bölcs Szunyoghgal társalgott, ki rengeteg,²⁰⁷ immár

¹⁹² [Ny] Körneyei [sajtóhiba]

¹⁹³ [Ny] belsőzsebéből

¹⁹⁴ [E] előkereste tárcáját,

¹⁹⁵ [E] vadászkutya fej

¹⁹⁶ [E] [Ny] felsorakozó

¹⁹⁷ [Ny] megkínálta.

¹⁹⁸ [Ny] kómikus

¹⁹⁹ [E] leharapta végét.

²⁰⁰ [Ny] Szolyvay a tűzzel

²⁰¹ [E] csecsemő mohósággal

²⁰² [E] szopta,

²⁰³ [Ny] eltűnt

²⁰⁴ [E] közjogokról,

²⁰⁵ [E] székében, emésztett.

²⁰⁶ [E] egyet-mást

[Ny] egyet-mást

[A] [sortörésnél]

²⁰⁷ [E] [nincs vessző]

44.

[b]_c Fél négy volt. <<Már> <c>Cihelődtek>_{tc} ↓:már:↓ mikor meg-
jelent [szakadás: ...] étteremben egy ötvenév<esnek látszó>_{tc} ↓:kö-
rűli:↓ <úr>ember, ki <majd[szakadás: ...]>_{tc} piszkos, kék puha inget
5 viselt, dohányszín kopott felöltőt s látszólag nem is tartozhatott
ehhez az úri társasághoz.

– Legalázatosabb szolgája – köszönt, siránkozó hangon, mint egy
kéregető és meghajolt, mint egy cigány.

- elsüllyedt²⁰⁸ tudása mélyéről, a bor- és pálinkatenger²⁰⁹ fenekéről búvárként kincseket emelt föl²¹⁰ és a királyi adományozólevelek középkori latinságáról néhány²¹¹ becses, szakszerű felvilágosítást adott, mely Ákost érdekelte.²¹² Beburkolva a füst fellegébe²¹³ meleg
- 5 hangulatban gubbasztott a társaság. Az étterem már majdnem kiürült, csak ők nem gondoltak hazamenésre.
- Félnég²¹⁴ volt, mikor megjelent egy ötven év²¹⁵ körüli ember, ki piszkos, kék puha inget²¹⁶ viselt, dohányszín, kopott felöltőt és látszólag nem is tartozhatott ehhez az úri társasághoz.²¹⁷
- 10 – Legalázatosabb szolgálja,²¹⁸ – köszönt siránkozó hangon, mint egy kéregető és meghajolt, mint egy cigány.

²⁰⁸ [E] [Ny] elsüllyedt

²⁰⁹ [E] bor és pálinkatenger

²¹⁰ [E] fel

²¹¹ [E] néhány

²¹² [E] [Ny] Ákost igazán érdekelte.

²¹³ [E] [Ny] fellegébe,

²¹⁴ [E] Fél négy

²¹⁵ [Ny] ötvenév

²¹⁶ [E] [Ny] puhainget

²¹⁷ [E] uritársasághoz.

²¹⁸ [E] [Ny] [*nincs vessző*]

- [b]_c A többiek <tegezve szól>_{tc} tegezték <s odaültették maguk mellé>_{tc} s hellyel kínálta. [b]_c Arácsy volt, a <↓:sárszegi:↓>_c színigazgató. Esernyőt tartott kezében, melyet ilyen derűs napokon is magával hordott, talán <azért>_{tc}, hogy még szájalmasabbnak lássék, talán,
- 5 hogy azt a <koldús>_{tc} ↓:vándor:↓botot jelképezze, melyet a nemzet napszámosai, az aktorok cipelnek <vándorútjukon>_{tc} ↓:bolyongásukban:↓ az országutakon. Folyton panaszkodott, bajról-nyomorúságról s hangja, mely<en>lyel valaha a ↓:színpadi:↓ hősök <jajait> ↓:keservét:↓ ordította, <<[leszakadva: ...]repedten[?]> repedten nyöszörgött.>_c <↓:...:↓>_c ↓:nyöszörgött.:↓ De azért volt egy [szakadás:] <...>_{tc} |:a városon túl:| egy szállócskéje {a városon túl} |: . :| <R[...]>Meg <↓:a bankban:↓>_{tc} az Agrár Bankban [szakadás:]kája.>_c |:kétszáz ezer<[...] forintocskája>_c forintocskája:| [szakadás:] tartozott az is, hogy ebéd után benézett [szakadás:
- 15] városi urakkal barátkozott

A többiek tegezték, hellyel kínálták.²¹⁹

Arácsy volt, a színigazgató.²²⁰ Esernyőt tartott kezében, melyet ilyen derűs napokon is magával hordott, talán²²¹ hogy még szánalmasabbnak lássék, talán²²² hogy azt a vándorbotot jelképezze, melyet
 5 a nemzet napzsámosai, az aktorok,²²³ cipelnek bolyongásukban²²⁴ az országutakon.²²⁵ Folyton panaszkodott²²⁶ bajról, nyomorúságról és hangja, mellyel valaha színpadi hősök keservét ordította, nyöszörgött. De azért volt egy házacskája s a városon²²⁷ túl egy szőlőcskéje. Meg az Agrár Bankban²²⁸ vagy kétszázezer forintcskája.

10 Napi teendői közé tartozott az is, hogy ebéd után benézett félórára a Magyar Királyba²²⁹ és városi urakkal barátkozott. Ákost,²³⁰ az új ismerőst, azonnal kezelni kezdte.

Mosolyogva – a legalázatosabb, legbarátibb mosollyal²³¹ – csodálkozását fejezte ki, hogy még nem volt szerencséje a színházban²³² láthatni.

– Mi, kérem, csöndesen éldegélünk – mondta Ákos és a levegőbe nézett – szerény otthonunkban.²³³

– De remélem, most megtisztel bennünket,²³⁴ – szólt a színigazgató és letett az asztalra egy rózsaszín²³⁵ jegyet.

²¹⁹ [Ny] kínálták.

²²⁰ [Ny] színigazgató.

²²¹ [E] talán,

²²² [E] talán,

²²³ [E] [*nincs vessző: sajtóhiba*]

²²⁴ [E] bolyongásukban,

²²⁵ [Ny] országutakon.

²²⁶ [E] panaszkodott,

²²⁷ [E] házacskája, a városon

²²⁸ [Ny] Agrárbankban

²²⁹ [E] Mátyás királyba

²³⁰ [E] barátkozott, Ákost,

²³¹ [Ny] mosolylyal

²³² [Ny] színházban

²³³ [E] otthonunkba.

²³⁴ [E] [Ny] [*nincs vessző*]

²³⁵ [E] rózsaszínü

[sz. n.]

<n>Nagyszerű a zenéje. Ti még nem láttátok?

– Nem.

– Sokkal jobb, mint a Kékasszony és az ↓:az új:↓ <a divatos>_c
↓:divatos:↓ operett, a Szulam[*levágva*: it]

5 – A zsidó operett? – kérdezte ↓:fitymálva:↓ Füzes Feri. |:<... ...
...>_c:|

– Az – mondta Környey. Én is ott leszek.

- Földszinti páholyjegy volt.
 – Nem tudom,²³⁶ – szólt Ákos és feleségére tekintett.
 Az asztaltársaság elhallgatott. Férj, feleség tanácskozott.
 – Ő,²³⁷ – mondta az asszony elpirulva. – Nem szoktunk mi szín-
 5 házba²³⁸ járni,²³⁹ – és furcsán vonogatta vállát.
 Zányi Imre megszólalt:
 – Legyen szerencsénk, nagyságos asszonyom.
 – Mikorra szól? – kérdezte Vajkayné.
 – Holnap estére,²⁴⁰ – sietett megjegyezni a hősszerelmes. – Mit²⁴¹
 10 is játszottunk?
 – A Gésák megy – szólt a komikus,²⁴² ki Vun-Csit alakította és
 nagyon sok tapsot kapott ebben a szerepben.
 – Remek dolog,²⁴³ – mondotta Környey. – Nagyszerű²⁴⁴ a zenéje.
 Ti még nem láttátok?
 15 – Nem.
 – Sokkal jobb, mint a Kékasszony és az az új²⁴⁵ divatos operett.
 A Szulamit.
 – A zsidó operett? – kérdezte fitymálón Füzes Feri.
 – Az,²⁴⁶ – mondta Környey, fejével gyökintve. Én²⁴⁷ is ott leszek.

²³⁶ [E] [Ny] [nincs vessző]

²³⁷ [E] [Ny] [nincs vessző]

²³⁸ [Ny] színházba

²³⁹ [E] [Ny] [nincs vessző]

²⁴⁰ [E] [Ny] [nincs vessző]

²⁴¹ [E] hősszerelmes. Mit

²⁴² [E] [Ny] kórikus,

²⁴³ [E] [Ny] [nincs vessző]

²⁴⁴ [Ny] Környey. Nagyszerű

²⁴⁵ [E] és az új

²⁴⁶ [E] [Ny] [nincs vessző]

²⁴⁷ [E] gyökintve. – Én

– Csak nem kapok kosarat? – <fordult>_c <↓:mosolygott:↓>_c ↓:pil-logott:↓ a színházigazgató az asszony felé, <jól> ↓:két tenyerét feléje fordítva:↓ humorosan játszott ripacs-rémülettel.

– Hát menjünk el, apa.

5 – Az asszonyok parancsolnak – jegyezte meg Ákos, ↓:általános:↓ nevetés közben, mert |ez a kedélyeskedés:| rosszul állott ↓:neki:↓ s merőben idegen <volt>_c <↓:....:↓>_c ↓:volt:↓ természetétől {ez a kedélyeskedés} <s>. <egy> Tréfás mozdulattal zsebre dugta a jegyet.

– Isten neki, elmegyünk Nagyon köszönjük.

[levált, hiányzó rész]

10 [b]_c Egy sarkon, hol a falon fa-ládikájába, rozsdás drót alatt, be volt rámozdítva a színlap, megállapodtak. Figyelmesek [sic!] olvasták:

– Csak nem kapok kosarat? – pillogott²⁴⁸ a színház²⁴⁹ igazgatója az asszony felé, két tenyerét feléje fordítva, humorosan játszott ripacsrémülettel.²⁵⁰

– Hát menjünk el, apa.

5 – Az asszonyok parancsolnak,²⁵¹ – jegyezte meg Ákos általános derűtlenség közepette, mert ez a kedélyeskedés rosszul állt neki, merőben²⁵² idegen volt természetétől. Bohókás mozdulattal zsebredugta a jegyet.

– Isten neki,²⁵³ elmegyünk. Nagyon köszönjük.

10 Az uccán nem beszéltek arról, ami ma történt. Sem az ebédről, sem a sörről, sem a szivarról. Minden²⁵⁴ érdeklődésüket lefoglalta a holnap esti színházi²⁵⁵ előadás.

Egy sarkon, hol a falon,²⁵⁶ fakeretben,²⁵⁷ rozsdás drót alatt²⁵⁸ be volt ráházva a színlap, megállapodtak.

15 Figyelemmel olvasták:

²⁴⁸ [E] pislogott

²⁴⁹ [Ny] színház

²⁵⁰ [Ny] ripacs-rémülettel. [sortörésnél]

²⁵¹ [E] [Ny] [nincs vessző]

²⁵² [E] neki és merőben

²⁵³ [E] [nincs vessző]

²⁵⁴ [E] szivarról, minden

²⁵⁵ [Ny] színházi

²⁵⁶ [E] [nincs vessző]

²⁵⁷ [E] [nincs vessző]

²⁵⁸ [Ny] alatt,

5

A gésák

vagy egy japán teaház története

Énekes játék 3 felvonásban.

Írta: Owen Hall. Zenéjét szerzette: Sidney

Jones. Fordították Fá<i>y Béla és Makai Emil

Kezdet: este ½ 8 kor, vége 10 után.

|:színészek:|

- A Gésák,
 vagy egy japán teaház története.²⁵⁹
 Énekes játék 3 felvonásban.
 Irta: Oven Hall. Zenéjét szerzette:²⁶⁰ Sidney Jones.
 5 Fordították: Fáy Béla és Makai Emil.
 Kezdeté este fél 8-kor,²⁶¹ vége 10 után.²⁶²

Zányi nem játszott, amit sajnáltak. Csak Szolyvay.
 A többi színészt²⁶³ nem ismerték.

²⁵⁹ [E] A GÉSÁK [új sor] vagy: [új sor] Egy japán teaház története

²⁶⁰ [Ny] szerzett

²⁶¹ [E] ½ 8 órakor,

²⁶² [E] [a szöveg nincs kiemelve]

²⁶³ [Ny] színészt

45.

Hatodik fejezet,

(melyben a Gésák ↑:sár<vári>szegi:↑ előadását nézik végig.)

Hétfőn délután beszélgettek.

- 5 – Neked azonban meg kell <...>_{tc} nyiratkoznod, apa.
– Miért?
– Így nem jöhetsz színházba. Nézd, milyen borzas vagy. Odalt is, hátul is. <a kabátod [... ...]>_{tc}
<-... ...>_c
10 <-Egészen borzas>_c
Ákosnak csak felül ritkult a haja <... ...>_{tc}, de körös körül annál sűrűbben burjánzottak a deres tincsek. <<Tavasszal>_c ↓:...:↓ [...]>_{tc} ↓:Tavasszal:↓ vágatta utoljára <haját>_{tc}, azóta torzonborz lett, elhanyagolt. Kabátja hajtókáján a korpa fehérlett.
15 – Jőjj velem a városba. ↑:– mondta az asszony.:↑ Úgy is be kell mennem Weisz és társához. <Egy>_{tc} <k>Kézitáskát veszek. Nincs mibe tennem a látcső<t>vet.

HATODIK FEJEZET¹

(melyben Vajkayék a Gésák sárszegi előadását nézik végig).²

Hétfőn délután beszélgettek.

– Neked azonban meg kell nyíratkoznod, apa.

5 – Miért?

– Így³ nem jöhetsz színházba.⁴ Nézd, milyen borzas vagy. Oldalt is, hátul is.

Ákosnak csak felül ritkult a haja, de köröskörül annál sűrűbben burjánzottak a deres tincsek. Tavasszal vágatta utoljára haját, azóta⁵ torzonborz lett, elhanyagolt. Kabátja hajtókéján korpa⁶ fehérlett.

10 – Jöjj velem a városba,⁷ – mondta az asszony. – Úgyis⁸ be kell mennem Weisz és társához.⁹ Kézitáskát veszek. Nincs mibe tennem a látcsövet.

¹ [E] [Ny] FEJEZET,

² [E] [Ny] *végig*.)

³ [Ny] Így

⁴ [Ny] színházba.

⁵ [E] [Ny] utoljára, azóta

⁶ [Ny] hajtókéján a korpa

⁷ [E] [Ny] [*nincs vessző*]

⁸ [E] asszony. Úgyis

[Ny] asszony. Úgyis

⁹ [E] Társához.

[b]_c [elmosódott: Elkísérte] <az asszonyt>_{tc} ↑:feleségét, ↑ a dísz-
 műkereskedésbe. Weisz úr személyesen szolgálta ki őket. [b]_c Eléjük
 rakta pompás holmiit, melyek nem rég érkeztek Angliából <, >. <a
 börend [...]>_{tc}. <n>Nézegették a börendöket és csodálták, milyen
 5 könnyen, jól [elmosódott: zárnak]. Nekik is szükségük lenne ilyes-
 mire, de <↓:drága[?]:↓> most csak arról a [elmosódott: krokodil-
 bőr]-táskáról van szó, mely a kirakatban van.

Weisz úr [elmosódott: intett] egy vészna, szomorú <úrnak>
 ↓:alaknak:↓, ki a bolt sötét mélyében <üldögélt>_{tc} üzleti könyvek
 10 közé [elmosódott: temetve] üldögélt, <a <egy>>_c lepkelánggal vi-
 lágított üvegkalitkában. Az <...>_{tc} kijött, <... ... >_{tc} a kirakatba
 ment, hozta a táskát, létrán mászott, új<ak> ↑:táskákat emelt le, ↑
 <<tett eléjük> ↓:... ... >_{tc} s panaszos ↓:orr-:↓hangan <... ...
 ...>_{tc} megjegyzett ↓:valamit:↓. Ó volt a <t>Társa, <...>_{tc}, az <el-
 15 nyomott> ↓:elkallódott:↓. |félreismert, mellőzött:| <t>Tehetség,
 <ki itt>_{tc} <elkallódott>_{tc} kinek nevét sem tudta senki és savanyú
 arcára a gyomorhaj volt írva. Bizonyára nem evett oly kitűnő bog-
 rácsgulyás↓:oka:↓t mint Weisz úr

[sz. n.]

[levált, hiányzó rész]

[b] A bőrtáskára sokáig alkudtak <, >. <d>Drága volt, [szakadás:
 20] <d>De azért megérté. Nyomban hazavitte az asszo[le-
 szakadás: ...]

[b] Ákos bement a Gombkötőutcába, a [szakadás:] [b]
 A borbély sokáig dolgozott rajta.

[levált, hiányzó rész]

Elkísérte¹⁰ feleségét a díszműkereskedésbe.¹¹ Weisz úr személyesen szolgálta ki őket.

Elébük rakta pompás áruit,¹² melyek nemrég érkeztek Angliából. Nézegették a bőrdöngöket, csodálták, milyen könnyen zárulnak.¹³

5 Nekik is szükségük lenne ilyesmire, de most csak arról a krokodilbőr-táskáról¹⁴ van szó, mely a kirakatban van.

Weisz úr intett a vézna, szomorú alaknak, ki a bolt mélyében¹⁵ üzleti könyvek közé temetve üldögélt, lepkelánggal világított üvegkalitkájában. Az kijött, a kirakatba osont, hozta a táskát, létrára
10 mászott, új táskákat emelt le és panaszos orrhagon megjegyzett valamit. Ő volt a Társ, az elkallódott, a félreismeret, mellőzött Tehetség,¹⁶ kinek nevét sem tudta senki és savanyú arcára a gyomor-
baj volt írva. Bizonyára nem evett oly kitűnő bográcsgulácsokat, mint Weisz úr.

15 A bőrtáskára sokáig alkudtak. Drága volt, 9 pengő forint és csak 8 forint 50 krajcárért kapták meg. De azért megérte. Nyomban hazavitte az asszony.

Ákos bement a Gombkötő-utcába, a fodrászhoz.

A borbély sokáig dolgozott rajta. Kendőt¹⁷ kötött eléje, langyos
20 habbal szappanozta. Mellén¹⁸ a fehér partellivel kisfiúnak¹⁹ tetszett, ki valami fantasztikus cukrászdai uzsonnán tejszínhabbal maszatolta be orrát-száját.

¹⁰ [Ny] Elkísérte

¹¹ [Ny] díszműkereskedésbe.

¹² [Ny] áruit,

¹³ [E] könnyen, jól zárulnak.

¹⁴ [E] krokodilbőrtáskáról

¹⁵ [E] [Ny] mélyében,

¹⁶ [E] mellőzött. Tehetség,

¹⁷ [E] Asztalkendőt

¹⁸ [E] szappanozta, mellén

¹⁹ [E] [Ny] kis fiúnak

- ↓:hogy:↓ annak rendje és [szakadás:] leborotválták <...>_{tc},
hajának esett neki a segéd. [szakadás:] kikerekítette géppel,
füle mellett <beretva>_c pengével nyisszantotta a sarjúhajakat, oldalt
ollóval nyeste, fönn igazította, gereblyézte, gereblyézte, fésülte <a
5 frizurát>_c. Füléből [sic!] óvatosan kivágta az ősz szőrpamacsokat.
Bajuszát a most érkezett finom tiszaujlaki pedróval kente, melynek 6
krajcár doboza s az a tulajdonsága, hogy összefogja a legmakrancosabb magyar bajszokat is. Végül |:<hogy>_c ↑:miután:↑ a hajhulladéktól megtisztogassa:| lekefélté tarkóját s puha nyakkefével, {<hogy>_c
10 ↑:miután:↑ a hajhulladéktól megtisztogassa} s bekötötte fejét.
Mikor leold|:t|:a ↓:róla:↓ a kendőt, Ákos <↓:mosolyogva:↓>_c a márványlapra tette a „Kakas Mártont, melyben egy <fránya>_c íródeáktól sok dévaj élcet olvasott, be<ket>tekintett a tükörbe. Kissé elkomolyodott.
- 15 Alig ismert magára. Új ember ült a forgatható borbélyszék bársonypárnáján. Haja, noha lenyírták, többnek látszott. Bajusza viláslasan kunkorodott fel, úgy, ahogy sohase viselte<.>, ezenkívül a tiszaujlak<í>i pedrótól feketébb lett, olyan fényes és meredt, mintha öntöttvasból kalapálták volna ki. Álla azonban sima, bársonytapintatú, üde. Egész mivoltában fiatalabb volt, az tagadhatatlan, négy
20 öt évvel fiatalabb volt, de más volt

- Majd hogy annak rendje és módja szerint leborotválta²⁰ a segéd, hajának esett neki, alul szépen kikerekítette,²¹ géppel, füle mellett pengével nyísszantotta a sarjuhajakat, oldalt ollóval nyeste, gereblyézte, fésülte. Füléből óvatosan kivágta az ősz szőrpamacsokat.
- 5 Bajuszát a most érkezett finom tiszaujlaki pedrővel kente, melynek 6 krajcár doboza²² és az a tulajdonsága, hogy összefogja a legmakrancosabb magyar bajszokat²³ is. Végül, miután a hajhulladéktól megtisztogatta,²⁴ a puha nyakkefével²⁵ lekefélté tarkóját s bekötötte²⁶ fejét.
- 10 Mikor leoldta róla a kendőt, Ákos a márványlapra tette a *Kakas Márton*-t, melyből²⁷ egy írődeáktól sok dévaj élcet²⁸ olvasott és betekintett a tükörbe. Kissé elkomolyodott.
- Alig ismert magára.
- Új²⁹ ember ült a forgatható borbélyszék bársonypárnáján.³⁰ Haja,
- 15 noha lenyírták, többnek látszott, bajusza³¹ villásan kunkorodott, úgy,³² ahogy³³ sohasem viselte, ezenkívül a tiszaujlaki³⁴ pedrőtől feketébb lett, olyan fényes és merev, mintha öntött vasból kalapálták volna ki. Álla azonban síma, bársonytapintatú,³⁵ üde. Egész mivel-tában fiatalabb volt, az tagadhatatlan. Négy-öt évvel fiatalabb volt,
- 20 de más volt és ez nyugtalanította.

²⁰ [E] leberetválta

²¹ [E] [*nincs vessző*]

[Ny] kikerekítette,

²² [E] krajcár a doboza

²³ [E] bajszokat

²⁴ [E] [*nincs vessző*]

²⁵ [E] nyakkefével,

²⁶ [E] tarkóját, bekötötte

²⁷ [E] amelyből

²⁸ [E] sok élcet

²⁹ [Ny] Új

³⁰ [Ny] bársony-párnáján.

³¹ [E] látszott. [*új bekezdés*] Bajusza

³² [E] kunkorodott fel, úgy,

³³ [E] ahogyan

³⁴ [Ny] tiszaujlaki

³⁵ [Ny] bársonytapintatu,

Vizsgálta magát, kis savós szemével, bizalmatlanul. Általában valami idegen kifejezés ült rajta, melyet nem tudott megszokni.

A borbély észrevette ezt.

– Jó lesz? – kérdezte.

5 – Jó,³⁶ – mondta Ákos elégedetlenül, mintha azt mondaná, hogy nem jó.

Fizetett, kezébe vette sétatöjtjét, még egyszer a tükörbe nézett. És most látta, hogy arca is piros volt, kövérebb. Határozottan pirosabb, kövérebb.³⁷

10 Felesége meg volt vele elégedve.

Ő is fésülködött és a tükörasztalkán ép meggyújtotta a borszesz-lámpát,³⁸ melyre rátette a sütővasat. Homlokán az apró haját³⁹ elől-hátul kisütötte, nem hiúságból, csak illedelemből, mert ez már így illik. Arcát púderezte. Csakhogy a szarvasbőrrel nehezen tudta
15 elkenni a rizsport, már gyengén látott és bőrén itt-ott kisebb-nagyobb lisztes foltocskák maradtak. Kezére, mely a házimunkától kicserepesedett, pár csöpp glicerint öntött. Aztán kikereste egyetlen szép ruháját.

A ruhaszekrény hátsó fogasán lógott ez, lepedővel borítva s évenként⁴⁰ csak egyszer-kétszer vette fel, rendszerint úrnapiján,⁴¹ husvétkor,⁴² vagy ilyen kivételes alkalmakkor. Ennek tulajdonítható, hogy bár régen csináltatta, még vadonatújnak hatott.

Lila selyemruha volt, fekete csipke-áthuzattal,⁴³ nyakán fehér csipkezsabóval,⁴⁴ ujjai buggyosak, sonkaújjak,⁴⁵ a szoknya földig

³⁶ [E] [*nincs vessző*]

³⁷ [E] [*nincs pont*]

³⁸ [Ny] borszesz-lámpát, [*sortörésnél*]

³⁹ [E] [Ny] apróhaját

⁴⁰ [E] lepedővel leborítva, évenként

⁴¹ [E] [Ny] Úrnapiján,

⁴² [E] [Ny] Husvétkor,

⁴³ [E] csipke áthuzattal,

⁴⁴ [Ny] csipke-zsabóval, [*sortörésnél*]

⁴⁵ [Ny] sonkaújjak,

4<8>7.

A „Kisfaludy Színház” a város legnagyobb épületében volt, melynek egyik felét ↓:lenn:↓ a Szechenyi Szálló <s> ↓:meg:↓ a Szechenyi kávéház <foglalta el>_{tc}, fönna bálterem foglalta el, másik felét pedig
5 maga a színház, melynek egyik bejárata egy mellékutcába nyílt.

5 érő. Ehhez járult⁴⁶ egy fekete cérna-félkesztyű.⁴⁷ Násfát akasztott mellére, fülébe gyémánt függőt, a családi ékszer, melyet anyjától örökölt. Az új krokodilbőrtárcába beledugta a gyöngyházlátsót, meg a lorgnonját, melyet Pacsirtának ajándékozott, de ketten együtt

10 Ákos körülményesebben készülődött. Nála ez mindig nehezen ment. Felesége kikészítette ruháit, de ő nem találta ezt-azt,⁴⁸ boszszankodott. Gallérját nem tudta összeszorítani, kemény ingmellén egymás után⁴⁹ tört el két gombot, a nyakkendő sem került elő. Szalonkabátját eleinte bőnek érezte, majd szűknek és visszavágyakozott a régi egérszürkébe. De mikor teljesen felöltözködött s az asszony mellé állt, tetszett magának, ezüstlakodalma⁵⁰ jutott eszébe, ahogy a fényképészhez mentek. Friss volt, finom, úri. Csak a tiszteletlen kifejezés bántotta, melyet még a borbély tükrében vett észre. Hiába

15 mosakodott, kefélekedett, az csak nem tűnt⁵¹ el róla. Bajusza egyre ágaskodott. Ha lenyomta, azonnal visszaugrott.

A Kisfaludy Színház⁵² a város egyik legnagyobb épületében volt, melynek egyik felét a Széchenyi-fogadó és a Széchenyi-kávéház, fönn⁵³ a bálterem foglalta el, másik felét pedig a színház,⁵⁴ mely-

20 nek egyik bejárata a kis mellékucába nyílt.⁵⁵

⁴⁶ [E] Ahoz járult

⁴⁷ [E] cérna félkesztyű.

[Ny] cérnafélkesztyű.

[A] [*sortörésnél*]

⁴⁸ [E] ezt, azt,

⁴⁹ [E] [Ny] egymásután

⁵⁰ [E] magának. Ezüstlakodalma

⁵¹ [Ny] tűnt

⁵² [E] Kisfaludy-színház

[Ny] Kisfaludy Színház

⁵³ [E] fönt

⁵⁴ [Ny] színház,

⁵⁵ [Ny] nyílt.

Vajkayék itt surrantak be, <...>_{tc} ↑: az előcsarnokba: ↑, hogy feltűnést ne keltsenek <.>, onnan ↓: pedig: ↓ a földszint kettes páholyba. A <páholy>_c nyitogató kitérte előttük az ajtót, színlapot <adott>_{tc} nyomott kezükbe.

- 5 Az asszony előreült. Maga elé teregette a színlapot, mely nem volt nagyobb egy női zsebkendőnél <,> s olvasgatta. Ákos egyelőre a háttérben maradt a [*kifakult*: zenészeket] figyelte <.>, kik közvetlen alatt <uk> a a pincébe sülyesztett zenekarban <...>_{tc} ↓: kótáikat: ↓ lapozták hangszereiket próbálgatták <,> <s>. <<halkan> <németül
- 10 beszélgettek>>_c. Egy fuvolás <dereses>_{tc} [*kifakult*: ↓: fehér: ↓], <po-facsontjára>_{tc} <↓: éles arcára: ↓>_{tc} ↓: homlokára: ↓ rásütött a lámpa. A hegedűsök németül beszélgettek. Egy trombitás pedig, ki a temetési menetekben szokott működni, valami cseh, kinek gutaütéses piros arca <volt s> ↓: és: ↓, pirinyó orra ↓: volt: ↓, ép nyakába emelte
- 15 tekervényes <szelepes>_{tc} trombitáját, <és> mellyel mintha küszködött volna, mint valami fojtogató <...>_{tc} aranypolyppal.

Vajkayék itt surrantak be az előcsarnokba, hogy föltünést⁵⁶ ne keltsenek, onnan pedig a földszint kettes páholyba. A nyitogató kitérte előttük az ajtót⁵⁷ színlapot⁵⁸ nyomva kezükbe.⁵⁹

Az asszony előre ült. Maga elé terítette a színlapot,⁶⁰ mely nem
 5 volt nagyobb egy női zsebkendőnél⁶¹ és olvasgatta. Ákos egyelőre
 a háttérben maradt, a zenészeket figyelte,⁶² kik közvetlen alatta a
 pincébe sülyesztett⁶³ zenekarban kottáikat⁶⁴ lapozgatták, hangsze-
 reiket próbálgatták. Egy fuvalás fehér homlokára rásütött a lámpa.
 A hegedűsök⁶⁵ németül beszélgettek. Egy trombitás pedig, ki⁶⁶ a
 10 temetési menetben szokott működni, valami cseh, kinek gutaüté-
 ses-piros⁶⁷ arca és pirinyó orra volt, ép nyakába⁶⁸ emelintette teker-
 vényes trombitáját, mintha küszködött⁶⁹ volna vele, mint valami
 fojtogató arany-polippal.⁷⁰

⁵⁶ [E] feltünést

[Ny] föltünést

⁵⁷ [E] [Ny] ajtót,

⁵⁸ [Ny] színlapot

⁵⁹ [E] nyomva a kezükbe.

⁶⁰ [Ny] színlapot,

⁶¹ [Ny] nőizsebkendőnél

⁶² [E] figyelve,

⁶³ [E] [Ny] sülyesztett

⁶⁴ [E] kottáikat

⁶⁵ [Ny] hegedűsök

⁶⁶ [E] aki

⁶⁷ [E] [Ny] gutaütéses piros

⁶⁸ [E] volt és nyakába

⁶⁹ [E] küszködött

⁷⁰ [E] [Ny] aranypolippal.

[A] *[sortörésnél]*

Bár a közönség még gyéren mutatkozott, füllesztő levegő borította a nézőteret. Vasárnap két előadást ↓:is:↓ tartottak, délután és este <is>_c s ezeknek elvihartzott emléke, <áporodott>_c, forró párázata ráfeküdt a mellekre. <<Rosszul szellőztették a színház Nem>
 5 <Nem szellőz>>_c A páholyok sötét sarkaiban <még>_c ott heverték a széttépett jegyek, a színes cukorkák papírai, a narancshéjak. Nem szellőztettek és nem söpörtek. Aztán a sár<vári>**szegi** színházba szégyenszemre, a helyi sajtó sürgető cikkei ellenére még mindig
 10 nem vezették be a villamos világítást, <olaj>_c↓:**petróleum**:↓lám-pákkal világították s azokat valahányszor meggyújtották, nehéz füstöt <eresztettek>_{tc} bocsátottak, valami bús szagot, melyet ők színházzagnak neveztek.

Bár a közönség még gyéren mutatkozott, füllesztő levegő borította a nézőteret. Vasárnap két előadást is tartottak, délután és este s ezeknek elviharzott emléke, forró párázata ráfeküdt a mellekre. A páholyok sötét sarkaiban ott heverték⁷¹ az elhajigált jegyek, a
 5 cukorkák⁷² papírai,⁷³ narancshéjak.⁷⁴ Nem szellőztettek és nem
 söpörtek. Aztán a sárszegi⁷⁵ színházban,⁷⁶ szégyenszemre – a helyisajtó⁷⁷ sürgető cikkei⁷⁸ ellenére – még mindig nem vezették be
 a villanyvilágítást, petróleumlámpással⁷⁹ világították⁸⁰ és azokat
 10 valahányszor meggyújtották, nehéz füstöt bocsátottak, valami bús
 szagot, melyet ők »színház-szag«-nak⁸¹ neveztek.

⁷¹ [E] feküdtek

⁷² [E] jegyek, cukorkák

⁷³ [Ny] papírai,

⁷⁴ [E] papírai, a narancshéjak.

⁷⁵ [E] sárszegi [sic!]

⁷⁶ [E] [nincs vessző]

[Ny] színházban,

⁷⁷ [E] helyi sajtó

⁷⁸ [A] cikkeire [sajtóhiba]

⁷⁹ [E] petróleum-lámpással

[Ny] petróleumlámpással

⁸⁰ [Ny] világították

⁸¹ [E] »színház szag«-nak

[Ny] »színházszag«-nak

[A] »színház-szag«-nak [sortörésnél]

Pacsirta ezért nem járt színházba. Mihelyt megérezte ezt a szagot <,> ↓:és:↓ arcába csapott ez a hőség, és látta előtte, alatta ezt az ismeretlen, nyugtalan tömeget, fejfájást kapott, a tengeribetegséghez hasonló rosszullet, <és> émelygés fogta el. Egyszer három egymás
5 melletti zártszéket váltottak. Az első felvonás után azonban haza kellett menniök. Azóta nem jártak színházba. <O>Leányuk azt mondta, hogy inkább <kézimunkázik>_c otthon marad és kézimunkázik.

Lassan kivirágzott a nézőtér <,> női ruhákkal, <fekete> szmokingokkal,>_c ↓:... .. ↓ ↓:↓ frakkokkal.>_c [b]_c Szemben velük <Pribocza> <egy[?]> elsőemeleti páholyban Priboczayék ültek, az anya, egy <áldott>_c, jóindulatú szőke teremtés <s>, az apa|:| ↓:a **példás családapa Priboczay**:-↓ négy leányával, kik egyformán voltak <öltözve rózsaszín ruhában> fésülve, középütt <simán>_c elválasztott hajjal, s egyforma <↓:üde:↓>_c rózsaszín ruhát hordtak. Mint négy
15 rózsaszál a nyílás különböző korszakában

Pacsirta ezért nem járt színházba.⁸² Mihelyt⁸³ megérezte ezt a szagot és arcába csapott ez a hőség és látta előtte-alatta⁸⁴ ezt az ismeretlen, nyugtalan tömeget, fejfájást kapott, a tengeri betegséghez hasonló rosszullett,⁸⁵ émelygés fogta el. Egy⁸⁶ ízben⁸⁷ három egymás
 5 melletti zártszéket váltottak. Az első felvonás közepén azonban haza kellett menniök. Azóta nem jártak színházba.⁸⁸ Leányuk azt mondta, hogy inkább otthon marad és kézimunkázik.

Lassan kivirágzott a nézőtér.

Szemben velük az⁸⁹ elsőemeleti⁹⁰ páholyban Priboczayék⁹¹ ültek,
 10 az anya, egy jóindulatú, szőke teremtés és az apa, a példás családapa, Priboczay,⁹² négy leányával, kik egyformán voltak fésülve, középütt elválasztott hajjal, egyforma, rózsaszín⁹³ ruhát hordtak. Mint⁹⁴ négy rózsaszál,⁹⁵ a nyílás különböző korszakában.

⁸² [Ny] színházba.

⁸³ [E] színházba, mihelyt

⁸⁴ [E] előtte, alatta

⁸⁵ [Ny] rosszullett [*sajtóhiba*]

⁸⁶ [E] el, egy

⁸⁷ [Ny] ízben

⁸⁸ [Ny] színházba.

⁸⁹ [E] velük – az

⁹⁰ [E] első emeleti

⁹¹ [E] páholyban – Priboczayék

⁹² [E] [*nincs vessző*]

⁹³ [E] rózsaszínü

[Ny] rózsaszín

⁹⁴ [E] hordtak, mint

⁹⁵ [E] [*nincs vessző*]

Mellettük Doba, a bíró, feleségével, egy sovány, kacér, fekete aszszonnyal, ki élt-halt a színházért, főkép a színészekért s ↓:mindig:↓ elhozta ide urát ↓:is:↓, ki idő előtt kopaszodó fejét, búsan-unottan hajtotta kezére.

- 5 A bíró nagyon szomorú volt és okkal. Lépten-nyomon csalta felesége nyíltan, színészekkel, ügyvédbojtárokkal, nagyobb hetedik <és> nyolcadik<as> osztályos gimnazistákkal és azt beszélték, hogy szeretőinek külön kapukulcsot csináltatott s azok bejártak hozzá, mikor nem volt otthon az ura. Ő pedig nem tudott semmit, de
10 semmit, legalább nem mutatta. Hivatalában kítűnően teljesítette magasztos kötelességét, pártatlanul oszt<otta>va az igazságot másoknak, de aztán feleségével meg <az>a felesége barátjaival beült a Széchenyibe és hallgatott. Most is hallgatott.

[levált, hiányzó rész]

Mellettük Doba törvényszéki bíró,⁹⁶ a feleségével, egy sovány, kacér⁹⁷ fekete asszonnyal,⁹⁸ aki élt-halt a színházért,⁹⁹ főképp a színészekért¹⁰⁰ és mindig elhozta ide urát is, ki idő előtt kopaszodó fejét búsan, unottan hajtotta kezére.

5 A bíró¹⁰¹ nagyon szomorú volt és¹⁰² okkal. Lépten-nyomon csalta a felesége, nyíltan,¹⁰³ ügyvédbojtárokkal, színészekkel,¹⁰⁴ nagyobb hetedik, nyolcadik¹⁰⁵ osztályos gimnázistákkal is s¹⁰⁶ azt beszélték, hogy szeretőinek külön kapukulcsot is csináltatott és azok bejártak hozzá, mikor nem volt otthon az ura. Doba pedig nem tudott
10 semmit, de semmit, legalább nem mutatta. Hivatalában¹⁰⁷ kitünően teljesítette magasztos kötelességét, pártatlanul osztva az igazságot másoknak, de aztán feleségével, meg a felesége barátaival beült a Széchenyibe, virzsiniára gyűjtött és¹⁰⁸ hallgatott. Most is hallgatott.

A kaszinópáholyból Füzes Feri és Galló könyökölt ki egy csomó tanácsnokkal, városi úrral,¹⁰⁹ kik¹¹⁰ egyúttal a színügyi¹¹¹ bizottság tagjai. Ezek most egyszerre¹¹² fölkeltek.¹¹³ Belépett Gyalokay, Széll Kálmán új főispánja.

⁹⁶ [E] [*nincs vessző*]

[Ny] bíró,

⁹⁷ [E] kacér,

⁹⁸ [Ny] asszonnyal,

⁹⁹ [Ny] színházért,

¹⁰⁰ [Ny] színészekért

¹⁰¹ [Ny] bíró

¹⁰² [E] szomorú és

¹⁰³ [E] [*nincs vessző*]

[Ny] nyíltan,

¹⁰⁴ [Ny] színészekkel,

¹⁰⁵ [E] hetedik és nyolcadik

¹⁰⁶ [E] és

¹⁰⁷ [E] [*új bekezdés*] Hivatalában

¹⁰⁸ [E] Széchenyibe, rágyújtott egy virzsiniára és

¹⁰⁹ [Ny] úrral,

¹¹⁰ [E] akik

¹¹¹ [Ny] egyúttal a színügyi

¹¹² [Ny] egyszerre

¹¹³ [E] felkeltek.

- Gyalokay valóban „agilis” embernek látszott, amint a „Sárszegi Közlöny” többször megírta róla, <mozgékony>. fürge <moz>, kén-
 eső-eleven mozdulatokkal <, <egy> és egy>, torzonborz bajusszal,
 <melyet kócosan és kúszáltan fölfelé fésült, s oly> mely kúszáltan
 5 fölfelé borzolódt s oly tömötnék rémlett, mintha bajusz kezét
 <is> benne felejtette volna, csupa szelességből s agilitásból két bajusz
 kezét, a bajúsz|:a:| két szárában. Folyton ide-oda mozgott, <intege-
 tett,> hajlongott, integetett, nem tudott ültőhelyében maradni, mi-
 helyt leült, azonnal felállt s aztán mintha parázssá válna alatta a szék,
 10 ismét felugrott. <Leginkább valami> <Egy>_c ↓:Holmi:↓ nyugtalan
 <rágcsa>, virgonc rágcsálóhoz hasonlított, leginkább egy vidrához.
 Alighogy kezelt az urakkal.

[sz. n.]

- Vajkayné felé köszönt, mire Ákos is előbújt a félhomályból s a ↓:fő-
 ispán:↓ páholya felé <hajlo> fordulva meghajtotta magát. <Egy da-
 15 rabig>_c <a>A közönség váltakozva a főispánt és Vajkayt látcsövezte.
 Szerencsére ↑:nem sokáig tartott.:↑ <k>Kopogott a karmester, rá-
 zendítettek a nyitányra.

Gyalokay valóban¹¹⁴ »agilis«¹¹⁵ embernek látszott, amint a *Sárszegi Közlöny*¹¹⁶ többször megírta¹¹⁷ róla, fürge, kéneső-eleven¹¹⁸ mozdulatokkal, torzonborz bajusszal, mely kuszáltan fölfelé borzolódtott és oly tömörnek rémlett, mintha a főispán úr bajuszkefét is benn¹¹⁹ felejtette volna, csupa szelességből és agilitásból,¹²⁰ két bajuszkefét a bajusz¹²¹ két szárában. Folyton izgett-mozgott, hajlongott, integetett, nem tudott ültő helyében maradni, mihelyt leült, azonnal fölpattant,¹²² mintha parázssá¹²³ válna alatta a szék, mindig ugrált. Holmi nyugtalan, virgonc rágcslóhoz hasonlított,
 10 leginkább egy vidrához.

Alighogy kezelt az urakkal, Vajkayék felé köszönt, mire Ákos is előbújt a félhomályból és a főispán úr páholya felé fordulva¹²⁴ meghajtotta magát. A közönség váltakozva a főispánt és Vajkayt látcsövezte. Szerencsére nem sokáig tartott. Kopogott a karmester,
 15 rázendítettek a nyitányra.

¹¹⁴ [Ny] valóba

¹¹⁵ [E] [*nincs idézőjel*]

¹¹⁶ [E] „Sárhelyi Közlöny” [*sic!*]

¹¹⁷ [Ny] megírta

¹¹⁸ [E] kéneső-eleven [*sortörésnél*]

[Ny] kéneső-eleven

[A] [*sortörésnél*]

¹¹⁹ [E] bent

¹²⁰ [E] [*nincs vessző*]

¹²¹ [E] bajusza

¹²² [E] [Ny] felpattant,

¹²³ [Ny] parázsa [*sajtóhiba*]

¹²⁴ [E] fordulva,

Sokan ismerték már a Gésák kedves dallamát. Akadtak olyanok is, <kik már többször>_{tc} például a Priboczay-lányok, kik már többször végignézték az előadást <,>_c a dalokat kívülről tudták. Ákosnak merően új volt minden. Nemcsak a közönség, hanem a kivilágított
5 rivalda, a <kárpit>_c ↑:**kortina**:↑ is, <melynek bal> az álarccal, melynek tátott szájából egy ↑:író:↑ toll fityegett ki.

Amint a függöny felgördült, elállt szeme-szája. <Kissé>_c <e>Előrehajolt, hogy minden figyelmét központosítsa. A

Sokan ismerték már a Gésák kedves dallamát. Akadtak olyanok is, például a Priboczay lányok, kik már többször végignézték az előadást és a dalokat kívülről¹²⁵ tudták, zongorázták mind a négyen. Ákosnak azonban merőben¹²⁶ új volt minden. Nemcsak¹²⁷
 5 a közönség, hanem a kivilágított rivalda, a kortina is, az árarc, melynek tátott szájából író toll¹²⁸ fityegett ki.

Amint a függöny felgördült, elállt szeme-szája. Előrehajolt, hogy minden figyelmét központosítsa. A keleti regék tündérvilága eleve-
 nült meg előtte. Sárga, piros, zöld, lila cikázott, színek,¹²⁹ melyek ösz-
 10 szekeveredtek mozgásokkal, hangokkal, szavakkal, új,¹³⁰ ismeretlen érzésekkel, régi, ismert ábrándokkal. A színpad¹³¹ kápráztató volt.

A japáni teaház homlokzatát látta, lampionok lengtek az indigókék ég háttérében és a csöpp teaházi lányok, a gésák karban énekeltek.

15 Egy-egy szófoszlány megütötte fülét.

»Boldog Japán,¹³²

Még egy ilyen ország¹³³

Nincs igazán.

Csak a mennyország.¹³⁴

20 Finom teát

Csak mi kínálunk.

Venni tehát

Tessék minálunk.«¹³⁵

¹²⁵ [Ny] kívülről

¹²⁶ [E] Ákosnak merőben

¹²⁷ [Ny] Nem csak

¹²⁸ [E] szájából egy író toll

[Ny] író toll

¹²⁹ [Ny] színek,

¹³⁰ [E] [nincs vessző]

¹³¹ [Ny] színpad

¹³² [E] [Ny] [nincs vessző]

¹³³ [E] [Ny] ország,

¹³⁴ [E] Magyarország.

¹³⁵ [E] [nincs kiemelve]

– Japán,¹³⁶ – súgta oda feleségének.¹³⁷

– Igen, Japán, Japán.

Japán, Sárszegén.

5 Ők az előadást nem tudták pontosan követni.¹³⁸ Az, ami a nézőtér-
 6 ren és színpadon történt, a különböző térbeli és időbeli események,¹³⁹
 7 összezagyválódtak előttük, valami cifra gombolyaggá, melynek
 8 pászmáit és szárait nem mingyárt¹⁴⁰ sikerült kigubancolniok. Az
 9 asszony a színlapot betűzte egy ideig, a kardalosnók neveit olvas-
 10 ta, Virág Márta, Joó Anny, Feledy¹⁴¹ Teréz, Labancz Lenke nevét.
 11 Most a¹⁴² színfalak mögött dalolt valaki, szintén a kar dallamát,¹⁴³
 12 s mindenki figyelt a láthatatlan énekesnőre, ki egyszerre zajosan
 13 kilebbent, a nézőtér tapsolt és a zenekarból óriási virágkosarat nyúj-
 14 tottak föl, melyet a karban elhelyezkedő első gésa hajlongva a szín-
 15 padra emelt, aztán félretett. Orosz Olga volt, a primadonna: a híres,
 16 a gonosz, az érdekes, kiről annyi mindent beszéltek.

Ákos elkérte feleségétől a látcsövet, szeméhez igazította. A na-
 gyítóüveg két¹⁴⁴ kerek kristálykörébe csakhamar belibbent a pri-
 madonna.

Mimozát¹⁴⁵ alakította, az első teaházi énekesnőt, kinek, akár
 20 csak¹⁴⁶ a többinek, foglalkozása¹⁴⁷ a szerelem, mely japáni fölfogás¹⁴⁸
 21 szerint nem megbecstelenítő, kenyérkeresete az, hogy áruba¹⁴⁹ bo-
 csátja testét. Bő, virágos kimonót hordott, fehérselyem cipellőt, Mi-

¹³⁶ [E] [Ny] [nincs vessző]

¹³⁷ [E] feleségének –

¹³⁸ [E] tudták úgy követni.

¹³⁹ [E] [nincs vessző]

¹⁴⁰ [E] [Ny] mindjárt

¹⁴¹ [E] Feledi

¹⁴² [E] Most pedig a

¹⁴³ [E] [nincs vessző]

¹⁴⁴ [E] két,

¹⁴⁵ [Ny] Mimozát

¹⁴⁶ [E] [Ny] akárcsak

¹⁴⁷ [E] [Ny] többinek, tisztas foglalkozása

¹⁴⁸ [E] [Ny] fölfogás

¹⁴⁹ [Ny] áruba

móza-frizurát¹⁵⁰ és kétoldalt,¹⁵¹ kecsesen, krizantémet¹⁵² tűzött belé. Mandulaszeme a szemöldök fekete íve alatt tétován rémlett feléje.

A rivalda lámpái visszás fényükkel úgy világították meg ezt a szemet, hogy nem lehetett eldönteni,¹⁵³ még látcső segítségével sem,
 5 vajjon fekete-e vagy kék-e? Néha valóban feketének látszott, néha kéknek, legtöbbször pedig – a kettő között – ibolyafényben¹⁵⁴ ragyogott. Mintha kissé kancsi is lett volna. De ez jól állott neki.

Aztán tekintete is érdekes volt. Mindenkinek egyszerre a szemébe nézett, mindenkivel,¹⁵⁵ ki¹⁵⁶ a nézőtérén volt,¹⁵⁷ egyszerre
 10 foglalkozott, mindenkit igyekezett megbüvölni valami felületes, tartalmatlan kedvességgel. Hangját túlzás lenne szépnek nevezni. Tompa¹⁵⁸ volt, halk, fátyolos. Amint a prózára tért át és csevegni kezdett, minden mondata után kacagott, kissé rekedten. Azt mondták, sokat cigarettázik és pezsgőzik, attól olyan rekedt.

15 Ákost maga a cselekmény nem érdekelte, mert kevésre becsülte azokat a koholt históriákat, melyeket¹⁵⁹ emberek találtak ki és¹⁶⁰ mint heraldikus, a címertan tudósa, ragaszkodott a történelmi igazsághoz. A regényt, színdarabot¹⁶¹ nem tartotta »komoly« dolognak. Nem is olvasott semmiféle munkát, hol a képzelet ott hagyta bű-
 20 vös¹⁶² nyomát. Fiatalabb korában belekezdett egyikbe-másikba, de untatta. A társaságokban olykor, ha könyvről esett szó, megjegyezte,

¹⁵⁰ [E] mimozafrizurát

[Ny] Mimoza-frizurát

[A] [sortörésnél]

¹⁵¹ [Ny] két oldalt,

¹⁵² [E] krizantémet

¹⁵³ [E] [nincs vessző]

¹⁵⁴ [E] pedig a kettő között ibolyafényben

¹⁵⁵ [E] nézett. Mindenkivel,

¹⁵⁶ [E] aki

¹⁵⁷ [E] ült,

¹⁵⁸ [E] [új bekezdés] Tompa

¹⁵⁹ [E] melyet

¹⁶⁰ [E] ki. És

¹⁶¹ [E] [Ny] színdarabot,

¹⁶² [E] bűnös

hogy »csak annyit olvas, amennyit hivatali kötelessége megenged«, de hivatali kötelessége semmit sem engedett meg, ennélfogva semmit sem olvasott.

Egy ízben áttanulmányozta Smithnek¹⁶³ a jellemről szóló művét. Ezt dicsérte, sokáig ajánlgatta ismerőseinek. Elvben általában azokat az épületes, elmemozdító könyveket kedvelte, melyek erkölcsi igazságokat tüntetnek föl, kölcsönhatást a magukban érthetetlen, zavaros tények közt, oly tanulságot például, hogy »a munka megnyeri jutalmát«, a »rossz előbb-utóbb elveszi méltó büntetését« és abba a kellemes káprázatba ringatnak bennünket, hogy senki sem szenved érdemetlenül, senki sem hal meg ok nélkül gyomorrákban. De hol van itt az összefüggés?

Reginald Fairfax, az angol sorhajóhadnagy,¹⁶⁴ kit egy nyúlánk,¹⁶⁵ sudár¹⁶⁶ színész alakított, megcsókolta Mímózát.¹⁶⁷ A nő nem tiltakozott. Kivetkőzve nemes nőiességéből¹⁶⁸ maga ajánlotta föl¹⁶⁹ a csókot az európai ismeretlennek, maga tanította meg arra, micsoda a szerelem művészete.

Mímóza¹⁷⁰ nem is engedte el a fiút, szemérmetlenül ölelte. Ez a perszóna¹⁷¹ semmit sem szégyelt. Hosszan pihent egymáson a két száj, ette¹⁷² egymást, habzsolva a gyönyörűséget, tépdese a kéjt,¹⁷³ melynek nem akart vége szakadni. Egyre izzóbbá,¹⁷⁴ parázslóbbá¹⁷⁵

¹⁶³ [E] Smith-nek, [sortörésnél]

[Ny] Smithnek,

¹⁶⁴ [Ny] sothajóhadnagy, [sajtóhiba]

¹⁶⁵ [Ny] nyulánk,

¹⁶⁶ [E] sugár [sajtóhiba]

¹⁶⁷ [E] [Ny] Mímózát.

¹⁶⁸ [E] [Ny] nőiességéből,

¹⁶⁹ [E] fel

¹⁷⁰ [E] [Ny] Mímóza

¹⁷¹ [E] perszóna

¹⁷² [E] száj és ette

¹⁷³ [E] [Ny] kéjt,

¹⁷⁴ [Ny] izzóbbá,

¹⁷⁵ [E] parázslóvá

- vált az ölelkezés,¹⁷⁶ úgyhogy¹⁷⁷ a sárszegi polgárok – nők és férfiak egyaránt – lélekzetüket visszafojtva lesték, mi következik ezután, rájuk csavarták a látcsövet és mintegy tanulva tőlük, akár az iskolában lévő diákok, arra gondoltak, hogy hasonló körülmények között
- 5 majd ők is így fognak¹⁷⁸ cselekedni.
- Ákoshoz¹⁷⁹ oly közel hozta a képet a látcső, hogy pillanatra visszahökkent.
- Rosszalón¹⁸⁰ letette látcsövét, elkomorult, majd¹⁸¹ feleségére tekintett, mintha kérdezné, mit szól ehhez az ildomtalanansághoz.
- 10 Az asszony semmit sem szólt. Őneki¹⁸² már régen megvolt lesújtó¹⁸³ véleménye a színészekről.¹⁸⁴ Gyakran beszélt Pifkó Etelről, egy régi sárszegi színésznőről,¹⁸⁵ ki¹⁸⁶ áldott állapotban megmérgezte magát és sírja¹⁸⁷ ott állt a sárszegi temetőn kívül, mert el sem temették a szentelt¹⁸⁸ földben,¹⁸⁹ nem részesült az Egyház¹⁹⁰ utolsó
- 15 áldásában.

¹⁷⁶ [E] ölelkezés,

¹⁷⁷ [E] ugy, hogy

[Ny] úgy hogy

¹⁷⁸ [E] is fognak [sajtóhiba]

¹⁷⁹ [E] [nincs új bekezdés] Ákoshoz

¹⁸⁰ [E] Rosszalva

¹⁸¹ [E] elkomolyult. Majd

¹⁸² [E] [Ny] Ő neki

¹⁸³ [E] meg volt a lesújtó

[Ny] lesújtó

¹⁸⁴ [E] színésznőkről.

[Ny] színészekről.

¹⁸⁵ [Ny] színésznőről,

¹⁸⁶ [E] aki

¹⁸⁷ [E] [Ny] és beszentetetlen sírja

¹⁸⁸ [E] szent

¹⁸⁹ [Ny] szentelt-földben, [sortörésnél]

¹⁹⁰ [E] egyház

[sz. n.]

[levált, hiányzó rész]

- Érdekes. Hát én meg se ismertem volna. Milyen jó a maszkja.
- És a hangja, kérlek. Egészen elferdíti.

Szolvay pöszén beszélt, <har>_{tc} mekegett, harákkolt. Minden mókaja után egymásra néztek <,>. <összenevettek>_{tc}. Egyik mosoly a
5 másikat gyullasztotta <meg>_{tc}.

[levált, hiányzó rész]

nevettek.

Annyira nevettek, hogy meg se hallották páholyuk ajtaján a [*elmosódott*: kopo]gást. Környey <jött>_c ↑:nyitott:↑ be. |:<még>_c a|:z:| ↓:első:↓ felvonás <alatt.>_c vége felé.:|

10

- ↓:No:↓<H>hogy mulattok? – érdeklődött.
- Kitűnően – felelt az asszony.
- Kedves bolondság – enyhítette a véleményét Ákos<.>– minden-
esetre mulatságos.
- Várjatok, most jön a java.

Vun-Csi¹⁹¹ mindkettőjüket¹⁹² földerítette. Az »Ezer gyönyörűséghez« címzett teaház tulajdonosa, a copfos kínai,¹⁹³ jobbra-balra futkározott. Kifogyhatatlan volt ötletekben.

– Tudod-e ki ez? – kérdezte Ákos.

5 – Kicsoda?

– Szolyvay.

– Az lehetetlen.

– Nézd meg a színlapot.¹⁹⁴ Ő Vun-Csi.

– Érdekes. Én meg sem ismertem volna. Milyen jó a maszkja.

10 – És a hangja, kérlek. A hangja. Egészen¹⁹⁵ elferdíti.

Szolyvay pöszén beszélt, mekegett, harákkolt. Minden mókája után egymásra néztek Vajkayék. Egyik mosoly a másikat gyullasztotta.

Amikor pedig Immari márki megjelent piros napernyője alatt, azzal fenyegetvén Vun-Csit, hogy ellicitálja teaházát, a kínai¹⁹⁶ ijed-
15 tében hasra vágódott.¹⁹⁷ Rengett a színház¹⁹⁸ a kacagástól. Ákos és felesége nevettek.

Annyira nevettek, hogy meg sem hallották páholyuk ajtaján a kopogást. Környey nyitott be, az első felvonás vége felé.

– No – érdeklődött – hogy¹⁹⁹ mulattok?

20 – Kitünően,²⁰⁰ – felelt az asszony.

– Kedves bolondság,²⁰¹ – enyhítette a véleményyt Ákos²⁰² – min-
denesetre mulatságos.

– Várjatok, most jön a java.

¹⁹¹ [E] áldásában. Így gondolkozott Orosz Olgáról is. [új bekezdés] Vun-Csi

[Ny] áldásában. Így gondolkozott Orosz Olgáról. [új bekezdés] Vun-Csi

¹⁹² [E] [Ny] Vun-Csi azonban mindkettőjüket

¹⁹³ [Ny] kínai,

¹⁹⁴ [Ny] színlapot.

¹⁹⁵ [E] [Ny] kérlek. Egészen

¹⁹⁶ [Ny] kínai

¹⁹⁷ [E] [Ny] hasravágódott.

¹⁹⁸ [Ny] színház

¹⁹⁹ [E] érdeklődött, hogy

²⁰⁰ [E] [Ny] [nincs vessző]

²⁰¹ [E] [Ny] [nincs vessző]

²⁰² [E] [Ny] Ákos,

Környey mint színházi törzsvendég ↓:csak:↓ a közönséget látsö-
vezte.

– Láttatok? – kérdezte.

Egy másodemeleti páholy felé mutatott, hol Zányi Imre ült, egy
5 <rossz> ↓:szalma:↓ sárgahajú, ↑:kétes hölgy|:ike:|↑ <[...] színész-
nő>_{tc} <↓:színházi prima:↓>_{tc} társaságában.

– Minden este itt ül. ↑:- mutatott Zányi felé:↑ De csak akkor,
ha ↓:Ő játszik. A nagy Ő,↓ Orosz Olga <játszik>_c. Halálosan sze-
relmes belé. |:Már két éve:|

10 <Ákos látsövév Zányira szegezte.

– Már két éve – tette hozzá Környey.>_c

51.

Ákos most ↓:látcsövév:↓ hol Zányi<t>ra, hol Orosz Olgá<t>ra
<látcsövezte>_c ↑:szegezte:↑.

15 Környey a <felvonás-vég>_{tc} felvonásközben <is páholyukban ma-
radt.>_c Vajkayné <helyi pel>_{tc} városi pletykákkal szórakoztatta, Ákos
pedig komoly szalonkabátjában|,| fésülten <|:kipedrett bajszával:|>_c
<csakhamar>_c ↓:kipedrett bajszával:↓ feltűnt a kaszinópáholyban,
a városi [szakadás:] között. Tisztel<gett>_c ↓:kedett:↓ a fő-
20 ispánnál ki <igen> ↓:nagyon:↓ kedvesen fogadta <s> <nyomban>
|:felugrott és leült, ismét felugrott könnyű, sohase nyugvó kis tes-
tével:,| ↓:-,nyomban [szakadás: ...]:↓ <megkérte,> <m>Meghivta
másnapra ebédre<.>_c |:melyen jelen lesz a budapesti kormánybiztos
is.:| aztán <elbeszél>_{tc} a [szakadás: ...] <Albrechtszoborügyről, a
25 Hencziügyről>_c ↓:tisztá választásokról:↓ <s a Dreyfuspörről>_c be-
szélgettek, <még pe[leszakadva: ...]> <oly melegen,>_{tc} oly közvetle-
nül ↑:és magvasan:↑ hogy <Ákos a második felvonásra ott>_{tc} észre
se vették, megkezdődött a második felvonás<t>_c. Ezt Ákos innen
<↑:a főbiró[?] [...]:↑>_c nézte végig.

Környey, mint színházi²⁰³ törzsvendég, csak a közönséget látcsövezte.

– Láttátok? – kérdezte.

Egy másodemeleti páholy felé mutatott, hol Zányi Imre ült, szalmasárga²⁰⁴ hajú, kétes hölgyike társaságában.

– Minden este itt ül,²⁰⁵ – mutatott Zányi felé,²⁰⁶ a főparancsnok.

– De²⁰⁷ csak akkor, ha Ő játszik. A nagy Ő. Orosz Olga. Halálosan szerelmes belé. Már két éve.

Ákos most látcsövét hol Zányira, hol Orosz Olgára szögezte. Nem tudott betelni velük.

Környey a felvonás után Vajkayné városi pletykákkal szórakoztatta, Ákos pedig komoly szalonkabátjában, fésülten, kipödrött bajuszával föltűnt²⁰⁸ a kaszinó-páholyban²⁰⁹ a városi urak között. Tisztelkedett a főispánnál, ki nagyon kedvesen fogadta, ismét fölugrott²¹⁰ és ismét leült, sohasem nyugvó²¹¹ könnyű kis²¹² testével²¹³ s nyomban meghívta másnapra,²¹⁴ ebédre, melyen²¹⁵ jelen lesz a budapesti kormánybiztos is. Aztán a tiszta választásokról beszélgettek, oly közvetlenül és magvasan, hogy észre sem vették, megkezdődött a második felvonás. Ezt Ákos innen nézte végig.

Ijas Miklós a felvonás közepén érkezett, miután elvégezte szerkesztőségi munkáját. Leült a *Sárszegi Közlöny*²¹⁶ állandó helyére.

²⁰³ [Ny] színházi

²⁰⁴ [E] [Ny] ült, egy szalmasárga

²⁰⁵ [E] [Ny] [nincs vessző]

²⁰⁶ [E] [Ny] [nincs vessző]

²⁰⁷ [E] [Ny] főparancsnok. De

²⁰⁸ [E] [Ny] feltűnt

²⁰⁹ [E] [Ny] kaszinópáholyban

[A] [sortörésnél]

²¹⁰ [E] felugrott

²¹¹ [E] [Ny] nyugvó,

²¹² [Ny] könnyűkis

²¹³ [Ny] testével,

²¹⁴ [E] [nincs vessző]

²¹⁵ [E] amelyen

²¹⁶ [E] *Sárhelyi Közlöny* [sic!]

- Ijas Miklós <<csak most érkezett <,>. miután> <Szo>>_{tc} a felvonás közepén ↓:érkezett:↓, miután elvégezte szerkesztőségi munkáját. Leült a „Sár<vári>**szegi** Közlöny” állandó helyére. Szokása szerint oda se nézett a szinpadra. Fejét elfordítva az elülső zártszék támlájára
- 5 <támaszkodott>_{tc} ↑:könyökölt:↑, egy mozdulattal, mely azt jelentette:
– Mucsá.

- Sohasem volt meglepődve az előadással, de azért mindig<ket>kre>_{tc} eljött, <végignézte>_c. Különösen Szolyvayt bírálta keményen, kiről utóbb is megírta, hogy „a kakasülőnek játszik <s
- 10 Budapesten az ilyen vidéki>_{tc}, a Vun-Csi alakítása <pedig>_{tc} egyenesen fölháborító, minden ember- és lélekismeret nélkül való vidéki komédiázás, melyet a budapesti <szinpadokon>_{tc} ↓:közönség:↓ <egyesen <kinevetnének>>_c ↓:visszautasítana:↓.” Ezt a bírálatot, mely <a helyisajtóban>_{tc} nem kis föltűnést keltett, sokan szigorúnak,
- 15 sokan <egyesen>_c igazságtalannak tartották. Maga Szolyvay is, ki <előd[?]>_{tc} egykét napig gondolkozott rajta, de aztán <tovább>_{tc} folytatta bakugrásait, melyek továbbra is ellenállhatatlan kacajt fakasztottak. <A <közönség> ↓:nézőtér:↓ tüntetően ünnepelte, minden szavát <megtapsolta>_c ↓:leste:↓, kupléit újrázta,>_c <a>A szerkesztő
- 20 <pedig>_c fölbiggyesztette <szaj>_{tc} ajkait, ↓:úgy:↓ bosszankodott.

Szokása szerint²¹⁷ oda se²¹⁸ nézett a színpadra.²¹⁹ Az előző zártszék támlájára könyökölt²²⁰ olyan mozdulattal,²²¹ mely azt jelentette: Mucsá.

5 Sohasem volt megelégedve az előadással, de azért mindegyikre
eljött. Különösen Szolyvayt bírálta²²² keményen, kiről utóbb is meg-
írta, hogy: »a kakasülőnek játszik s a Vun-Csi²²³ alakítása egyenesen
fölháborító, minden ember- és lélek-ismeret²²⁴ nélkül való vidéki
komédiázás, melyet a budapesti közönség visszautasítana«.

10 Ezt²²⁵ a bírálatot,²²⁶ mely nem kis föltűnést²²⁷ keltett, sokan szí-
gorúnak, sokan igazságtalannak tartották,²²⁸ maga Szolyvay is, ki
egy-két napig gondolkozott rajta, de azután folytatta bakugrásait,
melyek ellenállhatatlan²²⁹ kacajt fakasztottak. A szerkesztő fölbígy-
gyesztette²³⁰ ajkait, úgy bosszankodott.

²¹⁷ [E] szerint,

²¹⁸ [E] sem

²¹⁹ [Ny] színpadra.

²²⁰ [Ny] könyökölt,

²²¹ [E] könyökölt, egy mozdulattal,

²²² [Ny] bírálta

²²³ [E] s Vun-Csi

²²⁴ [E] ember és lélekismeret

²²⁵ [Ny] visszautasítana.» [*nincs új bekedés*] Ezt

²²⁶ [Ny] bírálatot,

²²⁷ [E] feltűnést

²²⁸ [E] tartottak, [*sajtóhiba*]

²²⁹ [Ny] ellenállhatatlan

²³⁰ [E] [Ny] felbiggyesztette

- <Ijas>_c <c>Csak akkor mozdult meg, mikor Molli alakítója lépett a szinpadra, Lator Margit, a soubrette. Őt vérbeli színésznőnek tartotta, cikkeiben dicsérte friss ötletességét, hangterjedelmét pedig Orosz Olgáé fölé helyezte. <<Budapesti> ↓:<<Híres>_c |:Nagy:|>_c
- 5 [...]:↓>_c <primadonnához>_c ↓:Küry Klárához:↓ hasonlította ↓:őt:↓ és több ízben kifejtette, hogy egyik budapesti szinpadon lenne méltó helye. <Azt beszéltek, hogy versei hozzá>_{tc} Állítólag a versei a „Sár<vári>szegi Közlöny”ben mind hozzá szóltak. A szerkesztő fejét
- 10 mutassa érdektelenségét, megőrizze a független kritika méltóságát.>_c

Csak akkor mozdult ki ebből a helyzetéből, mikor²³¹ Molly alakítója lépett a színpadra,²³² Lator Margit, a szubrett.²³³ Őt vérbe-
 li színésznőnek²³⁴ tartotta, cikkeiben dicsérte²³⁵ friss ötletességét,
 hangterjedelmét pedig Orosz Olgáé fölé helyezte, Küry²³⁶ Klarához
 5 hasonlította őt²³⁷ és több ízben²³⁸ kifejtette, hogy egyik budapes-
 ti színpadon²³⁹ lenne méltó helye. Állítólag versei a *Sárszegi Köz-
 löny*-ben²⁴⁰ mind hozzá szóltak.

²³¹ [E] [Ny] amikor

²³² [Ny] színpadra,

²³³ [E] szubrette.

[Ny] soubrette.

²³⁴ [Ny] színésznőnek

²³⁵ [Ny] dicsérte

²³⁶ [E] helyezte. Küry

²³⁷ [Ny] őt,

²³⁸ [Ny] ízben

²³⁹ [Ny] színpadon

²⁴⁰ [E] *Sárhelyi Közlöny*-ben [*sic!*]

- Környey a második felvonás <ut>_{tc} után átment a kaszinópáholy-
 ba, <aztán levitte Ákost, hogy elszívjanak egy cigarettát>_{tc} magával
 vitte Ákost, <hogy elsz>_{tc} elszívni egy cigarettát. Zegzugos <fo-
 lyosókon> ↓:boltiveken:↓ <haladtak végig> ↓:botorkáltak:↓, míg
 5 <kiérték> a szálló első emeletére ↓:<kijöttek>_c |:érték:|:↓, a vörös
 márvány lépcsőre, melynek széles fokain egykor <hárman>_{tc} Ákos
 <a> feleségével leányával a bálterembe ment. Még mindig két ciprus
 közt állt a nagyűkör, mely előtt a nők fölmenet igazították. De a
 bálterem ajtaja be volt zárva. Barátságtalan félhomály lengett a fo-
 10 lyosón. <a>A szobalány, egy dundi|:-:|kövér nő fehér harisnyában
 ↓:magas sarkú:↓ lakkcipőben, kezében ↓:sárgaréz:-↓ gyertyatartóval
 <sétált a folyosón>_{tc}, <jött, <és> ment>_c ↓:ideoda <járkált>_c ringott:↓
 s a lépcső karfájára támaszkodva |:félreérthetetlen:| jeleket adott
 a fiatalembereknek. Szemérmetlen élet folyt <itt>↓:erre:↓, annyi
 15 szent. |:[:b]>_c Lassan lépdelték le a:|
 <Még egy>_c ↓:lépcsőkön, áthaladtak <és>_c:↓ kisajtón <kellett
 bemenniök,> és egy udvaron <léptek ki>_c ↑:érték:↑, a színház ud-
 varára. Itt rágyújtottak.
 Acetylén lámpa világította meg a díszletek vászonhálót[?] [el-
 20 mosódott:]

Környey a második felvonás végeztével átment a kaszinó-páholyba,²⁴¹ magával vitte Ákost, elszívni lenn az udvarban egy cigarettát.

Zegzugos²⁴² boltíveken²⁴³ át botorkáltak, míg²⁴⁴ a fogadó első emeletére értek, a vörösmárványlépcsőre,²⁴⁵ melynek széles fokain
 5 egykor Ákos, feleségével,²⁴⁶ leányával a bálterembe ment. Még mindig két ciprus között állt a nagytükör, mely előtt a nők hajukat²⁴⁷ igazították. De a bálterem ajtaja be volt zárva. Barátságtalan félhomály lengett a folyosón. A szobalány, egy dundi-kövér nő fehér harisnyában, magassarkú lakkcipőben, kezében vörösréz-gyertya-
 10 tartóval,²⁴⁸ ide-oda ringott és a lépcső karfájára támaszkodva²⁴⁹ olykor félreérthetetlen jeleket adott a fiatalembereknek. Szemérmetlen élet folyt erre, annyi szent.

Sietve²⁵⁰ lépkedtek le a lépcsőkön, áthaladtak a kisajtón és egy udvarra értek, a színház²⁵¹ udvarára. Itt rágyújtottak.

15 Acetilénlámpa világította meg a díszletek vászonhatát, rikító fénnel. A lampionokat, melyek a színpadon²⁵² szerepeltek, kopott suhancok szedték le és bevitték egy raktárba.

²⁴¹ [E] kaszinópáholyba,

²⁴² [E] [*nincs új bekezdés*] Zegzugos,

[Ny] Zegzugos,

²⁴³ [Ny] boltíveken

²⁴⁴ [Ny] míg

²⁴⁵ [E] vörös márvány lépcsőre,

²⁴⁶ [E] Ákos a feleségével,

²⁴⁷ [E] nők fölmenet hajukat

²⁴⁸ [E] vörösréz gyertyatartóval,

²⁴⁹ [E] támaszkodva,

²⁵⁰ [E] Lassan

²⁵¹ [Ny] színház

²⁵² [Ny] színpadon

Középütt, a nagy platánfa alatt,²⁵³ Szolyvay ült valami vendéglői asztalon, kínai ruhájában és fehér fröccsöt ivott.

– Remek vagy,²⁵⁴ – gratulált neki Környey.

– Remek,²⁵⁵ – szólt Ákos²⁵⁶ – remek, remek²⁵⁷ – és kacagott.

5 Folyton szorongatta kezét, folyton nézte őt és folyton kacagott.²⁵⁸

Micsoda ördögös²⁵⁹ egy fickó ez a Szolyvay. Szolyvay és mégsem²⁶⁰

az. Copfja most is himbálózott tar fejről, a vastag festéken izzadság-csöppek²⁶¹ gyöngyöztek át. Ákos nem tudta visszatartani nevetését.

Szolyvay pedig komoly dolgokról beszélt a csoportnak, mely²⁶²

15 körülvette, Orosz Olga és Zányi Imre esetéről, illetve a régi szerelem legújabb fejleményéről.

Gál doktor volt itt, mint színházi²⁶³ orvos, több bizottsági tag, aztán egyéb benfentesek, a művészek barátai,²⁶⁴ Fehér tata is, az Agrár Bank igazgatója.²⁶⁵ Ő²⁶⁶ most más híján²⁶⁷ egy névtelen gésát

15 öleltetett, kinek szemhéján kék²⁶⁸ árnyék sötétedett.

²⁵³ [E] [*nincs vessző*]

²⁵⁴ [E] [Ny] [*nincs vessző*]

²⁵⁵ [E] [Ny] [*nincs vessző*]

²⁵⁶ [Ny] Ákos,

²⁵⁷ [Ny] remek,

²⁵⁸ [E] [Ny] nevetett.

²⁵⁹ [E] [Ny] ördögös

²⁶⁰ [Ny] még sem

²⁶¹ [E] [Ny] izzadságcsoepe

²⁶² [E] amely

²⁶³ [Ny] színházi

²⁶⁴ [E] barátai. [*sajtóhiba*]

²⁶⁵ [E] Bank derék igazgatója.

²⁶⁶ [E] igazgatója. ő [*sajtóhiba*]

²⁶⁷ [Ny] híján

²⁶⁸ [E] két

– Rémes botrány volt,²⁶⁹ – folytatta a komikus²⁷⁰ a már meg-
kezdett elbeszélést. – Tegnap²⁷¹ este a Bíboros²⁷² harmadik fölvo-
nását²⁷³ félórával később kezdtük. A közönség már nem tudta, mi
5 történt. Hát az az örült Zányi a második felvonás után, úgy ahogy
volt, bíbor²⁷⁴ talárban, aranylánccal²⁷⁵ kiment a városba. Orosz²⁷⁶
Olgához rohant²⁷⁷ a lakására, a Bólyai-uccába.²⁷⁸ Egyszerre rájött a
féltekenység. Ott beverte az ablakot, iszonyú patáliát csinált és vé-
res kézzel jött vissza. A Széchenyiből látták is, amint a bíborosi²⁷⁹
ruháját fölfogva²⁸⁰ visszafelé szaladt. Nagy muri²⁸¹ volt. Egy havi
10 gázsijába kerül.²⁸²

A társaság ámul, firtatta a részleteket.

– Olga most már tudni sem akar róla,²⁸³ – tette hozzá Szolyvay.
– Férjhez²⁸⁴ megy. Azt mondják, Kárász Dani el is veszi.

Kárász Dani, a földbirtokos, az ezerholdas Kárász István fia, elvesz
15 egy színésznőt.²⁸⁵ Ez izgatta őket. Vallatni akarták, de a komikus²⁸⁶
eldobta cigarettáját, mert meglátta Ijas Miklóst, ki Lator Margit

²⁶⁹ [E] [Ny] [*nincs vessző*]

²⁷⁰ [E] [Ny] kórikus

²⁷¹ [E] [Ny] elbeszélést. Tegnap

²⁷² [Ny] Bíboros

²⁷³ [E] [Ny] felvonását

²⁷⁴ [Ny] bíbor

²⁷⁵ [E] aranylánccal,

²⁷⁶ [E] [Ny] városba, Orosz

²⁷⁷ [E] rohant,

²⁷⁸ [E] Bólyay-utcába.

²⁷⁹ [E] bíboros

[Ny] bíborosi

²⁸⁰ [E] [Ny] fölfogva,

²⁸¹ [E] pofozkodás

²⁸² [E] került.

²⁸³ [E] [Ny] [*nincs vessző*]

²⁸⁴ [E] Szolyvay – Férjhez

[Ny] Szolyvay. Férjhez

²⁸⁵ [Ny] színésznőt.

²⁸⁶ [E] [Ny] kórikus

öltözőjéből közeledett a csoport felé. Ők a kritika óta nem beszéltek egymással. Szolyvay egy mandarin méltóságával vonult vissza.

Környey Ijasba karolt. Bemutatta Ákosnak.

– Ti nem ismeritek egymást? – kérdezte. – Vajkay²⁸⁷ Ákos – Ijas

5 szerkesztő.

Ijas elbiggyesztette²⁸⁸ száját. Nem szerette, ha szerkesztőzik.

Meghajolt, leemelte²⁸⁹ kalapját Ákos²⁹⁰ előtt.

– Szervusz,²⁹¹ – köszöntötte Ákos.²⁹²

– Szervusz,²⁹³ – mondta Ijas.

10 Együtt mentek a cukrászdáig, bámulva egymást, de egy szót sem beszélve. Ott elváltak.

Ákos vett egy aranyzsinórral²⁹⁴ atkötött csokoládés-dobozt,²⁹⁵ fölvitte²⁹⁶ feleségének a páholyba.

Attól, amit látott, hallott,²⁹⁷ kóválygott a feje. Nem mindent fogott
15 föl²⁹⁸ egészen, nem mindent értett. Zavartan nézett maga elé s²⁹⁹
örült, mikor ismét felgördült a függöny és belemerülhetett a játék
csinált, de mégis egyszerűbb, áttekinthetőbb látványába.

²⁸⁷ [E] kérdezte [*nincs pont*] Vajkay

[Ny] kérdezte. Vajkay

²⁸⁸ [E] [Ny] elbiggyesztette

²⁸⁹ [E] lemelte

²⁹⁰ [E] Ákos. [*sajtóhiba*]

²⁹¹ [E] [Ny] [*nincs vessző*]

²⁹² [E] Ákos [*sajtóhiba*]

²⁹³ [E] Szervus [*nincs vessző*]

[Ny] [*nincs vessző*]

²⁹⁴ [E] [Ny] arany zsinórral

²⁹⁵ [E] csokoládédobozt,

[Ny] csokoládésdobozt,

[A] [*sortörésnél*]

²⁹⁶ [E] felvitte

²⁹⁷ [E] látott és hallott,

²⁹⁸ [E] fel

²⁹⁹ [E] és

- A Gésák³⁰⁰ japáni nyoszolyólányoknak öltözve³⁰¹ énekel, tánccal ünnepelték Immári márki lakodalmát a krizantém ünnepén. Az is, kit³⁰² Fehér tata ölelgetett. A kis nőcskék, a taknyosok, szőkék, barnák, soványak, kövérek, mind a gyönyör felé tartották³⁰³ csőrüket.
- 5 Köztük pedig első közt az első, Orosz Olga. Sikere percről-percre növekedett. A cselekmény a színpadon csak körötte forgott. Mindenki róla beszélt, mindenki rátekintett. Valóban, micsoda gyönyörű dög volt, micsoda³⁰⁴ cudar, istentelen kis macska. Már³⁰⁵ nem is fiatal. Túl³⁰⁶ a harmincon,³⁰⁷ talán már harmincöt is elmúlt.³⁰⁸ Húsa
- 10 azonban porhanyó,³⁰⁹ kéjesen-fáradt,³¹⁰ mintha a sok idegen ágy, a sok idegen kar megpuhította volna, az arca lágy, mint a banán omló bele, a melle pedig³¹¹ mint két apró szőlőfürt.³¹² Valami romlatag báj lakozott benne, a korai hervadás és halál költészete. Úgy szívta³¹³ a levegőt, mintha sütné³¹⁴ a száját, a kis forró szajhaszáját³¹⁵ mintha
- 15 édességet nyalogatna, pezsgőt³¹⁶ szürcsölne.³¹⁷

300 [E] gésák

301 [E] [Ny] öltözve,

302 [E] akit

303 [E] tátották

304 [Ny] volt. Micsoda

305 [E] macska, már

306 [A] fiatal, Túl [sajtóhiba]

307 [E] harmincan,

308 [Ny] elmúlt.

309 [E] porhanyós,

310 [E] kéjesen fáradt,

311 [E] pedig,

312 [E] szőlőfürt.

[Ny] szőlőfürt.

313 [E] szitta

314 [E] csipné

315 [E] szajha száját,

[Ny] szajhaszáját,

316 [E] [Ny] nyalogatna, mintha pezsgőt

317 [E] pezsgőt zürcsölne. [sajtóhiba]

Alig énekelt, csak trillázott, rikácsolt,³¹⁸ hanyagul, össze-vissza. De a nézők³¹⁹ épügy³²⁰ bámulták őt, mint a szereplők.³²¹ Odaadták volna neki mindenüket.

Van-e igazság? Erre a buja, bibliai paráznára, erre a förtelmes
5 perszonára kénköves eső kellene és virág hull rá. Mindenki ismeri erkölcstelen életét, piszkos ügyeit, megvásárolható voltát. Tudják, hogy a társadalom szemete, ki arra sem érdemes, hogy beletöröljék a lábukat. Mit törődnek azonban ezzel? Körülrajongják, minden az övé, ő a nagy nő, több³²² mint a szelidség³²³ és jóság, szeretik őt, ki
10 semmi szeretetre, semmi tiszteletre sem érdemes, minden szépet, minden fennköltet³²⁴ kigúnyol. Nincs igazság, nincs igazság.

Ákos látcsövét szemére szorítva azon gondolkodott,³²⁵ mit tenne, ha egyszer találkozna vele. Úgy érezte, hogy elfordítaná fejét,³²⁶ végigmérné tekintetével, vagy egyszerűen köpne³²⁷ előtte.³²⁸
15 Ezekről a sötét gondolatokról³²⁹ ismét Vun-Csi térítette el, ki betáncolt a színpadra és ezúttal igazán remekelt. Bús, hosszú copfjával legyezve magát³³⁰ híres kuplóját énekelte:

»Csúf, csúf,³³¹ csakugyan,
A kínai³³² tincs.³³³

³¹⁸ [E] riká- olt, [sortörés; sajtóhiba]

³¹⁹ [E] De a ők [sajtóhiba]

³²⁰ [E] éppügy

³²¹ [E] mint a replót. [sajtóhiba]

³²² [E] több,

³²³ [Ny] szelidség

³²⁴ [E] fennköltet

³²⁵ [E] gondolkozott,

³²⁶ [E] elfordítaná a fejét,

³²⁷ [E] [Ny] kiköpne

³²⁸ [Ny] előtte, [új bekezdés] Ezekről [sajtóhiba]

³²⁹ [E] [Ny] gondolatoktól

³³⁰ [E] magát,

³³¹ [E] [nincs vessző]

³³² [Ny] kínai

³³³ [E] tincs,

- Node³³⁴ volt s van-e nép,
 Hol ilyesmi nincs?
 Van-e föld, hol a copf
 Nem ismeretes.³³⁵
- 5 Hip-hop³³⁶, csunya copf³³⁷
 Hess, hess, hess!³³⁸
- Hatása olyan nagy volt, hogy az előadást percekre föl³³⁹ kellett
 függeszteni, mert a taps nem akart megszűnni.
- Tapsolt mindenki, a páholyok, a zártszékek,³⁴⁰ a kakasülő,³⁴¹
 10 tapsolt kihajolva páholyából³⁴² magáról megfélemedkezve Ákos is, ki
 beleolvadt³⁴³ a tetszés mindent elragadó mámorába és páholy kö-
 nyöklőjén³⁴⁴ verte ki a dal ütemét. Nem bánta már, ha látcsövezik.
 A tömeg láza tovasodorta őt is,³⁴⁵ feleségét is. Úgy³⁴⁶ nevettek, hogy
 potyogtak szemükből a könnyek.³⁴⁷
- 15 – Csúf, csúf, csakugyan,³⁴⁸ – kuncogott az asszony.
 – Hess, hess,³⁴⁹ – visszhangozta³⁵⁰ Ákos,³⁵¹ tréfásan feléje muto-
 gatva, böködve a levegőt.

334 [E] No de

335 [E] ismeretes?

336 [E] Hipp-hopp

[Ny] [nincs vessző]

337 [E] copf,

338 [E] [nincs idézőjel, nincs kiemelve]

339 [E] fel

340 [Ny] zárszékek,

341 [E] kakasülők,

342 [E] páholyából,

343 [E] beolvadt

344 [E] páholykönyöklőjén

345 [Ny] és, [sajtóhiba]

346 [E] is. – Ugy

347 [E] [Ny] hogy szemükből potyogtak a könnyek:

348 [E] [Ny] [nincs vessző]

349 [E] [Ny] [nincs vessző]

350 [Ny] visszhangozta

351 [E] [nincs vessző]

[sz. n.]

- [b] E<z>bben a forró hangulatban végződött az előadás. Ákos
 <sajnálta, hogy vége nem>_{tc} meglepődve látta, hogy a <<függöny>_c
 ↓:kortina:↓ <harmadszor>>_c ↓:kortina:↓ <is>_c ↓:utolszor is:↓ le-
 gördül|:t| <,>s a közönség <pedig>_{tc} a ruhatár<ak>_{tc} felé <ment>_{tc}
 5 ↓:tódult:↓. [b] Pár pillanatig ült a helyén, a színlapot nézte, dörzsöl-
 get<te>ve kezét <,>. Elővette <↑:friss, négyszög:↑>_{tc} <zsebkendő-
 jét>_{tc} szalónkabátja felsőzsebéből négyszögletűre <össze>_c hajtoga-
 tott zsebkendőjét, <hogy>_{tc} megtöröl<je>te <<vele> át>_c hevült arcát.
 [b] Az asszony a <sötét[?]>_{tc} páholyszékeken <<holmiát,> <...,>>_c
 10 ↓:a homályban:↓ kézításkáját keresgélte. [b] Már nem volt tolon-
 gás, mikor <...>_{tc} kiérték <a folyosóra,>_{tc} a színház előcsarnokába.

Ez azonban még nem volt minden. Utána az időszerű strófák következtek, melyeket a helyi és politikai viszonyokra alkalmaztak³⁵² ügyesen. Sárszeg is csúf volt, csúf, csúf csakugyan,³⁵³ mert csupa sár, nincs csatornája, a színházának³⁵⁴ nincs villany-világítása.³⁵⁵

5 Tomboltak.

Maga a főispán is elérte a tréfát, jó példával³⁵⁶ járván elől³⁵⁷ kegyesen össze méltóztatott verni tenyerét, megmutatta,³⁵⁸ hogy méltányolja a közállapotainkról³⁵⁹ szóló szigorú, de igazságos kritikát.

Csak³⁶⁰ akkor ugrott föl,³⁶¹ – ekkor azonban olyan gyorsan, mint
10 egy automata – mikor a Hentzi-szoborról, meg a sárga-fekete zászlóról is megállapították, hogy csúf. Hátrább húzódott, a páholya mélyébe. Másképp azonban nem tehetett. Végre ő a magyar kormány³⁶² tekintélyét képviselte.

Ebben a forró hangulatban végződött az előadás. Ákos meglepődve látta, hogy a kortina utolszor is legördül és a közönség a ruhatár felé tódul.³⁶³

Pár pillanatig ült a helyén, a színlapot nézte,³⁶⁴ dörzsölgette kezét. Elővette szalonkabátja felső zsebéből négyszögletűre³⁶⁵ hajtogatott zsebkendőjét, megtörölte hevült arcát. Az asszony a páholyszékeken³⁶⁶ kézitáskáját keresgélte.

20 Már nem volt tolongás, mikor kiértek a színház³⁶⁷ előcsarnokába.

³⁵² [E] [Ny] alkalmaztak,

³⁵³ [E] Sárszeg is csuf volt, csuf csakugyan,

³⁵⁴ [Ny] színházának

³⁵⁵ [E] [Ny] villanyosvilágítása.

³⁵⁶ [Ny] jópéldával

³⁵⁷ [E] [Ny] elől,

³⁵⁸ [E] tenyerét és megmutatta,

³⁵⁹ [E] [Ny] méltányolja közállapotainkról

³⁶⁰ [E] [nincs új bekezdés] Csak

³⁶¹ [E] fel,

³⁶² [E] ő a kormány

³⁶³ [Ny] tódul.

³⁶⁴ [E] nézve,

³⁶⁵ [Ny] négyszögletűre

³⁶⁶ [E] páholyszékében

³⁶⁷ [Ny] színház

- Arácsy, ↓:ki a pénztár előtt állott, ↓ <édes-bús mosollyal>_{tc}
 ↓:kenetesen; ↓ üdvözölte Ákost, <s> kezét szorított vele. <Ákos>_c
 |:Ő:| elragadtatását fejezte ki<.>, <Me>_{tc} megigérte, hogy máskor
 is eljönnek. Egyszerre nyílt a <kis>_{tc} ajtó s <odalebbent>_c ↑:odasuhant:
 5 hant: ↑ a színházigazgatóhoz a primadonna.

Le se festette magát, <csak egy>_c könnyű selyemköpeny<t>_c
 ↓:két: ↓ vett, valahova sietett. ↑:Az öreg: ↑ <Ákos <zavartan>
 ↑:tétován: ↑>_c ↑: <zav>_c határozatlanul: ↑ nézett rá. Arácsy

[sz. n.]

[levált, hiányzó rész]

- Ó dehogy – szerénykedett a primadonna.
 10 – De igen. Igen. Én nem szoktam bókolni ↓:kedves kisasszony: ↓.
 Nagyszerű volt.
 – Valóban? – kérdezte Orosz Olga és rekedten kacagott. [b]_c A pár-
 nás, <puha[?]>_c kellemes <kéz>_c ↓:kacsó: ↓ <sokáig>_{tc} ↓:pedig: ↓ nem
 engedte el az öreg kezét. Csak pár pillanat múlva.
 15 <Aztán[?]>_c Ákos <megemelte keménykalapját, elbúcsúzott.>_{tc}
 <M>ment feleségéhez, ki <pár>_c ↑:nehány: ↑ lépésnyi távolságban
 várta<.>, a színház ajtajában.

[levált, hiányzó rész]

Arácsy, ki a pénztár előtt állott, kenetesen üdvözölte Ákost, kezét szorította vele. Ő elragadtatását fejezte ki, megígérve,³⁶⁸ hogy máskor is eljönnek. De nyílt az ajtó és odasurrant a színházigazgatóhoz³⁶⁹ a primadonna.

5 Le sem festette magát, könnyű selyemköpenyét vett, valahová sietett.

Az öreg határozatlanul nézett rá.

Arácsy bemutatta őt.

Most³⁷⁰ meghajolt a primadonna felé, alig egy árnyalatnyival
10 kevésbé³⁷¹ udvariasan, mint az előadás kezdete előtt a főispán felé.

És³⁷² minthogy a nő kezét nyújtotta, elfogadta.

– Gratulálok,³⁷³ – rebegte – nagyszerű volt.

– Ó, dehogy,³⁷⁴ – szerénykedett a primadonna.

– De igen, igen. Én nem szoktam bókolni, kedves kisasszony.

15 Nagyszerű volt.

– Valóban? – kérdezte Orosz Olga és rekedten kacagott.

Bódító illatszer röpködött körötte, az új, divatos parfüm: a Heliotrop.³⁷⁵

A párnás, kellemes kacsó nem³⁷⁶ engedte el az öreg kezét. Csak
20 pár pillanat múlva.³⁷⁷

Ákos aztán odament feleségéhez, ki a színház³⁷⁸ kapujában várta.

³⁶⁸ [Ny] megígérve,

³⁶⁹ [Ny] színházigazgatóhoz

³⁷⁰ [E] [*nincs új bekezdés*] Most

³⁷¹ [Ny] kevésbé

³⁷² [E] [*nincs új bekezdés*] És

³⁷³ [Ny] [*nincs vessző*]

³⁷⁴ [E] [Ny] [*nincs vessző*]

³⁷⁵ [E] parfüm: az Ylang-Ylang.

³⁷⁶ [E] kacsó pedig nem

³⁷⁷ [Ny] múlva.

³⁷⁸ [Ny] színház

55

Ebben a pillanatban egy nyitott födelű <uri>↓:landauer:↓ hintó
robogott előttük, <↓:remek:↓>_c<|:... ... |:>_c <kövér,>_c <hatalmas
paripákkal>_c↓:remek, zabon hizott két pejjel:↓ <↑:<pejlo[...]>_c [...]
5 pejjel:↑> Benne ült, szorosan egymás mellett, Orosz Olga és Ká-
rász Dani.

A két öreg <némán[?]> bámult a hintó után.

– Egészen úgy nevet,³⁷⁹ – jegyezte meg az asszony – mint a színpadon.

– Igen, nagyon természetesen játszik.

Ballagtak a még mindig meleg éjszakában. A Széchenyi-téren az
5 asszony megszólalt.

– Azt mondják, Zányit szereti.

– Nem,³⁸⁰ – felelt³⁸¹ Ákos – Kárász Danit szereti. Feleségül is
megy hozzá.

Ebben a pillanatban nyitott födelű landaui³⁸² hintó robogott előtt-
10 tük, remek, zabon hízott két pejjel. Benne ült, szorosan egymás
mellett,³⁸³ Orosz Olga és Kárász Dani.

A két öreg bámult a hintó után.

³⁷⁹ [E] [Ny] [*nincs vessző*]

³⁸⁰ [E] [Ny] [*nincs vessző*]

³⁸¹ [E] feleli

³⁸² [E] landau

³⁸³ [E] [*nincs vessző*]

Hetedik fejezet

[sz. n.]

Kedden délben „M

[levált, hiányzó rész]

főispánnál.

HETEDIK FEJEZET¹

(melyben egy zöld, vidéki költő beszélget az öregekkel).²

Kedden délben a Magyar Király éttermében asztaluk,³ melyet a főpincér fönttartott számukra, üresen maradt.

- 5 Ákos a főispánnal⁴ evett. Felesége fölhasználta⁵ az alkalmat és elment régi barátnéjához ebédelni, Záhoczkynéhez,⁶ egy ezredes özvegyéhez, a Katolikus⁷ Nőegylet elnöknőjéhez, kinél különben minden kedden összejönnek az úriasszonyok és ozsonna⁸ alkal-
mával – haboskávét, befőtt, kis cukrászsütemények mellett – meg-
10 beszélük⁹ a folyó ügyeket.

- Utóbb buzgón működtek a jótékonyág terén. Lelenházat tartottak fön, Mária-egyletet az úrilányoknak, Márta-otthont a cse-
lédeknek, ahonnan¹⁰ megbízható alkalmazottat lehetett kapni, azonkívül¹¹ kiterjedt figyelmük a városban elharapódzó¹² nyo-
15 morúságra is. Ingyen ebédet, ruhát adtak néhány szegénynek, val-
láskülönbég nélkül. Áldoztak, ki mennyit tudott. Hálával gondolt rájuk mindenki.

Idejött érte az ura, hat felé. Ákos elmesélte, mi történt a főis-
pánnál.

¹ [E] [Ny] FEJEZET,

² [E] [Ny] *öregekkel.*)

³ [E] Mátyás király-éttermében az asztaluk,
[Ny] éttermében az asztaluk

⁴ [Ny] főispánnál

⁵ [E] felhasználta

⁶ [E] Záhoczkynéhez,

⁷ [E] Katolikus

⁸ [E] uzsonna

⁹ [E] megbeszélték

¹⁰ [E] [Ny] honnan

¹¹ [Ny] azonkívül

¹² [E] elharapódzó
[Ny] elharapódzó

Vagy negyvenen lehettek, köztük a budapesti kormánybiztos is, egy lekötező [sic!] modorú úriember s nagyon jól mulattak. Kis findzsában kapták a marhahús levest, nem tányérban, mint ott-hon s a „Magyar Király”ban <,>. <k>Kétféle

[levált, hiányzó rész]

- 5 A Szechenyi tér sarkán találkoztak Ijas Miklóssal.
 <s>Sár<váron>**szegen** <semmi találkozás sem volt meglepő. Itt naponta>_{tc} mindenki találkozott, mindenkiel ↓:**naponta többször**<.,>:↓, akár akart, akár nem, <csak a>_{tc} mert a város úgy épült, hogy a téren okvetlenül át kell↑:ett:↑ menni, <minden>_{tc} mindenki-
 10 nek <akar> bárhova is igyekezett. Az emberek <<pedig> ↓:pedig:↓, <kik>_c ↓:**akik**[?]:↓ ↓:naponta:↓ többször is <visszajöttek> ↓:egymás-ba ütdtek:↓, szinte <↓:sokszor:↓>_c nem is>_c ↓:**alig**:↓ köszöntötték egymást, csak |:ép:| intettek <<a szemükkel,> egy jellel>_c, <egy>a szemükkel. Nem okozott <nekik nagyobb meglepetést>_{tc} bennük
 15 nagyobb találkozást[?] <ilyen találkozás> ↑:**izgalmat**:↑ ↓:**ilyen ta-lálkozás**:↓, mintha <rokonok> egy család tagjai látják egymást a közös lakásban. [b]_c Csak az ↓:**volt** [...]:↓ a kérdés, mikor <törté-nik ez meg>_c ↓:**találkoznak**.:↓. Mindenkinek meg <volt>_c ↓:**volt**:↓ a maga órája.

Vagy negyvenen lehettek, mondták, köztük¹³ a budapesti kormány-
biztos is, egy lekötelező modorú úriember, s nagyon¹⁴ jól mulattak.
Kis findzsában kapták a húslevest, nem tányérban, mint¹⁵ otthon
és a Magyar Királyban.¹⁶ Kétféle hal volt, vesepecsenye mártással,
5 sonkás pogácsával, több tészta, melyből már enni sem tudott. De
fél pohárka¹⁷ francia pezsgőt azért megivott.

Felesége viszont elmesélte az ozsonnát.¹⁸ Főképp a foszlós kalá-
csot dicsérte.

A¹⁹ Széchenyi-tér sarkán találkoztak Ijas Miklóssal.

10 Sárszege²⁰ mindenki találkozott mindenkivel, naponta több-
ször, akár akart, akár nem, mert a város úgy épült, hogy a téren
okvetlenül át kellett mennie mindenkinek, bárhová is igyekezett.
Az emberek alig köszöntötték egymást, csak intettek a szemükkel.
Nem okozott bennük nagyobb izgalmat ilyen találkozás, mintha
15 egy család tagjai látják egymást a közös lakásban.

Csak az volt a kérdés, mikor találkoznak. Mindenkinek meg-
volt²¹ a maga órája.

¹³ [E] [Ny] lehettek, köztük

¹⁴ [E] uriember, nagyon

¹⁵ [E] [Ny] tányérban, nem úgy, mint

¹⁶ [E] Mátyás királyban.

¹⁷ [E] [Ny] félpohárka

¹⁸ [E] uzsonnát.

¹⁹ [E] dicsérte. [nincs új bekezdés] A

²⁰ [E] [nincs új bekezdés] Sárszege

²¹ [E] [Ny] meg volt

- Mályvady ↓:példaul:↓ mindig pont félnyolc órakor haladt át a téren diákjaival, kikhez ép oly barátián nyájas volt az iskolán kívül, amely szigorú az iskolában. Ezek kartontesteket vittek <utána>_{tc} ↓:utána:↓ <az iskolába, a fizikai kísérletekhez>_{tc} korongokat, vasrudakat
- 5 a fizikai kísérletekhez, olykor nyulakat, <békákat,>_c verebeket <is>, melyeket a tanár úr <az> üvegbura alá tett s kiszivattyúzván belőle a levegőt, megölt. Szunyog nyolc után jelent meg és <sokszor szaladt, mert félt az igazgatótól s nem mert elkészni. Kilencor Gaszner
- Máté, a topa, árva[?] <[...] és>>_{tc} hallván a gimnázium kisharangját,
- 10 mely az előadás kezdetét jelezte, sokszor szaladt is feltűrt gallérú felöltőjében, mert félt az igazgatótól s nem mert elkészni. Kilencor <<K> <Füzes F> <Fejés[?] végrehajtó> <a levélhordó járt kapuról kapura.>>_c Gál doktor indult vizitre. Tizkor <p>Priboczay <végezte a Mária gyógytár ajtajában>_{tc} <tisztogatta körmeit>_c ↓:végezte már
- 15 ismert körömtisztogatási műveletét:↓ a patika előtt. Tizenegykor Környey tünt fel <a Szechenyi utcán>_c többnyire könnyű gig-jén melyet ↓:maga hajtott és,;↓ egy erős tűzoltó-paripa villámgyorsan röpitett. Tizenkettőkor a színészek korzóztak s dél

56.

- 20 től kezdve estélig a párdúcok tették elevenné <va>a várost, kik vagy a „Magyar Király” éttermében, vagy a „Szechenyi” kávéházban tanýáztak.

- Ijas <rendesen> ↓:este:↓ nyolc felé indult el, <magányos> sétá-<ira>jára, ↓:hogyan szabadult a szerkesztőségből:↓ Mellékutczákon
- 25 szokott bandukolni, <egyedül>_c.

Mályváy²² például mindig pont félnyolckor²³ haladt át a téren diákjaival, kikhez époly barátian²⁴ nyájas volt az iskolán²⁵ kívül, amilyen szigorú az iskolában. Diákjai kartontesteket vittek utána, korongokat, vasrudakat²⁶ a fizikai kísérletekhez,²⁷ olykor házinyulat, verebet²⁸ is, melyet a tanár úr üvegbura alá tett és kiszivattyúzva belőle a levegőt, megölt. Szunyogh nyolc után jelent meg és hallván a gimnázium kis harangját, mely az előadás kezdetét jelezte, sokszor szaladt is föltűrt²⁹ gallérú felöltőjében, mivel félt az igazgatótól és nem mert elkészni. Kilenckor Gál doktor jelent meg. Tízkor Pribo-
czay végezte már ismert körömtisztogatási műveletét a patika előtt. Tizenegy órakor Környey tűnt föl,³⁰ többnyire könnyű gigjén, melyet maga hajtott s egy erős³¹ tűzoltóparipa, egy vasderes,³² villámgyor-
san röpitett. Tizenkettőkor a színészek³³ korzóztak. Délről³⁴ kezdve estéig pedig a párducok³⁵ tették elevenné a várost, kik vagy a Ma-
gyar Király éttermében,³⁶ vagy a Széchenyi-kávéházban tanyáztak.

Ijas este nyolc felé indult sétájára, hogy szabadult a szerkesztő-
ségből. Mellékuccákon szokott bandukolni, egyetlen barátjával, Freund Ferencsel, egy pirosarcú, mosolygó, éleseszű zsidófiúval, ki megértette, buzdította és maga is irogatott. De legtöbbször egyedül
sétált, mint most is.

²² [E] [*nincs új bekezdés*] Mályváy

²³ [E] fél nyolc órakor

[Ny] félnyolc órakor

²⁴ [E] barátain [*sajtóhiba*]

²⁵ [Ny] volt iskolán

²⁶ [E] [Ny] vasrudakat,

²⁷ [Ny] kísérletekhez,

²⁸ [E] kísérletekhez. Olykor egy házi nyulat, egy verebet

²⁹ [E] [Ny] feltűrt

³⁰ [E] fel [*nincs vessző*]

³¹ [E] [Ny] s erős

³² [E] [*nincs vessző*]

³³ [E] Tizenkettőkor színészek

[Ny] Tizenkettőkor a színészek

³⁴ [E] korzóztak, délről

³⁵ [E] estéig a párducok

³⁶ [E] Mátyás király-éttermében,

- <Ennek a fiúnak>_c ↓:Miklós:↓ váratlan feltűnése a tegnapi futó,
↓:színházi:↓ bemutatkozás ellenére is <azonban>_c sokat foglalkoz-
tatta Ákost. Valaha térdeire ültette, barackokat nyomva fejére <,>.
<nagyon jól ismerte.>_c De ez régen volt, <vagy húsz évvel ezelőtt.>_c
- 5 Nem is említette neki, s <a fiú>_c ↓:ő maga:↓ <sem>_c ↑:bizonyára
<tisztán>:↑ ↓:<nem is>_c tisztán[?]:↓ emlékez<hetett>ett rá.
- Vajkayék egykor sokat jártak az Ijas-házba, az ő tiszta, <fehér>_c,
vendégszerető otthonukba, <aztán>_c <a birtokukra is>, ↑:<tarli-
get>_c, a tarligeti villájukba,:↑ míg egy sötét, <rejtélyes>_c véletlen
10 <szét nem züllesztette>_c ↓:el nem <el>_c söpörte:↓ a híres, gyönyörű
családot. [b]_c <Történetüket ↓:itt:↓ mindenki ismerte.> Ijas Jánost,
<a gazdag>, <előkelő>_c <földbirtokost> ↓:Miklós atyját,:↓, ki a
megyei előkelő<k>séghez tartozott, egy este két <titkosrendőr>
↓:detektív:↓ <a>_c tarligeti villájából a rendőrségre vitte és ott le-
15 tartóztatták. [b]_c Az eset rejtélyes volt. Hiszen <a gazdag földbir-
tokos>_c ↓:az ő:↓ neve maga is zálogul szolgálhatott <a>_c becsüle-
téért, tudták, hogy <gazdag>_c jó módú és ha sokat is költött <és>
<karty>_c ↓:s:↓ néha kártyázott is, <<nem szorult> <tiszte>>_c talpig
becsületes embernek <↓:igaz jó embernek:↓>_c ismerték. <[b]_c>[b]_c
- 20 Azt beszéltek, hogy tévedésről van szó, titkos <ellen> rosszakarói
jelentették fel és semmi bizonyíték sincs ellene. Egy birtokát adta
el, közvetítők útján, kik az első vevőtől el <is>_c fogadták a vételárt,
<250.000 koronát>↓:150.000 <↑:...:↑>_c forintot:↓, de aztán másik,
jobb vevő jelentkezett, azzal kötötték meg az üzletet, s az első vevő,
25 ki <így>_c elesett a birtoktól <feljelentette>_c feljelentést tett ellene,
arra hivatkozva, hogy <a|:z:| vétel>_c pénzét nem kapta vissza s a
vételt a telekkönyvbe is bevezették. [b]_c A részletek a nyilvánosság
előtt homályosak maradtak. <Tény azonban az, hogy a>_c ↓:De a:↓
vizsgálati fogságot mégis elrendelték és semmi óvadék ellenében
30 nem helyezték szab<d>adlábra. Hogy megtartották-e a tárgyalást,
vagy sem, arra nem emlékeztek. Tény azonban az, hogy az öreg Ijas
<János>_c ↓:János:↓ csak másfél év múlva szabadult börtönéből <,>.
<t>Testben lélekben megtörve külföldre utazott és ott is halt meg.
Felesége már fogsága idején belehalt izgalmába.

Miklós váratlan föltünése³⁷ a tegnapi futó színházi³⁸ bemutatkozás ellenére is³⁹ sokat foglalkoztatta Vajkay Ákost. Valaha térdeire ültette, barackokat nyomott fejére. De ez régen volt. Nem említette⁴⁰ neki és ő bizonyára nem is emlékezett rá.

5 Vajkayék egykor sokat jártak az Ijas-házba, az ő tiszta, vendég-szerető otthonukba, a tarligeti villájukba, míg egy sötét véletlen el nem söpörte a híres, gyönyörű családot.

Ijas Jánost, Miklós atyját, ki a megyei előkelőséghez⁴¹ tartozott, egy este két detektív⁴² tarligeti villájából a rendőrségre vitte
10 és ott letartóztatták.

Az eset rejtélyes volt. Hiszen a neve⁴³ maga is zálogul szolgálhatott becsületéért, tudták, hogy jómódú s ha sokat is költött és néha kártyázott is, talpig becsületes embernek ismerték. Azt beszéltek, hogy tévedésről van szó, titkos rosszakarói jelentették fel és semmi
15 bizonyíték nincs ellene. Egy birtokát adta el,⁴⁴ közvetítők útján, kik az első vevőtől elfogadták a vételárt, 150.000⁴⁵ forintot, de aztán másik, jobb vevő jelentkezett, azzal kötötték meg az üzletet és az első vevő, ki elesett a birtoktól, bosszúból följelentette őt,⁴⁶ arra hivatkozva, hogy pénzét nem kapta vissza s a vételt már a te-
20 lekkönyvbe⁴⁷ is bevezették.

A részletek a nyilvánosság előtt meglehetősen homályosak maradtak, de a vizsgálati fogságot mégis elrendelték ellene, semmi óvadék ellenében nem helyezték szabadlábra. Hogy megtartották-e

³⁷ [E] feltünése

[Ny] föltünése

³⁸ [Ny] színházi

³⁹ [E] is,

⁴⁰ [E] Nem is említette

⁴¹ [E] előkelőségekhez

⁴² [Ny] detektív

⁴³ [E] Hiszen az ő neve

[Ny] Hiszen neve

⁴⁴ [E] [nincs vevő]

⁴⁵ [Ny] 150,000

⁴⁶ [E] bosszúból feljelentést tett ellene,

⁴⁷ [E] [Ny] vételt a telekkönyvbe

- <Annak idején>_c ↓: **Akkoriban:** ↓ az újságok is írtak erről egyet-mást. Különösen [*sic!*] <akkor>_c, mikor az apa tragédiáját követte a legnagyobb fiúnak, Jenőnek a tragédiája. Az Sár<váron>_c ↓: **sze-gen:** ↓ szolgált, mint honvédhadnagy. A kerengő hírek alapján ellen
- 5 is elrendelték a becsületügyi eljárást, hogy ↓: **a történetek után:** ↓ méltó-e, a tisztí kardbojt viselésére. Ő azonban nem várta meg a végét. ↓: **Egy reggel a tarligeti birtokon, a nagy diófa alatt:** ↓

- <S>szolgálati pisztolyával agyonlőtte magát. <Azt írta> Utolsó
 ↓: **búcsú:** ↓_c levelében azt írta, hogy ez a legkevesebb <az>, ami-
 10 vel tartozik apja becsületének.

- Közben <a> <kis>_c birtok<u>aikat, villájukat eladták, ↓: **föl-élték:** ↓, családjuk <széztüllött>_c ↓: <elszóró>_c **széztüllött:** ↓ <, >
 <cs>Csak <Mikl> a tizenöt éves Miklós élt még, kit rokonaik <a
 pusztán>_c <↑: **vidéken:** ↑>_c ↓: **magukhoz vettek, a pusztán:** ↓ neveltet-
 15 tek <föl>_{tc}. Itt lovagolt, tornászott, sokat evett, sokat aludt<., ><Ko-
 lozsvárra> <Tizennyolc>>_c <Tizenkilencéves korában> ↓: <K>**ké-
 sőbb:** ↓ a kolozsvári egyetemre <ment> ↓: iratkozott be: ↓ jogásznak,
 de vizsgáit nem tette le, hanem <sok> megtanult angolul<., ><Az-
 tán> ↓: **Aztán:** ↓_c <egy évvel ezelőtt> ↓: ... ↓ ↓: irogatni kezdett:, ↓
 20 ↓: s: ↓ mikor már a botrányról <senkisem> kevesen <tudtak és senki-
 sem>_c beszélt, |**ek:**,| Sárváron tűnt fel, <mint újságíró.>_c |**mindenki
 meglepetésére mint újságíró:** |

a tárgyalást⁴⁸ vagy sem, arra nem emlékeztek. Tény azonban az, hogy az öreg Ijas János csak másfél év múlva szabadult börtönéből, testben-lélekben megtörve⁴⁹ külföldre utazott, ott is halt meg. Felesége már fogsága idején belehalt izgalmába.

5 Akkoriban az ujságok is írtak erről egyet-mást. Különösen,⁵⁰ mikor az apa tragédiáját követte a legnagyobb fiúnak, Jenőnek a tragédiája. Az Sárszegen szolgált, mint honvédhadnagy. A keringő hírek⁵¹ alapján ellene is elrendelték a becsületügyi eljárást, hogy a történetek után méltó-e a tiszti kardbojt viselésére. Ő azonban nem
10 várta meg a végét. Egy reggel kísétált tarligeti⁵² birtokukra⁵³ és ott,⁵⁴ a nagy diófa alatt, szolgálati pisztolyával agyonlőtte magát. Utolsó levelében, melyet atillájára⁵⁵ tűzött egy gombostűvel, azt írta, hogy ez a legkevesebb, amivel tartozik apja becsületének.

Közben⁵⁶ birtokaikat, villájukat eladták, fölélték, családjuk szét-
15 züllött.

Csak⁵⁷ a tizenötéves Miklós élt még, kit⁵⁸ rokonai magukhoz vettek, a pusztán neveltettek. Itt lovagolt, tornászott, sokat evett és aludt.⁵⁹ Később a kolozsvári egyetemre⁶⁰ iratkozott be⁶¹ jogásznak, de vizsgáit nem tette le, hanem megtanult angolul és mikor a bot-
20 rányról már keveset beszéltek,⁶² Sárszegen bukkant föl,⁶³ mindenki meglepetésére, mint ujságíró.

⁴⁸ [Ny] tárgyalást,

⁴⁹ [E] börtönéből. Testben, lélekben megtörve,

⁵⁰ [E] írtak egyet-mást erről, különösen,

⁵¹ [Ny] hírek

⁵² [E] kísétált a tarligeti

⁵³ [Ny] birtokukra,

⁵⁴ [E] [nincs vessző]

⁵⁵ [E] atillájába

⁵⁶ [E] [nincs új bekezdés] Közben

⁵⁷ [E] [nincs új bekezdés] Csak

⁵⁸ [E] akit

⁵⁹ [E] [Ny] evett, sokat aludt.

⁶⁰ [E] Később az egyetemre

⁶¹ [Ny] be,

⁶² [E] mikor már a botrányról keveset beszéltek,

⁶³ [E] Sárszegen tűnt fel,

57.

Miklós félszeg helyzete folytán nem igen érintkezett <az>_c emberekkel. ↓:Füzes Feri ↓:<pedig>_c is:↓ kikezdte <és>_c propagandát csinált ellene az uraknál[?]:↓ Délelőtt a kávéház<a>ban <a>_c lapokba temetkezett, délután otthon, hónapos szobájában irt. <Sze> Különc hírében állott, ki lelkes híve volt a legújabb művészi irány-
nak, a „szecesszió”nak.

Most is azért kószált így <egyedül> <magában>_c, mert egy verset hordozott fejében. Abban a reményben indult el, hogy majd útköz-
ben kialakul <a fejében>_c <,> <d>De hiába bolyongott, a szavak sala-
kosan forrongtak, kopottak, unalmasak, semmitmondók maradtak.

Hajadonfőtt <sétált>_c, <kezében tartva a langyos>, <kellemes estében>, <mozdulatlan estében, kezében tartva puhakalapját> ↓:mendégélt:↓ angol ruhájában, <csokorra kötött>_c ↑:vékony:↑ li-
la nyakkendőjével, kezében puhakalapjával. Dús, gesztenyebarna
haja meredek homlokára omlott, végtelen fiatalságot lehelve.

Vajkayékat meglátva <kedvesen>_c elmosolyodott. Odasietett Ákoshoz, kit már tegnap rokonszenvesnek érzett, a félénkségében,
<a> hallgatag határozatlanságában. Kezet fogott vele

20 – Szervusz, kedves Ákos bátyám.

Ákos <melegen szorította meg>_c ↓:melegen szorongatta:↓ kezét, mintha mindenki nevében bocsánatot kérne <tőle>_c azért, ami történt.

– Szervusz, kedves Miklós öcsém.

25 Ijas határozatlanul <hozza> állt<,>, |:majd megkérdezte tőle.:|

– Hová?

– Hazafelé.

- Miklós félszeg helyzete folytán nem igen érintkezett emberekkel, Fűzes Feri is kikezdte, propagandát csinált ellene, a kaszinóba sem engedte fölvenni tagnak.⁶⁴ Ezért délelőtt a kávéházban⁶⁵ ujságokba temetkezett, délután otthon, hónapos szobájában írt. Különc
- 5 hírében állott, ki lelkes híve volt a legújabb művészi iránynak, a »szecesszió«-nak.⁶⁶ Most is azért kószált⁶⁷ így, mert verset⁶⁸ hor-
dozott fejében. Abban a reményben indult el, hogy majd útközben kialakul, de hiába bolyongott, a szavak salakosan forrongtak, koptak, unalmasak, semmitmondók maradtak.
- 10 Hajadonfőtt mendegélt, angol ruhájában, vékony lila⁶⁹ nyak-
kendőjével, kezében puha kalapjával.⁷⁰ Dús, gesztenyebarna haja meredek homlokára omlott, végtelen fiatalságot lehelve.
- Vajkayékat meglátva, föltekintett.⁷¹ Odasietett Ákoshoz, kit már tegnap rokonszenvesnek érzett, félénk,⁷² hallgatag határozatlan-
15 ságával.⁷³ Kezet fogott vele.
- Szervusz, kedves Ákos bátyám.
- Ákos melegen szorongatta kezét,⁷⁴ mintha mindenki nevében bocsánatot kérne azért, ami⁷⁵ történt.
- Szervusz, kedves Miklós öcsém.
- 20 Ijas határozatlanul állt, majd megkérdezte tőle:
- Hová?
- Hazafelé.

⁶⁴ [E] a kaszinóba föl se engedte vétetni.

⁶⁵ [E] kávéházba

⁶⁶ [E] „szecessziónak”.

[Ny] «szecessziónak».

⁶⁷ [E] kószál

⁶⁸ [E] mert egy verset

⁶⁹ [Ny] vékony-lila

⁷⁰ [E] [Ny] puhakalapjával.

⁷¹ [E] feltekintett.

⁷² [E] érzett, a félénk,

⁷³ [E] határozatlanságában.

⁷⁴ [E] szorongatta a kezét,

⁷⁵ [E] kérne, ami

És most nem tudta, hogy mit csináljon, ↓:és mert <unta>_c <két-
ségeit>_c, ↓:a versén való kotleást |:is unta|:↓:↓ hozzájuk csatlakozott.

– Ha megengeditek.

|:[b] Ákos meghajolt. Az asszony zavartan nézett rá. Minden fiatal-
ember zavarba hozta.:|

[b] Haladtak a <mozdulatlan>_c ↑:langyos:↑ estében, melyben a
sár<vári>**szegi** házak mozdulatlanul, ↑:álltak,↑ bizonyos <ha-
mis>_c<↑:...↑>_c<jelentőséggel>_c↓:<álltak>_c, és[?] pátosszal:↓ mintha
↓:még:↓ várának valamire.

– Sok dolgod van a szerkesztőségben↓:↓? –:↓ kérdezte Ákos, <hogyan
valamit> mondjon valamit.

– Elég.

– Elképzelem. Mindennap újságot írni. Cikkeket. Ilyen nehéz
időben. Mikor minden tótágast áll. A Dreyfus-pör, a <delegáci-
ók>_c, a sztrájkok.

– <Aztán> Braziliában ötezer munkás sztrájkol – szólt félén-
ken anya.

– Hol ↓:?:↓ - kérdezte Miklós.

– Braziliában – magyarázta Ákos ↓:– igen **határozottan**:↓– mult-
kor olvastuk <az> <egy>_c ↓:a:↓ <az>_c<újságban>_c.|:hírlapban.:|

– Lehet – mondta Ijas. Igen. Emlékszem ilyesmire – <tette hoz-
zá>_c ↓:mormogta:↓ szórakozottan.

Majd felsóhajtott:

58

25 <...>_c

– Én most máson dolgozom.

És mert nem tudta Miklós, hogy mit csináljon és mert a versén való kotlást is unta már, hozzájuk csatlakozott.

– Ha megengeditek.

Ákos meghajolt, az asszony zavartan nézett rá. Minden⁷⁶ fiatal-
5 ember zavarba hozta.

Haladtak a langyos estében,⁷⁷ melyben a sárszegi házak mozdu-
latlanul álltak, bizonyos álpátosszal, mintha még várnának valamire.

– Sok dolgod van a szerkesztőségben? – kérdezte Ákos, hogy
mondjon valamit.

10 – Elég.

– Képzelem. Mindennap ujságot írni. Cikkeket.⁷⁸ Ilyen nehéz
időben. Mikor⁷⁹ minden tótágast áll. A Dreyfus-pör, a sztrájkok.

– Braziliában ötezer munkás sztrájkol,⁸⁰ – szólt félénken anya.

– Hol? – kérdezte Miklós.

15 – Braziliában,⁸¹ – magyarázta Ákos, igen határozottan – mult-
kor⁸² olvastuk egy fővárosi hírlapban.⁸³

– Lehet,⁸⁴ – mondta Ijas. – Igen.⁸⁵ Emlékszem⁸⁶ ilyesmire –
mormogta szórakozottan.

Majd felsóhajtott:

20 – Én most máson dolgozom.

⁷⁶ [E] rá, minden

⁷⁷ [Ny] [nincs vessző]

⁷⁸ [E] írni, cikkeket.

⁷⁹ [E] időben, mikor

⁸⁰ [E] [Ny] [nincs vessző]

⁸¹ [E] [Ny] [nincs vessző]

⁸² [E] határozottan, – a multkor

⁸³ [Ny] hírlapban.

⁸⁴ [E] [Ny] [nincs vessző]

⁸⁵ [E] Ijas. Igen.

⁸⁶ [E] Emlékezem

A verseire gondolt, melyek a „Sár<vári>**szegi** Közlöny” vasárnapi számaiban jelentek meg |**a nyilvánosság teljes kizárásával**:| s ajkát eredetieskedve elrántotta, mint mindenkor, mikor ki nem elégített, irodalmi becsvágyára célzott és elismerést keresett magának.

- 5 De célzását <most sem>_c ↓:**nem**:↓ értették el. Ákos nem olvasta verseit. Az anya lehet, hogy olvasta, ő azonban sohasem nézte meg az író nevét. Ezt nem tartotta fontosnak.

- A hosszú, néptelen Petőfi-utca sarkára értek, mely elhagyottan, <hevert> ↓:nyúlt el:↓ a <poros <estéb>>_c csöndben. <Itt>_c Miklós
10 megállt <csodál>

– Micsoda <fészek ez> unalmas fészek <ez>_c ↓:– szolt:↓. <Budapestre szeretnék> <↓:**bámulva egy házat, mely**:↓>_c <Sokszor> Nem értem, hogy élhetnek itt az emberek. Budapestre szeretnék kerülni. Mult héten Budapesten jártam. Ah Budapest <– szolt:↓>

- 15 Erre se kapott választ. <A csöndben, azonban, mely szavait fogadta biztatónak látszott> úgy <érezte>_c ↓:**tetszett**:↓ azonban, hogy jóindulatúan hallgatják <és>_c <ezen a> <hirtelen>_c bizalomra gerjedt e két öregember iránt, <kik szintén sokat szenvedhettek>_c <,><.>, <v><V>**vágy** fogta el, hogy kitarja nekik a szívét.

- 20 – Mióta az apám meghalt – <tette hozzá>_c ↓:**mondta**:↓ – nem jártam Budapesten.

Az apját emlegette. Őt, kiről soha senkinek se beszélt, azt, amit szégyenkezve, óvatosan rejtegetett. Ez közelebb hozta <hozzá>_c Vajkayékat, kik egyszerre mondták <,>:

- 25 – Szegény.
– Te ismerted őt – szolt Miklós, <a>Ákos|:**ra**:| <arcába nézve>_c ↓:**tekintve**:↓.
– Ismertem. És szerettem. És becsültem. Kedves, jó barátom volt.

A verseire gondolt, melyek⁸⁷ a *Sárszegi Közlöny* vasárnapi számaiban jelentek meg, a nyilvánosság teljes kizárásával,⁸⁸ és ajkát eredetieskedve elrántotta, mint mindenkor, mikor ki-nem-elégített⁸⁹ irodalmi becsvágyára célzott s elismerést keresett magának.

5 De célzását nem értették el. Ákos nem olvasta verseit. Az anya lehet⁹⁰ hogy olvasta, ő azonban sohasem nézte meg az író nevét. Ezt nem tartotta fontosnak.

A hosszú, néptelen Petőfi-ucca sarkára értek, mely elhagyottan nyújtózott el a csöndben. Miklós megállt.

10 – Micsoda unalmas fészek,⁹¹ – szólt. – Nem⁹² értem, hogy élhetnek itt emberek.⁹³ Budapestre szeretnék kerülni. Mult héten Budapesten jártam. Ó, Budapest.

Erre nem kapott választ. Úgy tetszett azonban, hogy jóindulatúan hallgatják és bizalomra gerjedsz e két öregember⁹⁴ iránt, vágy fogta el, hogy kitarja nekik a szívét.

– Mióta az apám meghalt,⁹⁵ – mondta – nem jártam Budapesten.

Az apját emlegette. Őt, kiről soha senkinek sem beszélt, azt, amit szégyenkezve, óvatosan rejtegetett. Ez közelebb hozta Vajkayékat,⁹⁶ kik egyszerre mondták:

20 – Szegény, szegény.

– Te ismerted őt,⁹⁷ – szólt Miklós,⁹⁸ Ákosra tekintve.

– Ismertem. És szerettem. És becsültem. Kedves, jó barátom volt.

⁸⁷ [Ny] meiyek [sajtóhiba]

⁸⁸ [E] [Ny] [nincs vessző]

⁸⁹ [E] [Ny] ki nem elégített

⁹⁰ [E] [Ny] lehet,

⁹¹ [E] [Ny] [nincs vessző]

⁹² [E] [Ny] szólt. Nem

⁹³ [E] [Ny] itt az emberek.

⁹⁴ [E] gerjedsz a két öreg ember

[Ny] öreg ember

⁹⁵ [E] [Ny] [nincs vessző]

⁹⁶ [E] Vajkayékat, [sajtóhiba]

⁹⁷ [Ny] [nincs vessző]

⁹⁸ [E] [nincs vessző]

Lassabban mentek. Ákos összeráncolta homlokát. Mennyit szenved< t>nek a <fiúk> gyermeke< i>k a szül< ei>ők miatt s a szülők a gyermekek miatt.

Az asszony beszélt:

- 5 – <Összejártunk.>_c <Mi őhozzájuk.> ↓:A család< ok>jaink összejártak.:↓ Ők mihozzánk. Mi őhozzájuk. Maga Miklós még kicsi volt akkor, hat-hét éves. Katonásdit játszottak, a Jenővel. Mi a verandán ültünk <,>. <a>Annál a nagy, hosszú asztalnál.

Ákos megszólalt:

- 10 – Áldott, jó ember volt.
– Én már alig emlékszem az arcára – mondta Ijas, szomorúan.
<Ak> |:Egy gázláng al< att>á <álltak>_c ↓:érték:↓ mindhárman.
Ákos megállt. Ijasra nézett.

- Akkora vagy, mint ő. Ilyen magas volt. Hasonlitasz rá. De az
15 apád valamivel erősebb volt.

– Később összeesett <,>. <o>O:|lyan vékony lett, mint egy gyer-

59

mek. ↓:Sokat szenvedett:↓ Mindnyájan sokat szenvedtünk. Az anyám folyton sirt. A bátyám. Azt tudod. És én.

- 20 – Te még <fiatal vagy.>_c ↓:gyerek:↓ |:voltál:|
– Igen. Akkor még nem is egészen értettem. De később. Az nehéz volt, kedves Ákos bátyám, nagyon nehéz. <Hamburgba> ↓:Jogásznak adtak. A megyénél még talán lehetett volna helyem. De az:↓
<Az> emberek. Hamburgba mentem, gyalog. Amerikába akartam
25 szökni. Oda, ahova a sikkasztók, a csalók.

Lassabban mentek. Ákos összeráncolta homlokát. Mennyit⁹⁹ szenvednek a gyermekek a szülők miatt és a szülők a gyermekek miatt.¹⁰⁰

Az asszony beszélt:

– A családjaink összejártak. Ők mihozzánk, mi őhozzájuk.¹⁰¹ Maga, Miklós, még kicsi volt akkor, hat-hétéves.¹⁰² Katonásdit játszottak a Jenővel. Mi¹⁰³ a verandán ültünk. Annál a nagy, hosszú asztalnál.

Ákos megszólalt:

– Áldott, jó ember volt.

– Én már alig emlékszem az arcára,¹⁰⁴ – mondta¹⁰⁵ Ijas szomorún.¹⁰⁶

Egy gázlámpa alá értek mind a hárman.¹⁰⁷ Ákos megállt, Ijasra nézett.

– Akkora vagy, mint ő. Ilyen magas volt. Hasonlítasz rá. De az apád valamivel erősebb volt.

– Később összeesett. Ilyen¹⁰⁸ vékony lett. Sokat¹⁰⁹ szenvedett. Mindnyájan sokat szenvedtünk. Az anyám folyton sírt. A bátyám. Azt tudod. És én.

– Te még gyerek voltál.

– Igen. Akkor még nem is egészen értettem. De később. Az nehéz volt, kedves Ákos bátyám, nagyon nehéz. Jogásznak adtak. A menyénél még talán lehetett volna helyem. De az emberek. Hamburgba mentem, gyalog. Amerikába akartam szökni. Oda, ahová a sikasztók, a csalók.

⁹⁹ [E] [új bekezdés] Mennyit

¹⁰⁰ [E] miatt!

¹⁰¹ [Ny] ő hozzájuk.

¹⁰² [E] hat-hét éves.

¹⁰³ [E] Jenővel, mi

[Ny] Jenővel, Mi [sajtóhiba]

¹⁰⁴ [E] [Ny] [nincs vessző]

¹⁰⁵ [E] mondotta

¹⁰⁶ [E] szomoruan.

¹⁰⁷ [Ny] mindahárman.

¹⁰⁸ [Ny] Ilyan [sajtóhiba]

¹⁰⁹ [E] összeesett. Olyan vékony lett, mint a gyermek. Sokat

5 Elnevette magát <[b]_c>_c Ákost sértette a nevetés <és a vallomás is>_{tc}. Lehetséges-e, hogy valaki ilyen nyíltan beszél arról, ami benne van, ilyen élesen, <szemérmetlenül>_c ↓:hetvenkedve:↓, <kéjlegve> vall, arról ami fáj belül? Vagy talán már nem is fáj <már> <,>. <h>Hiszen nevet.

– De nem mentem Amerikába – folytatta, dacosan. Itt maradtam. Irni kezdtem. Hidd el, most messzebb vagyok mindenkitől, mintha Amerikában lennék.

10 Hogy-hogy? Ákos ezt nem értette. Nagyzó, gyerekes kérdésnek tartotta. De r<e>á tekintett s ezen a fiatal arcon észrevett valamit. Emlékeztetett <valamit>_c ↓:kicsit:↓ Vun-Csi arcára, mely sárgára volt <be>_c mázolja vastag festékekkel és álarcot viselt. Mintha álarc lenne Miklós arcán is. Csakhogy keményebb álarc, kővévált fájdalomból.

15 – Nekem – mondta Ijas – most már mindegy mit beszél<nek>_c a ↓:itt Füzes Feri, a:↓ sár<váriak>szegiek, meg <a budapestiek, meg>_c mindenki.

20 [b]_c Úgy látszott, nem hazudik, mert[?] <könnyedén beszélt>_c <könnyedén járt>_c ↓:keményen mondta:↓ ↓:acélosan lépdelt:↓. Mindenesetre <különös fickók> {ezek a bohémek,} <mulatságos>_c ↑:különös:↑ figurák |:ezek a bohémek,:|. Henyélnek és azt mondják <dol> hogy dolgoznak, boldogtalanok és azt mondják, hogy boldogok. Több a bajuk, mint másoknak, de bírják, jobban állják, mint mások, mintha éltetné őket a szenved|:és:|

Elnevette magát. Ákost sértette a nevetés. Lehetséges-e, hogy valaki ilyen nyiltan beszél arról, ami benne van, ilyen hetvenkedve¹¹⁰ vall arról, ami fáj belül?¹¹¹ Vagy talán már nem is fáj. Hiszen nevet.

– De nem mentem Amerikába,¹¹² – folytatta Miklós. – Itt maradtam, azért is itt maradtam. Irni¹¹³ kezdtem. Hidd el, most messzebb vagyok mindenkitől, mint ha¹¹⁴ Amerikában lennék.

Hogy-hogy? Ákos¹¹⁵ ezt nem értette. Nagyzoló, gyerekes kérdésnek¹¹⁶ tartotta. De rátekintett és ezen a fiatal arcon észrevett valamit. Emlékeztetett kicsit Vun-Csi arcára, mely sárgára volt mázsolva, vastag festékekkel és álarcot viselt. Mintha álarc lenne Miklós arcán is. Csakhogy keményebb álarc, kővé vált¹¹⁷ fájdalomból.

– Nekem – mondta Ijas – most már mindegy, mit beszél itt Füzes Feri, a sárszegiek, meg mindenki.

Úgy látszott, hogy nem hazudik, mert keményen mondta, acélosan lépdelt.

Mindenesetre különös figurák ezek a bohémek. Henyélnek és azt mondják, hogy dolgoznak, boldogtalanok és azt mondják, hogy boldogok. Több a bajuk, mint másoknak, de bírják, jobban¹¹⁸ állják, mint mások, mintha¹¹⁹ éltetné őket a szenvedés.

¹¹⁰ [E] [Ny] ilyen élesen, hetvenkedve

¹¹¹ [E] belül.

¹¹² [E] [Ny] [*nincs vessző*]

¹¹³ [Ny] írni

¹¹⁴ [E] [Ny] mintha

¹¹⁵ [E] [*új bekezdés*] Ákos

¹¹⁶ [E] kérdésnek

¹¹⁷ [E] [Ny] kővévált

¹¹⁸ [E] abban [*sajtóhiba*]

¹¹⁹ [E] állják, mintha

[b] Lányit se viselte meg nagyon <az>_c, hogy elhagyta Orosz Olga. <Kezét [leszakadva: vé]kony angoltapasszal ragasztotta be> <s> <a>A főispán ebédjén <vidáman> mulattatta a hölgyeket, ↑:gesztikulál<t>↑:va:↑ kezével melyet vékony angoltapasszal ragasztott le s:↑ <este> ma este ismét kifesti magát, tovább játszik. Szolvaynak sokszor annyi pénze sincs, hogy megvacsorázzék, mégis <jókedélyű>_c önérzetes <, büszke>_c. Ez a szegény, szerencsétlen gyerek pedig, kinek panaszkodni kellene, dicsekszik, az életről beszél ő neki, ki már annyit élt <ok> tanácsokat ad, oktatja, semmi ellenvetést nem tűrve.

[b] Ezek mind hozzáférhetetlenek. Mintha mindnyájan szigeten lennének, távol az emberektől, távol az emberi törvényektől. Ha lenne oda út. A szigethez, <a nevetéshez>_c, ehhez a butasághoz, a festékhez. De nincs oda út. <[b]>_c Nem lehet elkomédiázni az életet, nem lehet felöltöztetni.

Vannak, akiknek csak a fájdalom marad, a kegyetlen, alakatlan fájdalom, mely semmire se jó, semmire se használható, csak arra, hogy fájjon, ebbe aztán beleássák magukat, mind<en>ig mélyebben, <és mélyebben>_c hatolnak <a>_c bánatukba, mely csak az övék, {a sötét bányába,} a vég↓:e:↓érhetetlen tárnába, |:a sötét bányába,:| mely végül összeomlik fölöttük és akkor ott maradnak, <örökre>_c nincs menekvésük.

60

[b]_c Ákos nem tudott figyelni fiatal barátjára, ki már mindenféle zavaros <elméletekről fecsegett>, dolgokat fecsegett a szenvedés örökkévaló, <és>_c voltáról s részletesen beszélt verseiről, azokról, melyeket eddig írt <és>s azokról, melyeket azután ír majd. Folyton azt <hallotta> ismételte:

– Dolgozni kell, dolgozni kell.

30 Ő pedig elkapta <ezt>_c a szót:

Zányit sem¹²⁰ viselte meg nagyon, hogy elhagyta Orosz Olga. A főispán ebédjén könnyedén mulattatta a hölgyeket, gesztikulálva kezével, melyet vékony angoltapasszal ragasztott be. Ma este ismét kifesti magát és tovább játszik. Szolyvaynak sokszor annyi pénze
 5 sincs, hogy megvacsorázzék,¹²¹ Fehér tatától kér kölcsön, mégis önérzetes. Ez a szegény, szerencsétlen gyerek pedig, kinek panaszkodnia kellene, dicsekszik, az életről beszél, öneki,¹²² ki már annyit élt, tanácsokat ad, oktatja, semmi ellenvetést nem tűrve.

Ezek mind hozzáférhetetlenek. Mintha mindnyájan szigeten lennének, távol az emberektől, távol az emberi törvényektől. Ha volna oda út. A szigethez, ehhez a biztonsághoz, a festékhez. De nincs oda út. Nem lehet elkomédiázni az életet, nem lehet fölöltöztetni.¹²³
 Vannak, akiknek csak a fájdalom marad,¹²⁴ a kegyetlen, alaktalan fájdalom, mely semmire sem jó, semmire sem használható, csak
 15 arra, hogy fájjon, ebbe aztán beleássák magukat, mindig mélyebben hatolnak bánatukba, mely csak az övék,¹²⁵ a végeérhetetlen tárnába, a sötét bányába, mely végül összeomlik fölöttük és akkor ott maradnak, nincs mentség.

Ákos nem tudott figyelni fiatal barátjára, ki már mindenféle zavaros dolgokat fecsegett a szenvedés örökkévaló,¹²⁶ dicső voltáról, részletesen beszélt verseiről, azokról, melyeket eddig írt és azokról, melyeket ezután ír majd. Folyton ezt ismételte:

– Dolgozni kell, dolgozni kell.

Ő pedig elkapta a szót.

¹²⁰ [E] se

¹²¹ [E] megvacsorázik,

¹²² [E] [Ny] ő neki,

¹²³ [E] fölöltöztetni.

¹²⁴ [E] maradt,

¹²⁵ [E] övé,

¹²⁶ [E] örökké való,

– Dolgozni kell, fiam: A munka. Csak a munka. Nincs szebb, mint a munka.

Ijas elhallgatott. <Érezte>_c ↓:Látta:↓, hogy két malomban örölnék, nem értik őt. De hálából, hogy eddig figyeltek rá, az asszony mellé ment, vele kezdett foglalkozni.

– Pacsirta még nem jött meg? – kérdezte <egyszerre, váratlanul>_{tc} Az asszony összereszt. <Különös>_c ↓:Furcsa:↓ volt, <és>_c váratlan egyszerre ez a kérdés. <Négy>Öt nap óta, hogy nincs itt, először említette valaki <,>. <m>Még pedig a becéző nevén, <melyet, úgy tetszik, ismer.> [b] <<[...] Ijas azonban>_c mindent tudott [...]>

– Nem, <holnapután>_{tc} ↓:– mondta –:↓ <csütörtökre>_{tc} ↓:péntekre:↓ várjuk.

– Képzelem, mennyire hiányzik,

– Végtelenül. ↓:– mondta az asszony:↓ De <ő is>_c <sokat fáradt>_c ↓:agyondolgozta magát:↓ ↑:, szegényke:↑ <ebben az évben>_{tc}. Elküldtük a pusztára, pihenni.

– Pihenni – <mondta>_{tc} ↓:szólt:↓ <az>_c apa, ki <<mint rendesen mikor ideges volt vagy zavart <az> most is>_c ↑:gépiesen:↑ ismételte az utolsó szót, melyet hallott.

<Akkor történt ez>_c ↓:Mint:↓ ↓:rendesen:↓, mikor <zavarta valami>_{tc} idegeskedett és <beszéddel>_{tc} ↑:hangjával:↑ akarta elnémítani kellemetlen gondolatait.

Ijas ezt észrevette. Az öreg arcába tekintett, mint előbb Ákos az ő arcába és most annyira megszánta ↓:őt:↓, hogy szíve összefacsarodott. A fájdalom micsoda mély, ásatag rétegeit bolygatta meg <a>pár szava. Nem hagyta abba munkáját, tovább érdeklődött, tovább kutakodott.

– Dolgozni kell, fiam. A munka. Csak a munka. Nincs szebb, mint a munka.

Ijas elhallgatott. Láta, hogy két malomban örölnek, nem értik őt. De hálából, hogy eddig figyeltek rá, az asszony mellé ment, vele kezdett foglalkozni.

– Pacsirta még nem jött meg? – kérdezte.

Vajkayné¹²⁷ összereszt. Furcsa volt, váratlan¹²⁸ egyszerre ez a kérdés. Öt nap óta, hogy nincs itt, először említette valaki. Még pedig a becéző nevén.

– Nem,¹²⁹ – mondta – péntekre várjuk.

– Képzem, mennyire hiányzik.

– Végtelenül,¹³⁰ – mondta az asszony. – De – itthon agyondolgozta¹³¹ magát. Kiküldtük¹³² a pusztára, pihenni.

– Pihenni,¹³³ – szólt apa, ki¹³⁴ gépiesen ismételte az utolsó szót, melyet hallott, mint rendesen, mikor idegeskedett és hangjával akarta elnémítani gondolatait.

Ijas ezt észrevette. Az öregúr arcába¹³⁵ tekintett, mint előbb Ákos az ő arcába,¹³⁶ és most annyira megszánta őt, hogy szíve¹³⁷ összefacsarodott. A fájdalom micsoda mély, ásatag rétegeit bolygatta meg pár szava.

Miklós nem hagyta¹³⁸ abba munkáját, tovább érdeklődött, tovább kutatott.¹³⁹

¹²⁷ [E] Az asszony

¹²⁸ [Ny] váratlan,

¹²⁹ [Ny] [nincs vessző]

¹³⁰ [E] [nincs vessző]

¹³¹ [E] asszony. De agyondolgozta

[Ny] De agyondolgozta

¹³² [E] Elküldtük

¹³³ [E] [nincs vessző]

¹³⁴ [E] apa, – ki

¹³⁵ [E] öreg ur az arcába

¹³⁶ [E] [Ny] [nincs vessző]

¹³⁷ [Ny] szíve

¹³⁸ [E] [Ny] [nincs új bekezdés] Nem hagyta

¹³⁹ [E] kutakodott.

[Ny] kutakodott. [sajtóhiba]

Az asszony örült a <beszédnek> figyelemnek, noha nem egészen tudta, mi lehet az oka. Odafordult a fiatalemberhez.

– Maguk <nem> ismerik egymást, Miklós?

5 – <Még> ↓:Nem, még;↓ nem volt szerencsém. Azaz párszor lát-
tam. A Mária <E>egyletben, egy gyűlésen. <Milyen> ↓:Nagyon:↓
buzgó.

– <Ó>, <n>Nagyon szorgalmas. <Folyton farad>

– És önökkel <, >. <m>Mikor sétálnak, erre kifelé. Mindig kö-
zépült megy.

10 – Igen, igen.

– Milyen egyszerű és jóindulatú.

– Áldott lélek. – <áradozott> ↓:mondta:↓ az asszony <, szemét az
égre emelve> ↓:<szemét az égre emelve> ↓:szemét az égre emelve:↓.

15 – Kedves és finom ↑:teremtés lehet:↑. Különb, mint az itteni lá-
nyok.

61.

– Ha ezt hallaná <a>Pacsirta. ↓:– <szólalt meg> ↓:mondta:↓
anya <, egészen belemelegedve> ↓:–<Es> <m>Mennyire örülne.
És <mennyire> ↓:mennyire:↓ ↑:örülne:↑ <örülne> <↓:milyen kedves
20 lenne:↓>, ha személyesen <is> megismerné magát. Ő is szereti a szép
verseket. Van egy könyve – ugye apa? – abba beleírja a szép verseket.

Ákos botjával a házfalakat kopogtatta, hogy zajt csináljon, mert
belül hangokat hallott, erősebbeket, mint a beszélőké. Azokat <meg>
óhajtotta elhallgattatni.

Az asszony örült a figyelemnek, noha nem egészen tudta, mi lehet az oka. Odafordult a fiatalemberhez.

– Maguk nem ismerik egymást, Miklós?

– Nem, még nem volt szerencsém. Azaz, párszor láttam. A Mária-egyletben, egy gyűlésen.¹⁴⁰ Nagyon buzgó.

– Ó, nagyon szorgalmas.

– És önökkel. Mikor¹⁴¹ sétálnak, erre kifelé. Mindig középütt megy.

– Igen, igen.

10 – Milyen egyszerű és jóindulatú.

– Áldott lélek,¹⁴² – mondta az asszony, szemét az égre emelve.

– Kedves és finom teremtés lehet. Különb,¹⁴³ mint az itteni lányok.

15 – Ha ezt hallaná Pacsirta,¹⁴⁴ – sóhajtott anya¹⁴⁵ – mennyire örülne. És mennyire örülne, ha személyesen megismerné magát. Ő is szereti a szép verseket. Van egy könyve,¹⁴⁶ – úgy-e¹⁴⁷ apa? – abba beleírja a szép verseket.

20 Ákos botjával a falakat¹⁴⁸ kopogtatta, hogy zajt csináljon, mert belül hangokat hallott, erősebbeket, mint a beszélőkéi. Azokat óhajtotta elhallgattatni.

¹⁴⁰ [Ny] gyűlésen.

¹⁴¹ [E] önökkel, mikor

¹⁴² [E] [*nincs vessző*]

¹⁴³ [E] lehet. különb, [*sajtóhiba*]

[Ny] lehet, különb,

¹⁴⁴ [E] [*nincs vessző*]

¹⁴⁵ [Ny] anya,

¹⁴⁶ [E] [*nincs vessző*]

¹⁴⁷ [Ny] úgy-e

¹⁴⁸ [E] házfalakat

Ijas tovább beszélt. ↓:Most részletekbe bocsátkozva kikérdezte az asszonyt:↓ <erről-arról>, ↓:Pacsirta:↓ szokásairól, erről arról,

[levált, hiányzó rész]

- Nem mondta azt, hogy szép, azt sem, hogy csunya. Nem hazudott. De a kettő között mozogva megkerülte a veszedelmes pontot, 5 más irányba <kevergett> ↓:csapott:↓, fölfelé, <és> utat nyitva a megbékélés|:nek:| <felé>_s az asszony lelkében <<homályos remény éledezett>, ki ↓:be nem telve szavaival:↓>_↓:, ki:↓ |:mohón:| hallgatta őt, <átmelegedő szívvel>, homályos reménység éledezett, olyan <édes> sejtelem, hogy nem is merte magának bevallani.
- 10 – ↓:Igazán:↓ Jőjjön el egyszer <hozzánk>_↓:, **ha lesz ideje**,:↓ Miklós – szólt, <meleg, [...] szeretettel>_tc – látogasson meg bennünket.
- Bátor leszek – <szólt a> mondta <a fiatalember> ↓:Ijas.:↓

Ez <n>sem igen történt meg velük. Csak ép most.

Ákos kezét fogott vele:

- 15 – Köszönjük, <hogyan elkísértél>_c Miklós öcsém – <mondta> ↓:szólt:↓ és <nyugtalanul> ↓:**nyugtalanul**:↓ sietett befelé. <Becsapód>
<Miklós benézett a rácson át> [b] Becsapódott mögöttük a vaskapu.

Ijas tovább beszélt. És részletekbe bocsátkozva,¹⁴⁹ kikérdezte az asszonyt Pacsirta szokásairól, erről-arról, néha¹⁵⁰ olyan pontos kérdéseket téve, mint Gál doktor, mikor beteghez hívják. Majd képet rajzolt róla, mely talált.

5 Pacsirtával,¹⁵¹ mióta élt, kevesen foglalkoztak ennyit,¹⁵² ily melegséggel, ily jószágosan.

Nem mondta azt, hogy szép, azt sem, hogy nem csunya.¹⁵³ Nem hazudott. De a kettő közt mozogva¹⁵⁴ megkerülte a veszedelmes pontot, más irányba csapott, fölfelé, utat nyitva a megbékélésnek,¹⁵⁵
10 és az asszony lelkében, ki mohón hallgatta őt, homályos reménység éledezett, olyan sejtelem, hogy nem is merte magának bevallani.

– Igazán,¹⁵⁶ jöjjön el egyszer, ha lesz ideje¹⁵⁷ Miklós, – szólt. – Látogasson¹⁵⁸ meg bennünket.

– Bátor leszek, – mondta Ijas.

15 A Vajkay-ház elé értek. Elkísérte¹⁵⁹ őket egy fiatalember. Ez sem igen történt¹⁶⁰ meg velük. Csak ép most.

Ákos kezét fogott vele:

– Köszönjük, Miklós öcsém, – szólt és sietett¹⁶¹ befelé.

Becsapódott mögöttük a vaskapu.

20 Miklós a rácson át a kertbe nézett. Csönd volt itt és magány.

¹⁴⁹ [E] [Ny] [*nincs vessző*]

¹⁵⁰ [E] erről, arról. Néha

¹⁵¹ [E] [*nincs új bekezdés*] Pacsirtával,

¹⁵² [E] annyit,

¹⁵³ [Ny] csunya.

¹⁵⁴ [E] [Ny] mozogva,

¹⁵⁵ [E] [Ny] [*nincs vessző*]

¹⁵⁶ [E] [*nincs vessző*]

¹⁵⁷ [E] ideje,

¹⁵⁸ [Ny] szólt. Látogasson

¹⁵⁹ [Ny] Elkísérte

¹⁶⁰ [E] sem történt

¹⁶¹ [E] [Ny] és nyugtalanul sietett

- [b] Miklós <benézett> a rácson át a kertbe ↓:nézett:↓. Csönd volt itt és magány. <Egy fát figyelt>, <a gyepágyon> [b]_c <a>Az üveg-gömböket ↓:figyelte:↓ <s a fehérre meszelt karókat>_c, <és a törpét> <a gyepágyon>_c ↓:pázsiton:↓ a törpét, mely őrködni látszott <min-denre>. Egy <tányérrózsza> napraforgó, <mely> <↓:meghajolt szá-rán:↓> lecsüggesztette fejét, a sötetedő éjszakában, mintegy vakon, <a napot> keresve a földön a napot, <melyet nem talált.> mely<re>et <egész> <folyton néz> ↓:bámulni szokott:↓, a napot, melyet <↓:vi-lágtalan arcával:↓>_c most nem talált. |:schol:|

10

62.

- Belülről ↓:, a lakásból:↓ <hall> motozás hallott, az öregek nyu-godni tértek. Miklós <most>_c biztosan látta maga előtt a nyomorult szobákat is, melyek sarkaiban söpörtelen szemét gyanánt hever a szenvedés, életek pizska, évek során át felhalmozott fájdalom. Le-hunyt szemét s, magába szívta a kert keserű, hervadt illatát <is>_c. Ilyenkor „dolgozott”.

- Sokáig álldogált a kapu előtt, <a palánk előtt>_c <., <odaadóan>_c ↓:oly türelemmel:↓, mint egy szerelmes, ki valakit vár. De nem várt ő senkit <, >. <sem [...] Pacsirtát, sem más nőt. Nem |:volt:| ↓:ő sze-relmes |:sem:|, nem volt ő:↓ földi szerelmes <volt> <<ez a zöld> a még zöld és zavaros költő>, hanem <egy> isteni szerelmes ↓:volt:↓, ki megért<↓:ett:↓> valakit, <meztelenre> magába ölel egy életet, meztelenre vetközteti hústól, testtől s átérzi, mintha az övé volna. Ebből a legnagyobb fájdalomból születik majd a legnagyobb öröm, 25 hogy <majd>_c minket is megértenek egyszer s a többi emberek is úgy fogadják szavunkat, életünket, mintha az övék volna <Lator Margitot sem szeretne ennyire.>_c

Az üveggömböket figyelte,¹⁶² a pázsiton a köőtörpét, mely örködni látszott. Egy napraforgó lecsüggesztette fejét a sötétedő éjszakában,¹⁶³ mintegy vakon,¹⁶⁴ keresve a földön a napot, melyet bámulni szokott, a napot, melyet most nem talált sehol.

5 Belülről, a lakásból motozást hallott, az öregek nyugodni tértek. Miklós biztosan látta maga előtt a nyomorult szobákat is, melyek sarkaiban söpörtlen¹⁶⁵ szemét gyanánt hever a szenvedés, életek piszka, évek során át fölhalmozott¹⁶⁶ fájdalom. Lehúnyta¹⁶⁷ szemét és magába szívtá a kert keserű illatát. Ilyenkor »dolgozott«.¹⁶⁸

10 Sokáig álldogált a kapu előtt, oly türelemmel, mint egy szerelmes, ki valakit vár. De nem várt ő senkit. Nem volt ő szerelmes sem, nem volt ő földi szerelmes,¹⁶⁹ hanem isteni szerelmes volt, ki megért valakit, magába ölel egy életet, meztelenre vetkőztetve, hústól, testtől és átérzi, mintha az övé volna. Ebből a legnagyobb fájdalomból születik majd a legnagyobb öröm, hogy minket is megértenek egyszer és a többi idegen emberek is úgy fogadják szavunkat, életünket, mintha az övék volna.

¹⁶² [E] [*nincs vessző*]

¹⁶³ [E] éjszakával,

¹⁶⁴ [E] [*nincs vessző*]

¹⁶⁵ [E] söpörtlen

¹⁶⁶ [E] [Ny] felhalmozott

¹⁶⁷ [Ny] Lehunytá

¹⁶⁸ [Ny] »dolgozott.«

¹⁶⁹ [A] [*nincs vessző: sajtóhiba*]

Az, amit hallott <szu> apjáról, fogékonnyá tette mások szenvedése is. <Azt> ↓:Eddig azt:↓ hitte <eddig>, hogy semmi köze sincs <ezekhez>↓:azokhoz:↓ <az érdektelen> ↓:az:↓ emberekhez>↓, kik <itt> körötte élnek, Környeyhez, <Ákos bácsihoz>, <szegen>, ↓:a
 5 részeges Szunyoghoz:↓ Szolyvayhoz, a rossz <szinészhez> ↑:ripacshoz:↑, ↓:Dobához, ki folyton csak hallgat:↓ meg szegény<-szegény>↓ Pacsirtához <, >. <kit igazán szánt. Érdektelenek mind, torza> Igaz, első látásra érdektelenek mind, <a lelkük befelé> torzak és görbék, a lelkük befelé kunkorodik. Nincs tragédiájuk, mert itt el se <kezdődnek> ↑:kezdődhetnek:↑ <a tragédiák, az a tragédiájuk>, <be se fejeződnek>↓ a tragédiák. De milyen mélyek ezek az emberek. Mennyire atyafiai mind. ↑:Milyen hasonlatosan hozzá:↑ Ha egyszer elkiáltja ezt, nagyot kiált <majd>. Csak hozzájuk van köze.

Ezt a tanulságot vitte magával. Keményebben, biztosabban lépdelt, hogy lefelé indult a Petőfi-utcán. Az a vers, melyet <a Petőfi-utcán [...]> fejében hordott, rossz volt, nem is törődött vele. Majd másról ír, talán ezekről és arról, amit hallott, a verandáról, a hosszú-hosszú asztalról, melynél <egykor együtt> valamikor együtt ültek és ma már nem ülnek együtt.

20 A Szechenyi téren szaladni kezdett az örömtől. Sietett

 a Gombkötő utcába, mert itt lakott, <Tóth> ↓:a:↓ fodrász mellett Kladek, a „Sár<vári>szegi Közlöny” felelős szerkesztője.<.>|:és kiadója.:|

- Az, amit hallott apjáról, fogékonyra tette mások szenvedésére is. Eddig azt hitte, hogy semmi köze sincs azokhoz, kik körötte élnek, Környeyhez, a részes Szunyoghhoz,¹⁷⁰ Szolyvayhoz, a rossz ripacshoz, Dobához, ki¹⁷¹ folyton hallgat,¹⁷² meg¹⁷³ szegény Pacsirtához.
- 5 Igaz,¹⁷⁴ első látásra érdektelenek mind, torzak és görbék, lelkük befelé kunkorodik. Nincs tragédiájuk, mert itt el sem kezdődhetnek a tragédiák. De milyen mélyek,¹⁷⁵ mennyire atyjafiai¹⁷⁶ mind. Milyen¹⁷⁷ hasonlatosak hozzá. Ha egyszer elkiáltja ezt, nagyot kiált. Csak hozzájuk van köze.
- 10 Ezt a tanulságot vitte magával. Keményebben, biztosabban lépdelt, hogy befelé indult a Petőfi-uccán. Az¹⁷⁸ a vers, melyet fejében hordozott, rossz volt, nem is törődött vele. Majd másról ír, talán ezekről és arról, amit hallott, a verandáról, a hosszú-hosszú asztalról, melynél valamikor együtt ültek és ma már nem ülnek.¹⁷⁹
- 15 A Széchenyi-téren szaladni kezdett, sietett a Gombkötő-uccába, mert itt lakott,¹⁸⁰ a fodrász mellett,¹⁸¹ Kladek, a *Sárszegi Közlöny*¹⁸² felelős szerkesztője és kiadója.

¹⁷⁰ [E] szunyoghhoz, [sajtóhiba]

¹⁷¹ [E] Dobához. ki [sajtóhiba]

¹⁷² [E] folyton csak hallgat,

¹⁷³ [E] hallgat. meg [sajtóhiba]

¹⁷⁴ [E] [nincs vessző]

¹⁷⁵ [E] milyen mélyek az emberek,

¹⁷⁶ [E] [Ny] atyafiai

¹⁷⁷ [E] mind, milyen

¹⁷⁸ [A] Petőfi-uccán, Az [sajtóhiba]

¹⁷⁹ [E] [Ny] ülnek együtt.

¹⁸⁰ [E] [nincs vessző]

¹⁸¹ [E] [nincs vessző]

¹⁸² [E] [Ny] Sárszegi Közlöny [nincs kiemelve]

- Ez a hosszúszakállas, lassú észjárású, de művelt, <és>_c lelkiismeretes öregúr <elvadult szobájában> már be se járt a szerkesztőségbe, csak azt követelte meg segédszerkesztőjétől, hogy naponta <fölkeresse> meglátogassa. <Petróleon>_c ↓:<Olaj>_c Petróleon:↓
- 5 lámpa mellett üldögélt elvadult szobájában, melynek padlóján könyvek heverték s ablakait <a napfény elől> <szinte>_c ↓:embermagasságnyira:↓ eltorlaszolták az újságok. Kikopott ebből az átkozott modern korból s nem bánta akármit csinál az újabb nemzedék, akár mennyire ↑:is:↑ dicsér<ik>i <is> ↑:...:↑ lapjában a szecessziót.
- 10 Zsebéből, mely tele volt mindenféle írással, kikotorászott egy vezércikket, mely Füzes Feri műve és a szőlők hóharthatbetegségről szólt. Azt átadta neki és megkérte, vigye a nyomdába, hogy legyen olvasnivalójuk a sár<vári>szegi parasztoknak is.
- Ijásnak csak még a budapesti telefont kellett fölvennie, a Dreyfuspör tárgyalásáról meg a legújabb politikai eseményekről, <és <búcsu> elbúcsúzott a szerkeszt> |:Iparkodott, mert a telefon kilenckor szokott jelentkezni.:|
- 15

Ez a szakállas,¹⁸³ lassú észjárású,¹⁸⁴ de művelt, lelkiismeretes öregúr¹⁸⁵ már be sem járt a szerkesztőségbe, csak azt követelte segédszerkesztőjétől,¹⁸⁶ hogy naponta meglátogassa. Petróleumlámpa¹⁸⁷ mellett üldögélt¹⁸⁸ elvadult szobájában, melynek padlóján
 5 könyvek heverték s¹⁸⁹ ablakait¹⁹⁰ embermagasságig eltorlaszolták a széthányt,¹⁹¹ régi ujságok. Kikopott ő ebből az átkozott,¹⁹² modern korból, nem bánta, akármit csinál az újabb¹⁹³ nemzedék, nem bánta, akármennyire dicsérte¹⁹⁴ is Ijas lapjában a szecessziót.

Zsebéből, mely tele volt mindenféle írással, kikotorászott egy
 10 vezércikket, mely¹⁹⁵ Füzes Feri műve és a szőlő¹⁹⁶ hóharmatbetegségéről¹⁹⁷ szólt. Ezt átadta neki, megkérve,¹⁹⁸ vigye a nyomdába, hogy legyen olvasnivalójuk a sárszegi parasztoknak is.

Ijasnak csak a budapesti telefont kellett még felvennie, a Dreyfus-pör tárgyalásáról, meg a legújabb politikai eseményekről.¹⁹⁹ Ipar-
 15 kodott, mert a telefon kilenckor szokott jelentkezni.

¹⁸³ [E] hosszuszakállas,

¹⁸⁴ [Ny] lassú-észjárású,

¹⁸⁵ [E] öreg ur,

¹⁸⁶ [E] követelte meg segédszerkesztőjétől,

¹⁸⁷ [Ny] Petroleumlámpa

¹⁸⁸ [E] [Ny] üldögélt,

¹⁸⁹ [E] és

¹⁹⁰ [Ny] heverték, ablakait

¹⁹¹ [E] eltorlaszolták az elhányt [*nincs vessző*]

¹⁹² [E] [*nincs vessző*]

¹⁹³ [Ny] újabb

¹⁹⁴ [Ny] dicsérte

¹⁹⁵ [E] vezércikket. mely [*sajtóhiba*]

¹⁹⁶ [E] szőlő

[Ny] szőlő

¹⁹⁷ [E] hóharmat betegségről

¹⁹⁸ [E] [*nincs vessző*]

¹⁹⁹ [E] eseményeket.

Nyolcadik fejezet,
(melyben Pacsirta levele olvasható, teljes terjedelmében)

NYOLCADIK FEJEZET¹

(melyben Pacsirta levele olvasható,² teljes terjedelmében).³

Ákos másnap délután ép indult hazulról, mikor a kapuban eléje jött a levélhordó. Ajánlott levelet⁴ hozott.

- 5 Pacsirta írt. Azonnal megismerte a borítékon az ő hegyes, szálkás betűit, melyek a gót betűkhöz⁵ hasonlítottak és valamit az anyja kezevonására.⁶

- Még az uccán föltépte a levelet. Máskor tollkést használt ilyesmihez,⁷ mert a legkisebb dologban is szerette a rendet. Most ujjával
10 nyitotta ki, oly izgatottan, hogy nemcsak⁸ a borítékot szakította el, hanem maga a levél is kettérepedt, középen⁹ és oldalt. Ezért össze kellett illeszteni a papírdarabokat.¹⁰

- Nem törődve a járókelőkkel, kik belébotlottak¹¹ és rábámultak, silabizálta.¹² Példás, tömör sorokban vonultak fel egymás mellett a
15 szavak, az írás tiszta volt, de Pacsirta ezúttal írón¹³ használt, még pedig oly kemény írón¹⁴, mely nem árnyalt, csak karcolt, halvány, alig látható vonalakat vonva, mintha varrótű kaparta volna ki a papírt.¹⁵ Mire Ákos kibetűzte, a parkhoz ért.

¹ [E] [Ny] FEJEZET,

² [E] [*nincs vessző*]

³ [E] [Ny] *terjedelmében.*)

⁴ [Ny] Ajánlott-levelet

⁵ [E] [Ny] betűhöz

⁶ [E] kezevonására is.

⁷ [E] ilyesmiért,

⁸ [E] nemcsak [*sajtóhiba*]

⁹ [E] közepén

¹⁰ [Ny] papírdarabokat.

¹¹ [E] belebotlottak

¹² [E] [Ny] rábámultak, az utcán silabizálta.

¹³ [Ny] írón

¹⁴ [Ny] írón,

¹⁵ [Ny] papírt.

Itt zsebredugta a levelet és hátratett kézzel járkált. Délutáni sétálók ögyelegtek a kopott, szegényes parkban, melyben csak néhány vedlett galagonyabokor, meg vérszegény rózsafa tengett. A hőségtől kipörkölődött szemetes pázsiton ujságpapírok¹⁶ heverték. Leült egy

5 padra és térdére újra kitergette a levelet.

Pacsirta helyesírási hibák nélkül írt,¹⁷ szabatosan, értelmesen, mert elvégezte a felsőbb leányiskolát.¹⁸ Stílje azonban merev volt. Mihelyt tollat vett kezébe, másképp fejezte ki magát, mint mikor beszélt, az iskolai fogalmazványok hatása alá került,¹⁹ Janecznét látta maga előtt,²⁰ egykori szigorú tanárnőjét, keményített gallérjában, fekete²¹ nyakkendőjével, s félt,²² hogy hibát ejt, ennél fogva olyan szavakat használt, melyeket élőbeszédben sohasem alkalmazott. Írása²³ el is vesztette természetességét, rendszerint emelkedettebb²⁴, lelkesebb lett, mint ahogy akarta.

15 Ákos megint elolvasta a hosszú levelet, melyben²⁵ Pacsirta mindenről részletesen beszámolt.

Igy:²⁶

¹⁶ [Ny] ujságpapírok

¹⁷ [E] [*nincs vessző*]

¹⁸ [Ny] felsőbb leányiskolát.

¹⁹ [E] [*nincs vessző*]

²⁰ [E] látta ilyenkor maga előtt,

[Ny] előtt ilyenkor,

²¹ [E] gallérjában s fekete

²² [E] [Ny] nyakkendőjével, félt,

²³ [Ny] Írása

²⁴ [E] rendszerint inkább emelkedettebb

²⁵ [E] amelyben

²⁶ [E] beszámolt.

[Ny] Így:

<58.>_c | :64:|

<szólt:>

Tarkövi pusztá, 1899 szeptember

<4>5. <szombat> <↓:hétfő:↓> <↑:vasárnap:↑>_c ↓:hétfő:↓

5 <délután <5>9 órákor.>_{ic} ↑:este <...><6>_c ↑: ½ 7:↑ órákor:↑

Édes jó apa, édes jó anya,

bocsássatok meg, hogy <csak> most irok tinektek, <még pedig ezzel

a írónnal> de eddig annyira elfoglalt a pusztai ↓:élet:↓ sok <ked-

ves> öröme s <a> <vendéglátó család megannyi> ↓:vendéglátó:↓

10 <kedvessége> <kedves> rokon<ok> annyira gondoskodtak szó-

rakozásomról, hogy csak ma este <jutok hozzá> szakíthatok időt.

[b]_c Napok óta <keresek> keresünk <itt> tollat. De hol van itt toll?

[b]_c Egyetlen tollat találtam Béla bácsi asztalán, az is rozsdás volt,

a tintatartó pedig ebben a nagy melegben egészen kiszáradt. Berci

15 unokaöcsém <na> végre ezt az írót bocsátotta rende<k>lkezésem-

re <,>. <i>Igy <k>Kénytelen vagyok <↓:...:↓>_c írónnal írni. Ezért is

elnézés<e>teket kérem.

[b]_c Kezdem a legelején. [b]_c Kitűnően utaztam. Hogy <nem la>

megindult<am> a vonat s <nem> eltűntetek szemem elől, <ti ked-

20 vesek>_c ↓:<áldott>_c jó szüleim,:↓, bementem fülkémbe, melyben

két kellemes, igen jómodorú útitársam ült, egy fiatalember s egy

↓:agg:↓ katolikus lelkész. Én azonnal a tájék szemléletébe merültem,

mely kedves változatosságával, üde színeivel lebilincselte érdeklő-

désemet, s figyeltem a természetet, <↓:a „dicső természet”et:↓>_c,

25 mely <csak>_c ↓:csak:↓ <túl> a város falain ↓:túl:↓ bontakozott <ki>_c

↓:ki:↓ igazi pompájában

[sz. n.]

, <csak>_c [levágva: ↓:...:↓] ott szólt a lelkemhez, az ő csöndes, <halk>_c

↑:vigasztaló:↑ szavával. Vele társalogtam egész úton. |:[b]_c Milyen

különösek azok a helyek.[?]:|

Tarkövi puszta, 1899²⁷ szeptember 4.

Hétfő este,²⁸ fél 7²⁹ órakor.

Édes jó szüleim!³⁰

5

Bocsássatok³¹ meg, hogy most írok tinektek, de eddig annyira elfoglalt a pusztai élet sok öröme és vendéglátó rokonaim annyira gondoskodtak szórakoztatásomról, hogy levélírással csak³² ma este szakíthatok időt.

10 Napok óta keresek tollat.

Tegnap egyetlen tollat találtam Béla bácsi asztalán, az is rozsdás volt, a tintatartó pedig ebben a nagy melegben egészen kiszáradt. Berci unokaöcsém végre ezt az írónt³³ bocsátotta rendelkezésemre. Kénytelen vagyok írónnal³⁴ írni. Ezért is elnézésteket kérem.

15 Kezdem a legelején.

Kitűnően³⁵ utaztam. Hogy megindult a vonat és eltűntetek szemem elől, jó szüleim, bementem fülkémbe, melyben két kellemes, igen jómodorú³⁶ útitársam ült, egy fiatalember és egy agg,³⁷ katolikus³⁸ lelkész. Én azonnal a tájék szemléletébe merültem, mely kedves változatosságával, üde színeivel³⁹ lebilincselte érdeklődésemet és figyeltem a természetet, mely csak a város falain túl bontakozott ki igazi pompájában, csak ott szólt lelkemhez az ő csöndes, vigasztaló szavával. Vele társalogtam egész úton.

²⁷ [E] 1899.

²⁸ [E] [*nincs vessző*]

²⁹ [E] ½ 7

³⁰ [E] [Ny] szüleim,

³¹ [E] [Ny] szüleim, [*új bekezdés*] bocsássatok

³² [E] [Ny] hogy csak

³³ [Ny] írónt

³⁴ [Ny] írónnal

³⁵ [Ny] Kitűnően

³⁶ [E] jó modoru

³⁷ [E] [*nincs vessző*]

³⁸ [E] katolikus

³⁹ [Ny] színeivel

[sz. n.]

elgondolkoztam ↑:tehát:↑ erről-arról ↑:a múltrol, |és:| főképp tíró-
latok:↑. Az idő röpi. Késés nélkül érkeztem meg. Kocsival vártak.
Este már rokonaik körében költöttem el az izletes, párolgó vacso-
rát., kedélyes <beszélgetés>↓ ↓:társalgás:↓ <közben> <közepette>↓

5 |közben.:|

[b]c Nagyon szívesen <, lekötőkedvességgel> fogadtak mind-
nyájan, Béla bácsi, Etelka néni és Berci is

[sz. n.]

Csak egy nem örült <a> jöttömnek <,>: Tigris. [b]c A hű kedves,
kutya nem ismert meg, sokáig ugatott, <a verandán ↓:is:↓>↓ vi-
csorította rám <a> fogát <s felvonva a száj>↓ <pofáját, muta>↓,
<és>↓ <↓:folyt:↓>↓ morgott. <Ma reggel aztán megbékített>↓ Nem
is mertem egyedül járni, ↓:több napig:↓. Ma reggel aztán ↓:a ve-
randán:↓ megbékítettem|.:| <tejes kalácsal>↓ ↑:Kalácsomat tejbe
mártottam s neki adtam.:↑ <Azóta>↓ <↓:Mostmár:↓>↓ ↑:Azóta:>↓

15 Most jó:↑ jó barátok vagyunk.

[sz. n.]

s kigyóút vezet le a kis érig, <melyből>↓ melymár nem olyan nádas,
<mint azelőtt>↓, a szittyót kiirtották, <csónakázni>↓ csónakázni
is lehet rajta<,>, <D>de csak tavasszal, most kiszáradt. Szóval

20 <szerp> <kigyó> <Valóságos>↓ <V>valóságos:↓ [félleg levágva: kis]
paradicsom <ez>. <De az emberek is megváltoztak.> [b]c Berci, kit
negyedik gimnazista korában láttam utoljára, ↓:nálunk:↓ Sár<vá-
ron>szegen, <már érett>, ezen a nyáron letette ↓:Pesten:↓ az érett-
ségi egy magánintézetben, <nagyon>↓ <megelehető>↓ nehezen, de
már „érett”, <magas, délceg>↓

Elgondolkoztam a multról⁴⁰ és főleg tirólatok. Az idő röpiült. Késés nélkül érkeztem meg. Kocsival vártak. Este már rokonaím körében költöttem el az ízletes, párolgó vacsorát, kedélyes beszélgetés közben.

Nagyon szívesen⁴¹ fogadtak mindnyájan, Béla bácsi, Etelka néni és Berci is.

Csak egy nem örült jöttömnek: Tigris.

A hű, kedves kutya nem ismert meg, sokáig ugatott, vicsorította rám a fogát, morgott. Nem is mertem egyedül járni több napig. Ma reggel aztán a verandán megbékítettem. Kalácsomat tejbe mártot-

10 tam és neki adtam. Most jó barátok vagyunk.

Hét év óta nem jártam itt és azóta sok minden történt. Képzeli-
jétek, a dombon kert van, délszaki növények, rhododendronok és kígyóút⁴² vezet le a kis érig, mely már nem olyan nádas, a szity-
tyót kiirtották, csónakázni is lehet rajta, de csak tavasszal, most

15 kiszáradt. Szóval⁴³ valóságos paradicsom.

Berci, kit negyedik gimnázista⁴⁴ korában láttam utoljára, nálunk,⁴⁵ Sárszegen, ezen a nyáron letette Pesten az érettségit, egy magánintézetben, meglehetősen nehezen, de már »érett« és jövőre Magyaróvárra megy,⁴⁶ gazdasági iskolába.

⁴⁰ [E] Elgondolkoztam erről-arról, a multról

⁴¹ [Ny] szívesen

⁴² [Ny] kígyóút

⁴³ [E] [új bekezdés] Szóval

⁴⁴ [Ny] gimnazista

⁴⁵ [E] [nincs vessző]

⁴⁶ [E] [nincs vessző]

65/a

jövőre Magyaróvárra megy, a gazdasági iskolába. [b]_c Béla bácsi azonban ↑:kissé:↑ megváltozott. <Szakáll> <egyszerre> ↓:Haja a halántékán:↓ <meg>_c deres<edett>_c, <és> <halántéka> <↓:felül is:↓ is egészen fehéres> s én <, aki> <kislánykoro> valahogy másképp képzeltem el <,>. <n>Nem is tudtam <↓:az:↓ első nap> ↓:eleinte:↓ megszokni. Néztem néztem és mosolyogtam. Ő is nézett, nézett és mosolygott. Megöregedtem |:-:| ? kérdezte ↓:tőlem:↓. Nem, mondtam ↓:dehogy:↓. Erre az egész <asztal>_c ↓:társaság:↓ kacagni kezdett s ő is kacagott.

Etelka néni sokat zsörtölődik vele, hogy annyit cigarettázik, erről azonban úgy látszik sohasem tudja leszoktatni. De már nem vacsorázik, csak egy pohár tejet iszik, estefelé, cukor nélkül és Aleuronát kenyeret eszik hozzá, mellyel engem is ↑:váltig:↑ kínál, természetesen tréfából. [b]_c Ma is én vagyok a kedvence

<Aztán> <m>Maga mellé ültet, megölel, megcsókol és azt mondogatja, amit kislánykoromban: „Pacsirta, ne félj, míg engem látsz. De ha nem látsz majd <engem>, akkor félj, nagyon-nagyon félj.” Ezen <pedig>_c mindaketten nevetünk.

20 Nekem egész vacsora alatt rólatok kellett beszélmem. Mulattak azon, mennyire féltetek engem. („Rosz pénz nem vész el” – mondta Béla bácsi az ő aranyos humorával. <Éj>.)

Éjfélig csevegtünk s akkor bevezettek a vendégszobába. Hamar elszenderedtem a jó, puha ágyban.

Béla bácsi azonban kissé⁴⁷ megváltozott. Haja a halántékán deres s én⁴⁸ valahogy másképp képzeltem el. Nem is tudtam eleinte megszokni, néztem-néztem és mosolyogtam.⁴⁹ Ő is nézett-nézett⁵⁰ és mosolygott. Megöregedtem? – kérdezte tőlem. – Nem,⁵¹ – mondtam⁵²

5 – dehogy. – Erre⁵³ az egész társaság kacagni kezdett s ő is kacagott.

Etelka néni sokat zsörtölődik vele, hogy annyit cigarettázik, erről azonban, úgy látszik,⁵⁴ sohasem tudja majd leszoktatni. De már nem vacsorázik, csak egy pohár tejet iszik estefelé, cukor nélkül és Aleuronát-kenyeret⁵⁵ eszik hozzá, mellyel engem is váltig kínál,⁵⁶

10 természetesen tréfából.

Ma is én vagyok a kedvence. Maga mellé ültet, megölel, megcsókol és azt mondogatja, amit kislánykoromban:⁵⁷ »Pacsirta, ne félj, míg⁵⁸ engem látsz. De ha nem látsz majd, akkor félj, nagyon⁵⁹ félj.« Ezen mind a ketten⁶⁰ nevetünk.

15 Nekem egész vacsora alatt rólátok kellett beszélnem. Mulattak azon, mennyire féltetek engem. »Rossz pénz nem vész el« – mondta Béla bácsi az ő aranyos humorával.

Éjfélig csevegtünk és akkor bevezettek a vendégszobába. Hamar elszenderedtem a jó, puha ágyban.

⁴⁷ [E] kisé [sajtóhiba]

⁴⁸ [E] deres, én

⁴⁹ [E] megszokni, néztem és mosolyogtam.

⁵⁰ [E] [Ny] nézett, nézett

⁵¹ [E] [nincs vessző]

⁵² [Ny] Megöregedtem? – kérdezte tőlem. Nem – mondtam

⁵³ [E] [Ny] dehogy. Erre

⁵⁴ [E] ugylátszik,

⁵⁵ [E] aleuronát kenyeret

⁵⁶ [Ny] kínál,

⁵⁷ [E] kislány koromban:

[Ny] kislány-koromban:

⁵⁸ [E] amig

⁵⁹ [E] [Ny] félj, nagyon, nagyon

⁶⁰ [E] [Ny] mindketten

- Reggel aztán éktelen lármára ébredtem, künn a verandán lányok visitottak, kiabáltak. Vendégek érkeztek Budapestről, valami Thurzó lányok, kiket régebben meghívtak már s most egyszerre betoppantak. Reggelinél bemutatkoztak s megkértek, engedjem
 5 bevitetni a vendégszobába négy, nagy börendjüket. Kérésüket szívesen teljesítettem. Ők <azonban>_c egész délelőtt csomagoltak, fésülködtek, mosdottak. Minthogy pedig én jobban tudok egyedül lenni, magam indítványoztam nekik, hogy csak maradjanak ott, én majd átmegyek arra a pár napra, a kis szobába, Etelka néni mellé.
 10 Azóta itt a diványon alszom, Etelka néni mellett, de kellemesebb itt. Én nem tudnék ezekkel a lányokkal rokonszenvezni. [...]gek képzelődők. Úgy

<<65/b>66/b>_c 65/b

- viselkednek, mintha ők lennének megsértődve, mert felajánlottam
 15 nekik a vendégszobát. Zelma a nagyobbik olyan szecessziós. Cigarettázik és nem visel fűzőt. Naponta <ötször>_c <↓:háromszor:↓>_c
 ↓:háromszor:↓ átöltözik, ebédre, vacsorára s akkor is, mikor teniszezni mennek. Engem kinevet, mert minden nap nagy csokor mezei virágot hozok haza. Szerinte a mezei virág ronda. Csak az
 20 orkideát és a begóniát kedveli.

Reggel aztán éktelen lármára ébredtem. Künn a verandán visítottak.⁶¹ Vendégek érkeztek Budapestről, valami Thurzó-lányok, kiket régebben meghívtak már és ezek most⁶² egyszerre betoppantak. Reggelinél bemutatkoztak, megkértek, engedjem bevitetni a vendég-

5 szobába négy nagy bőröndjüket. Kérésüket⁶³ szívesen⁶⁴ teljesítettem. Egész délelőtt ott csomagoltak.⁶⁵ Minthogy pedig én jobban szeretek egyedül lenni, magam indítványoztam, hogy⁶⁶ csak maradjanak ott, én majd átmegyek a kis szobába erre a pár napra,⁶⁷ Etelka néni mellé.

Azóta a díványon⁶⁸ alszom Etelka néni mellett, de itt kellemese-

10 seb.⁶⁹ Én nem tudnék ezekkel a lányokkal rokonszenvezni. Zelma, a nagyobbik, olyan *szeccessziós*.⁷⁰ Cigarettazik és nem visel fűzőt.⁷¹ Naponta háromszor átöltözködik, ebédre, vacsorára és akkor is, amikor tenniszezni mennek. Engem kinevet, mert mindennap nagy csokor mezei virágot hozok⁷² haza. Szerinte a mezei virág ronda.

15 Csak⁷³ az orchideát és kaméliát⁷⁴ kedveli.

⁶¹ [E] ébredtem, kint a verandán lányok visítottak.

[Ny] ébredtem, künn a verendán lányok visítottak.

⁶² [E] [Ny] és most

⁶³ [E] bőröndjüket, Kérésüket [*sajtóhiba*]

⁶⁴ [Ny] szívesen

⁶⁵ [E] [Ny] csomagoltak, fésülködtek, mosdottak.

⁶⁶ [E] indítványoztam nekik, hogy

⁶⁷ [E] [*nincs vessző*]

⁶⁸ [Ny] díványon

⁶⁹ [E] [Ny] de kellemesebb itt.

⁷⁰ [E] *szeecessziós*. [*sajtóhiba; nincs kiemelve*]

[Ny] *szeecessziós*. [*nincs kiemelve*]

⁷¹ [Ny] fűzőt.

⁷² [E] hozok,

⁷³ [E] ronda csak

⁷⁴ [E] [Ny] és a begoniát

Berci {Klárinak}, a kisebbiknek |:Klárinak:| csapja a szeptet. Az még egészen kislány, tizenhat éves. Elbújnak a szobákban, este kiszöknek, a kerekerdőbe, kíséret nélkül s későn jönnek haza. Etelka néni tegnap megkért, menjek

5 <<60>_c 66.>_c
 velük, de <nem szívesen láttak>_{tc} én többet nem vállom ezt a szerepet. ↓:Micsoda gyerekek:↓ Úgy látszik ↓:azonban:↓, komoly az ügy. <Mi az>_c ↓:Béla bácsi:↓ az asztalnál sokat <ingerked[?]>_{tc} boszszantj<uk>a őket. Berci fülig pirul. Klári nem.
 10 [b]_c Másnap ismét új vendég érkezett, <a szomszédból>_{tc} Olcsvay <Feri, <egy jánosházi[?] fiatalember> ↓:Feri:↓ ↓:↓:↓:Jancsi> Feri:↓>_c, ki <, úgy[?]> azt hiszem, Zelma iránt érdeklőd<ik>het, <s utána jött.>_c Ő ↓:már:↓ figyelmes, előzékeny fiatalember, <igazi úrífiú.>_c Hoszszabban foglalkozott velem. Kisütöttük, hogy szegről-vég<re>ről
 15 rokonok <vagyunk>_c ↓:lennénk:↓. <Ő> Megnéztem a pecsétgyűrűjét s a <felső> <csillagokról meg a törökfőről>_c ↓:liliomról:↓ megállapítottam, hogy nyilván egy nemzetséghez tartozunk ↓:- a Boksa nemzetséghez ? -↓, nálunk azonban ↓:állítása szerint:↓ a <felső>_c mezőny

20 nem vörös, mint a mi cimerünkben, hanem arany, viszont a liliom nem arany, hanem vörös.
 Különben abban sem bizonyos, hogy a

<65/a>_c 66.
 kisvárdai, vagy nagyvárdai <ághoz tartozik>_c ↓:Olcsvayak közül:↓
 25 ↓:való:↓ e. Senkise volt képes pontos felvilágosítást ↓:adni:↓ neki erre vonatkozólag

Berci a kisebbiknek, Klárinak csapja a szelet. Az még egészen kislány, tizenhat éves. Elbújnak a szobában, este kiszöknek a kerek-erdőbe,⁷⁵ kíséret⁷⁶ nélkül és későn jönnek haza. Etelka néni tegnap megkért, menjek velük, de én többet nem vállalom ezt a szerepet.
 5 Micsoda⁷⁷ gyerekek. Úgy látszik⁷⁸ azonban⁷⁹ komoly az ügy. Béla bácsi az asztalnál sokat bosszantja őket. Berci fülig pirul, Klári nem.

Másnap ismét új vendég érkezett, Olcsvay Feri, ki, azt hiszem, Zelma iránt érdeklődhet. Ő már figyelmes, előzékeny fiatalember. Hosszasabban⁸⁰ foglalkozott velem. Kisütöttük, hogy szegről-végről
 10 rokonok lennénk. Megnéztem pecsétgyűrűjét és a liliumról meg-állapítottam, hogy nyilván egy nemzetséghez tartozunk – a Boksa nemzetséghez? – náluk azonban, állítása szerint, a mezőny⁸¹ nem vörös, mint a mi címerünkben, hanem arany, viszont a lilium nem arany, hanem vörös. Különben abban sem bizonyos, hogy a kisvárdai, vagy⁸² a nagyvárdai Olcsvayak közül való-e.⁸³ Senki⁸⁴ sem volt képes pontos fölvilágosítást⁸⁵ adni neki erre vonatkozólag. Apja azt hiszi, hogy a kisvárdai ág leszármazottjai, a Nemzeti Múzeumban⁸⁶ pedig azt mondták, hogy valószínűleg⁸⁷ a nagyvárdai⁸⁸ Olcsvayak utódai. Szegény fiú, most nem tudja, hányadán van. Tanácsoltam,

⁷⁵ [E] kerek erdőbe,

⁷⁶ [Ny] kíséret

⁷⁷ [E] szerepet, micsoda

⁷⁸ [E] Ugy látszik

⁷⁹ [E] [Ny] azonban,

⁸⁰ [E] Hosszasabban

⁸¹ [E] Nálunk azonban – állítása szerint – a mezőny
 [Ny] náluk azonban állítása szerint a mezőny

⁸² [E] [nincs vessző]

⁸³ [E] való-e?

⁸⁴ [E] [új bekezdés] Senki

⁸⁵ [E] képes felvilágosítást

⁸⁶ [Ny] Múzeumban

⁸⁷ [E] mondták, valószínűleg
 [Ny] mondták, valószínűleg

⁸⁸ [E] nagyvárda [sajtóhiba]

5 <a>Apja azt hiszi, hogy a kisvárdai ág leszármazottja|:i|, a Nemzeti Muzeumban pedig azt mondták <neki>, hogy valószínűleg a nagyvárdai Olcsvayak<hoz> utóda|:i|<.>, Szegény fiú, most nem tudja hányadán van. Tanácsoltam <neki> ↓:neki:↓, forduljon apához, ő <pár perc alatt>↓:könnyen:↓ eldönti, <<s eloszlatja kétségeit.>↓:Feri>↓ <megköszönte ezt>↓:Jancsi:↓>↓:Feri:↓ meg is ígérte, hogy fölkeresi apát, mihelyt ↑:bemegy:↑ Sár<vár>szegre <megy>.

Egyébként <pompásan érzem magam, kitűnően mulatok.>↓:kitűnően mulatok.:↓ <Milyen>↓:Kellemes <föl>ébredni a pusztazajára, a tehenek <méla> méla kolompszavára [vágás: <... ..>] s a galambok turbékolására

15 <en bájosak>↓:milyen bájosak:↓ <kis>↓:picinyke:↓ sárgatollú csirkék, melyek csipegve bújnak a kotlós szárnya alá. Milyen édes a mezei élet. ↓:Milyen gyönyörű az itteni munka:↓ Szüretre készülnek, a hordókat kihozták a pincéből, Béla bácsi maga kénezi a dongóit. <Úgy><h>Hallom, nagy szüreti multság lesz, úgy mint régen, <ki> jó termés ígérkezik, <titeket>↑:bennetekei is:↑>↓:benneteket:↓ is meghívna Vajjon eljöttek-e? |: [b] <... ..>:|

[b] Most pedig elmondom, hogy töltöm itteni napjaim

[levált, hiányzó rész]

[sz. n.]

[levált, hiányzó rész]

20 Délután Józsiával, a kertészfiúval bemegyünk <a kaptárba>_{tc} a méhesbe s ↑:ott:↑ nem győzőm eléggé bámulni a kedves méhikék szorgalmas munkáját. Józsi meg azon csodálkozik, hogy leánylétemre milyen bátor vagyok. Bezzeg a Thurzó-lányok sikoltoznak, mihelyt egy méh röptül feléjük. <Tu>

25 [b] Tudjátok, hogy nem szeretek henyélni. Horgolok is és a sárga terítő pár nap múlva készen lesz. Most azonban már korán sötétedik.

forduljon apához, ő könnyen eldönti. Feri meg is ígérte,⁸⁹ hogy fölkeresi apát, mihelyt bemegy Sárszegre.

Egyébként kitünően mulatok. Kellemes ébredni a puszta zajára, a tehenek méla kolompszavára és a galambok turbékolására. Milyen
 5 bájosak a picinyke sárgatollú csibék is, melyek csipogva⁹⁰ bújnak a kotlóso⁹¹ szárnya alá. Milyen⁹² édes a mezei élet. Milyen gyönyörű az itteni munka. Szüretre készülődnek, a hordókat már kihozták a pincékből, Béla bácsi nagyban kénezi a dongáit.⁹³ Hallom, nagy szüreti multság lesz, jó⁹⁴ termés ígérkezik.⁹⁵

10 Most pedig elmondom, hogy töltöm itteni napjaim. Korán kelek, már hatkor, nézem a főséges napfölkeltét,⁹⁶ sétálgatok Etelka nével, majd segédkezem a háztartásban. Azt mondja, hogy a konyhán⁹⁷ én vagyok a jobbkeze. Délután Józsiával, a kertészfiúval,⁹⁸ bemegyünk a méhesbe s nem⁹⁹ győzőm eléggé bámulni a¹⁰⁰ kedves
 15 méhikék szorgalmas munkáját. Józsi azon¹⁰¹ csodálkozik, hogy leány létemre milyen bátor vagyok. Bezzeg a Thurzó-lányok sikoltoznak, mihelyt¹⁰² egy méh feljük repül.¹⁰³

Tudjátok, hogy nem szeretek henyélni. Horgolom is a sárga¹⁰⁴ terítőt, pár nap mulva készen lesz. Most azonban már korán sötétedik.

⁸⁹ [Ny] ígérte,

⁹⁰ [E] [Ny] csipegve

⁹¹ [E] kotló

⁹² [E] alá, milyen

⁹³ [E] [Ny] kénezi dongáit.

⁹⁴ [E] lesz, úgy, mint régen, jó

⁹⁵ [Ny] ígérkezik.

⁹⁶ [E] napfölkeltét,

⁹⁷ [E] knnyhán [sajtóhiba]

⁹⁸ [E] [Ny] [nincs vessző]

⁹⁹ [E] méhesbe, nem

¹⁰⁰ [Ny] s [sajtóhiba]

¹⁰¹ [E] Józsi meg azon

¹⁰² [E] mihely

¹⁰³ [E] [Ny] repül feljük.

¹⁰⁴ [E] Horgolok is egy sárga

5 Este <pedig>_{tc} <↓:korán sötétedik:↓>, ↑:hat felé:↑ hogyha meggyújt-
ják a lámpát, Jókai regényét olvasom, „A kőszívű ember fiait”, melyet
már <<ismertem> <ismerek>>_c ismertem, de csak most élvezem igazi
szépségeit. <<Mennyit>↓:Re:↓>_c <k>Könnyezek Baradlay Ödönön
és <mennyit>_{tc} nevetek Talérossy Zebulonon.

Mennyire ismerte nagy írónk, az emberi szív rejtelseit s <milyen>_{tc}
<meghitt>_{tc}, milyen <<megkapó> <↓:elragadó:↓>>_c ↓:ékes:↓ szavak-
kal tudta ecsetelni. Sajnos csak a második kötetet <tudtam elők>_{tc}
találtam itt <meg> <, >. <a>Az első <nincs seh>_{tc} elkallódott valahol.

10 <68.>
ruhára. Én nélkületek <nem>_c <tudok> <↓:is:↓> <↓:sehol se:↓>_c
<érezem>_c ↓:nem érezném:↓ magam jól s <az itt> <az ilyen.> őszin-
tén szólva nem <valami kellemes> ↓:nagyon kecsegtet:↓ a Thurzó
lányok társasága ↓:sem:↓. ↓:-:↓ Aztán tegnap éjjel, <éj> egy felé,
15 hirtelenül fájni kezdett a fogam <->↓:-:↓ az, melyet utóbb tömtek
<,->↓:-:↓ úgyhogy fel kellett keltenem Etelka nénit ↓:is:↓. Ne aggód-
jatok, nem sokáig fájt, mert rumot <tettem> ↓:<bo[?]>tartottam:↓
rá. Az <hamar>_{tc} elmulasztotta. ↓:De fél<ek>tem, hogy |:a fogam:|
<visszatér> ↓:ma:↓ újra bolondulni kezd:↓ Ezért maradtam itthon,
20 Béla bácsival, <ki már lef>_{tc} együtt, <<ki><↑:-:↑> mint ő mondja
<->>_c a házat őrizni. Ő lefeküdt. <Én pedig>_c ↓:Én pedig:↓ |:↓:itt:↓
kis meghitt szobám↑:cskám:↑ban.:| <a>levelet írok nektek, {↓:itt:↓
kis meghitt szobám↑:cskám:↑ban.}

Este hat felé, hogyha¹⁰⁵ meggyújtják a lámpát, Jóкаи regényét olvasom, »A kőszívű ember fiai«-t,¹⁰⁶ melyet már ismertem, de csak most élvezem igazi szépségeit. Könnyezek Baradlay Ödönön és nevetek Tallérossy Zebulonon. Mennyire ismerte nagy írónk¹⁰⁷ az emberi szív rejtelseit és mily¹⁰⁸ ékes szavakkal tudta ecsetelni. Sajnos, csak
5 a második kötetet találtam itt, az első elkallódott valahol.

Ma este bál van Tarkövön és a vidám társaság,¹⁰⁹ a Thurzó-lányok, Berci és Olcsvay Feri Etelka nénivel átrándult, két¹¹⁰ fogaton. Engem is nagyon hívtak, de nem mentem el. Azt mondtam, hogy
10 nincs ruhám. Én nélkületek nem érezném magam jól s őszintén szólva,¹¹¹ nem nagyon kecsegtet a Thurzó-lányok társasága sem. Aztán tegnap éjjel, egy felé, hirtelenül fájni kezdett a fogam (az, amelyet utóbb tömtek), úgyhogy¹¹² fel kellett keltenem Etelka nénit is. Ne aggódjatok, nem sokáig fájt, mert rumot tartottam rá, az
15 elmulasztotta. De félttem, hogy a fogam újra bolondozni kezd, ezért maradtam itthon Béla bácsival együtt a házat őrizni. Ő¹¹³ lefeküdt, én pedig meghitt szobácskában levelet írok nektek.

¹⁰⁵ [E] hogy

¹⁰⁶ [E] „A kőszívű ember fiait”,

[Ny] «A kőszívű ember fiait»,

¹⁰⁷ [Ny] írónk

¹⁰⁸ [E] milyen

¹⁰⁹ [E] vidámtársaság [*nincs vessző*]

¹¹⁰ [E] átrándult a két

¹¹¹ [E] [Ny] [*nincs vessző*]

¹¹² [E] fogam, – az, amelyet utóbb tömtek – úgy, hogy

[Ny] fogam, az, amelyet utóbb tömtek, úgy hogy

¹¹³ [E] O [*sajtóhiba*]

- De milyen önző vagyok. Folyton magamról fecsegek, akinek [...] <és>_c↓;↓ panaszkomod s <elfe> egészen elfelejtelek benneteket, kik egyedül vagytok <, >. <édes jó szüleim.> Apa sokat dolgozik-e? <↓:Elkér[?]:↓>_c Milyen új családfát rajzolt? Anya nem fárad-e el, szegény,
- 5 a <hazi> takarításban? Nem nagyon rossz↓:↓ a vendéglői koszt? Egészségesek vagytok-e? Hiányzik-e nektek ↓:kicsit:↓ a ti rossz, háladatlan lányotok? |:Megtaláltatok-e a kamra kulcsát, melyet ↑:az utolsó percben:↑ a kék terítő alá tettem?:| [b]_c Minden gondolatom nálatok van <, otthon> és sokszor mikor <itt> nevetünk, <↓:hirtelen:↓> elszomorodom, mert látlak benneteket az ebédlőben, amint <búsult> magatokban ültök<., > <Azer> <Eleinte> <édes,>_c <kedves, jószágos öregek.> jó szüleim. Nincs is itt maradásom. <Váltig>_c ↓:Roppant:↓ tartóztatnak, veszekednek velem, hogy még legalább egy hétig legyek a vendégük, de én |:bármennyire kellemes lenne
- 15 még egy kis üdülés,| semmi szín alatt nem maradok tovább, <csüörtök>_c ↓:péntek:↓ este ígéretemhez <képest>_c ↓:hiven:↓ <otthon leszek>_c <↓:haza:↓>_c ↑:otthon leszek:↑ a félkilences (8 óra 25 perc) vonattal. Alig várom, hogy újra <lássalak benneteket.> szívemre ölelhesselek mindkettőtöket.
- 20 Sietek zárni soraimat <, >. <mert>_{tc} <m>Még ma éjszaka <el> el<a> akarom küldeni a kocsissal, ki ↑:éjfél után:↑ áthajt Tarkőre, a bálozókért. <Mindkettőtöket>_{tc} <s>Sokszor csókol ↑:és ölel:↑ <a ti>_c ↑:titeket:↑ ↑:szerető:↑ leányotok

Pacsirta.

- 25 <62.>_c |:68:|

Nem irt többet. Itt vége volt.

- Ákos mélyet sóhajtott. |:<Csiptetőjét>_c ↓:Szemüvegét:↓ vigyázatosan beletette a papírtokba. <A levél terv>_{tc} A levél még mindig <a> térdén maradt.:| [b] <↓:Pacsirta, Pacsirta. [b]_c <De most jut>_c ez
- 30 jutott eszébe [b]_c:↓>_c <Cs><cs>Csak egy <szó> ↓:név:↓ jutott eszébe, csak egy nevet <mondott> ↓:nyögött:↓ ki, <majdnem> ↓:félig:↓ hangosan, maga elé:
- Orosz <o>Olga.

De milyen önző vagyok. Folyton magamról fecsegek, dicsekszem, panaszkodom és egészen elfelejtlek¹¹⁴ benneteket, kik egyedül vagytok. Apa sokat dolgozik-e? Milyen új családfát rajzolt? Anya nem fárad-e el szegény a takarításban? Nem nagyon rossz-e a vendéglői
 5 koszt? Egészségesek vagytok-e? Hiányzik-e nektek¹¹⁵ kicsit a ti rossz, háládatlan leányotok? Megtaláltatok-e a kamra¹¹⁶ kulcsát, melyet az utolsó percben a kék terítő alá tettem?

Minden gondolatom tinálatok van és sokszor, mikor nevetünk, elszomorodom, mert látlak benneteket, az ebédlőben, amint magatokban ültök, jó szüleim. Nincs is itt maradásom. Roppant tartóztatnak, veszekednek velem, hogy még egy hétig legyek a vendégük, de én, bármily kellemes lenne még egy kis üdülés, semmi szín alatt nem maradok tovább, péntek este,¹¹⁷ ígéretemhez¹¹⁸ híven, otthon leszek a félkilences¹¹⁹ (8 óra 25 perc) vonattal. Alig várom, hogy
 10 újra szívemre ölelhesselek mindkettőtöket.

Sietek zárni soraimat. Még ma éjszaka el akarom küldeni a kocsisal, ki éjfél után áthajt Tarkőre a leányokért. Sokszor csókol és ölel¹²⁰ titeket szerető leányotok

Pacsirta.

20

Nem írt többet. Itt vége volt.

Ákos sóhajtott. Szemüvegét vigyázatosan betette a papírtokba¹²¹. A levél még mindig térdén maradt.

Csak egy név jutott eszébe, csak egy nevet nyögött ki,¹²² félhangosan, maga elé:

– Orosz Olga.

¹¹⁴ [E] [Ny] elfelejtetek

¹¹⁵ [E] néktek

¹¹⁶ [E] kamara

¹¹⁷ [E] [*nincs vessző*]

¹¹⁸ [Ny] ígéretemhez

¹¹⁹ [E] [Ny] fél kilences

¹²⁰ [E] csókol ölel

¹²¹ [Ny] papírtokba

¹²² [E] [*nincs vessző*]

És <↓:most:↓> nem ↓:is:↓ a tarkói pusztát látta <maga előtt> ↓:képzeletében:↓, nem a diványt, melyen Pacsirta alszik, nem a Thurzólánnyokat, hanem <élénken,> élesebben, mint <a>tegnapelőtt, a szinpadon, Orosz Olgát látta, ↓:őt:,↓ mikor Reginald Fairfaxot
5 szájon csókolta.

Ő nem értené meg ezt a levelet <soha>_{tc} <n>Nem tudná megérteni ↓:azt sem:↓, miért fáj úgy minden szava, mintha kést forgatnának <az ember>_c szívében, miért oly <fajd>_{tc} különös, <<könny>[?] könnyfakasztó, kísérteties is minden betűje>_{tc} minden észrevétele,
10 minden <célzása, az is, hogy>_{tc} ↑:közönyös megjegyzése, az is, hogy <szerpentin>_{tc}:↑ kigyóút van a dombon, az is, hogy rhodonendronok nyílnak a virágágakban, az is, hogy már hatkor meggyújtják a lámpát ↑:s szüretre készülődnek:↑. ↓:Orosz Olga:↓ <N>nevetne mindezen, <a><egy>_c ↓:<a>egy:↓ kis <rekedt>_c ↓:rekedt:↓ kaca-
15 gásával.>_c <↓:....:↓>_c ↑:trillával <a rekedt [...]>_c:↑ <Igaza is van. Az élet megy a maga útján Minden ami hitvány, közönséges, ostoba úgy, hívják, ↑:<hívnak> hívják, hogy:↑ élet.>_{tc}

A gyermekek, kik eddig <karikáztak, labdáztak itt>_c, ↓:a parkban:↓ ↓:játszottak:↑ ↓:a ↑:kis:↑ rablók és pandúrok:↑ már elmentek
20 <<s az alkony közeledtére> <fel-fel tüne>>_c Közeledett az alkony. ↓:Vidéken napszállat után otthon a helye minden gyerekek:↓ Bakák sétáltak, lassan lógázva az <kis> imádott <<cseléd lányok,> <szoba lányok> ↓:cselédek:↓>_{tc} <kezét,>_{tc} ripacsos, <vörösre dolgozott>_{tc} kezét, mely ép <↓:beleillett:↓>_{tc} ↓:belefért:↓ az ő kurtaújjú, <kemény>_{tc} ↓:köpcös:↓ földmíves|:-:|kezükbé <<fért> ↓:fért:↓>_c. Ebből az érdesből azonban valami édes <vagy>_{tc} <és bársonyos>_c szület-
25 hetett. Kis szobalányok ↓:jöttek |:velük:|:↓, kimosdva <<szöke,> <hajjal,>>_{tc} ↓:....:↓ <szakácsnők>_{tc}, debella <[...]hölgyek, kővér mel-
30 lel és>_{tc} <↓:fekete:↓>_c szakácsnők, ↑:loncsos:↑ bakasárik, <<kővér mellel, [...]>_{tc} szurtos ruhában s <ölelkeztek [...]>_{tc} belekaroltak a közvitézek<e>be, ezekbe a kemény ↓:garádicsosan nyirt:↓ paraszt fickókba, kik a kaszárnyában káromkodnak, <pofont>_c ↓:nyakle-
vest:↓ ↑:és kurta vasat:↑ kapnak <a káplártól>_{tc} az őrmestertől, de most mintegy ártatlanul andalog<n>tak <velük>_{tc}. ↓:[b]_c Nem <is>

És nem is a tarkói pusztát látta képzeletében, nem a díványt,¹²³ melyen Pacsirta alszik, nem a Thurzó-lányokat,¹²⁴ hanem élesebben¹²⁵ mint tegnapelőtt a színpadon, Orosz Olgát látta, mikor¹²⁶ Reginald Fairfaxot szájon csókolta.

- 5 Ő¹²⁷ nem értené meg ezt a levelet. Nem tudná megérteni azt sem, miért fáj úgy minden szava, mintha kést forgatnának szívében, miért oly különös minden észrevétele, az is, hogy kígyóút van a dombon, az is, hogy rhododendronok nyílnak a virágágyakban, az is, hogy már hatkor meggyújtják a lámpát és szüretre készülődnek. Orosz
10 Olga nevetne mindezen, egy rekedt trillával.

A gyermekek, kik eddig a parkban játszottak, a kis rablók és zsandárok,¹²⁸ már elmentek. Közeledett¹²⁹ az alkony. Vidéken nap-szállat után otthon a helye minden gyerekeknek.

- Bakák sétáltak, lassan lógázva az imádott cselédek ripacsos kezét, mely ép belefért az ő kurtaujuú földmíves-kezükbé.¹³⁰ Ebből az érdesből azonban valami édes születhetett. Kis szobaleányok jöttek velük, debella szakácsnők, loncsos bakasárik, szurtos ruhában s belekaroltak a közvitézekbe, ezekbe a kemény, grádicsosan nyírt¹³¹ parasztfickókba,¹³² kik a kaszárnyában káromkodnak, nyaklevest,
20 kurtavasat¹³³ kapnak az őrmestertől, de most mintegy ártatlanul andalogtak.

¹²³ [E] dívánt,

[Ny] díványt,

¹²⁴ [E] Thurzó lányokat,

¹²⁵ [E] élesebben,

¹²⁶ [E] [Ny] látta, őt, mikor

¹²⁷ [E] Ő

¹²⁸ [E] [*nincs vessző*]

¹²⁹ [E] elmentek, közeledett

¹³⁰ [E] kurtauju, köpcös, földmíves kezükbe.

[Ny] kurtaujuú, köpcös földmíves-kezükbé.

¹³¹ [Ny] nyírt

¹³² [A] parasztfickókba [*sajtóhiba*]

¹³³ [E] nyaklevest és kurtavasat

volt ebben semmi szemérmetlen:↓ Kék szemük elmeredt a <sz>
↓:bamba:↓ gyönyörűségtől, <valami [...]>_{tc}

<63>69

- <báva kifejezéssel>_c. Semmivel|:| <és>_c senkivel se törődtek.
- 5 <Talán>_{tc} <<Nem is volt ebben semmi szemérmetlen.> <A katonák> <E>eltévedt gyerekeknek> ↑:kisdedeknek:↑ látszottak, kik>_c
<k>Kispubis arc<cal>_c ↓:ukkal:↓, sapkájukkal, <pisze-vörös>_{tc} ↓:pálinkától vörös:↓ ↓:pisze:↓ orrukkal |:eltévedt kisdedeknek látszottak, kik:|, a szerelem tündéerkertjében <jar> ámolyognak. a nők
- 10 pedig vezették őket <↓:előre:↓>. Meg-megálltak, egymáshoz közel, <leült>_{tc} szorosan, ↓:sokáig |:el nem unva a várást,| <sokáig> és csa- csogtak <és> nézték egymást, majd:↓ egy padra telepedtek, a bokrok mellé és várták, hogy egészen besötétedjék. |:Micsoda mocsok itt és micsoda mocsok a színházban, a kopott diszleteik, nyomasztó
- 15 mindenütt.:| [b] <Nyomasztó>_{tc}. Orosz Olga és ők, mindnyájan. <A színházban és mindenütt. Igazuk van.> <↓:De [... ...]>:↓>_c
<Az>Az élet megy a maga útján. Minden ami hitvány, közönséges, úgy hívják, hogy élet. Nincs és nincs és nincs igazság. Semminek sincs értelme. Minden mindegy.
- 20 [b] Ákos elalélt a gyűlöletből s egy pillanatig tátott szájjal nézte őket, egészen öntudatlanul. <[b]>_c Arra <ébredt>_c ↓:ocsúdott:↓ hogy valaki megfogta <a>_c kezét. <|:... ... |:>_c
– Te itt vagy?
- <A> Felesége kereste. <Itt>_{tc} ↓:A parkban:↓ adtak egymásnak találkozózt, hogy vacsorára menjenek. <|:És ide egészen [... ...]>:|>_c
- 25

Kék szemük¹³⁴ elmeredt a bamba gyönyörűségtől. Semmivel, senkivel sem törődtek. Pubis¹³⁵ arcukkal, sapkájukkal, pálinkától vörös, pisze orrukkal¹³⁶ eltévedt kisdedeknek látszottak, kik a szerelem tündérkertjében álmolyogtak, a nők pedig vezették őket.

5 Meg-megálltak egymáshoz közel, szorosan, sokáig nézték¹³⁷ egymást, majd padra telepedtek, a bokrok mellé és várták, hogy egészen besötétedjék.

Micsoda mocsok itt és micsoda¹³⁸ mocsok a színházban,¹³⁹ a kopott díszletek¹⁴⁰ között, mindenütt. Orosz Olga és ők,¹⁴¹ mindnyájan.

10 Az élet megy a maga útján. Minden, ami hitvány, közönséges, úgy hívják, hogy élet. Nincs és nincs és nincs igazság. Semminek sincs értelme. Minden mindegy.

Ákos elalélt a gyűlölettől, tátott¹⁴² szájjal nézte őket.¹⁴³ Arra ébredt, hogy valaki megfogta kezét.

15 – Te itt vagy?

Felesége kereste. A parkban adtak egymásnak találkoztót, hogy vacsorára menjenek.

¹³⁴ [E] andalogtak. [új bekezdés] Nem is volt ebben semmi szemérmetlen. Kékszemük

[Ny] andalogtak. [új bekezdés:] Nem is volt ebben semmi szemérmetlen. Kék szemük

¹³⁵ [E] Kis pubis

[Ny] Kispubis

¹³⁶ [Ny] orrukkal,

¹³⁷ [E] sokáig, el nem unva a várást, ácsorogtak, nézték

[Ny] sokáig, el nem unva a várást ácsorogtak, nézték

¹³⁸ [E] micisoda [sajtóhiba]

¹³⁹ [E] [nincs vessző]

[Ny] színházban [nincs vessző]

¹⁴⁰ [E] dszletek [sajtóhiba]

¹⁴¹ [E] [nincs vessző]

¹⁴² [E] [Ny] gyűlölettől, pillanatig tátott

¹⁴³ [E] [Ny] őket, öntudatlanul.

- Mi újság? – kérdezte ↓:az asszony:↓, <mikor>_{tc} ↓:miután:↓ Ákos
 <for[?]>_{tc} felkelt s vagy tíz lépést mentek.
- Semmi! Azaz ↓:- **mondta** -:↓ Pacsirta írt.
- <<Igazán? Mit írt?> Igazán?>_c |:Hol a levél?:|
- 5 – Itt van – mondta s zsebébe nyúlt.
- [b]_c Az egyik zsebében nem találta. És a másikban sem találta. Visz-
 sza<mentek>_c ↓:siettek:↓ a padhoz, keresték. Ott sem volt. A levél
 elveszett valahol. |:a földre esett tán s elsöpörte a szél, a szakadt
 újságpapírok közé, a szeméttbe:| [b]_c Ákost ez bosszantotta.
- 10 – Mit írt?
- <Nagyon>_{tc} <j>Jól van, nagyon jól mulat.
- Egészséges?
- <Az>_{tc} ↓:Egészséges:↓. Csak kicsit fáj a foga.
- Szegényke.
- 15 – De rumot tartott rá ↓:- **szólt** Ákos – |:jó erős rumot:|:↓ <és
 <mindjárt> elmúlt.>_c ↑:és mindjárt elmúlt:↑
- [b]_c Ez megnyugtatta az asszonyt.
- [b]_c Környeyvel vacsoráztak, nem rossz hangulatban s tizenegyig
 maradtak együtt. Ákos, minthogy a ↓:<...>_c **sertés**:-↓sült ↓:a vö-
 20 **röskáposztával**:↓ meglehetősen zsíros volt, ↑:kivételesen:↑ <négy>
 ↓:két:↓ deci vörös<bort>↓:t:↓ is megengedett magának.

- Mi történt? – kérdezte az asszony, miután¹⁴⁴ Ákos fölkelt¹⁴⁵ és vagy tíz¹⁴⁶ lépést mentek.
- Semmi. Azaz – mondta – Pacsirta írt.
- Hol a levél?
- 5 – Itt van,¹⁴⁷ – mondta s zsebébe nyúlt.
- Az egyik zsebében nem találta. És a másikban sem találta.
- Visszasiettek a padhoz, keresték.
- Ott sem volt.
- A levél elveszett valahol, a földre esett talán és elsöpörte a szél a
- 10 szakadt ujságpapírok¹⁴⁸ közé, a szemétbe.
- Ákost¹⁴⁹ ez bosszantotta.
- Mit írt? – kérdezte felesége.
- Jól van, nagyon jól mulat.
- [E] Ákos. – hogy [*sajtóhiba*]
- 15 – Egészséges?
- Egészséges. Csak kicsit fáj a foga.
- Szegényke.
- De rumot tartott rá,¹⁵⁰ – szólt Ákos – jó erős rumot és min-
gyárt¹⁵¹ elmúlt.¹⁵²
- 20 Ez megnyugtatta az asszonyt.
- Környeyvel vacsoráztak, nem rossz¹⁵³ hangulatban. Tizenegyig maradtak együtt. Ákos, minthogy a sertéssült a vöröskáposztával¹⁵⁴ meglehetősen zsíros volt, kivételesen két deci vöröst¹⁵⁵ is megengedett magának.

¹⁴⁴ [E] asszony – miután

¹⁴⁵ [E] felkelt

¹⁴⁶ [Ny] tíz

¹⁴⁷ [E] [*nincs vessző*]

¹⁴⁸ [Ny] ujságpapírok

¹⁴⁹ [E] [*nincs új bekezdés*] Ákost

¹⁵⁰ [E] [Ny] [*nincs vessző*]

¹⁵¹ [E] rumot. És mindjárt

¹⁵² [Ny] jóerős rumot. És mindjárt elmúlt.

¹⁵³ [E] rossz

¹⁵⁴ [E] vörös káposztával

¹⁵⁵ [E] vöröset

Kilencedik fejezet,

(melyben a |:”|:kan|:-:|zsúr|:”| leírása foglaltatik, a párdúcok hires mulat<sága>↑:ozása:↑.)

5 [b] A csütörtök pedig, a csütörtök.

↓:A csütörtök:↓ nem közönséges nap. Nincs piros betűvel bejegyezve a kalendáriumba, de azért Sár<váron>**szegen** <van> olyan nevezetes, mint a vasárnap. <Ekkor tart>_{tc} ↑:<Szerdán>_{tc} Csütörtökön:↑ van ↓:ugyanis:↓ a „kantzúr!”

10 A kantzúrt a kaszinóban tartják <az urak> ↓:a párdúcok:↓, kik <legalább>_c a hét egyetlen napján ↓:igazán:↓ egymás közt akarnak lenni, kedélyesen <↓:...:↓>_c <elbeszélgetni>_c ↓:eldiskurálni:↓, távol minden asszonynéptől<., <↓:a vendéglői [...]:↓>_c Félnék is tőle a sár<vári>**szegi** asszonyok <é>|:i|s <szerdán ↓:már:↓ aggódva gondolnak a csütörtökre>_{tc}. Uraik hajnalban vetődnek <↓:ilyenkor:↓>
15 haza, sokszor fényes reggel másnap <aztán rossz a gyomruk,> véres a szemük, <rossz>_c ↓:<...>_c |:rossz a:|:↓ a gyomruk, morognak|:,| mint a medvék.

KILENCEDIK¹ FEJEZET²

(melyben a kanzsúr³ leírása⁴ foglaltatik,
a párdúcok híres mulatozása).⁵

A csütörtök pedig, a csütörtök.

- 5 A csütörtök nem közönséges nap. Nincs piros betűvel bejegyezve a kalendáriumba, de azért Sárszegen olyan nevezetes, mint a vásárnap. Csütörtökön van ugyanis a kanzsúr.⁶

- A kanzsúrt⁷ a kaszinóban tartják a párdúcok, kik a hét egyetlen napján igazán egymás közt akarnak lenni, kedélyesen eldiskurálni,
10 távol minden asszonynéptől. Félnék is tőle a sárszegi asszonyok. Uraik hajnalban vetődnek haza, sokszor fényes reggel,⁸ másnap véres a szemük, rossz a gyomruk és morognak.⁹

¹ [E] KIKENCEDIK [sajtóhiba]

² [E] [Ny] FEJEZET,

³ [E] kan-zsur

⁴ [Ny] leírása

⁵ [E] [Ny] mulatozása.)

⁶ [E] kan-zsur.

⁷ [E] kan-zsurt

⁸ [Ny] fényesreggel,

⁹ [E] [Ny] gyomruk, morognak, mint a medvék.

[b] Ákos csömörrel emlékezett vissza a csütörtök estékre, mikor tegnap <este>_c Környey az egész társaság nevében ünnepélyesen meghívta a kaszinóba. Szabódott, hogy nem mehet el, <ő már kikopott közülük>_c

- 5 Lári fári. Különben is elígérkezett feleségével valahova. Kopasz mentség. Addig-addig, míg megígérte, hogy koradélután fölne, pár percre, <vagy>_c <helyes> ↓:nem bánja;↓ legalább egy negyed-
 órá<ra>cs↓:kára;↓, de nem többre. Ide a kezét. Ákos gyengeségből odanyújtotta <kezét>_c ↓:kezét;↓, ↓:uri;↓ becsület szavát adta. El
 10 kellett mennie.

[b] Délután, <bölcs>_c előrelátásból, aludt <kicsit>_c ↓:egy órát;↓ s frissen, derűsen ébredt.

- 15 <Csont>_c ↓:Ezüst;↓fogantyús botjával kezében, <egy vadg> galamb-
 szín ↑:bőr-:↑kesztyűben lépett be a kaszinó<ba> épületébe <s föl-
 ballagott az első emeletre>, kinyitotta a <régi> nagy üvegajtót s
 fölballagott az első emeletre.

- Az előcsarnokban régi ismerősével találkozott, Bástával, a <me-
 gyei>_c ↑:városi;↑ hajdúval, ki ↓:a könyvtárba;↓ ép két rengeteg
 <sálátás [sic!]>tálat vitt <be a könyvtárba>, melynek ecetes vizé-
 20 ben ↓:fejes;↓sáláták s keménytojás↓:↓:↓szeletkéék áztak. <Bevitte a
 könyvtárba> ↓:Letette egy üres könyvespolcra;↓, |:-| mert csütör-
 tökön <ebben a kis szobában> ↓:itt;↓ álltak az esti étkek, |:-| majd
 <katonásan>_c összeütötte csizmáit, megállt

Ákos csömörrel emlékezett vissza a csütörtök-estékre,¹⁰ mikor¹¹ tegnap Környey az egész társaság nevében ünnepélyesen meghívta¹² a kaszinóba.¹³ Szabódott, hogy nem mehet el. Lári-fári. Különb-
ben is elígérkezett¹⁴ feleségével valahova. Kopasz mentség. Addig-
addig, míg megígérte,¹⁵ hogy koradélután fölnéz,¹⁶ pár percre, nem¹⁷
bánja, legalább egy negyedórácskára, de nem többre. Ide a kezét.
Ákos gyengeségből odanyújtotta kezét, úri becsületszavát adta. El
kellett mennie.

Délután, előrelátásból, aludt egy órát s frissen ébredt.¹⁸ Ezüst-
fogantyús botjával kezében, galambszín¹⁹ bőrkesztyűben²⁰ lépett
be a kaszinó²¹ épületébe, kinyitotta a nagy üvegajtót, föballagott
az emeletre.

Az előcsarnokban régi ismerősével találkozott, Bástával, a váro-
si hajduval,²² ki a könyvtárba ép két rengeteg tálat vitt, melynek
ecetes vizében fejessaláták s keménytojásszeletkék áztak. Letette az
üres könyvespolcra,²³ – mert csütörtökön itt álltak az esti étkek
– majd összeütötte csizmáit, megállt a nagyságos úr előtt, elvette
botját, kalauzolta²⁴ befelé.

¹⁰ [E] csütörtök estékre,

[Ny] csütörtök estékre,

¹¹ [E] amikor

¹² [Ny] meghívta

¹³ [E] Kaszinóba.

¹⁴ [Ny] elígérkezett

¹⁵ [Ny] megígérte,

¹⁶ [E] felnéz [*nincs vessző*]

¹⁷ [E] [Ny] percre, no nem

¹⁸ [E] [Ny] frissen, derűsen ébredt

¹⁹ [E] galambszínü

[Ny] galambszín

²⁰ [E] [Ny] bőrkesztyűben

²¹ [E] Kaszinó

[A] kaszin [*sajtóhiba*]

²² [Ny] hajduval,

²³ [E] [*nincs vessző*]

²⁴ [Ny] kalauzolta

Erre nem volt szükség. Ákos ismerte a járást. Minden úgy volt, mint régen.

Az olvasóteremben, akár évekkel ezelőtt,²⁵ csak Sárcevit²⁶ görnyedt, valami gazdag magánzó, szófukar agglégény, ki most is a
 5 *Le Figaro*-t olvasta. Mindig a *Le Figaro*-t olvasta. Ezért városszerte európai műveltségű férfiúnak²⁷ tartották.

Balra volt a társalgó, nagyobb terem,²⁸ melyben bőrdíványok²⁹ terpeszkedtek.

Már messziről hallani lehetett, hogy társalognak a párducok.³⁰

10 Ákos ide tartott.

Mikor benyitott, eleinte semmit sem látott. Hatalmas fellegek tornyosultak szivarok, cigaretták füstjéből, melyet a falakon, a mennyezeten égő lámpáknak sem³¹ sikerült szétoszlatni. Ezek a fellegek a közelgő,³² esti vihart jelezték.

15 Vagy harminc-negyven ember rémlett eléje. Ákos pillanatig zavartan állt.

De aztán³³ észrevették és diadalordítás fogadta. A párducok, a korhelykedés bajszos fenevadjai,³⁴ fölugráltak ülőhelyükből,³⁵ eléje szaladtak, jobbra-balra húzták.³⁶

20 – Ákos,³⁷ – kiabálták össze-vissza³⁸ – Ákoskám, kerülj beljebb, foglalj helyet közöttünk.

²⁵ [E] [*nincs vessző*]

²⁶ [E] Sárcevit^{sic!}

²⁷ [E] férfinak

²⁸ [E] a nagyobb terem,

²⁹ [Ny] bőrdíványok

³⁰ [E] [Ny] társalognak. Itt tanyáztak a párducok.

³¹ [E] [Ny] nem

³² [E] [*nincs vessző*]

³³ [E] nyomban

³⁴ [E] [*nincs vessző*]

³⁵ [E] [Ny] ülőhelyükből,

³⁶ [E] [Ny] húzták, százfélé tépték.

³⁷ [E] Ákos, [*sajtóhiba*]

[Ny] [*nincs vessző*]

³⁸ [E] össze-vissza,

Környey pedig ott állott, két fejjel magasabb↓:an:↓ mind-
 egyik|:ük:|nél, <ho> aranyzsinóros búzakék tűzoltó atillájában.
 Megropogtatta Ákos <vékonyka>_c ↓:keskeny:↓ kezét, a kezével, mely
 5 az ezüstforintost szokta széttörni <nem kedélyesen hiv> <k>Ko-
 moran, hivatalos szeretetreméltósággal üdvözölte, mint főpárduc
 |: : :| <s>_c <s>Szigorúnak, majdnem félelmetesnek rémlett.

↓:Csak rövid ideig beszélhetett vele, Környeynek ezen a napon:↓
 <<I>ide-oda kellett szaladgálnia>_c ↑:lótnia-futnia:↑ <ilyenkor>,
 10 fogadni mindenkit, tárgyalni a személyzettel, borról, vacsoráról.
 Most is a könyvtárba hívták, hogy megnézze a salátát. Több dolga
 akadt ilyenkor mint <tav> annak idején, a nagy tűznél, a gőzma-
 lom égésénél.

↓:De mindenkép:↓ <P>páratlan esemény volt, hogy Ákos <meg-
 15 látogatta őket.> betoppant.

Pribocza átölelte őt, arcát arcához tapasztva és sokáig nem en-
 gedve el. Aztán gyengéd férfi csókkal megcsókolta arcát.

A patikus könnyezett. Gyenge volt a szive, gyenge volt a szeme is
 s valahányszor egy<-egy> ↓:régi:↓ kedves emberét látta <a multból>
 20 ↓:mint <tüzön>_c ↑:lágnál:↑ a háj:↓ <elolvadt> olvadozott attól a
 melegségtől, mely egész mivoltát <átjárta>_c ↑:áttüzesítette:↑. Zseb-
 kendőjét kereste.

Ismeretlenek mutatkoztak be, fiatalabbak, kik tegezték:³⁹

– Servus⁴⁰ humillimus, van szerencsém, hol jártál eddig?

Voltak, kik megfeddették:

– Sok van a rovásodon, öreg, ezt ma jóvá kell tenned.

5 Környey azonban túlkiáltott minden hangot:

– Bocsánat a megtérő bűnösnek.

Gömbölyű hahoták gurultak a párdúcok barlangjában.

Környey pedig ott állott, két fejjel magasabban mindegyiküknél, aranyzinóros, búzakék attilájában. Megropogtatta Ákos keskeny
10 kezét a kezével, mely az ezüstforintost szokta széttörni, hivatalos⁴¹ szeretetreméltósággal üdvözölte, mint főpárduc. Szigorúnak, majdnem félelmetesnek látszott.

Csak rövid ideig beszélhetett vele. Környeynek ezen a napon lótnia-futnia kellett, fogadni mindenkit, tárgyalni a személyzettel
15 borról, vacsoráról. Most is a könyvtárba hívták, hogy megnézzze a salátát. Több dolga akadt ilyenkor, mint annak idején,⁴² a gőzmalom égésénél.

Mindenkép⁴³ páratlan esemény volt, hogy Ákos betoppant.

Priboczay átolelte őt, arcát arcához tapasztotta⁴⁴ és sokáig nem
20 engedte el. Aztán gyöngéd férficsókkal megcsókolta arcát.

A patikus könnyezett, gyenge volt a szíve, gyenge volt a szeme is,⁴⁵ és valahányszor egy régi, kedves emberét látta, mint lángnál a háj, olvadozott attól a melegségtől, mely egész mivoltát áthévíttette.⁴⁶ Zsebkendőjét kereste.

³⁹ [E] [Ny] tegezték és ő visszategezte:

⁴⁰ [E] Szervus

⁴¹ [E] széttörni, mint a piskótát, komoran, hivatalos

[Ny] széttörni, komoran, hivatalos

⁴² [E] [Ny] annakidején,

⁴³ [E] [Ny] De mindenkép

⁴⁴ [E] [Ny] tapasztva

⁴⁵ [E] [nincs vessző]

⁴⁶ [E] [Ny] áttüzesítette.

Mikor fölítatta könnyeit, Ákost ↑:mind a két karjá<t>↑:nál fog-
va:↑ tartva:↑ a csillár alá állította, hogy jobban lássa, szemügre
vegye.

[levált, hiányzó rész]

A csoport mely köröttük állt, megerősítette ezt.

-
- 5 Ákos arca a délutáni szunyókálástól csakugyan kigömbölyödött
kissé, ↓:bőre:↓ paposan rózsállott. Pír szinezte <még>_c homlokát
is, s a két leffentyűs bőrzacskót is, a szeme alatt.

Mikor fölítatta⁴⁷ könnyeit, Ákost mind a két kezénél fogva a csillár alá állította, hogy jobban szemügyre⁴⁸ vehesse.

– Öreg, – mondta csodálkozva – te egészen megfiatalodtál.

– Dehogy.

5 – De bizony Úristen,⁴⁹ – ismételte határozottan. – Nagyszerű⁵⁰ színben vagy.

A csoport, mely köröttük⁵¹ állt, megerősítette ezt.

Ákos arca a délutáni szunyókálástól csakugyan kigömbölyödött,⁵² bőre paposan rózsállott. Pír⁵³ színezte homlokát s⁵⁴ a két
10 leffentyűs bőrzacskót is⁵⁵ a szeme alatt.

– Teringettét,⁵⁶ – mondta Priboczay – valóságos gavallér lettél – és ránézett a kesztyűre.

Ákos máris húzta kesztyűjét.

– És – folytatta Priboczay – milyen egyenes vagy. Nem olyan görnyedt, mint azelőtt. Canis mater.⁵⁷ Mivel élsz te? Mit csináltál?⁵⁸
15 – Megnyiratkoztam,⁵⁹ – hebegte Ákos⁶⁰ – talán azért.

– Nem, nem, fiatalabb vagy. Tíz évvel. Öt évvel fiatalabb. A nyugalmas élet.

⁴⁷ [E] [Ny] felítatta

⁴⁸ [E] [Ny] jobban lássa és szemügyre

⁴⁹ [E] [Ny] [nincs vessző]

⁵⁰ [E] határozottan. Nagyszerű

⁵¹ [E] körülöttük

⁵² [E] [Ny] kigömbölyödött kissé,

⁵³ [Ny] Pír

⁵⁴ [E] homlokát is s

⁵⁵ [E] is,

⁵⁶ [E] [Ny] alatt. [új bekezdés] Teringettét,

⁵⁷ [E] Mater.

⁵⁸ [E] csináltál.

⁵⁹ [E] [nincs vessző]

⁶⁰ [E] hebegett Ákos,

<67>_c |:73:|

<- Öreg vagyok, pajtás ->

Ákos <ész, nyirt>_c ↓:merek:↓ bajszán, melyen még mindig a bor-
 bély ↓:tiszaújlaki:↓ pedrője <érett>_c ↓:keményedett:↓, kis ravasz
 5 mosolyka bújdosott, sunyin. <De>_c <e>Elszégylette magát.

- Öreg vagyok pajtás - mondta végül - véncsont, akar [sic!] te,
 akár ti - és búsan, hamis önszálommal [sic!] lehorgasztotta fejét.

Priboczay <k>belékarolt s ↓:körül:↓vezette <a terembe>_c, hogy
 megismertesse <a <társasággal>>_c ↓:<többiekkel>_c |:azokkal:| is:↓
 10 <mely> ↓:kik:↓ <a diványokon> <üldögélt> ↓:kis kompániák-
 ban:↓ ↓:távolabb:↓ <politizált> <iszogat<ott>tak>_c ↓:kvaterkáz-
 tak:↓, ↓:vagy:↓ az ablakmélyedésben politizáltak. [b]_c <Csakugyan>_c
 ↓:Bizony-bizony:↓ <mennyire>_c <↓:mégiscsak:↓>_c megöregedtek
 <mindnyájan>_c ↓:a régiek:↓. Néhány párducnak már aranyfoga
 15 volt, legtöbb műfogakat viselt elől, kaucsuk-inyt. Eltűntek a <ré-
 gi>_c <f> kondor, fekete <fejek> ↓:fürtök:↓, melyeket <a>_c <szerda>_c
 ↓:csütörtök:↓ <délutánokon>_c ↓:estéken:↓ látott, <dér lepte be>
 zuzmara <lepte be őket>_c ↓:szállt rájuk:↓, <csak> ↓:pusztán:↓ a
 bajúszon kísértett <egy kis feketeség, barnaság.> ↓:pár szál <feke-
 20 te>_c barna szőr.:↓ <Többen> ↓:Sokan:↓ egészen megkopaszodtak.
 Meztelen koponyájuk <vagy> <gömbölyűen> gömbölyű ↑:<és fé-
 nyes>_c |:és fényes:|↑ <lett,>_c <↓:kifényesedett:↓>_c ↓:lett:↓ mint a
 tekeasztalon guruló elefántcsont-golyó<k>_c, vagy kihegyesedett
 <m>a végén, mint a tojás. [b]_c Csak az asztalok ↓:voltak:↓ a régiek,
 25 a <vörös>_c ↓:fekete:↓ márvány asztalok, melyeken nyurga boros-
 palackok, bűdös vizes üvegek ↓:üvegei:↓ <álltak>_c ↓:meredeztek:↓

Ákos bajszán,⁶¹ melyen még mindig a borbély tiszaujlaki pedrője keményedett,⁶² kis ravasz mosolyka bújdosott, sunyin. Elszégyelte magát.

– Öreg vagyok,⁶³ pajtás,⁶⁴ – mondta végül – véncsont, akár te,⁶⁵
5 akár ti, és hamis⁶⁶ önszánalommal lehorgasztotta fejét.

Priboczay belékarolt, körülvezette,⁶⁷ hogy megismerkedjék azokkal is, kik⁶⁸ kis kompániákba oszladozva,⁶⁹ távolabb kvaterkáztak, vagy az ablakmélyedésben pletykáltak.

Bizony, bizony,⁷⁰ megöregedtek a cimborák. Néhány párducnak
10 már aranyfoga volt, legtöbb műfogakat viselt elől, kaucsuk-ínyt.⁷¹ Eltűntek⁷² a kondor, fekete fürtök, melyeket csütörtök-estéken⁷³ látott, zuzmara lepte be, pusztán a bajszokon⁷⁴ kísértett pár szál barna szőr. Sokan egészen megkopaszodtak. Meztelen koponyájuk gömbölyű lett és fényes, mint a tekeasztalon guruló elefántcsont-
15 golyó, vagy kihegyesedett,⁷⁵ mint a tojás.

Csak az asztalok maradtak a régiek, a fekete márványasztalok, melyeken⁷⁶ nyurga borospalackok, bűdösvízes üvegek ütegei meredez-

⁶¹ [E] [Ny] Ákos merev bajszán,

⁶² [E] keménykedett,

⁶³ [E] [*nincs vessző*]

⁶⁴ [E] [Ny] [*nincs vessző*]

⁶⁵ [A] te. [*sajtóhiba*]

⁶⁶ [E] ti – és busan, hamis

[Ny] ti és busan, hamis

⁶⁷ [E] belékarolt és körülvezette

⁶⁸ [E] akik

⁶⁹ [E] [*nincs vessző*]

⁷⁰ [E] [*nincs vessző*]

⁷¹ [E] kaucsuk int.

[Ny] kaucsuk-ínyt.

⁷² [Ny] Eltűntek

⁷³ [E] csütörtök estéken

[Ny] csütörtök estéken

⁷⁴ [E] bajszokon

⁷⁵ [E] kihegyesedett a végén,

⁷⁶ [E] amelyeken

- s <meg> a <kártyaasztal> zöldposztóval bevont kártyaasztalok, a beléjük mélyesztett sárgaréz-hamutartóval. <Más nem> Meg a nagy kép a falon, Széchenyi István gróf. [b]_c Ő nem öregedett meg. Bal kezét <<csipőjére téve> <a kardkötőjére>>_c <a>_c csipőjére téve
- 5 ↓:<kissé>_c a kardkötő felé:↓ <nyugodtan <↓:előre:↓> nézett előre>_{tc} ↓:mentéjét félretolva állt ott:↓, mint valamikor, <zilált göndör fekete hajával>_{tc} boltozatos <koponyájával>_{tc} homlokával <állt ott>, melye<n>t zilált kis fürtök <keretezték az arcát>_{tc} <↓:bólingtak:↓>_c <...> <↓:halántékán:↓>_c ↓:libegtek körül:↓ nyugtalan szemével,
- 10 melyben a|:z:| ↓:egyéniség:↓ <lángelme>_c <↓:génusz:↓>_c <↓:...:↓>_c <tette> |:ideges:| <tüzes> tettereje <lángolt>_c ↓:égett:↓, s nézte, mi lett nemes <eszmejéből> ↓:gondolatából:↓, <azóta> az eszmeváltó körből, a kaszinóból, melyet az úritársaságok pallérozására |:a társas érintkezés tüzetes<sé>bé tételére:| honosított meg. De a vágnivaló
- 15 füstben <...> ↑:nyilván:↑ ő sem <jól>_c látott. |:jól:|
 ↓:Básta a:↓<Egy> városi hajdú, <↓:<zsínóros>_c ↓:zsínóros:↓:↓>_c kék-fehér <atillában>_c ↓:diszruhájában:↓ megállt <előtte>_c ↓:Ákos előtt:↓, <mereven> kipödört bajusszal, mely <a füléig ért a> egy ↓:szinte láthatatlan:↓|:,:| cérnaszál vékony <, merev>_c vonalban
- 20 végződött [meggyűrődve:↓:valahol:↓] a levegőben, messze túl a két arcán. <...> ↓:Nagy:↓ boros[?] tálca volt kezében,
 <... ..>_c

<68>_c |:74:|

- <piros és sárga> asztalkendővel leterítve. Az urakat kínálta, hap-
 25 tákban.

Priboczay <is> fölemelt egy poharat.

– <|:Hát[?]:| →>_c Isten hozott nálunk.

Ákos körömcseppig itta a poharat, ↑:úgy:,↑ amint dukál.

– Isten éltesen – mondta aztán.

- 30 – Isten éltesen.

tek,⁷⁷ s a zöld posztóval bevont kártyaasztalok, a beléjük mélyesztett sárgaréz-hamutartóval.⁷⁸

Meg a nagykép a falon, Széchenyi István gróf.

Ő nem öregedett meg.

- 5 Balkezét csípőjére⁷⁹ téve⁸⁰ a kardkötő felé, mentéjét félretol-
va⁸¹ állt ott, mint valamikor, boltozatos homlokával, melyet zilált
kis fürtök libegtek körül, nyugtalan szemével, melyben az egyéni-
ség ideges tettereje égett⁸² s nézte, mi lett nemes gondolatából, az
eszmeváltó körből, a kaszinóból, melyet az úri társaságok⁸³ pallé-
rozására, a társas érintkezés tüzetesbé⁸⁴ tételére honosított meg.
10 De a vágnivaló füstben nyilván ő sem látott jól.

Básta, a városi hajdu, kékfehér díszruhájában megállt Ákos előtt,
kipödrött bajusszal, mely egy szinte láthatatlan,⁸⁵ cérnaszálvékony
vonalban végződött, valahol a levegőben, messze túl a két arcon.

- 15 Nagy borostálca volt kezében,⁸⁶ asztalkendővel leterítve. Az ura-
kat kínálta,⁸⁷ haptákban.

Priboczay felemelt egy poharat.

– Isten hozott nálunk.

Ákos körömcseppig itta a poharat, úgy, amint dukál.

- 20 – Isten éltesen,⁸⁸ – mondta aztán.
– Isten éltesen.

⁷⁷ [E] [Ny] [*nincs vessző*]

⁷⁸ [Ny] [A] [*sortörésnél*]

⁷⁹ [Ny] csípőjére

⁸⁰ [E] [Ny] téve,

⁸¹ [E] félretolva,

⁸² [Ny] égett,

⁸³ [E] uritársaságok

⁸⁴ [E] tüzetesebbé

⁸⁵ [E] [*nincs vessző*]

⁸⁶ [E] volt a kezében,

⁸⁷ [E] [*nincs vessző*]

[Ny] kínálta,

⁸⁸ [E] [Ny] [*nincs vessző*]

Kezet fogtak. Leültek egy diványra. [b]_c Negyedóra múlva Ákos
<megjegyezte:>_c |:cihelődött: |:|

– Most pedig idestova mennem kell.

– Dehogy mégysz, édes öregem.

5 Környey [levágva: ↓:...:↓] mint <rendező> ↓:jó házigazda:↓, a ve-
szedelem közeledésére, mikor valaki szökni akart ↑:mindig:↑ ott
termett. <Acélkarjai közé szorította a kedves öreget.> ↑:<m>Most
is résen volt.:↑

– Szó sincs róla – tiltakozott. Itt maradsz – és acélkarjai közé
10 szorította <<az öreget> <a kedves>>_c ↓:az:↓ öreget.

Vitte is már a terem egyik sarkába, hol a <vas> legvastagabb füst-
ben, <egy> ↓:egy:↓ lógó lámpa alatt, a <tarokosok> tarok↓:k:↓ozók
ültek. Ép osztani akart|:ak:|

– <Nem szállsz>_c ↓:Szállj:↓ be ↓:ötödiknek:↓ <negyediknek>
15 <↓:ötödiknek:↓><?>_c [szakadás: ...] <kérdezte tőle>_c [szakadás: ...
... ...] ↓:indítványozta:↓ [szakadás:]

Környey a társaság felé mutatva.

Ez volt Ákos gyöngéje, ez volt Ákos erőssége: a tarokk. [b]_c Senkise
<[szakadás: ...] <meste> mesteribben <ötletesebben> kedvesebben,>
20 <otle>> játszott mesteribben, ötletesebben, nagyobb passzióval.
Ezenkívül oly tudással rendelkezett, hogy szaktekintélynek tar-
totta|:ák:| <mindenki>_c s a kaszinói urak vitás esetekben hozzá-
fordultak, <még a távolléte l> hogy mint <meg>_c főlebbezhetetlen
ítélőszék döntsön.

25 <Paskievec> <Paskive> – Paskievics <tarokk>? – <kérdezte>
szólt oda félvállról Ákos.

– Az – mondta az asztalnál Galló, maga is híres tarokkjátékos <fu>
kiemelve ↓:okos:↓ fejét <pipája>_c ↓:<csibukja> szivarja:↓ füstjéből.
<<|:- Nincsen ötödik.:|>

30 <-De hiszen már négyen vagytok>

<- Én majd osztok – felelte ↓:Galló:↓ és máris fölkelt.>>_c ↓:Már
is fö<k>lzelt.:↓ |:Én majd osztok:| ↓:- szólt.:↓

Kezet fogtak, leültek egy díványra.⁸⁹

Negyedóra mulva Ákos cihelődött.

– Most pedig idestova mennem kell.

– Dehogy mégysz,⁹⁰ édes öregem.

5 Környey, mint jó házigazda, a veszedelem közeledtére, mikor valaki szökni akart, mindig ott termett. Most is résen volt.

– Szó sincs róla, – tiltakozott. – Itt⁹¹ maradsz – és acélkarjai közé szorította az öreget.

Vitte is már a terem egyik sarkába, hol a legvastagabb füstben,

10 lógó lámpa alatt tarokkozók ültek. Ép osztani akartak.

– Szállj be ötödiknek,⁹² – indítványozta⁹³ Környey,⁹⁴ a társaság felé mutatva.

Ez volt Ákos gyöngéje, ez volt Ákos erőssége: a tarokk.⁹⁵

15 Senki sem játszott a mesteribben, ötletesebben, nagyobb passzióval. Ezenkívül⁹⁶ oly tudással rendelkezett, hogy szaktekintélynek tartották és a kaszinói urak vitás esetekben hozzá fordultak,⁹⁷ hogy mint fellebbezhetetlen⁹⁸ ítélszék döntsön.

– Paskievics? – szólt oda félvállról Ákos.

– Az,⁹⁹ – mondta az asztalnál Galló, a rokonszenves ügyész,

20 maga is híres tarokkjátékos, kiemelve okos fejét szivarja füstjéből.

Máris fölkelt.

– Én majd osztok,¹⁰⁰ – szólt.

⁸⁹ [Ny] díványra.

⁹⁰ [E] méssz,

⁹¹ [Ny] tiltakozott. Itt

⁹² [E] [*nincs vessző*]

⁹³ [Ny] ötödiknek, indítványozta

⁹⁴ [E] [*nincs vessző*]

⁹⁵ [E] erőssége a tarokk.

⁹⁶ [Ny] Ezenkívül

⁹⁷ [E] esetekben [*sajtóhiba*] hozzáfordultak,

⁹⁸ [E] felebbezhetetlen

⁹⁹ [E] [Ny] [*nincs vessző*]

¹⁰⁰ [E] [*nincs vessző*]

- Vele együtt fölkel|ek:| <<Gal> <Doba>>_c, kik ott ültek <,>. Doba, Kárász János, a Dani apja, <<ki> a nagybirtokos, <ki[?]> ki> <dús-gazdag földbirtokos> <... ... >>_c ↓:az ezerholdas:↓ ki nyers se-lyem ruhát viselt és kopaszra nyirt <gömbölyü>_{tc} <↓:g gömbölyü:↓>_c
- 5 <...>_c [elmosódott: feje] szerecsenfeketére égett a nyári naptól. Csak a negyedik maradt [elmosódott: ...], Ladányi László, Sár<vár>szeg ↓:szabadkirályi:↓ városának 48-as ↑és:↑ függetlenségi [elmosódott: képviselője, ki deres, rövidre nyirt [szakadás: ...], <komor>_c ↑:bu-sa:↑ szemöldeivel Zányi Miklóstra emlékeztetett.

[sz. n.]

[levált, hiányzó rész]

[levált, hiányzó rész]

Vele együtt fölkeltek, kik¹⁰¹ ott ültek, Doba, meg egy zömök úr, nyersselyem ruhában, Kárász István,¹⁰² a Dani apja, az ezerholdas, kinek kopaszra nyírt feje szerecsenfeketére égett a nyári naptól. Csak a negyedik maradt még ülve, Ladányi¹⁰³ László, Sárszeg szabad királyi városának 48-as és függetlenségi¹⁰⁴ képviselője, ki deres, rövidre nyesett¹⁰⁵ szakállával, busa szemöldökével,¹⁰⁶ Zrinyi Miklósról emlékeztetett.

Ladányi évek óta feszült viszonyban volt Ákossal.

A képviselő – véresszájúnak hívták – a szenvedélyes túlzók közé tartozott, a szélsőbal¹⁰⁷ legszélsőbb szárnyához, ki bizalmas társaságban abból sem csinált titkot, hogy az 1849. debreceni országgyűlés határozata alapján áll és a Habsburg-házat akármikor detronizáltatná¹⁰⁸ ama bűnök miatt, melyeket a nemzet ellen elkövetett. Nagyapját¹⁰⁹ 1849-ben a császár katonái fölakasztották¹¹⁰ egy körtetőfára. Gyakran emlegette ezt, mikor úriportája előtt megjelentek a választók, fáklyákkal, zászlókkal,¹¹¹ és kiengedte hangját, mely a sok nemzeti keservtől mindörökre megrepedt. Ákost pedig jól ismerte. Tudta, hogy állandóan kormánypárti jelöltre szavaz, félénk ember, szíve talán hozzá húz, de nem szeret harcolni, békét akarna önmagával, családjával, mindenkivel s kedveli a kiegyezést, mindenféle kiegyezést és így a 67-es kiegyezést is. Ezért egyszer-másszor elítélően¹¹² nyilatkozott róla.

¹⁰¹ [E] felkeltek, akik

¹⁰² [E] nyersselyem-ruhában Kárász János,

¹⁰³ [E] ülve. Ladányi

¹⁰⁴ [E] független

¹⁰⁵ [E] nyírt

¹⁰⁶ [E] [nincs vessző]

¹⁰⁷ [Ny] szélső bal

¹⁰⁸ [E] detronizálhatná,

¹⁰⁹ [E] [új bekezdés] Nagyapját

¹¹⁰ [E] [Ny] felakasztották

¹¹¹ [E] [Ny] [nincs vessző]

¹¹² [Ny] elítélően

[b]_c De most, hogy előtte állt s a többiek kapacitáltak, ő is felkelt.
<...>_c Magyar emberek pohárnál megértik egymást. Kezét nyújtotta Ákosnak.

- 5 – Tarts velünk – szólt <...>_c recsegő h[leszakadva: ang]ján.
 Az alkalmat meg kellett ragadni. Úgy ünnepelték őt a [szakadás:
 ...] barátjai, mint valami messziföldről érkezett nevezetességet.
 Aztán a sűrke hátú különös <s>_c nagy tarokkártyák is csábították.
 Nehéz volt ellenállni. Beadta derekát.
 – Nem bánom – mondta nevetve.
 10 Környey könnyűten távozott.

[sz. n.]

- [b]_c Ő pedig letelepedett [szakadás:] <...>márványán néhány
 csöpp [szakadás:] a töltésnél. Takaros, fekete tábla[szakadás]
 felírták a játszóknak <nevét[?]>_c nevét, [szakadás:] kihegyezett
 krétákkal. Galló] [szakadás:] <kilenc kártyát>_{tc}.
 15 Ákos <↓:...:↓>_c kezébe vette ↓:a kilenc <<kártyát> ↓:<lapot> kár-
 tyát>_c ↓:lapot:↓:↓ s üdvö[szakadás:]

De most, hogy előtte állt és a többiek kapacitálták, ő is fölkelt.¹¹³ Magyar emberek pohárnál megértik egymást. Kezét nyújtotta¹¹⁴ Ákosnak.

– Tarts velünk,¹¹⁵ – szólt recsegő hangján.

- 5 Az alkalmat meg kellett ragadni. Úgy ünnepelték Ákost a tarokk barátai, mint valami messze földről érkezett nevezetességet. Aztán a szürkehátú, különös nagy¹¹⁶ tarokk-kártyák is csábították. Nehéz volt ellenállni, beadta derekát.¹¹⁷

– Nem bánom, – mondta nevetve.

- 10 Környey könnyűlten távozott.

Ő pedig letelepedett közéjük¹¹⁸ az asztalhoz, melynek márványán néhány csöpp bor csillogott, nyilván félrecsorrant¹¹⁹ a töltésnél. Takaros, fekete táblácskák álltak ott, ezekre fölirták¹²⁰ a játsszók nevét az elkészített, kihegyezett krétákkal. Galló osztott.

- 15 Ákos kezébe vette a kilenc lapot, villámgyorsan elrendezte gyakorlott ujjával, üdvözölte a kártyákat, melyek régi világról, boldog időkről beszélnek: a pagátot, emberfejes lantjával és kardjával, a krinolinós spanyol hölgyet, castagnette-ével, a nagy skizt, tarka-bar-
ka¹²¹ bohócruhájában, kettős fővegével, a hatalmas huszonegyest,
20 a földön kuporgó, csibukos törököt, a honóröket, kik minden lapot ütnek, ennél fogva tisztelet is adassék nekik. Micsoda kedves, meghitt zsidóság. A falon szerelmesek ölelkeznek, ósdi katona válik babájától, hajó indul tengeren. Remek kártyája volt.

- Az urak megtekintették kártyáikat, aztán egymás arcába néz-
tek,¹²² ugyanolyan figyelemmel. Ravaszul hunyorogtak, mert az

¹¹³ [E] felkelt.

¹¹⁴ [Ny] nyújtotta

¹¹⁵ [E] [Ny] [*nincs vessző*]

¹¹⁶ [Ny] különös-nagy

¹¹⁷ [E] beadta a derekát.

¹¹⁸ [E] közéjük,

¹¹⁹ [E] félrecsorrant

¹²⁰ [E] felirták

¹²¹ [A] [*sortörésnél*]

¹²² [E] [*nincs vessző*]

arc époly¹²³ fontos, mint a kártya. Mit forralnak, milyen bombát tartogatnak, miféle cselvetésre, fondorlatra készülnek?¹²⁴

– Pász,¹²⁵ – mondta.

– Pász,¹²⁶ – visszhangozta a mellette ülő Kárász.

5 Doba is pászolt, Ladányi is.

Ákos igen élvezetesen töprengett. Rá is kellett gyújtania szivarra, hogy még jobban menjen a spekuláció.

A tarokk nem afféle¹²⁷ sehonnai játék, mint azok, melyeket¹²⁸ manapság eszelnek ki. Messze visszanyúlik a multba, nemes elő-
10 dőkre tekint vissza. Ázsiából származik, akár vitéz eleink, kacs-
karingós, keleti gondolkozás szükséges hozzá, figyelem, lelemény,
állandó lélekjelenlét. Hosszú, mint egy furfangos¹²⁹ mese, melynek
csalafinta bevezetése van, ármányos folytatása, meglepő gyors¹³⁰
kifejlete. Fejtörést is kíván, de amellet nem száraz, rendkívül ke-
15 délyes. Emberöltők dolgoztak rajta, míg ilyen elmésre csiszolták.¹³¹

Kárász kiváltotta a hármast a talónból.¹³²

– Segít a huszas,¹³³ – mondta.

Doba, Ladányi ismét pászolt.

Ákos megdörzsölte bajszát.

20 – Kontra, – jelentette be¹³⁴ vidáman.

A többiek spekuláltak.

¹²³ [E] [Ny] ép oly

¹²⁴ [E] készülnek.

¹²⁵ [E] [Ny] [nincs vessző]

¹²⁶ [E] [Ny] [nincs vessző]

¹²⁷ [E] [Ny] aféle

¹²⁸ [E] melyet

¹²⁹ [E] [Ny] mint furfangos

¹³⁰ [Ny] meglepő-gyors

¹³¹ [E] dolgozták

[Ny] csiszolták.

¹³² [E] talonból.

¹³³ [E] [Ny] huszonegyes [nincs vessző]

¹³⁴ [Ny] be,

76/b

Ákos és Ladányi|: , :| ↓:a két összelelegedő barát:↓ együtt játszott,
 <Gyalokaynak viszont>_c ↓:Kárásznak:↓ Doba segített<.>, <Ákos-
 sal>_c ↓:ki:↓ szemben ült ↓:Ákossal:↓ <Doba>_c <↓:vele:↓>_c. Bámulták
 5 egymást. Doba <észrevette, <milyen remek> s meg is>_c <jegyezte,
 milyen csodálatosan>_c ↓:csodálkozott:↓ ↓:milyen:↓ friss az öreg
 úr. <[b] Ákos>_c

Ákos viszont <szegény>_tc Dobát figyelte, <<ezt a fiatalembert,> ki>_c
 ↓:Doba:↓ némán üldögélt, akár a színházban sovány, kacér felesége
 10 mellett<.>, <Az asszony évek óta nyíltan csalta őt<.>, <s mindenki
 tudta a városban.>>_c ↓:ki:↓ Orosz Olga frizuráját utánozta <, vál-
 togatta a szeretőit s <együtt> velük járt a kávéházba, urával együtt.
 Azt beszéltek, hogy szeretőinek külön kapukulcsa van a lakásába
 s>_c <|:több katonatisztről esett[?] szó, egy <ilyen>_c [...] egy-két jo-
 15 gásról is, vagy az éhenkórász Szolvayról is, kit hamar ki dobott,
 de ő <arról>_c egyáltalán nem hallgatott:|>_c <egy izben Szolyvaly-
 val is viszonya volt.>_c |és szeretője volt még annak az éhenkórász
 Szolyvainak is, legalább Szolyvay azt mondja.:| Vajjon tudja-e ez a
 szegény, rokonszenves <fiatalember>_c ↓:bíró:↓, sejt-e valamit? <Ar-
 20 cán>_tc Sohasem beszélt semmit. Arcán <semmi>_tc ↓:most is:↓ csak
 közöny <tükröződött,>_tc fáradtság, tükröződött. <<Most is ezt m>
 Most>_c <e>Ezt <mondta>_tc ↑:felelte:↑ Ákos kontrájára

– Rekontra. Tout [*sic!*] les trois.

– Ejha – mondta Ákos ↓:magában:↓ <és megint a sovány ↑:feke-
 25 te:↑ <feleségére>_c ↓:Dobánéra:↓ gondolt.>_c Tout [*sic!*] les trois.<.>,
 |:tout [*sic!*] les trois.:|
 <Több egy itten>_c

|:<78>77:|

<Ákos> <ilyen gondolatokkal bíbelődött>_tc ↑:<i>Ilyen dolgokon
 30 tűnődött:↑ és lehet, hogy ez volt a hiba.

Ákos és Ladányi, a két összezelegedő barát, együtt játszott, Kárásznak Doba segített, ki szemben ült Ákossal. Bámulták egymást.

Doba bíró¹³⁵ csodálkozott, hogy milyen friss az öregúr.

Ákos viszont Dobát figyelte. A bíró¹³⁶ némán üldögélt, akár a
 5 színházban,¹³⁷ sovány, kacér felesége mellett, ki Orosz Olga frizú-
 ráját¹³⁸ utánozza és szeretője volt még annak az éhenkórász Szoly-
 vaynak is,¹³⁹ legalább Szolyvay azt mondja. Vajjon tudja-e ez¹⁴⁰ a
 szegény, rokonszenves bíró,¹⁴¹ sejt-e valamit? Sohasem beszélt ez
 semmit. Arcán most is csak közöny, fáradtság tükröződött.

10 Ezt felelte Ákos kontrájára:

– Rekontra. Tous¹⁴² les trois.

– Ejha, – mondta Ákos magában – tous¹⁴³ les trois, tous¹⁴⁴ les
 trois.

Ilyen dolgokon tündődött és lehet, hogy ez volt a hiba.

¹³⁵ [Ny] bíró

¹³⁶ [Ny] bíró

¹³⁷ [Ny] színházban,

¹³⁸ [Ny] frizuráját

¹³⁹ [A] [*nincs vessző: sajtóhiba*]

¹⁴⁰ [E] tudja ez

¹⁴¹ [Ny] bíró,

¹⁴² [E] [Ny] Tout [*sic!*]

¹⁴³ [E] [Ny] tout [*sic!*]

¹⁴⁴ [E] [Ny] tout [*sic!*]

[b] <Lehet, hogy ez volt a hiba.>_c [b]_c Ő a régi matador, nem elégé ügyelt a kártyák járására s a végén már nem lehetett segíteni, a játszma olyan vészes fordulatot vett, hogy Doba és <Gyalokay>_{tc} ↓:Kárász:↓ legyűrte Ákost és Ladányit

5 Akik köröttük álltak, csodálkoztak.

– Hihetetlen.

– No de erre iszunk egyet – mondta Kárász.

[b] Werner ↓:osztrák vadász fő:↓hadnagy, ki eddig szótlanul ült Ákos mellett, mint jóakarátú kibic, töltött. <Ő is párdúc volt. N>_{tc}

10 <m>Már négy éve feküdt zászlóaljával <a var>_{tc} Sár<váron>**szegen**, de egyetlen szót sem tanult meg magyarul, csak németül tudott, mikor józan volt. De ilyenkor, részeg korában, még németül se tudott, <csak>_c talán morvául ↓:sem:↓. Azért kitünő<en> ↓:párdúc volt és pompásan:↓ érezte magát ő is. <Mosolygott>_{tc} ↑:Folyton:↑

15 <S>somolygott, <nézte a játékot,>_{tc} ↑:ivott:↑ töltögetett.

– Nem iszol? – kérdezték>_c Ákost <mindnyájan>_c ↓:Ladányi:↓

– Könnyű szilványi – jegyezte meg <Gyalokay> ↑:<Kárász>_c |:Ladányi:|:↑, ki fölhajtotta poharát.

És ezt oly ízesen mondta, hogy Ákos megitta a könnyű szilványit.

20 **Ladányi megölelte Ákost:**

– **Legény vagy a talpadon, Ákoskám. Csak egy<k>et <kér>tégy meg a kedvemért. Dobd ki a kertedből azokat a randa naprafor-gókat.**

– **Miért?**

25 – **Mert feketesárgák. Még a virágban sem kell nekünk a svarc-gelb.**

Ő, a régi matador, nem eléggé ügyelt a kártyák járására ¹⁴⁵ a végén már nem lehetett segíteni, a játszma olyan vészes fordulatot vett, hogy Doba és Kárász legyűrte Ákost és Ladányit.

Akik ¹⁴⁶ körülöttük álltak, csodálkoztak.

5 – Hihetetlen.

– No, de erre iszunk egyet, ¹⁴⁷ – mondta Kárász.

Werner ¹⁴⁸ osztrák vadászfőhadnagy, ki eddig szótlanul ült Ákos mellett, mint jóakarató kibic, ¹⁴⁹ töltött. Már négy éve tartózkodott ¹⁵⁰ zászlóaljával Sárszegen, de egyetlen szót sem tanult meg magyarul, csak németül tudott, mikor józan volt. Ilyenkor, részeg
10 korában, ¹⁵¹ még németül sem tudott, talán az anyanyelvén, morvaul sem. Azért kitűnő párdúc volt és pompásan érezte magát. Folyton somolygott, ¹⁵² ivott, töltögetett.

– Nem iszol? – kérdezte Ákost Ladányi. – Könnyű szilványi, ¹⁵³

15 – jegyezte meg és fölhajtotta poharát.

Ezt pedig: »könnyű szilványi«, oly ízesen mondta, hogy ¹⁵⁴ Ákos megitta a könnyű szilványit.

Ladányi megölelte Ákost.

– Legény vagy a talpadon, Ákoskám. Csak egyet tégy a kedvemért.

20 Dobd ki kertedből azokat a randa ¹⁵⁵ napraforgókat.

– Miért?

– Mert feketesárgák. Még a virágban sem kell nekünk a svarcgelb.

¹⁴⁵ [E] [Ny] és

¹⁴⁶ [E] [*nincs új bekezdés*] Akik

¹⁴⁷ [E] [Ny] [*nincs vessző*]

¹⁴⁸ [E] Werner,

¹⁴⁹ [E] [*nincs vessző*]

¹⁵⁰ [E] tartózkodott

¹⁵¹ [E] [*nincs vessző*]

[Ny] részegkorában,

¹⁵² [E] mosolygott,

¹⁵³ [E] szilványit [*nincs vessző*]

[Ny] szilványi [*nincs vessző*]

¹⁵⁴ [E] pedig oly ízesen mondta „könnyű szilványi”, hogy

[Ny] pedig oly ízesen mondta, »könnyű szilványi«, hogy

¹⁵⁵ [E] randa

[b]c Erre megint ittak.

Ákos már nemcsak a könnyű szilványit hörpintette fel, hanem a többit is: a könnyű homoki borokat meg a nehéz hegyi borokat is

[levált, hiányzó rész]

78

5 a társaságot, mint mikor belépett|: :| a füst fojtó szagát sem érezte
olyan közvetlenül <beszért, hadonászott> ↓:mozgott:↓, mintha a tá-
vollét sok hosszú évét átaludta volna és folytatná ott, ahol elhagyta.
<Régi,> <m>Merev [?] kérges engedtek föl benne, koponyája izzott,
|:haja mint a hó olvadozni látszott rajta,;| szemében boldog nyirok
10 csillogott. Füle pirosra gyulladt a barátság tavaszában.

Hanem most következett az új párti, a ↓:haddelhadd, a:↓ bosszú.
<<Ennek neki gyűrközött. Lekapcsolta kezelőit is, összeszedte min-
den erejét s régi, félelmes biztonságával vetette> <Neki kellett emel-
ni, de babonából csak csípett.> <Amikor pedig> <↓:Majd hogy:↓>
15 <kiosztották>> ↓ ↓:Mikor kiosztották:↓ a kártyát, nekigyűrközött,
még a kezelőit is lekapcsolta, összeszedte minden erejét. Azzal ve-
tette magát ellenfeleinek, a régi biztonsággal.

– Segít a <18-as>_{tc} ↓:<XVIII-as> tizennyolcas:↓ – szólt azonnal.

Erre megint ittak.

Ákos már nemcsak a könnyű szilványit hörpintette föl,¹⁵⁶ hanem a többit is: a könnyű homoki borokat, meg a nehéz hegyi borokat is.

Számolt a krétával:

- 5 – Hogy is vagyunk csak? Kontra, rekontra, 4 pont, tous¹⁵⁷ le trois
2, négy király 1, összesen 7. Hetven krajcár jár. Nesztek.

Fizetett. A táblát letörölte a kis, sárga szivaccsal.

Új szivarra gyújtott és szemüvegét is letette, ami nála mindig a jóérzést¹⁵⁸ jelentette.

- 10 Olyan volt már, akár a többi. Nem látta kívülről¹⁵⁹ a társaságot, mint mikor belépett ide,¹⁶⁰ a füst fojtó szagát sem érezte, közvetlenül mozgott, mintha a távollét sok évét átaludta volna s¹⁶¹ folytatná ott, hol elhagyta. Merev kérgek engedtek föl¹⁶² benne, koponyája izzott és haja, mint a hó, olvadni látszott rajta.¹⁶³ Szemében is boldog
15 nyirok csillogott. Füle pirosra gyulladt¹⁶⁴ a barátság tavaszában.¹⁶⁵

Hanem most következett a bosszú, a haddelhadd, az új párti. Mikor kiosztották a kártyát, Ákos nekigyürkőzött, még kézelőit is lekapszolta, összeszedte minden erejét. Azzal vetette magát ellenfeleire, a régi biztonsággal.

- 20 – Segít a tizenennyolcas,¹⁶⁶ – szólt azonnal.

¹⁵⁶ [E] fel,

¹⁵⁷ [E] [Ny] tout

¹⁵⁸ [E] jó érzést

¹⁵⁹ [Ny] kívülről

¹⁶⁰ [E] ide:

¹⁶¹ [E] és

¹⁶² [E] [Ny] fel

¹⁶³ [E] és haja rajta, mint a hó, olvadni látszott.

¹⁶⁴ [E] gyuladt

¹⁶⁵ [E] [nincs mondatvégi írásjel: sajtóhiba]

¹⁶⁶ [E] [Ny] [nincs vessző]

- <N> Irigyelték a boldog <18> ↓:XVIII:↓<-ast> ↓:tizennyolcast:↓.
 Vajjon ki <lesz>_c az? Ő azonban már <a>először ütésben maradt. [b]
 Majd ↓:ravaszdián kacintva feléjük:↓ egymás után hívta ki a nagy
 „böhönc” őket, <majd a többit és,>_{tc} először a Skízt, utána <21-es>_{tc}
 5 <XXI-est> ↑:huszonegyest:↑, a <XX-ast> ↑:huszast:↑, a <XIX-est>
 ↑:<hu> tizenkilencet:↑ és végül a <XVIII-ast> ↓:tizennyolcast:↓ is.
 – Hahaha, <itt> ↓:nála:↓ <van>volt – kiabáltak.
 – Önmagát hívta ki – kacagtak mindnyájan, álmélkodva.
 – Nem lehet vele bírni. A régi Ákos, a régi – ölelgették. ↓:Ördögöd
 10 van, öreg – harsogtak.:↓ Igyunk egyet – és úgy dörgött a nevetés,
 hogy <a falak rezgettek.>_c ↑:az ablak<táblák>üvegek reszkettek:↑
 <Ákos letiporta őket.>_{tc}
 Így fonódott <<egybe egyik jat> <össze> <egybe a j>>_c össze egyik
 <<játék> <↓:játzsma:↓>>_c <↓:párti:↓> |:játzsma:|:↓ a másikkal, ő pe-
 15 dig agyafúrtnak állta helyét leleplezve minden cselszövényt, meg-
 előzve minden ravasztságot. De a <<játzsma> ↑:<játék>>_c ↑:<párti>
 ↑:játzsma:↑:↑
 <– Pagát, volát, pagát>_{tc}
 hosszú volt.
- 20 Nem neki ↓:volt hosszú:↓ meg a többinek, mert ki tudja <mennyi
 idő múlt el>_c ↓:mi történt:↓ azóta, hogy ez a marasztaló, rábeszélő
 <játék>_c ↓:játék:↓ rabul ejtette. Aki kártyázik, <annak állnak min-
 den órák>_c, az külön világegyetemben él, melynek sikjait <a>_c kár-
 tyalapok rakják ki s a teljes felejtés mámorát <érzi>_c ↓:szürcsöli:↓.
 25 <Nem is nézett sem ő, sem társai <az órára> az órára, mely velük
 szemben ketyegett.>_c

Irígyelték a boldog tizennyolcast. Vajjon ki lehet az? Ő azonban már először ütésben maradt.

Majd ravaszdian kacsintva feléjük¹⁶⁷ egymásután hívta ki a nagy »böhönc«-öket, először a skizt, aztán a huszonegyest, a tizenkilen-
5 cest és végül a tizennyolcast is.

– Hahaha, nála volt,¹⁶⁸ – kiabáltak.

– Önmagát hívta¹⁶⁹ ki,¹⁷⁰ – kacagtak mindnyájan, álmélkodva.

– Nem lehet vele bírni,¹⁷¹ a régi Ákos, a régi¹⁷² – ölelgették. – Ördögöd van,¹⁷³ öreg,¹⁷⁴ – harsogtak – igyunk egyet – és úgy dörgött
10 a nevetés, hogy az ablaküvegek reszkettek.

Igy¹⁷⁵ fonódott össze egyik játszma a másikkal, ő pedig agyafúr-
tan állta helyét, leleplezve minden cselszövést, megelőzve minden
orvtámadást. De a játszma hosszú volt.

Nem neki volt hosszú, meg a többinek, mert ki tudja,¹⁷⁶ mi történt
15 azóta, hogy ez a marasztaló, rábeszélő¹⁷⁷ játék rabul ejtette. Aki kár-
tyázik, az a felejtés teljes mámorát élvezi s külön világegyetemben
él, melynek síkjait kártyalapok rakják ki.¹⁷⁸

¹⁶⁷ [E] feléjük,

¹⁶⁸ [E] [*nincs vessző*]

¹⁶⁹ [Ny] hívta

¹⁷⁰ [E] [Ny] [*nincs vessző*]

¹⁷¹ [Ny] bírni,

¹⁷² [E] [Ny] régi,

¹⁷³ [E] [*nincs vessző*]

¹⁷⁴ [E] [Ny] [*nincs vessző*]

¹⁷⁵ [Ny] Így

¹⁷⁶ [E] [*nincs vessző*]

¹⁷⁷ [E] rábeszélő [*sajtóhiba*]

¹⁷⁸ [E] Aki kártyázik, az külön világegyetemben él, melynek sípjait [*sajtóhiba*] kár-
tyalapok rakják ki és a teljes felejtés mámorát élvezik.

[Ny] Aki kártyázik, az külön világegyetemben él, melynek síkjait kártyalapok
rakják ki és a teljes felejtés mámorát élvezi.

– Volát, bika, pagát – <ismét>_{ic} röpködtek a szók a füstös levegőben – pagát ultim<ó>o, pagát ultimo – és az emberek sziszegtek, hűledeztek.

Ákos <pár rövid óráska alatt>_c mindenkit letiport.

- 5 [b]_c Csak akkor pillantott az órára, mely vele szemben ketyegett a falon. Bizony elmúlt már féltíz.

<Összeráncolta homlokát>_c <[:*gyorsírást jegyzet: valami nyugtalanság szívét átjárta és egy érzés.*]:>_c |:↓:Ákost:↓ valami <oktalan>_c ↓:magyarázhatatlan:↓ szomorúság fogta el. Pár <másod>_c percig ↓:úgy:↓ |:lógatta ↓:fejét:,↓ kezét a nagy vidámság után, elszontyolodott:| nézte társait, mintha <előttük>_c levegőből lennének:| [b]_c A pincérek <↓:azonban:↓>_c ↓:azonban:↓>_c jelentették, hogy kész a vacsora.

[b]_c Átmentek az olvasóba. Itt szoktak teríteni, csütörtök estéken.

- 15 79.

Sárcsevits még mindig nem végzett a Le Figaro-val <,>. Félreült <egy bőrzsöllyébe>_{ic} a fal mellé, ↓:egy villanylámpa alá:↓ és <úgy>_c ↑:ott bosszúsan:↑ betűzgette. A társaság <nagy zajjal>_c, letelepedett a virágokkal <<ékesített> ↑:díszített>_c ékes:↑ asztalhoz.

[levált, hiányzó rész]

- 20 izlett a bűdös vizes savanykás bor.

– Volát, bika, pagát,¹⁷⁹ – röpködtek a szók a füstös levegőben – pagátultimó, pagátultimó,¹⁸⁰ – és az emberek sziszegtek, hűledeztek.

Ákos mindenkit letiport. Csak akkor pillantott az órára, mely vele szemben ketyegett a falon. Elmúlt¹⁸¹ már féltíz. Most egyszerre

5 valami magyarázhatatlan szomorúság fogta el.

Pár pillanatig lógatta fejét,¹⁸² elszontyolodva a nagy vidámság után úgy¹⁸³ nézte társait, mintha nem is ülnének előtte, s mind,¹⁸⁴ kik ott vannak, levegőből lennének.

A pincérek jelentették, kész¹⁸⁵ a vacsora.

10 Átmentek az olvasóba. Itt szoktak teríteni csütörtök-estéken.¹⁸⁶

Sárcsevits¹⁸⁷ még mindig nem végzett a *Le Figaro*-val, félreült¹⁸⁸ a fal mellé, egy villanylámpa alá és ott betűzgette.¹⁸⁹ A társaság letelepedett a virágokkal ékes asztalhoz.

Derék, magyaros vacsora volt, csirkepörkölt, túróscsusza, mákos-
15 és diósmetélt,¹⁹⁰ ezenkívül penészes, bűdös sajt, melyhez istenien ízlett¹⁹¹ a bűdösvizes,¹⁹² savanykás¹⁹³ bor.

¹⁷⁹ [E] [Ny] [*nincs vessző*]

¹⁸⁰ [E] pagát, ultimo, pagát, ultimo,
[Ny] pagátultimo, pagátultimo [*nincs vessző*]

¹⁸¹ [E] Bizony, elmúlt
[Ny] Elmúlt

¹⁸² [E] lógatta a fejét,

¹⁸³ [E] után és úgy

¹⁸⁴ [E] előtte, mintha mind-mind,
[Ny] előtte, mintha mind,

¹⁸⁵ [E] jelentették, hogy kész

¹⁸⁶ [E] csütörtök estéken.
[Ny] csütörtökestéken.

¹⁸⁷ [E] Sarcsevits

¹⁸⁸ [E] *Le Figaro*-val. Félreült

¹⁸⁹ [E] [Ny] ott bosszusan betűzgette.

¹⁹⁰ [E] [Ny] mákos és diós metélt,

¹⁹¹ [Ny] ízlett

¹⁹² [E] [*nincs vessző*]

¹⁹³ [Ny] savanykás

<Nemcsak a jelenlevők[?] voltak[?]>_{tc} [b] Sokan falatoztak itt, ↓:leg-
alább ötvenen,;↓ mert a vacsorára új vendégek is érkeztek. Gaszner
Máté, <az>_c árvaszéki ülnök|;| <egy>_c topa, kis emberke, ki↓:ben:↓
<mindig hallgatott>_c, semmi szeretetreméltóság sem volt <benne>_c,
5 de mindenki kedvelte s úgy hívta „Mátékám” <, >. Kostyál, valami
<tanítóféle ember>_{tc} nyugalmazott tanító, <a vidéki városból>_{tc},
szomszéd városból, ki <nek „a hasa volt az istene”>_{tc} ↓:– mint mond-
ták –↓ „rendkívül szerette a potyát” ↑:<és> <„a hasa volt az iste-
ne”>_c és:↑, Vereczkey, a főispán tollnoka, |:ki Tirolban szolgálta le
10 önkéntes évét, és ↓:sok:↓ szép talián nótákat tudott:| <<...> ↓:egy
szerény, jómodorú:↓>_c <úrfiú>_c <↓:... ..>↓>_c
<Még Hartyányi Olivér is <felhozatta magát> ↓:eljött:↓, az
„atheista”.

[b] Szegény Olivérnek évek óta hátgerincsorvadása volt és ezért
15 szegény Olivér atheista volt.>_{tc}
Füzes Feri természetesen szintén megjelent. Idétlen mosolyát |:, me-
lyet erre az alkalomra <szinte kifényezett>_c mintha üvegpapírral
↑:fényezte volna ki:↑:| ↓:virgoncan:↓ {körül}hordozta |:körül:| és
vacsora alatt többször megjegyezte:

20 – Nagyon szeretem a társaságot. Én végtelen jókedélyű fiú vagyok.
[b] Még Hartyányi Olivér is eljött, az „atheista”.

[b] Szegény Olivérnek évek óta hátgerincsorvadása volt és ezért
szegény Olivér atheista volt. Estefelé eltolatta magát a kaszinóig s az
ajtóból két hajdú hozta fel az emeletre, abban a|:z:| <<zöld> <óriá-
si>>_c ↓:nagy:↓ <zöld>_{tc} <↓:barna:↓>_c párnás székben, melyben otthon
25 <szokott uldog>_{tc} az udvarán szokott üldögegni. Lábaira <<egy>
szürke>_c <takarót>_c ↓:bolyhos plédjét:↓ borított|:a:|. Élénknek lát-
szott, mert mielőtt elindult a szokottnál is nagyobb adag morfiumot
fecskendezett magába, szeme csillogott, tág pupillái szikráztak. So-
30 vány, olajzöld arca valami élességet kapott. Csak <a>_c szemöldjeit
rángatta ide-oda, mikor beszélt.

- Sokan falatoztak itt, legalább ötvenen, mert vacsorára¹⁹⁴ új vendégek is érkeztek. Gaszner Máté árvaszéki ülnök, topa, kis emberke, kiben semmi szeretetreméltóság sem volt, de mindenki kedvelte és úgy hívta: »Mátékám«. Kostyál, valami nyugalmazott tanító a szomszéd városból, ki – mint mondták – »rendkívül szereti¹⁹⁵ a potyát«. Vereczkey, a főispán tollnoka, ki Tirolban szolgálta le önkéntesi évét és sok szép talián nótát¹⁹⁶ tudott. Füzes Feri természetesen szintén megjelent. Idétlen mosolyát, melyet erre az alkalomra kifényezett,¹⁹⁷ virgoncan hordozta körül és vacsora alatt többször megjegyezte:
- Imádom a társaságot. Én végtelen jókedélyű fiú vagyok.
- Még Hartyányi Olivér is eljött, az »atheista«.
- Szegény Olivérnek évek óta hátgerincsorvadása volt és ezért szegény Olivér atheista volt. Estefelé eltolatta¹⁹⁸ magát a kaszinóig és az ajtótól két hajdu¹⁹⁹ hozta fel az emeletre, abban a nagy párnás-székben,²⁰⁰ melyben otthon, az udvarán szokott üldögni. Lábaik bolyhos plédjét borította.
- Élénknek látszott, mert mielőtt elindult, a szokottnál is nagyobb adag morfiumot fecskendezett magába, szeme csillogott, tág pupillái szikráztak. Sovány,²⁰¹ olajzöld arca valami²⁰² élességet kapott.
- Csak szemöledeit rángatta ide-oda, mikor beszélt.

¹⁹⁴ [E] mert a vacsorára

¹⁹⁵ [E] [Ny] szerette

¹⁹⁶ [E] nőt. [sajtóhiba]

[Ny] nótát [sajtóhiba]

¹⁹⁷ [E] [Ny] alkalomra szinte kifényezett,

¹⁹⁸ [E] eltolta

¹⁹⁹ [Ny] hajdú

²⁰⁰ [E] párnás székben,

²⁰¹ [E] szikráztak, sovány,

²⁰² [E] [Ny] arca is valami

Füzes Feri mellé került, kivel kölcsönösen utálták <és keru> egymást. De azért <majdnem keresték egymás társaságát, hogy>_c ↑:szereettek beszélgetni, folyton:↑ vitatkoz<zanak>tak.

- 5 [b]_c Füzes Feri azt állította, hogy van Isten. Hartyányi Olivér pedig azt, hogy nincs Isten. Évek óta tartott ez a vita, anélkül, hogy meg tudták volna győzni egymás<t <az>>_c álláspontjukról.

Most is kijátszották ismert érveiket, az idealizmus és materializmus nevében. Füzes Feri

80

- 10 gúnyosan biggyesztette el száját Darwin <és Haeckel [*leszakadva*: nevé]nek hallatára, <kiket nem olvasott soha.>_c |:ki<k>ról azt tartotta, mint Kossúth Lajosról: neki<k> is meg van a mag<uk>a fényoldal<uk>a és az árnyoldal<uk>a, mint mindenkinek a világon:| Olivér <pedig>_c ↓:tehát:↓ az utolsó <ütő kártyát [...] ki>_{tc}
- 15 ↓:lépését tette meg:↓. Keserű, csúf szavakkal a pusztulást rajzolta, az egyetlent, amiben hitt, a teljes megsemmisülést, a rothadó testet, a rajta nyüzsgő ↓:nyüvekkel és:↓ pondrókkal. Hangosan beszélt, hogy megbotránkoztassa <vidám>_c asztaltársait. De azok sem rá, sem Füzes Ferire nem figyeltek. Mindkettőjüket egyformán unták.

Füzes Feri mellé került, mivel kölcsönösen utálták egymást. De azért szerettek beszélgetni, folyton vitatkoztak.

Füzes Feri azt állította, hogy van Isten, Hartyányi Olivér²⁰³ pedig azt, hogy nincs Isten. Évek óta tartott ez a vita anélkül, hogy meg tudták²⁰⁴ volna győzni egymást álláspontjukról. Most is kijátszották ismert érveiket, az idealizmus és materializmus nevében. Füzes²⁰⁵ Feri gúnyosan biggyesztette el száját²⁰⁶ Darwin nevének hallatára, nem mintha nem tartaná őt úriembernek, de róla is az volt a véleménye, mint Kossuth Lajosról: Darwinnak is megvan²⁰⁷ a maga fényoldala és a maga árnyoldala, mint mindenkinek a világon. Olivér tehát utolsó lépését tette meg. Keserű, csúf szavakkal a pusztulást rajzolta, az egyetlent, amiben²⁰⁸ hitt, a teljes megsemmisülést, a rothadó testet, a rajta nyüzsgő nyüvekkel, pondrókkal. Hangosan beszélt, hogy megbotránkoztassa asztaltársait. De azok sem rá, sem
15 Füzes Ferire nem hederítettek. Mindkettőjüket egyformán unták.

²⁰³ [E] Isten. Hertyányi [sajtóhiba]

²⁰⁴ [E] megtudták

²⁰⁵ [E] [új bekezdés] Füzes

²⁰⁶ [Ny] biggyesztette száját

²⁰⁷ [E] meg van

²⁰⁸ [E] amibe

Különben is a cigány már húzta. <Piros Jo>_c Csinos Józsi hi-
res bandája odaállt az ↓:magas szárnyas-:↓ ajtóba s a primás, az
urak régi ismerőse, jóbarátja, lélekkel cifrázta. Soha szebben nem
játzott, mint ennek a társaságnak, csütörtök estéken. Odaadóan
5 de tisztes távolból Kárász <István>_c ↓:János:↓ felé fordult, olykor
reátekintve, olyan tekintettel, melyben közös emlékek szunnya-
dozhattak. Egykor a lakodalmán is ő <játszott>_c ↓:<muzsik>_c mu-
zsikált:↓ <↑:<játszott>_c hegedült:↑>_c és sok ezrest ki<muzsikált>_c
↓:hegedült:↓ zsebéből. Aztán évente lehívatta birtokára. Tavalý
10 <a>minden cigányának egy-egy sonkát <huz> akasztatott nyakába
és úgy kellett húzniok kivilágos-kivirradtig.

Kárász <István>_c ↓:János:↓, <mihelyt meghallotta a hegedűszót,>_{tc}
↓:ki Ákos és Ladányi között ült:↓ abbahagyta az evést <,>. <hátradólt
székében>_{tc} <m>Mihelyt meghallotta a hegedűszót hátrad<ű>ólt
15 székében, karjait ellógatta s dagadó homlokérrel, elmeredő szem-
mel figyelt. Látszóan közönyös volt. Szívét azonban egészen <oda>_{tc}
átadta a cigánynak, hogy hozzon ki belőle mindent, csiklandozza,
kezelje. Kényelmesen, úri nemtörődomséggel nyújtotta oda neki,
úgy, ahogy más a lábát teszi a körömápoló elé. Jobban bizott ben-
20 ne, mint a házi orvosában.

Különben is a cigány már húzta. Csinos Józsi híres²⁰⁹ bandája odaállt a magas²¹⁰ szárnyasajtóba s a primás,²¹¹ az urak régi ismerőse, jó barátja,²¹² lélekkel cifrázta. Soha szebben nem játszott, mint ennek a társaságnak csütörtök-estéken.²¹³ Odaadón, de tisztességes 5
 10 Kárász István felé fordult, olykor rátekintve, olyan tekintettel, melyben közös emlékek szunnyadozhattak.²¹⁴ Egykor a lakodalmán is ő muzsikált és sok ezresbankót²¹⁵ kihegedült zsebéből. Aztán a földbirtokos évente²¹⁶ lehívatta birtokára. Tavalý minden cigányának²¹⁷ egy-egy sonkát akasztatott²¹⁸ nyakába és úgy kellett húzniok
 15 kivilágos kivirradtig.²¹⁹

Kárász István, ki Ákos és Ladányi között ült, abbahagyta az evést. Mihelyt meghallotta a hegedűszót, hátradőlt székében, karjait el-
 10 lógatta, dagadó homlokérrel, elmeredő szemmel figyelt. Látszólag közönyös volt. Szívét azonban egészen átadta a cigánynak, hogy
 15 hozzon ki belőle mindent, csiklandozza, kezelje. Kényelmesen, úri nemtörődomséggel nyújtotta oda neki, úgy, ahogy más a lábát teszi a körömápoló elé. Jobban bízott benne, mint Gálban, a házi-
 orvosában.²²⁰

²⁰⁹ [Ny] híres

²¹⁰ [E] magas,

²¹¹ [Ny] primás,

²¹² [E] [Ny] jóbarátja,

²¹³ [E] társaságnak, csütörtök-estéken

[Ny] csütörtök-estéken

²¹⁴ [Ny] szunnyadozhattak.

²¹⁵ [E] [Ny] ezrest

²¹⁶ [E] [Ny] Aztán évente

²¹⁷ [E] cigánynak [sajtóhiba]

²¹⁸ [E] akasztott

²¹⁹ [E] kivilágos-virradtig.

[Ny] kivilágos-virradtig. [sortörésnél]

²²⁰ [E] Gálban, ki a házi-orvosa volt.

- A primás mindent megtett. Kinozta, gyötörte |:édesen:|, szenvedtette, <mi>_{tc} mint úri szolgálja, {édesen} s pár perc múlva a nó-ták hatása alatt <egy>_c kövér könnycsepp pottyant ki a földbirto-kos szeméből|:;| <és>_c végiggurult <ba> napbarnított arcán. Miért
- 5 sírt? Sár<vár>**szeg** egész környéke, sok-sok ezer hold az övé volt, számát se tudta <k> méneseinek, kondáinak, gulyáinak, családja, fiai, leányai, unokái virágoztak. Micsoda régi, menyegzői izekre, hamvábaholt ábrándokra emlékeztette a muzsikaszó? Nehéz azt megmondani.
- 10 A többiek belesimultak ebbe a<z ősi>_c szertartásba, melynek meg-van a maga rendje-módja s valami nagy-nagy egység alakult ki. Mindenki más és más tartalommal töltötte meg a dalt, a verseket, melyek firól-fira szállnak s évszázadok kincsét őrzik. Galló szigo-rúan <↓:és jóságosan:↓>_c nézett maga elé ↓:mint <egy>**a vádlottra**
- 15 **szokott:↓** s az utolsó

81

- pillanatig <tiltakozott, mintegy[?]> <dacosan>_c tiltakozott a gyenge-ség ellen. Doba <talán>_c ↓:föltétlenül:↓ a <sovány, kacér>_c ↓:sovány, fekete:↓ feleségére gondolt, ki Isten tudja hol jár ↓:az éjszakában:↓,
- 20 elmerült <a>_c bánatába, oly önkínzóan, hogy maga is megijedt tőle, s aztán mint <↓:buvár:↓>_c <a>_c ki mélyből emelkedik <a>_c levegő-re, nagyot lélegzett, <elsápadt>. Ladányi Bécs felé tekintett, arcán <a>_c ↓:<négyszázestendős>_c ↓:400 esztendős:↓ **osztrák <rabság>_c**
- 25 **rabság:↓** honfiúi keserv|:ével:| <tükröződött>_c. Priboczay elolvadt, mindakét <gyenge>_c szeme könnyezett, pocsékra ázott a mélabúban.

A primás²²¹ mindent megtett: kínoztá,²²² gyötörte, édesen szenvedtette, mint úri szolgálja. Pár perc múlva a nóták hatása alatt kövér könnycsepp pottyant ki a földbirtokos szeméből, végiggurult napbarnított arcán. Miért sírt? Sárszeg egész környéke, sok-sok
 5 ezer hold az övé volt. Számát sem tudta méneseinek, kondáinak, gulyáinak, családja, fiai, leányai, unokái virágoztak. Micsoda régi, menyegzői²²³ ízekre, hamvabaholt ábrándra²²⁴ emlékeztette a muzsikaszó? Nehéz azt megmondani.

A többiek belesímultak ebbe a szertartásba, melynek megvan a
 10 maga rendje-módja és valami nagy²²⁵ egység alakult ki. Mindenki más és más tartalommal töltötte meg a dalt, a verseket, melyek firól-fira szállnak és évszázadok kincsét őrzik.

Galló szigorúan nézett maga elé, mint a vádlottra szokott s az utolsó pillanatig tiltakozott a gyengeség ellen. Doba föltétlenül²²⁶
 15 a feleségére gondolt, ki Isten tudja²²⁷ hol jár az éjszakában, elmerült bánatába, oly önkínzóan, hogy maga is megijedt és²²⁸ aztán, mint ki mélyből emelkedik levegőre, nagyot lélegzett.²²⁹ Ladányi²³⁰ egyenesen Bécs felé tekintett, arcán a négyszázasztendős osztrák rabság honfiúi bánatával. Priboczay elolvadt, mind a két²³¹ szeme
 20 könnyezett, pocsékra ázott a melabúban. Fűzes Feri kukorékolt, Hartyányi Olivér dörmögött, Szunyogh lehorgasztotta fejét,²³² mély-séges részegségében és ingatta, mint az elefánt. Környey hetyke lett,

221 [Ny] primás

222 [E] megtett. Kínoztá,

223 [E] menyegzői

224 [E] hamvába holt ábrándokra

225 [E] nagy, nagy

[Ny] nagy-nagy

226 [E] feltétlenül

227 [E] ki tudja,

228 [E] [Ny] megijedt tőle és

229 [E] [Ny] lélegzett.

230 [E] Kadányi [sajtóhiba]

231 [E] [Ny] mindakét

232 [E] [nincs vessző]

Füzes Feri <kötekedett> elkomorult, Hartványi Olivér földerült, Szunyogh lehorgasztotta fejét mélységes részegségében s ingatta, mint az elefánt, Környey hetyke lett, Mályvádi |**a természettudomány** <komoly>_c ↑**derék**:↑**barátja**:| tréfás, <Kiss János> ↓**Kostyál**:↓ <örjöngő> köteked<ő>ett Gassner Máté örjöngő|ött:|. Básta, a <megyei> hajdú, is <el>↑**meg**:↑feledkezett a reguláról <↓:[gyorsíró]jegyzet: arról általában megfeledkezvén]:↓>

, nem állt már haptákban, – hiszen ő is magyar volt – és testvériesen ellágyult az urakkal.

10 A pincérek lábújjhegyen jártak. <Ereztek> Megsejtették, hogy itt valami rendkívüli történik, <vallásos titok, melyet>_c↓**amit**:↓ megzavarni istentelenség

Sárcsevíts egészen elolvasta a Le Figarot, az apróhirdetéseket is, az utolsó betűig. Bámulta <ezt>_c a mulató↓**kat**:↓ <társaságot>_c<.>, csóválva <a>_c fejét. Ő semmit sem érzett. Csak azt érezte, hogy kár ennyi időért, ennyi fáradságért. Micsoda pazarlás is, micsoda nábobbi tékoz<k>lás szétszórni azt, amit átélünk, <ellocsolni>_c ↓**kilocsantani**:↓ a borral együtt a padlóra. Valahol a Szajna partján ennyi jószándékból, ennyi szivből, érzésből építmények emelked-
20 nének, könyvek íródának.

Ha elmondanák az urak, mi jár ilyenkor a fejükben, <vagy leírnák>_{tc}, abból több <...>_{tc} könyv|:et:| <lenne, keletkezne>_c ↓:lehetne írni:↓, mint amennyi a ↑**sár**<**vári**>**szegi**:↑ kaszinó <↓:...:↓>_c könyvtárában van, melyet különben senkise olvas<.>, ↑:csak ő |, és Galló
25 s szegény Olivér |**ki** mielőtt a sirba száll tudni óhajt egyetmást erről a szörnyű világról:|:|↑ De ők ezzel nem törődnek.¹

¹ A kivágott szövegrész eredetileg rossz helyre ragasztva.

Málvády,²³³ a természettudomány derék barátja, tréfás, Kostyál kötekedett, Gaszner Máté őrzöngött.

Básta, a hajdu,²³⁴ is megfeledkezett a reguláról, nem állt már haptákban – hiszen ő is székely-magyar²³⁵ volt – testvériesen²³⁶ ellágyult az urakkal. A pincérek lábujjhegyen²³⁷ jártak. Megsejtették, hogy itt valami rendkívüli történik,²³⁸ amit megzavarni istentelenség.

Sárcsevits²³⁹ egészen elolvasta a *Le Figaró*-t,²⁴⁰ az apróhirdetéseket is, az utolsó betűig. Bámulta a mulatókat, csóválva fejét. Ő semmit sem érzett. Csak azt,²⁴¹ hogy kár ennyi időért, ennyi fáradságért.²⁴² Micsoda pazarlás is, micsoda nábob tékozlás, szétszórni azt, amit átélünk, kilocsantani a borral együtt a padlóra. Valahol a Szajna partján²⁴³ ennyi jószándékból, ennyi szívből és érzésből építmények emelkednének, könyvek íródának.²⁴⁴ Ha elmondanák az urak, mi jár ilyenkor fejükben, abból több könyvet lehetne írni, mint amennyi a sárszegi kaszinó könyvtárában van, melyet senki sem olvas, csak ő, meg Galló ügyész és szegény Olivér, ki,²⁴⁵ mielőtt a sírba száll, tudni óhajtott egyet-mást²⁴⁶ erről a szörnyű világról.

De ők ezzel sem²⁴⁷ törődtek.

²³³ [E] Málvády

²³⁴ [E] [*nincs vessző*]

[Ny] hajdu,

²³⁵ [E] [Ny] magyar

²³⁶ [E] [Ny] – és testvériesen

²³⁷ [Ny] lábujjhegyen

²³⁸ [E] [*nincs vessző*]

²³⁹ [E] Sarcsevits

²⁴⁰ [E] Le Figarot, [*nincs kiemelve*]

[Ny] Le Figaro-t

²⁴¹ [E] [Ny] azt érezte,

²⁴² [E] fáradságért.

²⁴³ [E] Szajna-partján

²⁴⁴ [Ny] íródának.

²⁴⁵ [E] [Ny] [*nincs vessző*]

²⁴⁶ [E] [*sortörésnél*]

[Ny] egyetmást

²⁴⁷ [E] nem

A primás a „Cserebogár” zendített rá<.>, Ákos <azonban <fel-emelve újját,> ↓:intett,:↓>_{tc} ↑:főlemelte kezét,:↑ megállította. Ez volt az ő nótája.

Magához intette a cigányt, hangfogót tetetett

5

82

hegedűjére s mikor <elkezdte>_{tc} ↓:ismét <rázendített>_{tc} belekezdett:↓
<énekelte kedvesen eleinte bizonytalanul, <de> ↓:de:↓ fölényesen,
<nag> urasan>_{tc} rágyújtott a nótára <,> <nem erős, de>_{tc} <é>Éne-
kelt, eleinte bizonytalanul <<majd> ↓:de:↓>_{tc} ↓:majd:↓ fölényesen,
10 urasan dalolt, ↓:nem erős, de kellemes, magas, tenorhangján,:↓
mutató újját valami hervatag <és>, régies mozdulattal <hom[?]>_{tc}
halántékához emelve.

„Cserebogár, sárga cserebogár,

Nem kérdezem tőled, mikor lesz nyár...”

15 <Stefanovic>_{tc} Sárcsevits indult. Mosolyogva kérdezte <meg>_c a
mellette álló Füzes Ferit:

– ↓:Ez:↓ <Az>az öreg Vajkay?

– Az.

– Azt <mondják>_{tc} ↓:hallottam:↓, <hogy>_c ↓:hogy:↓ ↓:valami↓
20 mogorva <,> magába zárkózott ember.>_c |:troglodita.:|

– Dehogy – mondta Füzes Feri <kedélyesen>_c <↓:[...] nyájasság-
gal:↓>_c <mosolyogva> ↓:<kedélyesen>_c feszesen, mintha provokálni
akarná:↓ – nagyon <kedves> közvetlen, jovialis úriember.

A primás²⁴⁸ a »Cserebogár«-ra zendített rá. Ákos fölemelte kezét, megállította. Ez volt az ő nótája.

Magához intette a cigányt, hangfogót tétetett hegedűjére és mikor ismét belekezdett, rágyújtott a nótára. Énekelt, eleinte bizonytalanul, majd fölényesen, urasan,²⁴⁹ nem erős, de kellemetes tenorhangján,²⁵⁰ mutatóujját²⁵¹ valami hervatag, régies mozdulattal halántékához emelve.

»Cserebogár, sárga cserebogár,
Nem kérdezem tőled,²⁵² mikor lesz nyár...«²⁵³
10 Sarcsevits²⁵⁴ indul. Mosolyogva kérdezte a mellette álló Füzes Ferit:

– Ez²⁵⁵ az öreg Vajkay?
– Az.
– Azt hallottam, hogy valami mogorva troglodita.
15 – Dehogy,²⁵⁶ – mondta Füzes Feri, feszesen – nagyon közvetlen, joviális úriember.

²⁴⁸ [Ny] primás

²⁴⁹ [E] [Ny] urasan dalolt,

²⁵⁰ [E] tenorhangján,

²⁵¹ [Ny] mutatóujját

²⁵² [E] kérdelem én tőled,

²⁵³ [E] [*nincs kiemelve*]

²⁵⁴ [E] Sarcsevits

²⁵⁵ [E] – Az

²⁵⁶ [E] [*nincs vessző*]

Az volt a szokás, hogy míg az urak vacsoráztak, a társalgót <föltakarit[*leszakadva*: ...]>_{tc} ↓:fölseper↓ és kiszellőzték <a pincérek>_{tc} <,>. Mire visszajöttek, <egy>_c csinos, rendes termet találtak itt, <igaz, hogy>_{tc} a hangulat melegsége eloszlott, a füsttel együtt s a <levegő mar>_{tc} levegőben valami rideg szigor érzett. <Nem l>_{tc} Ebben a környezetben nem lehet↑:ett:↑ folytatni azt, amit <<elkezdtek> ↓:abbahagytak:↓>_c ↑:elkezdtek:↑ a bort fölvált<va>↓:otta:↓ a <<p>likőr>>_c ↓:pálinka:↓ s a <kedves> tarokkot <és alsóst>_c ↑:és alsóst:↑ a <ferbli és>_c ↓:ferbli:↓ <a>_c ↓:[...] és:↓ makaó. Vége ↓:volt:↓ a kedélyességnek: a komoly ivók pillanata <ez>_{tc} ↓:jött:↓, kik <már>_c nem ismerik a tréfát s a komoly játékosok <ideje>_{tc} ↓:pillanata:↓, kik már nem enyelegnek a szerencsével, hanem kihívják, hogy vagy ők, vagy mások maradjanak a porondon.
 Ákos egy makaós asztalhoz került, hol a tét <tíz korona>_c ↓:öt forint:↓ volt s kontusovszkát, <egy> ↓:|:é:|s egyéb:↓ erős lengyel pálinkát ittak. <Előbb> <pálinkás pohárból, aztán vizes pohárból.>_{tc} [b] Környey ügyelt a könnyörtelen rendre, hogy <↑:az ivásban:↑>_c <senkise csalhasson>_c ↓:mindenki teljesítse kötelességét.:↓ [b] Ákos <[...] kapott.>_c ↑:megfelelt a pohárnak.:↑

20 A makaóban ↓:is:↓ szerencséje volt.

– Kilenc – mondta folytonosan.

[sz. n.]

[szakadás:] <↑:zöld:↑>_c <ötforintosok>_c ↑:<bankjegyek>_c bankók:↑, <nagy>_c kupok rézpénzből [szakadás:] börtárcákból <már>_c előkerültek <is[?]>az [szakadás:] <...>_{tc}
 25 [szakadás:]lyes < bankók, a>_c hideg kék ezresek is. Nem tudott megszabadulni [szakadás: ...]

– Nyolc – szóltak a társai.

Az volt a szokás, hogy míg az urak vacsoráztak, a társalgót fölseperték és kiszellőztették.²⁵⁷ Mire visszajöttek, csinos, rendes termet találtak itt, a hangulat melegsége eltűnt a füsttel együtt és a levegőben rideg²⁵⁸ szigor érzett.

- 5 Ebben a környezetben nem lehetett folytatni azt, amit elkezdtek délután. A bort fölváltotta²⁵⁹ a pálinka s a tarokkot és alsóst a ferbli és makaó. Vége volt a kedélyességnek: a komoly ivók pillanata jött, kik nem ismerik a tréfát,²⁶⁰ és a komoly játékosok pillanata, kik már nem enyelegnek a szerencsével, hanem kihívják, hogy vagy ők, vagy
10 mások maradjanak a porondon.

Ákos egy makaós asztalhoz került, hol a tét öt forint volt s kontusovszkát²⁶¹ és egyéb erős lengyelpálinkát ittak.

Környey ügyelt,²⁶² hogy mindenki teljesítse kötelességét.

Ákos megfelelt a pohárnak.

- 15 A makaóban is szerencséje volt.

– Kilenc,²⁶³ – mondta folytonosan.

Halomban álltak²⁶⁴ előtte a gyűrött²⁶⁵ bankók,²⁶⁶ nagy kúpok rézpénzből,²⁶⁷ oszlopocskák nikkelekből, ezüsből. A börtárcákból előkerültek a tekintélyes hideg-kék ezresek is. Nem tudott szabadulni²⁶⁸ a pénztől.

- 20 – Nyolc,²⁶⁹ – szóltak társai.

²⁵⁷ [E] kiszellőztetek.

[Ny] kiszellőztették. [sajtóhiba]

²⁵⁸ [E] [Ny] levegőben valamilyen rideg

²⁵⁹ [E] felváltotta

²⁶⁰ [E] [Ny] [nincs vessző]

²⁶¹ [E] volt, skontusovszkát [sajtóhiba]

²⁶² [E] [Ny] ügyelt a könyörtelen rendre,

²⁶³ [E] [Ny] [nincs vessző]

²⁶⁴ [E] Halomba álltak

²⁶⁵ [Ny] gyűrött

²⁶⁶ [E] bankók, [sajtóhiba]

²⁶⁷ [E] rézpénzekből,

²⁶⁸ [E] [Ny] megszabadulni

²⁶⁹ [E] [Ny] [nincs vessző]

– Kilenc – visszhangozta|,;| fáradtan.

Bosszankodott, mulatott rajta, új kártyát hozatott ↓:babonából:↓
<, >. Ez sem segített. <Csak> ↓:A szerencse nem akart tőle elpártol-
ni.:↓ Pezsgőt nyitattott az egész társaságnak. <Ittak s>_c <a>A poharat

- 5 a falhoz csapták. [b] Negyedháromkor ↑:asztán:↑ véget ért a csata.
<a>A társaság fölkerelkedett.

[sz. n.]

mikor egy kaparós, borostás arcot érzett <az>_c arcá<t>n s egy szá-
jat a száján, mely nyálás csókkal <megcsókolta.>_tc |:végignyalta:|

– Édes, édes öregem.

- 10 Ladányi volt, <a> Sár<vár>szeg 48-as függetlenségi képviselője, ki
mellén <sirt.> |:zokogott.:|

|:Ákos:| <Ő>_tc is megölelte, <megcsókolta.>_tc

– Derék 48-as vagy, <↓:- szólt neki -:↓ Laci, tudom.

– Te is az vagy, édes-édes öregem ↑:- mondta Ladányi -:↑ <, >- s

- 15 derék magyar ember. |:vagy.:|

És sirtak.

– Kilenc,²⁷⁰ – visszhangozta.²⁷¹

Bosszankodott is, mulatott is, új kártyát hozatott, babonából, de ez sem segített. A szerencse csak nem akart²⁷² tőle elpártolni. Pezsgőt nyittatott az egész társaságnak. A poharat a falhoz csapták.

5 Negyed háromkor aztán véget ért a csata. A társaság fölkerekedett.²⁷³

Környey ordított.

– A Szent János áldást.²⁷⁴

Kitöltötték, ami maradt, bort, pálinkát, pezsgőt. Ákos ép²⁷⁵ zsebébe gyömöszölte a pénzt, nadrágzsebébe, kabátzsebébe,²⁷⁶ felső és alsó mellényzsebébe, mikor egy borostás²⁷⁷ arcot érzett arcán s egy száját a száján, mely nyálas csókkal végignyalta.

– Édes, édes öregem.

15 Ladányi volt, Sárszeg²⁷⁸ 48-as függetlenségi képviselője, ki mel-
lén zokogott.

Ákos megölelte őt.

– Derék 48-as vagy, Laci, tudom.²⁷⁹

– Te is az vagy, édes, édes öregem,²⁸⁰ – mondta Ladányi – de-
rék,²⁸¹ magyar ember vagy.

20 És sírtak.

²⁷⁰ [E] [Ny] [*nincs vessző*]

²⁷¹ [E] [Ny] viszhangozta, fáradtan.

²⁷² [A] akar [*sajtóhiba*]

²⁷³ [E] felkerekedett.

²⁷⁴ [E] Szent János-áldást.

[Ny] Szent-János-áldást.

²⁷⁵ [E] épp

²⁷⁶ [E] pénzt, a nadrágzsebébe, ruhazsebébe,

[Ny] ruhazsebébe,

²⁷⁷ [E] [Ny] egy kaparós, borostás

²⁷⁸ [E] volt. Sárszeg

²⁷⁹ [E] tudom [*sajtóhiba*]

²⁸⁰ [E] [Ny] [*nincs vessző*]

²⁸¹ [E] [*nincs vessző*]

Ákos <pedig>_{tc} egyszerre kihörpintette <a pálinkát, körömcsep-
 pig.>_{tc} ↓:az eléje tett vizes poharat, melyben pálinka állt. |:**szinül-
 tig**:| ↓ A szesz átmelegítette, talpra állította <,>. <h>Hatalmasan
 kopogott öreg <er>agyvelejében, ereiben s olyan gyönyörűséget
 5 érzett, hogy nem bánja, <hogy>_cha most, a mámor halhatatlan pil-
 lanatában, mikor egészen átfogja önmagát <és>, <az> egész életét,
 <mindent, ami van,>_{tc} szörnyet hal. [b]_c <Az arca>**Arca** sápadt volt,
 rettenetes. Szeme kissé bandzsított.

Környey <Bálint>_c, ki ezt észrevette, megis szólította:

10 – Mi az, Ákoskám?

Ő azonban nem felelt <...>_c

<80>_c |:**84**:|

A <sok>_c pálinka <azonban>_{tc}, amelyet <megivott,>_c ↓:**felhaj-
 tott**:↓ <különösen az a utolsó pohár, rettenetes>_c ↓:**rettenetes**:↓
 15 erőt adott neki <megvilágította agyát>_c ↓:is:↓ s <érezte> ↓:tudta:↓,
 hogy <nem lehet folytatni, azonnal abba kell hagynia,> ↓:|:**tüstént**:|
 <azonnal>_c **haza kell mennie**:↓ különben vége. {<F>fiatalságának
 <minden>_c ↓:**minden**:↓ önállósága visszatért belé s} <m>Mikor <a
 kaszinóajtóhoz>_c ↓:**le**:↓érkezett ↓:**az utcára a kaszinó elé** <,>. [b]_c
 20 <h>**Hirtelenül**:↓ |:<F>fiatalságának <minden>_c ↓:**minden**:↓ önálló-
 sága visszatért belé s| balra csapott, a Szechenyi-utca felé és a ház-
 falak mellett, <határozott léptekkel, sietve eltűnt.>_c ↓:<...>_c [...]:↓
 ↑:**meglépett**:↑ <↑:... ..↑>_c

<↓:Hazafelé iparkodott.:↓>_c [b]_c Hallotta, amint utána kiáltottak:

25 – Ákos.<, Ákos.>_c

|:**Aztán durván, szeretet nélkül még egyszer**:

– Ákos.:|

- Ákos egyszerre kihörpintette az eléje tett vizes poharat,²⁸² melyben pálinka állt, színültig. A szesz átmelegítette, talpra állította. Hatalmasan kopogott öreg agyvelejében s olyan²⁸³ gyönyörűséget érzett,²⁸⁴ hogy nem bánja, ha most, a mámor e pillanatában,²⁸⁵ mikor egészen átfogja önmagát, egész életét, szörnyethal.
- Arca sápadt volt.²⁸⁶ Szeme kissé bandzsított.²⁸⁷
- Környey,²⁸⁸ ki ezt észrevette, meg is szólította:
- Mi az, Ákoskám?
- Ő azonban nem felelt.
- 10 A pálinka, melyet felhajtott, rettenetes erőt adott neki. Tudta, hogy tüstént haza kell mennie, különben vége. Mikor leérkezett az uccára, a kaszinó elé, fiatalságának minden önállósága visszatért belé és balra²⁸⁹ csapott, a Széchenyi-ucca felé s²⁹⁰ a házfalak mellett meglépett.
- 15 Hallotta, amint utána kiáltottak:
- Ákos!²⁹¹
- Aztán durván, szeretet nélkül,²⁹² még egyszer:
- Ákos!

²⁸² [Ny] vizes poharat,

²⁸³ [E] agyvelejében, olyan

²⁸⁴ [Ny] érzet, [sajtóhiba]

²⁸⁵ [E] [Ny] e halhatatlan pillanatában,

²⁸⁶ [E] [Ny] volt, rettenetes.

²⁸⁷ [E] banzsított.

²⁸⁸ [E] Környei, [sajtóhiba]

²⁸⁹ [E] [Ny] és hirtelenül balra

²⁹⁰ [E] és

²⁹¹ [E] Ákos: [sajtóhiba]

²⁹² [E] szeretetnélkül [nincs vessző]

- <<Ordítottak> <Hazafelé igyekezett.> <De az éjszakában egyre kiabáltak utána.>>_c [b]_c <a>A csoport, melytől távolodott, <<még keményebben,> minden szeretet nélkül, szinte>_c hivatalos megrovással követelte<.>|.vissza:|. [b]_c <Az éjszakában a párducok ordítottak.>_{tc}
- 5 Nem is közönséges <Ez a hagyom>_{tc} <tréfa>_c ↓:csiny volt:↓ az, amit elkövetett. El<lépni>_c ↓:mennni:↓ |:köszönés nélkül:|, megszökni orvul, {köszönés nélkül} annyi, mint cserben hagyni a zászlót, az már <függ>_{tc} hűtlenség, <függelemsértés>_{tc} az már függelemsértés, az már lázadás, melyet a <társaság>_c ↓:párducok:↓ semmi körülmé-
- 10 nyek közt nem bocsáthat|:nak:| meg, még a barátság címén sem. [b]_c Az éjszakában a párducok ordítottak

A csoport, melytől távolodott, hivatalos megrovással követelte vissza: az ²⁹³ éjszakában a párdúcok ordítottak.

Nem is közönséges csíny volt az, amit elkötetett. Elmenni köszö-
 nés nélkül, megszökni orvul annyi, mint cserbenhagyni a zászlót, az
 5 már hűtlenség, az már függelemsértés, melyet ²⁹⁴ a párdúcok semmi
 körülmények közt sem bocsátanak meg, még a barátság címén sem.

Ákos nem törődve velük ²⁹⁵ határozott léptekkel iparkodott ha-
 zafelé.

Egyszerre durranást ²⁹⁶ hallott háta mögött. Egyet, kettőt, hár-
 10 mat. Revolverből lőttek.

Majd ismét hármat lőttek, de most gyorsabban egymásután.

Nem ijedt meg. Tudta, hogy ez is hozzátartozik a mulatsághoz
 és Környey széles jókedvében lövöldözni szokott, a levegőbe süti el
 forgópisztolyát. Multkor a Széchenyi egész mennyezetét ²⁹⁷ és min-
 15 den tükrét összelövöldözte. Nem rosszindulatból, hanem kedélyből.

A sárszegi polgárok is tudták ezt. Mikor csütörtök éjszakán ilyen
 hadizajra ébredtek, nyugodtan fordultak másik oldalukra és ezt
 mormogták álmukban:

– A párdúcok mulatnak.

²⁹³ [E] vissza, az

²⁹⁴ [E] [Ny] függelemsértés, az már lázadás, melyet

²⁹⁵ [E] velük,

²⁹⁶ [E] Egyszerre azonban hatalmas durranást

[Ny] Egyszerre hatalmas durranást

²⁹⁷ [E] menyezetét

[sz. n.]

két részre osztottak: az egyik csoport a [vágás: ...] ↓:Széchenyibe:↓ ment <<kniebáj> <kniekebáj[?]>>_c kniebájra, a másik <pedig> Panna nénihez, kinek ↓:kurta:↓ kocsmája hajnalig nyitva <van>olt és <remek>_{tc} remek bora|át:| <szert[?] híres>_c ↓:széltében dicsérték:↓. [b]_c Ákosnak a városháza sötét boltívei alatt végkép sikerült eltűnnie. Ide <n>már tompultan hallatszott a <párducok>_c ↓:korhelyek:↓ üvöltése, <kik> csak pár éji lézengő járt <itt>, <erősen>_c ↓:erősen:↓ tántor<g>ogva. Ők is ittak. [b]_c <Itt>_c ↓:Sár<váron>sze-gen:↓ mindenki ivott. Egy <fiatalember>_c ↓:paraszt:↓ a járda szé-
 10 lén álldogált, pár lépést próbált tenni, de egyszerre arccal a földre vágódott, mint katona, kit eltalált a golyó. ↑:Leterítette a hatalmas szesz.:↑ Úgy is maradt. Elterült a csatatéren.

[b]_c Ő nem volt annyira részeg, mert tudta, hogy részeg.

Tovább ballagott, <csöndesen, nem nagyon ingadozva>_c ↑:<és>_c
 15 kissé mereven <ne>_c ↓:de:↓ <egyáltalán>_c nem ingadozott:↑

A párdúcok még pár percig várták Ákost, hogy a vészjelre visszajön. Majd dohogva, szitkozódva, két részre oszlottak: az egyik csoport a Széchenyibe ment knikebájra,²⁹⁸ a másik Panna nénihez, kinek kurtakocsmája hajnalig nyitva volt és remek borát szélteben
5 dicsérték.²⁹⁹

Ákosnak a Városháza sötét boltívei alatt végkép sikerült eltűnnie. Ide már tompultan hallatszott a korhelyek üvöltése, csak pár éji lézengő járt³⁰⁰ erősen tántorogva. Ők is ittak. Sárszegen mindenki ivott.

10 Egy paraszt a járda szélén álldogált, majd pár³⁰¹ lépést próbált tenni és arccal a földre vágódott, mint³⁰² katona, kit eltalált a golyó. Leterítette a hatalmas szesz. Úgy is³⁰³ maradt. Elnyúlt a csatatéren.

Ákos nem volt annyira részeg, mert tudta, hogy részeg. Tovább ballagott, mereven, nem ingadozott.

²⁹⁸ [E] knikebejra,

²⁹⁹ [Ny] dicsérték.

³⁰⁰ [E] [Ny] járt,

³⁰¹ [E] [Ny] álldogált, pár

³⁰² [E] vágódott. mint [sajtóhiba]

³⁰³ [E] Ugyis

|:[b]_c Gyér gázlángok csillogtak a borús éjben. A száraz meleg megtört. Párás, fülledt, felleges homály borított el mindent, előhírnöke a közelgő esőnek. Árnyékok:|

85

- 5 mozogtak a <gázláng körül [...]>_c Szechenyi téren, abban a <...>_c
 ↓:legyező:↓ <ködben>_c ↓:<derengésben>_c fényben:↓, melyet kissé
 messzebb a Baross kávéház ívlámpája <szétszórt>_c ↓:terjesztett:↓
 s bizonytalanná, regényessé tett<...>_e az éjszakát. Fönn a város-
 ház<án>_a <fönn>_c kivilágított sárga órája úgy ragyogott, mint
 10 <↑:....:↑>_c <...>_c ↓:az érett:↓ ↓:<...>_c dinnye:↓ [b]_c A Barosskávéház
 <[...] fiatal emberek fagyaltak>_c bádogkertjében <[...] között>_c
 ↑:még:↑ fiatal emberek fagyaltak Ákos erre haladt el. Egyszer-
 re gyökeret vert a lába.

- Künn a ter↓:r:↓ászon megpillantott valakit, ki új divatos pa-
 15 namakalapot, fehér nyári ruhát viselt s oldalt, egy leander bokor
 mellett üldögélt, poharára hajolva. Cifra Géza éjjeli szolgálata
 végeztével ide tért be, cigányzenét hallgatni. [b]_c A rendesnél is
 komorabbnak látszott. Teljes erővel kitört a náthája. Nem csak
 <a[?]>_c balorrryuka dugult be, hanem a jobb is mert orra a leveli-
 20 békánál pontosabban megérezte az időváltozást s ilyenkor <...>_c
 egyáltalán nem szelelt. <Száján keresztül lélegzett>_c nem {↓:raj-
 ta:↓} kapott |:↓:rajta:↓:| levegőt. Száján keresztül lélegzett. Málna-
 szörp állt előtte, <...>_c ↓:a:↓ pohárban szalmaszál.

Gyér gázlángok csillogtak a borús éjben. A szárazmeleg³⁰⁴ megtört. Párás, fülledt, felleges homály borított mindent,³⁰⁵ előhírnöke a közelgő esőnek. Árnyékok³⁰⁶ mozogtak a Széchenyi-téren, abban a legyezőszerű fényben, melyet kissé messzebb³⁰⁷ a Baross-kávéház 5 ívlámpája terjesztett, bizonytalan³⁰⁸ regényessé téve a sárszegi éjszakát.³⁰⁹ Fönn³¹⁰ a Városháza kivilágított sárga órája úgy ragyogott, mint az érett dinnye.

A Baross-kávéház bádogkertjében még fiatalemberek fagyaltotztak. Ákos³¹¹ erre haladt el. Egyszerre gyökeret vert a lába.

10 Künn a teraszon³¹² megpillantott valakit, ki új, divatos panamakalapot, fehér nyáriruhát³¹³ viselt és oldalt³¹⁴ egy leanderbokor mellett üldögélt, poharára hajolva. Cifra Géza éjjeli szolgálata végeztével³¹⁵ ide tért be, cigányzenét hallgatni.

A rendesnél is komorabbnak látszott. Teljes erővel kitört a náthája. Nemcsak bal orrlyuka dugult el, hanem a jobb is, mert orra a levelibékánál is jobban megérezte az időváltozást és ilyenkor egyáltalában nem szelelt, nem kapott rajta levegőt. Száján keresztül lélegzett.³¹⁶ Málnaszörp állt előtte, pohárában³¹⁷ szalmaszál.

³⁰⁴ [E] száraz meleg

[A] [sortörésnél]

³⁰⁵ [E] borított el mindent,

³⁰⁶ [E] [új bekezdés] Árnyékok

³⁰⁷ [E] melyet, kissé messzebb,

³⁰⁸ [E] [Ny] terjesztett és bizonytalan³⁰⁸,

³⁰⁹ [E] [Ny] regényessé tette még a sárszegi éjszakát is.

³¹⁰ [E] Fönt

³¹¹ [Ny] fagyaltotztak, Ákos

³¹² [E] teraszon

³¹³ [E] nyári ruhát

³¹⁴ [E] oldalt,

³¹⁵ [E] szolgálata után

³¹⁶ [E] [Ny] lélegzett.

³¹⁷ [E] előtte, a pohárban

Ákos ↓:sokáig:↓ nézte őt. Úgy látta, hogy <gondtalan és>_c boldog, az arcán önteltség ↓:ömlött el:↓, mely azt [gyűrődés: m[...]] hogy <...>_c teheti[?] <mert [...]. A málnaszörpöt [...] méregerős, vöröspálinkának [...]>, mert [...] fittyet hány az egész világnak, s
 5 az az ártatlan málnaszörp is, melyet szopogatni kezdett a szalmaszálon <át>_c, <mérges>_c méregerős, vörös pálinka képében jelent meg előtte. Mulat az úrfi, dűnnyögte magában ↑:Ákos:↑, és gyűlölte őt, kimondhatatlanul.

<Kissé>_c <k>Közeledett hozzá. <Iszonyú k[... ..]>_c ↓:[...]:↓
 10 hogy>_c ↓:...:↓ <↓:most[?]:↓>_c lepofoz<za>↓:hatta volna:↓ fejről <azt>_c a szemtelen ↑:ficsuros:↑ panamakalapot, melyen <egy kék>_c <↑:...:↑>_c ↓:az a:↓ ↓:...:↓ szalag <feszült>_c ↑:löttyögött:↑. <[b]>_c Elvörösödött a dűhtől.

<[b]>_c Vézna karján megfeszítette izmait <, >. [b]>_c ↑:Igen:↑ <E>elég
 15 erőt érzett, hogy egyetlen ökölcsapással leterítse, maga alá teperje, <vágja>_c üsse, ahol éri, cibálja haját, kitolja szemét, megölje, s igen, megölje. De mivel ölje meg? Csak <a>_c zsebkése volt nála. Botrányt csináljon legalább? Odalépett asztalához.

Kihívóan állt meg előtte. Nem köszönt. Cifra Géza

20

86

köszönt.

Lekapta panamáját, <felállt>_c. |:felugrott.:|

Ákos nem mozdult. Mindakét kezét nadrágzsebébe mélyesztette, nehogy kezet kelljen neki adni és kifelé feszítette <a nadrág[...
 25]>_c ↓:újjait a szöveten keresztül:↓. Majd bólintott, sokat mondóan, egyszer <kétszer, háromszor>_c és még egyszer, mélyebben

Ákos sokáig nézte őt. Úgy látta, hogy boldog, az arcán önteltség ömlött el, mely azt mondja, hogy teheti, mert vasúti, fittyet hány³¹⁸ az egész világnak. És az ártatlan málnaszörp is, melyet szopogatni kezdett a szalmaszálon, méregerős,³¹⁹ vörös pálinka képében jelent meg Ákos előtt.³²⁰

Mulat³²¹ az úrfi, dűnnyögte magában s gyűlölte őt, kimondhatatlanul. Jaj,³²² ha lepofozhatta volna fejéről a szemtelen, ficsuros³²³ panamakalapot, melyen az a cifra szalag lötyögött.

Elvörösödött a dühtől, vézna karján megfeszítette izmait.

10 Közeledett hozzá. Igen, elég erőt érzett most, hogy egyetlen ökölcsapással leterítse, maga alá teperje, üsse, ahol éri, cibálja haját, kitolja szemét, megölje, megölje. De mivel ölje meg? Csak zsebkése volt nála. Botrányt csináljon legalább? Odalépett asztalához.

Kihívóan³²⁴ állt meg előtte.

15 Nem köszönt.

Cifra Géza köszönt.

Lekapta panamáját, fölugrott.³²⁵

20 Ákos nem mozdult. Mind a két³²⁶ kezét nadrágzsebébe mélyesztette, hogy kezét ne kelljen neki adnia³²⁷ és kifelé feszítette ujjait a szöveten keresztül. Majd bólintott, sokatmondóan, egyszer³²⁸ és aztán még egyszer, mélyebben.

318 [E] mert valuti [*sajtóhiba*]. Fittyet hányt

[Ny] hányhat

319 [E] méreg erős

320 [E] jelent meg előtte.

321 [E] [*nincs új bekezdés*] Mulat

322 [E] [*új bekezdés*] Jaj,

323 [Ny] ficsuras

324 [Ny] Kihívóan

325 [E] felugrott.

326 [Ny] Mindakét

327 [E] mélyesztette, nehogy kezét kelljen neki adni

328 [E] [Ny] sokatmondóan. Egyszer

– Parancsolsz helyet foglalni?

Ákos még <közelebb lépett hozzá>_{tc} ↓:egy lépést tett:↓ <, >
 <o>Olyan közel ↓:volt már:↓, hogy arca <majdnem az>_{tc} arcához
 ért. Cifra Géza|,:| ↓:ki **sohase ivott**:↓ megérezte rajta a <borszagot
 5 s elcsodálkozott.>_{tc} |:**pálinkaszagot**:|

– Semmit se parancsolok – mondta Ákos csúfondáros éllel – <...>
 egyáltalán semmit se parancsolok. ↓:És **nem is kérek te tőled**:↓
 Csak látni akartalak – és gúnyosan <bólintott>_{tc} ↓:<ingatta <fejét
 nehéz> fejét.> **hajlongott előtte, most**:↓ ↑:**már az egész törzsével**:↑

– Nagyon megtisztelsz. Ül le, kedves bátyám.

– Nem ülök le – szólt dacosan – csak mulass tovább – tette hoz-
 zá, mást gondolva – szervusz.

– Szervusz kérlek ↓:alássan:↓ – <<mondta> ↓:hajlongott:↓>_c ↓:**ha-
 darta**:↓ Cifra Géza <, ki>_{tc} örül<t>ve, hogy vége szakad ennek a
 15 beszélgetésnek <↓:is:↓>_c s nem kell gondolkoznia, ↓:**mit feleljen**:↓
 mikor köszönjön el, <s>– jóéjszakát kívánok, csókolom a nagysá-
 gos asszony kezét, jó éjszakát.

– Parancsolsz helyet foglalni?

Ákos még egy lépést tett. Olyan közel volt már,³²⁹ hogy arca arcához ért. Cifra Géza, ki sohasem ivott, megérezte rajta a pálinkaszagot.

5 – Semmit sem parancsolok,³³⁰ – mondta Ákos csúfondáros éllel – egyáltalán semmit sem parancsolok. És nem is kérek tőled semmit. Csak³³¹ látni akartalak – és gúnyosan³³² hajlongott előtte, most már egész törzsével.

– Nagyon megtisztelsz, ülj le, kedves bátyám.

10 – Nem ülök le,³³³ – szólt önfejűen³³⁴ – csak mulass tovább,³³⁵ – tette hozzá mást gondolva – szervusz.

– Szervusz,³³⁶ kérlek alássan,³³⁷ – hadarta Cifra Géza,³³⁸ örülve, hogy vége szakad ennek a beszélgetésnek s³³⁹ nem kell gondolkoznia, mit feleljen,³⁴⁰ mikor³⁴¹ köszönjön el³⁴² – jó éjszakát kívánok,³⁴³
15 csókolom a nagyságos³⁴⁴ asszony kezét, jó éjszakát.

³²⁹ [A] [*nincs vessző: sajtóhiba*]

³³⁰ [E] [Ny] [*nincs vessző*]

³³¹ [E] tőled. Csak

³³² [E] guuyosan [*sajtóhiba*]

³³³ [E] [Ny] [*nincs vessző*]

³³⁴ [E] önkényen

³³⁵ [E] [Ny] [*nincs vessző*]

³³⁶ [E] [Ny] [*nincs vessző*]

³³⁷ [Ny] [*nincs vessző*]

³³⁸ [E] [*nincs vessző*]

³³⁹ [E] és

³⁴⁰ [Ny] [*nincs vessző*]

³⁴¹ [E] feleljen el, mikor

³⁴² [E] el,

³⁴³ [Ny] kívánok,

³⁴⁴ [E] csókolom nagyságos

- Ákos kalapját meg se billentve tovább ↓:ment:↓ <ballagott>_c. De a járdán mégegyszer megállt, tétovázva. <Rátekintett> <h>Hosszszan <és némán hosszán[?]>_c rátekintett Cifra Gézára |:ismét bólogatva, mint előbb:|. Az érezte ezt, de nem értette, mit jelent <,>.
- 5 ↓:<Ijedten>_c <e>Elfordította fejét,:↓ <n><N>nem mert odanézni. <Ijedten szürk[...]>_c <<s>Szürcsölte a málnaszörpöt> ↓:<Később>_c fölkapta a széken heverő ↑:nádkeret<ezett>be foglalt:↑ Egyetértést s egész alakját betakarta vele, mintha rendkívül érdekelné az, amit olvas.:↓ <<...>_c ↑:ijedten:↑ [...] a fejét>_c:↓
- 10 A „Szent István” templom tornya <mögött>_c ↓:mellett:↓, a felhők

87

- köz<ül>ött, kibukkant a hold, ↓:oly:↓ váratlanul, akár egy titkos gombot nyomtak meg volna valahol és siralmas erős fénye végigrezgett az alvó városon. Ákos a Bólya<i>y-utca felé tartott,
- 15 <hogy[?] [...]>_c ↓:<hogy hazaérjen>_c:↓ <[...] a Petőfi- utcába>_c
 <Ez a zöld derengés, mely [...] ...] pedig>_c <A holdfény mindig eszébe>_c ↓:Ment a holdfényben ↓:s:↓ <f>Félre csapott kemény kalapja éles árnyékot vetett homlokára. Ez a zöld kód:↓ ↓:eszébe:↓ idézte <neki azt>_c az időt, mikor utoljára járt Pesten, <az a labor>_c
- 20 az orvosok a labororium|:ban:| <zöld kódében>_c átvilágították <...>_c <↓:testét:↓>_c X sugarakkal |:s <ők[?]> eltiltották <a>_c szesztől, szivartól, minden jótól, ami az ↑:öröm, az:↑ élet.:| <és ↓:mindörökre:↓ eltiltották a szesztől, a dohánytól>_c s <<n>Nagyon [...]>_c <<Ki>_c Homlokára éles árnyékot vetett a ↓:félre csapott:↓ keménykalap<ot>_c Kezét pillanatra szeme elé tette <é>És <mert sértette a <fény>_c világosság és>_c ↓:most:↓ <Ú>úgy rém|:-| <lett ebben a démoni derengésben pedig>_c lett ↓:neki:↓, hogy <ebben>_c a démoni derengésben |:igazán látja önmagát, azt, ami elmúlt és van és azt is <jön>_c, ami jön:| ismét látja öreg csontjait, melyek ötven<nyolc>_c
- 30 ↓:kilenc:↓ évig szolgálták őt s ki tudja, {még} meddig |:még:|. ↑:ki tudja meddig <még>_c:↑ <Nagyon elszomorodott [...]>_c ↓:<Végtelelnül>_c <l>Levertnek ↑:nyugodtnak:↑ látszott:↓

Ákos kalapját meg sem billentve tovább ment, de a járdán még egyszer³⁴⁵ megállt, tétovázva, hosszan rátekintett Cifra Gézára, ismét bólogatva, mint előbb. Az érezte ezt, de nem értette, mit jelent. Elfordította fejét, nem mert odanézni³⁴⁶ és fölkapva³⁴⁷ a széken heverő nádkeretbe foglalt *Egyetértés*-t, egész alakját betakarta³⁴⁸ vele.

A Szent István templom³⁴⁹ tornya mellett, a felhők között, kibukkant a hold, oly hirtelenül, akár egy titkos gombot nyomtak volna meg valahol és siralmas, erős fénye végigrezzent az alvó városan. Ákos a Bólyai-ucca³⁵⁰ felé tartott.

Ment a holdfényben és félrecsapott keménykalapja árnyékot³⁵¹ vetett homlokára. Ez a zöld köd eszébe idézte az időt, mikor utoljára járt Pesten s az orvosok eltiltották szesztől, szivartól, minden jótól, ami az élet és ő ilyen éjszakán hazafelé bandukolt pesti szálójába. Kezét³⁵² pillanatra szeme elé tette. És most úgy rémlett neki, hogy ebben a derengésben³⁵³ igazán látja önmagát, azt, ami elmúlt és van, öreg³⁵⁴ csontjait, melyek ötvenkilenc éve szolgálták őt és ki tudja még meddig.³⁵⁵ Végtelenül szomorúnak látszott.

³⁴⁵ [Ny] még egyszer [sortörésnél]

³⁴⁶ [E] oda nézni

³⁴⁷ [E] felkapta

[Ny] fölkapta

³⁴⁸ [E] [Ny] betakarva

³⁴⁹ [E] Szent István-templom

³⁵⁰ [E] Bólyay-utca

³⁵¹ [E] kemény kalapja éles árnyékot

[Ny] keménykalapja éles árnyékot

³⁵² [E] Pesten, az orvosok a laboratóriumban átvilágították sugarakkal és eltiltották szesztől, szivartól, minden jótól, ami az öröm, ami az élet. Kezét

[Ny] Pesten az orvosok a laboratóriumban átvilágították X-sugarakkal s eltiltották szesztől, szivartól, minden jótól, ami az öröm, ami az élet. Kezét

³⁵³ [E] [Ny] a démoni derengésben

³⁵⁴ [E] van s azt is, ami jön, ismét látja öreg

[Ny] van, s azt is, ami jön, ismét látja öreg

³⁵⁵ [E] [Ny] meddig, ki tudja meddig.

- Ugattak a kutyák is, közel, távol, palánkok mögött, udvarokban
 <Erre>_c ↓:<f>Fölijedve vackukon:↓ <a><A>a nyugtalan világos-
 ságra <fölijedtek>_c ↓:azon ott[?]:↓ <vackukon>_c <ő>Ősi <évezre-
 des>_c ↓:békélhetetlen:↓ dühvel <csaholtak>_c ↓:kaffogtak:↓ |: [*gyors-
 írásos jegyzet: az égen már hold járt*]:|, ide-oda futkostak, ferdén
 5 hány<ták>va<↓:...:↓>_c <ideges>_c <↓:sovány:↓>_c ↓:hátsó, véznább:↓
 láb<u>aikat <,>s rövidlátó szemükkel <↓:pedig:↓>_c fölfelé sandítot-
 tak a holdra, erre a lyukacsos aransajtra, melyet már évezredek óta
 szeretnének leharapni az égről. <Aztán megint [...] ↓:is:↓ ballagott
 10 ↓:Valami:↓>_c <reménytelen>_c <és>_c <↓:Tehetetlen ↑:, vak:↑ tusa volt ez.
- A Bólya<i>y utcai sarkán megint cigányzenét hallott. Azt hitte,
 hogy követi a kaszinói banda, a háta mögött, de az valahol előtte
 cincogott <, a sötét>_c annál a háznál, melyben Orosz Olga lakott.
- Három szál cigány húzta a hajnali zenét <, á[...] a primadon-
 15 nának>_c, a buzgalomtól lábújjhegyre állva.
- Az ablak alatt, melyben már kigyulladt a fény, Kárász Dani
 állott, ↓:Kárász:↓ <István>_c ↓:János:↓ fia, s könny hullott az <ar-
 cára>_c ↑:orcájára:↑, úgy, mint az <apjának>_c ↓:édes atyjának:↓.
- Ép a Mimóza<->_c dalára zenditettek rá <, >_c a primadonn<ának>a
 20 <tiszt>_c iránt való figyelemből

Ugattak a kutyák, közel-távol, a palánkok mögött, mert följedtek a nyugtalan világosságra.³⁵⁶ Ősi dühvel³⁵⁷ kaffogtak az állatok e holdkórosai, ferdén³⁵⁸ hányva hátsó, véznább lábaikat s rövidlátó³⁵⁹ szemükkel fölfelé sandítottak, a holdra, erre a lukacsos aransajtra, melyet már évezredek óta szeretnének leharapni az égről. Haragjuk süket³⁶⁰ lármába³⁶¹ halt el.

A Bólyai-ucca³⁶² sarkán megint cigányzenét hallott. Azt hitte, hogy követi a kaszinói banda, a háta mögött, de az valahol előtte cincogott, annál a háznál, melyben Orosz Olga lakott.

Három szál cigány húzta a hajnalizenét, a buzgalomtól lábujj-hegyre³⁶³ állva.

Az ablak alatt, melyben már kigyulladt a fény, Kárász Dani állott, Kárász István fia, és könny hullott orcájára, úgy mint édesatyjának.

Ép a Mimóza³⁶⁴ dalára zendítettek rá, a primadonna iránt való figyelemből.³⁶⁵

³⁵⁶ [E] közel, távol, palánkok mögött, udvarokban, mert följedtek erre a nyugtalan világosságra a vackukon.

[Ny] közel-távol, palánkok mögött, udvarokban, mert följedtek erre a nyugtalan világosságra a vackukon.

³⁵⁷ [E] Ősi, békélhetetlen düvel

[Ny] Ősi, békélhetetlen dühvel

³⁵⁸ [E] [Ny] holdkórosai, ide-oda futkostak, ferdén

³⁵⁹ [E] lábaikat, rövidlátó

³⁶⁰ [E] [Ny] Tehetetlen haragjuk valami süket

³⁶¹ [E] lármában

³⁶² [E] Bólyay-utca

³⁶³ [Ny] lábújjhegyre

³⁶⁴ [E] Mimosa

[Ny] Mimoza

³⁶⁵ [E] iránti figyelemből.

8<7>8

Ákos, amint a Petőfi utcába fordult, füttyörészni próbálta ↓:Mimó-
za dalát:↓, de nem tudta. Erre a Vun <c>Csi dalát <dünnyögte>,
↑:dúdogatta:↑, a tréfás, kínai kuplét, mely így kezdődik:

- 5 – Csúf, csúf, csakugyan...

Ákos, amint a Petőfi-uccába fordult, füttyörészni próbálta a Mímóza³⁶⁶ dalát, de nem tudta. Erre a Vun-Csi dalát dúdolgatta, a tréfás kínai³⁶⁷ kuplét, mely így kezdődik:

»Csúf, csúf csakugyan...«³⁶⁸

³⁶⁶ [E] Mímóza

[Ny] Mímóza

³⁶⁷ [Ny] kínai

³⁶⁸ [E] »Csuf, csuf, csakugyan...» [*nincs kiemelve*]

[Ny] »Csuf, csuf, csakugyan...»

Tizedik fejezet,

- (melyben <apa és anya kissé vitázik, megtartja[?] a nagy> ↓:el-
következik:↓ az évek óta készülő nagy leszámolás <-> s <mind-
ketten> ↓:hőseink:↓ ↑:az élettől:↑ megkapják azt a vigasztalást
5 ↓:és igazság<tevést> szolgáltatást:↓, <melyre> ↓:melyre mindnyájan
jogosan számot tarthatunk.)

- A részeg emberek röpülnek. Csak [levágva:] <imbolyognak,>
a józanok <látják> ↑:hiszik:↑, hogy ide-odaimbolyognak, ők <...>
láthatatlan szárnyakon szállanak, árkon-bokron, s mindenhová
10 előbb érnek, mint remélik. [b] <Az> <h>Hogy közben múlik az idő,
<nem számít, nyilván csak a több[?]> {<mely> ↓:mert:↓ <számukra>
↓:nekik:↓ ↓:az:↓ nincs↓:en:↓,} nem számít, |:<mely>↓:mert:↓ <szá-
mukra> ↓:nekik:↓ ↓:az:↓ nincs↓:en:↓,| s nyilván <csak> a többiek
csalód<ása>nak, kik ilyesmi<kk>vel is törődnek.

- 15 [b] De a kapu <nyitás> kinyitása nehéz volt. Sokáig baj↓:mo:↓lódott
a kulccsal, ideodazötyögtetve a zárban, nem akart kinyilni. [sic!]
Még tovább vesződött <az ajtóval,> a szoba ajtajával, <míg rájött,
ho> míg rájött, hogy azt be sem csukták, nyitva maradt.

TIZEDIK FEJEZET¹

*(melyben elkövetkezik az évek óta készül², nagy leszámolás,³
és hőseink az élettől megkapják azt a vigasztalást⁴ és igazság-
szolgáltatást, melyre mindnyájan jogosan számot tarthatunk).⁵*

- 5 A részeg emberek röpülnek.

Csak a józanok hiszik, hogy ide-oda imbolyognak, ők valójában láthatatlan szárnyakon szállnak, s⁶ mindenhová előbb érnek, mint remélik.

- Hogy közben múlik az idő, nem⁷ számít,⁸ mert nekik az nincsen és nyilván a többiek csalódnak, kik ilyesmikkel törődnek.⁹

Bajuk sem esik, mert a Szűz Mária kötényében¹⁰ hordozza a részeg embereket.

- De a kapu kinyitása nehéz volt. Sokáig bajmólódott a kulccsal,¹¹ ide-oda forgatva a zárban, de nem akart kinyílni. Még¹² tovább
15 vesződött azonban a szoba ajtajával¹³ míg rájött, hogy azt be sem csukták.¹⁴

¹ [E] [Ny] FEJEZET,

² [E] [Ny] [nincs vessző]

³ [E] [Ny] [nincs vessző]

⁴ [Ny] vigasztalást

⁵ [E] [a szalagcím nincs zárójelbe téve]
[Ny] tarthatunk.)

⁶ [E] szállanak árkon-bokron s
[Ny] szállnak, árkon-bokron s

⁷ [E] idő. nem [sajtóhiba]

⁸ [Ny] számít,

⁹ [E] [Ny] ilyesmikkel is törődnek.

¹⁰ [E] Mária a kötényében

¹¹ [E] kulccsal,

¹² [E] kinyílni, még

¹³ [E] [Ny] ajtajával,

¹⁴ [E] [Ny] csukták, nyitva maradt.

Dörmögve haladt befelé, káromkodott, hogy ebben a házban semmi sincs rendben, kilophatják a szemüket is, elrabolhatnak mindent. Csakugyan ilyen rendetlenség ritkán fordult elő.

- 5 Ez úgy esett meg, hogy felesége <egy>, mikor kilenc óra lett, nyugtalankodni kezdett, mert ebben az időben <emberemlékezet óta> ↑:, mióta eszéet tudta,:↑ ↓:mindig:↓ otthon volt ↓:már:↓ az ura <,>. <k>Kiment <<az utcára> ↓:tehát:↓>_{tc} a Petőfi-utcára és <egy darabig> a sötétbe kémlelődve nézte, jön-e. Aztán, hogy vissza<jött>_c ↑:tért:↑, elfelejtette becsukni az ajtót.
- 10 <Percről-percre jobban nyugtalankodott.>_c ↓:Az asszony idegeskedett:↓ <N>nem értette, mi történhetett.
-

Dörmögve haladt befelé, káromkodott, hogy ebben a házban semmi sincs rendben, kilophatják a szemüket is, elrabolhatnak mindent.

Csakugyan ilyen rendetlenség ritkán fordult elő.

- 5 Ez úgy esett meg, hogy felesége, mikor kilenc óra lett, nyugtalankodni kezdett, mert ebben az időben, mióta eszét tudta, mindig otthon volt már az ura. Kiment a Petőfi-uccába és a sötétbe kémlelődve nézte, hogy jön-e.¹⁵ Aztán¹⁶ visszajövet¹⁷ elfelejtette bezárni¹⁸ az ajtót.

Vajkayné idegeskedett. Nem értette, mi történhetett.

¹⁵ [E] [Ny] nézte, jön-e.

¹⁶ [E] Aztán,

¹⁷ [E] visszajövet,

¹⁸ [E] [Ny] becsukni

- Ő egész nap itthon <volt> ↓:maradt:↓ <és> <hogy> <↓:Mi-
kor:↓>_c <↓:....:↓>_c ↓:Miután:↓ Ákos délután <elment egy>_tc negyed-
óra<ra>↓:cskára felnézett:↓ a kaszinóba, két látogatót is fogadott.
Az egyik a mosónő <volt>_c, ki a nagymosást jött megbeszélni, a <P>
5 másik Szilkuthy Biri, Pacsirta <egyetlen>_c <jó>_jó barátnéja <<ki
Pacsirta>_c <valami elvált>>_c csinos, <elvált>_tc asszonyka, ki valami
erdészhez ment férjhez, de aztán <egy évi házasság után>_tc az ura
elhagyta <egy kávéházi pénztárosnő>_tc a Széchenyi kávéház<i>_c
pénztárosnője miatt és most <váltak> ↓:váltni akartak:↓. Pacsirta
10 iránt <jött>_c érdeklőd<ni>ött, kivel <utóbb nagyon>_tc ↓:<...>utóbb
egész:↓ összebarátkoztak és <<sokat> <↑:suttogva:↑>>_c ↓:<egész
délutánok>_tc sokat:↓ <beszélgettek>_c ↑:tárgyaltak:↑ <együtt>_tc ↓:sut-
togva:↓, a <kertben>_tc ↓:kerti padon:↓, a ↓:vad:↓ gesztenyefa alatt.
Anya megkínálta őt a színházi csokoládéval <↑:amelyből még:↑>_tc
15 <<és ketten együtt csevegve megeszegették nyolcig.> <Utána>>_c
<Mikor elment>_tc, melyet még nem fogyasztott el és <ketten> cse-
vegve, nevetgélve <<m>ketten együtt>_tc ↓:mind:↓ megeszegették,
nyolcig. Hogy elment, <egy>_c darabig a leányszobában varroga-
tott ingeket, blúzokat, melyeket Pacsirta vetetlen ágyára teregetett.
20 <Megéhezett és>_c ↓:Majd <... ..>_c ↓:....:↓ ↓:↑:idegességében egy:↑
kocka↓:fehér:↓ cukrot <dugott>_c ↓:vett:↓ szájába, azt szopogatta.
Nézte a képeket, melyeket annyszor látott, Dobozyt és hitvesét,
az első magyar minisztériumot. Batthyányt,

Ő egész nap itthon maradt. Miután Ákos délután egy negyed-
 órára fölnezett¹⁹ a kaszinóba, két látogatót is fogadott. Az egyik a
 mosónő, ki a nagymosást jött megbeszélni, a másik Szilkuthy Biri,
 Pacsirta egyetlen jó barátnője,²⁰ csinos asszonyka, ki valami erdész-
 5 hez ment férjhez, de azután az ura elhagyta a Széchenyi kávéház²¹
 pénztárosnője miatt és most válni akartak.

Szilkuthy Biri Pacsirta iránt érdeklődött, kivel utóbb összebarát-
 koztak,²² sokat tárgyaltak suttogva a kerti padon, a vadgesztenyefa
 alatt. Anya megkínálta őt a színházi²³ csokoládéval, melyet még nem
 10 fogyasztott el és csevegve, nevetgélve mind megeszegették, nyolcig.

Hogy elment, a leányszobában varrogatott,²⁴ ingeket, blúzokat,
 melyeket Pacsirta vetetlen ágyára terített. Majd idegességében egy
 kocka fehércukrot vett a szájába,²⁵ azt szopogatta. Nézte a képeket,
 melyeket annyszor látott, Dobozyt és hitvesét, az első magyar mi-
 15 nisztériumot,²⁶ Batthyányt, a kapcsos albumokat, melyekben meg-
 találta a Vajkayak, Bozsók képeit, harmadízíglén,²⁷ Pacsirtát is tíz,²⁸
 tizennégy éves korában, babával, léggömbbel, sziklán ülve merengő
 helyzetben, de gondolatait semmi sem terelte el.

¹⁹ [E] [Ny] egynegyed órára felnézett

²⁰ [E] barátnéja,

²¹ [E] [Ny] Széchenyi-kávéház

²² [E] utóbb igen összebarátkoztak,

²³ [Ny] színházi

²⁴ [E] [*nincs vessző*]

²⁵ [E] vett szájába,

²⁶ [E] minisztériumot,

²⁷ [Ny] harmadízíglén,

²⁸ [Ny] tíz,

- <kinyitotta> a kapcsos albumokat <is>, melyekben megtalál[*szakadás*:] | : , | <és>_c Bozsók képeit harmadiziglen, Pacsirtát is, öt, [*szakadás*:] korában, <egy babával, <egy> léggömbbel,
- 5 egy sziklán ülve [*szakadás*:] helyzetben, de <gondjait[?]>_{tc} ↓:gondolatait:↓ <nem oszlatta el semmi>_{tc}, semmise [*szakadás*:] el. <[*szakadás*: ...] kifelé, az utcára ↓:és a kapu felé [*szakadás*: ...] zörren-e a kilincs:↓. Már senkisé is j[*szakadás*:]>_{tc} <en> <ennyire [*szakadás*: ...] volt egyedül. <Amint egyik szobából a másikba ment a reccsenő padló megijesztette. Ekkor félni kedett.>_c
- 10 <Sóhajtv>_c <f>Fölkelt, átment az ebédlőbe, |:<nézte>_c ↓:járt:↓ **a gyári ebédlő szőnyeg** <...>_c cikcacos mintái<t>n [?]:| onnan a folyosóra. |:sietett s végig sétált a rongypokrócon ↓:is:↓, mely a<z> ↓:külső:↓ ajtóig futott:| <Félni kezdett>_c <az elhagyott.> <a sötétségtől.> <Kinyitotta az ajtókat> ↓:Itt elfogta a félelem:↓ ↓:Ezért:↓ <A>a ↓:szobák között:↓ ajtókat föltárta, úgy hogy most az egész lakás egybe nyílt. Majd, hogy a sötétség ne bántsa, egymásután <föl>↑:meg:↑gyújtotta a villanyokat az összes szobában, a folyosón is, s <egyenletes>_c ↑:erős:↑ fényár öntötte el <az> az elhagyott
- 20 <házat> házat.

- [b]_c Csakhogy ebben a <nagy fényben> ↓:kivilágításban:↓ a csönd még nagyobbnak rémlett, mint annak előtte. Semmisem moccant. Hallgatózott, <hogy> nem zörren-e a kilincs <.>? Némáság ült mindenben. ↓:A csöndben[?] hallgatózott.:↓ Figyelt, kifelé, az utcára. Ott
- 25 sem járt már senki. Pusztán lépteinek nesze <visszhangzott>_c ↓:reccsent:↓ <a <meg> reccsenő>_c ↓:a:↓ padlón, amint ide-odajárt. Ekkor megáll[*leszakadva*: ...] hálósobába <sietett>_c ↓:tartott:↓, Ákos éjjeli szekrényéből kivett egy ku[*szakadás*:] kivilágított [*szakadás*: ...] ↓:lakáson:↓ áthaladt az utolsó ↓:szobába:↓ tisztaszo[*szakadás*:] zongora állott, a Bösendorfer mely [*szakadás*:] volt, <és> sok vihart <látott [...]>_{tc}, sok [*szakadás*:] <már>_c s mint hű, öreg bútor már két [*szakadás*:]
- 30 [b]_c Leült a zongoraszékre, <két old>_{tc} [*szakadás*:]

Fölkelt, átment az ebédlőbe, járt a gyári ebédlőszőnyeg cik-cakos²⁹ mintáin, onnan a folyosóra sietett s végigsétált a rongypokrócon³⁰ is, mely a külső ajtóig futott.

Itt elfogta a félelem. Ezért a szobák közötti ajtókat is föltárta, úgy-
 5 hogy³¹ az egész lakás egybenyílt. Majd, hogy a sötétség ne bántsa, egymásután³² meggyújtogatta a villanyokat az összes szobákban, a folyosón is. Erős fényár³³ tündökölt³⁴ az elhagyott házban.

Csakhogy ebben a kivilágításban a csönd még nagyobbnak rém-
 lett, mint annakelőtte. Semmi sem moccant. Hallgatózott, nem
 10 zörren-e a kilincs?³⁵ Némaság ült mindenfelé. Figyelt, kifelé³⁶ az uccára. Ott nem³⁷ járt már senki. Pusztán lépteinek nesze³⁸ recs-
 csent a padlón, amint ide-oda ment. Ekkor megállt.

A hálószobába tartott. Ákos³⁹ éjjeliszekrényéből kivett egy kul-
 csot, azzal a kivilágított lakáson áthaladt, az utolsó szobába, a tisztas-
 15 szobába,⁴⁰ hol a kopott,⁴¹ fekete zongora állott, a Bösendorfer,⁴²
 mely szüleinek nászajándéka volt, sok vihart, kedves⁴³ batyubált látott és mint hű, öreg bútor már két nemzedéket kiszolgált.

Leült a zongoraszékre, kezét ölébe tette, tünődött.

²⁹ [E] [Ny] cikk-cakos

³⁰ [E] nagypokrócon

³¹ [E] feltárta, úgy hogy
 [Ny] úgy hogy

³² [E] egymásután [sajtóhiba]

³³ [E] fény

³⁴ [E] tündöklött

³⁵ [E] [Ny] kilincs.

³⁶ [E] kifelé,

³⁷ [E] sem

³⁸ [Ny] messze [sajtóhiba]

³⁹ [E] tartott, Ákos

⁴⁰ [E] tiszta szobába,

⁴¹ [E] [nincs vessző]

⁴² [E] Bösendorfer, [sajtóhiba]

⁴³ [E] [Ny] vihart, sok kedves

[sz. n.]

<nem akarta> [b] <Most> <↓:Most:↓>_e <h>Hogy röviditse a vára-
kozás pe[*szakadás*:] <<ból,> <kila> <kinyitotta a födel>>_e
föltárta ↓:a **zongora**:↓ födelét, [*szakadás*:] <halk <reccse-
néssel>>_e ↑:roppanással:↑ kinyílt, végigfuttatta mer[?][*szakadás*: ...
5] billentyűkön, melyeket repedezett, csontok földtek, [*szakadás*:
... ..] <oly>_e öregek↓:**ebbek**:↓, mint az ő újjai.

[b] Egyetlen <l>dalt tudott<:> ↓:kívülről:↓ még leánykorából [*sza-
kadás*:] Balaton tetején...” Azt játszott a <el>_e <de a>[*sza-
kadás*:] hiányosan, meg-megállva, de így is hama[*szakadás*:
10]

Mióta nem zongorázott? Nagyon régen. Valaha pedig szeretett. Pacsirtát is ő tanította⁴⁴ zongorázni, de szegényke, a kedves, nem sokra haladt, semmi hajlama nem volt hozzá, tizennyolc éves korában lezárták a zongora födelét, kulccsal, hogy rend legyen. Azóta

5 zárva maradt. Ő sem igen nyitotta ki.

Hogy rövidítse a várakozás perceit⁴⁵ és csillapítsa nyugtalanságát, föltárta a zongora födelét, mely egy roppanással kinyílt, végigfuttatta merev ujjait a billentyűkön,⁴⁶ melyeket repedezett csontok

10 fődtek, nem sokkal öregebbek, mint az ujjai.⁴⁷

Egyetlen dalt tudott kívülről, még leánykorából: »Hullámzó Balaton tetején...« Azt játszotta most, gyarlón,⁴⁸ hiányosan, meg-megállva, de így is hamar vége volt.

⁴⁴ [Ny] tanította

⁴⁵ [E] percei [*sajtóhiba*]

[Ny] perceit,

⁴⁶ [Ny] billentyűkön,

⁴⁷ [E] az ő ujjai.

⁴⁸ [E] gyarlóan,

[levált, hiányzó rész]

Valóságos <|:újj-:|>_c gyakorlat volt ez. Mindég újra és újra, mindig jobban és jobban. <{<F>föltette} <s>Szemüvegét is |:<F>föltette:|, hogy jobban lássa a kótákat.>_c Arcán, melyet a két égő lámpa között,
 5 közel kellett tartani a hangjegyfűzethez erőlködő [sic!] figyelem, csodálkozás tükröződött.

Három óra lehetett, mikor azt érezte, hogy elfáradt. <Bódultan> Be sem csukva <az> a zongorát, az összevissza hányt füzeteket, el se oltva a villanylámpákat a hálósobába <tartott>_c ↑:ment:↑ <,>.
 10 <e>Elhatározta, hogy nem várja urát <,>. <l>Lefeküdt.

Aztán a hangjegyfüzetekben lapozgatott, kiemelte a sok kötet közül Beethoven szonátáit és az elsőt próbálgatta, mely merész, ugrándozó ütemeivel átszállva⁴⁹ évek távolságán fájó zsongást ébresztett benne. Gyakran játszotta ezt⁵⁰ mikor húszéves⁵¹ volt, nyári reggeleken. Most eleinte nem jól ment. Föltette⁵² szemüvegét, hogy lássa⁵³ a kótát⁵⁴ s⁵⁵ addig ismételte, míg ujjai forogni kezdtek és a lehangolt zongora acélosan⁵⁶ zengett az összhangos bánattól. Valóságos gyakorlat volt ez, izgalmas hajsza. Mindig újra és újra,⁵⁷ mindig jobban és jobban. Arcán, melyet a két égő lámpa között közel kellett tartani a hangjegyfüzethez, erőlködő figyelem, csodálkozás tükröződött.

Három óra lehetett, mikor⁵⁸ azt érezte, hogy elfáradt. Be sem csukva a zongorát, az össze-visszahányt⁵⁹ füzeteket, el sem oltva a villanylámpákat, a hálósobába ment. Elhatározta, hogy már nem várja urát.⁶⁰ Lefeküdt.

⁴⁹ [E] átszállva,

⁵⁰ [E] ezt,

⁵¹ [Ny] húszéves

⁵² [E] [új bekezdés] De föltette

[Ny] De föltette

⁵³ [E] hogy jól lássa

⁵⁴ [E] kottákat

⁵⁵ [E] és

⁵⁶ [E] [Ny] kezdtek és még ez a lehangolt zongora is acélosan

⁵⁷ [Ny] újra és újra,

⁵⁸ [E] amikor

⁵⁹ [E] össze-vissza hányt

⁶⁰ [E] várja az urát.

- Ép magára húzta a <takarót>_{ic} ↓:paplant:↓, mikor <hallotta, hogy>_c valahol a közelben cigány zenél|:t:| s utána a környék kutyái ugat<t>↓:<n>t:↓ak. Nemsokára <aztán határozott zajt> ↓:hátározottan hallotta |:mintmár eddig sokszor:|, hogy:↓ zörögtek a
- 5 kapun, motoztak az ajtón. |:de most nem csalódott:| Felkönyökölt az ágyban, a<z égő>_c villanylámpa mellett.

- Apa – mondotta <az asszony>↓:.... ... ↓:<.,>, kérdően, feddően, kissé ámuldozva<.> |:|, mikor Ákos belépett a hálószobába.:|
- 10 Ákos megállt a <füledt> <|:|>_c szoba közepén. Nem vette le kalapját. Fején <kihívóan> ↓:tisztelenül,↓ kackiásan sötétedett a fekete kemény-kalap. <Csiptetője>_c <pedig> ↓:szemüvege:↓ nem volt az orrán <.,>, ami ↓: szintén:↓ furcsává tette. Valahol elvesztette.
- Mi az? – kérdezte felesége, halkán <.,>. <ijedten> <↑:értetlenül:↑>.
- 15 ↓:Ákos:↓<M>még mindig nem szólt, egy szót sem, <komoran[?]> <n>Nézte az asszonyt.

Szájában búzós szivarcsonkja füstölgött, mely sehogy se akart szelelni, hiába rágta <.,>. <nyálazta>_c. Komor volt.

- Részeg – gondolta hirtelen az asszony s annyira megrémült ettől a gondolattól, <mintha> meg a mereven álló, rejtélyes alak-
20 tól, mintha ↑:éjiden:↑ vadidegen ember törne házukba, <éj> kit sohasem látott.

Azonnal <kiugrott>_c ↓:leszállt:↓ az ágyról. Papucsot se vett, odasietett hozzá, hogy támogassa.

- 25 – Ül le.
– Nem ülök le.
– <Le kell feküdnöd>_c |:Feküdj le.:|
– Nem fekszem le.
– Hát mit akarsz?

Ép magára húzta a paplant, mikor valahol a közelben cigány zenélt és utána a környék kutyái ugattak. Nemsokára határozottan hallotta, hogy zörögtek a kapun, mint már eddig sokszor, de⁶¹ most nem csaldódt. Felkönyökölt az ágyban⁶² a villanylámpa mellett.

5 Ákos belépett a hálósobába.

– Apa,⁶³ – mondotta kérdően, feddően⁶⁴, kissé ámuldozva.

Ura⁶⁵ megállt a szoba közepén. Nem vette le kalapját. Fején tiszteletlenül, kackiásan sötétedett a fekete keménykalap. Szemüvege nem volt az orrán. Valahol elvesztette.

10 – Mi az? – kérdezte a felesége⁶⁶ halkán.

Ákos még mindig nem szólt. Nézte az asszonyt. Szájában bűzös szivar csonkja füstölgött, mely sehogy sem⁶⁷ akart szelelni, hiába rágta. Komor volt.

15 – Részeg,⁶⁸ – gondolta hirtelen az asszony és annyira megrémült ettől a gondolattól, meg a mereven álló rejtélyes alaktól, mintha éj idején vadidegen ember törne házukba,⁶⁹ kit sohasem látott.

Azonnal leszállt⁷⁰ az ágyról. Papucsot sem vett,⁷¹ odasielt hozzá, hogy támogassa.

– Ül le.⁷²

20 – Nem ülök.

– Feküdj le.

– Nem fekszem.

– Hát mit akarsz?

⁶¹ [E] [Ny] hallotta, mint már eddig sokszor, hogy zörögtek a kapun, motoztak a belső ajtón, de

⁶² [E] [Ny] ágyban,

⁶³ [E] [Ny] [*nincs vessző*]

⁶⁴ [E] kérdően, feddően,

⁶⁵ [E] Az ura

⁶⁶ [E] [Ny] kérdezte felesége

⁶⁷ [Ny] sehogysem

⁶⁸ [E] [Ny] [*nincs vessző*]

⁶⁹ [E] törne a házukba,

⁷⁰ [Ny] leszállt [*sajtóhiba*]

⁷¹ [E] Papucsot vett,

⁷² [Ny] le, [*sajtóhiba*]

– Itt maradok – dadogta Ákos<.>, az ajtófél<h>fához támaszkodva. De mégis megindult. Az asztalig <ment> ↓:ment:↓, <botladoz<va>ott> s ott tenyerével hatalmasan rácsapott az asztalra.

– Itt maradok – mondta fenyegetően – ↓:azért is |: – **ismételte**
5 –:|:↓ itt maradok.

Makacs volt, mint egy gyerek. Felesége ráhagyta:

91

– Jó, maradj itt.

– Gyufát – parancsolt.

10 Az asszony hozta a gyufát, a mécs mellől. Ákos a hulladozó szivarral fellehelte a tüzet, úgy hogy az lángra lobbant s megpörkölte bajszát. Jobbra-balra köpködött <,>. <a>A szivart <is> a földre <köpte> <↑:<ejt> <ejtette szájából>_c ↑:lökte nyelvével:↑ és ↑:még egyszer:↑ utána köpött:↑. [b]_c Nyáltócsák fehéredtek a viaszkos, fényezett padlón.

– Szivart – parancsolt újra.

Felesége <a szürke>_c ↓:az **egérszürke**:↓ kabátja belső zsebébe nyúlt, onnan előkereste <, kivett eg> a tárcát, kivett belőle egy szivart. Ákos leharapta, <mohón>_c rágyújtott. Most sikerült <elcsálnia>
20 <le>elcsálnia fejről a kalapot, kezéből a botot. De azért még mindig <állt, egy helyben>_c <,>_c <mereven.>_c **nem mozdult**.

[levált, hiányzó rész]

– Itt maradok,⁷³ – dadogta Ákos, az ajtófélfához támaszkodva.

De mégis megindult. Az asztalig ment s ott tenyerével hatalmasan rácsapott az asztalra.

– Itt maradok,⁷⁴ – mondta fenyegetően⁷⁵ – azért is,⁷⁶ – ismételte – itt maradok.

Makacs volt, mint a gyerek. Felesége ráhagyta.

– Jó, maradj itt.

– Gyufát! – parancsolt.⁷⁷

Az asszony hozta a gyufát,⁷⁸ a mécs mellől. Ákos a hulladozó szivarral föllehelte a tüzet, az lángra⁷⁹ lobbant s megpörkölte bajuszát.⁸⁰ Jobbra-balra köpködött. A szivart a földre lökte nyelvvel és utána⁸¹ köpött.

Nyáltocsák fehéredtek a viaszkos, fényezett padlón.

– Szivart! – parancsolt⁸² apa.

15 Felesége⁸³ az egérszürke kabát belső zsebébe nyúlt, onnan előkereste a tárcát, kivett belőle egy szivart.⁸⁴ Ákos⁸⁵ leharapta, rágyújtott.

Most⁸⁶ sikerült elcsalnia Ákos fejéről a kalapot, kezéből a botot. De azért még mindig nem mozdult.

⁷³ [E] [Ny] [*nincs vessző*]

⁷⁴ [E] [Ny] [*nincs vessző*]

⁷⁵ [E] [Ny] fenyegetően

⁷⁶ [E] [Ny] [*nincs vessző*]

⁷⁷ [E] Gyufát, – parancsolt.

[Ny] Gyufát – parancsolt.

⁷⁸ [E] [*nincs vessző*]

⁷⁹ [E] tüzet, úgy, hogy az lángra

⁸⁰ [E] megpörkölte bajuszát.

[Ny] megpörkölte a bajuszát.

⁸¹ [E] és még egyszer utána

⁸² [E] [Ny] Szivart – parancsolt

⁸³ [E] A felesége

⁸⁴ [E] belőle szivart.

⁸⁵ [Ny] Ákos [*sajtóhiba*]

⁸⁶ [E] [Ny] [*nincs új bekezdés*] Most

<<Ákos azonban megsértődött.> erre leült. Egy zsöllyébe <zsötytyent [*sic!*]> ↑:tottyant:↑ s úgy maradt pár percig.>_c Most ↓:az öreg:↓ kotorászni kezdett <zsebében> ↑:nadrágzsebe|:i|ben:↑ sokáig, kermeregve. Egyszerre mindak<e>ét<tőt>_c |:zsebét:|

– Kicsit ittál, kedves,⁸⁷ – szólt felesége mosolyogva, békéltetően,⁸⁸ hogy magára eszméltesse és mikor látta, hogy ura megsértődik, hozzátette, enyhítve⁸⁹ – elszórakoztál kicsit – és rátekintett a holt-részeg emberre.

5 Az öreg⁹⁰ kotorászni⁹¹ kezdett nadrágzsebeiben,⁹² sokáig, kecmeregve. Egyszerre mind a két⁹³ zsebét kifordította.

Arany-, ezüst-, rézpénzek hulltak ki, csörömpölve⁹⁴ szaladtak végig a padlón és a bútorok alá bújtak.⁹⁵

– Itt van – kiabált Ákos – pénz, – és belemarkolt egy újabb cso-
10 móba – nektek hoztam – és a⁹⁶ földre vágta.

A pénzdarabok ijedten sikítottak.

Vajkayné is majdnem felsikított.⁹⁷

Valami nagyon baljósnak érezte ezt a rendetlenséget az ő tiszta lakásában, maga sem tudta, miért. A kártyanyereséget mind a ket-
15 ten⁹⁸ piszkos dolognak tartották, elítélték azokat, kik⁹⁹ nagyban, komolyan kártyáznak.

Az asszony a pénzdarabok után nézett, melyek már sötét sarkok-
ba gurultak és ott megnyugodtak. Csak ezt kérdezte:

– Kártyáztál?

⁸⁷ [E] [Ny] [*nincs vessző*]

⁸⁸ [Ny] békéltetőn,

⁸⁹ [E] hozzátette enyhítón

[Ny] enyhítón

⁹⁰ [E] Most az öreg

⁹¹ [E] kotorászkodni

⁹² [E] nadrágzsebében,

⁹³ [E] mindkét

[Ny] mindakét

⁹⁴ [E] [Ny] ki belőlük, csörömpölve

⁹⁵ [Ny] bujtak.

⁹⁶ [E] és megint a

⁹⁷ [E] fölsikított.

⁹⁸ [E] [Ny] mindaketten

⁹⁹ [E] akik

Ákos rábámult és megindult, okvetetlenkedve, bakafántosan, hogy bebizonyítsa, mennyire nem részeg. Tántorogva¹⁰⁰ érkezett az éjjeli szekrényig.¹⁰¹ Itt azonban egyensúlyát veszítve megtorpant¹⁰² és szájában az égő szivarral, teljes hosszában, arccal az ágyra vágódott.

5 – Meggyújtod az ágyat,¹⁰³ – jajveszékelt anya¹⁰⁴ – meggyújtod¹⁰⁵ az egész házat.

– Hát aztán? – dörmögött Ákos – akkor legalább elég.¹⁰⁶ Akkor legalább nem lesz ez sem. Mindegy, – mondta¹⁰⁷ szomorúan¹⁰⁸ – mindegy.

10 – Ugyan kérlek,¹⁰⁹ – vágott szavába az asszony és söpörte a parazsat a paplanról,¹¹⁰ párnáról.

¹⁰⁰ [E] [Ny] És tántorogva

¹⁰¹ [E] éjjeliszekrényig

¹⁰² [E] megtoppant

¹⁰³ [E] [*nincs vessző*]

¹⁰⁴ [E] anyja [*sajtóhiba*]

¹⁰⁵ [E] Meggyújtod

¹⁰⁶ [E] akkor majd legalább elég majd.

[Ny] elég majd.

¹⁰⁷ [E] Mindegy – mondotta

¹⁰⁸ [E] szomorúan,

[Ny] szomorún

¹⁰⁹ [E] [Ny] [*nincs vessző*]

¹¹⁰ [E] parazsat paplanról,

92.

↓:a felesége |:<Az>az:|:↓ asztalig tuszkolta <,>. <e>Egy zsölljét tolt alá, melybe ↑:Ákos:↑ <zu>beletottyant.

– ↓:Hallatlan – mondta az asszony<,>, hogy leültette:↓ Mi bajod?

5 jod? – kérdezte tőle <ijeden>_c.

– Hogy mi bajom? – szólt Ákos és vállat vont.

– Igen <, összevissza beszélsz Mi bajod?>_c ↓:,mi bajod?:↓

– Az a bajom – kezdte és letörölte a hamut, mely bajszára hullt – az a bajom – mondta mély, határozott hangon – hogy gazember vagyok.

10 – Te?

– Én hát – és bólintott.

– Mi jut eszedbe – sopánkodott az asszony – te, aki...

<– Hallgass – ordított az öreg – fogd be a szád – mondta>_{tc}

– Hallgass – <<ordított> ↓:<kiáltotta[?]>>_c rivallt rá:↓ az öreg

15 – fogd be a szád. Gazember vagyok. Aljas, elvetemült gazember. Az vagyok.

<– Ostobaság – mondta az asszony, félhangon.

De megsajnálta, odament hozzá, hogy átölelje.>_{tc}

Az asszony megsajnálta, odament, hogy átölelje. Ákos ellökte.

20 – Hagyj engem.

– Ostobaság – válaszolt az asszony. Gazember. Mért lennél te gazember?

– Azért – szólt Ákos és <most>_c kiköpte a padlóra ↓:ezt a:↓ szivarját ↓:is:↓ <s>, <ismét utána>_{tc} mely <keserű>_c ↓:csípős:↓ mérgével

25 marta nyelvét s <utána> <ismét>_c ↓:megint:↓ utána köpött – azért – ismételte|: , :| fáradtan.

Ákost, ki ismét szájába vette a szivart és pőfékelt¹¹¹ valahogy föl-
emelte a felesége s¹¹² az asztalig tuszkolta. Egy zsölyét¹¹³ tolt alá,
melybe ura belepottyant.¹¹⁴

– Hallatlan,¹¹⁵ – mondta az asszony, hogy leültette. – Mi bajod?
5 – kérdezte¹¹⁶ tőle.

– Hogy mi bajom? – szólt Ákos és vállat vont. – Hogy¹¹⁷ mi az
én bajom?

– Igen, mi bajod?

– Az a bajom, – kezdte és letörölte a hamut, mely bajszára hullt
10 – az a bajom, – mondta mély, határozott hangon¹¹⁸ – hogy gaz-
ember vagyok.

– Te?

– Én hát,¹¹⁹ – és bólintott.

– Mi jut eszedbe,¹²⁰ – sopánkodott az asszony – te, kedves, aki...

15 – Hallgass,¹²¹ – rivallt rá az öreg – fogd be a szád. Gazember
vagyok. Aljas, elvetemült gazember. Az vagyok.

Az asszony megsajnálta, odament, hogy átölelje. Ákos ellökte.

– Hagyj engem.

– Ostobaság,¹²² – válaszolt az asszony gondolkozva. – Gazember?
20 Miért lennél te gazember?

– Azért¹²³ – szólt Ákos és kiköpte a padlóra ezt a szivarját is,
mely csípős mérgével marta nyelvét – azért¹²⁴ – ismételte fáradtan.

¹¹¹ [E] [Ny] pőfékelt,

¹¹² [E] és

¹¹³ [E] zsölyét

¹¹⁴ [E] beletottyant.

¹¹⁵ [E] [Ny] [*nincs vessző*]

¹¹⁶ [E] leültette. Mi bajod? kérdezte

¹¹⁷ [E] vont. Hogy

¹¹⁸ [E] hangon,

¹¹⁹ [E] [Ny] [*nincs vessző*]

¹²⁰ [E] [*nincs vessző*]

¹²¹ [E] [*nincs vessző*]

¹²² [E] [Ny] [*nincs vessző*]

¹²³ [E] [Ny] – Azért,

¹²⁴ [E] [Ny] a nyelvét és ismét utána köpött – azért

- Csak most kezdett igazán szédülni <s>_c <a részegség> <e>Ebben a |zárt:| <füledt>_c <↑:, zárt:↑>_c szobában, melyben még a nappali meleg rekedt meg, teljes erejével tört ki ↓:rajta:↓ a részegség. <<Belekapaszkodott a zsöllye bársonykarfájába,> <bo>>_c Feje <kissé>_c
- 5 oldalt billent, bóbiskolni látszott. De arca <hal> ↓:<egyre>_c egyre:↓ <el>_c halványodott|. :| <s>_c <o>Oly <rosszullétet>_c ↑:gyengeséget:↑ fejezett ki, hogy felesége aggódva kérdezte <meg>_c tőle:
- Ne főzzek <egy kis>_c teát <.:> |:?:|
- <Ő bólintott. – Főzz> <Teá> Intett, hogy főzhet.
- 10 <Felesége>_c <kiment> ↓:Az asszony:↓ <eg>csak <egy> horgolt kendőjét kapta magára s úgy ahogy volt egy ingben, mezitláb kiszaladt a konyhába, edényekkel zörgött, <forralta> <borszeszlámpát>_c ↓:gyorsforralót:↓ gyújtott <,>. <f>Forralta a teát.
- Ákos <pedig>_c ott ült a zsöllyében, majdnem mozdulatlanul.
- 15 Mindakét kezével megfogta bársonykarfáját, mert a zsöllye kissé fölemelkedett a levegőbe <,>. <a>Alig egyikét arasznyit. De az[szakadás:] tovább szállott, fölfelé, egy méterre, két méterre, egész[szakadás:] mennyezetig és vissza, egyre gyorsan <,>.
- <s m>Majd körbe [szakadás:] [...] volt kellemetlen ez a
- 20 hintázás. Ákost <kissé>_c els[szakadás:] [elmosódott:] tárgyakat, a görbe ajtókat [szakadás:] [elmosódott:] forgott a többiekkel.

93

kihagyott, [elmosódott: ...]

Csak most kezdett igazán szédülni. Ebben a zárt szobában, melyben még a tegnapi meleg rekedt meg, teljes erővel¹²⁵ tört ki rajta a részegség. Feje oldalát csuklott, bóbiskolni látszott. De arca egyre halványodott.¹²⁶ Oly gyengeséget fejezett ki, hogy felesége aggód-

5 va kérdezte tőle:

– Ne főzzek teát?

Intett neki, hogy főzhet.

Az asszony csak horgolt kendőjét kapta magára és úgy, ahogy volt, egy ingben, mezítláb¹²⁷ kiszaladt a konyhába, edényekkel zörgött, gyorsforralót gyújtott. Forralta a teát.

10 Ákos ott ült a zsöllyében,¹²⁸ majdnem mozdulatlanul. Mindkét kezével megfogta bársony karfáját, mert a zsöllye¹²⁹ kissé fölemelkedett a levegőbe. Alig egy-két arasznyira. De aztán tovább szállott fölfelé, egy méterre, két méterre, egészen a mennyezetig és vissza, 15 egyre gyorsabban. Majd körbe pörgött. Nem is volt kellemetlen ez a hintázás. Ákost elszórazottatta. Bámulta a száguldozó¹³⁰ tárgyakat, a görbe ajtókat, a táncoló tükröt, mely kótyagosan forgott a többiekkel. Öntudata kihagyott, visszatért.

¹²⁵ [E] erejében

¹²⁶ [E] arca halványodott.

¹²⁷ [Ny] mezítláb

¹²⁸ [E] zsöllyében,

¹²⁹ [E] zsöllye

¹³⁰ [E] száguldó

Ilyen pillanatban megemberelte magát, s fölkelte, hogy levetkőzzék
 ↓:Éjjeli szekrényéig jutva:↓ <L>levetette kabátját, nadrágját, letépte
 nyakkendőjét, mely kapcsával inggombjába akadt. Holmiait pedig,
 bármennyire is ittas volt, <az öregkor> az aggkor aggályos rendsze-
 5 retetével rakta ki, mely a kicsinyes dolgokra ↑:már:↑ jobban ügyel,
 mint a nagyokra. Zsebórát <gyűrűt> pecsétgyűrűt, <láncot> kul-
 csot <ami> a tálcára tett, hogy reggel majd megtalálhassa, megint
 zsebébe dughassa, úgy, mint eddig, házassága harminchat éve alatt.

Felesége hozta a teásfindzsát, <a>_c kánát, <a>_c rumot.
 10 – Idd meg ezt – mondta ↑:Ákosnak, ki már az <ágyban> ágyon
 ült |:levetkőzve:|:↑ – mindjárt jobban leszel <,>. <aztán feküdj le.>
 <Ákos az ágy>

Ákos <csak pár k> a findzsát teleöntötte rummal, egy kis teát]
 is loccsantott belé, <pár cukrot ↑:vett:↑ <tett belé>>_c <.>s <hosz-
 15 szan>_c kavargatta. Az asszony <az egymás mellé tolt családi>_c ↓:az:↓
 ágyba feküdt, mert a konyhában <a kövön <áthideg> áthidegült>_c
 ↓:megfázott:↓ a <[elmosódott: lába] s meg akart>_c ↓:s át akart:↓
 <meleg> melegíteni.

Az öreg csak pár kortyot tudott inni.

20 – Most feküdj le – szólt az asszony.

Le is feküdt volna, ha nem jut eszébe az, ami minden este, lefekvés
 előtt, hogy a lakást megvizsgálja és keresse azt a rablót, kit soha-
 se talált itten. Ingben, gatyában <dölgöngve átment>_c az ebédlőbe.
 ↑:dölgöngött:↑

Ilyen pillanatban megemberelte magát, fölkelt, hogy levetközzék. Levetette kabátját, nadrágját, letépte nyakkendőjét, mely kapcsával inggombjába akadt. Holmiit pedig, bármennyire is ittas¹³¹ volt, az akkor aggályos rendszeretével rakta ki, mely a kicsinyes¹³² dol-
 5 gokra már jobban ügyel, mint a nagyokra.¹³³ Zsebórát,¹³⁴ pecsétgyű-
 15 rűt,¹³⁵ kulcsot a tálcára¹³⁶ tett, hogy reggel megtalálhassa,¹³⁷ megint zsebébe dughassa úgy, mint eddig,¹³⁸ házassága harminchat éve alatt.

Felesége hozta a teásfindzsát, kannát, rumot.

– Idd meg ezt,¹³⁹ – mondta Ákosnak, ki már az ágyon ült, le-
 10 vetközve. – Mingyárt¹⁴⁰ jobban leszel.

Ákos a findzsát teleöntötte rummal, egy kis teát is loccsantott belé, kavargatta. Az¹⁴¹ asszony az ágyba¹⁴² feküdt, mert a kony-
 hában megfázott és át akart kissé melegedni.

Az öreg csak pár kortyot tudott inni.

15 – Most feküdj le,¹⁴³ – szólt az asszony.

Le is feküdt volna, ha nem jut eszébe az, ami minden este,¹⁴⁴ le-
 fekvés előtt, hogy a lakást megvizsgálja és keresse azt a rablót, kit so-
 hasem talált itten. Ingben, gatyában¹⁴⁵ az ebédlőben¹⁴⁶ dülöngött.¹⁴⁷

¹³¹ [E] bármennyire ittas

¹³² [E] [Ny] mely kicsinyes

¹³³ [Ny] mint nagyokra.

¹³⁴ [E] Zsebórát,

¹³⁵ [E] pecsétgyűrűjét,

¹³⁶ [E] tálcára

¹³⁷ [E] [Ny] reggel majd megtalálhassa,

¹³⁸ [E] [nincs vessző]

¹³⁹ [E] [Ny] [nincs vessző]

¹⁴⁰ [E] levetközve. Mindjárt

[Ny] Mindjárt

¹⁴¹ [E] loccsantott belé. Az

¹⁴² [E] ágyban

¹⁴³ [Ny] [nincs vessző]

¹⁴⁴ [E] [nincs vessző]

¹⁴⁵ [E] gatyában,

¹⁴⁶ [E] ebédlőbe

¹⁴⁷ [E] dülöngött.

[Ny] dülöngött.

<Itt>_c <a>A csillár villanyai mind égtek. <A folyosón is, a leányszobában is. Az áldóját, micsoda illumináció.>_c

<Percek> Egy percig föl sem ismerte <saját lakását, akkora fény volt itt, azt sem tudta>_c, hol jár. <De azért csökönyösen tovább botorkált, a zongoraszobába.>_c |:A folyosón is ilyen illumináció volt meg a leányszobában is. Csökönyösen botorkált tovább a zongoraszobába.

<Ebben a szobában[?] még>_c Itt még nagyobb fény fogadta. Két lámpa lángolt, melyet anya égve felejtett, a zongora két szélén, erősen megvilágítva a billentyűzetet, a feltámasztott ↓:zongora-:↓födelet s a kótatartón az összevisszahányt hangjegy-füzeteket.

Ákos <rekedten>_c elkacagta magát, <úgy>_c ↓:<o>Oly erősen:↓ hogy kacagá [*sic!*] áthangzott a nyitott lakáson, a hálósobáig, hol az asszony az ágyban <megint>_c felkönyökölt s aggódv[*leszakadva:* a] leste, mi történik, szemét összeráncolva kérdezte m[*leszakadva:* ...] mért nevet az ura. Az gyorsan <visszafelé>_c visszaj[*leszakadva:* ...] <[...] alig tud>_c

– Mi volt itt – kérdezte azon a durva hangon, melye[*leszakadva:* ...] [...] használt, megállva a hálósoba közepén. Mics[*leszakadva:* ...] |

A csillár villanyai mind égtek. Egy percig föl¹⁴⁸ sem ismerte, hol jár. A folyosón is milyen illumináció volt, meg a leányszobában is. Csökönyösen botorkált tovább a zongoraszobába.

Itt még nagyobb fény fogadta. Két lámpa lángolt, melyet anya
 5 égve felejtett, a zongora két szélén,¹⁴⁹ erősen megvilágítva¹⁵⁰ a
 billentyűzetet, a föltámasztott¹⁵¹ zongorafödelet és a kótatartón¹⁵²
 össze-visszahányt hangjegyfűzetet.

Ákos elkacagta magát,¹⁵³ oly erősen, hogy kacaja áthallatszott a
 nyitott lakáson¹⁵⁴ a hálószerobáig, hol az asszony az ágyban aggódva
 10 leste, hogy mi¹⁵⁵ történt, homlokát ráncolva kérdezte¹⁵⁶ magától,
 hogy miért¹⁵⁷ nevet az ura. Az gyorsan visszajött.

– Mi volt itt? – kérdezte azon a durva hangon, melyet megér-
 keztekor használt és ismét megállt a hálószeroba közepén. Micsoda
 kutyakomédia? Bál volt itt? – és úgy nevetett, hogy köhögött, el-
 15 fulladt a szava.

¹⁴⁸ [E] [Ny] fel

¹⁴⁹ [E] [*nincs vessző*]

¹⁵⁰ [E] erősen-megvilágítva

¹⁵¹ [E] feltámasztott

¹⁵² [E] kótatartén [*sajtóhiba*]

¹⁵³ [E] [*nincs vessző*]

¹⁵⁴ [E] lakáson,

¹⁵⁵ [E] ágyban felkönyökölt és aggódva leste, mi

[Ny] leste, mi

¹⁵⁶ [E] ráncolva. [*új bekezdés*] Kérdezte

¹⁵⁷ [E] [Ny] magától, miért

- Min nevensz?
- Bál volt,¹⁵⁸ – ismételte Ákos – bál¹⁵⁹ volt a mi házunkban. Mualattál, anya?
- Vártalak,¹⁶⁰ – mondta az asszony egyszerűen¹⁶¹ – és zongoráztam.
- 5 – Az ám,¹⁶² – szólt Ákos gúnyosan – bál volt – és vádlóan – bál.¹⁶³
- De alig ejtette ki ezt, torkát görcs szorította¹⁶⁴ össze, lehanyatlott a zsöllyébe és zokogni kezdett. Egész testét rázza a száraz-zokogás,¹⁶⁵ mely szájából vonyítva, könny nélkül szakadt ki.¹⁶⁶ Odaborult az asztalra.
- 10 – Szegényke,¹⁶⁷ – jajgatott – szegényke, csak őt sajnálom.
- Maga előtt látta Pacsirtát, úgy, amint az álomban: a palánk mögül nézett rá eszelősen és kérte, hogy segítsen rajta. Nem bírta¹⁶⁸ el ezt a képet, meg azt, amit érzett. Szinte csaholta keservét.¹⁶⁹
- Jaj mennyire sajnálom, jajajaj.¹⁷⁰
- 15 – Miért sajnálsz? – kérdezte az asszony.
- Felesége nem akart belemenni a játékba. Szerepe különben is könnyebb volt. Bódultan hevert ugyan a szokatlan, kései lefekvés miatt, de azért rendelkezett ellenőrző értelmével, azonkívül nem látta azt az álomalakot, melyet az ura és nem olvasta Pacsirta leve-
- 20 lét sem, mely mély benyomást gyakorolt Ákosra.

¹⁵⁸ [E] [*nincs vessző*]

¹⁵⁹ [E] Ákos, – Bál

¹⁶⁰ [E] [Ny] [*nincs vessző*]

¹⁶¹ [Ny] egyszerűn

¹⁶² [E] [*nincs vessző*]

¹⁶³ [E] [Ny] gúnyosan, vádlón – bál volt, bál.

¹⁶⁴ [Ny] szótította [*sajtóhiba*]

¹⁶⁵ [E] száraz zokogás,

¹⁶⁶ [E] szakadt ki, a kutyaugatáshoz hasonlóan.

[Ny] szakadt ki, kutyaugatáshoz hasonlóan.

¹⁶⁷ [E] [*nincs vessző*]

¹⁶⁸ [Ny] bírta

¹⁶⁹ [E] csaholt a keservén.

¹⁷⁰ [E] sajnálom, jaj, jaj, jaj.

- Sohase sajnáld,¹⁷¹ – szólt az asszony, hogy nyugodt, hideg¹⁷² szavával hűtse – semmi okod rá.¹⁷³ Elutazott. Majd visszajön. Neki is kell szórakozni. Ne légy oly önző.
- Milyen árva,¹⁷⁴ – suttogta Ákos, maga elé meredve – milyen
- 5 árva.
- Holnap megjön,¹⁷⁵ – mondta az¹⁷⁶ asszony¹⁷⁷ közönyt tettetve.
- Holnap¹⁷⁸ este itt lesz. Akkor nem lesz árva. No, feküdj már le.
- Nem értesz te engem,¹⁷⁹ – felelt az öreg indulatosan. – Nem arról beszélék.
- 10 – Hát miről?
- Arról, ami itt fáj, itt,¹⁸⁰ – és szívét¹⁸¹ verte. – Arról, ami itt van. Erről itt. Mindenről.
- Aludj már.
- Nem alszom – mondta Ákos hepciásan. – Azért¹⁸² sem alszom.
- 15 Most végre beszélni akarok.
- Hát beszélj.
- Mi őt nem szeretjük.
- Kik?
- Mi.
- 20 – Hogy mondhatsz ilyent?

¹⁷¹ [E] [*nincs vessző*]

¹⁷² [E] [Ny] nyugodt, majdnem hideg

¹⁷³ [E] reá.

¹⁷⁴ [E] [*nincs vessző*]

¹⁷⁵ [E] [Ny] [*nincs vessző*]

¹⁷⁶ [Ny] ar [*sajtóhiba*]

¹⁷⁷ [E] asszony,

¹⁷⁸ [Ny] tettetve. Holnap

¹⁷⁹ [E] engenm [*sajtóhiba; nincs vessző*]

[Ny] [*nincs vessző*]

¹⁸⁰ [E] [Ny] [*nincs vessző*]

¹⁸¹ [E] és a szívét

¹⁸² [E] [Ny] hepciásan. Azért

<lott[?] fölemelte -> <u>Utáljuk <őt>.,

- Megőrültél? - kiabált az asszony <is>., ki még mindig feküdt az ágyában.

5 <- Azt akarnánk, hogy ne legyen itt, azt akarnánk ->

Ákos pedig, hogy kihozza sodrából feleségét s megbotránkoztassa őt, egyre emelte hangját, mely megbicsaklott, rikácsolt.

- Azt akarnánk, hogy ne legyen ↓:itt úgy, mint most,;↓, <a>Azt se bánnánk, hogyha <most> <ebben a pillanatban <-> <s> akármikor végkép>↓:most ebben a pillanatban meg m:↓ ...

10

Nem mondta ki a szörnyű szót. De így még szörnyűbb volt, mint-ha ↓:kimondta:↓ volna.

Az asszony kiugrott az ágyból, eléje állt, hogy megakadályozza a botrányt. Halott fehér lett. Felelni akart valamit, de torkán
15 akadt a szó, mert indulatos izgalma ellenére gondolkozott azon a szörnyűségen, amire az ura célzott, hogy ↑:vajjon:↑ igaz-e, nem-e. Döbbenet meredt rá.

Ákos azonban nem beszélt.

– Igenis,¹⁸³ – kiabált Ákos és kezével az asztalra vert, mint előbb.
 – Gyűlöljük¹⁸⁴ őt. Utáljuk.

– Megőrültél? – kiabált az asszony, ki még mindig az ágyban feküdt.

5 Ákos pedig, hogy kihozza sodrából feleségét és megbotránkoztatassa őt, egyre emelte hangját, mely megbicsakolt, rikácsolt.

– Azt akarnánk, hogy ne is legyen itt, úgy mint most. És azt se bánnánk, hogy ha¹⁸⁵ szegény akár ebben a pillanatban meg...

Nem mondta ki a szörnyű szót. De¹⁸⁶ így még szörnyűbb volt,
 10 mintha kimondta volna.

Az asszony kiugrott az ágyból, eléje állt, hogy megakadályozza a botrányt. Halottfehér lett. Felelni akart valamit, de torkán akadt a szó, mert önkívületes¹⁸⁷ izgalma ellenére gondolkodott¹⁸⁸ azon a szörnyűségen, melyre ura¹⁸⁹ célzott, hogy vajjon igaz-e, nem-e.

15 Döbbsenten meredt rá.

Ákos azonban nem beszélt.

¹⁸³ [E] [Ny] [*nincs vessző*]

¹⁸⁴ [E] [Ny] előbb. Gyűlöljük

¹⁸⁵ [Ny] hogyha

¹⁸⁶ [E] szót, de

¹⁸⁷ [Ny] önkívületes

¹⁸⁸ [E] gondolkodott

¹⁸⁹ [E] melyre az ura

Felesége most már várta <a> ↓:volna:↓ szavát. <és>Szinte <szere-
rette volna> ↓:kivánta:↓, hogy<ne> beszéljen <hogyha> ↓:mondja
ki:↓ <kimond> ↓:mondjon ki:↓ mindent. Érezte, itt a nagy, végső
leszámolás órája, melyre <sok> <sokáig várt.> sokat gondolt, de
5 azt hitte, hogy <nem> ↓:mégsem:↓ történik meg, legkevesbé pedig
vele és ilyenkor. ↓:ilyen váratlanul.:↓ Leült, <ide> a szemben lévő
zöllyében, minden izében <reszketve> ↓:remegve:↓, mégis elszán-
tan <s valamit> <↑:egy csöppet:↑>|s:| ↓:valamit:↓ ↑:egy csöppet:↑
kiváncsian is. Nem is <azokat[?]> szólt közbe, mikor Ákos beszélni
10 kezdett.

|:Ákos:| <Az ura>↓:igy:↓ folytatta:

– Hát nem jobb lenne az|:?:| <,> <szegénynek> Neki is, szegény-
nek. És nekünk is. Tudod, hogy mit szenvedett? <Azt> <c>Csak én
tudom, az én apai szívem tudja. Így-úgy suddognak mögötte foly-
15 ton, lenézik, kiröhögik. És mi, anya, mit szenvedtünk mi. Egy év,

két év, <jól van,> vártunk<.,> ↑:remé<l>nykedtünk, mult az idő.:↑.
Azt hittük, hogy <hogy> csak véletlen az egész <s>. <<m>Majd>
↑:Azt mondtuk, <hogy> ↓:hogy:↓:↑ <jobb> majd jobb<an> lesz
minden. De mindig rosszabb lett. Mindig rosszabb és rosszabb lesz.
20 – <És> <m>Miért?

Felesége most már várta volna szavát. Szinte kívánta,¹⁹⁰ hogy beszéljen, mondja ki, mondjon ki mindent. Érezte, itt van a¹⁹¹ nagy, végső leszámolás órája, melyre sokat gondolt, de azt hitte, hogy mégsem¹⁹² történik meg, legkevesbé pedig vele¹⁹³ és ilyenkor. Leült, a szembenlévő zsöllyébe, minden¹⁹⁴ ízében¹⁹⁵ remegve, mégis¹⁹⁶ elszántan s valamit, egy csöppet kíváncsian¹⁹⁷ is. Nem is szólt közbe, mikor ura beszélni kezdett.

Ákos így folytatta:

- Hát nem jobb lenne az? Neki is szegénynek. És¹⁹⁸ nekünk is. Tudod, hogy mit szenvedett? Csak én tudom, az én apai szívem tudja. Így-úgy,¹⁹⁹ sottognak²⁰⁰ mögötte folyton,²⁰¹ lenézik, kiröhögik. És mi, anya, mit szenvedtünk²⁰² mi. Egy év, két év, vártunk, reménykedtünk,²⁰³ múlt²⁰⁴ az idő. Azt hittük, hogy csak véletlen az egész. Azt mondtuk, hogy majd jobb lesz minden. De mindig rosszabb lesz.²⁰⁵ Mindig rosszabb és rosszabb lesz.²⁰⁶
- Miért?

¹⁹⁰ [Ny] kívánta,

¹⁹¹ [Ny] itt a

[E] itt a

¹⁹² [E] [Ny] még sem

¹⁹³ [E] legkevesbé vele

¹⁹⁴ [E] Leült a szemben lévő zsöllyébe minden

¹⁹⁵ [Ny] ízében

¹⁹⁶ [E] remegve, s mégis

¹⁹⁷ [Ny] kíváncsian

¹⁹⁸ [E] szegénynek és

¹⁹⁹ [E] tudja, Így-úgy [*sajtóhiba*]

[Ny] Így-úgy,

²⁰⁰ [E] sottogva

²⁰¹ [E] [*nincs vésző*]

²⁰² [E] szenvedünk

²⁰³ [E] vártunk, reménykedtünk, [*sajtóhiba*]

²⁰⁴ [Ny] múlt

²⁰⁵ [E] lett.

²⁰⁶ [E] lett.

– Azért – válaszolt, Ákos és vállat vont.

Majd egészen csöndesen mondta:

– Azért, mert csunya.

Elhangzott, először. Utána <↓:kopár[?]:↓>_c csönd támadt. ↓:<Barát-
5 ságtalan>_c ↓:Kopár:↓ <csönd>_c ↓: hallagtás:↓ kongott közöttük.:↓

Az asszony, <ki nem így képzelte ezt,>_c felugrott. ↓:Nem így
képzelte ezt:↓ Ő, mikor leányáról beszélgettek urával s kímélete-
sen, burkoltan kerülgették a kérdést, azt gondolta, hogy egyszer
majd csakugyan rátérnek és részletesebben, pontról-pontra kifej-
10 tik, talán napokig is vitatkoznak róla, de nem ily nyíltan, nem ily
<durva iszony> <ijedelmes>_c ↓:durva:↓ egyszerűséggel. Az, amit
Ákos mondott, egyszerre véget vetett minden további ellentmondás-
nak, eszmecserének, lehetőségnek. De sértette is őt. Fölháborította
<, hogy> a kegyetlensége az őszin-

15

96

tesége <s>. Egy nőt sértett meg, az ő leányát|.:| <s>_c ↓:És:↓ mintha
csak <az>ez a sérelem történt volna vele, haragosan <kissé>_{tc} majd-
nem <hogy>_c duzzogva rikoltott fel:

– Miért? – kérdezte Ákos is, majd²⁰⁷ egész csöndesen mondta – Azért,²⁰⁸ mert csunya.

Elhangzott, először. Utána csönd támadt. Kopár hallgatás kongott közöttük.²⁰⁹

- 5 Az asszony fölugrott.²¹⁰ Nem, mégsem így képzelte el ezt. Mikor²¹¹ a leányáról beszélgettek és kíméletesen kerülgették²¹² a kérdést, azt gondolta, hogy egyszer majd csakugyan rátérnek részlete-
sebben és pontról-pontra kifejtik, talán napokig is vitatkoznak,²¹³
ő, meg az ura és talán néhány rokon,²¹⁴ Béla és Etelka, mintegy
10 bizottsággá alakulva, de nem ily nyíltan, nem ily durva egyszerűséggel. Az, amit Ákos mondott, egyszerre véget vetett minden
további ellenmondásnak,²¹⁵ eszmecserének, lehetőségnek. Fájt²¹⁶
neki. Fölháborította a kegyetlensége,²¹⁷ az őszintesége. Egy nőt sértett meg az ő ura, az ő leányát sértette meg. És mintha csak ez a
15 sérelem történt volna vele, haragosan, duzzogva²¹⁸ rikoltott föl:²¹⁹

²⁰⁷ [E] Ákos, majd

²⁰⁸ [E] azért,

²⁰⁹ [E] közöttük

²¹⁰ [E] felugrott.

²¹¹ [E] [Ny] Ő, mikor

²¹² [E] beszélgettek urával és kíméletesen, bókoltan [*sajtóhiba*] kerülgették
[Ny] beszélgettek urával és kíméletesen, burkoltan kerülgették

²¹³ [E] [Ny] vitatkoznak róla,

²¹⁴ [E] néhány rokona,

²¹⁵ [E] [Ny] ellentmondásnak,

²¹⁶ [E] [Ny] De fájt

²¹⁷ [E] Felháborította az ura kegyetlensége,
[Ny] Fölháborította az ura kegyetlensége,

²¹⁸ [E] [Ny] haragosan, majdnem duzzogva

²¹⁹ [E] fel:

- 5
- Nem, nem.
 - De igen, igen. Csúnya, nagyon csúnya – kiáltott Ákos kéjelegve <a förtelmesen>_{tc} – ↓:- csúnya és öreg, szegény, < – tette hozzá – >:↓
 - ilyen csúnya – és száját|:-|orrát <, > förtelmesen félrehúzta – olyan csúnya, mint én.

- 10
- Föltápaszkodott a <székről> ↑:zsöllyéből:↑, hogy megmutassa magát igaz mivoltában, az asszony elé állt.
- [b] Így meredtek egymásra Pacsirta agg szülei, egy ingben, mezteláb, majdnem meztelenül, a két kiszáradt test<., >, mely<ből>↓:nek öleléséből:↓ valaha a leány született. Mindaketten reszkettek az izgalomtól.
- 15
- Részeg vagy – <mondta> ↑:szólt:↑ az asszony, megvetően
 - Nem vagyok részeg.
 - Az Isten ellen vétkezel.
 - Ha sánta volna – ordított Ákos –, ha púpos volna, ha vak volna, ↓:akkor sem volna ilyen csúnya:↓ – és most már sirt, bő könnyek mosdatták szivarhamútól <piszkos>_{tc} ↓:mocskos:↓ arcát, gyötrődő lelkét.

- Nem, nem.
- De igen, igen. Csunya, nagyon csunya, – kiáltott Ákos kéjeleg-
 ve²²⁰ – csunya és öreg szegény, ilyen csunya,²²¹ – és száját-orrát²²²
 förtelmesen elhúzta – olyan csunya, mint én.
- 5 Föltápaszkodott a zsöllyéből, hogy megmutassa magát igaz mi-
 voltában és az asszony mellé állt.
- Igy²²³ meredtek egymásra Pacsirta agg szülei, egy ingben, mezít-
 láb,²²⁴ majdnem meztelenül, a két kiszáradt test, melynek öleléséből
 valaha a leány született. Mind a ketten²²⁵ reszkettek az izgalomtól.
- 10 – Részeg vagy,²²⁶ – szólt az asszony megvetően.
- Nem vagyok részeg.
- Az Isten ellen vétkezel.
- Ha sánta volna,²²⁷ – ordított Ákos – ha púpos²²⁸ volna, ha vak
 volna, akkor sem volna ilyen csunya – és most már sírt,²²⁹ bő könny-
 nyek mosdatták²³⁰ szivarhamutól mocskos arcát, gyötrődő lelkét.
- 15

²²⁰ [E] [Ny] kéjelegve,

²²¹ [E] [Ny] [*nincs vessző*]

²²² [E] száját, orrát

²²³ [Ny] Így

²²⁴ [Ny] mezítláb,

²²⁵ [E] Mindketten

[Ny] Mindaketten

²²⁶ [E] [Ny] [*nincs vessző*]

²²⁷ [E] [Ny] [*nincs vessző*]

²²⁸ [Ny] púpos

²²⁹ [E] már ő sírt,

[Ny] sírt,

²³⁰ [E] [Ny] mosdatták

Az asszony azonban kiegyenesedett.

- Kérlek – mondta egyszerre olyan keményen ↓, **olyan szigorúan:**↓
hogy ezt nem lehetett róla feltételezni, szemében olyan éles érte-
lemmel, melyet eddig nem látott senki, nem ismert senki abban a
5 környezetben, melyben mozgott – kérlek – és <m> fölemelte hang-
ját – megtiltom, hogy így beszélj a leányomról. Ő az én leányom.
↓:Nekem kell megvédenem az én leányomat, a te leányodat. ↑:veled
szemben.:↑:↓ Szégyeld magad.

– Micsoda? – hebegett Ákos és visszahökkent.

- 10 – Nem engedem – <m>szólt az asszony és az asztalra csapott.
Ezt nem engedem. Kutyakomédia, mondtad az előbb. No hát ez a
kutyakomédia.

Ákos <... ..>_{tc} magára ocsúdott, <mély>_c részegségében, mely
|:mintha világosodott volna:|

- 15 – Jó – hagyta rá – beszéljünk okosan. Velem lehet okosan beszélni.
– Veled ma nem lehet okosan beszélni. Hajnalban jössz haza,
fölfordítod a <házat>_c ↓:**lakásom:**↓, elszemeteled a pénzt, <meg
akarod gyűjtani>_{tc} fejemre akarod gyűjtani a házat ↓:, összevissza
beszélsz:↓. Előbb aludd ki magad<.> – és indult ↑:**az ágy felé:**↑.

Az asszony azonban kiegyenesedett.

– Kérlek,²³¹ – mondotta egyszerre oly szigorúan,²³² hogy ezt nem lehetett róla föltételezni,²³³ szemében oly éles értelemmel, melyet eddig nem látott senki, nem ismert senki²³⁴ abban a környezetben,
 5 amelyben mozgott. – Kérlek,²³⁵ – és fölemelte hangját – megtiltom, hogy így beszélj a leányomról. Ő az én leányom. Nekem kell megvédeni az én leányomat, a te leányodat, veled szemben. Szégyeld magad.

– Micsoda? – hebegett Ákos és visszahökken.

10 – Nem engedem,²³⁶ – szólt az asszony és az asztalra csapott. – Ezt²³⁷ már mégsem²³⁸ engedem. Kutyakomédia, mondtad az előbb. Nahát ez a kutyakomédia.

Ákos²³⁹ magára ocsúdott részegségéből, mely mintha világosodott volna.

15 – Jó,²⁴⁰ – hagyta rá,²⁴¹ – beszéljünk²⁴² okosan. Velem lehet okosan beszélni.

– Veled ma nem lehet okosan beszélni. Hajnalban jössz haza, fölfordítod a lakásom, elszemeteled a pénzt, fejemre akarod gyújtani a házat, össze-vissza beszélsz. Előbb aludd ki magad,²⁴³ – és²⁴⁴

20 indult az ágy felé.

²³¹ [E] [Ny] [*nincs vessző*]

²³² [E] [Ny] oly keményen, oly szigorúan,

²³³ [E] feltételezni,

²³⁴ [E] senki,

²³⁵ [E] mozgott, - kérlek [*nincs vessző*]

[Ny] [*nincs vessző*]

²³⁶ [E] [Ny] [*nincs vessző*]

²³⁷ [Ny] csapott. Ezt

²³⁸ [E] [Ny] még sem

²³⁹ [E] engedem. Kutyakomédia [*nincs mondatvégi írásjel; új bekezdés*] Ákos

²⁴⁰ [E] [Ny] [*nincs vessző*]

²⁴¹ [E] [*nincs vessző*]

²⁴² [Ny] rá, beszéljünk

²⁴³ [Ny] [*nincs vessző*]

²⁴⁴ [E] magad és

- <<- Beszélj, anya> <- Anya – könyörgött Ákos>>_c
- Anya – marasztalta Ákos – maradj <még>_c kicsit – <köny>_{tc}
mondta, szinte könyörögve.
Az asszony ott maradt.
5 - Mit akarsz, tulajdonkép? ↓:- vallatta:↓ Miért sírsz? <rivallt[*sza-*
kadás: ...]>_{tc} Miért ordítasz? Nem értelek. <Kutyakomédia>_{tc}

97.

Keményen beszélt, <minden szavával férjét paskolva.>_c ↓:<...>_c
Most:↓<S>szünetet tartott.

- 10 |:-:| <j>Jól van, nem megy férjhez. És aztán? Sok lány nem megy
férjhez. Harmincöt éves. Még mindig jöhet valakije. Sohase lehet
tudni. Akkor, mikor legkevésbé várjuk. Szólítsam meg az embe-
reket az utcán, vagy apróhírdést tegyek az újságba? Egy <Kiss->
↑:Vajkay-:↑ lánynak. Ugyan, eredj kérlek.

- 15 Anya elhallgatott. Ákos várta, hogy beszéljen ↓:jól esett a szava:↓
<,>. minél kiméletlenebb volt, annál jobban. Csak még erősebben
vágna-verné <az asszony.>
Most folytatta <felesége> ↓:az asszony:↓

– Anya,²⁴⁵ – marasztalta Ákos – maradj kicsit,²⁴⁶ – mondta,²⁴⁷ szinte könnyörögve.

Az asszony ott maradt.

– Mit akarsz tulajdonkép? – vallatta urát. – Miért sírsz?²⁴⁸ Miért ordítasz?²⁴⁹ Nem értelek.

Keményen beszélt. Most szünetet tartott. És gyengébb hangon:

– Jól van, nem megy férjhez. És aztán? Sok lány nem megy²⁵⁰ férjhez. Harmincöt éves, még²⁵¹ mindig jöhet valakije. Sohasem lehet tudni. Akkor, mikor legkevesbé²⁵² várjuk. Szólítsam meg az embereket az uccán, vagy apróhirdetést tegyek az ujságba? Egy Vajkay lánynak.²⁵³ Ugyan, eredj kérlek.

Anya elhallgatott. Ákos várta, hogy csak beszéljen. Jólesett a száva, minél kíméletlenebb²⁵⁴ volt, annál jobban. Csak még erősebben vágná-verné.

15 Majd folytatta az asszony:²⁵⁵

²⁴⁵ [E] [Ny] [nincs vessző]

²⁴⁶ [E] [Ny] [nincs vessző]

²⁴⁷ [E] [nincs vessző]

²⁴⁸ [E] vallatta. Miért sírsz.

[Ny] urát. Miért sírsz?

²⁴⁹ [Ny] ordítasz?

²⁵⁰ [E] Sok lány megy [sajtóhiba]

²⁵¹ [E] éves. Még

²⁵² [E] amikor a legkevesbbé

²⁵³ [Ny] Vajkay-lánynak.

²⁵⁴ [Ny] kíméletlenebb

²⁵⁵ [E] Majd folytatta az asszony: 9 [sajtóhiba] – Vagy

- Vagy férjhez megy. No mondjuk. Tegyük fel. Akár<h>kihez, aki kéri. Mert ilye<n>_ct mindig lehet találni. Azt hiszed, a mai házasság olyan menyország? Hernád Janka férjhez ment. Záhoczkyne mesélte, hogy multkor kisírt szemmel jött a nőegyleti bálba. Elvette
 5 egy <kártyás>_c <↓:....:↓>_c ↓:kártyás:↓ semmiházi, félév alatt <hog>_c <elverte>_c ↓:elkártyázta:↓ a hozományt <↓:egy silány[?]:↓>_c <...>_c most aztán ott vannak. Proszner Magdát <ez é> veri az ura. Veri kérlek és iszik. <Szegény>_c Szilkuthy Biri esetét ismered. Ma itt volt és kitálalt. ↓:Kár, hogy nem hallottad:↓ Ezt akarod annyira? Nem
 10 csak maradjon nálunk, sohasem lesz boldogabb, mint itt. Ha már az Isten is ↑:igy:↑ rendelte. Hisz annyira megszokott bennünket.

- <... ..>_c ↓:Az utcán <... ..>_c közvetlen <az>_c ablakuk alatt ↓:részegek kurjongattak,↓:↓ Talán a párducok egy csoportja <... ..>_c Megvárták, míg <csönd lesz>_c elhangzik a lárma. Az asszony
 15 <tűnődött, sokáig>_c töpregett, <vissza>_c ↑:mindig:↑visszatérve a kiinduló gondolatra:

- Vagy férjhez megy. No, mondjuk. Tegyük fel. Akárkihez, aki kéri. Mert ilyent mindig lehet találni. Azt hiszed, a mai házasság olyan mennyország?²⁵⁶ Hernád Janka férjhez ment. Záhoczkyne mesélte, hogy multkor kisírt szemmel jött a nőegyleti bálba. Elvette egy kártyás semmiházi, félév alatt elkártyázta a hozományt, most aztán ott vannak. Proszner Magdát veri az ura. Veri kérék és iszik. Szilkuthy Biri esetét ismered. Ma itt volt és kitálalt. Kár, hogy nem hallottad. Ezt akarod annyira? Nem, csak maradjon nálunk, sohase²⁵⁷ lesz boldogabb, mint itt. Ha már az Isten is így rendelte.
- 10 Hisz annyira megszokott bennünket.

Az uccán, közvetlen²⁵⁸ ablakuk alatt, részegek kurjongattak, talán a párducok egy csoportja, mely arra haladt éji útján. Megvárták, míg²⁵⁹ elhangzik a lárma.

- Vajkayne²⁶⁰ töprengett,²⁶¹ mindig visszatérve a kiinduló gondolatra.
- 15

²⁵⁶ [E] [Ny] menyország?

²⁵⁷ [E] sohasem

²⁵⁸ [E] közvetlenül

²⁵⁹ [Ny] míg

²⁶⁰ [Ny] [A] Valkayne [sajtóhiba]

²⁶¹ [E] lárma, az asszony töprengett,

- ↑:Képtelen dolgokat mondottál.:↑ Nincs-e meg mindene, amit szeme szája <meg>_c kíván? Kilenc ruhája ↓:van:↓, kettőt az idén csínáltattam, |és:| öt pár cipője. <Remek[?]>_c Összel <nagyon> <szerebbe volna az> <azt>_c ↓:meg[?] <...>_c:↓ kérte, vegyem meg <neki>_c
- 5 a <remek[?]> gyönyörű kék tollboáját, hát megvettem neki, azonnal, ebben a <nagy> ↓:rettenetes:↓ drágaságban is, pedig 14 forint|ba:| <50 krajcárba>_c került. Nem járatjuk e tisztességesen, ahogy hozzánk illik? Takarékoskod<n>_cunk <kell>_c ↓:az igaz:,↓ mert nehéz az élet. De amit hoztam ehhez a házhoz, az az övé, az ő hozománya, senkise nyúl hozzá. |:Minden <...> krajcárom félrettem, <a jót> dolgoz [szakadás:] napjaim, <...>_c a jót <is> elvonom maga[szakadás:] [elmosódott: ...] neki és [elmosódott: ...] minden, amit kedvel |:, a legj[szakadás:] <Bűn ↑:volt:↑ az, amit mondtál. Bűn volt és [szakadás:]>_{tc}
- 15 <Az asszony [...]>_{tc}

- Képtelen dolgokat mondottál. Nincs-e meg mindene, amit szem-szája²⁶² kíván? Kilenc ruhája van, kettőt az idén csináltattam és öt pár cipője van.²⁶³ Ősszel kérte, vegyem meg a gyönyörű kék tollboáját, hát megvettem neki, azonnal, ebben a rettenetes drágaságban is, pedig 14 forintba került. Nem járatjuk-e tisztességesen, ahogy hozzánk illik? Takarékoskodtunk, az igaz, mert nehéz az élet. De amit hoztam ehhez²⁶⁴ a házhoz, az övé, az ő hozománya, senki se²⁶⁵ nyúl hozzá. Minden krajcárom félreteszem, dolgozom öreg napjaimra, a jót is elvonom magamtól, hogy neki maradjon minden, amit kedvel, a legjobb. Vagy nem neveltettük? Elvégezte iskoláit, magam tanítottam zongorára, ebben nem sokra haladt, de mindenki elismeri, hogy finom, művelt leány.²⁶⁶ És hogy kézimunkázik. Sok²⁶⁷ szülő büszke lenne rá. Nézd ezeket a remek terítőket. Mind²⁶⁸ tőle való. Bűn volt, amit mondottál. Bűn és ostobaság.
- 15 Most keresett²⁶⁹ valamit emlékeiben. Hosszú szünet után szólt csak:
- Ötéves korában leesett a padlás följárójáról,²⁷⁰ bezúzta koponyáját. Koponyarepedéstől, agyrázkódástól tartottak. Emlékszel, lehivattuk²⁷¹ a pesti tanárt is. Két álló hónapig raktam szegény,²⁷²
- 20 véres fejcskéjére a jegestömlőt,²⁷³ elcsigázódtam, tönkrementem. Engem vádolsz? Most is mindig vele jövök-megyek.²⁷⁴ Ő az én egyet-

²⁶² [E] szeme, szája

²⁶³ [E] [Ny] cipője.

²⁶⁴ [E] ehez [*sajtóhiba*]

²⁶⁵ [E] sem

[Ny] senkise

²⁶⁶ [E] lány.

²⁶⁷ [E] kézimunkázik, sok

²⁶⁸ [E] terítőket, mind

²⁶⁹ [E] Most az asszony keresett

²⁷⁰ [E] feljárójáról,

²⁷¹ [E] Emlékszel? Lehivattuk

²⁷² [E] raktam a szegény,

[Ny] raktam a szegény [*nincs vessző*]

²⁷³ [Ny] fejcskéjére jegestömlőt,

²⁷⁴ [E] jövök, megyek.

len barátnőm. Mi lenne nélküle az életem. Csak azt tudom, hogy szeretem és jobban már nem lehet szeretni senkit.

Új²⁷⁵ rohamot kezdett, az apa felé fordulva.

– És te is szereted őt, apa, nagyon szereted.²⁷⁶ Hiába beszélsz,
 5 öreg, kedves apuska. Akkor, mikor az történt, magad sürgönyöztél a tanárért, éjfélkor futottál el, mint²⁷⁷ az örült és ugráltál, mikor a tanár azt mondta, hogy már nincs is rá szükség. Tavaly²⁷⁸ is mit csináltál, mikor elrontotta kicsit a gyomrát. És mindig magad kísérted iskolába, nagylánykorában²⁷⁹ is. Ha pedig nem jött haza pont
 10 félegyre, attól²⁸⁰ féltél, hogy elgázolta a kocsí. Vastag ruhákat vettél neki, hogy meg ne fázzék és miattad járt vastag harisnyákban²⁸¹ is, szegényke. Egészen mulatságos voltál. Kinevettünk a leányoddal. Jaj be jól kacagtunk sokszor. Nincs igazam?

Ákos bágyadtan²⁸² mosolygott.

15 – Nem ez a hiba,²⁸³ – folytatta az asszony – hanem²⁸⁴ abban tényleg hibás vagy, hogy kerülöd az embereket. Utóbb egészen elvadultál, úgy élsz, mint egy embergyűlölő. Nem lehet ilyen elzárkózottan élni, mint mi. Ő is szeretne társaságba járni, csak nem mondja. Miatad kuksol folyton itthon. Azt hiszi, hogy te ideges vagy, ezért nem
 20 megy sehová. Nélküled különben sem akar. Pedig látod, mennyire szeretnek, tisztelnek, becsülnék. Környey, Priboczay,²⁸⁵ Füzes Feri. Meg aztán – és itt gondolkozott – mindenki.²⁸⁶ Határozzuk el, hogy

²⁷⁵ [Ny] Új

²⁷⁶ [E] [Ny] apa, nagyon, nagyon szereted.

²⁷⁷ [E] futottál, el mint

²⁷⁸ [E] [Ny] szükség. Pacsirta mosolygott. Milyen kedvesen mosolygott. Tavaly

²⁷⁹ [E] nagylány korában

²⁸⁰ [E] [Ny] félegyre, idegeskedtél, hogy elveszett, attól

²⁸¹ [E] harisnyákba

²⁸² [E] higgadtan

²⁸³ [E] [Ny] [nincs vessző]

²⁸⁴ [Ny] asszony –, hanem

²⁸⁵ [E] Pribocsay, [sajtóhiba]

²⁸⁶ [E] [Ny] Meg aztán mindenki.

hetente legalább egyszer társaságba járunk és elvisszük őt. Aki²⁸⁷ nem mutatkozik, azt elfelejtik. Egy kis változatosság kell. Akkor minden másképp lesz. Jó?

Örült, hogy felesége legyőzte őt érvekkel és most, hogy²⁸⁸ a ne-
 5 vetségesség utolsó derítő motívumát²⁸⁹ is fölhozta,²⁹⁰ Ákos vissza-
 vonult, boldogan megadta magát.

– Mért²⁹¹ nem beszélsz? – unszolta az asszony.

Az öregúrnak már nem volt szüksége vigasztalásra. Megenyhült,
 el is álmosodott, talpa²⁹² fázott az áthidegülő padlón. Lassan, im-
 10 már egészen kijózanodva azoktól a hullámbázásoktól, melyek vérét
 fölkorbácsolták,²⁹³ az ágy felé ment s ernyedten²⁹⁴ a dühkitöréstől²⁹⁵
 végigfeküdt rajta.

Kellemes volt feküdni, már csak azért is, mert nem kellett szem-
 benéznie feleségével. Szégyelte az előbbi komédiázást, a pipogya,
 15 érzelgős szószátyárságot, melyet csak részeg engedhet meg magának,
 a józan pironkodik miatta. Valósággal elbűjt az ágyban, paplanát
 szájaig felhúzza. Figyelt, mi történik most.

Felesége²⁹⁶ azonban kifogyott a szóból. Ült a zsöllyében.

Most ő szerette volna, ha ura megerősíti abban, amit mondott,²⁹⁷
 20 vagy ellene támad. Új szavakat várt, új szempontokat, melyek tá-
 mogatják az övéit, vagy végkép megdöntik. Mert bármily szilárd
 hangon beszélt, belül egyáltalán²⁹⁸ nem volt biztos. A fortélyos ügy-

²⁸⁷ [E] el is vesszük őt, aki

²⁸⁸ [E] most, hogy [sajtóhiba]

²⁸⁹ [E] derítő és jövőnyitó motívumát

[Ny] derítő, jövőnyitó motívumát

²⁹⁰ [E] [Ny] felhozta,

²⁹¹ [E] – Miért

²⁹² [E] álmosodott, a talpa

²⁹³ [E] felkorbácsolták,

²⁹⁴ [E] ment, ernyedten

²⁹⁵ [E] dühkitöréstől,

²⁹⁶ [E] Az asszony

²⁹⁷ [Ny] [nincs vessző]

²⁹⁸ [E] [Ny] egyáltalában

védi érvelések, a ravaszul,²⁹⁹ gyanúsan-lendületes,³⁰⁰ mindig neki-fohászzkodó védőbeszédék szerkezetében, építésében, úgy tetszett, mégis volt valami hézag, mely üresen maradt, valami rés, melyet ki kellett volna tölteni. De Ákos nem visszhangozta³⁰¹ a jóságos

5 szóáradatot, mellyel felesége elkábította őt.

Igy³⁰² magára maradt és kínzóbb gondolatok mardosták, mint urát, kit ő vigasztalt meg. Fölkelt,³⁰³ mintha kérdené, ki segíthet rajta, ki segíthet őrajtuk.³⁰⁴ És minden eszébe jutott, mindenki eszébe jutott. Még Ijas Miklós is,³⁰⁵ egy pillanatra, ki oly szíves-
 10 nek³⁰⁶ mutatkozott.

De a gondolatot azonnal elvetette. Ő még gyermek, alig huszon-négy éves.

Ákos némán feküdt.

Mégis csak a nőnek kellett újra megszólalnia. Mintegy önma-
 15 gának mondta, összefoglalva mindazt, ami a vitának eredménye.

– Mi nagyon szeretjük őt,³⁰⁷ – hangsúlyozta – mind a ketten.³⁰⁸

És ha ezerszer is jobban szeretnénk, akkor...

– Akkor? – segített neki Ákos, lehúzza szájáról a paplant,³⁰⁹ mert kíváncsi³¹⁰ volt – mi³¹¹ lenne akkor?

20 – Akkor,³¹² – sóhajtott anya – mit csinálnánk³¹³ akkor?³¹⁴ – kérdezte.

²⁹⁹ [E] érvelések, ravaszul,

³⁰⁰ [E] gyanúsan lendületes

³⁰¹ [E] visszhangozta

³⁰² [Ny] Így

³⁰³ [E] Felkelt,

³⁰⁴ [E] [Ny] ő rajtuk.

³⁰⁵ [E] [nincs vessző]

³⁰⁶ [Ny] szívesnek

³⁰⁷ [E] [nincs vessző]

³⁰⁸ [E] [Ny] mindketten.

³⁰⁹ [A] [nincs vessző]

³¹⁰ [Ny] kíváncsi

³¹¹ [E] volt, mi

³¹² [E] [Ny] [nincs vessző]

³¹³ [E] anya – mit mit csinálnánk [sajtóhiba]

³¹⁴ [E] akkor.

– Igaz,³¹⁵ – mondta Ákos zengéstelen, reménynélküli hangján – mit³¹⁶ csinálnánk? Semmit sem csinálnánk. Mindent megtettünk.

Mindent megtettünk, gondolta az asszony, mindent, ami ember-től telt, mindent³¹⁷ elszenvedtünk.

5 És körülnézett. De Ákos megint hallgatott.

Látta, hogy immár egyedül áll a szobában, egyedül az³¹⁸ egész világon, azzal, ami fáj,³¹⁹ és szívét olyan kétségbeesés szorította, hogy majd összeroskadt.

De tekintete ekkor önkénytelenül³²⁰ odatévedt az ébenfa-feszü-
10 letre³²¹ mely az összetolt³²² hitvesi ágyak³²³ fölött lógott³²⁴ a falon.

A fekete fa-alapon csüngött a drága, elsanyargatott test, olcsó gipszből mintázva,³²⁵ aranyfüsttel befuttatva, úgyhogy³²⁶ a sovány bordák, a kintől³²⁷ kifelé roskadó mellkas, a halálos verejtéktől csap-
zott, dús férfihaj is aranyosan csillogott.

15 Évtizedek óta nézte őket az ájult Istenember,³²⁸ élete és halála határmesgyéjén. Ismerte minden szavukat, minden mozdulatukat s³²⁹ ő, ki a szíveket és veséket vizsgálja, tudta, hogy most nem³³⁰ hazudtak.

315 [E] [Ny] [nincs vessző]

316 [Ny] hangján –, mit

317 [E] telt és mindent

318 [E] [Ny] egyedül, szinte az

319 [E] [Ny] [nincs vessző]

320 [E] önkéntelenül

321 [E] ébenfa feszületre,
[Ny] ébenfa-feszületre,

322 [E] mely összetolt

323 [E] ágyuk

324 [E] [Ny] lógott,

325 [E] kimintázva,

326 [E] [Ny] úgy, hogy

327 [E] bordák s kintől [sajtóhiba]

328 [E] istenember [nincs vessző]

329 [E] [Ny] és

330 [E] [Ny] sem

Karjait hősien vetette szét a keresztfán, fölstenítve minden emberi fájdalmat, az egyetlen mozdulattal, melyet csak ő tett, mióta áll a világ. De a feje³³¹ a mingyárt³³² beálló dermedet³³³ közönyében bukott előre és arca már megkövült a kínszenvedéstől. Nem nyújthatta e nő³³⁴ felé sem segítő kezét.

Jelenléte azonban mégis nagy volt, igaz valóság ebben a polgári szobában, hol minden kicsiny volt,³³⁵ s egy³³⁶ világtörténeti tragédia magasztosságát,³³⁷ a lángész és forró szeretet³³⁸ végtelenségét árasztotta az édes Jézus, ki a boldogtalanokért jött a világra és meghalt azokért, akik³³⁹ szenvednek.

Az asszony egy lépést tett a feszület felé. Szemében pedig most először³⁴⁰ csillant meg egy igen kis könny. Ismét ő kezdte.

– Imádkozni kell,³⁴¹ – mondta³⁴² maga elé, inkább magának – hinni³⁴³ kell Istenben, ki megváltott bennünket, mindnyájunkat. Én sokat imádkozom. Éjjel, ha fölébredek és nem tudok aludni, mindig imádkozom. Akkor megkönnyül a szívem³⁴⁴ és hamar elalszom. Imádkozni kell, apa,³⁴⁵ és hinni. Isten megsegíti majd őt. És³⁴⁶ megsegít bennünket is.

³³¹ [Ny] De feje

³³² [E] [Ny] mindjárt

³³³ [E] dermedett

³³⁴ [E] Nem is nyújthatta a nő

³³⁵ [E] [Ny] [*nincs vessző*]

³³⁶ [E] egy,

³³⁷ [E] [*nincs vessző*]

³³⁸ [E] [Ny] forrószereket

³³⁹ [Ny] a kik

³⁴⁰ [E] először [*sajtóhiba*]

³⁴¹ [E] [Ny] [*nincs vessző*]

³⁴² [E] mondotta

³⁴³ [Ny] magának –, hinni

³⁴⁴ [E] [Ny] És akkor olyan könnyű a szívem

³⁴⁵ [E] [Ny] [*nincs vessző*]

³⁴⁶ [E] [Ny] őt és

Ákos erre nem szólt semmit. Nem³⁴⁷ mintha nem értett volna egyet feleségével. Vallásos lélek volt ő is, különösen negyvenéves³⁴⁸ kora óta, buzgó katolikus, ki minden husvétkor gyónt s³⁴⁹ magához vette az Úr szent testét, de Sárszezen az volt a szokás, hogy a férfiak szemérmes kegyelettel takarták el vallásos voltukat, mint a könnyüket, csak a nők mutogatták, de tőlük ezt meg is követelték.

Anya eloltotta a villanyt, lefeküdt az ágyba. Ő is magára vonta a paplant³⁵⁰ a szájáig.

Nem döntötték el azt, amit akartak. Semmi megoldásra sem jutottak, de legalább elfáradtak. Ez is volt valami.

Vagy három percig hallgattak.

Aztán Ákos fölült³⁵¹ ágyában.

– Te,³⁵² – mondta jelentősen – megint³⁵³ láttam.

Az asszony tudta,³⁵⁴ kiről van szó.

15 – Igen?

– Ott ült a Baross kávéházban.³⁵⁵ Köszönt.³⁵⁶

– És te?

– Visszaköszöntem. Hogy ne higgye.³⁵⁷ Ivott.

– Már iszik is,³⁵⁸ – biggyesztette el száját Vajkayné.

20 – Mindig mondtam,³⁵⁹ – szólt Ákos – hogy³⁶⁰ nem lesz jó vége.

Rossz³⁶¹ bőrben van. Nem él az soká.

³⁴⁷ [Ny] Nem,

³⁴⁸ [E] [Ny] negyven éves

³⁴⁹ [E] [Ny] Husvétkor gyónt és

³⁵⁰ [E] [Ny] paplant,

³⁵¹ [E] felült

³⁵² [E] [Ny] [nincs vessző]

³⁵³ [Ny] jelentősen –, megint

³⁵⁴ [E] asszony ismét tudta,

³⁵⁵ [E] [Ny] Baross-kávéházban.

³⁵⁶ [E] Köszönt,

³⁵⁷ [E] [Ny] higgye.

³⁵⁸ [E] [Ny] [nincs vessző]

³⁵⁹ [E] [Ny] [nincs vessző]

³⁶⁰ [Ny] Ákos, hogy

³⁶¹ [E] Rosz

Évek óta tárgyalták Cifra³⁶² Géza sápadtságát, soványságát, titkos betegségét, mely időnként³⁶³ váltakozott és mindig megjósolták közeli halálát is, márciusra,³⁶⁴ októberre. De a kis vasúti³⁶⁵ tiszt csak édegett, otromba barátjaival, el nem³⁶⁶ múló³⁶⁷ náthájával

5 és gyógyíthatatlan zavarával. Ákos gondolkozott.

– Az Isten nem ver bottal,³⁶⁸ – tette hozzá és lefeküdt.

Majd megint fölült.

– Ég a pokol,³⁶⁹ – mondta tréfásan.

A gyomra égett, kegyetlenül, nyelve tövéig. Szódabikarbónát vett
10 be s oly ügyetlenül, hogy hálóingére hullt, bepiszkította állát. A fehér port rágt a fekete fogaival.

Nem gyújtották meg a mécsest. De nélküle sem volt sötét. A leengedett redők résein átszüremkedett a világosság, a falon fényes léniák inogtak és az uccáról a piacra³⁷⁰ haladó parasztszekerek
15 zaja hallatszott be.

Megvirradt.

³⁶² [E] Cziffra

³⁶³ [E] időnkint

³⁶⁴ [E] halálát márciusra,

³⁶⁵ [Ny] vasuti

³⁶⁶ [E] elnem

³⁶⁷ [Ny] muló

³⁶⁸ [E] [Ny] [*nincs vessző*]

³⁶⁹ [E] [Ny] [*nincs vessző*]

³⁷⁰ [Ny] utcáról piacra

<9<7>8> |:104:|

- ↓:lassabban:↓ mennek ↓:halkabban beszélnek:↓ <a levegőben valami bánatos aléltság->_{tc} ↓:s látszóan csalódnak <és> abban, a nap-:↓ban, mely <már>_{tc} vége felé közeledik, mint mindenben. <↑:Csak a vacsora vár rájuk meg a lefekvés:↑>_{tc} Bánatos aléltság <van>_{tc} ↓:meg:↓ a levegőben. <<Az> <Egy> <k>Kocsi>_{tc} ↑:Béerkocsi:↑ dőcög <az>_{tc} elcsigázott lóval, mely reggel még szaladni <is>_{tc} tudott. <Ők>_{tc} ↓:De ez a szomorúság nem veri le őket, hanem annál inkább érzik:↓ érzik <ezt és <örülnek>>_{tc} ↑:saját:↑ saját vidámságuk<nak>at,
- 10 reményük<nek>|:et:|. <<A verőfényfutó-lelkek> <Villanyos gyorsasággal> <sietnek> <el>>_c ↓:<Fürgén>_c <r>Ruganyosan lépdelenek:↓ tomp<a>ult embertársaik között, kiket elhagytak az egyenlőtlen versenyben, ránevetnek a villanyfényre

TIZENEGYEDIK FEJEZET¹

*(melyben a kései ébredésről, az esőről van szó
és a párducok ismét megjelennek).²*

Akik éjszaka élnek, a boldog fővárosokban és nappal alusznak, a
5 korhelyek,³ megszokják, hogy fölnyitván szemüket⁴ ismét sötét
van köröttük, ismét az éjszakát látják, melytől előző nap búcsút
vettek.

Ez az ő fekete reggelük. Nem ijednek meg tőle. Nyújtózva kö-
szöntik, álmos kezükkel meggyújtják a lámpát, fürdőszobájukba⁵
10 sietnek, ott mosdanak, borotválkoznak, szekrényük előtt öltözköd-
nek és frissen lépnek ki a homályos uccára. Az emberek, kik itt
mozognak, már fáradtak a napi lótas-futástól,⁶ eltörődtek a sok
tárgyalásban, veszekedésben, zabálásban, hátuk mögött sok-sok
óra, reggeli és ebéd, csak a vacsora, meg a lefekvés van előttük. Las-
15 sabban⁷ mennek, halkabban beszélnek és láthatóan⁸ csalódtak
már a napban, mely vége felé közeledik, mint mindenben. Bérko-
csi dőcög, elcsigázott lóval, mely reggel még szaladni is tudott.⁹
Bánatos aléltság remeg a levegőben. De ez a szomorúság nem veri
le őket, hanem annál inkább érzik saját vidámságukat, reményü-
20 ket. Ruganyosan lépkednek tompult embertársaik között, kiket el-
hagynak¹⁰ az egyenlőtlen versenyben, ránevetnek a villanyfényre,

¹ [E] TIZEDIK FEJEZET, [sajtóhiba]

[Ny] FEJEZET,

² [E] megjelenek.)

[Ny] megjelenek.)

³ [E] [nincs vessző]

⁴ [E] szemüket,

⁵ [E] fürdőszobájukban

⁶ [E] lótas-futástól, [sortörésnél]

⁷ [E] [új bekezdés] Lassabban

⁸ [E] [Ny] látszóan

⁹ [E] szaladni se tudott.

¹⁰ [E] elhagytak

s eszükbe jut a verőfény, <melyet>_{tc} hátat fordítottak, <megfür>_{tc} lubickolnak az életkedvben s könnyedén, boldogan ↓:kajánul:↓ fordulnak be egy <világos> <↑:mulató, vagy kaszinó:↑>_{tc} ↑:rikítóan világított mulatóhely:↑ márvánnyal <be>rakott előcsarnokába, hová
 5 <a hamvadó>_{tc} szenvedélyük, vagy foglalkozásuk szólítja és folytatják <azt>_{tc} amit tegnap elkezdték.

- [b] <De> ↓:↓:Annak:↓ azonban:↓ aki nem így él ↓:|, :| valahol a vidéken:↓ s mindig reggel ébredt, <annak>_{tc} az ilyen kései fölkelés csupa riadalom, önvád, szomorúság. [b] Amint az ablakra
 10 pillant, mely még sötét, azt hiszi, hogy <éjs> <meg>_{tc} nem virradt meg s tovább akarna aludni |:, belefeküdni a második éjszakába is, mely addig mindig ágya volt.:| [b] Testét nem elégítette ki <az éjs>_{tc} a nappali pihenés. Aztán egyszerre eszébe jut minden. Az, hogy <milyen>_{tc} ↓:micsoda:↓ rendkívüli dolgok történtek <az>_{tc}
 15 előző éjszakán, melyet ébren töltött, micsoda poharak, kártyák, szavak forogtak, micsoda új irányba kanyarodott élete s még át se gondolhatta ezt, meg sem foghatta, már is talpra kell szökkennie, mert az elmulasztott <kötelesség>_c ↓:idő:↓ gondolata bántja, sarkalja a kötelesség, hogy jóvátegye hibáját, vagy elintézzze teendőit
 20 s behelyezkedjék a rendes kerékvágásba. Ámolyogva <föl>_{tc} kel, de <nem ismeri>_{tc} {sem az utcát,} sem <a>_c szobáit sem <a megszokottabb> ↓:meghitt:↓ tárgyait |:sem az utcát,| nem ismeri föl. Minden↑:en:↑ <olyan>_{tc} mintha vékony koromréteg lenne. Nem látta a napfényt, mely ↓:időközben:↓ természetes<en>_c ↓:módon:↓
 25 elhamvad<ott>_c ↓:t:↓, <a világosságot,>_{tc} ↓:neon <fény <töltötte>_c:>:↓ mely megfeketedetts tudta nélkül>_{tc} ↓:köszöntötte a:↓ reggelt és delet, mely tudta nélkül

eszükb¹¹ jut a verőfény, melynek hátat fordítottak, lubickolnak az életkedvben és könnyedén, boldogan, majdnem¹² kajánul fordulnak be egy rikítóan világított mulatóhely márvánnyal rakott előcsarnokába, hová szenvedélyük,¹³ vagy foglalkozásuk szólítja s

5 folytatják tegnapi életüket.

Annak azonban, ki nem így élt, valahol vidéken s mindig reggel ébredt, az ilyen kései fölkelés csupa riadalom, önvád, szomorúság.

Amint az ablakra pillant, mely még sötét, azt hiszi, hogy nem virradt meg¹⁴ s tovább akar aludni, befeküdni¹⁵ a másik éjsza-
10 kába is, mely eddig¹⁶ mindig ágya volt.

Testét nem elégítette ki a nappali pihenés. Aztán egyszerre eszébe jut minden. Az, hogy micsoda rendkívüli¹⁷ dolgok történtek előző éjszakán, melyet¹⁸ ébren töltött, micsoda poharak, kártyák, szavak forogtak, micsoda új irányba kanyarodott élete,¹⁹ és még át sem
15 gondolhatta ezt, meg sem foghatta, máris talpra kell szökkennie,²⁰ mert az elmulasztott idő gondolata bántja, sarkalja a kötelesség, hogy jóvátegye²¹ hibáját²² vagy elintézzze teendőit s belehelyezkedjék a rendes kerékvágásba. Ámolyogva²³ kel, de sem szobáit, sem meghitt tárgyait, sem az uccát nem ismeri föl.²⁴ Minden
20 mintha vékony koromréteg lenne. Nem látta a napfényt, mely időközben természetes módon elhamvadt, nem köszöntötte a reggelt és delet, mely tudta nélkül megfeketedett s most csak pörnyéjét,

¹¹ [E] villanyfényre és eszükb¹¹

¹² [E] könnyedén, majdnem

¹³ [E] [nincs vessző]

¹⁴ [E] virradt még

¹⁵ [E] belefeküdni

¹⁶ [E] addig

¹⁷ [Ny] rendkívüli

¹⁸ [E] történtek az előző éjszakán, amelyet

¹⁹ [E] [Ny] [nincs vessző]

²⁰ [Ny] szökkenie,

²¹ [E] jóvá tegye

²² [E] [Ny] hibáját,

²³ [E] [új bekezdés] Ámolyogva

²⁴ [E] fel.

megfekedett [*sic!*] |,;| <s>_c csak pörnyéjét, kiégett salakját hagy<t>↓:v:↓a hátra, ↓:...:↓ ijedelmes meglepetésként. |:<Nem>_c ↓:Azt sem:↓ tudja <e>, éhes-e, jóllakott-e, <fény>_c meleg-e van e
 5 [*sic!*], vagy fázik.:| <Sokáig>_c ↓:Igy:↓ <ide-oda bandukol>_{tc} ↓:ténfereg:↓, míg megtalálja helyét [*elmosódott*: [...] ↓:...:↓] s akkor veszi észre, hogy <nagyon> kábult, fáj a feje <s ösz[?]>_{tc}

- [b] Az asszony|:t|, ki késő délután, őt <után>_{tc} ↓:felé:↓, nyitotta fel szemét, ilyenféle érzések marcangolták. Ő ébredt [*szakadás*: ...]
 10 először. Ura még <mélyen>_{tc} aludt. [b] Halkan kilépett az ágyból <, nehogy felébressze őt>_{tc}, felöltötte <háziruháját> <↓:... ... ↓> ↑:... ... ↑>_c ↓:barhent ruháját:,↓ bekötötte fejét <,>. <t>Takarításhoz fogott ↓:mint <valami>holmi öreg cseléd:↓. Kezében <a szemét>_{tc}:↓:szemét:|lapáttal, seprűvel, szobáról-szobára <járt.>_{tc}
 15 ↓:csoszogott:↓ <Sok dolga akadt.>_{tc} [b] A zongorán, két felől, <még mindig>_{tc} ↓:még mindig:↓ égett a két lámpa, melyet tegnap meggyújtott és elfelejtett eloltani, <s a szalónban is>_{tc}. Egész éjszaka, egész nap virrasztottak ↓:itt:↓ a lángok. <Fejét csóválva>_c <oltogatta>_{tc} <s>Szemrehányást tett magának a fénypazarlás miatt. [b] Másként
 20 <is>|:is| sok dolga akadt. <<Helyükre tolta az elmozdult bútorokat> <Porolt, torol> <Ezen a héten>>_c <|:Helyükre tolta az elmozdult bútorokat.:|>_c <t>Többször előfordult <ezen> ↓:ezen:↓, a ↓:héten:,↓ ho<e>gy> egyik szoba székeit átvitték a másikba, <most vis> ezeket ki kellett választani, odatenni, hol évtizedek óta álltak. Pacsirta
 25 munkáját, a <zöld>_c horgolt ↓:kék:↓ terítőt, ↓:mely alatt megtalálta a kamrakulcsot:↓ <is> sokáig kereste, míg előkerült, <majd a>_{tc} ↓:Ezt:↓ |:rá:|borította:| a tükör márványlapjára |:rá:|borította} <és föléje>_{tc}, lenyomatva a két kapcsos arcképal<n>bummal. <<Sietve dolgo> <Sokszor>>_c <k>Körül nézett, nem maradt e valami jel, mely
 30 elárulná őket. Még csak <<a zongorát kellett> <bezárni, kulccsal. A kulcsot bevitte urának> <zongorát> <a zongor>>_c ↓:a:↓ zongorát kellett letakarítani, <félretenni>_{tc} elrakni róla a hangjegyfüzeteket, lecsukni, bezárni kulccsal. A kulcsot bevitte a hálószobába, átadta urának, ki <már>_c ↓:már:↓ ébre<n>dezett <volt <↓:és:↓> <Ö>>_c
 35 <|:Betette, oda ahol állt, éjjeli szekrénye fiókjába.:|>_{tc}

kiégett salakját hagyta hátra ijedelmes meglepetésként. Azt sem tudja, éhes-e, jóllakott-e, melege van-e,²⁵ vagy fázik. Így²⁶ ténfereg, míg megtalálja a helyét²⁷ térben és időben s²⁸ akkor veszi észre, hogy kábult, fáj a feje.

- 5 Az asszonyt, ki késődelután²⁹ öt felé nyitotta föl³⁰ szemét, ilyenféle érzések marcangolták. Ő ébredt először. Ura még aludt.

Vigyázatosan³¹ kilépett az ágyból, felöltötte barhent³² ruháját, bekötötte fejét. Takarításhoz fogott, mint holmi öreg cseléd. Kezében szemétlapáttal, seprővel szobáról-szobára csoszogott.

- 10 A zongorán még mindig égett a két lámpa, melyet tegnap meggyújtott.³³ Egész³⁴ éjszaka, egész nap virrasztottak itt a lángok. Szemrehányást tett magának,³⁵ a fénypazarlás miatt.

- Sok³⁶ dolga akadt. Többször előfordult ezen a héten, hogy egyik szoba székeit átvitték a másikba, ezeket ki kellett választani, oda-
 15 tenni, hol³⁷ évtizedek óta álltak. Pacsirta³⁸ munkáját, a terítőt,³⁹ mely alatt megtalálták a kamrakulcsot, sokáig kereste, míg megkerült. Ezt ráborította a tükör márványlapjára, lenyomtatva a két kapcsos⁴⁰ arcképalbummal. Nézelődött, nem maradt-e valami jel, mely elárulná őket. Még csak a zongorát kellett letakarítani, elrakni

²⁵ [E] [*nincs vessző*]

²⁶ [Ny] Így

²⁷ [E] [Ny] megtalálja helyét

²⁸ [E] és

²⁹ [E] [Ny] késő délután

³⁰ [E] fel

³¹ [Ny] Halkan

³² [E] barchent

³³ [Ny] meggyújtott és elfelejtett eloltani.

³⁴ [E] meggyújtott és elfelejtett eloltani, egész

³⁵ [E] [*nincs vessző*]

³⁶ [E] [Ny] Másként is sok

³⁷ [E] ahol

³⁸ [E] [*új bekezdés*] Pacsirta

³⁹ [Ny] terítőt,

⁴⁰ [E] kétkapcsos

- Itt <a hálósobában>_{tc} <↑:anya:↑> letérdelt <a padlóra>_{tc} és <egy> ronggyal tisztogatta-síkálta a piszkos, nyálas, szivarhamus padlót, szedegette a pénzdarabokat, a bankókat, melyek szerteszéjjel hevertek. <<Pacsirta> Sietve,>_c <z>Zörögve <<t>, <idegesen>>_c takarított.
- 5 Ákost ez a zaj <<ocsúdtatta> <↓:ocsúdtatta:↓> a valóra. Lüktetett feje, halk élmélygések futottak gyomrából szájáig és vissza, gyakran nyelt. Komoran, igen gyorsan felöltözött.>_{tc} <keltette föl egészen.> <Kom>>_c ↑:kergette ki az ágyból.:↑

<99> 106

- 10 Hamar felöltözködött, közönyös dolgokról beszélt.
- <Hol a sűrűfésű?>_{tc} |: Hány óra?:|
 - <Ott a tükörfiókban fiam.>_{tc} |:Félhét.:|
- Amint a tükör<f>ben megpillantotta <állát bajsát, száját,>_{tc} állát, melyen még most is ott látszott <a fehér>_{tc} a szodabikarbóna, <el-
- 15 komorult>_c <↓:arca elsötétedett:↓>_c <↑:el:↑>_c <↑:... ..↑>_c ↓:félre-nézett:↓. Gyermekesnek, ízetlennek tartotta a tegnapi jelenetet.<,>. Nem szólt róla. Felesége sem.
- Milyen sötét van – mondta.
 - Igen, későre jár. <Egy óra múlva>_{tc} ↑:Mindjárt:↑ itt a vonat
- 20 - <Hideg>_c ↓:Hűvös:↓ van.
- Igen, künn esik.
- Az asszony felhúzta a redőnyöket, szellőzött. Hideg, barátságtalan levegő csapódott be, <s a szél, mely beszállt>_{tc} <ebbe> a pállott <levegőjű szobába>_{tc} ↓:szobát[...]:↓ meglobogtatta a függönyöket <is>_{tc}.

róla a hangjegyzeteket, lezárni⁴¹ kulccsal.⁴² A kulcsot bevitte a hálósobába, átadta urának, ki már ébredezett.

Itt letérdelt és ronggyal⁴³ tisztogatta, sikálta⁴⁴ a piszkos, nyálas, szivarhamus padlót, szedegette a pénzdarabokat, a bankókat, melyek
5 szerteséjjel heverték. Zörögve takarított. Ákost ez a zaj kergette ki az ágyból. Hamar felöltözködött. Közönyös dolgokról beszélt.

– Hány óra?

– Fél hét.

Amint a tükörben megpillantotta állát, melyen még most is ott
10 látszott a szódabikarbóna, félrenézett. Gyermekesnek, ízetlennek tartotta a tegnapi jelenetet. Nem szólt róla. Felesége sem.

– Milyen sötét van,⁴⁵ – mondta.

– Igen, későre jár. Mingyárt⁴⁶ itt a vonat.

– Hűvös van.

15 – Igen, künn esik.

Az asszony fölhúzta a redőnyöket, szellőztetett. Hideg, barátságatlan levegő csapódott be a pállott szobába⁴⁷ meglobogtatva a függönyöket. Esett.

⁴¹ [E] elrakni a hangjegyzeteket, becsukni, lezárni

⁴² [Ny] letakarítani. Elrakni a hangjegyzeteket, becsukni, lezárni kulccsal.

⁴³ [Ny] ronggyal

⁴⁴ [Ny] sikálta

⁴⁵ [E] [Ny] [nincs vessző]

⁴⁶ [E] [Ny] Mindjárt

⁴⁷ [E] [Ny] szobába,

Hallani lehetett a szél füttyét, a cégérek zörgését. Gázlámpák üvegeiről csorgott az eső. Nedves, gömbölyű esernyők puffadoztak. Az emberek csatakos nadrággal cuppogtak a sárban, arcuk eltorzult, amint a viharral viaskodva tartották az esernyő nyelét.⁴⁸

- 5 Csatornák bádogszája okáda a habos vizet, mely patakokban rohant le a Petőfi-ucca gazos árkába. Veres Mihály egészségtelen, sötétes műhelyében már petróleumlámpa⁴⁹ füstölgött.

Pár percig mind a ketten⁵⁰ nézték ezt a⁵¹ képet.

– Ősz van,⁵² – szolt Ákos.

- 10 – Igen,⁵³ – felelt az asszony – egészen ősz van.

Becsukták az ablakot.

– Végy majd őszikabátot,⁵⁴ – mondta aztán⁵⁵ – mert⁵⁶ megfázol. És esernyőt is.

– Siess kérlek,⁵⁷ – sürgette Ákos.

- 15 – Látod, hogy sietek.

Nem is volt oly egyszerű rendbe hozni mindent, az öt szobát, folyosót,⁵⁸ egyheti⁵⁹ rendetlenség után.

Cseteltek-botoltak és minél inkább iparkodtak, annál lassabban ment.

⁴⁸ [E] az ernyő rudját.

⁴⁹ [E] petroleumos lámpa

[Ny] petróleumlámpa

⁵⁰ [E] mindaketten

⁵¹ [E] nézték az ezt a [sajtóhiba]

⁵² [E] [Ny] [nincs vessző]

⁵³ [E] [nincs vessző]

⁵⁴ [E] őszi kabátot [nincs vessző]

[Ny] őszikabátot [nincs vessző]

⁵⁵ [E] aztán,

⁵⁶ [Ny] aztán –, mert

⁵⁷ [E] [Ny] [nincs vessző]

⁵⁸ [E] szobát, a folyosót,

⁵⁹ [E] [Ny] egy heti

Félnyolcra járt. Ákos kezébe vette az esernyőt, kinyitotta a szobában,⁶⁰ megbizonyosodni, hogy nem⁶¹ rozsdásodtak-e meg drótjai és fölhúzta⁶² régi mogyorószín őszikabátját, mely elől-hátul bő lévén nagyon⁶³ soványnak mutatta.

5 Indulni akartak,⁶⁴ mikor hirtelenül a földre kuporodott. A ruhásszekrény hátsó lábánál megpillantott egy aranyat. Fölvette, átadta feleségének.

– Tedd el.

Az asszony pedig, ahogy az uccára értek, visszafordult a kapuból.

10 – Várj,⁶⁵ – mondta – ezt visszaviszem – és az új krokodilbőrtárcájára mutatott. – Még⁶⁶ sem akarnám. Ezzel.

– Jó,⁶⁷ – bólintott Ákos.

A szél sivalkodott. Nekiment Ákosnak, megpöndörítette és⁶⁸ ki akarta tépni kezéből az esernyőt. Szemtelenkedve belefűjt szájába,⁶⁹ úgyhogy elállt a lélekzete.⁷⁰ Az asszonyt is emelgette, ki ura után⁷¹ sántikált, hogy el ne késsék. Kocsira szálltak.

Künn az indóház elhagyott volt. Lélek sem mutatkozott.

20 Szaporázta az eső, mosta a nyári⁷² portól piszkos kocsikat, bugyborékkolt. Néhány zöld láng lobogott a pályatest fölött, az üres sínek messzeségében. Kőszénfüst szállt, a levegőben a kén sátáni szaga érzett.

⁶⁰ [E] kinyitotta szobában,

⁶¹ [E] megbizonyosodni, nem

⁶² [E] felhúzta

⁶³ [E] elől, hátul bő volt már, nagyon

[Ny] bő volt már, nagyon

⁶⁴ [E] akartak már,

⁶⁵ [Ny] [nincs vessző]

⁶⁶ [Ny] mutatott. Még

⁶⁷ [Ny] [nincs vessző]

⁶⁸ [E] [Ny] megpöndörítette, birkózott vele és

⁶⁹ [E] sipjába, [sic!]

⁷⁰ [E] úgy, hogy elállt lélekzete.

[Ny] úgy hogy elállt lélegzete.

⁷¹ [E] ki után

⁷² [E] most a nyári [sajtóhiba]

Félkilenc elmúlt,⁷³ de még egyetlen csengettyű⁷⁴ sem szólt. Sötétség⁷⁵ borult a raktárokra.⁷⁶

Csak oldalt, a táviróhivatalban⁷⁷ aranylott a lámpafény⁷⁸ az ablakokon. Itt, ezen a boldog szigeten, hová nem hatolt a szél⁷⁹ zúgása, eső nedve, idilli nyugalomban üldögéltek a távirótisztek,⁸⁰ asztaluk fölé hajolva s fantasztikus selyemhernyó-tenyésztők⁸¹ módjára gombolyították a hosszú, fehér fonalakat,⁸² melyek a világot áthálózzák és összekötik,⁸³ erős kötelékkel. Hordárok döltek a málhaházban gyalulatlan deszkaládákhoz, melyeken kátrányos
 10 ákom-bákomok komorlottak.

Vajkayék az indóház üveges tornácán ültek le egy terített asztal mellé.

Kilenc óra után Cifra⁸⁴ Géza, kinek megint éjjeli szolgálata volt,⁸⁵ – úgy látszik, valakit helyettesített⁸⁶ – kilépett az állomásfőnökségtől, melynek kenetlen ajtaja nyikorgott.

⁷³ [Ny] elmúlt,

⁷⁴ [E] csengettyű

⁷⁵ [E] Sötét

⁷⁶ [E] raktárakra.

⁷⁷ [Ny] táviróhivatalban

⁷⁸ [E] lámpafény,

⁷⁹ [E] szigete, hogyha nem hatolt szél

[Ny] hatott szél

⁸⁰ [E] [nincs vessző]

[Ny] távirótisztek,

⁸¹ [E] [Ny] selyemhernyótenyésztők

⁸² [E] vonalat,

⁸³ [E] [nincs vessző]

⁸⁴ [E] Cifra [sajtóhiba]

⁸⁵ [Ny] [nincs vessző]

⁸⁶ [Ny] helyettesítet [sajtóhiba]

108

Odasietett hozzájuk, már csak azért is, hogy a tegnapi félreértést
<val>_ε eloszlassa, vagy megtudja, mi <történt tulajdonkép>_ε ↓: az oka.
<Mihez>_ε ↑: **mihez**: ↑ kell tartani magát: ↓ Náthás hangján kérdezte:

- 5 – Ma jön?
 – Ma.

Őszikabátot viselt s karjára⁸⁷ sietve fölgyűrte⁸⁸ a piros szalagot,⁸⁹ a szárnyas kerékkel. Zsebkendőjét tartott szája elé, hogy ne szívja közvetlenül⁹⁰ a nyirkos levegőt, törölgette⁹¹ orrát. Nagyon halvány volt. Bizonyára⁹² ő is hajnalban feküdt le.⁹³

5 Arcéle így a párás levegőben majdnem gonosznak tetszett. Vajkayné azt érezte, hogy ez az ember mindenre képes, titkos üzelmekre, sikkasztásra, talán még gyilkosságra is. Aztán milyen beteges, rá sem lehet ismerni. Összenéztek az öregek és néma pillantásukkal megint eltemették, megállapítván, hogy vége. Márciusra, akkorra
10 biztosan vége.

Odasietett hozzájuk,⁹⁴ már csak azért is, hogy a tegnapi félreértést eloszlassa,⁹⁵ vagy megtudja, mi az oka, mihez kell tartania magát a jövőben. Náthás hangján kérdezte:⁹⁶

– Ma jön?

15 – Ma.

⁸⁷ [E] vise [*hibás szedés*], melynek karjára

[Ny] viselt, melynek karjára

⁸⁸ [E] [Ny] felgyűrte

⁸⁹ [E] [*nincs vessző*]

⁹⁰ [E] szívja be közvetlenül

⁹¹ [E] [Ny] levegőt és törölgette

⁹² [E] [Ny] volt, bizonyára

⁹³ [E] [Ny] feküdt.

⁹⁴ [E] [*nincs vessző*]

⁹⁵ [E] [*nincs vessző*]

⁹⁶ [E] kérdezte.

– Van bőven idő – <szólt s>_c kivette óráját, szokása szerint.
A tarkövinek két és fél órás késése van.

Közönyösen mondta ezt, aztán eltávozott. De azt amit közölt,
<leírhat<|>atlan>_{tc} ↑:nagy:↑ izgalmat keltett a két öregben.

5 – <Más>_{tc} ↓:Két:↓félórás késés. Féltízzenegy után. Miért?

– Csak nincs valami baj? – <<kérdezte> ↑:sóhajtott:↑>_c ↑:kérdez-
te:↑ Ákos<.,>, |:<hangtalanul.:|

– Nem hiszem – szólt a felesége.

– De miért késik?

10 – Hallottad, azt nem mondta.

– M<é>eg kellett volna kérdezn<i>ed.

– Igen.

– Én sürgönyözök.

– Hová?

15 – Igaz, a vonat már <elindult.>_c ↓:úton van:↓.

Ákos mégis felkelt, kitámolygott a sínek közé, ↓:esernyője nél-
kül:↓ a nedves kavicsokon, ↓:a tócsákba,:↓ hogy valakitől fölvilá-
gosítást kérjen, megnyugtató választ kapjon.

20 <k>Tocsogott a szakadó esőben. De a hordárok is <elmentek>_{tc}
lefeleküdtek ↓:, <a>_c falócákra:↓ <a>, <<szerez> <szobájukban>,
<kíváncsiak pedig nem> <Ez volt az első> <S>Egyetlen látogató>

<Végre rábukkant> <e>Egy <álmos,>>_c ↓:az igazak álmát aludták
|:, horkolva:| A gépház körül egy:↓ <szófukar> ↓:mogorva:↓ ↓:<,
beteges>_c, piszkos:↓ fűtőházi munkásra ↑:bukkant <a gépház kö-
rül>_c:↑, ki valami vasrudat ↑:meg egy francia harapofogót:↑ cepelt.

25 – Majd begyün – mondta ↓:a munkás:↓ – <csak tessék várakoz-
ni.>_{tc} ↓:várni köll.:↓

– Van⁹⁷ bőven idő,⁹⁸ – s kivette⁹⁹ zsebóráját, szokása szerint. – A¹⁰⁰ tarkóvi két és fél órát késik.

Közönyösen mondta ezt, aztán eltávozott. De az, amit közölt, nagy izgalmat keltett a két öregben.

- 5 – Két és fél órát késik.¹⁰¹
 – Csak nincs valami baj? – kérdezte Ákos hangtalanul.
 – Nem hiszem,¹⁰² – szólt felesége ugyanúgy.
 – De miért késik?
 – Hallottad, azt nem mondta.
 10 – Meg kellett volna kérdezned.
 – Igen.
 – Én talán sürgönyözök.
 – De hová?
 – Igaz, a vonat már úton van.

- 15 Ákos mégis fölkelt. Ottfeledve¹⁰³ esernőjét¹⁰⁴ kitámolygott a sínek közé és¹⁰⁵ a nedves kavicsokon botorkált, hogy valakitől fölvilágosítást kérjen, valami megnyugtató választ. Tocsogott a szakadó esőben. De a hordárok is lefeküdtek már, falócákon az igazak álmát aludták, horkolva. A gépház körül egy mogorva, piszkos fűtőházi munkásra bukkant, ki valami vasrudat cepelt, meg egy francia harapófogót. Nála érdeklődött, hogy miért késik a vonat.

– Majd¹⁰⁶ begyön,¹⁰⁷ – mondta a munkás – várni¹⁰⁸ köll.

⁹⁷ [E] jön?

– Van

⁹⁸ [Ny] [*nincs vessző*]

⁹⁹ [E] idő – kivette

¹⁰⁰ [Ny] szerint. A

¹⁰¹ [E] [Ny] késik. Fél tizenegy után.

¹⁰² [Ny] [*nincs vessző*]

¹⁰³ [E] fölkelt, ott feledve

¹⁰⁴ [E] esernőjét,

¹⁰⁵ [E] s

¹⁰⁶ [E] franciaharapófogót. [*új bekezdés*] – Majd

[Ny] francia harapófogót. [*új bekezdés*] – Majd

¹⁰⁷ [E] [Ny] [*nincs vessző*]

¹⁰⁸ [Ny] munkás –, várni

- Nincs ↓:valami:↓ szerencsétlenség ↓:, kérem:↓ Kérem?
- Azt én bizony nem tudom. [b]_c |:-| Tess<ék>en <talán> arra jobbra <megkérdezni.> <menni> ↓:- <mondta>_c szolt a munkás:↓
- Arra jobbra is ment, meg arra balra is, ↓:meg arra oldalt is:↓
- 5 <d>De nem talált senkit. Cifra Géza ↓:is:↓ eltűnt ↓:valahol:↓
- A <<perronon>_c ↓:tornácon:↓>_c ↑:perronon:↑ <senkise>_c <., csak <↑:az:↑>_c <↓:... ... ↓>_{tc} anya ↑:ült:↑. [b] Ez volt az első őszi nap, melyen az emberek otthon maradtak.
- <Visszamen>_{tc} Csuromvizesen ért vissza hozzá.
- 10 – Megtudtál valamit?
- Semmit.
- <Leült>_{tc} ↓:Megint <leült>_{tc} letelepedett:↓ az asztalhoz. Ákos torkán halk élmélygések fut<nak>_{tc} ↓:ottak:↓ <át>_{tc} fölfelé, szájáig, gyakran nyelt, szíve <rendetlenül>_{tc} kalimpál|:t|. Azt képzel<i>te
- 15 <hogy>_{tc} elájul a rosszulléttől <s szeretne még[?] [...]>_{tc} |:menten:| leszédül a székről {menten} és vége. A csömör undok szédülete ↑:most:↑ <tör<t> ki>_c ↓:fogta el:↓ <rajta>_c Szeret<ne>ett ↓:volna↓ odadőlni a vas<korláthoz>_{tc} ↓:póznához:↓, mely a <perront>_c ↓:tornácot:↓ <szegélyezi>_c, ↓:<támogatja>támogatta, a földre vágódni:↓
- 20 de <erőt vett>_{tc} ↑:uralkod<ik>ott:↑ magán, <↑:... ... ↑>_{tc} meg kell|:ett:| várnial:,| míg megérkezik.
- Rosszul vagy?
- Kicsit.
- Rendelj <tán>_{tc} ↓:talán:↓ valamit.

- Nincs valami szerencsétlenség, kérem?
 – Azt én bizony nem tudom.
 Ákos nézte a hektikás munkást és a lelketlen izgatókra gondolt.
 – Tessen arra jobbra,¹⁰⁹ – szólt a munkás.
- 5 Arra jobbra is ment, meg arra balra is, meg arra oldalt is. De nem talált senkit. Cifra¹¹⁰ Géza is bement valahová.¹¹¹
 Ez volt az első őszi nap, melyen az emberek otthon maradtak.
 A perronon¹¹² csak Vajkayné¹¹³ ült.
 Csurromvizesen¹¹⁴ ért vissza hozzá.
- 10 – Megtudtál valamit?
 – Semmit.
- Megint letelepedett az asztalhoz. Ákos torkán émelygések¹¹⁵ futottak fölfelé,¹¹⁶ szájáig, gyakran nyelt, szíve kalimpált. Azt képzelte, hogy elájul¹¹⁷ a rosszulléttől, leszédül a székről és menten vége.
- 15 A csömör undok szédülete most fogta el. Szeretett volna odadőlni a vaspóznához, mely a tornácot támogatta, a földre vágódni, de uralkodott magán, meg kellett várnia, míg megérkezik.
- Rosszul vagy?
 – Kicsit.
- 20 – Rendelj talán valamit.

¹⁰⁹ [E] [Ny] [*nincs vessző*]

¹¹⁰ [E] Cifra

¹¹¹ [E] [Ny] is eltűnt valahol.

¹¹² [E] [*nincs új bekezdés*] S a perronon

¹¹³ [E] Vajkayé [*sajtóhiba*]

¹¹⁴ [E] Csurromvizesen

¹¹⁵ [E] [Ny] torkán halk émelygések

¹¹⁶ [E] [*nincs vessző*]

¹¹⁷ [E] képzelte elájul,
 [Ny] képzelte, elájul

Odacsöngették¹¹⁸ a pincért. Az bőbeszédűen válaszolt kérdéseikre és egy vasúti¹¹⁹ szerencsétlenség részletes elmondásával szórakoztatta őket, mely évekkel ezelőtt történt. Locsogott, mint az eső. Hideg tejet rendeltek.

- 5 Ákos levette kalapját, hogy fejét kiszellőzze a hús levegőben. Homlokán szederjes sáv maradt a kalap szoros bőrbetétjétől. Csak most lehetett látni, mivé lett. Bőre összegyűrődött, mint a papír,¹²⁰ arca krétafehér volt, az a kis hús, melyet magára szedett az utóbbi¹²¹ napokban a Magyar Király¹²² konyhájából, a kedves pirosság eltűnt.
- 10 Ismét sovány lett, vézna és színtelen, mint mikor elutazott leánya.¹²³

– Igyál pár kortyot. Ez hűsít.

Ákos ivott és ezt gondolta:

– Vasúti¹²⁴ szerencsétlenség.

Az asszony pedig ezt gondolta:

- 15 – Nem késik a vonat, valami¹²⁵ más történt.

- Az öreg úgy képzelte,¹²⁶ – és néhány¹²⁷ gyanús¹²⁸ jel meg is erősítette sejtelmét – hogy¹²⁹ a vonat összeütközött valahol, csak még titkolják, nem merik bevallani,¹³⁰ s összetorlódott kocikat látott maga előtt, a romok alatt vérző, hörgő sebesültekkel. Majd arra
- 20 a föltevésre hajlott, hogy a mozdony csak kisiklott, nyílt pályán

¹¹⁸ [E] Odacsöngették

¹¹⁹ [Ny] vasuti

¹²⁰ [Ny] papir

¹²¹ [E] szedett utóbbi

¹²² [E] napokban, a Mátyás király

¹²³ [E] elutazott a leánya.

¹²⁴ [Ny] Vasuti

¹²⁵ [E] [Ny] – Nem késik, valami

¹²⁶ [E] öreg azt képzelte [*nincs vessző*]

[Ny] öreg úgy képzelte [*nincs vessző*]

¹²⁷ [E] néhány

¹²⁸ [Ny] gyanus

¹²⁹ [Ny] sejtelmét –, hogy

¹³⁰ [E] [Ny] [*nincs vessző*]

[sz. n.]

Közben pedig így beszéltek:

– Jobban vagy?

– Jobban.

– Hány óra?

5 – Tíz<.>múlt.

[b] Tíz után mégis benépesedett <kissé a perron, mert>_c<↓:... ...
...:↓> ↓:az:↓ ↓:indóház:↓ ↓:<e>Elállt az eső, s:↓ negyedtizenegykor
várták a <<buda>pesti>_c gyors<a>ot [b] <s a>A <<városi> <↓:sár-
vári:↓>_c ↓:sárszegi:↓>_c értelmiség egyetlen <erd>_{tc} szórakozása az
10 volt, hogy akár <jött val>_{tc} érkezett valakije, akár nem, kísétált a
vonat elé, pusztá unalomból, hogy szemügyre vegye az utasokat s
beleringassa magát, pár percig, a nagyvárosi élet s a külföld ↑:in-
cselgő:↑ káprázatába.

vesztegel és az esőben-éjben¹³¹ gyanús¹³² emberek rohanták meg. E föltevések között tétovázva, hol az egyiknek, hol a másiknak hitt. Felesége¹³³ viszont kezdettől¹³⁴ fogva azt tartotta, hogy a vonat már régen megérkezett, még akkor, mikor nem voltak itt, vagy később,
 5 csak nem vették észre s leányuk kereste őket, aztán elment, lehet¹³⁵ hogy haza, de lehet, hogy tovább utazott, más ismeretlen helyre, hol sohasem fogják megtalálni.

Nem tudta megmagyarázni, miért gondolt ilyesmire és hogy történhetett ez. De az ő kétségei, melyek kevésbé¹³⁶ voltak véresek,
 10 mint uráéi, sokkal jobban fájtak, ép érthetetlen, titokzatos voltak-nál fogva.

Közben pedig így beszéltek:

- Jobban vagy?
- Jobban.
- 15 – Hány óra?
- Tíz múlt.

Tíz után mégis benépesedett az indóház. Elállt az eső és negyed tizenegykor várták a gyorsat.

A sárszegi értelmiség egyetlen szórakozása az volt, hogy akár érkezett valakije,¹³⁷ akár nem, kísétált a vonat elé, hogy szemügyre
 20 vegye az utasokat, beleringassa magát pár percig a nagyvárosi élet incselgő¹³⁸ káprázatába.

¹³¹ [E] [Ny] esőben, éjben

¹³² [Ny] gyanus

¹³³ [E] [új bekezdés] Felesége

¹³⁴ [E] [Ny] Felesége kezdettől

¹³⁵ [E] lehet,

¹³⁶ [E] [Ny] kevésbé

¹³⁷ [E] valaki,

¹³⁸ [E] élet és a külföld incselgő

[Ny] élet, a külföld incselgő

<103> |: <105[?]> >110:|

|: [b]_c A pesti gyors p<i>ercnyi pontossággal futott be:|

- <<nyával[?]>_c |: A budapesti ↓:pesti:↓ |:gyors:|:| percnnyi pontossággal futott be. {A <budapesti> ↓:pesti:↓ |:gyors:|} <gyors s a sárvári, prűszkölve megállt, s a sárvári értelmiség szórakoztatására tűzijátékot>>_c s a <hortyogó[?]>_c hatalmas mozdony <<a sárvári értelmiség> ↑:a ↑:jámbor:↑ vidéki|:ek:| <közönség>:↑>_c ↓:a jámbor-<a> sárszegi publikum:↓ szórakoztatására <tűzi> <prűszkölt>_{tc}:↓ ↓:<kissé[?]>_c sikkantott, hortyogott,↓ szikrákat eregetett, <...>_{tc} ↓:afféle:↓ ↓:alkalmi:↓ tűzijátékot rögtönz<ött>ve [sic!]. [b] Ákost meg feleségét <nem ez[?]>_{tc} ez nem érdekelte. [b] Ők <az utasokat figyelték>_{tc} a kiszállókat figyelték, <kik gyönyörű takarókkal, disznóbőr bőröndökkel érkeztek, melyeket elvett tőlük a „Magyar Király” portása, hogy <az üveg> a szálló üvegezett omnibuszán
- 15 haza szállítsa,>_{tc} <a>mintha közöttük lehetne <leányuk is>_{tc} ↓:az, akit vártak.:↓. [b] <Idegenek>_c ↓:Gőgös:↓ ↑:<P>pestiek:↑ <szálltak le>_{tc} érkeztek, gyönyörű takarókkal, disznó|:bőr:|<bőröndökkel>_c <|:bőrönddel:|>_c ↓:bőröndökkel:↓, melyeket <el>_c ↓:hajlongva:↓ vett ↓:el:↓ tőlük a „Magyar Király” portása, aztán kikisérte őket a szálló<da>_{tc} üvegezett, <tiszta> ↓:világos:↓ omnibuszáig s <gyorsan>_{tc}
- 20 haza↓:vitte:↓ <szállította>_{tc} <őket>_{tc} a vendégeket, kiket friss vacsora, tiszta szoba várt. [b] Azok, kik tovább utaztak, <<többnyire> ki se tekintettek erre>_c ↓:nem sokáig néztek ki:↓ a jelentéktelen állomásra. <<Kicsit> <↓:Egy pillanatra:↓> <f>Félrevonták>_c ↓:Legfőlebb félrevonták:↓ a függönyt, aztán megint összecsuhták, <megvetőn>_{tc} ↓:<valami>_{tc} fitymáló arckifejezéssel.:↓. E<gy>->gy <egy>_{tc} villanyfényes ablaknál európai kényelemmel felszerelt ↓:<külföldi>_c [...]:↓hölgy állt, sállal <a>_{tc} nyakán ↓:a <sárga>_c rozsdás és szivattyús kutat nézegetve:↓ <,>s ábrándozott, <hogy>_{tc} micsoda ↓:nyomorult:↓ fészek lehet ez. Az étkezőkocsi konyhájában, az <el>ablak előtt ↓:pillanatra:↓ feltűnt a szakács, fehér sapkában, piros arccal és valamin jóízű<n>t nevetett.

A pesti gyors percnyi pontossággal futott be és a hatalmas mozdony a jámbor sárszegi publikum szórakoztatására rikkantott, szikrákat¹³⁹ eregetett, afféle¹⁴⁰ alkalmi tűzijátékot¹⁴¹ rögtönzött.¹⁴²

Ákost és a feleségét¹⁴³ ez nem foglalkoztatta.

5 Ők a kiszállókat figyelték, mintha közöttük lehetne az,¹⁴⁴ akit vártak.

Gőgös pestiek érkeztek, gyönyörű takarókkal, disznóbőr-bőröndökkel,¹⁴⁵ melyeket hajlongva vett el tőlük¹⁴⁶ a Magyar¹⁴⁷ Király portása, aztán kikísérte¹⁴⁸ őket a fogadó üvegezett, világos omnibuszáig és hazavitte a vendégeket, kiket friss vacsora, tiszta szoba várt.

10 Azok, akik¹⁴⁹ tovább utaztak, nem sokáig néztek ki a jelentéktelen állomáson. Legfőlebb félrevonták¹⁵⁰ a függőnyt, aztán megint összecsukták, fitymáló arckifejezéssel. Egy villanyfényes ablaknál európai kényelemmel felszerelt,¹⁵¹ külföldinek tetsző hölgy állt sálal a nyakán s a rozsdás,¹⁵² szivattyús kutat meg az állomásfőnök ablakaiban lévő¹⁵³ muskátlikat nézegetve ábrándozott, micsoda nyomorult fészek lehet ez itten. Az étkezőkocsi konyhájában, az ablak előtt,¹⁵⁴ pillanatra föltűnt¹⁵⁵ a szakács, fehér sapkájával, piros arccal és valamin jóízűt nevetett.

¹³⁹ [E] [Ny] rikkantott, hortyogott, szikrákat

¹⁴⁰ [E] afféle

¹⁴¹ [Ny] tűzijátékot

¹⁴² [E] rögtönözve.

¹⁴³ [E] Ákost meg feleségét

[Ny] Ákost és feleségét

¹⁴⁴ [E] [nincs vessző]

¹⁴⁵ [E] disznóbőr bőröndökkel,

¹⁴⁶ [Ny] tőlük

¹⁴⁷ [E] Mátyás

¹⁴⁸ [Ny] kikísérte

¹⁴⁹ [Ny] kik

¹⁵⁰ [E] félre vonták

¹⁵¹ [E] [Ny] felszerelt,

¹⁵² [E] állt, nyakán sállal, a rozsdás,

¹⁵³ [E] levő

¹⁵⁴ [E] [nincs vessző]

¹⁵⁵ [E] feltűnt

- [b] Most hágott tetőpontra a szülők <<izgalma> kétségbeesése>_c ↓:riadalma:↓.[b] Ha izgatott állapotban vagyunk, akkor minden jelentőssé, végzetessé válik, amit különben meg sem figyelünk. Ilyenkor maguk a tárgyak is – egy lámpa-oszlop, egy kavics↓:os út:↓, egy bokor – fokozottan éli a maga ősi, <embernek>_{tc} zárkózott, embernek ellenséges életét <s ↓:...:↓ fájdítva[?] ↓:...:↓>_c <<hangsúlyozza,> <hogy>>_c ↓:s szivünket fájdítva:↓ mutatja <meg>_c közönyös mivoltát, úgy hogy visszadöbbenünk től<e>ük. Az emberek pedig, kik mindig önzők és testvértelenül rohannak <a maguk <célj> <útján>>_c ↓:célja felé:↓, egy szavukkal, egy mozdulatukkal emlékeztetnek bennünket, milyen egyedül vagyunk, s ez ↓:a szó, ez a mozdulat:↓ bennünk, minden ↓:látható:↓ ok nélkül örökös jelképévé dermed <a> <reménytelenségnek>_c ↓:az élet egész céltalanságának:↓. [b] Így hatott a két öregemberre |:is:| <ez>_c a nevető szakács <↓:is:↓>_c. Mihelyt meglátták, nemcsak sejtették, <↓:nemcsak:↓ érezték>_c, hanem ↓:bizonyosan:↓ tudták, hogy <leányuk sohasem érkezik meg>_{tc}, hiába várnak, az éj elmúlik anélkül, <↓:...:↓>_c hogy leányukkal találkoznának, ↓:bizonyosan:↓ <és talán <soha,>>_c ↓:érezték, hogy:↓ sohasem érkezik meg.<Az éj is>_{tc} Nem is ↓:ők maguk:↓ várták már.

<104[?]> |:112:|

- Minden tárgy köröttük és minden ember <maga>_c ↓:maga:↓ a várakozás volt. <A világ pedig ment a maga>_{tc} ↓:A tárgyak álltak, az emberek jöttek-mentek,:↓ <<↓:...:↓> <az útján> <kozonyos> semmivel se törődve.>_c Nyugat felé ↑:dalmahodó:↑ tintafekete felhők borították <el>_c ↑:el:↑ az eget.

- Környey Bálint is azok közé tartozott, kik gyönyörködve néztek [sic!] végig a <vonat>_{tc} gyors érkezését és indulását <,>. Hahotázva köszöntött barátjára.

- Megszöktél, öreg – mondta szemrehányón – vén párdúc cserben hagytál. Hánykor <értél haza?>_c ↑:kerültél ágyba?:↑

Most hágott tetőpontjára a szülők riadalma.

Ha izgatott állapotban vagyunk, akkor minden jelentőssé válik,¹⁵⁶ amit különben meg sem figyelünk. Ilyenkor maguk a tárgyak is – egy lámpaoszlop, egy kavicsos út, egy bokor,¹⁵⁷ – fokozottan éli a maga ősi, zárkózott, embernek ellenséges életét s szívünket fájdítva mutatja közönyös mivoltát, úgyhogy¹⁵⁸ visszadöbbenünk tőlük. Az emberek pedig, kik mindig önzőek és testvértelenül rohannak céljuk felé, egy szavukkal, egy mozdulatukkal emlékeztetnek bennünket, milyen egyedül vagyunk,¹⁵⁹ és ez¹⁶⁰ a szó, ez a mozdulat, minden látható ok nélkül örökös jelképévé dermed lelkünkben az élet egész céltalanságának.

Igy¹⁶¹ hatott a két öreg emberre is a nevető szakács. Mihelyt meglátták, nemcsak sejtették, hanem bizonyosan tudták, hogy hiába várnak, az¹⁶² éj elmúlik anélkül, hogy leányukkal találkoznának, bizonyosan érezték, hogy sohasem érkezik meg.

Nem is ők maguk vártak már. Minden tárgy körülöttük és minden ember maga a várakozás volt.

A tárgyak¹⁶³ álltak, az emberek jöttek-mentek.

Nyugat felé dalmahodó, tintafekete felhők borították az¹⁶⁴ eget.

Környey Bálint is azok közé tartozott, kik gyönyörködve nézik végig a gyors érkezését és indulását. Hahotázva köszöntött barátjára: – Megszöktél, öreg,¹⁶⁵ – mondta szemrehányóan¹⁶⁶ – vén¹⁶⁷ párdúc, cserbenhagyta. Hánykor kerültél haza?

¹⁵⁶ [E] [Ny] jelentőssé, végzetessé válik,

¹⁵⁷ [E] [*nincs vessző*]

¹⁵⁸ [E] [Ny] úgy hogy

¹⁵⁹ [E] [Ny] [*nincs vessző*]

¹⁶⁰ [E] ze [*sajtóhiba*]

¹⁶¹ [Ny] Így

¹⁶² [E] várnak. Az

¹⁶³ [E] [*nincs új bekezdés*] A tárgyak

¹⁶⁴ [E] borították el az

¹⁶⁵ [Ny] [*nincs vessző*]

¹⁶⁶ [E] szemrehányon

¹⁶⁷ [Ny] szemrehányon –, vén

– Három felé <már otthon voltam>_{tc} ↓:szólt |:Ákos:|:↓
 – Akkor kialudtad magad. ↓:<... ...> [... ...]:↓ ↑:– **mondta**
Környey beleásítva <cérnakeztyűs>_c ↑:kesztyűs:↑ markába.:↑ **Mi**
 <k> <hétkor>_c ↓:valamikor kilenckor:↓ kászálódtunk el.

- 5 A tejre mutatott.
 – Látom azonban te megint <elzüllöttél.>_c ↓:elzüll<esz>öttél:↓
 <Szégyeld magad> <↓:Szopós baba:↓>
 – Fáj a fejem – szólt Ákos.
 – Tanulj tőlem – <mondta>_c ↓:kacsintott:↓ a vén bűnös <moso-
 10 lyával.>_c Pincér, egy <nagy korsó>_{tc} ↓:csizma:↓ sört. <Kutyahara>_{tc}
 <Ku>_{tc} |:No, öreg.:|
 <<Mikor hozták a sört> <Aztán, hogy eléje tették,>_{tc}
 – Nem azt már nem merem. |:Semmit, semmit. <...>Soha többé.:|
 <Mi> <<A>aztán>_c ↓:Aztán:↓, mikor Környey elé tették ↓:az
 15 üvegcsizmát:↓ mohó élvezettel kebelezte be a gyöngyöző, <sárga[?]>
 ↓:hús:↓ sört feneketlen gyomrába.

- Természetesen követték őt a párducok, <a legvitézebbek>_{tc}, vagy
 tizen, kik |:a kaszinói kárlátóról jöttek, melyen ma délután <6>hat-
 kor hideg malacvelőt ettek, <sa>ecetes uborkával s <megint>_c jól
 20 bevörösboroztak. Mind:| ↓:[b]_c <v>Vele együtt:↓ <↑:szintén:↑>_c leül-
 tek Vajkayék asztalához <és>, söröz<tek>ni. ↑:Priboczay.:↑ Gaszner
 Máté, a kedves „Mátékám”, <Pribo> Zányi Imre kürtőkalapjában,
 Szolyvay, ki ↑:a váratlan hidegre más híján:↑ régimódi malaclopó
 köpeny↓:é:↓t kap<ott>ta magára <a színházi ruhatárból>, Füzes
 25 Feri, <mez->↑:szirup-:↑édesen mosolyogva, Doba bíró, ki |:<↑:szót-
 lanul:↑>_c:| virzsiniát szívott {<↑:szótlanul:↑>_c} ↓:egy szót se szólt:↓
 <és ↑:bizonyára <megint> most is:↑ sovány, fekete feleségére gon-
 dolt>_c <,>. <Mályvady és Szunyog>_{tc}

- Három felé,¹⁶⁸ – szólt Ákos.¹⁶⁹
 – Akkor kialudtad magad, – mondta Környey,¹⁷⁰ beleásítva kesztyűs markába. – Mi¹⁷¹ valamikor reggel kilenckor kászolódtunk haza.¹⁷²
- 5 A tejre mutatott.
 – Látom azonban, te megint elzüllöttél.
 – Fáj a fejem,¹⁷³ – szólt Ákos.
 – Tanulj tőlem,¹⁷⁴ – kacsintott a vén bűnös. – Pincér, egy csizma sört. No, öreg.
- 10 – Nem, azt már nem merem. Semmit, semmit. Soha¹⁷⁵ többé.¹⁷⁶
 Aztán, mikor Környey elé tették az üvegcsizmát, mohó élvezettel kebelezte be a gyöngyöző,¹⁷⁷ hús sört feneketlen gyomrába.
- Természetesen követték őt a párducok, vagy tizen, kik a kaszinói kárlátóról jöttek, melyen ma délután hatkor hideg malacvelőt ettek
 15 ecetes uborkával és jól »bevörösboroztak«¹⁷⁸ Vele együtt mind leültek Vajkayék asztalához,¹⁷⁹ sörözni. Priboczay, Gaszner Máté, a kedves »Mátékám«, Zányi Imre,¹⁸⁰ kürtőkalapjában, Szolyvay,¹⁸¹ ki a váratlan hidegre, más híján, régimódi¹⁸² malaclopóköpenyét kapta magára, Füzes Feri szirupédesen mosolyogva, Doba bíró, ki
 20 virzsiniát szívott és egy szót sem szólt.

¹⁶⁸ [E] [*nincs vessző*]

¹⁶⁹ [Ny] felé szólt – Ákos.

¹⁷⁰ [E] [Ny] [*nincs vessző*]

¹⁷¹ [E] keztyűs markába, mi
 [Ny] markába. Mi

¹⁷² [E] kilenckor készülődünk haza.

¹⁷³ [Ny] [*nincs vessző*]

¹⁷⁴ [Ny] [*nincs vessző*]

¹⁷⁵ [E] semmit, soha

¹⁷⁶ [Ny] Sohatöbbé.

¹⁷⁷ [Ny] gyönygyöző,

¹⁷⁸ [E] [*nincs idézőjel*]

¹⁷⁹ [E] [*nincs vessző*]

¹⁸⁰ [E] [*nincs vessző*]

¹⁸¹ [E] Szolvay,

¹⁸² [E] hidegre – más híján – régimódi

Legvitézebb volt közöttük Szunyog. Az <ne>le sem feküdt tegnap óta. Hajnalban <<kissé> kissé>_c ↓:nehány percre:↓ elalélt, de akkor ősi szokás szerint az asztalra fektették, <gyertyát gyújtottak meg fejénél>_{tc} két gyertyát gyújtottak meg fejénél s elénekték [*sic!*]
 5 a Circumdederunt-ot. Erre magához tért. Azóta <folyton ivott, de csak pálinkát,>_{tc} egyik korcsmából a másikba <<tért.> ↑:<botlott> szaladt:↑>_c ↓:ténfergett:↓ folyton ivott, de csak pálinkát.

Most is <megvetően tolt>_{tc} kicsinylően tolt el magától a sört.
 <Pálinkát rendelt:>_{tc}

10 <...>_c

– Etiamsi omnes, ego non. ↓:[*b*] |:És:| <P>pálinkát rendelt: :↓
Aqua<m><↓:m:↓>_c vitae, <...>_c ↓:aqua vitae:↓

Márcsak latinul tudott beszélni, még pedig <kizáróan>_c ↑:leginkább:↑ a klasszikusokból vett idézetekkel <,>. <e>Egész oldalakat
 15 elfűjt ↓:ilyenkor:↓ Vergiliusból, Horatiusból <,>. <ha kérték.>_c Éles esze felvillogott a szesztől. Részegnek <azonban>_c nem ↓:is:↓ látszott <,>. <Kék szemében>_{tc} Egyenesen ült, kék szeme <értelmesen[?]>_{tc} villogott, úgy tetszett, hogy ő az egész társaságban a legjózanabb. Csak vastag, vörös

20

113 |:/a:|

orrában volt sárga vasvatta, mert délután eleredt az orra vére s a patikus azzal tömte be.

A harmadik pohár pálinka után, Priboczay régi tréfáját ismételte meg. Gyufát gyújtott s azt ↑:óvatosan:↑ Szunyog szája elé tartotta.
 25 Nagyon nevettek.

Vigyázat, <felrobban>_{tc} ↑:meggyullad |:...:| ↑:<.>– <kiáltották>_c ↑:szóltak többen:↑ <.>– felrobban.

Legvitézebb volt közöttük Szunyogh. Az le sem feküdt tegnap óta. Hajnalban néhány percre¹⁸³ elalélt, de ősi¹⁸⁴ szokás szerint az asztalra¹⁸⁵ fektették, két gyertyát gyújtottak fejénél és elénekelték a *Circumdederunt*-ot¹⁸⁶. Erre magához tért. Azóta egyik kocsmából

5 a másikba ténfergett, folyton ivott, de csak pálinkát.

Most is kicsinylően tolta el magától a sört.

– *Etiam si*¹⁸⁷ *omnes, ego non.*

És pálinkát rendelt:¹⁸⁸

– *Aquam vitae, aquam vitae.*¹⁸⁹

10 Már csak latinul tudott beszélni, még pedig leginkább a klasszikusokból vett idézetekkel. Egész oldalakat elfűjt ilyenkor Vergiliusból, Horatiusból. Éles esze fölillant¹⁹⁰ a szesztől. Részegnek nem is látszott. Egyenesen ült, kék szeme ragyogott, úgy tetszett, hogy ő az egész társaságban a legjózanabb. Csak vastag, vörös orrában

15 volt sárga vaskatta, mert délután eleredt orra-vére¹⁹¹ és a patikus azzal tömte be.

A harmadik pohárka¹⁹² pálinka után Priboczay régi tréfáját ismételte meg. Gyufát gyújtott és óvatosan¹⁹³ Szunyogh szája elé tartotta. Nagyot¹⁹⁴ nevettek.

20 – Vigyázat,¹⁹⁵ – szóltak többen – fölrobban, meggyullad...

¹⁸³ [Ny] perce

¹⁸⁴ [Ny] de akkor ősi

¹⁸⁵ [E] de akkor – ősi szokás szerint – az asztalra

¹⁸⁶ [E] *Circum dederum*-ot [sic!]

[Ny] *Circum dederunt*-ot

¹⁸⁷ [E] *Etiam si* [sic!]

¹⁸⁸ [E] rendelt.

¹⁸⁹ [E] *Aquam vitae, aquam vitae.*

¹⁹⁰ [E] felillant

¹⁹¹ [E] eleredt az orra vére

[Ny] eleredt orra vére

[A] [sortörésnél]

¹⁹² [E] pohár

¹⁹³ [E] [Ny] és azt óvatosan

¹⁹⁴ [E] Nagyot

¹⁹⁵ [E] [Ny] [nincs vessző]

[b]_c Szunyog <pedig>_c ki nem haragudott <,><:>_c <<ne> <velük nevetett:>_{tc}

– Castigat ridendo mores<.>|:- mormogta.:|

A társaság latinul tudó tagjai ↑:oda:↑kiáltották:

5 – Vino veritas, <öregem> ↓:bátyám:↓, vino veritas.

Szunyog <vállat vont:>_{tc} maga elé bámult:

– Dat veni<a>am corvis, vexit censura columbis. [*sic!*]

[sz. n.]

[levált, hiányzó rész]

Füzes Ferinek ez a tréfa mindig roppant tetszett. Valaha Szunyog diákja volt, mint gyenge latinista sokat beszekundázott, ezért
10 most szerette ingerelni a|:z:| <kiváló, lezüllött>_c öreget, visszafizetni a kölcsönt. Minthogy pedig más ötlete nem támadt ↓:híg velejében:↓ s kettőt sohase tudott gondolni, csak egyet, azt amit mások is gondoltak, ő is gyufát gyújtott, abban a reményben, hogy
15 odatartotta Szunyog szája elé.

Szunyog azonban ↑:a lángot:↑ egy lehelettel elfújta, a gyufát <pedig>_c kiütötte kezéből:

← Quod licet Jovi non licet bovi – mormogta.> Mind tapsoltak. Csak Füzes Feri nem.

20 – Pardon – mondta, élesen.

– Si tacuisses <fi>philosophus mansisses.

– Tessék? – kérdezte Füzes Feri a gavallér hidegvérével s a rossz diák leplezetlen zavarával.

113/b

25 <Fölugrott>_c és <fixirozva>_c ↓:végigmustrálva volt tanárját:↓ közeledett hozzá.

Szunyogh nem haragudott, maga elé bámult.

– *Castigat ridendo mores*,¹⁹⁶ – mormogta.

A társaság latinul tudó tagjai oda kiáltottak:¹⁹⁷

– *Vino veritas*, bátyám,¹⁹⁸ *vino veritas*.

5 Füzes Ferinek ez a tréfa nagyon tetszett.¹⁹⁹

Valaha Szunyogh diákja volt, mint gyenge latinista sokszor²⁰⁰
beszekundázott, ezért szerette²⁰¹ ingerelni az öreget, visszafizetni a
kölcsönt. Minthogy pedig más ötlete nem támadt s kettőt sohasem
tudott gondolni, csak egyet, azt, amit mások is gondoltak már, ő
10 is gyufát gyújtott,²⁰² abban a reményben, hogy ami egyszer bevált,
másodszor is beválik és az előbbi sikert remélve Szunyogh szája
felé emelte.²⁰³

Szunyogh azonban a lángot egy lehelettel elfújta, a gyufát ki-
ütötte kezéből.

15 Mind tapsoltak, csak Füzes Feri nem.

– Pardon,²⁰⁴ – mondta élesen.

– *Si tacuisses*,²⁰⁵ *philosophus mansisses*.

– Tessék? – kérdezte Füzes Feri a gavallér hidegvérével és a rossz
diák leplezetlen zavarával.

20 Végigmustrálta volt tanárját, közeledett²⁰⁶ hozzá.

¹⁹⁶ [E] [Ny] [*nincs vessző*]

¹⁹⁷ [E] kiáltották:

¹⁹⁸ [E] *veritas* – bátyám,

¹⁹⁹ [E] tréfa mindig roppant tetszett.

[Ny] tréfa mindig tetszett.

²⁰⁰ [E] sokat

²⁰¹ [E] [Ny] ezért most szerette

²⁰² [E] [*nincs vessző*]

²⁰³ [E] remélve, oddtartotta [*sajtóhiba*] Szunyogh szája elé.

[Ny] remélve odatartotta Szunyogh szája elé.

²⁰⁴ [E] [Ny] [*nincs vessző*]

²⁰⁵ [E] [Ny] [*nincs vessző*]

²⁰⁶ [E] tanárát és úgy közeledett

- Silentium – szolt Szunyog<h>_c, felemelve reszkető újját s végte-
len kicsinyléssel nézett <erre>_c ↓: **át ezen**: ↓ az incifinci lovag<ra>**on**
– silentium – ismételte most már magának, belesüppedve mámo-
rába, abba a békébe és csöndbe, mely majd eljön |: , :| <a közeli ha-
lálával>_c ↓: **nemsokára** –: ↓ – silentium.

Füzes Feri leült s azon gondolkozott, hogy elküldheti ↑: holnap: ↑
ehhez a részeg↑: **es**: ↑ kancsóhoz a segédeit.

- A párdúcok pénteki napja úgy múlt el, mint általában szo-
kott. <Ez>_{tc} Úgy szólván egész nap ruhástól feküdtek otthon a
10 divány<ra>**on** <s fejüket>_c <s>s gyógyították magukat. Az asszo-
nyok sem mehettek hazulról, ápolták a betegeket. Ebédre korhely-
levest főztek, citrómos-↓: vörös: ↓ hagymás kaviár pépet készítettek
s egymásután dugaszolták ki az ásványvizesüvegeket, meg a <c>ső-
rőspalackokat, mert a szeszmérgezés ellenmérge tudvalévően a sör.
- 15 [b]

– *Silentium*,²⁰⁷ – szólt Szunyogh, felemelve reszkető ujját²⁰⁸ és végtelen kicsinyléssel nézett át ezen az inci-finci²⁰⁹ lovagon – *silentium*,²¹⁰ – ismételte most már magának, belesüppedve mámorába, abba a békébe és csöndbe, mely majd eljön nemsokára – *silentium*.

5 Füzes²¹¹ Feri leült és azon gondolkozott, hogy elküldheti-e holnap ehhez a részeges kancsóhoz a segédeit.

A párducok pénteki napja úgy múlt²¹² el, mint általában szokott. Úgyszólván egész nap ruhástul²¹³ feküdtek otthon a díványon²¹⁴ és gyógyígtatták magukat. Az asszonyok otthon ültek, ápolták a betegeket. Ebédre korhelylevest, citromos, vöröshagymás kaviárpépet²¹⁵
 10 készíttettek, egymásután dugaszolták ki az ásványvizes üvegeket²¹⁶ meg a söröspalackokat, mert a szeszmérgezés ellenmérge tudvalevően a sör.

²⁰⁷ [E] [Ny] [*nincs vessző*]

²⁰⁸ [Ny] újját

²⁰⁹ [E] inci-finci [*sortörésnél*]

[Ny] inci-finci

[A] [*sortörésnél*]

²¹⁰ [E] [Ny] [*nincs vessző*]

²¹¹ [E] Füzesi [*sajtóhiba*]

²¹² [Ny] mult

²¹³ [E] [Ny] ruhástól

²¹⁴ [Ny] díványon

²¹⁵ [Ny] kaviárpépet

²¹⁶ [E] [Ny] üvegeket,

5 Csak délelőtt tizenegykor men<n>tek <ki> ↓:el:↓ ↓:pár percre:↓ a férjek, <ősi szokás szerint>_{tc} Priboczayhoz <tartottak>_{tc}, ki a <„Szent Anna”> ↓:Mária:↓ gyógytárban <látja őket vendégül s>_{tc} mint hű mulatótársuk, régi párdúc, szakszerűen gyógykezel<i>te, ↓:„kikúrál<ja>ta”:↓ <a szenved>őket.

Ekkor a patikában

10 <K>kinek-kinek egyéni izlése és betegsége mérve szerint gyógyszereket kevert, <sárga, barna, <vagy> fekete <szeszekből>>_c ↓:folyadékokból.:↓. Leemel<i>te a Tinctura Chin<ae>al:-t:|, a Tinctura Amara-t, ↓:a Tinctura Gentianat:↓ beleöntöt<i>te a csinos, metszett poharakba, egy-egy csöppet vegyit<ett>ve <bele>_c ↓:a Spiritus Mentha<e>ból meg:↓ a kisebb <↓:zöld és kék:↓>_c palackokból, melyekben illó-olajak <vannak>_{tc} ↓:áll<n>tak:↓ s végül megkeresztel<i>te egy kis Aether-rel is <, >. <mert>_{tc} A szeszt sohasem szabad mel-

15 lőzni. ↓:Szunyog <sz[...]>_c ↓:külön kapott:↓ tiszta Aethert <ivott> <kért.>_c <és>_{tc} ez segített rajta.:↓ ↑:A többiek:↑ Körben áll<n>tak <a másnaposok>_c, koccint<anak>tottak <egymással,> <majd> <egyszerre>>_c kihörpi<k>nt<ik>ették a ↓:keserű:↓ poharakat, <s a>s <.>, <sz><Sz>szájukat, orrukat elfintorít<<ják>ották>_{tc} ↓:va:↓:

20 azt mond<j>ták: brr. Már is rendben <vannak>_{tc} voltak.

114.

↓:Környey azonban érces hangon szót kért.:↓

[levált, hiányzó rész]

Csak délelőtt tizenegykor mentek el pár percre a férjek Priboczay-hoz, ki a Mária-gyógytárban,²¹⁷ mint hű mulatótársuk, régi párdúc, szakszerűen gyógykezelte, kikúrálta őket. Ekkor a patikában kinek-kinek egyéni ízlése²¹⁸ és betegsége mérve szerint gyógyszereket kevert folyadékokból, leemelte a *Tinctura Chiná*-t,²¹⁹ a *Tinctura Amará*-t,²²⁰ a *Tinctura Gentianá*-t,²²¹ beleöntötte a csinos,²²² met-szett poharakba, egy-egy csöppet vegyítve a *Spiritus Menthá*-ból,²²³ meg a kisebb palackokból, melyekben illóolajak álltak,²²⁴ és végül megkeresztelte az egészet egy kis *Aether*-rel²²⁵ is. A szeszt sohasem
 10 szabad mellőzni.

Szunyogh külön kapott tiszta *Aether*-t²²⁶ és ez segített rajta.

A többiek körben álltak, kocintottak,²²⁷ kihörpöntették a keserű poharakat s szájukat, orrukat elfintorítva, azt mondták: brr. Máris
 15 rendben voltak.

Környey most²²⁸ érces hangon szót kért.

²¹⁷ [E] [*nincs vessző*]

²¹⁸ [Ny] ízlése

²¹⁹ [E] *Tinctura Chinát*, [*nincs kiemelve*]

[Ny] *Tinctura Chinát*,

²²⁰ [E] *Tinctura Amarát*, [*nincs kiemelve*]

[Ny] *Tinctura Amarát*,

²²¹ [E] *Tinctura Gentianat*, [*nincs kiemelve*]

[Ny] *Tinctura Gentianat*,

²²² [E] [*nincs vessző*]

²²³ [E] *Spiritus Menthá*ból, [*nincs kiemelve*]

[Ny] *Spiritus Mentha*-ból,

²²⁴ [E] [Ny] [*nincs vessző*]

²²⁵ [E] *aetherrel* [*sajtóhiba; nincs kiemelve*]

²²⁶ [E] *aether*t [*nincs kiemelve*]

²²⁷ [E] [Ny] kocintottak,

²²⁸ [E] azonban

Aki kétszer hány, az jobban mulat, mint az, aki csak egyszer hányt.

5 Tegnap némelyikük <kétszer>_{tc} háromszor is hányt, ennek következtében „fényesen mulattak”. <A többi [...] <is>vonatkozóan is bő fölvilágosítás>_{tc} [b] Hajnalfelé, mikor mind eláztak Panna néni híres jóborától, Környey <<híres[?]> ↓:a főparancsnok:↓>_{tc} vak tűzilármát csapott, odarendelte a tűz oltókat, kik parancsára levizipuskázták a kompániát. Innen <ette>_{tc} tűzoltókocsikon, <a> vészjelet fújva, robogtak az utolsó állomásra, a gőzfürdőbe. <W>[levágva: ...]

- Sok mindenről kellett beszámolnia: hogy ki²²⁹ mikor dőlt ki és ért haza,²³⁰ lábon-e, kocsin-e, egyedül-e, vagy attól az irgalmas szamaritánus bizottságtól támogatva, mely a tökrészeg párdúcokat mint hullákat elszállítja, aztán ki mit ivott, bort, pezsgőt-e vagy pálinkát és ki hányszor hányt. Sárszegen ezt a jó mulatás fokmérőjének tekintették. Aki kétszer hányt, az jobban mulat, mint az, aki csak egyszer hányt. Tegnap némelyikük háromszor is hányt, ennek következtében »fényesen mulattak«.²³¹
- Hajnal felé, mikor mind eláztak,²³² Panna néni híres jó borától,²³³ Környey vak tűzilármát²³⁴ csapott, odarendelte a tűzoltókat, kik parancsára levizipuskázták a kompániát. Innen tűzoltókocsikon²³⁵ vészelt²³⁶ fújva robogtak az utolsó állomásra, a gőzfürdőbe.

²²⁹ [E] [Ny] beszámolnia: ki

²³⁰ [E] és haza,

²³¹ [Ny] mulattak.»

²³² [E] [*nincs* vessző]

²³³ [Ny] jóborától,

²³⁴ [Ny] tűzilármát

²³⁵ [Ny] tűzoltókocsikon

²³⁶ [Ny] vészjelet

Werner is v<lu>elük tartott az az osztrák vadászfőhadnagy, ki tegnap Ákosnak kibicelt, az a kuka alak, ki <egy szót sem tud sem magyarul>_{tc} pityókos korában sem magyarul, sem németül, sem morvául nem tud, de azért nagyon kedves fiú.

- 5 [levágva: <m]eg> Ő a gőzfürdőben semmi áron sem akart levet-
közni. ↑:De azért megfürdött.:↑ Sárgagombos, katonai felöltőjében,
<karddal> ↓:sapkával fején,:↓ karddal oldalán, <fegyverkabátjá-
ban>_{tc}, {hajtókáján} <az> arany csillagokkal |:hajtókáján:| <merev
diszlelésben>_{tc} lépett a harmincfokos forrómedencébe <,>. <tisz>_{tc}
10 A társaság megéljenezte ↓:őt:↓, mint <egy> igazi hőst. <Aztán>_{tc}
↓:Majd:↓ tisztelgett s amint ↓:be:↓jött, <ki is ment,>_{tc} merev dísz-
lépéssel ki is ment a medencéből, az előcsarnokba, onnan az utcára.
Kardjáról, sapkája ellenzőjéről még csöpögött a <meleg>_c víz s
<amint>_{tc} ↓:<hogy> mikor:↓ haladt <az utcán,>_{tc} a <hüvös> reg-
15 geli levegőben, <hatalmas>_{tc} ↓:óriás:↓ gőzfelleget képződött <körü[le-
vágva: ...>]

körötte. Az egész leirhatatlanul kedélyes, elmés, ötletes volt, érdemes arra, hogy megörökíttessék a párdúcok jegyzőkönyvében, melyet Füzes Feri vezetett.

[sz. n.]

- 20 <Mindnyájan halványoknak látszottak.>_{tc} [b]_c Időközben <mások>
↓:újak:↓ is <érkeztek>_c ↓:belézungtek:↓ ↓:vadidegenek, ismeretle-
nek,:↓ <s kikre már <á>Ákos nem is emlékezett> ↓:kik:↓ otthono-
san letelepültek az asztalhoz. Egy <<s[...] idétlen> <gig[?]>_c ↓:ma-
dárképű:↓ ripacs, valami kardalos, ki <b[...] hunyorgó kis fekete
25 szemével leginkább>_{tc} a seregélyhez hasonlított, <o[...]> ↓:oda:↓
<o>nyújtotta <a>Ákosnak a kezét.

Werner is velük tartott, az az osztrák vadászfőhadnagy, ki²³⁷ tegnap Ákosnak kibicelt, az a kuka alak, ki pityókos korában még morvaul sem tud, de azért nagyon kedves fiú. Ő a gőzfürdőben semmi áron sem akart levetkőzni. De azért megfürdött. Sárgagombos, ka-
 5 tonai felöltőjében, sapkával fején, karddal oldalán, aranycsillagokkal hajtókáján²³⁸ lépett be a harmincfokos forró medencébe. A társaság megéljenezte, mint igazi hőst, mire ő kirántotta kardját.²³⁹ Majd tisztelgett s amint bejött, merev dízlépéssel ki is ment a medencéből az előcsarnokba, onnan az uccára. Fegyverkabátjáról még
 10 csöpögött a víz s mikor²⁴⁰ tovább haladt a reggeli levegőben, óriási gőzfelleg képződött körülötte. Az egész leírhatatlanul kedélyes, elemés, ötletes volt, érdemes arra, hogy megörökíttessék a párducok jegyzőkönyvében, melyet Füzes Feri vezet.²⁴¹

A párducok hallgatták ezt a beszámolót, mely kiterjedt a legap-
 15 róbb részletekre, egy lelkiismeretes történetíró pontosságával, ki adatokkal szolgál a majdan hálás utókornak. Olykor hahotáztak is a hallgatók, ökredezve nevettek, de mindnyájan halványoknak²⁴² látszottak.

Időközben újak is belézungtek, vadidegenek, kik²⁴³ otthonosan telepedtek²⁴⁴ az asztalhoz. Egy madárképű ripacs, valami kardalos,
 20 ki a seregélyre emlékeztetett, odanyújtotta Ákosnak a kezét.

²³⁷ [E] aki

²³⁸ [E] hajtókáján,

²³⁹ [E] [Ny] kardját is.

²⁴⁰ [E] viz, mikor

²⁴¹ [E] vezetett.

²⁴² [E] [Ny] halványaknak

²⁴³ [E] vadidegenek, ismeretlenek, kik

²⁴⁴ [E] letelepedtek

– Szervusz, kedves <barátom.>_{tc} |:öregem.:|
 – Szervusz, kedves <barátom.>_{tc} ↑:öregem:↑ – válaszolta ↑:Ákos:↑
 és kezelt vele.

– Ki ez? – érdeklődött az asszony.

5 – Nem tudom. |:- **mondta Ákos.**:|

Számosan akadtak ilyenek, kikkel tegnap a bor lázában ↓:nyilván:↓ te-poharat <<ivott> <↑:ihatott:↑>>_c ↓:ivott:↓ |:é|s azt se <sejtette>_c <élnék-e, halnak-e>_{tc} ↓:tudta róluk:↓ ↓:kicsodák:↓. Általában az egész asztal ködben rémlett előtte. Amint nézte eze<t>ket <az idegen,>_{tc} a fakó arcokat és csüggedt fejekeket, úgy rémlett, hogy álmodja <az egészset>_{tc} ↓:, ami itt van:↓ <,>s <kísértetek> ↓:alvilági:↓ ↑:árnyak:↑ között ül <,>. ↓:maga is mint valami kisértet.:↓ <Olykor <ne> elszomorodtak, olykor ökredezve nevettek. A tűzoltó főparancsnok>_{tc} ↓:Környey:↓ tartotta őket szóval. <De> <<ő és felesége> <Egymás után ho<r>zatta a korsó söröket>>_c ↓:Már két <üveg>csizmát megivott:↓, dobálta a <p> kőpadlóra <cigaretta>_{tc} cigarettáit. Beszélt <->, beszélt<.>, beszélt. Hangja darázsként dongott <a>Ákos fülében. Sem ő, sem felesége nem <tudott>_c ↓:volt képes:↓ rá figyelni. [b]_c Ákos minden percben megnézte óráját.

20

116.

[levált, hiányzó rész]

– Hát elutazott?

– Már egy hete.

– <Á,> <n>Nem is tudtam.

– Hová?

25 – Béláékhoz, <Tarkőre.>_c |:a pusztára.:|

- Szervusz, kedves öregem.
 – Szervusz, kedves öregem,²⁴⁵ – válaszolt Ákos és kezelt vele.
 – Ki ez? – érdeklődött az asszony.
 – Nem tudom,²⁴⁶ – mondta Ákos.
- 5 Számosan akadtak ilyenek, kikkel tegnap a bor lázában nyilván te-poharat ivott és azt sem tudta róluk, kicsodák.
- Általában az egész asztal ködben rémlett előtte. Amint nézte ezeket a fakó arcokat, lekókadt²⁴⁷ fejeket, főként Szunyoghot, meg Dobát, úgy rémlett, hogy álmodja, ami itt van és alvilági árnyak
 10 között ül maga is, mint valami kísértet.²⁴⁸
- Környey tartotta őket szóval, ki már két üveg-csizmát²⁴⁹ megivott, dobálta²⁵⁰ a kőpadlóra cigarettáit, nem fogyva ki a szóból. Beszélt, beszélt, beszélt. Hangja darázszzóként zümmögött Vajkayék²⁵¹ fülében. Sem az öreg, sem az asszony nem volt képes ráfigyelni.
- 15 Ákos minden percben megnézte óráját.²⁵²
- Ti vártok valakit? – kérdezte egyszer Környey.
 – A leányomat.²⁵³
 – Hát elutazott?
 – Már egy hete.
- 20 – Nem is tudtam.
 – Hová?
 – Béláékhoz²⁵⁴ a pusztára.

²⁴⁵ [E] [Ny] [*nincs vessző*]

²⁴⁶ [E] [Ny] [*nincs vessző*]

²⁴⁷ [E] arcokat és lekókadt

²⁴⁸ [Ny] kísértet

²⁴⁹ [E] [Ny] üvegcsizmát

[A] [*sortörésnél*]

²⁵⁰ [E] megivott és dobálta

²⁵¹ [E] Vajkayék [*sajtóhiba*]

²⁵² [E] megnézte az óráját.

²⁵³ [E] [Ny] lányomat.

²⁵⁴ [E] [Ny] Béláékhoz,

– És ma érkezik? <|:- Akár:|>_c

<- Ma.>

– ↓:Ma:↓ <Üdülni ment – <tette> jegyezte meg Ákos.

|:- Igen, a levegő változás egészséges.:|>_c

5 A párdúcok cihelődtek.

Az asszony Füzes Ferinek magyarázta:

– Üdülni ment kérem.

– <A levegőv>_c <Á>_c ↓:A levegőváltozás:↓ – szolt Füzes Feri, mint kellemes társalgó, – <a levegőváltozás>_c ↓:igen:↓ egészséges.

10 – De a vonat annyit késik. Nagyon aggodunk az <urunkkal[?]>_{tc} urammal.

– Nyolc óra huszonötör kellett volna érkeznie <a vonatnak>_c <d>De még most sincs <itt> itt.

– <Jaj>_{tc} ↓:Ő:↓, – mondta Füzes Feri – már féltizenkettő

15 – Remélem, nincs valami baj, – sópánkodott az anya.

– Azt nem tudom, nagyságos asszonyom – felelte korrektül
[félig levágva: <↓:szolgálhatok] felvilágosítással:↓>

<, mint úriember,>_c ↓:Füzes Feri:↓ ki semmi körülmények között sem tud hazud<ik>↓:ni:↓ ↓:mégegy hölgy [szakadás: ...]:↓ – fogal-
20 mam sincs.

Nem is érdekelte az egész. Ő <hölgyek becsületügyével,>_c Vajkay-ék ↓:specifikus:↓ becsületügyével nem <foglalkozhat<ott>>_{tc}, foglal-
koz<ott>↓:ik:↓ ennél fogva semmi felvilágosítással sem szolgálhatott.

Csak ennyit mondott még:

25 – Reméljük a legjobbat. Kisztihand – és megemelve kalapját távozott, édes mosolyával, követve a párdúcokat, kik ↑:élükön:↑ Környey elnökkel fölkerekedtek s annyi élmény, annyi nemes társas öröm ↓:, annyi kaland után:↓ – amint Szunyog mondotta: post tot discrimina rerum – hazamentek, lefeküdni.

- És ma érkeznek?
- Ma.
- A párdúcok cihelődtek.
- Az asszony Füzes Ferinek magyarázta:
- 5 – Üdülni ment kérem.
- A levegőváltózás – szólt Füzes Feri²⁵⁵ mint kellemes társalgó²⁵⁶ – igen egészséges.
- De a vonat annyit késik. Nagyon aggódunk az urammal. Nyolc óra huszonötök²⁵⁷ kellett volna érkeznie és még most sincs itt.
- 10 – Ő,²⁵⁸ – mondta Füzes Feri – már féltizenkettő.
- Remélem, nincs valami baj,²⁵⁹ – sópánkodott Vajkayné.
- Azt nem tudom, nagyságos asszonyom,²⁶⁰ – felelte korrektül Füzes Feri, ki semmi körülmények között sem tud hazudni, még hölgyeknek sem²⁶¹ – fogalmam sincs.
- 15 Nem is érdekelte az egész. Ő Vajkayék specifikus becsületügyével nem foglalkozott, ennél fogva semmiféle fölvilágosítással²⁶² nem²⁶³ szolgálhat. Csak ennyit mondott még:
- Reméljük a legjobbat. Kisztihand – és megemelve kalapját²⁶⁴ távozott, édes mosolyával, követve a párdúccokat, kik élükön Környey elnökkel fölkerelkedtek és annyi nemes társasöröm,²⁶⁵ annyi kaland után – amint Szunyogh mondotta: *post tot discrimina rerum* – hazamentek²⁶⁶ lefeküdni.

²⁵⁵ [E] Feri,

²⁵⁶ [Ny] társalgó,

²⁵⁷ [Ny] órahuszonötök

²⁵⁸ [E] [*nincs vessző*]

²⁵⁹ [E] [*nincs vessző*]

²⁶⁰ [E] [Ny] [*nincs vessző*]

²⁶¹ [E] [Ny] sem,

²⁶² [Ny] fölvilágítással

²⁶³ [E] [Ny] sem

²⁶⁴ [E] [Ny] kalapját,

²⁶⁵ [E] és annyi élmény, annyi nemes társas öröm,

²⁶⁶ [E] *rerum* – hazamentek,

[Ny] *rerum* hazamentek

Tizenkettedik fejezet,

(melyben a megérkezés és viszontlátás örömeit ecseteli az <a>író.)

117.

- <mely a párdú> [b] Ákos ↓:megint:↓ magára maradt feleségével.
- 5 <<Fizettek> Fölkeltek az asztaltól,>_c [b] Nyugtalansága ↓:most:↓
elérkezett <arra> addig a pontig, melyen már megszűnik az önvád
okozta <<gyötrelem és> tépelődés>_c ↓:<nyüglődés>_c tépelődés:↓,
{a gondolkodás} felmondja a szolgálatot |:a gondolkodás:| s helyét
<csak>_{tc} a bódulat váltja föl, mely csak tördelt <szavakat>_{tc}, értel-
- 10 metlen szavakat tud rebegni. Nem gondolt ő már semmire <sem>_c,
nem képzelődött, hogy mi történhetett ↑:és mi történik |:majd:|:↑,
csak fel-felsóhajtott, hogy lázát táplálja.
- Jaj <<csak> <↓:hogya:↓>>_c ↓:csak:↓ itt lenne már.
 - Mindjárt itt lesz.
- 15 – <<Csak> <↓:...:↓>>_c ↓:Csak:↓ megsegítene <az Isten>_{tc} még az
egyszer a jó Isten.
- Megsegít, megsegít.
- [b] Anya, ki ép oly ideges volt, rá mosolygott, hogy csillapítsa
↓:őt:↓, <de> s odaadta kezét, hogy szorongassa. Mindkettőjük ke-
- 20 ze jéghideg volt. |:Reménytelennek látszott minden.:| [b]_c Közönyös
dolgokról kezdtek beszélni, számításból, hogy eltereljék figyelme-
ket és vitatkoztak arról, hová tették a kamrakulcsot, bezárták e a
dolgozószoa ajtaját.

TIZENKETTEDIK FEJEZET¹

(melyben² a megérkezés és viszontlátás örömeit ecseteli az író).³

Ákos megint magára maradt feleségével.

5 Nyugtalanúsága elérkezett addig a pontig, melyen⁴ már megszűnik az önvád okozta tépelődés, fölmondja a szolgálatot a gondolkodás és helyét a bódulat⁵ váltja föl, mely csak tördelt, értelmetlen szavakat tud rebegni. Nem gondolt ő már semmire, nem képzelődött, hogy mi történhetett és mi történik majd, csak föl-fölsóhajtott,⁶ hogy lázát táplálja.

10 – Jaj, csak már itt lenne.

– Mingyárt⁷ itt lesz.

– Csak megsegítene még egyszer⁸ a jó Isten.

– Megsegít, megsegít.⁹

15 Anya, aki éppoly¹⁰ ideges volt, rámosolygott, hogy csillapítsa őt,¹¹ és odaadta kezét,¹² hogy szorongassa. Mindkettőjük keze hideg¹³ volt. Reménytelennek látszott minden.

Közönyös dolgokról kezdtek beszélni, számításból, hogy elterel-jék figyelmüket és vitatkoztak arról, hová¹⁴ tették a kamrakulcsot, bezárták-e a dolgozószoba ajtaját.

¹ [E] [Ny] FEJEZET,

² [E] *amelyben*

³ [Ny] *író.*)

⁴ [E] *amelyen*

⁵ [Ny] *bódulat*

⁶ [E] *fel-fölsóhajtott,*

⁷ [E] [Ny] *Mindjárt*

⁸ [E] *megsegítené még egyszer*

⁹ [Ny] – *Megsegít, megsegít.*

¹⁰ [E] *éppoly*

¹¹ [E] *[nincs vessző]*

¹² [E] *odaadta a kezét,*

¹³ [E] *jéghideg*

¹⁴ [E] *hogy [sajtóhiba]*

[b] Ekkor keményen kongott a jelzőharang.

[b] Összeborzongtak. Egyedül álltak a perronon, ↓:felkelve az asztaltól, ↓ mely↑:nél:↑ a párdúcok távozásával <<teljesen kiürült> üresen maradt>_c ↓:csak ők maradtak:↓. A pincérek <le>_c szedték

5 <a terítőket>_c ↓: az abroszokat.:↓

[b] Hátral az utolsó sínen, kényelmesen, nem sietve beállt egy ↓:hosszú:↓ vegyes vonat, mely <rengeteg>_c ↓:számtalan:↓ teherkocsiján ponyvával <le>_c takart <teher>_c árúkat, ↓:petroleumhordókat, ↓ gépeket, állatokat hozott|. <.><s> <személyszállító kocsi>_tc

10 Tompa, meg-megismétlődő, <alig hallható>_tc sipolás|:t| <hallatszott>_tc ↑:hallottak:↑ <Benn, a mély sötéten, alakok mozogtak, kik>_tc <Sokáig tartott, míg az>_tc ↑:a <mély> sötétből<.>, honnan:↑ <csak>_c hosszú idő múlva bukkantak ki az alakok, kik leszálltak a személyszállító kocsikból, a harmadosztályból, igénytelen emberek,

15 batyús parasztok, kofák, kik gyümölcsös-<kosarat>_c ↓:szatyrokat, kosarakat:↓ vittek fejükön és az oldalsó kijárónál <sokáig>_c ↑:ügygyel-bajjal:↑ kotorászták elő keblükből a jegyet.

Cifra Géza értésükre adta, hogy még ↓:mindig:↓ nem ez a vonat az.<.>, <d>De a tarkóvit már a szomszédos állomásról jelezték,

20 minden pillanatban <be>_j jöhet.

Úgy is lett, amint mondta.

Amikor legkevésbé várták, a szemhatár alján <egyszerre>_tc megjelent a kis kávédaráló, ↓:az a:↓melyik egy héttel ezelőtt elment.

Ekkor kongott¹⁵ a jelzőharang.¹⁶

Összeborzongtak.¹⁷ Egyedül álltak a perronon, mert miután elmentek a párducok,¹⁸ az egész indóház kiürült. A pincérek szedték az abroszokat.

5 Hátul az utolsó sínen¹⁹ kényelmesen, nem sietve beállt egy hosszú vegyesvonal, mely számtalan teherkocsiján ponyvával letakart²⁰ árukat, petróleumhordókat,²¹ állatokat hozott. Tompa, meg-meg-ismétlődő sípolást²² hallottak a sötétből, ahonnan²³ hosszú idő múlva²⁴ bukkantak ki az alakok, kik leszálltak a személyszállító
10 kocsikból, a harmadosztályból, igénytelen²⁵ emberek, batyus parasztok, kofák, kik gyümölcsös garabókat²⁶ vittek fejükön és az utolsó kijáratnál ügyel-bajjal kotorászták²⁷ elő keblükből a bilétát.²⁸

Cifra Géza értésükre adta, hogy még mindig nem ez a vonat az. De a tarkóvit már a szomszédos állomásról jelezték, minden pil-
15 lanatban itt lehet.

Úgy is²⁹ lett, ahogy mondta.

Mikor³⁰ legkevésbé várták, a szemhatár alján megjelent a kis kávédaráló, az, amelyik egy héttel ezelőtt elment.

¹⁵ [E] Ekksr [*sajtóhiba*] keményen kongott

[Ny] Ekkor keményen kongott

¹⁶ [E] jelsőharang. [*sajtóhiba*]

¹⁷ [Ny] Összeborzongtak. [*sajtóhiba*]

¹⁸ [Ny] [*nincs vessző*]

¹⁹ [Ny] sinen

²⁰ [E] [Ny] takart

²¹ [E] [Ny] petróleumhordókat,

²² [Ny] sípolást

²³ [E] [Ny] honnan

²⁴ [Ny] múlva

²⁵ [E] harmadosztályból, főként igénytelen

²⁶ [E] garabókat

²⁷ [Ny] kotorászták

²⁸ [E] jegyet.

²⁹ [E] Úgyis

³⁰ [E] Amikor

- Két meggyújtott piros lámájával [*sic!*], mint valami <↓:erőlködő:↓> véres szemmel ↓:erőlködve:↓ nézte az utat az éjszakában, óvatosan közeledett, tapogatóz<ott><↓:va:↓>zott, nehogy valami baja essék, <vagy>_{tc} ↑:nehogy:↑ valakinek a lábára lépjen. A mozdony,
 5 <meg percről percre>_c ↓:pillanatról-pillanatra:↓ <nőtt>_{tc} ↓:növekedett:↓. <,>. ↓:Fényes fekete volt, mert:↓ lemosdott az esőben, <de meg is hűlt és náthásan>_{tc} de folyton prüszkölt, köhögött, mintha meghűlt volna <,>. <a>A kocsik jajgattak, a fék nyöszörgött. Nem <volt> ↑:lehetett:↑ valami felemelő látványnak nevezni.

10

118.

- <var> Zökkenve a váltókon, majdnem sántikálva <és ugrálva>_c haladt, míg egyszerre váratlanul kanyarodott és nem <hátra felé> a háttérbe ment, hanem előre <futott>, az első sínre futott, <de>_{tc} ↓:itt azonban:↓ nem akart megállni, <hanem>_c fölhúzta szerelvényét <majdnem>_{tc} a gépházig, úgy, hogy utolsó kocsija pont az orruk előtt állapotodott meg.

- Vajkayék <magukról megfélekedezve>_{tc} <a>e <sinek>_{tc} ↓:kocsi-<k>:↓ felé rohantak. <Hordárok számait kiabálták>_{tc} Ákos nem jól látott s önkénytelenül zsebéhez nyúlt, <de><s> ↓:de:↓ akkor jutott eszébe, hogy csíptetőjét ↓:szemüveg<ét>e:↓ az éjszaka valahol elkallódott s újat kell majd vennie. Egyetlen ivlámpa égett, fönny egy oszlopon <s az>_{tc}, mely reszkető világával <csak tétov>_{tc} még tétovábbá tette a homályt.

- Ezenkívül lármáztak is <,>. ↓:Az utasok:↓ hordárok számait kiabálták <az utasok>, ↓:veszekedtek <is>:↓ hangosan tereferéltek.<.>s A zaj <ép oly bizonytalannak tetszett, mint a világítás.>_c ↓:elkeveredett a félhomállyal.:↓ ↑:elkeveredett a félhomállyal:↑

Két meggyújtott piros lámpájával, mint valami véres szemmel, erőlködve nézte az utat az éjszakában, óvatosan közeledett, tapogatózva, hogy valakinek a lábára ne lépjen.³¹ A mozdony minden pillanatra növekedett.³² Fényes-fekete volt, mert lemosdott³³ az esőben, de folyton prüsszögött, köhögött, mintha meghűlt volna. A kocsik jajgattak, a fék nyöszörgött. Nem lehetett valami fölemelő³⁴ látványnak nevezni.

Zökkenve a váltókon, majdnem sántikálva haladt, míg egyszerre váratlanul kanyarodott és nem a háttérbe ment, hanem előre, az első sínre futott, itt azonban nem akart megállni, fölhúzta szerelvényét a gépházig, úgy, hogy utolsó kocsija pont az orruk előtt állapodott meg.

Vajkayék e kocsi³⁵ felé rohantak.

Ákos nem jól látott s önkénytelenül³⁶ zsebéhez nyúlt, de akkor jutott eszébe, hogy szemüvege az éjszaka valahol elkallódott, újat kell majd vennie.

Fönn egy oszlopon egyetlen ívlámpa égett, melynek³⁷ reszkető világa³⁸ még tétovábbá tette a homályt.

Ezenkívül lármáztak is. Az utasok hordárok számait kiabálták, veszekedtek és a zaj³⁹ elkeveredett a félhomállyal.

³¹ [E] tapogatózva, nehogy valami baja essék, nehogy valakinek a lábára lépjen.

³² [E] A mozdony pillanatról-pillanatra növekedett.

³³ [E] lemosódott

³⁴ [E] felemelő

³⁵ [E] Vajkayék a kocsi

³⁶ [E] [Ny] önkéntelenül

³⁷ [E] mely

³⁸ [E] világával

³⁹ [E] veszekedtek, hangosan tereferéltek és a zaj

- A két öreg szeme <,>_c füle egyaránt káprázott. Minthogy <pedig>_c lankadó figyelmüket már nem voltak képesek központosítani, <a>csak azt a kocsit <figyelték,>_{tc} nézték, mely előttük állt. Ebből <egy ismert s>_{tc} valami <sértéskereskedő>_{tc} császár szállt ki, <...>_{tc}
- 5 egy magas <hölgy>_c ↓:nő:↓, az urával, kit nem ismertek, <egy->két <fiatalember> ↓:idősebb úr:↓, aztán utoljára egy házaspár <s>. <egy> <↓:a:↓>A fiatalasszony és <egy> ↓:a:↓ fiatal férj, <s> közösen vitte karján négy éves kisfiát, ki fején zöld-bojtos, olcsó szalmakalapban édesdeden aludt. A kocsit ↑:most:↑ teljesen kiürült.
- 10 Elül sem jártak már emberek<,>, az utasok jórészt átadták jegyeiket a <kalauznak>_{tc} ↑:vasutasnak:↑, ki a kijáratnál meg-megszólalt:
- A jegyet kérem.
- <Kis>_c <k>Kézikocsin ↓:<már[?]>:↓a podgyászokat tölték <már>_c befelé.
- 15 <– <Hol van?>_c |:Nem látom.:| – kérdezte ↓:mondta:↓ Ákos. {Nem látom.}>_c |:–Nem látom – ↑:mondta Ákos:↑|
- Az asszony nem felelt.
- Inkább önmagát erősítve mondta csak, félhangosan:
- Lehet, hogy lekészt és holnap jön.
- 20 De ha <csa>_{tc} még csak <<fél> <pár>_c ↓:egy:↓ másodpercig tart, ez a kétség, már nem bírja ki egyikőjük sem.
- Messze-messze a homály mélyéről ingadozó járással, kissé kacszázva, egy <hölgy>_{tc} nő közeledett. Fekete, viaszkosvászon-sapkát viselt az eső ellen, mint valami fürdősipkát és hosszú, majdnem bokájáig [*sic!*] érő, áttetsző gummiköpenyt. Kezében kalitkát tartott.
- 25

A két öreg szeme-füle⁴⁰ egyaránt káprázott. Minthogy lankadó figyelmüket már nem voltak képesek összpontosítani, csak azt a kocsit nézték, mely előttük állt. Ebből valami császár⁴¹ szállt ki, meg egy⁴² magas nő az urával, kit nem ismertek, meg két idősebb
 5 úr, azután⁴³ utoljára egy házaspár. A fiatal asszony és fiatal⁴⁴ férj közösen vitte karján kisfiát, ki fején zöldbojtos, olcsó szalmakalapban édesdeden aludt. A kocsi most teljesen kiürült.

Elöl nem jártak már emberek, az utasok jórészt átadták jegyüket a vasutasnak, ki a kijáratnál meg-megszólt:⁴⁵

10 – A jegyet kérem, a jegyet.

Kézikocsikon a poggyászokat⁴⁶ tolták kifelé.

– Nem látom,⁴⁷ – mondta Ákos.

Az asszony nem felelt.

Inkább csak önmagát erősítve mondta félhangon:⁴⁸

15 – Lehet, hogy lekéssett és holnap jön.

De ha még csak egy másodpercig tart ez a kétség, már nem bírja ki egyikük sem.

Messze-messze, a homály mélyéből, ingadozó járással, kissé kacszáva egy nő közeledett. Fekete,⁴⁹ viaszkosvászon sapkát viselt,⁵⁰
 20 az eső ellen, mint valami fürdősapkát és hosszú, majdnem bokáig⁵¹ érő, áttetsző gumiköpenyt.⁵² Kezében kalitkát tartott.

⁴⁰ [E] szeme, füle

⁴¹ [Ny] császár

⁴² [E] ki, egy

⁴³ [E] [Ny] aztán

⁴⁴ [E] házaspár, A [*sajtóhiba*] fiatalasszony és a fiatal

⁴⁵ [Ny] meg-meg szólt:

⁴⁶ [E] poggyászokat

⁴⁷ [E] [Ny] [*nincs vessző*]

⁴⁸ [E] mondta, csak félhangon.

⁴⁹ [E] [*nincs vessző*]

⁵⁰ [E] [*nincs vessző*]

⁵¹ [E] bokájáig

⁵² [E] gummiköpenyt.

Mereven bámulták. Nem merték azt hinni, hogy ő az, mert féltek, hogy még egyszer csalódnak. A <viázkos>**viázkos**-vászon sapkát nem ismerték, sem a gummiköpenyt,

- , a kalitkát pedig, melyet a nő minden csomag nélkül a jobb kezében lógázott, olykor magasra emelve, a <szeméhez>_c ↓:**melléig**:↓, éppen nem értették. Négy-öt lépésre lehetett tőlük, mikor anya, a nő háta mögött megpillantotta a hordárt, ki a barna vászonbőröndöt cepelte, melynek két oldala <most is>_{tc} kidudorodott, a kosarat, átkötve a cukorspárgával, a kulacsot, a vizeskulacsot és a hordár
- 10 vállán <kockás, fehér>_{tc} a fehércsíkos gyapjútakarót. Igen, igen, igen. Vadul elkiáltotta magát:
- Pacsirta – s szinte magánkívül rohant feléje, hogy átölelje.

119.

- apa épúgy kiáltott:
- 15 – Pacsirta – és ölelte ↓:**már**:↓ a lányát.
- De mig így ölekeztek, egészen átadva magukat az érzelemnek, <mely egy hét óta táp nélkül szűkölködött,>_c egy harmadik hang is megszólalt, távol, a sötétben, mint csúfondáros visszhang, kissé nyávogva:

Mereven bámulták. Nem merték azt hinni, hogy ő az, mert féltek, hogy még egyszer csalódnak. A viaszkos-vászon⁵³ sapkát nem ismerték, sem a gumiköpenyt,⁵⁴ a kalitkát pedig, melyet a nő,⁵⁵ minden csomag nélkül,⁵⁶ a jobbkezában lóbázott, olykor magasra emelve, a melléig, éppen⁵⁷ nem értették.

Négy-öt lépésnyire lehetett tőlük, mikor anya a nő háta mögött megpillantotta a hordárt, ki a barna vászonbőröndöt cipelte, melynek két oldala kidudorodott. A kosarat is látta, átkötte cukorspárgával, a kulacsot, a vizeskulacsot⁵⁸ és a hordár vállán a fehérécsíkos gyapjútakarót. Igen, igen, igen.

Vadul elkiáltotta magát:

– Pacsirta! – és szinte magánkívül rohant feléje, hogy átölelje.

Apa épúgy kiáltott:⁵⁹

– Pacsirta! – és már ölelte leányát.⁶⁰

De míg⁶¹ így ölelkeztek, egészen átadva⁶² magukat az édes öröme-
nek,⁶³ egy harmadik hang is megszólalt, távol⁶⁴ a sötétben, mint
csúfondáros⁶⁵ visszhang, kissé jávovogva:

⁵³ [E] viaszkos-vászon [sortörtésnél]

[Ny] viaszkosvászon

[A] [sortörtésnél]

⁵⁴ [E] gummiköpenyt,

⁵⁵ [E] [nincs vessző]

⁵⁶ [E] [nincs vessző]

⁵⁷ [E] [Ny] éppen

⁵⁸ [E] kulacsot, vizeskulacsot

⁵⁹ [E] kiáltott.

⁶⁰ [E] ölelte a leányát.

⁶¹ [Ny] míg

⁶² [E] átadták

⁶³ [E] [Ny] érzelemnek,

⁶⁴ [E] megszólalt; távol,

⁶⁵ [Ny] csufondáros

– Pacsirta. |:Valami vásott kamasz, ki az utasok holmiját szokta cepelni pár krajcárért, <egy[...]>_{tc} mulatságosnak <ez>_{tc} találta ezt a szinpadi kitörést s apa és anya hangját utánozta egy vagonban, melybe<n>n ↑:később:↑ <ravaszul>_c meglapult és kuncogott.:|

- 5 Mindhárman szétrebbentek <egymástól és figyeltek>_c <, >. |:Arcukra fagyott a mosoly.:| <f>Felocsúd<va>tak a viszontlátás édes, öntudatlan öröméből. {Arcukra fagyott a mosoly.} <mely egymás láttán ↑:felragyogott.:↑>_{tc}

- <Pacsirta>_{tc} Pacsirta az indóház felé <nézett, de nem látott senkit>_{tc} emelte nyílt, becsületes szemét, de nem látott senkit, sem a perrónon, sem a sinek között. Azt hitte, hogy tévedett s úgy tett, mintha nem hallotta volna. Kifelé ment anyjával, ki beléje karolt.

- Ákos utánuk bandukolt, a hordárral. De <gyakran <megállt,>>_c ↓:többször:↓ a vagon irányába tekintett és <a sötétet>_{tc} fürkészte a
15 sötétet, <ideges szemével.>_c Ismerte ezt a hangot. Hasonlított a többi emberek hangjához, csak bárdolatlanabb volt, őszintébb. Egyszer meg↓:is:↓állt s indulni akart a vagon felé, a sötét felé, de visszafordult <,>, <csak a>_{tc} ↓:csak:↓ Kezében lévő esernyővel <↑:keményen:↑>_c ↓:sújtott:↓ a levegőbe <sújtott>_c, <egy> <↓:a semmibe:↓>_c
20 hatalmas ütést <↓:...:↓>_c <mért <a semmibe>>_c ↓:mérve:,↓, melyet ↑:<annak>_c <annak>_c nyilván annak:↑ az otromba golyónak szánt. Majd <↓:balvállát kissé behúzza:↓>_c a két kedves nőhöz csatlakozott.

– Pacsirta.

Valami vásott kamasz, ki az utasok holmiját szokta bevinni pár krajcárért a városba, mulatságosnak találta ezt a színpadi⁶⁶ kitérőt s szegény apa, szegény⁶⁷ anya hangját utánozta egy vagonban,⁶⁸
 5 melyben később meglapult.⁶⁹

Mindhárman fölriadtak a viszontlátás⁷⁰ öntudatlan öröme-
 ből.⁷¹ Arcukra fagyott a mosoly.

Pacsirta az indóház felé emelte szemét,⁷² de nem látott senkit, sem a perronon, sem a sínek között. Azt hitte, hogy tévedett és úgy
 10 tett, mintha nem hallotta volna. Ment⁷³ anyjával, ki beléje karolt.

Ákos utánuk bandukolt a hordárral. De még többször a vagon⁷⁴ irányába tekintett, fürkészve a sötétet. Ismerte ezt a hangot. Hasonlított a többi emberek hangjához, csak bárdolatlanabb volt, őszintébb. Egyszer meg is állt és indulni akart a sötét felé,⁷⁵ de visszafordult.
 15 Csak a kezében levő⁷⁶ esernyővel sujtott a levegőbe, hatalmas ütest mérve, melyet nyilván annak az otromba golyónak szánt. Majd a két kedves nőhöz csatlakozott.

⁶⁶ [Ny] színpadl [*sajtóhiba*]

⁶⁷ [E] apa és szegény

⁶⁸ [E] [Ny] vagonban,

⁶⁹ [E] meglapult és kucorgott.

[Ny] meglapult és kuncogott.

⁷⁰ [E] Mindhárman szétrebbentek, fölcsudtak

⁷¹ [Ny] örömeből, szétrebbentek.

⁷² [E] [Ny] emelte nyílt, becsületes szemét,

⁷³ [E] Kifelé ment

[Ny] volna, ment

⁷⁴ [E] [Ny] vagon

⁷⁵ [E] [Ny] sötét vagon felé,

⁷⁶ [E] [Ny] lévő

- Pacsirta kedélyes volt, humoros:
- Az én drága jó szüleim <meg sem ismernek engem>_{tc} nem is örülnek <nekem>_{tc}, meg sem ismernek engem.
 - Dehogynem. Csak ez a sapka – mondta az anya.
 - 5 <– Etelka nénitől kaptam. A köpenyt is. Nehogy megfázzak. Rosszszul áll?>_{tc}
 - <– Nem. D>_{tc} |:- Rosszul áll?:|
 - Nem. De olyan furcsa <vagy benne>_c
 - <<Kissé> Kicsit>_c <s>Szűk ↓:kicsit:↓. <<Ö> <Egészen>>_c
 - 10 <ö>Összetöri a hajam <.>– és megigazította ↑:haját:↑. Etelka nénitől kaptam. A köpenyt is. Nehogy megázzak.

- Remek köpeny.
- Nem jó?
- De. Csak más vagy benne. Olyan érdekes. Olyan önálló.
- 15 – Etelka néni is ezt mondta.
- És ez?
- Ja igen. <A galamb>_{tc} ↓:A:↓ kalitka.
- Mi ez?
- Galamb.

20

120.

<Pacsirta a kijáratnál> A kijárathoz érkeztek. Pacsirta a szívéhez emelte a kalitkát és míg Ákos átnyújtotta a ↓:már:↓ távozni akaró vasutasnak a leánya jegyét, ő becézgette kedves madarát:

[levált, hiányzó rész]

Pacsirta kedélyes volt, humoros:

– Az én drága jó szüleim nem is örülnek. Lám-lám, már meg sem ismernek.

– Dehogynem.⁷⁷ Csak ez a sapka – mondta anya.

5 – Rosszul áll?

– Nem. De olyan furcsa.

– Szűk kicsit. Összetöri a hajam⁷⁸ – és megigazította haját. – Etelka⁷⁹ nénitől kaptam. A köpenyt⁸⁰ is. Hogy meg ne ázzam.⁸¹

– Remek köpeny.

10 – Nem jó?

– De. Csak más vagy benne. Olyan érdekes. Olyan önálló.

– Etelka néni is azt mondta.

– És ez?

– Ja⁸² igen. A kalitka.

15 – Micsoda?

– Galamb.

A kijáráshoz érkeztek. Pacsirta megint szívéhez emelte a kalitkát és míg Ákos átnyújtotta a már távozni akaró vasutasnak a leánya jegyét, ő becézgette kedves madarát:

20 – Tubi, úgy hívják, hogy Tubica. Tubicát nem adom oda senki-nek. Tubicát én magam viszem haza.

Az állomás előtt apa inteni akart egy bérkocsisnak, hogy haza hajtassanak. De Pacsirta elkapta kezét, nem engedte. Takarékoskodni kell. Különben⁸³ sem érdemes. Egy kis séta nem árt a sok ülés után. A hordár majd elszállítja a poggyászt.⁸⁴

⁷⁷ [E] Dehogynem.

⁷⁸ [E] hajamat

⁷⁹ [E] [Ny] haját. Etelka

⁸⁰ [E] kaptam, a köpenyt

⁸¹ [E] [Ny] is. Nehogy megázzam.

⁸² [E] – Ja,

⁸³ [E] kell, különben

⁸⁴ [E] podgyászt.

[sz. n.]

Pacsirta középütt <ment,>_{tc} két oldalt <pedig> apa és anya. Apa <a [...]> a kulacsot vitte, melyben még mindig ↑:viz:↑ kotyogott <,>s a fehér<kockás>↓:csikos:↓ gyapjútakarót. <Nem járt egyenesen.> Szórakozottan bámult a földre s nem <figyelte> ↓:hallotta:↓, mit
 5 beszélt <a> lánya meg felesége <,>. Balvállát <pedig ismét kissé
 ↓:<a> <néha>_c |:ismét:|:↓ ↓:<be->:↓ behúzta, félszegen és furcsán,
 <vitte>_{tc} ↑:cepelte:↑ rajta a láthatatlan terhet, az ő <<szem> senki-
 től[?] sem>↓:<ad[?]> kevesektől:↓ ismert <[...]tes> terhét, melyről
 10 viszontlátásnak.

Ákos meg anyja átadta neki esernyőjét, az pedig megrakodva⁸⁵ vitte előttük a csomagokat, vissza-visszafordulva, hogy jönnek-e már.

Nem esett az eső, a szél is elállt. Csak az uccai akácfa gallyairól⁸⁶ hullottak olykor borzongva a csöppek.

5 Lassan ballagtak⁸⁷ a nyárfasoron.

Pacsirta középütt, kétoldalt⁸⁸ apa és anyja. Apa a kulacsot vitte, melyben még mindig víz kotyogott s a fehérscíkos gyapjútakarót.⁸⁹

Szórakozottan⁹⁰ bámult a földre és nem hallotta, mit beszél leánya és felesége. Balvállát ismét behúzta idegesen s cepelte⁹¹ rajta a láthatatlan terhet, az ő kevesektől⁹² ismert terhét, melyről tegnap beszélt először. De azért arca nyájas volt, láthatóan örült a viszontlátásnak.

– Mi ujság? – kérdezte Pacsirta az anyjától.

– Semmi nevezetes,⁹³ – szólt anyja – vártunk,⁹⁴ lelkem, nagyon vártunk.⁹⁵

15 Kértek a Széchenyi-térre, melynek szállongó porát elverte az eső. Házai⁹⁶ némán sorakoztak egymás mellé, leengedett függőnyeikkel, csukott ablaktábláikkal,⁹⁷ még jobban eltörpülve ebben a törpe éjszakában.

⁸⁵ [E] megrakódva

⁸⁶ [E] akácfa gallyairól

⁸⁷ [E] haladtak

⁸⁸ [E] [Ny] két oldalt

⁸⁹ [Ny] gyapjútakarót

⁹⁰ [E] [új bekezdés] Szórakozottan

⁹¹ [E] idegesen s félszegen és furcsán cepelte

[Ny] idegesen s félszegen, furcsán cepelte

⁹² [Ny] keveseitől

⁹³ [E] [Ny] [nincs vessző]

⁹⁴ [Ny] anyja –, vártunk,

⁹⁵ [E] vártunk [sajtóhiba]

⁹⁶ [E] eső, házai

⁹⁷ [E] [nincs vessző]

121. | :/a: |

<s> halad<va>t a művelt nyugattal <s>, a fölvilágosult európai népekkel ↑:előre:↑.

Aztán még valaki ébren volt <,>: Ijjas Miklós, a „Sár<vári>szegi
5 Közlöny” segéd szerkesztője

Mindenki aludt már. Aludt Környey Bálint, aludt Priboczay és kövér felesége, négy egészséges, szép rózsabimbó-lánya, aludt Szu-nyogh és Mályvady, aludt Zányi és Szolyvay, aludt Doba is, hallgatva sovány, fekete, rossz, nagyon rossz felesége mellett, aludt Füzes Feri
 5 is, mint úrifü, ⁹⁸ álmában kedvesen mosolyogva, aludtak az összes párducok és polgárok, Weisz úr is, kényelmes rézágyában, ⁹⁹ és társa is, talán, egy mindenestre kényelmetlenebb rézágyban.

Az Úri Kaszinó, melynek elsőemeleti ¹⁰⁰ ablakai egyébként izzó négyszögek gyanánt világítottak a sárszegi éjszakába, a csütörtöki ri-
 10 csaj után gyászolt. Csak egyetlen ablakában pislákoltt halovány fény.

Sárcsevits, ¹⁰¹ mint Sárszeg őrlelke virrasztott itt szénfonatos ¹⁰² villanykörte mellett ¹⁰³ olvasván a *Le Figaro*-t, ¹⁰⁴ haladt a művelt nyugattal, a fölvilágosodott ¹⁰⁵ európai népekkel, ¹⁰⁶ előre.

Aztán még valaki ébren volt: Ijas Miklós, a *Sárszegi Közlöny* ¹⁰⁷
 15 segédszerkesztője.

⁹⁸ [E] uri fiu,

⁹⁹ [E] [Ny] [nincs vessző]

¹⁰⁰ [E] [Ny] első emeleti

¹⁰¹ [E] Sarcsevits,

¹⁰² [E] itt egy szénfonatos

¹⁰³ [E] [Ny] mellett,

¹⁰⁴ [E] [nincs kiemelve]

¹⁰⁵ E. felvilágosodott
 [Ny] felvilágosodott

¹⁰⁶ [E] [nincs vessző]

¹⁰⁷ [E] [nincs kiemelve]

[sz. n.]

[levált, hiányzó rész]

Néha ölébe hajtotta fejét s a nő összekócolta a poéta gesztenyeszin
sörényét, megcsókolta a homlokát, száját. Most is együtt teáztak,
kis kék lámpával „misztikus félhomályt csináltak a soubrette szo-
bájában, melyet különben albérletben birt, havi öt forintért. Min-
5 daketten Budapestre vágyakoztak s ez kötötte össze őket. Ijas, akár
kritikáiban, dicsérte Lator Margit<ot> hang<ját>↓:terjedelmét:↓,
szidta neki Orosz Olgát. A nő pedig, ki mellesleg Fehér tata babá-
ja volt, a sárszegi Agrár Banké, meghallgatta Ijas még kéziratban
lévő és még sokáig kéziratban maradó verseit. Szóval elismerte őt.

Színház¹⁰⁸ után hazakísérte¹⁰⁹ Lator Margitot, kihez csakugyan gyengéd kötelék fűzte, de csak annyi, mint vidéki ifjú költőt a múz-sájához.¹¹⁰ Néha ölébe hajtotta fejét¹¹¹ és a nő összekócolta a poéta gesztenyeszín¹¹² sörényét, megcsókolta homlokát, száját. Most is együtt teáztak, kis kék lámpával »misztikus félhomály«-t¹¹³ csinál-tak a szubrett¹¹⁴ szobájában, melyet különben albérletben bírt,¹¹⁵ havi öt forintért. Mind a ketten¹¹⁶ Budapestre vágyakoztak,¹¹⁷ és ez kötötte össze őket. Ijas ezeken az estéken, akár csak¹¹⁸ kritikáiban, dicsérte¹¹⁹ Lator Margit hangterjedelmét, szidta Orosz¹²⁰ Olgát, a nő pedig, ki mellesleg Fehér tata babája volt, a sárszegi Agrár Ban-ké, meghallgatta Ijas még kéziratban lévő és még sokáig kéziratban maradó verseit, szóval elismerte őt.

¹⁰⁸ [Ny] Színház

¹⁰⁹ [Ny] hazakísérte

¹¹⁰ [Ny] muzsájához.

¹¹¹ [E] hajtotta a fejét

¹¹² [Ny] gesztenyeszín

¹¹³ [E] „misztikus félhomályt”

[Ny] «misztikus félhomályt»

¹¹⁴ [E] soubrette

[Ny] soubrette

¹¹⁵ [E] [*nincs vessző*]

[Ny] birt,

¹¹⁶ [E] [Ny] Mindaketten

¹¹⁷ [E] [Ny] [*nincs vessző*]

¹¹⁸ [Ny] akárcsak

¹¹⁹ [Ny] dicsérte

¹²⁰ [E] szidta neki Orosz

Ijas e séance után s Szechenyibe tért, melynek lámpáit, minthogy itt zene nem játszott már oltogatták s a félig

5 elsötétített kávéház<ba> egy <bádog>_{tc} márványasztalkájához ült, közel a pénztárhoz. Rumos feketét ivott ↓:most is:↓ és erősen cigarettázott. A pincér kezéből kikapta Kiss József frissen érkezett <modern>_{tc} hetilapját a Het-et s lapozgatta, előre és vissza, ↓:vissza és előre:↓ keresve, hogy megjelent-e verse, melyet már hónapokkal ezelőtt beküldött és hónapok óta hiába keresett. Mikor <<unottan> <↓:affektált közönnyel:↓>_c ↑:szenvelgett századvégi mélabúval:↑

10 kipillantott az utcára, meglátta Vajkayékat, kik <elől a hordárral,> hármascskán mendegéltek, elől a fáradt hordárral.

Lassan fölkelt és nehogy észrevegyék, a pénztár likőrös üvegei mögé bújva figyelte őket, összevont szemöldökkel, elkomorodva<.>, <meg>_{tc} s ↓:még:↓ utánuk ↓:is:↓ hajolt, úgy nézte ↓: ezt a három

15 embert:↓ míg el nem tűntek szeme elől. Legott kivette <kis>_{tc} jegyzetkönyvét és <meg>_{tc} álló helyében fölirt valamit, valami fontosat, valami nagyon fontosat, <amit>_{tc} <v>amit soha, de sohasem szabad ↑:majd:↑ elfelejtenie.

Ijas e szeánsz¹²¹ után a Széchenyibe tért, melynek lámpáit, mint-hogy itt zene nem játszott, már oltogatták,¹²² és a félig elsötétített kávéház egyik¹²³ márványasztalkájához ült, közel a pénztárhoz. Rumos feketét ivott most is,¹²⁴ és erősen cigarettázott. A pincér
 5 kezéből kikapta Kiss¹²⁵ József frissen érkezett hetilapját, a *Hét*-et, lapozgatta, előre és vissza, vissza és előre, keresve, megjelent-e¹²⁶ verse, melyet már hónapokkal ezelőtt beküldött és hónapok óta hiába keresett. Irodalmi csalódását átjátszotta bizonyos¹²⁷ általános, mélyen lakozó,¹²⁸ századvégi mélabúra és ezzel a kifejezéssel pillan-
 10 tott ki az uccára is, mikor¹²⁹ meglátta Vajkayékat, kik hármascskán mendegéltek, elől a fáradt hordárral.

Lassan fölkelt és hogy észre ne vegyék, a pénztár likőrös üvegei mögé bújva figyelte őket, összevont szemöldökkel,¹³⁰ elkomorodva s még utánuk is hajolt, úgy nézte ezt a három embert, míg el nem
 15 tűntek¹³¹ szeme elől. Legott kivette jegyzőkönyvét és állóhelyében¹³² fölírt valamit, valami fontosat, amit¹³³ soha, de sohasem¹³⁴ szabad majd elfelejtenie.¹³⁵

¹²¹ [E] [Ny] séance

¹²² [E] eloltogatták [*nincs vessző*]

[Ny] [*nincs vessző*]

¹²³ [E] egy

¹²⁴ [E] [*nincs vessző*]

¹²⁵ [E] Klss [*sajtóhiba*]

¹²⁶ [E] kereste, hogy megjelent-e

¹²⁷ [E] bizonyos,

¹²⁸ [E] mélyenfekvő [*nincs vessző*]

[Ny] mélyenfekvő,

¹²⁹ [E] utcára, mikor

¹³⁰ [E] szemöldökkel,

¹³¹ [E] tűnnek

¹³² [E] álló helyben

¹³³ [Ny] fontosat, valami nagyon fontosat, amit

¹³⁴ [E] [Ny] soha, de soha sem

¹³⁵ [Ny] lefelejtenie. [*sajtóhiba*]

[sz. n.]

<és>a „Magyar Király” előtt haladtak <el>, melynek étterméből csiklandós étel<szag>_{tc}↓:pára:↓ áramlott ki. Pacsirta <elfintorította orrát>_{tc} fintorgott.

– ↓:Fű,:↓<V>vendéglői szag.

5 – Volt benne részünk – szolt anya, <mosolyogva.>_{tc}↓:kimétes [sic!] gúnnyal.:↓

– Szegények.

[sz. n.]

A „Mária gyógytár”nál parasztszekér álldogált, a bakon egy tűszős gazda ült, ki még délután behajtott a tanyáról, lóorvosságért,
10 várván, hogy a gyertyánál dolgozó patikussegéd rengeteg márvány csészéjében összekeverje a vagy más kiló <port> ↓:kenőcsöt:↓ és átadja neki. Távolabb a Baross kávéház azóta elárvult bádogkertjével hiába csábította a sár<váriakat>**szegieket**, Csinos Józsi üres székeknek, asztaloknak húzta csodaszépen a „Gésák” és „Szulamit”
15 legújabb dalait.

Ezt írta:

»Szegény Pacsirta szüleivel éjjel után megy. Széchenyi-utca. Hordár.«¹³⁶

A jegyzőkönyvet visszatette zsebébe. De aztán¹³⁷ még egyszer¹³⁸ kivette, hosszan bámulva a jegyzetet,¹³⁹ valamint tépelődve. És kezébe kapva irónját¹⁴⁰ három nagy felkiáltójelet¹⁴¹ írt utána.¹⁴²

Vajkayék már a Magyar Király¹⁴³ előtt haladtak, melynek étterméből csiklandós pecsenyeszag áradott ki. Pacsirta fintorgott.

- 10 – Fű,¹⁴⁴ vendéglői¹⁴⁵ szag.
– Volt benne részünk,¹⁴⁶ – szólt anya kíméletes¹⁴⁷ gúnnyal.
– Szegények.

A Mária-gyógytárnál parasztszekér álldogált, a bakon tüszős gazda ült, ki még délután behajtott a tanyáról, lóorvosságért, vár-
15 ván, hogy a gyertyánál dolgozó patikussegéd márványcsészéjében¹⁴⁸ összekeverje a vagy másfél kiló kenőcsöt és átadja neki. Távolabb a Baross-kávéház ázott, elárvult bádokkertjével hiába csábíttatta a sárszegieket. Csinos Józsi üres székeknek, asztaloknak húzta csodaszépen a Gésák és Szulamit¹⁴⁹ legújabb dalait.

¹³⁶ [E] - Szegény Pacsirta szüleivel éjjel után megy. Széchenyi-utca. Hordár. [*nincs kiemelve; nincs idézőjel*]

¹³⁷ [E] azután

¹³⁸ [Ny] még egyszer

¹³⁹ [E] bámulva jegyzetét,

¹⁴⁰ [E] kezébe véve irónját
[Ny] kezébe véve irónját

¹⁴¹ [E] fölkiáltójelet

¹⁴² [E] utánna.

¹⁴³ [E] Mátyás király

¹⁴⁴ [Ny] Fű,

¹⁴⁵ [E] - Phü – vendéglői

¹⁴⁶ [E] [Ny] [*nincs vessző*]

¹⁴⁷ [Ny] anya, kíméletes

¹⁴⁸ [E] patikussegéd rengeteg márványcsészéjében

¹⁴⁹ [E] Szulamit [*sajtóhiba*]

- Ott is esett az eső? – kérdezte az asszony.
– Csak délután. Reggel <még>_c <gyönyörű>_c ↓:remek:↓ időnk
volt. ↓:Még:↓ <Át>átsétáltunk a tarkövi templomba <, >. <m>Misére.
– Ma ünnep van?
5 – Igen – mondta Pacsirta. Kisasszony napja.

[b] Kisasszony-napján gyűléseznek a fecskék <, >s elrepülnek a meleg partokra, Afrikába. Utána csak a vénasszonyok nyara következik.

- [b] A parknál jártak. Kopogtak lépteik az aszfalton. Benéztek a
10 kerítésen.

- [b] Középuött a park gyepágyában fehérre meszelt karók álltak, üveggolyókkal s rájuk borultak a haldokló rózsák, kiégett maghonnal. Könnyű szellőcske tipegett a homályos úton, egyikét száraz levelet csörgetve. |:A padok, az is, melyen Ákos kedden délután
15 sütkérezett, csöpögtek a nyiroktól, a gyep kopaszodott.:| [Senkise tartózkodott itt, csak egy rendőr járkált a kerítés előtt <, ki szalutált Ákosnak> Mély éjszaka volt.

– Ott is esett az eső? – kérdezte az asszony.
 – Csak délután. Reggel remek időnk volt. Még átsétáltunk a tarkői templomba. Misére.

– Ma ünnep van?

5 – Igen,¹⁵⁰ – mondta Pacsirta. – Kisasszonynapja.¹⁵¹

Kisasszonynapján gyűléseznek¹⁵² a fecskék és elrepülnek meleg partokra, Afrikába. Utána csak a vénasszonyok nyara következik.

A parknál¹⁵³ jártak. Kopogtak¹⁵⁴ lépteik az aszfalton. Benéztek a kerítésen.

10 Középütt, a park gyepágyában, fehérre meszelt karók álltak¹⁵⁵ üveggolyókkal és rájuk borultak a haldokló rózsák, kiégett maghonnal. Könnyű szellőcske tipegett a homályos utakon, egy-két száraz levelet csörgetve. A padok,¹⁵⁶ az is, melyen Ákos kedden délután sütkérezett, csöppögtek a nyiroktól. A gyepek kopaszodott. Senki sem
 15 tartózkodott itt, csak egy rendőr járkált a kerítés előtt, ki Vajkay Ákosnak mereven tisztelgett. Mély¹⁵⁷ éjszaka volt.

¹⁵⁰ [E] [Ny] [*nincs vessző*]

¹⁵¹ [Ny] Pacsirta. Kisasszonynapja.

¹⁵² [Ny] gyűléseznek

¹⁵³ [E] partnál [*sajtóhiba*]

¹⁵⁴ [Ny] jártak, Kopogtak [*sajtóhiba*]

¹⁵⁵ [E] álltak,

¹⁵⁶ [E] padok is,

¹⁵⁷ [E] [Ny] kerítés előtt. Mély

Ákos összehúzta mogyorószín őszikabátját, mert fázott. Valami motozást hallott fönn, magasan fönn a levegőben.

– Ez az ősz,¹⁵⁸ – gondolta.

Milyen hirtelen jött. Nem fönségesen, nem halálosan, nem nagy
5 pompájában, arany levélszőnyegével és gyümölcsös koszorújával.
Kis ősz volt ez, alattomos, fekete, sárszegi ősz.

Sötéten gubbasztott mozdulatlan bokrokban, fák felett, házak
tetején. A város alján fűtlyentett egy¹⁵⁹ vonat és elhangzott a fűt-
tye.¹⁶⁰ Kietlen unalom¹⁶¹ borult mindenre. Vége volt a melegnek.

10 Mindössze ennyi volt.

– Még lehet szép idő,¹⁶² – mondta Pacsirta.

– Lehet,¹⁶³ – mondta anya.

– Lehet,¹⁶⁴ – mondta apa is.

A Petőfi-ucca sarkán már siettek, hogy egy-kettő otthon legye-
15 nek. Pacsirta nehezen szokta meg a pusztai életet, minden áldott
nap hazavágyakozott és most örült, hogy visszaért¹⁶⁵ a városba,
mely kényelmével sok mindent elfelejtett¹⁶⁶ s igazi magányt biztosít
annak, kinek egyedül kell lennie.

Alig várta, hogy átlépje az otthon küszöbét.

¹⁵⁸ [E] [Ny] [*nincs vessző*]

¹⁵⁹ [E] a

¹⁶⁰ [E] [Ny] elhangzott fűtlye.

¹⁶¹ [E] nalom [*sajtóhiba*]

¹⁶² [E] [Ny] [*nincs vessző*]

¹⁶³ [E] [Ny] [*nincs vessző*]

¹⁶⁴ [E] [Ny] [*nincs vessző*]

¹⁶⁵ [E] hogy végre visszaért

¹⁶⁶ [A] elfelejtet [*sajtóhiba*]

[E] elfelejtett [*sajtóhiba*]

TIZENHARMADIK FEJEZET¹

(melyben a regény² 1899. év szeptember 8-án, pénteken véget ér,
de nem fejeződik be.)³

Benn⁴ viharosan megölelte az anyja.

5 – Most pedig,⁵ – szólt – össze-vissza csókolom⁶ az én lányomat.

Cipp-cupp, cuppogtak a csókok.

– Állj elé⁷, – parancsolt anyja, bizonyos öregasszonyos katonaregulával⁸ – egyenesen. Hadd nézzelek meg. Kitűnő⁹ színben vagy.

Pacsirta levetette esősispáját, esőköpenyét.¹⁰

10 Csakugyan meghízott a sok tejtől, tejföltől, vajtól. Szája tejszagú¹¹ volt, haja tejfölszagú,¹² ruhája vajszagú.¹³

De a hízás nem használt neki. Vastag, duzzadt hurkák rakódtak¹⁴ mellére, orrán pörsenést kapott, nyaka mégis hosszú volt. Hosszú és sovány.

¹ [E] [Ny] FEJEZET,

² [Ny] *regény* [sajtóhiba]

³ [E] [Ny] *be.*)

⁴ [E] Bent

⁵ [E] [Ny] [nincs vessző]

⁶ [E] össze-visszacsókolom

⁷ [E] [Ny] [nincs vessző]

⁸ [E] katonaregulával

[Ny] katonaregulával, [sortörésnél]

⁹ [Ny] Kitűnő

¹⁰ [E] esőköpenyét.

¹¹ [Ny] tej-szagú

¹² [Ny] tejföl-szagú,

¹³ [Ny] vaj-szagú.

¹⁴ [Ny] rakódtak

– Isten hozott lányom,¹⁵ – mondta apa, ki¹⁶ szerette a szeretátosságot és megvárta, míg Pacsirta kényelembé helyezi magát.

– Isten¹⁷ vezérelt vissza mihozzánk.

Ő is megcsókolta mind a két¹⁸ orcáját.

5 Csitt-csatt, megint csattogtak a csókok.

– Ó,¹⁹ – kiáltott Pacsirta²⁰ – künn felejtettem.

– Micsodát?

Hozta a kalitkát.

– Nézzétek, milyen aranyos. Tubi, Tubi, Tubica. Aranyos kis Tu-

10 bica.²¹ Nem cukros?

A galamb meglátva a villanyfényt,²² kaparászni kezdett kacskakörmös lábaival,²³ félrefordítva szelíd,²⁴ buta fejét s fekete-bors-szerű²⁵ szemével rákacsintott új úrnőjére.

– Szelíd,²⁶ – szólt Pacsirta kinyitva a kalitka ajtaját²⁷ – ráül²⁸

15 a vállamra. Ideszáll²⁹ mindig.

Nem volt szép galamb. Kopott, borzas³⁰ kis galamb volt.

– Búza-magot is hoztam ám neki. Hol a poggyászom?³¹

¹⁵ [E] [Ny] [*nincs vessző*]

¹⁶ [E] apa – ki

¹⁷ [E] [Ny] magát. Isten

¹⁸ [E] mindkét

[Ny] mindakét

¹⁹ [E] [Ny] [*nincs vessző*]

²⁰ [E] [Ny] Pacsirta,

²¹ [E] aranyos. Tubi, tubi, aranyos kis tubica.

²² [Ny] [*nincs vessző*]

²³ [E] körmös rózsás lábaival,

²⁴ [E] [*nincs vessző*]

²⁵ [E] fekete borszerű

²⁶ [E] [Ny] [*nincs vessző*]

²⁷ [Ny] ajtaját,

²⁸ [E] ajtaját, ráül

²⁹ [E] [Ny] Ide száll

³⁰ [E] borzos,

³¹ [E] podgyászom?

[sz. n.]

majd drótos börtönében odaállították ↓:jó sokáig,;↓ Pacsirta asztalára.

– Mást is hoztam – mondta Pacsirta.

5 A rokonok ezenkívül két üveg málnalekvárt, egy üveg ringló befőt-
tet küldtek, egy egész dísznó-sajtot, meg egy tortát, melyet Pacsirta
és Etelka néni együtt remekelt.

Apa már nyitotta a barna vászonbőröndöt, meg a kosarat, melybe Pacsirta példásan becsomagolt mindent, úgy, ahogy ő:³² ugyanabba a selyempapírba³³ a fogkefét, sűrűfésűt,³⁴ ugyanabba az újságpapírba³⁵ a cipőket.³⁶ Rendszeretét tőle örökölte.

- 5 Ujságpapír-tölcsérkében,³⁷ a *Sárszegi Közlöny* vasárnapi számában³⁸ – az első oldalban, melyen³⁹ különben Ijas Miklós verse is olvasható⁴⁰ – zsugorodott a búzamag. Abból etetgették a galambot jósokáig,⁴¹ majd drótos börtönében odaállították Pacsirta asztalára. – Mást is hoztam,⁴² – mondta Pacsirta.

- 10 A rokonok két⁴³ üveg málnalekvárt, egy üveg ringlóbefőttet küldtek, egy egész disznósajtot, meg egy tortát, melyet Pacsirta és Etelka néni együtt remekelt.⁴⁴

³² [E] ő,

³³ [Ny] selyempapírba

³⁴ [E] fogkefét, a sűrűfésűt

³⁵ [Ny] újságpapírba

³⁶ [E] ugyanabba a cipőket.

³⁷ [E] Egy újságpapiros-tölcsérkében,
[Ny] Ujságpapír-tölcsérkében,

³⁸ [E] [Ny] számában,

³⁹ [E] melyben

⁴⁰ [E] olvasható,

⁴¹ [E] jó sokáig,

⁴² [E] [Ny] [*nincs vessző*]

⁴³ [E] [Ny] rokonok ezenkívül két

⁴⁴ [E] készítettek.

Ez a torta, mely piskótatésztából készült s [szakadás: kr] émmel volt töltv[szakadás:] közt, családi [szakadás:] B[szakadás:] az [szakadás:]oldalt

[sz. n.]

kifolyt a tölteléke és elmasza[szakadás:] fehér papírra <,>.

5 <<K> <Igen>>_c <s>Sajnálta ezt mindahárman [szakadás:]

↓:némán:↓ csóválták <meg>_{tc} fejüket. De késsel le lehetett kaparni [szakadás: ...] tölteléket,↓:és:↓ így is egész jó volt.

Az ingek közül, a csomagolásnál, kivett egy fényképet.

– Itt vagyok, <[- szolt nevetve -]>_c ragyogok – ↓:szolt nevetve:↓

10 és anyjának nyújtotta.

Béla bácsi, ki szenvedélyes műkedvelő fényképész, levette őket, <s a>a fényképen mindenki rajta látható, még Tigris <is>_{tc} |:is:| ki fülét hegyezve ült ott, a vadászkutyák <komor>_c ↓:hivatalos:↓ [szakadás: ...]

15

124

<val>_c ↓:<pofájával>_c fontoskodásával:↓ s úri göggyével, lógatva emlős hasát, melybe a vadászaton éveken át annyi sörétet kapott, hogy az <valósággal>_c csörgött <a vasdaraboktól> ↓:tőle:↓ s Béla bácsi szellemes megjegyzése szerint valósággal „vaskutya” már.

20 A fénykép különben egy csoportot ábrázol, a tarkövi nyaralók-ból alakítva.

[levált, hiányzó rész]

Ez⁴⁵ a torta, mely piskótatésztából készült s⁴⁶ kávékrémmel volt töltve – és⁴⁷ maguk közt családi tortának, vagy Bozsó-tortának nevezték – az úton kissé összenyomódott⁴⁸ a ruhák közt s oldalt kifolyt⁴⁹ a tölteléke, elmaszatolódott a fehér papírra.⁵⁰ Sajnálták mind a hárman,⁵¹ sokáig nézték, csóválták fejüket. De késsel le lehetett⁵² kaparni a töltelék s⁵³ így is igen jó volt.

Az ingek közül a csomagolásnál⁵⁴ kivett egy fényképet.

– Itt⁵⁵ vagyok, ragyogok,⁵⁶ – szólt nevetve és anyának nyújtotta.

10 Béla bácsi, ki szenvedélyes műkedvelő fényképész volt, levette őket. A fényképen mindenki rajta látható, még Tigris is, ki fülét hegyezve ült ott, a vadászkutyák hivatalos fontoskodásával és úri gőgjével, lógatva emlős hasát, melybe a vadászaton éveken át annyi sörétet kapott, hogy az csörgött tőle és Béla bácsi szellemes megjegyzése szerint valóságos »vaskutya«⁵⁷ lett.

15 A fénykép különben csoportot⁵⁸ ábrázolt, a tarkövi nyaralókból alakítva.

⁴⁵ [E] Az

⁴⁶ [E] és

⁴⁷ [E] töltve és

⁴⁸ [E] nevezték, – az úton egy kissé összenyomódott,

⁴⁹ [E] közt oldalt egy csöppet kifolyt

[Ny] közt s oldalt egy csöppet kifolyt

⁵⁰ [Ny] papírra

⁵¹ [E] [Ny] Sajnálták ezt mindahárman,

⁵² [E] lehetet [*sajtóhiba*]

⁵³ [E] és

⁵⁴ [E] csomagolásnál,

⁵⁵ [E] fényképet, [*új bekezdés*] – Itt [*sajtóhiba*]

⁵⁶ [E] [Ny] [*nincs vessző*]

⁵⁷ [E] vaskutya [*nincs kiemelve*] lett már.

[Ny] »vaskutya« lett már.

⁵⁸ [E] különben egy csoportot

[sz. n.]

[szakadás:] a két lány <láthatóan>_c ↑:láthatóan:↑ [szakadás:] tudja visszatartani kipukkanó kacaját [szakadás:] <, a falnál>_c, szintén egymásba karolva Etelka né[szakadás:] Pacsirta.

- 5 – Nagyon jó kép – mondta anya. Ezek itt a Thurzó-lányok?
 – Igen.
 – A nagyobbik nekem nem rokonszenves. A kisebbik csinos fruska. De nincs, az arcán semmi kifejezés.
 – Nem rossz lányok. ↓:– **felelt Pacsirta.:**↓ Csak képzelődök.
- 10 Ákos <is>_{tc} elkérte a képet. Ő csak leányát nézte, a többi nem <is>_{tc} érdekelte.
- <Milyen magányosan állt ebben a társaságban is, milyen tájékozatlanul>_{tc} Ott állt a pajtánál, melynek nyitott ajtajához egy fagerében volt támasztva, <Ete>_{tc} egyik kezével <a>Etelka nénibe, másik
- 15 kezé<be>**vel** a falba fogózva, mintegy védelmet keresve valami ellen <, amitől fél. Milyen egyedül <lézengett>_c ↓:**tengett-lengett:**↓ ebben a társaságában, az ő rokonai, az ő vérei között is. Csak <egy>_{tc} ↑:ez a:↑ mozdulata látszott, mely szép volt, <nemes volt,>_{tc} az arca alig ↓:tűnt elő:↓, mert fejét <szok>_{tc} amint szokta lehajtotta és <↑:még
- 20 mindig dús:↑>_{tc} haját tartotta a lencse felé.

Elöl egymásba⁵⁹ karolva a két Thurzó-lány, fűző nélkül, szecsesz-sziós hajviselettel, tenniszverővel kezükben: Zelma és Klári. Zelma mellett a jómodorú, határozatlan⁶⁰ tekintetű Olcsvay Feri, ki szegény, nem tudja, hogy a kisvárdai,⁶¹ vagy a nagyvárdai ághoz
5 tartozik-e.

Klári mellett Berczi⁶² térdel, a regényes szerelmesek pózát gúnyolva, amin a két lány láthatóan vihog, alig tudja elnyelni kipukkanó kacaját.

Háttérben szintén egymásba karolva Etelka néni és Pacsirta.
10 – Nagyon jó kép,⁶³ – mondta anya. – Ezek⁶⁴ itt a Thurzó-lányok.⁶⁵
– Igen.

– A nagyobbik nekem nem rokonszenves. A kisebbik csinos fruska, de nincs az arcán semmi kifejezés.

Ákos⁶⁶ elkérte a képet. Ő csak leányát nézte.
15 Ott áll a pajtánál,⁶⁷ melynek nyitott ajtajához fagereben volt támasztva, egyik kezével Etelka nénibe, másik kezével a falba fogózva, mintegy védelmet keresve valami ellen, amitől félt.⁶⁸ Milyen egyedül tengett-lengett ebben a társaságban, az ő rokonai, az ő vérei között is. Csak ez a mozdulata látszott, a⁶⁹ kétségbeesett menekülés
20 mozdulata, mely szép volt, különben arca⁷⁰ alig tűnt elő, mert fejét, amint szokta, lehajtotta és haját tartotta a lencse felé.

⁵⁹ [E] egymásra

⁶⁰ [E] jómodorú és határozatlan

⁶¹ [E] [*nincs vessző*]

⁶² [E] Berci

[Ny] Bercsi [*sajtóhiba*]

⁶³ [E] [Ny] [*nincs vessző*]

⁶⁴ [E] anya. Ezek

⁶⁵ [E] [Ny] Thurzó-lányok?

⁶⁶ [E] [*új bekezdés*] – Nem rossz lányok – felelt Pacsirta. Csak képzelődök.
[*új bekezdés*] Ákos

⁶⁷ [E] álltak, a pajtánál,

⁶⁸ [E] [Ny] fél.

⁶⁹ [E] [Ny] látszott, ez a

⁷⁰ [E] volt. Az arca

[Ny] volt. Arca

– No, milyen?

– Aranyos vagy – felelt apa – nagyszerű vagy.

Pacsirta <minden>_{tc} már minden ruháját <kirakta>_{tc} ↑:<berakta>_c
 ↑:felakasztotta:↑ szekrényébe:↑. Mikor becsukta <szekrénye>_{tc} aj-

5 taját, megszólalt:

– Igaz, megkaptátok a levelem?

– Meg, meg – sietett <megjegyezni>_c ↓:nyugtázni:↓ apa.

– Sokat fáj, szegénykém a fogad? – kérdezte anya.

– Dehogy. Azonnal elmúlt. Semmi az egész.

10 – Melyik?

– Ez itt?

A villánycsillár alá állt <s jobb újját>_{tc} <, >. <s>Száját kitátotta, hogy
 anya belenézhessen s jobb <újját>_{tc} mutató újját kíméletesen hátra
 felé <vonta[?]>_{tc} ↓:vonva:↓ egy <majdn>_{tc} odvas, <fekete>_c **barnás**

[sz. n.]

15 – <Ó[?]>_{tc} Ejnye – mondta anya, ki <k...>_{tc} [szakadás:]
 [szakadás: m]ert leánya magasabb volt nála – ↑:majd:↑ fog[szakadás:
] kell járnod. Ne hanyagold el.

– No⁷¹ milyen?

– Aranyos vagy, – felelte⁷² apa – nagyszerű vagy.

Pacsirta már minden ruháját fölakasztotta⁷³ szekrényébe. Mikor becsukta a szekrény ajtaját, megszólalt:⁷⁴

5 – Igaz, megkaptátok a levelem?

– Meg, meg,⁷⁵ – sietett nyugtázni apa.

– Sokat fájt⁷⁶ szegénykém a fogad? – kérdezte anya.

– Dehogy. Azonnal elmúlt.⁷⁷ Semmi az egész.

– Melyik?

10 – Ez itt.

A villanycsillár alá állt, száját kitátotta, hogy anyja belenézhessen s mutatóujját⁷⁸ kíméletesen⁷⁹ hátrafelé⁸⁰ tolva⁸¹ egy odvas, barnás fogra mutatott, melynek fele hiányzott. A többiek elől apró rizskása-fogacskák⁸² voltak, kissé távolállók, de épek, fehérek.

15 – Ejnye, – mondta anya, és kicsit⁸³ fölágaskodott, mert lánya magasabb volt nála⁸⁴ – majd fogorvoshoz kell járnod. Ne hanyagold el.

⁷¹ [E] [Ny] No,

⁷² [E] felelt

⁷³ [E] felakasztotta

⁷⁴ [E] [Ny] megszólalt.

⁷⁵ [E] [*nincs vessző*]

⁷⁶ [E] fájt,

⁷⁷ [Ny] elmúlt.

⁷⁸ [E] s jobb mutató ujját

[Ny] mutatóujját

⁷⁹ [Ny] kíméletesen

⁸⁰ [E] hátra felé

⁸¹ [E] tolva,

⁸² [E] rizskása fogacskák

⁸³ [E] [Ny] anya, ki kicsit

⁸⁴ [Ny] nála,

- [b]_c Ákos nem <nézett>_{tc} ↓:tekintett:↓ oda. [b]_c |:Ö:| <S>semmi-féle testi sz[*szakadás*:] <...> betegséget, sebet nem birt <elviselni>_{tc} ↓:megnézni:↓. Csak a leánya arcára meredt, amint száját <feltárta>_{tc} ↑:kinyitotta:↑ <s most ezen az arcon, a villanyfényben>_{tc}
- 5 s látta <ebben a>_{tc} a csillár alatt, a <gyér villany>_{tc} gyenge villanyfényben, ↓:-:↓ élesebben mint mikor elment a napfényben, ↓:-:↓ hogy valami hamu<szürke>_{tc} ↓:szín:↓ köd borult <l>rá, gyengéden, de el ↓:-:↓ nem-<tagadhaton>_{tc} téphetőn, valami alig látható, vékony, de <kemény pók>_{tc} erős pókháló, az öregség<.>, a <vígaszthatatlan>_{tc}
- 10 ↓:közönyös:↓, jóvátehetetlen vénség <↓:mely már nem is fájt neki s elfogadta:↓>_c <<Amint>_c így egymás mellett> <↓:melyet fölismert mégegyszer és elfogadott a leánya nevében. Amint:↓>_c |:mely <már őt is megny> ↓:már nem is fájt:↓ neki ↓:úgy:↓, mint azelőtt, hanem <megnyugtatta> ↑:↑:leánya nevében:↑ elfogadta.:↑:| ↑:Amint:↑ áll-
- 15 tak ↑:egymás mellett:↑ hárman, már hasonlítottak egymáshoz.
- Különben, mi újság? – kérdezte anya.
 - Köszönöm, jól vannak.
 - Etelka nénéd?
 - Jól van.
- 20 – Béla bátyád?
- <Jól van.>_{tc} ↓:Az is:↓
 - Szóval jól vannak.
- <>_{tc} O<k>tt is ezt kérdezték:
- |:- Különben mi újság|:?:|
- 25 – Köszönöm, jól vannak.:|

Ákos nem tekintett oda.

Ő semmiféle testi szenvedést, betegséget, sebet nem birt megnézni.

Csak a leánya arcára meredt, amint száját kinyitotta és látta a csilár alatt, a villanyfényben, – élesebben,⁸⁵ mint amikor⁸⁶ elment a napfényben – hogy⁸⁷ valami hamuszín⁸⁸ köd borult rá, gyengéden, de el nem téphetőn,⁸⁹ valami alig látható, vékony, de erős pókháló: az⁹⁰ öregség, a közönyös, jóvátehetetlen vénség,⁹¹ mely már nem is fáj neki, hanem elfogadta,⁹² a leánya nevében. Amint álltak egymás
10 mellett, hárman, már hasonlítottak egymáshoz.

– Különben mi ujság? – kérdezte anya.

– Köszönöm, jól vannak.

– Etelka nénéd?

– Jól van.

15 – Béla bátyád?

– Az is.

– Szóval,⁹³ jól vannak.

Ott is ezt kérdezték:

– Különben,⁹⁴ mi ujság?

20 – Köszönöm, jól vannak.

⁸⁵ [E] a gyenge villanyfényben, élesebben,

[Ny] a gyenge villanyfényben, – élesebben,

⁸⁶ [E] mikor

⁸⁷ [E] napfényben, hogy

[Ny] napfényben, – hogy

⁸⁸ [Ny] hamuszín

⁸⁹ [Ny] el-nem-téphetőn,

[E] elnemtéphetően,

⁹⁰ [E] pókháló az

[Ny] pókháló, az

⁹¹ [E] jóváteheteti, len vénség, [sajtóhiba]

⁹² [E] [Ny] fáj neki úgy, mint azelőtt, hanem alázatosan, összetörten elfogadta,

⁹³ [E] [Ny] [nincs vessző]

⁹⁴ [E] [nincs vessző]

– <Jól van anyád?>_{tc} Édes anyád?

– Jól van.

– <Jól van apád?>_{tc} Édes apád?

– <Jól van>_{tc} Az is.

5 – Szóval, jól vannak – mondták.

De ezt nem vallotta be, csak <ez>így szólt:

<– Ők is>_{tc} ↓:–:↓ Tiszteltetnek ↓:benneteket:↓– és kapcsolta blúzát, vetkőződni kezdett.

– Hát jól mulattál<?>. – szólalt meg anyja. ↓:megállapítva a ténnyt:↓

10 – Pompásan. <El se <lehet> ↑:tudom:↑ mondani ma. Majd holnap. Egy hétig beszélünk róla.>_{tc}

126.

<H> ↓:Pacsirta el:↓ gondolkozott, <[b]_c> <d>De nem [szakadás:] oly pompásan.

15 – El se lehet azt mon[szakadás:] Egy <k>hétig <beszélünk róla.>_{tc} [szakadás:]

|: – :| – <<Legalább> <↓:És:↓>>_c ↑:Legalább:↑ <képet[?]> [szakadás:]

– Igen.

20 – És ti – kezdte Pac[szakadás:] hangját, – ti, ti szegények? Képelem milyen rosszul mulattatok |:ti:|. A „Magyar Király” kosztja.

– Rettenetes – felelt gyorsan Ákos, legyintve kezével,

- Édesanyád?
 – Jól van.
 – Édesapád?
 – Az is.
 5 – Szóval,⁹⁵ jól vannak, – mondták.
 De⁹⁶ ezt nem vallotta be,⁹⁷ csak így szólt:
 – Tiszteltetnek benneteket,⁹⁸ – és kapcsolva⁹⁹ blúzát¹⁰⁰ vetkőz-
 ni kezdett.
 – Hát jól mulattál, – szólalt¹⁰¹ meg anya, megállapítva a tényt.
 10 – Pompásan.
 – El¹⁰² sem lehet azt mondani ma, – tette hozzá. – Majd¹⁰³ hol-
 nap. Egy hétig beszélek róla nektek.
 – Legalább most kipihenheted magad.
 – Igen.
 15 – És ti,¹⁰⁴ – kezdte Pacsirta, meleg önváddal emelve hangját¹⁰⁵
 – ti, szegények? Képzem, milyen rosszul mulattatok ti. A Magyar
 Király¹⁰⁶ kosztja.
 – Rettenetes,¹⁰⁷ – felelt Ákos¹⁰⁸ legyintve kezével.

⁹⁵ [E] [nincs vessző]

⁹⁶ [E] – De [sajtóhiba]

⁹⁷ [E] [nincs vessző]

⁹⁸ [Ny] [nincs vessző]

⁹⁹ [E] benneteket és kapcsolta

¹⁰⁰ [E] [Ny] blúzát,

¹⁰¹ [E] mulattál, szólalt

[Ny] mulattál – szólalt

¹⁰² [E] [új bekezdés] Pacsirta gondolkozott, de nem tudta volna részletezni, miért mulatott olyan pompásan. [új bekezdés] – El

¹⁰³ [Ny] hozzá. Majd

¹⁰⁴ [E] [nincs vessző]

¹⁰⁵ [E] hangján

¹⁰⁶ [E] Mátyás király

¹⁰⁷ [E] [Ny] [nincs vessző]

¹⁰⁸ [E] [Ny] Ákos,

– Kérlek – mondta anya, tréfás büszkeséggel – apa egyszer a fő-
ispán<nál>↑:hoz:↑ <e>volt hivatalos. Úgyám. Nagykánállal evett.

– Igazán?

És Pacsirta <ap>_{tc} ↓:az:↓ édesapjára nézett, élesen.

5 – De nekem apa nem tetszik. Gyere csak ide, édes. Hadd néz-
zelek meg.

Apa enged<a>elmesen, <↓:egy kissé ...:↓>_c odament<.> <,>_c <akár
a gyermek ↓:Pacsirta a csillár alá:↓ ↑:állította:↑>_{tc} ↓:<De>_c **És nem**
mert Pacsirta szemébe nézni. ↑:Félt.:↑:↓ <Milyen>_{tc} <[b]>_c [... ...

10 ...] félt>_c

– Milyen halvány. ↑:– **szólt Pacsirta halkítva hangját.:↑** Milyen
sovány. A kezeckéje is milyen sovány.

<Kezébe vette>_{tc} Pacsirta <nem csúnya, kis>_{tc} ↓:csontos, **de még-**
is:↓ <fúrca[?] <és> puha>_c ↓:**kedves és:**↓ női kezét rátette apja kezé-
15 re, simogatta öreg csuklóját, <szeregettel,>_{tc} mint valami gyereket.
Aztán megcsókolta, szeretettel.

– No majd én a kezembe veszlek ↓:– szólt |:↑:**most:↑ fenyegetően:**
szinte férfiasan –:↓, <apa>apus <.>, <fe> meg kell híznod. <Főzők
neked.>_{tc} ↑:Értetted?:↑ Majd én főzők neked.

20 – Igaz, mit főzünk holnap? – <mondta>_{tc} töprengett anya.

– Valami könnyűt. <a>A sok zsíros pusztai <ebéd után> ↓:ételből
ép elég volt:↓. ↑:Talán:↑ ↓:<K>kömény leves:↓ <talán> <r>Rizses
hús <↑:meg ez:↑ piskótatorta>_{tc} meg egy <...> ↓:kis:↓ darásmetelt.
|:Torta is van:|

25 – <<Igen.> <Helyes>>_c.

– Kérlek,¹⁰⁹ – mondta anya,¹¹⁰ tréfás büszkeséggel – apa egyszer a főispánhoz volt hivatalos. Úgy ám. Nagykanállal¹¹¹ evett.

– Igazán?

És Pacsirta az édesapjára nézett, élesen.

5 – De nekem apa nem tetszik. Gyere csak ide, édes.¹¹² Hadd néz-zelek meg.

Apa engedelmesen odament. És nem mert Pacsirta szemébe nézni. Félt.

– Milyen halvány,¹¹³ – szólt Pacsirta¹¹⁴ halkítva hangját. – Mi-
10 lyen¹¹⁵ sovány. A kezecskéje is milyen sovány.

Pacsirta csontos, de mégis kedves, női¹¹⁶ kezét rátette apja kezére, simogatta¹¹⁷ öreg csuklóját, mint valami gyermekét. Aztán megcsókolta, szeretettel.

– No, majd én a kezembe veszek,¹¹⁸ – szólt most szinte férfiasan. – Apus,¹¹⁹ meg kell híznod. Értetted? Majd én főzök neked.

– Igaz, mit főzünk holnap? – töprengett anya.

– Valami könnyűt. A sok zsíros puszta ételből ép¹²⁰ elég volt. Talán köményleves,¹²¹ rizses hús.¹²² Meg egy kis darásmetélt. Torta is van.

¹⁰⁹ [E] [Ny] [*nincs vessző*]

¹¹⁰ [E] [*nincs vessző*]

¹¹¹ [E] Nagy kanállal

¹¹² [E] tetszik. – Gyere csak ide édes.

¹¹³ [E] [Ny] [*nincs vessző*]

¹¹⁴ [E] [Ny] Pacsirta,

¹¹⁵ [E] [Ny] hangját. Milyen

¹¹⁶ [E] [Ny] kedves és női

¹¹⁷ [Ny] simogatta

¹¹⁸ [E] [Ny] [*nincs vessző*]

¹¹⁹ [E] most hirtelen férfiasan. Apus,

[Ny] most szinte férfiasan. Apus,

¹²⁰ [E] épp

¹²¹ [E] kömény leves,

¹²² [E] rizseshús.

– Jövőhéten ↓: pedig:↓ nagymosás. – <sóhajtott>_c ↓:dünnyögte:↓ anya.

<Anya beszélgetett leányával <a háztartási gondok> ↓:a:↓ háztartási dolgokról beszélgetett leányával, ki már lefeküdt ágyába.>_{tc}

- 5 Apa elbúcsúzkodott, a hálósobába ment<., |:<<becsukva maga>_c után az ajtót> ↓:betéve:↓ a fehér ajtót, mely a hálósobát a leányszobától:|

<Itt meggyújtotta a mécsest. De amint>_{tc}
 elválasztotta. Hallotta amint anya ↑:a:↑ <a>háztartás <apró-cseprő>
 10 ↓:csip-csúp:↓ dolgairól beszélt leányával, ki már lefeküdt ágyában
 |:majd a mosónéról és Szilkuthy Biriről, ki válik, bizonyosan el-
 válik:|

[b]_c Ákos meggyújtotta a mécsest. De amint vaksi

– Jövő héten pedig nagymosás,¹²³ – dünnyögte¹²⁴ anya.

Apa elbúcsúzkodott, a hálósobába ment, betéve a fehér ajtót, mely a hálósobát a leányszobától elválasztotta. Hallotta, amint anya a háztartás csíp-csúp¹²⁵ gondjairól beszélt leányával, ki már
 5 lefeküdt, majd a mosónéről és Szilkuthy Biriről, ki elválik az urától.

Ákos meggyújtotta a mécsest. De amint vaksi fénye végigcikázott a tálcán, elsápadt, hátrahőkölt, mint az, aki¹²⁶ rémet lát.

Ott, a tálca szélén¹²⁷ hevert egy papírlap,¹²⁸ melyet valahogy nem tüntettek el a sok zűrzavarban,¹²⁹ a rózsaszín színházjegy,¹³⁰ a föld-
 10 szint kettős páholy fél szelvénye, melyet tévedésből hazahoztak, megőriztek.¹³¹

Az ajtóra nézett, majd markába gyűrve a vádló okmányt apró darabokra szaggatta s a fehér cserépkályhához ment, csöndesen kinyitotta ajtaját és bedobta. Ha meggyújtják¹³² az első tüzet, ősz-
 15 szel, szeptember végén, vagy októberben, ez¹³³ is elég,¹³⁴ rózsékkal, hasábfákkal és azzal a lim-lommal együtt, melyet nyár idején behajigáltak.

Aztán levetkőzött. Anya is bejött, lábujjhegyen, behúzza¹³⁵ maga mögött a leányszoba ajtaját, mely elkülönítette tőlük¹³⁶ Pacsirtát.

20 Suttogva beszéltek.

– Most már nyugodtabb vagy? – szólott anya apához, ki az ágyban vízszintesen feküdt alacsony párnáján.

¹²³ [E] [Ny] [nincs vessző]

¹²⁴ [E] dühöngött [sajtóhiba]

¹²⁵ [Ny] csíp-csúp

¹²⁶ [E] [Ny] ki

¹²⁷ [Ny] szélén,

¹²⁸ [Ny] papírlap,

¹²⁹ [Ny] zűrzavarban,

¹³⁰ [Ny] színházjegy,

¹³¹ [E] hazahoztak és megőriztek.

¹³² [E] [Ny] Ha majd meggyújtják

¹³³ [E] októberben, nemsokára, ez

¹³⁴ [E] [nincs vessző]

¹³⁵ [E] [Ny] lábujjhegyen, vigyázatosan behúzza

¹³⁶ [E] tőlük elkülönítette

– Alszik? – kérdezte apa.

– Igen.

– Szegényke, elfáradt az úttól.

Anya a leányszoba ajtajára pillantott. De az ő nőszíve¹³⁷ tudta,
5 hogy leánya nem alszik.

Pacsirta ép ekkor¹³⁸ kattantotta el a villamoslámpa kallantyúját és sötétben maradt. Mélyet sóhajtott, mint annyiszor, mindennap és behunyta¹³⁹ szemét. Azt érezte, vége, mindennek vége.

Semmi sem történt, ismét semmi. Csak hazudott, mosolygott,
10 kedveskedett, mindig, mindenkivel, de ezen a héten, távol szüleitől oly átalakuláson ment át, melyre csak most ocsúdott, hogy nem látta többé a tarkövi embereket, nem¹⁴⁰ hallotta a vonat zakatolását.

– Én,¹⁴¹ – gondolkodott, úgy, mint mindenki, aki magára gondol.

De ez az én ő volt és ő ezt teljesen átélte. Ő volt ez az én, testben,
15 lélekben, egy a húsával és emlékeivel, multjával, jelenével, jövődjével, melyet mind összefogunk, mint sorsot, mikor¹⁴² magunkra eszmélünk s¹⁴³ kimondjuk a változhatatlan szót: én.

Béla bácsi, Etelka néni valóban szívesen fogadta, de ő hamar megértette, hogy felesleges, terhükre van, igyekezett¹⁴⁴ eltávolodni
20 tőlük, olyan kicsinyre zsugorodni, amilyenre csak tudott. Aludni is ezért ment át a díványra.¹⁴⁵ Mégsem¹⁴⁶ sikerült egészen, amit akart.

A Thurzó-lányoknak folyton útjában volt, akármit tett, akármit mondott, Bercinek is olykor és Etelka nénit, egyszer vacsora¹⁴⁷ alatt – észrevette – fárasztotta.

¹³⁷ [Ny] nőszíve

¹³⁸ [E] akkor

¹³⁹ [Ny] behunyta

¹⁴⁰ [E] embereket és nem

¹⁴¹ [E] [Ny] [*nincs vessző*]

¹⁴² [E] mint mikor

¹⁴³ [E] és

¹⁴⁴ [E] van és igyekezett

¹⁴⁵ [Ny] díványra

¹⁴⁶ [E] [Ny] Még sem

¹⁴⁷ [E] egyszer a vacsora

Őket¹⁴⁸ látták szülei a fényképen.

Ezen a fényképen azonban nem volt ott valaki.

Nem volt ott Szabó Jóska, az ispán, az a negyvennégy éves, durva félparaszt, az a kajlabajszú,¹⁴⁹ zömök özvegyember, ki első nap be-
 5 szelgetett még vele, hazakisérte¹⁵⁰ a majorból, majd elmaradt, nem
 jött oda, kerülte társaságát¹⁵¹ és mikor ránézett, lesütötte szemét.¹⁵²

Három árvája volt pedig, két fia s¹⁵³ egy hatéves leánykája,¹⁵⁴
 Mancika, kit ő nagyon szeretett simogatni. Mancikának elmenet
 odaajándékozta a nyakán lógó érmet,¹⁵⁵ a vékony ezüstlánccal, me-
 10 lyet Záhoczkyntól¹⁵⁶ kapott,¹⁵⁷ bérmaajándékul. Micsoda ostobaság
 és ízléstelenség. Szégyen, szégyen. Nem is említi majd szüleinek,
 azt mondja, hogy elvesztette.

Jövő nyárra is meghívták. Megígérte,¹⁵⁸ hogy elmegy. Nem megy
 el többé. Minek is?

15 Esztendőre harminchat éves lesz. Tíz év múlva mennyi? És aztán
 tíz év múlva ismét mennyi? Apa most ötvenkilenc, anya ötvenhét.
 Tíz¹⁵⁹ év, vagy annyi sem talán. Szülei meghalnak. Mi lesz, Boldog-
 ságos Szűz¹⁶⁰ Anyám, mi lesz?

¹⁴⁸ [E] [nincs új bekezdés] Őket

¹⁴⁹ [E] kajlabajszu,

¹⁵⁰ [Ny] hazakisérte

¹⁵¹ [E] kerülte a társaságot

¹⁵² [E] lesütötte a szemét.

¹⁵³ [E] és

¹⁵⁴ [E] lánykája,

¹⁵⁵ [E] [nincs vessző]

¹⁵⁶ [E] Záhoczkyntól

¹⁵⁷ [E] [nincs vessző]

¹⁵⁸ [Ny] Megígérte,

¹⁵⁹ [Ny] Tíz

¹⁶⁰ [E] Mi lesz? Boldogságos szűz

[sz. n.]

Feküdt az ágyon, még mindig hunyt szemmel <,>. Ezen a meddő, hideg leányágyon, melyen nem történt semmi, csak aludt, betegeskedett, nyomta testével, lefelé, mint hulla a ravatalt.

Ágya fölött, akár szüleinek ágya fölött a Jézus, egy Mária-kép lógott, a boldogságos¹⁶¹ szent Szűz képe, ki térdein nagy, halott gyermekét ringatta és szívére mutat, melyet az anyai¹⁶² fájdalom hét töre ver¹⁶³ át. Kislánykora óta hallotta ez buzgó, gyermektegy imáit,
 5 mint szüleiét¹⁶⁴ a megfeszített¹⁶⁵ Jézus. Pacsirta egy pillanatban feléje emelte mind a két¹⁶⁶ karját, heves mozdulattal, melyet azonnal elfojtott. Csak türelem. Vannak, kik sokkal többet¹⁶⁷ szenvednek.

Feküdt az ágyon, még mindig húnyt¹⁶⁸ szemmel, ezen a meddő, hideg leányágyon, melyen még nem történt semmi, csak aludt, be-
 10 tegeskedett, nyomta terhével lefelé, mint hulla a ravatalt. Kényelmesebben kinyúlhatott benne, mert jóval szélesebb volt, puhább¹⁶⁹ is, mint a tarkövi dívány¹⁷⁰ és már józanul foglalkozott teendőivel.¹⁷¹

Holnap reggel tehát majd fölkel hét¹⁷² előtt és főz, borstalan rizses húst, darásmetétet,¹⁷³ hogy szegény, áldott jó¹⁷⁴ apát fölhízlalja.¹⁷⁵
 15 Délután tovább horgolja a sárga terítőt, mely nem készült el,¹⁷⁶ még mindig nincs meg, mert a rokonok nem hagyták dolgozni és ő engedett rábeszélő szavuknak. Jövő héten pedig gáymosás.

¹⁶¹ [E] [Ny] Boldogságos

¹⁶² [E] ringatta és anyai

[Ny] ringatta és szívet az anyai

¹⁶³ [E] [Ny] verte

¹⁶⁴ [E] imáit, akár szüleiét

¹⁶⁵ [E] felfeszített

[A] meg feszített [sajtóhiba]

¹⁶⁶ [E] [Ny] mindakét

¹⁶⁷ [E] kik többet

¹⁶⁸ [Ny] hunyt

¹⁶⁹ [E] volt és puhább

¹⁷⁰ [E] diván

[Ny] dívány

¹⁷¹ [E] és józanul foglalkozott már teendőivel.

¹⁷² [E] felkel. Hét

¹⁷³ [E] darametétet,

¹⁷⁴ [Ny] áldottjó

¹⁷⁵ [Ny] föl hizlalja.

¹⁷⁶ [E] készült még el,

Kinyitotta szemét, mert eddig erősen behúnyva¹⁷⁷ tartotta. Tompa sötétség lengette körül, mély feketeség¹⁷⁸ baráttian és a levegő¹⁷⁹ érintésére,¹⁸⁰ vagy talán a homályra, melyben semmit, de semmit sem látott, a két szeme most hirtelen megtelt könnyel s patakozó,
 5 eleven nedvességgel öntözte száraz párnáját, mely egyszerre olyan lucskos lett, mintha az éjjeli szekrényen¹⁸¹ levő¹⁸² pohár rádőlt volna. Zokogott is. De hasrafeküdt¹⁸³ száját a párnára nyomta, hogy szülei ne hallják meg. Ebben már bizonyos gyakorlatra tett szert.

Apa még mindig nem oltotta el a villanyt.

10 – Pacsirta,¹⁸⁴ – rebegte s az ajtó felé mutatott és feleségére¹⁸⁵ nézett,¹⁸⁶ boldogan.

– Hazarepült,¹⁸⁷ – szólt anya.

– A mi kis madarunk¹⁸⁸ – tette hozzá apa – hazarepült.

(Vége.)

¹⁷⁷ [Ny] behúnyva

¹⁷⁸ [E] [Ny] feketeség,

¹⁷⁹ [E] és levegő

¹⁸⁰ [E] [*nincs vessző*]

¹⁸¹ [E] éjjeliszekrényen

¹⁸² [E] [Ny] lévő

¹⁸³ [E] [Ny] hasrafeküdt,

¹⁸⁴ [Ny] [*nincs vessző*]

¹⁸⁵ [E] [Ny] és a feleségére

¹⁸⁶ [E] [*nincs vessző*]

¹⁸⁷ [Ny] [*nincs vessző*]

¹⁸⁸ [E] madarunk,

FÜGGELÉK

A KÉZIRATHOZ CSATLAKOZÓ SZÖVEGKRITIKAI JEGYZETEK

Az alábbi jegyzék főként a más lapról történő beszúrák eredeti helyéről értesít, a kéziratlapok topográfiai számára hivatkozva. Továbbá olyan megjegyzéseket, kiegészítéseket közöl, melyeket a folyamatos kéziratközlés olvasását megkönnyítendő inkább ide utaltunk.

A kizárólag itt szereplő – mert eredetileg leragasztott, vagy a folyamatos szöveghez nem illeszkedő, vagy mert hiányzó részhez csatlakozó – beszúrák, szótöredékek mellett az egyértelműség végett a rövidebb beszúrákat is megismételjük, a több sort lefoglaló, tagmondat, illetve mondat szintű beszúrák esetében azonban mindössze a kritikai jegyzetet tüntetjük föl.

Minthogy a sorszámozás az üres sorokat nem tartalmazza, ezért az olyan beszúrákat, melyek levált, de hiányzó részhez csatlakozóknak, vagy amelyek egy adott kéziratlapon a folyamatos szöveg után találhatók, ám forrásuk azonosíthatatlan, mindig a szövegközlés utolsó összefüggő sorával jelöljük meg.

Első fejezet

- 14:6 **támlásdiványán,** [*beszúrák* [1r]-ről]
14:7 nemzetiszin<ú>
 cukorspárga-végek, [*beszúrák* [1r]-ről]
14:22 **Valami** [*beszúrák* [2r]-ről]
16:2 **nem nagy** [*beszúrák a lap tetejéről*]
18:6 **szent** [*beszúrák a lap tetejéről*]
18:8 **De a,** [*beszúrák* [4r]-ről]
20:16 <**Mennyire hasonlítottak egymáshoz.**> [*törölt beszúrák a lap bal felső sarkában*]
20:24 **a kertbe egész** [*beszúrák a lap széléről*]
22:15 a faliórára pillantottak. [*beszúrák* [7r]-ről]

- 22:15 is, [beszúrás [7r]-ről]
 22:19 padon [beszúrás [8r]-ről]
 24:13 majd, [beszúrás a levált, hiányzó részhez]
 24:13 hirtelen [beszúrás a levált, hiányzó részhez]

Második fejezet

- 28:19–22 [beszúrás [10v]-ről]
 30:4–19 [beszúrás [13r]-ről]
 32:8–15 [beszúrás [15r]-ről]
 32:14 [beszúrás [12v]-ről]
 46:1 <Leült,>_c [rozsdaszínű ceruzával törölve]
 46:1 <és s>Szinte [rozsdaszínű ceruzával javítva]
 48:11 Béla bácsi [rozsdaszínű ceruzával írva]

Harmadik fejezet

- 50:7 ki felé <...>_c lihegett [beszúrás a lap jobb széléről]; [rozsdaszínű ceruzával: ki felé <...>_c]
 50:15 tova [beszúrás [27r]-ről]
 50:22–23 [beszúrás [26v]-ről]
 50:23 [beszúrás [26v]-ről]
 50:24 volt [beszúrás rozsdaszínű ceruzával, majd grafittal megerősítve]
 52:25 <Némán>_{tc} [rozsdaszínű ceruzával kihúzva]
 <t>Tanakodtak, [T: rozsdaszínű ceruzával megerősítve]
 66:22 litterae armales [aláhúzás tollal és ceruzával]
 68:2–3 executionale [aláhúzás tollal és ceruzával]
 68:11–12 [beszúrás a lap aljáról]
 70:2 a geneologiai [sic!] Tabella [beszúrás [40v]-ről]
 72:1–18 [sűrűn írott, apró betűs kidolgozás, utólagos hozzátoldás]
 72:9–12 [beszúrás [40r]-ről]
 76:14–18 [beszúrás [42v]-ről]
 86:5–6 [beszúrás [48v]-ről]
 86:18 bátran [beszúrás [50r]-ről]

Negyedik fejezet

- 98:10–11 [beszúrás [57v]-ról]
 106:7 **Vajkayék azelőtt** [beszúrás [61r]-ról]
 106:8–9 <**Vajkayék**>_c [beszúrás [61r]-ról]
 106:16–17 [beszúrás [60v]-ról]
 108:1 **azonban** [beszúrás levált, hiányzó részhez]
 108:22 <Már hét> [eredetileg leragasztva]
 110:1 **Apa és anya** [beszúrás [63r]-ról]
 112:10 [a számozásnál az egyes helyi érték helye kihagyva]
 114:16–17 <... ..>_c **tányérjukba öntötte** [beszúrás [71r]-ról]
 118:19–22 [beszúrás [75r]-ról]
 122:9–11 [beszúrás a lap aljáról]
 122:19 **mint ahogy a diákjai tekintettek rá,** [beszúrás [76v]-ról]
 122:19–21 [beszúrás [76v]-ról]
 122:23–27 [beszúrás [76v]-ról]
 126:1 **nem megvetendő** [beszúrás levált, hiányzó részhez]
 126:11–12 [beszúrás [76v]-ról]
 128:15–16 [beszúrás [80r] aljáról]
 132:1 **Sárszegen** [beszúrás [82r]-ról]
 144:9 **Szél** [sic!] **Kálmán** [beszúrás [94v]-ról]

Ötödik fejezet

- 156:2–3 [beszúrás [106r]-ról]
 158:25 [a sor elején egy ceruzával írott és bekarikázott kettes szám áll]
 160:21 **fecske** [beszúrás [109v]-ról]
 166:7–9 [beszúrás [113v]-ról]
 166:9 **Magázta őt** [beszúrás [114v]-ról]
 176:3–6 [beszúrva [123v]-ról]
 176:7 **akár egy mozgó pék bolt** [beszúrás [125r]-ról]
 180:15–16 [beszúrás [125v]-ról]
 188:1–2 **pillogott** [beszúrás [130r]-ról]
 188:9 **nem** [beszúrás levált, hiányzó részhez]

Hatodik fejezet

- 192:3 [a szalagcím tollal megerősítve]
194:15 **félreismert, mellőzött** [beszúrás [f3r]-ról]
196:21 és ez [beszúrás levált, hiányzó részhez]
208:13 könyökölt ki
tanácsnokkal és
kik egyuttal a színügyi bizottság tagjai [beszúrárok le-
vált, hiányzó részhez]
222:5 pedig [beszúrás levált, hiányzó részhez]
224:17 **kipedrett bajsával** [beszúrás [137v]-ról]
224:21–22 [beszúrás [137v]-ról]
224:23–24 [beszúrás a lap tetejéről]
230:13 **félreérthetetlen** [beszúrás [137v]-ról]

Hetedik fejezet

- 250:1 Hetedik fejezet [tollal és ceruzával aláhúзва]
264:2 **a nyilvánosság teljes kizárásával** [beszúrás [149r]-ról]
276:2 Ritkán beszélt[?] [beszúrás levált, hiányzó részhez]
276:8 homályos reménység [ceruzával aláhúзва]

Nyolcadik fejezet

- 300:18 **a fogam** [beszúrás a lap bal felső sarkából]
302:7–8 [beszúrás a lap aljáról]
302:14–15 [beszúrás a lap aljáról]
302:27–29 [beszúrás a lap aljáról]
306:8–9 [beszúrás a lap bal széléről]
306:11 el nem unva a várast, [beszúrás a lap tetejéről]
308:8–9 [beszúrás [178v]-ról]

Kilencedik fejezet

- 310:6 A csütörtök [beszúrás [180r]-ról]
 318:3 **csodálkozva** [beszúrás levált, hiányzó részhez]
 322:13–14 [beszúrás a lap aljáról]
 326:[11] <...>_c
 [...] [beszúrás a két levált, hiányzó rész között]
 332:9 **Doba** [beszúrás [192r]-ról]
 332:14–16 [beszúrás [192r]-ról]
 332:17–18 [beszúrás [192r]-ról]
 332:27 ki<t>_c magasztos hivatását oly példásan teljesíti <igazságot osztva>_c hidegen osztja az igazságot másoknak, vajjon>_c [törölt beszúrás a lap alján]
 336:9 **haja mint a hó olvadozni látszott rajta**, [beszúrás [195v]-ról]
 338:20 **volt hosszú** [beszúrás [200r]-ról]
 340:8–12 [beszúrás [198v]-ról]
 342:9–10 [beszúrás [200v]-ról]
 342:16–18 [beszúrás [200v]-ról]
 344:11–14 [beszúrás [203v]-ról]
 350:3–4 [beszúrás [205v]-ról]
 350:24–26 [beszúrás [205v]-ról]
 370:3–4 [beszúrás [216r]-ról]
 370:21–22 [beszúrás [216v]-ról]
 370:28–29 [beszúrás [216v]-ról]
 372:4–5 [gyorsírással jegyzet: az égen már hold járt] [beszúrás [216v]-ról]

Tizedik fejezet

- 382:11–12 [beszúrás [219v]-ról]
 382:13–14 [beszúrás [219v]-ról]
 384:10 és csillapítsa nyugtalanságá[szakadás:]
 [beszúrás a lap alján]

- 386:1 **Föltette szemüvegét, hogy jobban lássa a kótákat** [*beszúrás a lap tetején*]
 388:4 mintmár eddig sokszor [*beszúrás* [222v]-ról]
 388:5 **de most nem csalódott** [*beszúrás* [222v]-ról]

Tizenegyedik fejezet

- 440:11–12 [*beszúrás a lap aljáról*]
 442:3–5 [*beszúrás a lap aljáról*]
 442:21–22 [*beszúrás a lap aljáról*]
 454:11–15 [*a gondolatjelek ceruzával megerősítve*]
 466:2–3 [*beszúrás* [248r]-ról]
 466:18–20 [*beszúrás* [246v]-ról]
 482:28 post tot [*tollal aláhúзва*]
 482:29 discrimina rerum [*ceruzával aláhúзва*]

Tizenkettedik fejezet

- 484:20 Reménytelennek látszott minden. [*beszúrás a lap jobb felső részéről*]
 488:9 <...>_c [*ceruzás beszúrás a lap alján*]
 494:1–4 [*beszúrás a lap aljáról*]
 500:1 <...>_c [*ceruzás beszúrás a lap tetején*]
 502:3 „misztikus félhomályt [*az idézőjel nincs lezárva*]
 506:5–6 kimétes [*sic!*] gúnnnyal. [*ceruzás beszúrás tollal megerősítve*]
 508:14–15 [*beszúrás a lap aljáról*]

Tizenharmadik fejezet

- 524:12–14 [*beszúrás* [279v]-ról]
 528:17 ↑:most:↑ **fenyegetően** [*beszúrás a lap aljáról*]

FÜGGELÉK A REGÉNY KÉZIRATÁHOZ

Az alábbi táblázat a kézirat azon részeit – bizonyos verzókat és rektókat egyaránt – tartalmazza, melyek a folyamatos szövegközlésbe a *Kézirat* című rész megállapításainak értelmében nem beilleszthetők.

A szövegközléssel ellentétben a rektók esetében a beszúrásokat illető szövegkritikai megjegyzéseket – kis előfordulásukat tekintve – azonban itt a szövegben, és nem végjegyzetben közöljük.

Az egyazon verzón található, de szemmel láthatóan különböző helyre szánt beszúrásokat csillaggal választottuk el.

<p>Második fejezet</p>	<p>[10v]</p> <p><a „Mária” gyógytár, vele szemben, rézsutt oldalt ↓:a Kazinczy utcán:↓az Űri Kaszinó, a városháza, az Agrár Bank Fiókja, több bolt,>_c</p> <p style="text-align: center;">*</p> <p>a <v>Városháza, a Baross kávéház <s><↓:és étterem:↓>_c <szembe vele,>_c <a Széchenyi kávéház>_c ↓:a:↓. :a Széchenyi <vendég>fogadó kétemetes [sic!] palotája, <melyben↑:nek:↑ [...] szárnyában>_c:↑ ↑:melynek egyik szárnyában:↑ a Kisfaludyszínház tartotta előadásait: [<i>beszúrás a lap aljáról</i>] vele ↓:szemben:↓ a <Mária gyógytár>_c <mellette>_c ↓:Magyar király:↓,↓:<vendégfogadó>_c vendéglő:↓ <egy [... ...] ulatni lehetett a>_c s rézsutt <szemközt>_c oldalt kilátás nyílt arra a :z: <két>↓:egy:↓ emeletes :gipszrózsákkal diszitett és aranyozott: [<i>a lap közepéről beszúrva</i>] palotára, a város egyik legszebb épületére, melyben az Űri Kaszinó székelt. Egymás mellett szemközt <volt[?]>_c ↓:a Mária gyógytár s:↓ az üzletek is, <a M[...] nyílt>_c Vajna papír <boltja>boltja <és egy> ↓:két:↓ vaskereskedés és</p>
<p>Harmadik fejezet</p>	<p>[27v]</p> <p><... ..></p> <p><kis pénzhez jutott, vagy örökségre tett szert, hogy>_c</p> <p style="text-align: center;">*</p> <p><<Pár >↓:<Csak>_c <p>Pár:↓ díjnokkal, <alantas>_c ↓:obskúrus:↓ hivatalnokkal <nem úriemberek közé [... ...]>_c <m>_c szokott <mutatkozni>_c ↓:összejönni titokban↓, kiknek silány szellem: :i: világa közel↑:ebb:↑ állott az övéhez s röhögtek az embereken <egymást>_c</p>

Harmadik fejezet	<p>lebecsültek mindenkit, ↑:de azért:↑ egymást sem becsül<ve>ték. ↓:Kölcsönösen szégyelték egymást.:↓ és annyira irigykedtek egymásra egy borostyánszopókáért, <vagy>_c annyira gyűlölködtek arra, ki közülük valami>_c</p>
	<p style="text-align: center;">*</p> <p>nem volt ennyire irigy, ennyire rosszlelkű s undorodott is <tőlük>_c :tőlük: <d>De <nem>_c ↓:mégsem:↓ tudott <elválni>_c <szekt>_c ↓:kiszakadni innen:↓ <tőlük>_c, mert <azokhoz, kiket a>_c :a: cimborái<nak>hoz, kiket a kicsinyesség és gonoszság tartott össze a szenvedély erős kapcsával, őt a <lelki>_c sívár műveletlensége kötötte és szerette vastag diáktrefáikat, hülye vicceiket.</p> <p style="text-align: center;">*</p>
	<p>↓:Pedig,:↓ bizonyos, hogy nem történt közöttük <semmi <, >. <l>Legfőlebb>_c ↓:egyéb, mint:↓ az, hogy Pacsirta ↓:nyolc évvel ezelőtt:↓ egy ↑:márciusi:↑ este <,>_c szülei boldog meglepetésére, elkésve érkezett <haza>_c <a>_c ↓:a:↓ vacsorára s közölte velük, hogy Cifra Gézával sétált a Széchenyi-utcán. <A vasúti tiszt <azonban>>_c ↓:Természetesen:↓ soha egy újjal sem nyúlt hozzá, egy célzást sem tett, szegény, semmire, akárcsak a többi férfi: Vajkayék <ellenben>_c nem tisztázták <lelkükben> ezt s a titokzatos esti sétára gondolva évek mulva <is></p> <p style="text-align: center;">[38v]</p> <p>[számozás a beszúrások fölött: 14] <meglehető>_c <[beszúrásjel]>_c</p>

Harmadik fejezet	<p style="text-align: center;">*</p> <p><s ↓:<még>_c :és :↓ eléggé>_c siettek ↓:is:↓, <noha féltek hazaérni és[?]>_c, mintha bizony várná ott őket valami, <noha féltek hazaérni.>_c</p> <p style="text-align: center;">*</p> <p><[gyorsírástól jegyzet: <leveleket>_c <...>_c] ↓:donatios:↓ [gyorsírástól jegyzet: leveleket>_c, [gyorsírástól jegyzet: címeres] <u>armalisokat</u> [gyorsírástól jegyzet: osztályos] <u>osztályos</u> divisionalekat perbehívó executio<... ...>_c ↓:naalékat:↓ ↑:nyilcédulákat:↑ <...>_c retractatiokat, [gyorsírástól jegyzet: káptalani] vallató fassiókat [gyorsírástól jegyzet: [...] pergament adományozó levelet, régi királyi [...]]>_{tc}</p> <p style="text-align: center;">[41v]</p> <p><[gyorsírástól jegyzet:]></p> <p style="text-align: center;">*</p> <p><várkisasszonyokat>_c</p> <p style="text-align: center;">*</p> <p><[gyorsírástól jegyzet: szárny és kis]> [beszúrásjel]</p> <p style="text-align: center;">*</p> <p>dolgozószobája nyikorgó kerevetén, melyet egy törökmintás szőnyeg borított</p>
------------------	---

Harmadik fejezet	<p>[42v]</p> <p>melynél már elfogyott az aszfalt s a két oldalt nyílt <csarn> csatorna futott rajta végig, fölverve a gáztól.</p> <p>[43v]</p> <p><↓:[b]_c:↓>_c <E>egy imakönyv, melyb<en>ől <színes>_c ↓:szentképek:↓ <szentképek láthatók>_c csipkés szé- l<lel>ei, ↓:látszottak ki:↓ gótbetűs, német felírással.</p> <p>[b]_c Pacsirta tükre az ajtó mellett {lógott}, <egy>_c ↓:a:↓ legsötétebb sarokban :lógott: , északnak fordítva</p> <p style="text-align: center;">*</p> <p>Pacsirta tükre az ajtó mellett, egy sötét <↓:hideg:↓>_c [elmosódott: sarokban állt <elhagy>] északnak fordít- va, <elhagyottan>.</p> <p>[44v]</p> <p>De minthogy felesége még mindig <sirt>_c ↓:könnye- zett:↓, megjegyezte.</p> <p>– ↓:No ne sirj:↓ Ma péntek. Aki pénteken sir, az va- sár<p>nap nevet. <Te is nevetni fogsz, anya.>_c Mi is majd nevetünk – mondta, minden meggyőződés nélkül és bement <És>_c</p> <p>[47v]</p> <p>[félíg levágva]</p> <p>Egy napraforgó [levágva: ...]dó [...] [levágva: ...] szá- rán a lángoló [...]dtotta</p>
---------------------	---

Harmadik fejezet	[f1r]
	<p>[sz. n.]</p> <p><, nyomban>_c eltűnt. ↓:Igy:↓ <M>megint csak futott utána, reményét [szakadás: ...]szlve <kocsmákba rohant be> <, >. <k>Kapukon zörgetett, egy [szakadás: ...] <bordélyházba> korcsmába ↓:is betért:↓, egy bordélyházba is <benézett>_c, <sehol sem találta>_c ↓:[szakadás: ...] kinevették és majd megverték:↓. Végre egy <alacsony>_c ↓:<ferde>_c szurdékban:↓ <va> <, csirizszagú varga>_c műhely<be> ↓:félébe:↓ jutott, melybe <három>_c <↓:....>_c ↓:sok sok:↓ lépcsőn ↑:a föld alá:↑ kellett lemenni ↓:a föld alá:↓. <Itt>↓:Itt:↓ <z>Zöld ↑:Itt zöld:↑ kötényében :gubbasztott valami munkásféle, de nem <Varga> ↓:Veress:↓ úr az ↓:<ez>az:↓ valami hivatalos sapkát viselt a fejében, <jókedvűen félre- csa>: [beszúrás [49v]-ról] <egy gonosz, sunyi varga babrált a cipőkkel, rá se tekintett, csak egy függönyös ajtóra mutatott <, >. mely egy homályos benyílóba vezetett. Itt> <varrogatott>_c <a gonosz>_c, <sunyi>_c <varga>_c ↓:egy munkás:↓>_c < :de nem Varga úr, [beszúrás [49v]-ról]>_c, ↑:holmi gonosz sunyi ember:↑ ki ↑:lát-hatólag:↑ mindent tudott<., >↑:Ez:↑> <R>rá sem tekintett, ↑:Ákosra:↑</p>
	<p>[57v]</p> <p>A kisiparosok <azo>_c ↓:külön csoportban:↓ <meg>_c azon jajgattak egymásnak, hogy nincs pénz, :sehonnan se lehet szerezni: [beszúrás a lap aljáról] az emberek ↓:csak a jó biztosat szeretik, ↓ <csak>_c ↓:és a:↓ <bankba>_c rakják :az Agrár Bankba: [beszúrás a lap aljáról] ötös kamatra <<s>és sehonnan se kapni>_c ↓:takarékbába:↓ <nem akarják>_c</p>

Negyedik fejezet	[62v]
	<p>[vágás] az egész, Ó, az ottani levesek, ottani húsok, ottani tészták. <i>[a lap alsó és felső felére írt betoldást függőleges ceruzavonal köti össze]</i></p>
	[71v]
	<p>és nem érezte magát illetékesnek ily dologban.</p> <p style="text-align: center;">*</p>
	<p>Fehér tata, a <sarvár Az> az Agrár bank sár<vári>szegi fiókjának igazgatója, Galló, ki már megtartotta vádbeszédét, <és> és még sokan, egész sokan. Füzes Feri elintézte már a párbajügyet, balra, egész súlyos föltételekkel. Erről azonban nem szólt senkinek, mint gentleman, csak Gál doktort, a színházi orvost vonta félre <az>a hosszú asztal egy sarkába s ott még mindig mosolyogva közölte vele, hogy holnap reggel megverekednek [<i>elmosódott: az urak</i>] a városerdőben, a szokott helyen, hozza magával műszereit.</p> <p style="text-align: center;">*</p>
	<p><↓:<egy nagyképzettségű ↓:szemüveges:↓ úr:↓> teljes komolyságával, mintha vádbeszédet mondana,</p> <p style="text-align: center;">*</p> <p>egy incifinci fiú, arcán valami semmit sem jelentő,></p> <p style="text-align: center;">[74v]</p> <p>is test, de mihelyt kijött keze reszketett, <mert> nem tudott <soha> aludni<.>, fázott. Most is vastag felöltöt</p>

Negyedik fejezet	<p>hordott, melynek gallérját feltúrta és cipőjébe vattát dugott, hogy ↑:fagyos:↑ lábai ne dideregjenek.</p> <p>Az orvos <be> <csukta> ↓:<bepa> :becsapta:<becsukta>↓<↓:halk kattanással:↓>↓> <becsukta> az arany órája fedelét, ↓:<mely halkan kattant,>↓> :mely ↑:a zárban:↑ halkan kattant: [<i>beszúrás a lap aljáról</i>]:↓ ránézett s amint[?] minden nap lelkére igyekezett beszélni. Szunyog hallgatta, <egy gyerek figyelmével,> pislogott szőke szempilláival, aztán ↑:nem pálinkát:↑ rendelt magának ↑:hanem:↑ két deci aszaltit.</p>
Ötödik fejezet	<p>[118v]</p> <p>– osztrák [?] zsoldos</p> <p>– Bécsi lakáj! [<i>a lap jobb oldalán, elkerítve</i>]</p> <p style="text-align: center;">*</p> <p>– És a ti Kossúth Ferencetek? ↓:– szólt <mosolyogva> ↓:vigyorogva:↓ –:↓ <Az sem az apja fia.> Talán az <megparancsolja> ↓:tálcán hozza:↓ az önálló vámterületet meg a <nemzeti hadsereget>, magyar vezényszót. <Mind> <Hogy [...] az nem az apja fia>↓></p> <p style="text-align: center;">*</p> <p>Környey:</p> <p>– Az nem az apja fia.</p> <p><Füzes Feri:</p> <p>– Én nem vagyok ellensége a nemzeti önállóságnak. De a független>↓></p> <p>Füzes Feri gondolkozott s végül levonta a következtetést:</p> <p>– Én nem ellenzem a függetlenségi törekvést. De mint mindennek, ennek is megvan a maga fényoldala s a maga árnyoldala is.</p>

Ötödik fejezet	<p>[gyorsírásos jegyzet, a lap jobb szélén: Kossuth Lajosnak én is nagy tisztelője vagyok. De felismerem, hogy meg van Kossuthnak a maga fény oldala és meg van annak az árny oldala]</p> <p style="text-align: center;">*</p> <p>[a lap bal szélén, bekeretezve: ez az az igazi úri fiú]</p> <p style="text-align: center;">[f2r]</p> <p>még <a>_c ↓:a legvénebb:↓ mamelukok is, kik szintén tudták róla, hogy <Füzes Feri>_c <↓:ez a kedves fiú:↓>_c nem volt ott, hol az észet osztogatták.</p> <p style="text-align: center;">[125v]</p> <p>rengeteg, már elsüllyedt tudása mélyéről :a bor és pálinka tenger fenekéről, [beszúrás a lap aljáról] kincsek[levágva: et] emelt fel,</p> <p style="text-align: center;">[129v]</p> <p><két tenyerét[?] <kihajtva[?]>_c <↓:keres[?]:↓>_c feléje fordulva>_c</p>
Hatodik fejezet	<p style="text-align: center;">[130v]</p> <p>A bőrtáská<j>ra sokáig alkudtak, drága volt, 9 ↓:pengő:↓forint, <...>_c de azért megérte</p> <p style="text-align: center;">[132v]</p> <p>olvasott valami fránya [?] íródeák<tól> tollából,</p> <p style="text-align: center;">*</p> <p><Szél [sic!] Kálmánról és a néppártról Molnár apát-ról>_c</p>

Hatodik fejezet	<p>[f3r]</p> <p> : hogy [...] annak rendje és módja szerint leborotválta borostás állát, [<i>beszúrás</i> [130v]-ról] <a> hajának esett neki a segéd. Alul szépen lekerekítette géppel, füle mellett ↑:a <...>_c borotva pengéjével:↑<leborotválta><↓:borotvával:↓><↓:leborotválta:↓>_c ↓:nyisszantotta le:↓ a sarjú-hajakat, oldalt ollóval nyeste, fönn [<i>elmosódott</i>: igazította], gereblyézte <a frizurát,> fésülte, <kefélté,>_c <pomádézta[?]>_c a [<i>elmosódott</i>: ...]: füléből óvatosan kivágta az [<i>elmosódott</i>: ősz] szőrpamacsokat↓:[<i>elmosódott</i>: is]:↓. <Bajuszát> <Végül> Bajuszát : a most érkezett finom, tiszaujlaki bajúszpedróvel kente <le>_c, melynek 6 krajcár doboza és az a tulajdonsága, hogy a <...>_c <↓:[...]:↓>_c összefogja a legmarkancosabb magyar bajszokat is<,>. <s [...] napokig merevek, fényesek maradnak, mintha öntöttvasból lennének>_c: [<i>beszúrás</i> [130v]-ról] <dióolajjal kente <s>, majd kipödörte, mereven>_c. Végül : lekefélté tarkóját, a puha nyakkefével, hogy az <elhullott>_c: [<i>beszúrás</i> [130v]-ról] bekötötte fejét <egy kendővel.> <Mikor>↓:Hogy:↓ leoldott<a>ál:k: a kendőt, Ákos a márványlapra tette <az újságot,>_c ↓:mosolyogva Kakas Mártont:↓ mely<et>ben <eddig>_c</p> <p style="text-align: center;">*</p> <p>olyan fényes és meredt, mintha öntöttvasból <lenne>_c kalapálták volna ki. Álla azonban síma, bársonyostapintatú, <üde pont>_c üde. Egész mivoltában is fiatalabb volt ↑:<s Ákosnál>_c az tagadhatatlan:↑ [<i>beszúrás a lap aljáról</i>]</p> <p>[134v]</p> <p>kortina felhúzasakor</p>

<p>Hatodik fejezet</p>	<p>[135v]</p> <p>melynek <...> pászmáit és szárait nem sikerült kigubancolniuk. [b]_c Most pedig a szín<p>falak mögött dalolt valaki, szintén a gésák dallamát, <mindenki>_c mindenki</p> <p>[136v]</p> <p>segítségével</p> <p>[139v]</p> <p>illetve e ↓:régi:↓ szerelem legújabb fejleményéről</p> <p style="text-align: center;">*</p> <p>is, amint a biborosi ruháját felfogva visszafelé <rohant>_c szaladt.</p>
<p>Hetedik fejezet</p>	<p>[142v]</p> <p>Mályvády mindig pont félnyolckor <siet>_c haladt át a téren, diákjaival, kik kartontesteket <c>vittek, <vagy>_c ↓:korongokat, ↓:vasrudakat a fizikai kísérletekhez, <vagy>_c ↑:olykor:↑ nyulakat, békákat, ↑:verebeket is, ↑ melyeket a <k>tanár ↑:úr:↑ <a l>_c üvegbura alá allított s kiszivattyúzván belőle a levegőt, szemük láttára megölt. Szunyog már <később>_c <bandukolt>_c nyolc előtt <t>órákor ↓:jelent meg:↓ és sokszor szaladt, mert <félt>_c <jobban>_c félt <az igazgatótól, mint tőle a diákok.>_c <az el>_c az igazgatótól, s nem mert elkésni.</p> <p>[147v]</p> <p><nem vétette>_c megakadályozta</p>

<p>Hetedik fejezet</p>	<p>[157v]</p> <p>a Gomb utcába, mert itt lakott, <a>_c Tóth fodrász mellett Kladek, a Sárvári Közlöny felelős szerkesztője, egy hosszú :- szakállas, lassú <, >, <↓:észjárású:↓>, <régimódi> <úr, ki be sem járt a szerkesztőségbe, de,>_c <tisztességes úr> : :, tisztességes: <becsületes> <úr> öregúr, ki <nem> ↓:be se:↓ járt <be soha> a szerkesztőségbe, <n>de megkívánta, <tőle> Ijastól, hogy naponta meglátogassa. Petróleumlámpa mellett ült, asztalánál elvadult szobájában, melynek padlóján könyvek heverték, s ablakait szinte eltorlaszolták az újságok. Kikopott <az>abból az átkozott, modern korból: </p> <p>[f4r]</p> <p>[sz. n.]</p> <p>Vezércikket szerencsére nem kellett írnia, mert a szerdai számra <közgazdasági> ↑:mezőgazdasági:↑ vezércikket közölnek a parasztoknak, ezúttal Füzes Feri írta, a szöllők hóharmatbetegségéről. Csak a budapesti telefont kellett ↑:még:↑ felvennie, a Dreyfuspör tárgyalásáról meg a :egújabb: [<i>beszúrás a lap közepéről</i>] politikai <[<i>beszúrásjel</i>]>_c <újdons> eseményeiről <, >. Iparkodott, mert a telefon kilenckor szokott <Sárváron csöngetni> jelentkezni.</p> <p><u>Nyolcadik fejezet,</u> (melyben :Pacsirta <r[...]>levele <foglaltatik> ↓:olvasható:↓, teljes terjedelmében): </p>
<p>Kilencedik fejezet</p>	<p>[188v]</p> <p>[<i>gyorsírásos jegyzet</i>: <Képtelen veszíteni, akár, hogy [...] lelkesen [...] most szétosztották [...] meg lelé>.]</p>

Kilencedik fejezet	<p>[192v]</p>
	<p>Ladányi megölelte Ákost: <Derék fiú vagy>_ç↓:Legény vagy a talpadon Ákos- kám:↓. Csak <a>egyét <kérek tőled>_ç↓:tégy meg a kedvemért:↓. Dobasd ki <a>_ç kertedből azokat a ↑:<ronda>_ç ronda:↑ napraforgókat. – Mért? – Mert feketesárgák. Nem kell nekünk semmi <fe- ketesárga>_ç↓:svarcgelb:↓. [b]_çErre megint ittak. Ákos már nemcsak a könnyű szilványit <itta meg>_ç↑:hörpintette föl:↑, hanem a többit is.</p>
	<p>[f5r]</p>
	<p>[sz. n]</p> <p><Aztán a többit is>_ç, a könnyű homoki borokat meg a nehéz, hegyi borokat is.</p>
	<p>[201v]</p> <p>[ceruzás beszúrás félig levágva: ...]</p> <p style="text-align: center;">*</p> <p>[gyorsírással jegyzet: [...]] 21-es 20-as és 19-est és még Ákos felveszi 18-ast is. Veszélyei leginkább rémüldö- zésére, hogy lenget ilyet. Úgyhogy a végén [...] úgyis 3-an anélkül maradtak.]</p>

<p>Kilencedik fejezet</p>	<p>[f6r]</p> <p>[sz. n.]</p> <p>–↓:Hogy is vagyunk: ↓ Kontra, rekontra 4 pont, tout les trois 2, négy király 1, összesen 7. <Szóval nyertek.> 70 krajcár ↑:jár:↑. <Tessék.> Nesztek – <Sóhajtván <,sziszegve fizettek,> fizetett <, kedvesen játszott ijedelemmel></p> <p>[levált, hiányzó rész]</p> <p>[levált, hiányzó rész]</p> <p>Ákos igen élvezetesen töprengett. Rá is kellett gyűjtania</p> <p>[levált, hiányzó rész]</p>
<p>Tizenegyedik fejezet</p>	<p>[f7r]</p> <p>[sz. n.]</p> <p>Füzes Ferinek ez a tréfa mindig roppant tetszett. Valaha diákja volt <az öregnek> ↓: <annak a kiváló tanárnak> ↓: ↓: Szunyognak: ↓: <, > . <m>Mint gyenge latinista sokat szenvedett tőle, s most szerette <volna visszafizetni a ko> ↓: olykor: ↓: ingerelni <<egy> az asztalnál volt> ↓: a: ↓: lezüllött <<tanárját> <↓: lehetetlen[?]: ↓: >> ↑: gyerekes[?] öreget: ↑, visszafizetni a kölcsönt. Minthogy más <ötlet> ötlete nem támadt ↓: hig velejében: ↓, ↓: s kettőt <sem> ↓: sohasem: ↓ tudott gondolni, csak egyet: [beszúrás [248v]-ról] ő is <egy> gyufát gyűjtött ↓: abban a reményben, hogy ami egyszer bevált, másodszor ↓: <még jobban> is: ↓ <is> beválik <majd> <a> ↑: az előbbi: ↑ sikert remélve: ↓</p>

<p>Tizen- egyedik fejezet</p>	<p>[<i>beszúrás</i> [248v]-<i>ról</i>] s <vihogó arc> vihogva <orra alá> <↑:másodsor is:↑>_c <feléje>_c ↑:Szunyog[?] az[?] szája felé:↑ emelte.</p> <p>Szunyogh azonban egy lehetetlennel elfújta<., kiütötte kezéből.</p> <p>– <u>Quod licet Iovi, non licet bovi.</u></p> <p><Ezen> <<v>Viharosan kacagtak.>_c Mind ↓:Mulat- tak <T>tapsoltak.:↓ Csak Füzes Feri nem, <ki nem értette.></p> <p>– <Te>Pardon – mondta <– tessék? – és <zavartan> ↓:körül:↓ <tekintgetett, a rossz diák zavarával.> ↓:., élesen:↓</p> <p>– Si tacuisses, <f>philosophus mansisses.</p> <p>– Tessék? – kérdezte <élesen>_c Füzes Feri, körültekintve a rossz diák zavarával:</p> <p style="text-align: center;">[240v]</p> <p>Veress Mihály <csendes[?]>_c ↓:egészségtelen, sötétes:↓ műhelyében már petróleumlámpa <... ...>_c füstölt.</p>
<p>Tizen- kettedik fejezet</p>	<p style="text-align: center;">[f8r]</p> <p style="text-align: center;">[sz. n.]</p> <p><szidta neki Orosz Olgát <.,>. <ő>Ő pedig, ki Fehér tata babája volt, a sárvári bankigazgatóé, <sz[...]> meghallgatta Ijas <kéziratban lévő> még kéziratban lévő és ↑:<kéziratban> <még sokáig> ↑:még:↑ sokáig kéziratban:↑ maradó verseit, ↑:szóval:↑ elismerte őt.</p> <p>[<i>beszúrásjel</i>] minthogy itt zenekar játszott</p> <p>Ijas <a>e seance után a Szechenyibe tért, melynek <lámpáit [...] <zenés kávéház nem lévén> <↓:mert nem játszott:↓> ↓:már:↓ oltogatták s a félig>_c [<i>az egész oldal egyetlen ceruzavonással áthúzza</i>]</p>

Tizen- harmadik fejezet	[280v] hozzaért <elfogta a>_c félni kezdett s szerette volna, ha Pacsirta nem néz oly élesen rá.
-------------------------------	--

A függelékben közölt rektók leírását a következő táblázat tartalmazza. Sorszámukat a folyamatos szövegközlésétől f-fel különböztetjük meg, egyértelmű beazonosíthatóságuk érdekében.

Autográf számo- zás	Feje- zet	Kezdő- és zárósorok	Jellemzés	Sor- szám
[sz. n.]	III	Kezdő: <, nyomban> _c eltűnt. ↓:Igy:↓ Záró: <R>rá sem te- kintett, ↑:Ákosra:↑	fölül sérült	f1
[+]	V	Kezdő: még <a> _c ↓:a legvénebb:↓ Záró: hol az észet osz- togatták.	alul levágva	f2
[+]	VI	Kezdő: <a> hajának esett neki Záró: mely<et>ben <eddig> _c	fölül levágva; verzó: 1 db beszúrás	f3
[sz. n.]	VII– VIII	Kezdő: Vezércikket szerencsére nem Záró: teljes terjedel- mében):	fölül és alul levágva; Ms 4614/8-as jelzettel	f4
[sz. n.]	IX	Kezdő: <Aztán a töb- bit is> _c , Záró: nehéz, hegyi bo- rokot is.	fölül és alul levágva; fölül [197r]-ről levágva	f5

Autográf számo- zás	Feje- zet	Kezdő- és zárósorok	Jellemzés	Sor- szám
[sz. n.]	IX	Kezdő: -↓:Hogy is va- gyunk: :↓ Záró: Rá is kellett gyűjtania	alul levágva; 1 db beragasztá- ással; a beragasztá- son: alul levált, hiányzó rész; középütt s alul levált, hiányzó rész	f6
[sz. n.]	XI	Kezdő: Füzes Ferinek ez a tréfa Záró: a rossz diák za- varával:	fölül és alul levágva	f7
[sz. n.]	XII	Kezdő: <szidta neki Orosz Olgát Záró: ↓:már:↓ oltogat- ták s a félig> _c	fölül és alul levágva	f8

EGY SZÖVEGELŐZMÉNY

A regény egy részletének szoros előzményeként tartható számon a következő tollrajz, melyet KD 1922 végén közölt a *Pesti Hírlap* hasábjain. Ekkor föltehetőleg már regényén dolgozott. (Erről bővebben lásd a *Keletkezéstörténet* című részt.) A szöveget alább, egészében és hűen közöljük:

Síró nő a köruton.¹

Bizonyára haza akarta vinni a fájdalmát. De már nem bírta. Az ut hosszú volt. Többször azt hihette, hogy nemsokára hazaér, lerogyhat a diványra és átadhatja magát a gyötrelemnek, de csak emberek jöttek, ujak és ismeretlenek, házak, fák, tárgyak, melyek a táj idegen voltát éreztették az októberi ég alatt s bár lábai vitték, előre, gyorsan, az, ami benne munkált, még gyorsabban haladt. Nem tudott vele versenyt futni. Nehezen cepelte vállán, hátán, mindenütt a fájdalmat. És egyszerre elejtette.

Akkor elkezdett sirni. Kevesen vették észre ezt az őszülő, ötvenéves asszonyt, ki hajadonfótt ment a köruton, egy koradélután. Szemét elfutották a könnyek. Első érzése az ijedelem lehetett, mert szeméhez kapott, mintegy csodálkozva, hogy megtörtént az, amitől félt, amire csak később számított és valami elhárító, a járókelőket megteveszteni akaró mozdulattal arcához nyult, mely már csuromviz lett. Mennyi, mennyi könnye volt. Sohasem gondolta, hogy ennyi könny van a világon.

¹ Megjelent: *Pesti Hírlap*, 1922. okt. 29., 44. évf., 247. sz., 3. [Annotáció: *Vasárnap* című rovatban.] Kötetben: KOSZTOLÁNYI Dezső, *Síró nő a körúton* = K. D., *Felebarátaim*, s. a. r., bevezető ILLYÉS Gyula, Budapest, Nyugat, 1943 (Kosztolányi Dezső hátrahagyott művei, 9), 19–20. [A kötetben a keltezésnél tévesen november szerepel.] KOSZTOLÁNYI Dezső, *Síró nő a körúton* = K. D., *Hattyú*, s. a. r. RÉZ Pál, Budapest, Szépirodalmi, 1972, 99–100.

Nem állt meg, hanem még jobban sietett. Zsebkendőjét sem keregett. Ezt ugy sem lehetne letörölni. Nyíltan sirt, a szenvedés meztelességében majdnem szemérmetlenül, az egész világ előtt, édesen, bujálkodva a kínban, hurcolva átkát, melynek otthona sincs, közőnyösen is, tüntetve is, mint a sétáló fájdalom. A meg-megújuló könnyekből nedves szemüveg borult két fekete szemére. Senkit sem látott. Nem bánta, hogy őt látják.

Később mégis csak gyökeret vert a lába. A görcs jelentkezett, az idegek és izmok görcse, mely összeszorítja a gégét, úgy hogy kaparó édességet érzünk, mintha aszubort nyeltünk volna és aztán hirtelen mérges keserűséget, mely már elviselhetetlen. Ime, a sirás ősi művelete, a zokogás megható, tragikus szertartása, melyet az emberek színről-szinre figyelhetnek. A mellet egyetlen sóhaj fujja föl, titánivá s a száj fuldokolva, többször, levegőért kapkod. Néhány mély belégzés s a lekötő indulat után következik a feloldó, mely szintén fáj, de már a fájdalom halála. Viharos kilégzések alakjában párolog el s a síró tiltakozva köpködi a keserűséget, hánnya a gyötrelmet, hogy megszabaduljon tőle, a szemekből megint hangtalanul patakzik a könny, melynek nedve azonnal megfagy a szemhéjakon s a konyhasó, a könny vegyi alkotórésze, lobos foltokat éget az arca.

Most a nő már állani sem tud. Odadől egy kapuhoz, hogy könnyebben végezhesen munkájával. Arca, melyet nem takar el, nyugodt. Semmi fintor, mint testi fájdalmak idején, mikor tagok sajognak, sebek nyilalnak. Csak a forró zápor, ez a mindent eláztató özön folyik szeméből, szájából, orrából, a könnycsatornákon át, csak egészséges testét rázza térdeitől kezdve összeránduló és megvonagló lapockáiig valami, amit nem látni, pusztán ő lát, egy fölsejlő, alakot sem öltő emlék, egy végig nem gondolt, de annál maróbb gondolat, egy ki nem ordítható, mély fájdalom képében és talán úgy hívják, hogy lélek. Ez a semmi műveli a csodát, a mindig új varázslatot, mely a sirás e peripathetikusát főnségessé teszi, itt a budapesti köruton is, oly naggyá, hogy a vigasztalás hiábavalónak tetszik.

Döböntően nézzük mindnyájan. Kit sirat? S miért itt és most? Senki sem meri megszólítani.

Kosztolányi Dezső

A PACSIRTA FRANCIA KÉZIRATÁRÓL

Kosztolányi sokat tett azért, hogy művei idegen nyelven megjelenjenek, és a hagyatékban fennmaradt kéziratok bizonyítják, hogy regényei közül a *Nero, a véres költő*, *A rossz orvost* és a *Pacsirtát*, de novellái és versei közül is többet ő maga próbált meg – e célt tevőleg is elősegítve – franciára átültetni. A *Pacsirta* francia fordításának körülményeiről meglehetősen kevés tudható. 1926 februárjában a *Prágai Magyar Hírlap*nak adott interjújában utal rá: „Egyébként [...] most olaszul jelennek meg regényeim s verseim, németül Klein, a fordítóm ülteti át a *Pacsirta* című regényemet s ugyanezt franciára magam fordítom” – mondja.¹ Az 1926-os dátumot a francia kézirat is alátámasztja, sőt, ez alapján okunk van feltételezni, hogy a fordításhoz már az előző évben hozzáfoghatott Kosztolányi.

A *Pacsirta* francia kéziratának fennmaradt részletét az MTA Kézirattára őrzi, az Ms 4614/18–19 jelzeten, a „Kosztolányi Dezső *Pacsirta* c. regényének fr. nyelvű fordítás töredékei” (sic!) palliumban. A pallium egy teleírt iskolai füzetből és 39 írógéppapíron lévő kéziratlapból áll, de e lapok közül hét nem a *Pacsirta*, hanem egy a *Nero, a véres költő*, hat pedig *A rossz orvos* KD által készített francia fordításának részleteit tartalmazza.²

Az Ms 4614/18-as jelzeten szereplő vonalas iskolai füzet, ahogy a hátsó (külső) borítón olvasható cégjelzés tanúskodik, a 20. század második világháborút megelőző időszakának papír- és

¹ SZOMBATHY VIKTOR, *Kosztolányi Dezső az irodalomról, Európa csödjéről s a mai ember irányánélküliségéről* = *Prágai Magyar Hírlap*, 1926. febr. 28., 5. évf., 49. sz., 9. = „Hiányzik az áhitat” (*Kosztolányi-interjúk*), összeállította HAFNER Zoltán = *Üzenet*, 2001. tavasz, 31. évf., 1. sz., 62.

² E tényre sem a pallium borítékja, sem Sáfrán Györgyi kézirat-katalógusa nem utal. *A rossz orvos* francia fordításának néhány további, KD fordításában fennmaradt részlete az Ms 4613/101-es jelzeten található az MTA Kézirattárában, a *Nerő* pedig az Ms 4616/37–39 és az Ms 4613/106-os jelzeten, ez utóbbinál a *Fürdés* (*Une baignade*) francia fordítása kéziratával keveredve.

kereskedelemtörténetben fontos szerepet játszott Szénásy Béla „papírneműgyárának (Budapest, IV., Molnár-utca 35.) terméke”. Első (külső) borítóját szép virágminták, valamint hullámos és egyenes, diszkrét mintákkal tagolt vonalak díszítik. A magyaros virágminták, az indázó vonalak és az iskolai füzet rendeltetését jelölő „Gyakorlatok” felirathoz használt nyomdai betűtípus együttese a magyaros szecesszió ízlésvilágát idézi.³ Érdemes megjegyezni, hogy a *Nero, a véres költő* francia fordításának egy részét is ugyanilyen füzetekbe írta Kosztolányi (lásd MTAK Kézirattára, Ms 4616/38–39).

A füzet címdoldalán zöld tintával (a füzet tulajdonosának és a tantárgy megnevezésének előnyomott helyen), három egymás alatti sorba írva az alábbi felirat olvasható:

Alouette
(thèse.)
(Continué.) 1926.

Az első sor a regény címét jelöli (Pacsirta). A másodikban szereplő szó jelentésének felfejtése megdolgoztatja az értelmező fantáziáját: a „thèse” szóhoz kapcsolható ’tétel’, ’tézis’, ’feltevés’, ’disszertáció’ jelentés – ha valóban ezt a szót akarta leírni Kosztolányi – talán arra utalhat, hogy a füzetben feljegyzett fordítás nem végső állapota a munkának, hanem kiindulópontja egy későbbi átnézésnek, azaz újraolvasás és javítás követheti még. De ez csak találgatás, és ennél sokkal valószínűbbnek tűnik, hogy Kosztolányi betűt téveszt a szóban, és eredetileg az ’anyanyelvről idegen nyelvre történő (iskolai) fordítás’ jelentésű „thème” szót szerette volna leírni, amelynek összefüggése a füzet tartalmával logikus és teljesen egyértelmű lenne. A legalsó sorban, zárójelben szereplő szó – „(Folytatva.)” –,

³ A „Magyar gyártmány” védjegyet is viselő füzet virágmotívumai – Kemecsi Lajos szíves szóbeli közlése szerint – megfeleltethetők a Huszka József-féle magyar díszítőművészet és a Malonyay Dezső köteteiben szereplő népművészet-felfogással. Érdemes figyelni arra a – valószínűleg nem szándékolt – párhuzamra, amely a füzetválasztás és Ijas Miklós alakja között fedezhető fel. Az írógató újságíró hős a hetedik fejezet szerint „Különc hírében állott, ki lelkes híve volt a legújabb művészi iránynak, a »szecesszió«-nak.”

mely az évszámot előzi meg, akár jelölheti azt is, hogy a füzetbe írt részek nem a regény elejéről származnak, hanem a máshol megkezdett fordítást folytatják, de talán valószínűbb, hogy arra utal, hogy a már korábban megkezdett fordítást 1926-ban folytatja a szerző.

A füzet lapjait különös sorrendben használja. Először a páratlan oldalakat, azaz csak a füzet jobb oldalát használva írja tele a füzetet, majd mikor elér az utolsó laphoz, visszatér a füzet elejére, és a páros, vagyis a balra eső oldalakon folytatja a fordítást.

A füzet lapjait nagyon sűrű sorokban, csak az előrenyomtatott felső margó feletti részt hagyva üresen (illetve négy oldal esetében ezt a helyet is kihasználva), zöld tintával írta tele Kosztolányi. Kis betűkkel, szorosan írt, és annyira igyekezett a lehető legtöbb szöveget elhelyezni egy lapra, hogy sok esetben az új bekezdéseket sem írta új sorba, hanem, a mondatokat gondolatjellel elválasztva egymástól, ugyanabban a sorban folytatta. Az egész füzetben egyedül a tizenötödik oldalon látható egy ceruzás rájegyzés: a lap közepe táján a főszereplő nevét és a regény címét is jelentő „Alouette” szót karikázta be ismeretlen kéz: talán nem Kosztolányi maga, hanem a hagyatéék későbbi gondozóinak egyike.

A tizenkét lapot, huszonnégy teleírt oldalt magába foglaló fogalmazványt bizonyára több ülésben készítette Kosztolányi: erre enged következtetni, hogy az írásképe többször változik, jöllehet e változások nem haladják meg azt a szintet, melyet a ráhangoltság, a türelem és a sietség naponta vagy egy napon belül is változó állapotainak számlájára lehetne írni. Mivel a füzetben olvasható kéziratban jóval kevesebb a javítás, mint az írógéppapírra írt részekenél, nem zárható ki, hogy a füzet egy korábbi fogalmazvány tisztázata.

A különálló lapokra írt szövegrészek (Ms 4614/19) alapjául szolgáló írógéppapírok méretükben és anyagukban is eltérnek. Kosztolányi, ahogy a regény magyar kézírata és más, hosszabb kézíratai is bizonyítják, nem sokat foglalkozott azzal, hogy milyen papírra írja műveit: mikor új lapot kellett kezdenie, feltehetően a keze ügyébe kerülő legelső papírt választotta, nem törődve azzal, hogy milyen papírt használt addig. Így történhetett ez a *Pacsirta* francia fordításának készítésekor is. Tekintettel arra, hogy az írógéppapír méretének

szabványosítása a kézirat keletkezésénél később, az 1930-as évek második felében történt meg, a francia fordítás különálló lapjainak mérete hasonló, de nem egyforma: szélességben és magasságban néhány milliméternyitől két-három centiig terjedő különbséget mutatnak. A harminckét kéziratlapból négy jelentősen kisebb, mint a többi: méretük a mai A/4-es szabványmérethez jobban közelít. Ezenfelül az egyik lap egyharmadát (feltehetően még a kézirat leírása előtt) levágta KD, ezért ennek mérete a nagyobb lapoknak körülbelül csupán kétharmadát teszi ki.

A *Pacsirta* francia kéziratának esetében nem mindig esik egybe a papír típusának megváltozása azokkal a szünetekkel és újrakezdésekkel, melyeket a kézírás változásai (és helyenként az írószerváltás) alapján feltételezhetünk a leírás folyamatában. Legnagyobb többségben a lap mindkét oldalát használja KD, és a géppapírra írott kézirat kitölti a lap teljes felületét is: margót időnként a bal lapszélen hagy, alul és/vagy felül nagyon ritkán, a jobb oldalon pedig soha. Kézírása jellemzően olyan sietős, nehezen olvasható, hogy csak a magyar szöveg ismerete és a lehetséges francia megfelelők átgondolása segíti a szöveg kiolvasását.

A *Pacsirta* francia kéziratának harminckét különálló lapjából huszonhatnak mindkét oldalát használja a fordító, és csak hat lapnak hagyja üresen az egyik oldalát. Az ötvennyolc kéziratoldalból negyvenegyen csak zöld tintát használ, mindössze hármat ír kizárólag grafitceruzával (ebből egyen csak firka szerepel), négy-négy oldalon ír grafitral és javít zöld tintával, illetve fordítva. A további hat, tintával írt oldalon minimális grafitceruzás rájegyzés látható: hármon kizárólag a lapszámot írja vagy javítja grafitral KD, további kettőn az oldalszámon kívül egy-egy szót érint a grafitceruzás rájegyzés, míg egyen mindössze egyetlen szót karikázott be a rájegyző ceruzával. Tekintettel arra, hogy az utóbbi két oldaltípuson belül három oldalon a regény kulcsszavait – 1889 [sic!], Tarkő, Alouette, Sárszeg – keríti körbe a grafitvonal, feltételezhető, hogy e jelek nem KD-től, hanem a hagyaték valamely gondozójától származnak. E négy jel kivételével a palliumban minden más egyértelműen Kosztolányi-autográfként azonosítható.

A különálló lapokra írt kéziratrészen egyes lapokon rengeteg vagy látványosan több a javítás, mint másokon. Míg a sűrűbben javítottak között van olyan, amelyről nagy biztonsággal feltételezhető, hogy egy első megfogalmazás emlékét őrzi, addig a kevesebb alakítás, javítás nyomát viselők közül egyikről sem állítható biztosan, hogy az adott rész végső változatának tekintette volna azt Kosztolányi. Annyi bizonyos, hogy egyes részeket többször elővett, újraformált a fordító, és a fennmaradt kézirat lapjai a több fázisban keletkezett francia kézirat újrendezett lapjait őrizte meg. Erre utal egyértelműen az autográf oldalszámozás, amikor egy fejezeten belül maradván két egymást követő kéziratlapon azonos szám szerepel (lásd a táblázatot). De ugyanezt erősíti az első fejezet példája is. E fejezet négy kéziratlapon összesen hét oldalra íródott, és ezen belül is újraindul az oldalak számozása (1, [oldalszám nélkül], 3, 1, 2, 3, [oldalszám nélkül] sorrendben). A két külön fázist bizonyítja ebben az esetben az írószerváltás is (az első három oldal zöld tintával íródott, az utolsó négy grafitceruzával, amit zöld tintával javít Kosztolányi), valamint az, hogy szemben a *pallium* többi lapjával, melynek többségét teljes felületében használja KD, a második lap mindkét oldala szinte üres marad, eltekintve attól a (három kézirat-sort kitevő) mondattól, amely nem fért már oda az első lap aljára, de a harmadik lap tetejére sem. Mindez arra mutat, hogy az első fejezet első három oldala a későbbi, a már tisztázást is végző írásmunka eredménye, míg az utolsó négy oldal egy feltehetően korábbi írásfázis terméke. Több fázis egymásba fésülésére, a negyedik fejezet két nagyobb részének egymáshoz szerkesztésére utal a 20. lap rektóján megfigyelhető oldalszámváltozás: a bal felső sarokba írt 8-as oldalszámot, mely az előtte elhelyezkedő, 1-től 8-ig számozott oldalakhoz való tartozását jelöli, nem törli KD, de a lap közepére új oldalszámot (1) ír, amellyel ez az oldal az innen kezdődő, az ötödik fejezetbe is átnyúló, 9-ig oldalszámozott kéziratrész elemévé válik.

A füzetbe írott kéziratrészlet és a füzet kéziratát megelőző lapok szintén eltérő írásfázisok termékei: a füzetet megelőző utolsó lap egy újrendezés során átszámozott, 1-től 9-ig tartó számokat viselő egység 9. oldala. Ezen a lapon egyetlen mondat szerepel, ugyanaz,

ám eltérő javításokkal és eltérő végső olvasatot adva, mint amely a füzet első mondatát is adja.

A palliumban (a füzetben és a különálló lapokon) fennmaradt kézirat az első hét fejezet fordítását tartalmazza: az első hat teljes szövegét, illetve a hetediknek az első kétharmadát. A hetedik fejezet fordítása azzal a bekezdéssel zárul, melynek utolsó mondata („Több a bajuk, mint másoknak, de bírják, jobban állják, mint mások, mintha éltetné őket a szenvedés.”) egy olyan lap közepére esik, melynek csak az egyik oldalát használta Kosztolányi. A szöveg alatt középtájt egy rövid vízszintes vonal is látható, olyan, amelyet egy-egy egység lezárását jelezve máshol (más kézírataiban) is használt Kosztolányi. Ez tehát egyértelműen arra utal, hogy a fordító nem valamiféle véletlen hatása alatt, hanem tudatosan vetett ott és akkor véget munkájának. Azt természetesen nem állíthatjuk, hogy ez az elhatározás egyszer s mindenkorra szólt, vagyis a fordítás biztosan félbemaradt. Ennek a lehetőségét is fenn kell tartanunk, de nem zárhatjuk ki azt sem, hogy a regény további részeit is fordította (vagy lefordította) a szerző, de azok elvesztek vagy lappanganak.

A francia kéziratban három helyen beékelődik egy-egy szám, mely egyértelműen arra utal, hogy a fordítást az Athenaeum-kiadás alapján készítette Kosztolányi.⁴ Mondatról mondatra követi a magyar szöveget, de számol a francia nyelvű olvasó eltérő nyelvi és kulturális-történelmi kompetenciájával, ezért helyenként változtat is.

Átgondolja a neveket. Mivel a szereplők neveit szinte következetesen a monogramjukkal rövidíti, ezért csak sejthetjük, hogy a többségét megőrzi a magyar alakban. Az apa nevét azonban megváltoztatja: az Ákos franciául furcsán hangzana, és kiejtése is elbizonytalaníthatná az olvasót. A második fejezet elején, amikor a név először jelenik meg a regényben, még hirtelenjében leírja a

⁴ Az ötödik fejezetben az „il examina la carte.” (a magyarban: „és a szemüveg lencséjét megkétszerezve azon vizsgálta.”) szavakkal végződő mondat után az 54-es, a „La salle de restauration s’était presque vidée, <...> seulement eux <n’e> ne <pensaient> songeaient pas au départ.” („Az étterem már majdnem kiürült, csak ők nem gondoltak hazamenésre.”) mondat után az 56-os szám olvasható, míg a hatodikban, a „Depuis deux ans.” („Már két éve.”) mondat után a 69-es, ami megfelel a kiadás oldalszámainak.

magyar formát (ékezet nélkül: Akos), de azon nyomban törli is, és az Auguste alakot választja helyette. Hét kézíratsorral lejjebb azonban meggondolja magát: még ez utóbbit kezdi el leírni, de az első három betű után abbahagyja, kihúzza, és a Pierre alakot írja helyére (anélkül, hogy a feljebbi előfordulást is javítaná).⁵ A harmadik fejezet elején ugyan „A. de V”-nek rövidíti (a nemesi előneveket is elhagyva) „Kisvajkai és köröshegyi Vajkay Ákos” nevét, de ez nagy valószínűséggel a figyelemvesztés számlájára írható, hiszen a francia kéziratban egyébként következetesen a Pierre vagy a P. megnevezés olvasható.

A szereplők vezetéknevét a magyarul használatos alakban őrzi meg,⁶ akárcsak a történelmi alakokét (például café Baros [!]), illetve a róluk elnevezett intézményekét. Azokat a neveket viszont, melyek csak hivatkozásszerűen szerepelnek, el is hagyja.⁷

A keresztnévűek közül néhányat franciásít. Ijas Miklósét egy helyütt (talán tévedésből) a Mihály megfelelőjeként számon tartott Michellel jelöli, máshol viszont az N. I. monogrammal vagy az N. kezdőbetűvel, amely feltehetően a keresztnév franciásított alakjára (Nicolas) utal. Ijas Jenő keresztnéve „Eugène” alakban szerepel, Füzes Ferié „François”-ként. Ilonka Hélène, I. Ferenc József pedig természetesen François Joseph lesz. A regény többi szereplőjének nevét viszont következetesen a magyar név – a teljes név jelzése esetén többnyire, de nem mindig megfordított sorrendű – monogramjával rövidíti, ami arra utal, hogy Cifra Géza, Zányi Imre, Környey Bálint nevét feltehetően a keresztnév magyar formájával őrizte volna meg.⁸

⁵ Ez azt is valószínűsíti, hogy ez a rész a francia fordítás legkorábbi fogalmazványai közé tartozik.

⁶ Kivételt egyedül Weisz képvisel, aki Weiss lesz.

⁷ Így lesz például az „elővette Nagy Iván valamelyik kötetét a magyar nemesi családokról, vagy Csergheő Géza élvezetes, becses művecskéjét, a címerek fejlődéséről” helyett „de prendre de sa bibliothèque un volume sur la noblesse Hongroise, ou une œuvre ↑:heraldique:↑ <precieuse> ↓:très [...]:↓ sur le devel[...] ment <des armes> des blasons”. (Az Ötödik fejezetben ugyanígy egyszerűsíti a Nagy Iván könyvére tett utalást.)

⁸ A fennmaradt kéziratból nem derül ki, hogy írta volna azokat a keresztneveket, melyek magyar és francia változatának kezdőbetűje azonos (például Bozsó Antónia, Veres Mihály, Ijas János stb.).

Magyar alakjukban őrzi meg a helyneveket (Tarkő, Cegléd, Sárszeg stb.), de még inkább figyelmet érdemel az, hogy ezeket nem helyettesíti vagy egészíti ki egyetlen esetben sem magyarázó körülírással. Nem törekszik tehát arra, hogy otthonossá tegye e világot a francia olvasó számára, akit így egy személy- és helynevekkel kijelölt idegen közegbe vezet be.

Ugyanakkor azt is több példa bizonyítja, hogy számol Kosztolányi a kulturális és nyelvi különbségekkel: a „március tizenötödiki ünnepélyek”-et (Második fejezet) „la fête nationale de 15 Mars”-nak fordítja (‘a március tizenötödiki nemzeti ünnep’), az élclap címét (*Kakas Márton*, Hatodik fejezet) a lap műfaját megnevező „le Journal Amusant” formában, az „Üri Kaszinó”-t „Casino de la Ville”-nek. Ez utóbbit már azon példák közé is sorolhatnánk, ahol az idegen nyelv nem tudja visszaadni az eredeti nyelv szavában rejlő történeti-kulturális jelentést. Az „igazán előkelő úricsalád” (Ötödik fejezet) kifejezésből Kosztolányi is kénytelen az összetett szó előtagját elhagyni („une famille si honorable”), ahogy a piaci jelenet társadalomképéből („cselédek nyelveltek, úriasszonyok sopánkodtak”) is hiányzik a korszakra utaló jelentésréteg („les domestiques jasaient et les dames se lamentaient [!]”). Ezek természetesen nem a fordító hibái, hanem a két nyelv különbségének jól látható nyomai.

Feltehető, hogy Kosztolányi is tisztában volt képességeinek határaival. A regénybeli színházi előadás versbetéteit prózában adja vissza vagy – Vun-Csi „híres kuplóját” – kihagyja.

Ha Kosztolányit mint fordítót vesszük szemügyre, aki a saját regényét ülteti át idegen nyelvre, sajnos inkább e vállalás hátrányairól kell szót ejtsünk. Pontosan, mondatot mondat után fordít, de amikor a francia nyelvet használja, nem lép túl a hétköznapi idegennyelv-használó számára is otthonos világán. Ráadásul ez a világ kissé archaikusabb, sok alkotóelemét, amennyire meg tudjuk ítélni, nem a kortárs francia élet, hanem egy korábbi korszak francia nyelvkincséből és nyelvhasználatából örökli.

Jelentős a különbség a nyelvhasználat színvonalában a magyar és a francia nyelvet formáló Kosztolányi között. Franciául nem tudja követni a magyar szöveg nagyon finom leírásait, melyek így elvesztik

minden könnyedségüket. Az étkek és az étkezések megjelenítése, részben természetesen a kulturális különbségekből adódóan, olyan kihívás, amellyel ő sem tud megbirkózni. A negyedik fejezet alábbi részlete jól példázza ezt:

Weisz és társa tehát föltekintett az előtte lévő ezüstcsajka lanyha páraiból, melyek csiptetőjét köddel vonták be s köszöntötte Ákost. Csak futóan, mert teste-lelke az evéssel volt elfoglalva. Meregette a gulyáslevest, a kockára vagdalt piros gulyáshúst, kirakta az M. K. monogramos porcellántányérra s a tojásdad burgonyát kanálával morzsolgatta össze. Jóízűen, gyorsan evett. A levet, a remek zsíros levet villájára tűzött zsemlyedarabkákkal mártogatta ki.

Alors W et Compagnie «releva la tête» regarda <à travers> ↓:pardessus:↓ la vapeur tiède de ↑:sa petite:↑ casserole d'argent placé devant lui et salua Pierre. Seulement distraitement, parce qu'il était vraiment occupé avec son dîner. Methodiquement <puisant son bouillon et «la vi» les morceau de viande hachés<s>> ↓:il remplissait:↓ ↑:son assiette de porcellain:↑ à monogramme et y versait le bouillon <rougâtre> ↑:pimenté:↑ dans lequel surnageaient <les morceaux des> ↑:les morceaux:↑ viande coupé<s> en petits carrés et les petits pommes de terre ovales, qu'il emiettait avec sa cuiller. Ils mangeait vite et avec grand<e> appetit. Il trempait des morceaux de pain dans cette bonne jus rouge et gras.

Az „ezüstcsajka”, a „zsemlyedarabkák”, a „gulyáshús” sajátos stílusértékkel rendelkezik a részletben, ami a hétköznapi használatú „casserole”, „pain” és „viande” szavakról nem mondható el. A „lanyha párák” fordítása – „vapeur tiède” – szintén sokkal kevésbé érzékletes; a pára hatását megjelenítő kép („melyek csiptetőjét köddel vonták be”) pedig kifog a fordítón, és kimarad a fordításból. Alig-alig éberszti fel a francia olvasó figyelmét az „il était vraiment occupé avec son dîner” (‘valóban a vacsora kötötte le a figyelmét’) mondatrészlet;

a magyar eredetije („teste-lelke az evéssel volt elfoglalva”) viszont az ironia és az együtt érző gyengédség keverékeként aligha hagyja érzéketlenül a magyar olvasót. Az idézett mondatok megformálásának különbségeit tovább lehetne sorolni, és aligha van olyan szempont, amelyből ezt a francia szövegrészletet egyenértékűnek lehetne tekinteni a magyarral, vagy a kettő összemérhető volna.

A *Pacsirta* francia szövegének színvonala ingadozó, hol elfogadhatóbb, hol kevésbé az. Erősen befolyásolja ezt az értékelést az a sok-sok nyelvi hiba, mely mint a fent idézett néhány sorban is, a kézirat minden pontján szemet szúr. Ugyanaz vonatkozik e regény Kosztolányi által készített fordítására, mint amit a *Nero, a véres költő* kapcsán már megállapítottunk. Kosztolányi franciasága bőségesen hagy kívánnivalót maga után: a francia nyelvet nem sikerül saját mondataihoz, stílusához hajlítani, és kevés olyan sora, mondata van, ahol grammatikai, szintaktikai vagy egyéb hiba (a szó- és betűtévésztéseket, tollhibákat is ideértve) elő ne fordulna.⁹

Mégsem szabad a két regény fordítása alapján elhamarkodottan messzemenő, egyértelműen kedvezőtlen következtetéseket levonni Kosztolányi francia nyelvtudásáról. Azok a művek, melyeket Kosztolányi franciából fordított, kimondottan arra utalnak, hogy kitűnően értette ennek a nyelvnek az árnyalatait (természetesen hibák nála is előfordulnak). Az értés vagy megértés azonban ez esetben nem jelenti az alkalmazás képességét. E téren Kosztolányinak sem voltak illúziói. „Esszéiben, tanulmányaiban nem egyszer kifejti, hogy az anyanyelv ösztönös tudását és birtoklását nem lehet a nyelvtanulással pótolni, és a tanult nyelv nem úgy válik az ember sajátjává, ahogy az anyanyelv konstituálja és megelőzi az én-tudatot.”¹⁰

Kosztolányi, amikor franciára teszi át a *Pacsirtát*, nem ír, hanem fordít; nem író, alkotó egyéniség. Önmagát fordítja, azt akarja mondani és csinálni, amit magyarul mondott és csinált, és amit a magyar nyelv közege éppen így engedett megformálni. Ha franciául írta volna a *Pacsirtát* (és ez, ha másként is, de bizonyára a *Neróra* is

⁹ Vö. NKK, 776.

¹⁰ NKK, 776.

igaz), más lenne, Kosztolányi és a francia nyelv, a benne kifejeződő kultúra, történelem interakciója egy másik művet hozott volna létre. A saját művét idegen nyelvre fordító Kosztolányi és az idegen művet magyar nyelvre fordító Kosztolányi között éppen egy íronyi különbség van. Amikor magyarra fordít, nemcsak fordító, hanem író vagy költő is, és művet hoz létre. Amikor franciára fordít, nem lép be a nyelvi alkotás (értsd: a nyelvben és egyszersmind a nyelven végzendő munka) közegébe, nem a nyelvformálás tevékenységét végzi, hanem egy ilyen tevékenység emlékeit próbálja felidézni. Nem lehet ezt a tevékenységet ahhoz a műfordítás-elgondoláshoz közelíteni, amelyért annyi bírálat érte őt.¹¹

Kosztolányi saját művei közül többet megpróbált franciára fordítani, a fennmaradt kéziratokból sejthetően jóval többet, mint németre és angolra. Valószínűleg életének nem egy szűk periódusát jellemezték e próbálkozások, hanem több évét vagy akár évtizedét is meghatározták. A saját műveiből készített francia fordítások között vannak olyanok a vers és a próza műfajában egyaránt, melyek – ha nem is hibátlanok, de – nyelvi szempontból sokkal sikerültebbek, mint e két regény (a *Pacsirta* és a *Nero*) fordításkísérlete.

Kosztolányi a húszas évektől sok levelet írt franciául, és megessett, hogy még olyanoknak is inkább franciául írt, akiknek más nyelven is írhatott volna.¹² E levelek piszkozatban maradtak fenn, és e fogalmazványokon is látszik, hogy bár Kosztolányi többször átjavított egy-egy mondatot, fordulatot, míg a megfelelőt meg nem találta, de amikor saját gondolatait vetette franciául papírra, sokkal

¹¹ Az olyan sokat idézett gondolatai jutnak itt eszünkbe, mint amit többek között a *Modern költők* első kiadásának előszavában is megfogalmaz: „Alkotásnak látom a műfordítást, nem reprodukálásnak” (KOSZTOLÁNYI Dezső, *Modern költők. Külföldi antológia*, Budapest, Élet, 1914, III).

¹² Vö. például Kosztolányi leveleit *Ismeretlennek [Grace Skells?]*, Budapest, 1929, KDLN, 998. levél, 577; *Andrew Cecil Bradley-nek*, Budapest, 1932, KDLN, 1213. levél, 677; vagy A „Nosotros” *főszerkesztőjének*, Budapest, 1930-as évek eleje, KDLN, 1046. levél, 601.

könnyedebben fogalmazott és kevesebb hibát vétett,¹³ mint amikor a *Pacsirtában* vagy *A véres költőben* önmagát fordítja. Úgy tűnik, ez utóbbi gyakorlat még Kosztolányin is kifogott, és nem véletlen, ha saját műveiből készült fordításai nem láttak napvilágot.¹⁴

A *Pacsirta* Kosztolányi készítette francia fordítását két okból nem közöljük teljes terjedelmében. Egyrészt a nyelvi hibák miatt mint szöveg nagyon sok kívánnivalót hagy maga után. Másrészt a regény alakulástörténetéhez semmi adalékkal nem szolgál, hiszen az Athenaeum-kiadást követi pontosan, mondatról mondatra, és minden más eltérés csupán a nyelvi különbségek (fentebb összefoglalt) kényszerítő erejére és/vagy Kosztolányi nyelvhasználati hiányosságaira mutat rá.

A *Pacsirta* francia fordításából mutatványként az első és az ötödik fejezet közöljük, a magyar kézirattal azonos elvek szerint feldolgozva, betűhűen. Nem javítottuk és nem jelöltük külön jellel a nyelv-, a betű- és írásjelhibákat sem (például a gondolatjel vagy a mondatvégi írásjel elmaradását, ékezethiányt, a francia ç helyett c írását stb.), de szögletes zárójelbe tett kérdőjellel [?] jelezzük, ha egy szó olvasatában bizonytalanok voltunk.

A kézirat részleteiről az alábbi táblázat tájékoztat.

¹³ Kosztolányi levelezésének Réz Pál készítette kiadása (KDLN) e tekintetben a valóságnál kedvezőbb képet fest a szerzőről, ugyanis a fogalmazványoknak csak a végső állapotát közli, a szövegváltoztatokat nem, és több helyen kijavítja Kosztolányi hibáit.

¹⁴ Vö. NKK, 777.

Jelzet	Fejezet	A lap száma ¹	Oldal	Autográf számozás	Íróeszköz, sajátosságok	Első szavak a kéziratoldalon (franciául, a fordítás szerint, valamint az Athenaeum-kiadás szerint)
Ms 4614/19	1	1	rektó	1	Zöld tinta. Két szó („1889”, „Tarkő”) grafitceruzával bekarikázva: elképzelhető, hogy nem KD jelölései.	Le premier chapitre, Első fejezet
			verzó	[nincs]	Zöld tinta, egy helyen grafitceruzás betoldás, amit később tintával töröl.	Au milieu d'une <ferme> ↓:propriété:↓ de 100 hectares A nem-nagy, százholdas pusztá közepén
		2	rektó	3	Zöld tinta.	Ils inspectèrent encore une fois Még egyszer körülnéztek
		3	rektó	1	Grafitceruzás írás, zöld tintával javítva.	Mais la clef ne tournait pas, De a kulcs nem fogott,
			verzó	2	Grafitceruzás írás, zöld tintával javítva.	Ils regardèrent la pendule. A faliórára pillantottak.

¹ A kézirat nincs fóliószámozva, a különálló lapok és a füzet oldalainak sorrendjét a szövegrészek sorrendje alapján állítottuk fel, és az alapján számozzuk, illetve a táblázatban is a szövegrészek sorrendje alapján közöljük. (A 15. lap rektója és verzója nem egymást követő szövegrészeket tartalmaz. A két oldal közé ékelődik a 16. lap rektóján és verzóján szereplő kéziratrészt. A füzet oldalainak sorrendjét lásd a kézirat leírásában is.)

Jelzet	Fejezet	A lap száma	Oldal	Autográf számozás	Íróeszköz, sajátosságok	Első szavak a kéziratoldalon (franciául, a fordítás szerint, valamint az Athenaeum-kiadás szerint)
Ms 4614/19	1	4	rektó	3	Grafitceruzás írás, zöld tintával javítva.	<Alors> _c <Donc> ↓:Enfin pensait elle:↓, il faut <qu'elle parte, Szóval, mennie kell, gondolta,
			verzó	[nincs]	Grafitceruzás írás, zöld tintával javítva. A kézirat leírása után vágta el a papír tetejét, egy szövegrészlet hiányzik.	↓:Elle s'approcha:↓ <un peu> ↓:en se:↓ dandinant. Kissé kacsázva jött előre.
	2	5	rektó	[nincs]	Zöld tinta.	2 chapitre, Második fejezet
			verzó	[nincs]	Zöld tinta.	Dans sa vie il n'a↓:vait:↓ jamais compris beaucoup aux femme, Soha életében nem értett nőkhöz,
		6	rektó	3	Zöld tinta.	plia un peu l'épaule kissé behúzta balvállát,
			verzó	4	Zöld tinta.	«À» Dans leur interieur il vivaient assez gaie-ment.[?] Otthon elég derűtlen éldegéltek.
		7	rektó	5	Zöld tinta.	– Que Dieu te courone, ma fille, – Hát Isten veled, leányom,

Jelzet	Fejezet	A lap száma	Oldal	Autográf számozás	Íróeszköz, sajátosságok	Első szavak a kéziratoldalon (franciául, a fordítás szerint, valamint az Athenaeum-kiadás szerint)
Ms 4614/19	2	8	rektó	5	Zöld tinta.	Des casernes, des tours, Kaszárnnyafalak, tornyok,
		9	rektó	[nincs]	Zöld tinta.	voir, «p» seulement elle [...] la forme d'un souvenir spectrale látni, pusztán ő látott, egy fölsejelő, alakot sem öltő emlék,
			verző	[nincs]	Zöld tinta.	A sourit. Pacsirta elmosolyodott.
	3	10	rektó	[nincs]	Zöld tinta.	même à ce temps ensoleillé étaut bouchée. ilyen verőfényes időben is bedugult.
			verző	[nincs]	Zöld tinta.	G. C. «n'était pas tellement j» n'avait pas l'âme si envieux Cifra Géza nem volt enynyire irigy,
		11	rektó	5	Zöld tinta.	C'est incontesable que p<a>endant quelque temps Kétségtelen az, hogy Vajkayéknak egy időben
			verző	[nincs]	Zöld tinta.	<y> ↓:[...]:↓était le temps de s'en aller, most már elég ideig volt itt,

Jelzet	Fejezet	A lap száma	Oldal	Autográf számozás	Íróeszköz, sajátosságok	Első szavak a kéziratoldalon (franciául, a fordítás szerint, valamint az Athenaeum-kiadás szerint)
Ms 4614/19	3	12	rektó	[nincs]	Zöld tinta.	beaucoup de peine son cher cigare. jobban fájt – az ő kedves szivarjaitól.
			verzó	[nincs]	Szöveget nem tartalmazó oldal, grafitceruzás firkarajz.	
		13	rektó	[nincs]	Zöld tinta, grafitceruzával javítva.	Ainsi l'arbre génétique[?] <qu'il> que P «comm» avait commencé de dessiner Igy családfája, melyet Ákos rajzolni kezdett,
			verzó	[nincs]	Zöld tinta, grafitceruzával javítva. A lapon nagy terjedelmű, zöld tintával, az írásirányra merőlegesen elhelyezkedő firka, melyet a regény szövege körbefog.	Il avait déclaré que son dernier souhait était Közölte, hogy apja és anyja között óhajt

Jelzet	Fejezet	A lap száma	Oldal	Autográf számozás	Íróeszköz, sajátosságok	Első szavak a kéziratoldalon (franciául, a fordítás szerint, valamint az Athenaeum-kiadás szerint)
Ms 4614/19	3	14	rektó	1	Zöld tinta. Az oldalszám grafitceruzával írva.	Le savetier avait une bande d'enfants mal élevé A varga számtalan neveletlen gyermeke
			verzó	2	Zöld tinta. Az oldalszám grafitceruzával írva. A lapon grafitceruzával, nem a szövegrészhez tartozó rájegyzés: <...> (↓:la:↓ <u>couénne</u>) A szó (helyesen: couenne) jelentése 'szalonnabőr'.	avec des allumettes pour qu'ils n'aient qu'à l'allumer. a gyufát is, hogy majd meggyújthassák.
		15	rektó	2	Zöld tinta. Az oldalszám ceruzával átírva.	etincelait comme l'arc-en-ciel. Un tournesol szivárványlott. Egy nap-raforgó
		16	rektó	[nincs]	Zöld tinta.	ses angoisses. Il semblait que cette semaine aggodalmait. Úgy látszott, hogy ez a hét,
			verzó	[nincs]	Zöld tinta.	des faubourg, où les catins «sa» se rirent de lui külvárosi bordélyházba, hol ronda dajnáknak kinevették

Jelzet	Fejezet	A lap száma	Oldal	Autográf számozás	Íróeszköz, sajátosságok	Első szavak a kéziratoldalon (franciául, a fordítás szerint, valamint az Athenaeum-kiadás szerint)
Ms 4614/19	4	15	verzó	1	Zöld tinta. Az oldalszám grafitceruzával írva, valamint egy szó („Sárszeg”) grafittal bekarikázva (nem bizonyítható, hogy e jelölés KD-autográf).	Quatrième chapitre Negyedik fejezet
		17	rektó	3	Zöld tinta. Az oldalszám grafitceruzával bekarikázva.	Michel I. «le sourédacteur de Journal» à peine agé de vingtquatre ans «sous» sourédacteur de Journal de S, Ijas Miklós, a <i>Sárszegi Közlöny</i> alig huszonnégy éves segédszerkesztője,
		18	verzó	[nincs]	Zöld tinta.	à présent les vieux dorment plus longtemps Most kissé elaludtak az öregek.
			rektó	4	Zöld tinta.	ils s'encouragèrent l'un l'autre. vigasztalgatták egymást.
			verzó	5	Zöld tinta.	Le garçon emplit leur assiettes avec du «sou» bouillon, A pincér tányérukba öntötte a barna húsleves,

Jelzet	Fejezet	A lap száma	Oldal	Autográf számozás	Íróeszköz, sajátosságok	Első szavak a kéziratoldalon (franciául, a fordítás szerint, valamint az Athenaeum-kiadás szerint)
Ms 4614/19	4	19	rektó	6	Zöld tinta.	Dans «le» un des coins de «la» restaurant Távol a sarokban,
			verzó	[nincs]	Zöld tinta.	éssais l<e>ingistique qui paraissaient dans <le Journal> ↓:la Revue:↓ Philologique a <i>Philologiai Köz-löny</i> -ben megjelent értekezéseit
		20	rektó	8 [a bal felső sarokban] 1 [felül középben]	Zöld tinta.	delaissée de V. B. K. se leva. Vajkayék magányos asztala felé. Környey Bálint fölkel.
			verzó	2	Zöld tinta.	spécialement avaient besoins pressants de leur marchandise az embereknek ép az ő árujuk kell,

Jelzet	Fejezet	A lap száma	Oldal	Autográf számozás	Íróeszköz, sajátosságok	Első szavak a kéziratoldalon (franciául, a fordítás szerint, valamint az Athenaeum-kiadás szerint)
Ms 4614/19	4	21	rektó	3	Zöld tinta.	femme ne pouvait pas s'en séparer. asszony nem is tudott megválni.
			verzó	4	Zöld tinta.	– «La» «On jou» – Les tziganes – dit la mère. – Muzsikálnak, – mondta anya.
		22	rektó	5	Zöld tinta.	et ne voulant pas contredire – nem akarva ellentmondani, –
		23	rektó	[nincs]	Zöld tinta.	– L'Alsace Lorrène? – Elzász-Lotharingia?
	4–5		verzó	6	Zöld tinta.	Ils réfléchissaient «d» en ouvrant de grands yeux. Maguk elé bámultak.
	5	24	rektó	7	Zöld tinta és grafitceruza. A tinta az oldal utolsó negyedére kifogy, onnan grafitceruzával folytatja.	pieds quand les placent sur <le dossier> <↑:...:↑> ↓:l'appui:↓. csak úgy, hogy támlájára tette.
verzó	[nincs]		Grafitceruzás írás.	intérêt. C'est bon après un hors d'œuvres érdektelen. Jó előételek után,		

Jelzet	Fejezet	A lap száma	Oldal	Autográf számozás	Íróeszköz, sajátosságok	Első szavak a kéziratoldalon (franciául, a fordítás szerint, valamint az Athenaeum-kiadás szerint)
Ms 4614/19	5	25	rektó	9	Grafitceruzás írás.	P. fatigué se rem<et-tait>çit à l'imprévu en fermant les yeux. Ákos most elfáradt és megadva magát mindennek, ami jön, lehúnyta szemét.
Ms 4614/18	5–6	Füzet (oldalak sorrendje: 1r, 2r, 3r, 4r, 5r, 6r, 7r, 8r, 9r, 10r, 11r, 12r, 1v, 2v, 3v, 4v, 5v, 6v, 7v, 8v, 9v, 10v, 11v, 12v)	[nincs]		Zöld tinta. A 14. oldalon egyetlen szó („Alouette”) grafitceruzával bekarikázva (nem bizonyítható, hogy e jelölés KD-auto-gráf).	P. <<fatigué> se rendit à tous ce qui pouvait arriver> ↓:un peu las n'essaya plus de se defendre et:↓ ferma les yeux. Ákos most elfáradt és megadva magát mindennek, ami jön, lehúnyta szemét.
Ms 4614/19	6	26	rektó	1	Zöld tinta.	elle semblait vouloir enchanter «[...]» «le monde» chaqueun mindenkit igyekezett megbűvölni
			verzó	[nincs]	Zöld tinta.	L<a>es jumelle↓:s:↓ de P Ákoshoz oly közel hozta a képet a látcső,

Jelzet	Fejezet	A lap száma	Oldal	Autográf számozás	Íróeszköz, sajátosságok	Első szavak a kéziratoldalon (franciául, a fordítás szerint, valamint az Athenaeum-kiadás szerint)
Ms 4614/19	6	27	rektó	2	Zöld tinta.	P. dirigea ses jumelle soit sur Z Ákos most látcsövét hol Zányira,
			verzó	3	Zöld tinta.	petite porte ils arri- vèrent dans la cour du théâtre, áthaladtak a kisajtón és egy udvarra értek, a színház ² udvarára.
		28	rektó	4	Zöld tinta.	K attrapa le bras d'I Környey Ijasba karolt.
			verzó	[nincs]	Zöld tinta.	moque de tout ce qui est bon et digne. minden szépet, minden fennköltet ³ kigúnyol.
		29	rektó	[nincs]	Zöld tinta.	«Ma» La jeune femme lui tendit la main et il accepta. És minthogy a nő kezét nyújtotta, elfogadta.
	7	29	verzó	[nincs]	Zöld tinta.	7 chapitre Hetedik fejezet

Jelzet	Fejezet	A lap száma	Oldal	Autográf számozás	Íróeszköz, sajátosságok	Első szavak a kéziratoldalon (franciául, a fordítás szerint, valamint az Athenaeum-kiadás szerint)
Ms 4614/19	7	30	rektó	nincs	Zöld tinta.	quelquesfois des lapins, des moineau olykor házinyulat, verebet is,
			verzó	nincs	Zöld tinta.	peu embrouillé aux yeux de publique, a nyilvánosság előtt meglehetősen homályosak maradtak,
		31	rektó	nincs	Zöld tinta.	La tête découverte il alait dans son costume anglais, Hajadonfőtt mendegélt, angol ruhájában,
			verzó	nincs	Zöld tinta.	semaine j'y étais Ó [sic!] ce B. héten Budapesten jártam. Ó, Budapest.
		32	rektó	nincs	Zöld tinta.	lui est devenu indifférent. Il en rit à présent. már nem is fáj. Hiszen nevet.

*Mutatvány a Pacsirta
Kosztolányi Dezső által készített francia
fordításából (az első és az ötödik fejezet)*

Le premier chapitre,
dans le lequel le lecteur fera connaissance avec
deux <villards> viellerds et leur fille, qui est leur idole,
et entendra parler d<e>’ <detailles> <deta> une excursion
circonstancielle dans la campagne.)

Sur le <↑:vieux:↑> divan à l’ancien mode de la salle à manger <ét>
gisaient des bouts de ficelles de couleur nationale, des <cordelette
petits> débris de cordelettes, des lambeaux de papier et un exem-
plaire <decehiré> déchiré du journal de la localité qui portait en tête
en grosse majuscules: <S. K.> <La presse> ↓:Journal:↓ de S. 1889.

Le calendrier près de la glace dans la forte clarté du soleil mon-
trait le mois <...>, le jour: 1 Senp[?] Vendredi.

La pendule qui marchait dans sa boîte ↑:vitré:↑ <de> en bois
sculpté et avec son balancier ↑:qui:↑ hachait en petit<s>↓:es:↓ <mor-
ceaux> <recouvert d’un v> parcelles le jour qui semblait ne vouloir
pas finir, montrait le temps: midi et demi.

[b] Le père et la mère empaquetaient dans la salle à manger. Ils
étaient aux prise d’une vieille valise en cuir brun. Ils empilaient la
peignette dans le compartiment de toile, ensuite la ligatèrent et la
posèrent à terre.

Elle était ↓:déjà:↓ <là> ↑:là:↑ prête à partir, <jou[?]> <gon-
fle<r>↓:é:↓> <↓:bourrée:↓> <presqu’à éclater de toute sorte de
faits> ↑:d’effets:↑, [sic!] ↓:remplie de tout qui la bourraient jusqu’à
éclater:↓ <ce> semblable avec <ses v> ses deux côtés ↑:enflé<e>s:↑
à une chatte qui va mettre bas toute sa portée.

Ils n’avaient plus qu’a <glisser> ↓:mettre:↓ dans <la <petite cor-
beille de voyage> ↓:valise:↓> ↓:le panier de voyage:↓ <qui était>
quelques petites choses: le pantalon <de femm> à dentelles, la blouse,

↑:le pantouffles:↑ le crochet à bottine<s>, <les quele> choses que leur fille avait soigneusement préparées.

– La brosse à dent – dit le père.

– Tenez, la brosse à dent – approuva la mère – ↓:on <a>:↓ ↓:a:↓ faillit <rester à la maison.> ↓:l'oublier.:↓

En b[...]lant la tête elle se précipita vers le <corridor> ↓:corridor:↓, de la [sic!] <cha> dans la chambre de sa fille, pour <ap> prendre sur le lavabo <en> émail↓:lé:↓ la brosse à dent.

Le père tapota encore une fois les effets, les caressant tendrement pour qu'ils s'aplatissent <l'> ↓:les:↓ un sur les autres.

<[:>B. B,<[:> Son beaufrère <{>B. B,<:> le frère aîné de sa femme, à plusieurs reprises les avait invité à venir <passer l'> ↑:se reposer <en> été:↑ dans sa propriété <à> ↑:de:↑ Tarkő.

Au milieu d'une <ferme> ↓:propriété:↓ de 100 hectares ↓:entourée de <conserta[?]> <une> <le> consentions[?] <brulates[?]> brârlats[?]:↓ s'élevait le „chateau” de 3 chambres, d'un<e> coté <av> <ses> <salle<s>> ↓:sa:↓ spacieuse<s>, <ses cham> <sa> chambre d'invitées, sur les <l> murs de<s><↓:les[?]>↓:↓:la:↓ quelle<s> ils se souvenaient encore <de voir> d'avoir vu<s> <des trophées,> ↑:des trophées ↑:de:↑ dix cors:↑ ↓:et:↓ de fusils <et> de chasse.

Depuis des années il<s n'> ↓:n'y:↓ étaient pas <venu> ↓:allé:↓, mais la mère rappelait souvent la propriété, le ruisseau <↑:couvert d'ajoncs et de roseau:↑> qui <se cachait sous la coulline.> ↓:coulait:↓ au pied de la coulline en se cachant sous les <ajons> <↓:ajonc:↓> ↓:ajoncs:↓ et les roseaux et <dans> <lequ> ↓:sur:↓ les vagues du quel<le> étant <jeu> enfant <el av> elle avait fait <nager> ↑:naviguer:↑ de petits <bateaux> ↓:barques:↓ du papier.

Ils remettaient toujours l'excursion.

Cette année pourtant <leur> toutes les lettres qu'ils <recevaient> ↓:reçurent:↓ de la <co> propriété, se terminaient avec l'invitation pressante à venir le plutôt possible.

Au mois de mai enfin ils prirent la décision de faire cette visite. Mais l'été passa comme d'habitude <à préparer> <les> à préparer les provisions d'hiver, la confection des confitures et <en> à lier les papiers de <p> parchemin sur les <bu> bocaux de compotes, cerise et

griotte. À la fin <de> de mois d'août ils <conn> firent savoir que <de nouveau> ↓:ils restaient de nouveau claquemuré:↓ <ils se> ↓:étant vieux il se:↓ deplac<eront>↓:aient:↓ difficilement [sic!] <ils sont déjà vieux<,>> mais à leur<s> place<s> <ils envoya> <↓:ils en:↓> leur<s> fille partirait pour une semaine. Elle avait tant travail<er>↓:é:↓ que <le repos> elle méritait <se> <le> repos.

↓:Les parents reçurent:↓ <L>la nouvelle <fût <acceptée> <↓:reçue:↓> avec plaisir <par les parents>.

Tout les jour le courrier arrivait. L'oncle Bela et sa femme la tante Etel écriv<erent><↓:aient:↓>[?] ↓:écrivent[?]:↓ une lettre à <la jeune> ↑:leur:↑ fille qui leur répondit, la mère écriv<ait>↓:it:↓ à sa belle soeur, le père <à son> ↓:au:↓ beaufrère en <leur> ↓:les:↓ priant que lui même en personne devait venir l'attendre à la <gare> ↓:station:↓, qui était à trois quart d'heure de marche de la propriété. <Ils entendirent sur tou> Tous les points furent discuté.

Les derniers jours pourtant <ils chan> les telegraphes se croisèrent dans les quelles ils approfondirent <touts> <tous les détails> <pl> les plus infimes details. À présent on ne pouvait plus renoncer au voyage.

La mère revint portant la brosse à dent. ↓:que:↓ <L>le père l'enveloppa soigneusement [sic!] dans <un> ↓:du:↓ papier de soie.

Ils inspectèrent encore une fois autour de la chambre et quand ils virent que vraiment rien ne restait dehors, ils pressèrent <le couv> <de dessus du> ↑:sur:↑ <le sur> <panier> le couvert sur le panier.

Mais la clef ne tournait pas, la serrure <éclatait> ↓:sautait:↓ toujours et pour cette raison <ils [...] été> il ligat<...>↓:erent:↓ le panier de cordelette de la sorte que le père <devait> ↓:dut:↓ <s'adossant> <↓:s'appuyer:↓> ↑:presser:↑ <de son mince> ↓:avec sa faible:↓ poitrine <contre> ↓:contre:↓ le <p[...]t> panier et ses veine du front se gonfl<aient>↓:èrent:↓.

Ce jour-ci ils <se levaient> ↓:s'étaient levé:↓ <tôt> ↑:de bonne heure:↑ tous les trois, se mirent <tou> <tout de suite> ↓:aussitôt:↓ à faire de paquet<te>↓:s:↓ sur le champs, en allant et venant dans une emotion énorme.

<Mais maintenant> ↓:enfin:↓ ils étaient prêts.

Ils posèrent le panier <sur la>_c ↓:à:↓ terre, <auprès> près de la valise. <... ...> Une brouette <faisait un cliquetis> ↑:cahotait:↑ ↓:dans la cour;↓ sur <la route> ↓:le chemin:↓, <couverte de dall'es>↓:é:↓ <↓:carle:↓> ↓:carrelé:↓ <de la cour>_c qui du marche-pied de la rue Petöfi conduisait dans le jardin, jusqu'au↑:leur:↑> ↓:à la:↓ terrasse.

<Voilà que leur arriva un> ↓:Un grand:↓ rustre<, un vrai échallas> ↓:s'encadra dans la porte:↓ qui <le>_c ↓:ayant:↓ pos<ait>↓:ée:↓ ↓:la corbeille et:↓ la valise <et le panier> sur la brouette <de[?]>_c <la> ↓:les:↓ pouss<ait>↓:a:↓ <en dehors, vers> ↓:du côté de:↓ la station.

Le père portait un habit gris <couleur>_c <de> souris, tout pareil à ses cheveux. Il grisonnait déjà fort↓:ement:↓ sa <mos>_c moustache <était blanche de l'âge> ↓:blanchissait:↓ et sous ses yeux pendaient de petits sacs en peau frip<onée>_c↓:ée:↓, usée, comme <le>_c <↓:en:↓> ↓:du:↓ parchemin.

La mère <elle>_c était mis en <no>_c noir, comme toujours. Ses cheveux <qu'elle <graisa> ↓:oignait:↓> ↓:oints:↓ avec d'huile de noix<,> ne blanchissa<ient>↓:ait:↓ <pas encore pourtant> ↓:que par places:↓ <sa>_c <↓:son:↓> ↓:sa:↓ <visage> ↓:figure:↓ n'était <non plus>_c ↑:guère:↑ ridé, mais <son>_c ↓:deux rides profonde sillonnaient:↑ ↓:son:↑ front <ét>_c <étaient>_c <↑:étaient:↑>_c <↑:était barré:↑>_c <↓:barrai<t>_c↓:ent:↓:↓> <↑:par[?]:↑:↓>_c ↑:sillonnaient:↑ <deux rides profondes>.

Et pourtant ils se ressemblaient <à merveille!> ↓:merveilleusement!↓ Dans leurs yeux tressaillait la même lumière effarée <leurs nez> ↓:pointus:↓ minces et cartilagineux> ↓:les cartilages de leur:↓ <↓:minces:↓> <s'élanceaient de même ↓:....:↓, comme leurs oreilles> <↓:s'amincis:↓> ↓:s'amincissaient pareille:↓ aussi rougeolaient de même <manière>_c façon. les [sic!] cartilages <de leurs nez> <s'>a-mincissaient pareillement leurs nez pointus et même leurs oreilles rougissaient pareillement.¹

¹ A bekezdés a margón két függőleges, zöld tintával írt vonallal megjelölve. A jel talán arra utal, hogy a részletet még tovább akarta alakítani KD.

Ils regardèrent la pendule. Le père consulta sa montre qu'<allait avec une> ↓:marchait plus:↓ précis<ion>↓:ent:↓ [sic!] <plus grande>. Ils sortirent <au> ↓:sur la:↓ terrasse. De là ils crièrent dans le jardin <↑:tous les deux:↑ à la fois.> ↑:tous les deux:↑ ensemble.

– Alouette!

<Une> <↓:La jeune:↓> ↓:Leur:↓ fille <était> ↓:était:↓ assis↓:e:↓ sur <le> ↓:un:↓ banc, devant les plates-bande<↓:s:↓>, sous le cha-taignier. Elle crochetai< avec de> ↓:au milieu en:↓ <fil>↓:coton:↓ jaune <un drap> <quelque>↓ <quelque [...]>.

↓:[b] On ↓:n':↓ apercevait que ses cheveux noirs qui comme le feuillage sur la terre mettait de l'ombre sur sa figure <[...]> en cachant les trois quarts elle n'en laissait voir qu'une portion.:↓ [*utólag beszúrva két bekezdés közé*]

↓:D'abord:↓ Elle ne boug<↓:e:↓ait>↓:a:↓ pas <aussitôt.> <C'est possible qu'> ↑:Peut-être n'avait:↑ elle ↓:pas:↓ n'<avait pas> [sic!] entendu.

↓:Et:↓ <P>↓:p:↓uis elle aimait <à> rester <comme ça> ↓:ainsi:↓ la tête <baissée> ↑:penchée:↑, <regardant d'un air étonné> ↓:contemplant longtemps:↓ son travail, <longtemps,> même quand elle était <déjà>↓ <fatiguée> ↓:lasse:↓, <puisque elle <a su>↓:savait:↓> ↓:sachant:↓ d<e>↓:après:↓ <son>↓:une:↓ expérience <<collectionnée>↓:faite:↓> <depuis de longues> ↓:de plusieurs:↓ années que cette <position> ↓:attitude:↓ lui <<...>↓:va:↓> ↓:convenait[?]:↓ le mieux.

↓:Souvent:↓ <Il <arrivait>↓:advent:↓> <qu'>elle entendit d<e>↓:u:↓ bruit, <mais>↓:sans broncher> <↓:mais elle ne bougeait:↓> ↑:soulever la tête:↑. Elle ↓:savait:↓ se maîtris<ait>↓:er:↓ <d'> ↓:avec:↓ une telle discipline comme un<e> malade.

Mais <maintenant on a crié plus> ↓:Les voix l'appelèrent à[?] present[?]:↓ fort:

– Alouette!

Et encore plus fort↓:ement.:↓

– Alouette!

<La> <↓:Leu:↓> ↓:La jeune:↓ fille regarda vers l<e>↓:a:↓ terrasse où sur le degré le plus haut <étaient debout> ↓:se tenaient[?]:↓ <le> ↓:son:↓ père et <la> ↓:sa:↓ mère. <C'est sont eux qui le

nommai<t>↑:ent:↑> ↓:Il l'avait ainsi[?] nommé [...]:↓ „Alouette”,
<il y a <déjà bon> belle lurette> ↓:[...] <il> très longtemps:↓
quand elle chantait encore. ↓:Et:↓ Depuis ce <↓:sur:↓> temps-là
<l> <ce> ↓:sur:↓nom <↓:s':↓attach<ait>↓:a:↓ à> <elle et <elle>
↓:Alouette:↓>↓:lui etait [sic!] resté et elle:↓ le portait comme un
<habit> ↑:robe:↑ d'enfant <trop petit.> ↓:devenue[?] trop [...]:↓

Alouette <poussa un grand soupir> ↓:soupira profondement:↓
– elle <soupira toujours aussi> ↓:avait l'habitude de <pousser un
grand> soupir↓:er aussi:↓ – mit <en pelote> <le <fil> ↓:coton:↓>
↓:son crochet et son travaille:↓ en le <posant> ↓:mettant:↓ <dans
son panier à travail> ↓:dans sa corbeille:↓ et se dirigea vers la ton-
nelle couverte de <bon> ↓:vine [sic!] vierge.:↓ <Elle s'approcha> ↓

<Alors> <Donc> ↓:Enfin pensait elle:↓, il faut <qu'elle parte, se
disait elle,> <↓:partir:↓> ↓:aller:↓ le train <va> ↓:part:↓ bientôt et
<ce> ↓:le:↓ soir<-ci> elle couchera↑:it:↑ chez <son oncle à la cam-
pagne.> ↑:ses parents dans leur propriete de T.:↑ [...] [*a lapból egy
kis rész levágva*] ↓:Elle s'approcha:↓ <un peu> ↓:en se:↓ dandinant.

<Les vieux l'observèrent avec un souri cajolant <comme elle
s'approch<e>↓:a:↓ <ve>> son approchement> ↓:D'un air cajolant
les vieux lui sourirent en la voyant s'approcher:↓.

Puis quand <↓:Mais en la <vo> <l'a>:↓> <↓:ils aperçurent:↓> son
visage <paraît> ↓:↓:éclatait:↓> ↓:↓:émergea:↓> subitement <par> ↓
<entre> ↓:↓:sa figure:↓> ↓:[...] sa figure <eme> emergea:↓
<le> ↓:des:↓ feuillage <ce> ↓:le:↓ sourire<-ci> <palissait un peu>
↓:palit:↓ sur le↓:s:↓ lèvres ↓:plissés:↓ de<s> ↑:ses:↑ parents.

– <Donc↑, ma chère,:↑ nous pouvons> <aller,> ↓:sortir:↓>
↓:Il faut ma chère que nous <sortions> <sortions>:↓ <che> <ma
chère> ↑:Ma chère nous p. p:↑ – fit le père <en regardant> ↓:bais-
sant son regard<s> ↓:vers la terre.

V. Ch

(dans lequel nous voyons P. de V.
manger un ragout de mouton pimenté,
<un> fricandon de veau, des nouillets vanillés
et allumera un gros cigare.)

S n'est qu'un petit point dans la carte géographique. Il n'a aucune célébrité, seulement un conservatoire de musique, une mauvaise bibliothèque, <à peine> on ne le connaît guère, on en parle avec dédain, mais le dimanche matin devant l'église de St Etien<...> sous le ciel serein invisible et miséricordieux, équitable et terrible Dieu plane, qui est omnipotent et omniprésent à S de même, qu'à Budapest, qu'à Paris et New York.

Le matin à onze heure <etd> et demi il y a une messe silence. [?]

Cette messe est fréquenté par la classe élégante, <...> sommités départementales, hauts employés, riches bourgeois, qui se distinguent des autres simples mortels. <Avec> Ils amènent avec eux leurs femmes et leurs filles à marier, accompagnés de jeunes gens, de courtisanes qui se <pressent> tiennent derrière les piliers, près du bénitier. Les jeunes filles <placées près> ↓:assises:↓ à côté de leur mères, le nez dans leur livre de messe inclinent leur tête sur le prie de Dieu et soupirent chaque fois que la sonnette se fait entendre. Elles essuyent <leu> les yeux comme si elles pleuraient.[?] Des <fortes> parfumes ↑:penetrants:↑ se répandent en l'air, se contrariant les uns les autres C'est un v<é>ritable concours d'odeurs suaves. Pour cette raison on appelle aussi la „messe odorante”. <Non> ↑:Cette messe n'est pas:↑ seulement <pour> pour l'élevation des âmes, mais pour un<e> événement <d> hebdomadaire.

<Il pa> L'absence des Vajkay <pr> fit grande <g> sensation. Leur place habituelle sur le deuxième banc à droite restait vide.

Pierre <se reposait> <sur> dans son cabinet de travail humide, ↑:se reposait:↑ <sur> le divan recouvert de tapis turque. Le divan ↓:n':↓était pas commode, étroit, court comme chez eux tous les meubles. <Son> Même son corps aminci n'est trouvait pas de place <dans l'impossibilité de> il<s> n'est pas pouvait étendre ses pieds

quand les placant sur <le dossier> <↑:....↑> ↓:l'appui:↓. Mais <il s'y> ↑:s'y:↑ éta<it>↓:ant:↓ ↑:déjà:↑ habitué, il n'y pensait même pas.

Quoique il n'eût pas froid il s'était <pourtant> couvert d'une chaude couverture de flanelle. Il regardait les <f> décorations du plafond, puis comme cela l'ennuyait il <pris[?] d> ↓:tendit les <mê> mains:↓ sur le rayon de <d> la bibliothèque qu'il pouvait atteindre même étant couché ↓:et:↓ il <en tira> ↓:y prit:↓ l'histoire des <arist[?]> magnats hongrois. Distraitement il a feuilleté quelques pages.

Rien d'intéressant dedant, [sic!] il connaissait par co↓:e:↓ur tous les documents et toutes les lettres. Le livre tomba vite de ses mains et il se mit à penser:

– Des nouillets à la vanille. Qu'est que ça peut être ces nouillets à la vanille. Je n'en ai jamais mangé et de [...] je n'en ai vu↓:e:↓s. Je n'ai pas d'idée ce que ça peut être. J'aime beaucoup l'odeur étrange et irritante de la vanille, <il> ça doit être supérieurement <bo> agréable et quand l'odeur chahutte le nez <et> cajole le palais. Mais reste à savoir, si sur la fine pâte jaunâtre on met vraiment cette ↓:noire:↓ épice africaine, ou si on l'a sert sans elle dans le restaurant? Je n'y ai jetais qu'un coup d'œil sur la carte entre<...> les boulets <de> ↑:au:↑ fromage, les tartelettes aux fruits et tourte aux noix. C'était comme <un> ↑:en:↑ rêve. Tout de même on peut pas l'oublier.

Il plissa son front sévèrement, chassant ses pensées frivoles, <qui> indigne de lui.

– Ma fille fait bien la cuisine, c'est évident. Du moins tout le monde <l'a p> le prétend. C'est naturel qu'elle fait bien la cuisine. Non seulement bien, mais merveilleusement. On ne <peut> <pouvoir> ↑:peut:↑ pas assez louer son talent culinaire. Autrefois quand la société venait ici, on l'a vraiment admirée. G. C. aussi, ce vilain type, oui lui aussi. Il est vrai <...> que <son art> ces talents culinaires <...> sont personnels. Elle n'emploie jamais <de [...]> le piment, le poivre, aucune épice et très peu de graisse. En cela elle avait bien raison d'économiser parce que la petite fortune diminuait <j> chaque jour et il leur était interdit de toucher à la dote de leur fille. Cela je ne permettrais pas. Et pour <cette> ↑:la:↑ nourriture

lourde <est mau> est malsaine Seulement la cuisine française est bonne pour nous.

Il se mit sur son séant. <Il r> en [sic!] reniflant. C'est étrange, l'odeur du restaurant emplissait encore son nez, immuable, obstiné et importuné,[?] cette odeur puante et ce<tte>↓:tte:↓ puanteur odorante, cette arôme féroce, dans la quelle on sent l'odeur des oignons frit <dans la> melangé à la senteur <des [...]> des croissants salés au <Kummel> cummel et <l> de <...> l'odeur amère de la bière de houblon. Il se recoucha sur ses coussins.

– La noix de veau. C'est aussi un mystere. Les gens pense tout de suite à une cuisse de noix, qui est douce et huileuse, mais non, c'est ne que de la viande, une viande tendre, fondante, juteuse, qui se fond dans la bouche. <C'est ne>_ Ce n'est pas sans intérêt. C'est bon après un hors d'oeuvres qu'on voit sur la carte de menu. Poison [sic!] à la <...>_ mayonnaise, ou un hors d'oeuvre russe. Ah comme c'est drôle. <N>_ Des mots risible, des mots <...>_ bêtes. Oeufs brouillés aux fois [sic!] de poulet, morne <à la>_ seance vin blanc, ou bien cervelle au beurre noir. Laissons ces aneries de côté.

Il arran↓:e:↓a ces coussins pour être plus à l'aise.

– L'Alouette a un estomac délicat, la pauvre. Quoique elle soit grosse, elle ne digère pas les gras mets. Elle vomit souvent. C'est dans l'intérêt de tous le monde que notre nourriture soit simple. Mais en revanche elle reussit magnifiquement les ragouts, <les viandes au<x> riz, surtout les viandes>_ les rizi à la viande, surtout les rizi à la viande. Ah ces rizi à la viande. Et puis biscotte pâles. Encore les nouillets à la semoules. On ne peut pas dire <qu> que nous n'avons pas toujours à notre apétit. Mais non. Ah si on pouvait recevoir ces choses là au restaurant. Il faut reconnaître que là bas <c'est [...]>_↓:ce:↓ n'est pas mauvais, mais la cuisine domestique c'est pourtant autre chose.

P. fatigué se rem<ettait>_it à l'imprévu en fermant les yeux.

P. <<fatigué> se rendit à tous ce qui pouvait arriver> ↓:un peu las n'essaya plus de se defendre et:↓ ferma les yeux.

– Par exemple qu'avons nous mangé hier? Un consommé, <u> de poulet au riz et un pudding. Vraiment je m'en souviens. <Rien

de plus e> Ni plus ni mieux. Mais W et <C> Cie a mangé autre chose. Il a mangé un ragout au piment, <maj> excellent, gras, tout à fait rouge au piment de Szeged, et des pommes de terre <ses> furent servis avec, le jus ensuintait. Ah comme j'aimais ça <à n> dans ma jeunesse comme la pauvre maman vivait encore le ragout au piment, <le [...]> <aux oe> avec du veau ou du boeuf, et seul le bon Dieu pourrait dire depuis quand je n'en ai pas mangé. Jamais je n'ai osé en command<é>er par regard pour elle, même quand nous allions au restaurant.

Ses yeux s'emplirent de larmes et il s'attendrit.

- <Est> <Est-ce [...]> E<s>t <ce> ↓:c'est:↓ un p<é>eché? On dit que diable harcele l'hermit qui jeune dans sa caverne. Si c'est un péché c'est autant plus doux! Je m'en fiche! On ne peut pas nier qu'il existe le ragout au piment. Il existe dans la réalité, sur la table, devant Weiss et Cie, sur la carte de menu entre l'entrecôte et le gigot de mouton, <tous près du filet> faisant bonne compagnie avec <de> le filet ↓:de:↓ Strassbour<-ge>g et la langue salée. Et tous ce qu'il y a encore, les cotlettes de porc, <l'agn> de <l'> l'agneau <panné>, sans parler encore des mets ↑:au nom:↑ anglais, français, italien, de beefsteak, de tourne dos, ayant le saveur d'une langue étrangère, ensuite les fromages, gras<ses> et maigres, fromage trappiste, camembert etc. etc. les vins aussi, de bons vins rouges, <dan> servis dans leur <bouteilles> ↑:flacons:↑ à col <mince> ↑:elancé:↑. Oh quel <plaisir> delice!

La porte s'ouvrit.

Sa femme revint <après avoir fait <...> le ménage,> ↓:ayant fini les nettoyages des chambres:↓ qui <se f[...]> se faisait sans ordre. Il était passé une heure et <elle> elle <s> l'avait à peine terminé, n'en ayant pas l'habitude.

Elle entra très doucement croyant que son mari dormait. Mais Pierre au bruit <leva> ↑:ouvrit:↑ les yeux un peu effrayé.

Tu dormais? – demanda sa femme.

Non.

J'ai cru que tu dormais.

Non.

Comme tu es pâle.

Mais non.

<Tu> <As tu quelque chose> Te sens tu mal?

Pierre se leva du divan, comme un enfant <qui est> pris en faute.

<Il n'osa> Gené il n'osa pas regarder sa femme.

– Tu as faim – ↑:lui:↑ dit <la femm> elle – c'est là tout ton mal!

Tu as faim mon ami, enfin depuis hier soir tu n'as rien mangé. Al-lons au restaurant. Il est tard. <...> Nous n'aurons pas de places. Dépêchons-nous!

Il se depechèrent tant qu'ils <[...] etonnés> ↑:s'étonnèrent:↑ eux-même d'être arrivé<s> si vite devant le restaurant du roi de Hongrie. Dans la salle il y avait grand vacarme, <bruit de vaisselles, mêlés[?]> les assiettes bruyaient,[?] les garçons courant de droit et gauche parlait les plus, le premier garçon <fa> faisait vol<ant>er <...> son[?] frac à coeu d'hirondelle. Il faisait ses additions sur le dos, <de b> d'une boîte à cigarette, il ↑:prenait et:↑ rendait la monnaie <... ...>, écoutait les réclamations, courait à la cuisine, appraissait [sic!] de nouv[...], apaisait les consommateurs et à même[?] temps il restait calme, attentionné[?] et de <sang> froid malgré la grand animation de dimanche.

Les V. se dirigèrent vers la table qu'ils avaient retenu la veille. Mais là une comagnie de trois personnes dinai<t>ent gaiement[?]. Cela leur manquait encore! Toutes les tables etaient occupées il leur fallait attendre.

Mais les gens de dimanche dans le sentiment agréable du repos <mangent plus> s'admettent[?] <plus> à mieux savourer leur repas. Ils curent leurs dents long↓:u:↓ement, font <leur> ↓:des:↓ boulets de pain, avec lesquels ils jouent volontier.

Le premier garçon s'excusa en quelques mots et de[...]ant sa coeu d'hirondelles s'elanca dans une autre direction de la salle.

La femme proposa d'aller voir dans le restaurant Baross. P. bou-dait parceque il avait grand faim et son appétit s'agrandissait[?] à la vue de tous <ces mets> cette<s> nourriture. À présent vraiment il ne voulait pas partir.

Tout à cour [sic!] deux bras leu<t>r firent signe. B. K assis près de palmier à la table en fer à cheval s'éleva de toute sa haute stature et les appella.

– Venez ici.

– Nous ne vous derangeons pas?

– Ici, ou là, nous avons déjà fini. Nous vous en prions!

Les <dig> <tigre> hiens[?] avaient <déjà diné> fini de diner, leur table été couvert <des> de miettes, <il> seulement ils fumaient et ils buvaient. A leur venu tout le monde réleva pour les saluer, même Sz. <qui> qui à cause de son ivresse permanent et de ces quatre vingts dix neuf kilos pouvait difficilement se tenir <de> debout sur ses jambes minces. Ils se présentèrent. Ils firent le role de maître de maison, ils furent attentives et aimables. Ils sonnèrent les garçons. Ceux-ci <firent[?]> balayaient les miettes de la table, apportèrent des assiettes et des vers et finalement placèrent devant les nouveau arrivés la carte de menu. P. prit place ↑:<à la> au bout de la table:↑ entre commandeur et Sz., le comique <à la>.

Sa femme présidait la table à côté le pharmacien aux cheveux mauve, chez qui <ét> était d'habitude d'acheter de la poudre et des gouttes contre les crampes d'estomac pour sa fille. Son autre voisin était ce monsieur elegant au chapeau huit-reflets qu'elle avait remarqué hier [...] sans savoir qui c'était n'ayant pas retenu son nom quand il se présentait.

Ce monsieur lui baisa la main avec un [...] ceremonial[?] [...] à une matrone <et> ↑:en lui:↑ prodiguant une attention fine sans <ét> être indiscret. Il proposait un plat, désapprouvait l'autre <parce qu'il> connaissant la cuisine du restaurant à fond parce qu'il y dinait tous les jours.

Sa figure était ouvert, <...> <inscp> inspirant de la confiance. Il venait sans doute de se raser. Son menton était encore enduit de poudre et l'on sentait l'odeur agréable de coiffeur.

<Dans un moment> Subitement le premier garçon s'approcha de ce monsieur, lui dit quelque chose à l'oreille et l'entraîne dans un <dans> coin de restauration. Le garçon <lui> lui remit une lettre, à laquelle il dut répondre tout de suite. O. O. la primadonna qui

habitait <ave> encore avec lui <pend> en été le priaît dans cette lettre ↓:avant leur séparation définitive:↓ de venir <↑:chez elle:↑> ↑:la voir:↑ sans faute <↑:encore une fois:↑>, elle devrait le voir encore une fois. I. Z. fourra la lettre dans sa poche, fit signe qu'il n'y a pas de réponse. Il était déjà aguerri contre ces sortes[?] de scènes.

M. [sic!] V. profita de son absence pour demander au pharmacien qui était son voisin de table. <Quand el> Elles fut étonnée d'entendre que c'était I Z. je [sic!] jeune premier. Elle <ava> croyait dit elle (à P.) que c'était un jeune abbé, mais sa jaquette bien coupée, sa manière aisée de se mouvoir[?] lui avait bien fait soupçonné autre chose. C'était vraiment lui? Elle ne l'avait jamais joué, mais <ell> on parlait beaucoup de lui.

L'acteur revint. Il prêta attention de nouveau à m V., l'interrogea, et écoutait ses réponses, en serrant <...> ses lèvres minces et bien dessinés. Puis il parla, il déclama avec une rapidité vertigineuse <qu'il avait <prise> apprise dans ses études [...]> imitant les personnages de pièces françaises où il figurait souvent, avec un geste familier dont il se caressait le front, geste qu'il aimait particulièrement ↑:employer:↑ sur la scène. M V. était enchantée. Seulement étant jeune fille elle avait eu occasion de rencontrer des jeunes gens si aimables et <...> <discret.> remplis de tout, depuis jamais. Comme il était encore jeune, comme il a du savoir vivre et comme il est respectueux tout en restant bohème. Elle exprima son bonheur d'avoir enfin fait sa connaissance. La dessus l'acteur se leva, s'inclina à peine théatralement et il exprima en quelques mots que l'honneur était pour lui d'avoir fait la connaissance d'une famille si honorable.

Au bout de la table les messieurs parlèrent de la politique, ↓:d:↓Exlex, <l>des délégation de K Sz.

– Ah, dit K c'est un homme <de grand en> d'état <...> <d'une> <d'un g> de grand envergure. <Tête f> C'est une tête forte. P <était un> comme vieux révolutionnaire s'enflamma. – Peut être parce qu'il est allé <à> ↑:à Venise pour:↑ l'inauguration de la statue Albrecht <à>. Lui, de président <de la m> des ministres de la Chambre Hongroise. C'est une honte, une infamie!

– C'était une tactique – reprit K.

– Une tactique? – approuva amèrement P. – C'est peut-être aussi une tactique qu'à Pest on a commandé nos fils et nos soldats. B. n'aura↓:it:↓ jamais agi ainsi. C'est une [...].

– C'est un intérêt d'<Ett>Etat – dit F. T. [sic!]

P se facha.

– Le droit, la lois<,> ↓:et:↓ la justice? – <...> dit il pour irriter <je> le <jeunhom> jeunehomme qui était du parti du gouvernement. <La solde jaune et noire de> <Laquai <de Vien> Viennois> Des laquais Viennois de la solde jaune et noire.

F. F. ne pouvait pas <sup> <supporter> supporter qu'>↓:e l':↓ on parle ainsi de premier ministre <qui> qui gouverne encore la Hongrie. C'était déjà de trop. Lu [sic!] était un adulateur de toutes les autorités officielles, risqua encore:

– Et votre <F.> <celebre> ↓:cher:↓ F. K.? <Le territ> Peut-être vous <emn> apportera-il l'indépendance de la Hongrie sur un plateau d'argent.

– Celui la <la [...] le> ne touche pas. C'est le fils de notre grand K. Tu n<e>↓:es:↓ pas capable de comprendre mon <cher> ↑:petit:↑ garçon.

F. F. rougit. Furieux il fit encore cette remarque gouailleusement:

– Je respecte L. K. et sa politique. Mais <K.> L. ↓:K:↓ a comme <tout au m> tout le monde son ↑:bon et mauvais:↑ côté <brillant et son côté> Et il fit un regard circulaire.

La dessus chacun éclata <...> de rire. Même K. et même les plus vieux opportuniste rient, sachant que FF n'avait pas été présent quand le bon Dieu ↑:avait:↑ distribué l'intelligence.

F. F. se troubla un↓:e:↓ minute, ensuite réfléchit si <le rire redoublé> cette rigolade était une offense pour un gentlement, cherchant déjà à provoquait quelqu'un. Mais on le calma et il continua de sourire.

P. ne prit pas part à la discussion. Il se moquait bien de ces politiciens là, <il av> ayant d'autre souci. Il était assis replié sur lui-même, ses rêves de la matinée lui trottait dans la tête et <sur sa

figure> l'ombre de remord assombrissait son visage. Il regarda sa femme qui <...> <...> presidant la mangeait de bon<ne> appétit.

La dessus il sembla [sic!] prendre une decision, il mit ses grosses lunettes sur son front ridé et il s'approfondit dans les étude de la carte de menu.

Il ne le voyait pas distinctement, l'encre était un peu effacé par places. <Il prit> Pour cette raison il prit <sa loupe> dans la poche de son gilet, sa loupe <qu'il [...]> dont il se servit pour épeler les documents anciens et doublant les lunettes avec la loupe il examina la carte (54.) Il cherchait dans <les mets> la carte généalogique des mets de ce qu'il rêvait depuis deux jours sans repos avec passion et avec un grand intérêt, comme un ancêtre du seizième siècle, dont l'origine n'est pas encore révélée. Enfin il trouva. Entre le filet de veau et les cotelettes de<s> porc <modestement c'était le rom> ↓:il y avait:↓ <du> le ragout au piment, qui quoique modeste voulait dire beaucoup. Il applique son doigt dessus et le garçon dans un geste deposa le plat devant lui. – Ah quel<le> <...> parfum! <dit> ↑:remarqu:↑ F, F. – <P> Cette remarque ennua P. Au diable qu'est ce que ça lui pouvait faire que le ragout ait un↓:e:↓ bon↓:ne:↓ odeur. C'est lui <qui> d'en faire l'expérience. Et vraiment <il> <...> penche son nez <sur> ↓:pâle et:↓ cartilleux sur le bol d'argent, vers la sauce rouge et accapera pour lui seul cette jouissance de respirer de tout ses poumons toute la saveur du ragout. F F. avait raison: l'odeur était incomparable, mais le gout <...> mes amis l'était encore plus! Il avala goulument, trempa des morceaux de petits pains dans la sauce comme le faisait W et C^{nie}, le marchand des objets d'art.

Helène criat-on des petits pains, des croissants. Helène la fille du quinz ans du restaurateur<s> vint avec sa corbeil rempli des petits pains. <Elle> Elle <errait> promenait ses rêves d'artiste inas-souvis dans la restauration de son père. Elle voulait être <artiste> actrice au théâtre de K., mais elle n'osait parler à personne de sa secrete envie, <m> <ell> elle regnit [sic!] de regards <d'> d'envie à I Z et muette, malheureuse soupirant après elle allait d'une table à l'autre. Elle etait pâle comme un petit pain mal cuit. „Ne bois tu rien?” demanda K. Non je te remercie, il y a quinz ans que je ne bois

plus. Sz <l> leva la tête. Mais le ragout au piment demande à boire – l’encouragea le commandant. Vraiment. Eh bien mon vieux, un ver de vin. Peut-être un ver de bière, dit P en consultant du regard Gal, le medecin. La bière contient moins d’al<k>cohol. Un bock – <dit ↓:il:↓ au> criait il au garçon – seulement un bock mon petit.

Il but quelques gorgées, avec mesure. La mousse de la bière resta sur sa moustache qu’il lecha avec sa langue. Ensuite il commanda des fricandeau, des nouillet<t>s à la vanille, qui heureusement <ét> figurait encore sur la carte et qui étaient excellents, ensuite de fromage et pour la bonne bouche il terminait avec deux pommes.

– Cela ne te <fait[?] pas> ↓:fera pas:↓ de mal? demanda sa femme <en souriant> <↓:avec ↓:un:↓ sourire:↓> ↓:avec un sourire indulgent:↓, que [sic!] ↑:parlait avec:↑ le pharmacien et l’acteur <amusaient>.

– Mais non, cela ne lui fera pas de mal – répondirent ils en coeur, même <Gal> le docteur Gal.

– Encore un ver de bière proposèrent ils.

– Non merci <cette> c’est assez, se defendit P. C’était un repas de Lucullus ajouta-il en riant et en sentant que son <maigre ventre> bedaine c’était bien rempli. Il lui semblait sentir[?] le sang mieux circulait dans ses veines.

B K. tira de sa poche interieur son porte-cigare lequel était decorait[?] d’une tête de chien d’arrêt, <l’ouvrit> poussa de côté [egy sző helye kihagyva: ...] qui separait les cigares alignés de deux côtés et sans dire un mot le posa devant P et lui offrit un cigare.

P. en prit <une> un havan foncé<e>, tout naturellement enleva la bague dorée et sans attendre que l’acteur lui donne son canif, il en mordait le bout<,>. <le> Il <de> mit la cigare dans la bouche et S lui présenta du feu.

Sa femme <n> s’en aperçut, en peu ebahie. Mais voyant que le docteur Gal ne desapprouvait pas, elle ne voulut pas lui gater son <humeure> humeur, <elle> continua de parler avec <l>sa société.

Le vieux avec une avidité enfantine suçait <son cigare,> <...> <l> son cigare, lechait le bout <...> brillant de salive ce biberon odorant et amère. La fum<...>é <l>’entourait son palais deshabitué du tabac,

une odeur connue chatouillait son nez, endormait sa cervelle, vivifiait son vieux sang appauvri et reniflait en lui des anciens gouts diparus. Il s'en fichait bien de ce qu'on <parlait> disait autour de lui de la politique et intrigues de Vienne, de l'affaire Dreyfus, <de la> du <grand avocat> maître du bureau Labori, renversé sur la chaise il digérait. Plutard il s'encouragea à faire quelques remarques. Il fraternisait plutôt avec le sage Sz, qui du fond de sa grand science, <déj> submergé par le vin et l'eau de vie <et> en tirait quelquefois comme un plongeur <des> des <bribes de> épave de Venise et donnait quelques renseignement <de> ↓:en:↓ <lettre de [...]> latin moyenageux <des lettres> sur les lettres de donation royale à P qui s'y intéressait. Entourée de nuage de fumée la société s'accroupissait dans une <chaude> bonne humeur. La salle de restauration s'était presque vidée, <...> seulement eux <n'e> ne <pensaient> songeaient pas au départ. (56) Il était trois heures et demi quand apparut un monsieur d<'un>e cinquantaine année portant une chemise bleu sale, un pardessus rapé couleur tabac et visiblement n'appartenant pas à cette société-là.

<- Je> - Votre ↓:respectueux:↓ serviteur - dit il ↓:d'une voix <pleurnicharde>:↓ <en s'inclinant profondément comme un> plaintive comme un <n...> mendiant et en s'inclinant profondément comme un tzigane.

Les autres tutoyèrent et lui offrit une place. C'était A le directeur du théâtre. Son parapluie à la main qu'il avait toujours avec lui même <à l> les jours des beau<x> temps peutêtre <pour inspirer plus de> pour se rendre plus pitoyable, peutêtre pour en marquer le symbole de ce baton que tous les <ce...> cabotins <portera> trainent avec eux sur les grand↑:es:↑ routes. Il ne cessait pas de se plaindre de sa misère et sa voix, qui autrefois sur la scène de rencontre hurlait les detresses des héros, gemissait. Mais il avait pourtant une petite maison et en dehors de ville un vignoble. Puis deuxcents mils florints déposés à la Banque de l'Agriculture. - <Au> <Dans ses occupations de tous les jours> C'était son habitude journalière d'entrer après diner dans la restauration du Roi de Hongrie et de s'entretenir familièrement avec ses messieurs. <Tout de suite il> Il

commencea tout de suit de prendre Pierre en amitié. – <Avec un sourire> Il exprima son etonnement avec un sourire humble et en même temps charmant de n'avoir pas encore eu l'honneur de le voir dans son théâtre.

– Nous vivotons très simplement – répondit Pierre en regardant dans l'air – <dans> notre modeste chez-nous.

– Mais j'espère qu<e> <...> à présent vous nous ferez cet<te> honneur – dit le directeur en posant sur la table un billet de théâtre.

C'était un billet pour <bai> au baignoire.

– <Je ne> C'est pas certain – dit P en <regardant> ↓:questionnant:↓ sa femme des yeux.

Toute la société se taisait. Le mari et la femme tenaient conseil<le>.

– Oh – dit la vieille femme <en> rougissant. Nous n'avons pas l'habitude d'aller au théâtre <d> et drôlement elle haussa les épaules.

[b] I. Z interpela – Faites nous <l'honneur> ↑:ce plaisir:↑ madame – Pour quel soir? demanda Mme V. – Demain soir. – se depecha de dire le jeune premier. Pour Qu'est-ce qu'on donne? La Maison de Thé – répondit le comique qui avait crée le rôle de D.[?] dans leuquel il remportait un grand succès. – Ah, c'est magnifique remarqua K. La musique est epatante. Vous ne l'avez pas encore vu? – Non. C'est encore mieux que La femme bleue et que Soulamite, la nouvelle operette. L'operette juive? demanda dédaigneusement F. F. Ça – <dit> répondit K. en <branlant la> approuvant de la tête. J'y serais aussi. <Mais> <-> J'espère que vous ne refusez pas ? – <dit> dit le directeur en clignant des yeux du côté de la femme, <ses> en elevant <s>les deux mains, <en> jouant <un> <une> <surp> la surprise effarée d'un cabotin. ↑:–:↑ „Alors allons y, papa.” La femme commande – remarque P au milieu d'une hilarité générale, parce que <cette> cette jovialité ne lui convenait pas etant <de nature> d'une naturelle plutôt concentrée. Avec un geste gamin il fourra la carte dans sa poche. <- Dieu> – <La> Dieu le veut – <il> nous <y> irons. <Nous> Mil remerciements. Dans la rue il ne parlèrent ↑:pas:↑ de ce qui c'était passé aujourd'hui, ni du diner, ni de la bière, ni même du cigare. Tout leur attention était occupé par la representation du lendemain. Au coin de la rue <...> il s'arretèrent devant

une affiche de théâtre encadré dans un châssis de bois, recouvert <d'un> d'un grillage. Ils lirent avec attention<s>: ↓:Les:↓ Gesa ou l'histoire d'une maison de thé au Japon. Operette en 3 actes. Par: O. H. Musique: S. <Com> Lever de rideau à huit heures. fin:[sic!] 10 heures. Z. ne figurait pas sur l'affiche et il le regrettèrent. Seulement Sz. Les artistes leur étaient inconnus.

JEGYZETEK

RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE

A	az Athenaeum Kiadónál 1924-ben megjelent regénykiadás
ÁÓ	Kosztolányi Dezső, <i>Álom és ólom</i> , s. a. r. RÉZ Pál, Budapest, Szépirodalmi, 1969.
CsLev	<i>A Kosztolányi család levelezéséből</i> , s. a. r. DÉR Zoltán, Szabadka, Életjel, 1988.
E	<i>Ellenzék</i> – a regény folyóiratbeli közlése 1923. április 29.–július 11.
ÉAKK	Kosztolányi Dezső, <i>Édes Anna</i> , s. a. r. VERES András, Pozsony, Kalligram, 2010.
ÉP	Kosztolányi Dezső, <i>Az élet primadonnái</i> , Budapest, Palatinus, 1997.
f	a <i>Függelék</i> ben szereplő rektók sorszámaához rendelt megkülönböztető jelzés
<i>Füst</i>	Kosztolányi Dezső, <i>Füst</i> , s. a. r. RÉZ Pál, Budapest, Szépirodalmi, 1970.
GyG	Kosztolányi Dezső, <i>Gyémántgöröngyök</i> , Budapest, Magyar Könyvklub, 2001.
<i>Hattyú</i>	Kosztolányi Dezső, <i>Hattyú</i> , s. a. r. RÉZ Pál, Budapest, Szépirodalmi, 1972.
JKK	jelen kritikai kiadás
~ JKK	a <i>Keletkezéstörténet</i> ben jelölt szövegpárhuzamok jelzésére
KD	Kosztolányi Dezső
KDLN	Kosztolányi Dezső, <i>Levelek – Naplók</i> , s. a. r. RÉZ Pál, Budapest, Osiris, 1996.
LE	Kosztolányi Dezső, <i>A léggömb elrepül</i> , s. a. r. RÉZ Pál, Budapest, Szépirodalmi, 1981.

MNG	Magyar Nemzeti Galéria
MTAK	Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára
NKK	Kosztolányi Dezső, <i>Nero, a véres költő</i> , s. a. r. TAKÁCS László, Pozsony, Kalligram, 2011.
NyL	Kosztolányi Dezső, <i>Nyelv és lélek</i> , s. a. r. RÉZ Pál, Budapest, Szépirodalmi, 1971.
r	rektó
sz. n.	számozás nélkül
v	verzó

SZÖVEGFORRÁSOK ÉS TOVÁBBI KIADÁSOK

Kézirat

A kézirat lelőhelye, állapota

A *Pacsirta* című regény jelen kiadásban közölt kéziratát a növedéknapló tanúsága szerint Kosztolányi Ádám adta el az MTA Kézirattárának, Kosztolányi Dezső és felesége teljes hagyatékának részeként 1969-ben.¹ Ez az anyag meglehetősen töredékes, hiányzó részei – tekintettel arra, hogy azok nem lelhetők föl egyéb közgyűjteményben – megsemmisültek vagy egyelőre lappanganak. Nem ritka eset, hogy egy-egy kéziratlap nem a megfelelő helyéről, hanem a hagyatéki anyagban belül valamely más tételhez keveredve került elő. Ez a kézirattári rendezéskor csaknem elkerülhetetlen volt, hiszen föltételezhető, hogy bizonyos, a Kosztolányi család által nem rendezett kéziratlapokat az állományba vétel alkalmával csupán egy-egy jellemző szó alapján soroltak valamely műhöz. Aligha túlzás állítani, hogy egy-egy hosszabb fogalmazvány kézirat részletének azonosításához a teljes KD-életmű alapos ismeretére, annak élénk, azonnali mozgósítására lett volna szükség – az efféle kallódás tehát egyáltalán nem nevezhető meglepőnek. Mivel JKK készítésekor igyekeztem a lehető legkörültekintőbben tájékozódni a hagyatéki anyagban, föltételezhető, hogy a *Pacsirta* jelen szövegtörzse az összes olyan lapot vagy töredéket tartalmazza, amely az MTA Kézirattárában található. Ugyancsak fontos szerepet játszott

¹ SÁFRÁN Györgyi, *Kosztolányi Dezső hagyatéka. Kosztolányi Dezsőné Harmos Ilona hagyatéka. Hítel Dénes gyűjteménye* (Ms 4612 – Ms 4649), Budapest, MTAK, 1978, 23–24.

ebben, hogy a korábbi kritikai kiadások készítői, saját anyaguk beható ismerői, segítségemre voltak a regény kéziratok anyagának kiadásakor. A nem megfelelő helyre sorolt lapok közül azonban mindössze néhány *Pacsirta*-részlet került elő: a „Vegyes töredékek” elnevezésű tételből (Ms 4618/109–122) 2 darab, az *Aranysárkány* című regény anyagából pedig 8 darab töredék. (Ám a *Pacsirta* anyaga éppígy tartalmazott kéziratlapokat más KD-művekből: az *Édes Annából*, a *Nero, a véres költő*ből, illetve az *Aranysárkányból*.) Egy töredéket pedig Bíró-Balogh Tamás bocsátott rendelkezésünkre.

JKK készítése során a regény kéziratát igyekeztük a fejezeteknek megfelelően sorrendbe állítani; arról, hogy a Kézirattár milyen egymásutánban őrizte a regény anyagát, az 1984-ben készült mikrofilm ad egyértelmű fölvilágosítást.

A ragasztások jelentősége

Nem kivételes jelenség, hogy KD – más regényeinek ez ideig megjelent kritikai kiadásaiban (*Édes Anna*, *Nero, a véres költő*) ugyancsak bemutatott – ragasztásos-vágásos módszerrel alkotta meg kézírata végleges formáját. Figyelemre méltó, hogy a *Pacsirta* esetében másik regényéből származó beragasztás is található. A szövegközlőnek ilyen esetben alapos oka van azt föltételezni, hogy az nem valamiféle szerzői figyelmetlenség következménye, hanem annak a nyoma, hogy a kéziratokat esetleg a családtagok is megkísérelhették jól-rosszul helyreállítani. A csirizes ragasztás ugyanis igen könnyen elengedett, amin a legkevésbé sincs miért csodálkoznunk, ha számításba vesszük, hogy a kéziratgyűttes jelenlegi helyére kerülése előtt, 1923-tól, nem kevesebb mint negyvenhat év alatt tulajdonosaival együtt óhatatlanul is lakásról lakásra vándorolt, mi több, a történelmi események következtében – miként az az özvegy emlékirataiból is tudható² – más kéziratokkal együtt közel volt a teljes pusztuláshoz. Ezért is képzelhető el, hogy a téves

² KOSZTOLÁNYI Dezsőné, *Tüzes cipőben*, Budapest, Noran, 2004, 145, 184. Lásd még Devecseri Gábor visszaemlékezését: DEVECSERI Gábor, *Az élő Kosztolányi*, Budapest, Officina, [1945] (Officina Könyvtár, 80–81), 6–7.

helyre történő visszarakasztások olyan részleges helyreállítási szándék nyomait őrzik, melyek föltehetőleg az özvegytől, esetleg fiától származnak; kevéssé valószínű, hogy élete vége felé maga Kosztolányi kísérte volna meg újrarendezni a kéziratot. A *Pacsirtában* az egyik oldal tetejére így kerülhetett *Aranysárkány*-töredék, de ugyancsak ez lehet a magyarázata annak, hogy a kilencedik fejezethez nem az onnan eredetileg levált, hanem egy, a tizedik fejezetből származó részlet került.

A ragasztások a *Pacsirta* fennmaradt kéziratos anyagában igen csak gyakoriak, s ha lehet, még sűrűbben fordulnak elő, mint korábbi regénye, a *Nero, a véres költő* esetében. Igen valószínű az is, hogy abban az időben, amikor e föltételezett helyreállítások történtek, a beragasztott részek még többé-kevésbé a helyükön voltak. Jelen állapotában azonban a regénynek még gondosan számozott oldalairól is elmondható: azokat a legritkább esetben alkotja fizikailag egyetlen papírlap. Annyi mindenesetre kijelenthető, hogy a kézirat már a mikrofilmes rögzítés idején is darabjaiban volt. Csupán a nagyságrend érzékeltetése végett: a lapokra, illetve lapokhoz történő ragasztások esetében a fennmaradt kéziratos anyagban mindössze 14 darab ragasztás maradt a helyén, mintegy 96 darab laptöredék azonban levált a helyéről. S ha a csiriznyomok mentén lehullott hiányzó részeket figyelembe véve minden esetben egyetlen papírtöredéket föltételezünk csak – mely több bekezdésnyi kihagyott hely esetén nem törvényszerűen felel meg fizikailag egyetlen lapnak, hiszen KD nemritkán mondatnyi kivágatokat illesztett össze – további 46 darab olyan töredékkel számolhatunk még, melyek leváltak eredeti helyükről. A kézirat ilyen állapotának figyelembevételével bizonyos, különálló darabokat tulajdonképpen félrevezető s filológiai pontatlan is volna „fólió”-ként jelölni, hiszen egy-egy oldal – sok esetben papírszeletkéek mozaikjából történő – „összeállítása” valójában utólagos, végső soron pusztán szövegközlői munka eredménye.

Egyes beszúrássoknak, alsó vagy felső betűhurkoknak a fizikailag különálló lapok összeillesztésekor megfigyelhető folytonossága, s nem kevésszer a csirizfoltok alakja jelentett segítséget az utóbb

levált ragasztások helyének megleléséhez. S jóllehet a regény nyomtatott szövege nyújtotta a fő fogódzót, óvatosságra int a tény, hogy Kosztolányi számos esetben – s ilyen szempontból a nyomtatott szövegváltozatok eltérései a legbeszédesebbek – szavak, mondatok, bekezdések sorrendjét változtatta meg egy-egy javítás, újraírás alkalmával. A kézirat jelen közlése ezért a szöveg összerendezéséből adódó sajátos utólagosságát nem elfedni, hanem láthatóvá tenni igyekszik; más szóval: célja, hogy „eredeti” és „helyreállított” világosan elkülönüljön. Ezért jelen közlésben kétféle, különböző keretezéssel láttuk el azokat a papírdarabokat, melyek utóbb leváltak a helyükről, s azokat, melyek a helyükön maradtak. Emellett megkülönböztettük a nem beragasztott, hanem hozzátoldott, tehát a csaknem azonos nagyságú lapokból összeálló oldalakat. E lapok összetartozását értelemszerűen az összeillesztésüknél jeleztük a két főbb esetnek megfelelő valamelyik kerettel, minthogy köztük hasonlóképpen vannak olyanok, melyek leváltak a ragasztás mentén, de olyanok is, melyek a helyükön maradtak.

A kézirat lapjai

A *Pacsirtát* korábbi regényétől, a *Nero, a véres költőtől* eltérően KD nem különféle nyomtatványokra, netán egyéb módon azonosítható, vízjeles papírlapokra írta, hanem olyanokra, amelyek mindössze méretükben különböznek egymástól. A közel azonos – s meglehetősen rossz – minőségű, milliméternyi méretkülönbségű lapok mellett azonban használt egy szépia színű, durvább fölületű papírlapfajtát is, melyből a fönmaradt anyag egészében mindössze 13 darab található. Az egyik legteljesebben fönmaradt fejezet, a negyedik fejezet lapjainak mérete arra enged következtetni, hogy a használt papírlapok olyannyira nem voltak szabványméretűek, hogy tizedmilliméternyi eltéréseik alapján a regénynek csak ebben a részében nyolc, illetve további három típust lehetne ez alapján elkülöníteni. (Szélességüket tekintve: 181, 182, 183, 184, 187, 189, 190 és 193 mm-esek; továbbá az előbb említett, más minőségű papírlapok 212, 218 és 226 mm-esek). A rajtuk szereplő autográf

szövegek azonban sem az írásképet, sem az íróeszközt, sem folyamatosságukat tekintve nem engednek ennyiféle munkafázisra következtetni. Ezért a lapok ilyen jellegű azonosítását nem tartottuk a regényírás folyamatában jelentésesnek, a helyrajzi táblázatban nem jelöltük – már csak azért sem, mivel a vágások miatt sokszor lehetetlen a méretek következetes megadása. Különösen igaz ez akkor – jóllehet, néhány esetben történt csak ilyen –, ha KD a lapot keresztbe fordította, s úgy írt rá; ilyenkor nemcsak kettévágta, hanem függőlegesen is „méretre igazította” a papírlapot.

Mindössze annyit lehet több-kevesebb bizonyossággal megállapítani, hogy a beragasztott részek a kézirat nagy részében szemlátomást keskenyebbek, mint azok a lapok, amelyekre KD ráragasztotta őket, ezért is okunk lehet legalább két, részletesebb kidolgozási fázist föltételezni, melyek a jelen szövegközlés keretezései mentén láthatóan elkülönülnek: Kosztolányi föltehetőleg a valamivel keskenyebb, de ugyanolyan színű és minőségű lapokon kezdte kidolgozni regényét. Ezt később fölvergosta, s többnyire – a néhány milliméterrel – szélesebb lapokra, újonnan kidolgozott részek közé iktatva e korábbiakat, be-, illetve hozzáragasztások révén bővítette szövegét. (A lehetséges munkafázisokról bővebben lásd a *Lapszámozás* című részt.)

Van olyan fejezet, melyben az így kivágott bekezdések mellett piros ceruzával húzott vonal, illetve keretezés is látható. Igen valószínű, hogy így jelölte a korábbi fogalmazványban azokat a részeket, melyeket a későbbiekben fölhasználni szándékozott, illetve változatlanul beemelhetőnek ítélt az azt követő kidolgozáshoz. Nem egy esetben előfordul azonban az is, hogy KD bizonyos részeket inkább újra leírt, valószínűleg azért, mert az eredeti zavaróan sok javítást tartalmazott már, esetleg további változtatásokat is szükségesnek ítélt.

A kézirat státusa

Mindezek alapján joggal vetődik föl a kérdés: mi e fennmaradt, s itt közölt kézirategyüttes státusa. Amíg ugyanis az *Édes Anna* vagy a *Nero, a véres költő* estében nagyjából egységesnek mondható

kéziratról van szó, melyről gépirat készült, s a későbbi közlések alapjául szolgált (melynek bizonyos részeit később KD olykor a kéziratlapok közé iktatta), addig a *Pacsirta* fönmaradt anyagáról ezt aligha lehetne elmondani. Nem találhatóak szedőnek szánt megjegyzések, ahogy más kezétől származó jelölések sem a szövegben, s gépiratos részlet még csak rövidebb szövegkivágot formájában sem fordul elő. Az csaknem nyilvánvaló, hogy ez a jól-rosszul olvasható, javításokkal teli autográf szöveg aligha lehetett több, mint egy viszonylag végleges, de mégiscsak piszkozat szintű változat az író számára. Igen valószínű azonban, hogy az itt közölt fogalmazvány bizonyos részei a folyóiratoknak (*Ellenzék, Nyugat*) küldött gépirat előzményei lehettek. Ezt a föltevést látszanak megerősíteni az *Édes Anna* kéziratához hasonló, sokszor redundáns bekezdéjelölések, illetve bizonyos megerősítések is, így a betűk, szótagok, szavak utólagos és ismételt átrajzolásai, melyek a visszaolvasást segíthették a gépírókisasszony, vagy a fölolvast – azaz diktált – a szerző számára. (További következtetésekről a következő fejezetben, a nyomtatásbeli közlések és a kézirat különbségeinek részletezésekor szólunk.)

Párhuzamos szövegváltozatok

A *Pacsirta* fönmaradt kézírata továbbá nem csupán véglegesnek ítélni tiszttáratokat, hanem elővázlatokat, korábbi fogalmazástörödékeket is tartalmaz. Olyanokat, melyeket a szerző áthúzott, s így egyértelműen törölt (még akkor is, ha nem semmisítette meg a lapokat), ám olyanokat is, melyeket ugyan nem húzott át, más változatban mégis megtalálhatóak a regény kézíratos anyagában. E számos egymásmelletti séget bizonyos verzókon kidolgozott beszúrások, illetőleg olyan rektók eredményezik, melyek a föltételezett korábbi fogalmazvány részét képezhették, az író azonban valamiért mégis anélkül fogalmazta újra őket, hogy a korábbi változatot egyértelműen törölte volna.

A fönmaradt anyag igen sok, mintegy 55 lapjának hátoldalán található olyan beszúrás, melynek KD megfelelő jel segítségével

egyértelműsítette célszövegbeli helyét. A verzókon való ilyen kidolgozások azonban nem kevés esetben azért eredményeznek párhuzamos szövegrészeket, mert a jel megismétlése helyett KD gyakorta apróbb változtatással újra leírta a beiktatandó szöveget.

Az ilyen egymásmellettségek kétségtelenül nehéz döntés elé állítják a szövegközlőt. Hiszen ha megállapítható, hogy a *Pacsirta* keletkezése két nagyobb munkafázisra bontható – ami azt jelenti, hogy a korábban elkészült részleteket a későbbi, úgyszólván „bővítő” átdolgozáskor fölhasználta –, akkor a kézirat hiányai és állapota ismeretében szinte lehetetlen eldönteni, hogy a különálló, számozás nélküli papírkivágatok esetében korábbi töredékekről van-e szó, melyeknek újraírt változata kallódott el, vagy olyan részletekről, melyeket KD beillesztett a későbbi szövegbe, s mindössze az a számozott lap hiányzik, melyre vagy melyhez a regény későbbi bővítésekor e részletet ragasztotta. Mindezeket a kétségeket a kézirat alább következő vizsgálati szempontjai is legföljebb ha árnyalni képesek.

Lapszámozás

A regény kéziratának autográf lapszámozása az 1-es számmal kezdődik, és a 126-ossal fejeződik be. A hiányzó befejezés terjedelméből arra lehet következtetni, hogy az utolsó oldalak, a 127-es és 128-as lapok veszttek el.

A regény lapszámozása természetesen korántsem mentes a szerzői javításoktól, ami a kézirat imént említett bővítésének és átszerkesztésének hatóköréről, ha lehet, mindennél pontosabb fölvilágosítást adhat. A *Pacsirta* kéziratát KD szemléltomást háromféle módon alakította a későbbi átdolgozás során:

- a) egyes részeit kisebb javításokkal, átszámozva illesztette be a bővebb, végleges kéziratba,
- b) lapjait fölvágtá, majd egy új számozott lapra vagy laphoz ragasztotta,
- c) elvetette s helyette teljesen új szöveget alkotott.

KD az új lapok beiktatását a már előzőleg megszámozott fogalmazványba betűjeles indexálással vagy átszámozással oldotta meg. Az előbbi nyilvánvalóan a kisebb, míg az utóbbit a nagyobb hatókörű bővítés esetén alkalmazta. A 113/a jelű oldal esetében csaknem egyértelmű, hogy KD az eredetileg 113-as lapot szerkesztette újra, s míg az eredeti lapszámozást egy /a-val egészítette ki, az új oldal 113/b jelzést kapott. A regény kéziratának első harmadában ugyanakkor azt tapasztalhatjuk, hogy KD jelentősen kiegészítette az első fogalmazás szövegét. Az eredetileg 25., 26. és 28. oldalt átszámozta 37-esre, 38/b-re, illetve 40-esre, de betoldott egy 38/a jelű, ceruzás bővítést tartalmazó lapot is, vagyis több mint tízoldalnyi új szöveget illesztett be a regénybe. Az eredetileg 29-es lapszámú oldalt pedig fölívagta, s föltehetően fölragasztva a 39-es lapra, új oldalt hozott létre.

A lapszámozás javításai egyszersmind azt is jól mutatják, hogy KD nemcsak bővítést hajtott végre, de a regény korábbi szövegének átdolgozásakor szerkezeti módosításokhoz is folyamodott, így például egész lapnyi szövegrészek helyét is megváltoztatta. Ennek jellemző példája a nyolcadik fejezetben található. KD egyfelől bővítette a szöveget, hiszen az eredetileg 62-es és 63-as lapok új számot kaptak (68-ast, illetve 69-est), a törlésből ugyanakkor az is egyértelmű, hogy az eredetileg 68-as számú lap került a 62-es elé.

Azt, hogy az ily módon föltételezett „őskézirat” milyen terjedelmű volt, nem lehet pontosan megállapítani; az utolsó lapok számozása ugyanis a 113-as után már nem tartalmaz korábbi, törölt számot, az utolsó átjavított lapszám a 104-es, amelyet KD 112-esre írt át. A kézirat utolsó szakaszában is található ugyan /a, illetve /b jelű lap (például 121/a), itt azonban nem világos, hogy a 121-es lap még az első fogalmazványhoz tartozott-e, vagy a már kibővített kézirathoz. Annyit mindenképpen el lehet mondani, hogy a korábbi fogalmazvány terjedelmét tekintve legalább 104 (talán teljes) kéziratoldal hosszúságú volt, s a föntieket számításba véve talán megkockáztatható a kijelentés, miszerint a kézirat végső formájában mintegy másfél-kétszer terjedelmesebb volt a korábbi változatnál.

A kritikai kiadásban már megjelent regényekkel összevetve a *Pacsirta* kézirata hiányosabb, mint a *Nero, a véres költőé*, de kevésbé hiányos az *Édes Annánál*. Jelentősebb hiány a tizedik fejezetben mutatkozik, ahol a 98-tól 103-ig terjedő lapok hiányoznak. (További teljes laphiányok: 47, 50, 51–54, 63, 71, 94, 107, [127–128].) Mindezt a szövegterjedelemmel érzékeltetve: a *Pacsirta* kézirátának körülbelül 15%-a veszett el vagy lappang.

Íróeszközök

A szöveg keletkezésének pontosabb időbeli rekonstruálásához az íróeszközök használatára sem támaszkodhatunk, vizsgálatukkal óvatos következtetéseknél nem juthatunk tovább. Megállapítható ugyan, hogy a zöld tintás kidolgozás a regény kézirátának alapréttegét képezi, ebben az esetben azonban sokszor az sem nyújt biztos fogódzót, ha az adott rész esetleg ceruzával készült. KD ugyanis nemegyszer – s miként azt az eddigi kiadások is igazolják, nem csak *Pacsirta* című regénye esetében – tintával följavította a ceruzával már egyszer kiegészített, illetve javítgatott szöveghelyeket, valamint a ceruzával írott hosszabb részeket. Nyilvánvalóan azért járt el így, hogy javításai szembeötlőek legyenek. Igaz ez akkor is, ha az egységes, minden kiigazítás nélküli s ceruzával írott darabok föltehetőleg tisztázatok vagy utólagos betoldások, amelyek egyértelműen az írás későbbi fázisához tartozónak mutatkoznak. Léteznek azonban olyan tollal kidolgozott részek is, melyek egyértelműen a későbbi bővítés fázisában keletkeztek. Ezt egyrészt az oldalszámozás mutatja, hiszen ha megnézzük a javított, illetve betűjellel bővített autográf sorszámozásokat, éppúgy találunk közöttük tintával írott, mint ceruzás változatot. Másrészt érdekes és tanulságos végigkövetni a keletkezéstörténethez ugyan már szorosabban tartozó, de a munkafázisok elkülönítésének tekintetében nem kevésbé árulkodó jelenséget: tudniillik hogy bizonyos személy- és helynevek változatai hogyan mutatkoznak meg a fennmaradt kéziratgyűttesben.

A személy- és helynevek változatai

Az alábbi táblázat összefoglalja, hogyan változtatta KD a regény átdolgozása során a helyszínt, illetve bizonyos személyek nevét.³

Nevek	Előfordulások
Sárvár : Sárszeg	Sárvár: VII/148 [<i>nem törölt!</i>]; VII/157v [<i>függelékben</i>]; f4; f7. Sárvár → Sárszeg: I/2; I–II/10; II/12, 16; IV/60, 71v [<i>függelékben</i>], 78, 79; V/100, 126; VI/132, 134, 139; VII/144, 147, 149, 150, 151; VII–VIII/160; VIII/165, 173; IX/181, 188, 197, 205, 224 [<i>beragasztáson</i>] 212, 214; XI/245, 246; XII/269, 270, 273. Sárszeg: IV/59, 61, 63, 76, 85; V/99, 129; VI/135; XII/270.
Szunyog : Szunyogh	Szunyog: IV/76, 77; V/114; VII/146, XI/248; XI/249, 250, 255; XI–XII/261. Szunyogh → Szunyog [!]: III/43; XI/251. Szunyogh: VII/159; IX/207.
Szolvay : Szolyvay	Szolvay: VI/137; VII/151; IX/194. Szolyvay: IV/79; V/115, 128; VI/140; VII/159; IX/194; XI/248.
Kiss : Vajkay	Kiss → Vajkay: IV/79, 81; V/111, 124; X/236.
Takáts Imre : Zányi Imre	Takáts → Zányi: IV/79.
Kárász István : Kárász János	István → János: IX/205, 218. János: IX/188.

³ A táblázatban római számmal a fejezet, arab számmal pedig az adott lap topográfiai sorszáma szerepel.

Kétségtelenül a kézirat legfigyelemreméltóbb, s a regény keletkezése szempontjából leginformatívabbnak ítéltető sajátossága, hogy a Sárvár-Sárszeg csere csaknem az egész regényen végigvonul. Igen valószínű tehát, hogy egy többé-kevésbé „teljes”, sárvári helyszínen játszódó regényváltozat megírása után döntött úgy KD, hogy megváltoztatja a helységnevet. (Mindebből természetesen nem következik törvényszerűen, hogy folyamatosan és mai sorrendjüknek megfelelően dolgozta ki a különböző fejezeteket. Erre jó példaként szolgál a következő: Vajkayék családnevének korábbi „Kiss” változata a negyedik fejezetben éppúgy előfordul, mint a tizedikben, ám a kisszámú előfordulás, a kézirat hiányossága, valamint a munkafolyamat bajos visszakövethetősége miatt ez mindössze keletkezéstörténeti érdekesség marad, a kézirat rétegeire vonatkozóan azonban aligha adhat az előbbihez hasonló, biztos fogódzót.) Sárvár Sárszeggé alakítása tehát nagyjából megegyezik azzal a fázissal, melyben KD az egész regényt újragondolta és -rendezte, majd fölvgadosta, illetve újraírta. Így kellő biztonsággal föltételezhetjük, hogy a helységnevet javító íróeszköz is a második, főbb fázishoz tartozik. Itt azonban ismét fölmerül az íróeszközök váltakozása: ugyan a Sárvárról Sárszegre történő javítások legtöbbje ceruzával történt, ám vannak zöld tintával írott, s ugyanezen íróeszközzel korrigált esetek is (I/2; I-II/10; II/12; XII/269), melyek vagy tévesztésről s azonnali javításról, vagy utólagos, de ugyancsak tintával történő javítási fázisról tanúskodnak.

A szövegközlő „nehéz helyzete” tehát legfőképpen abban mutatkozik meg, hogy el kell döntenie: bizonyos – s hangsúlyozottan: – számozás *nélküli*, s a hiányok miatt sehová nem illeszkedő, illetve illeszthető töredékek vajon a korábbi munkafázisban keletkezett, de újraírt, vagy egy korábbi, de a későbbiekben változatlanul fölhasznált szövegváltozat részei-e. Ha pedig sem az íróeszköz, sem bizonyos tartalmi változtatások nem szolgálnak szilárd időbeli támasztékul, fölmerül a kérdés, közölhető-e egyáltalán folyamatosan az így rendelkezésre álló kéziratkorpusz.

JKK a föntieket mérlegelve olyan szöveget ad közre, melyben a kérdéses töredékek is a kézirat folyamatos szövegében jelennek meg; mindössze azokat a részleteket közli függelékben, melyeket KD egyértelműen áthúzott, vagy amelyeknek a végleges regényszöveghez közelebbi változata is föllelhető volt a kézíratos anyagban. Továbbá egyetlen olyan

töredéket, mely esetében az adott számozatlan oldalon szereplő egyetlen mondat, s az ugyanezen lapon található beragasztott bekezdés szövegbeli sorrendje (bár nem eredményezne olyasféle értelmetlenséget, mint a két, már említett s nyilvánvalóan helytelen beragasztás) olyannyira eltér a későbbi, párhuzamosan közölt főszövegben, s a korábbi változatokban elfoglalttól, hogy a zökkenőmentes beillesztés lehetetlensége miatt jobbnak ítéltük mellőzni a folyamatos kéziratközlésből. (Lásd a *Függelék* kilencedik fejezethez tartozó részét.)

Jelen esetben tehát – az NKK-hoz hasonlóan – talán szerencsésebb a kéziratot nem egységes szövegtörzshoz, hanem sokkal inkább olyan KD-tól származó autográf szövegrészek együttesének tekinteni, amelyek teljesen vagy részben előzményei a *Pacsirta* című regény (nyomtatott) szövegének.

Gyorsírási jegyzetek

A *Pacsirta* fennmaradt kéziratában szereplő gyorsírási részek száma csekélynek mondható. Mindössze tíz lapon található ilyen jegyzet, melyek közül két esetben rejtett, az összes többi esetben verzióval található beszúrásról, vagy korábbi kidolgozásról van szó. Ezek közül csupán egyetlen íródott tintával. Terjedelmüket tekintve a jelek többnyire félmondatokat, esetenként rövidebb bekezdéseket rejtnek. Érdekesebbnek mondható az a szövegrész, melyben Vajkay Ákos levéltárosi munkájáról olvashatunk – arról, mennyire jól ismerte s milyen szenvedélyesen böngészte a különféle régi iratokat. Az itt fölvezetett latin–magyar szakszavak felsorolásszerű gyűjteménye jegyzetként megtalálható egy korábbi verzióban, ahol is KD a latin kifejezéseket kiírta, mindössze a jelzők szerepelnek gyorsírással, így a „címeres”, az „osztályos”, illetve a „káptalani”. Itt tehát a kétféle írás keveredése figyelhető meg.

A gyorsírási szövegrészekről általánosságban megállapítható, hogy bár az íráskép a kéziratban sok helyütt igen kapkodó, nem egy esetben olvashatatlanul igyekvő külalakot eredményez, KD mégis kevés esetben folyamodott ehhez a jegyzetelési formához. Lehetséges persze, hogy a szerző esetleg több olyan korábbi jegyzetet elhagyott a korábbi változatból, melyeken gyorsírási részek még gyakrabban

szerepeltek, ám nem kizárt – mint azt a viszonylag folyamatos korábbi réteg is mutatja –, hogy a *Pacsirta* című regény terve, midőn papírra vetette, már jórészt az író fejében volt.

A kézirat topográfiája

A Kézirattár Manuscriptum-számain nem tartottuk iránymutatónak, mert azok kevésbé bizonyultak hasznosíthatónak a hiányok s az olykor rosszul azonosított fejezetek miatt. Ezért, bár előfordulási helyüket jelezzük, nem közöljük külön oszlopban.

A beragasztott, ám utólag levált, s a szövegközlés során helyükre állított részeket mind [+] jellel jelöltük. Attól függően pedig, hogy egy adott lapra vagy egy adott laphoz csatlakoztak, „beragasztás”-t, illetve „hozzátoldás”-t különböztetünk meg. Továbbá az olyan beszúrákat, melyek nem verzón, hanem külön lapon szerepelnek, értelemszerűen a következőképpen jelöljük: „beszúrás, külön lapon”.

Továbbá bizonyos autográf oldalak, mint azt a kézirat leírása mutatja, szépia színű s durvább fölületű papírra készültek; ezekre az alábbi táblázatban a „szépia” szó figyelmeztet.

A „Jellemzés” mező a következőket veszi sorra:

1. a helyreállított rész státusa (beragasztás/hozzátoldás)
2. a lap állapota (teljes lap/n db lapból összeragasztva/n db beragasztással/levágva/szakadás/sérülés)
3. esetleges levált, hiányzó részek (elhelyezkedése/száma)
4. kéziratári Ms-szám (amennyiben van)
5. n db beszúrás egyéb rektóhoz/levált, hiányzó részhez
6. verzó: n db beszúrás (n db függelékben)

Autográf számozás	Fejezet	Kezdő- és zárósorok	Jellemzés	Sor- szám
1	I	Kezdő: <u>Első fejezet,</u> (<u>melyben az olvasó</u> <u>megismerkedik</u> Záró: <u>körülményes</u> <u>pusztai kirándulás-</u> <u>ról is.</u>)	alul levágva; 3 db beszúrás [2r]-hoz	1
[+]	I	Kezdő: [b] Az ebédlő<ben, a> _c <török><kereveten> _c Záró: az ebédlőben <...> [b] _c <E> _c	hozzátoldás; fölül és alul levágva; 1 db beszúrás [3r]-hoz	2
[+]	I	Kezdő: <gy> _c ↓:- Valami: ↓ vedlett, barna<-vászon> Záró: Ott állott már útrakészen,	hozzátoldás; alul levágva; alul levált, hiányzó rész	3
2	I	Kezdő: ↓:Tarkövön, a <↓: nem nagy: ↓> _c <pár> _c <↑: száz: ↑> _c Záró: <m> Még ebédel- ni sem tudtak rendesen,	teljes; Ms 4614/1-es jelzettel; 1 db beszúrás [5r]-hoz	4
[+]	I	Kezdő: elhatározták, hogy <végre> megláto- gatják őket. Záró: <<I>indulnia kel- lett.> Indulnia kellett.> _c	beragasztás; fölül és alul levágva	5
3	I	Kezdő: mert <min- dig> ↓:folyton:↓ eszük- be jutott Záró: targoncára he- lyezte, toltá, kifelé, az állomásra.	alul levágva	6

Autográf számozás	Fejezet	Kezdő- és záróorok	Jellemzés	Sor- szám
[+]	I	Kezdő: Az öregek ziháltak a <z erőfeszítéstől.> _c Záró: A hosszú házasélet testvérekké tette őket.	hozzátoldás; fölül és alul levágva; 2 db beszúrás [8r]-hoz	7
[+]	I	Kezdő: Apa megnézte zsebóráját Záró: szóltak, egyszerre: – Pacsirta.	hozzátoldás; fölül és alul levágva; 1 db beszúrás [9r]-hoz	8
[+]	I	Kezdő: Egy leány ült a <padon><↓:nádfontos széken:↓> _c Záró: – Pacsirta. ↓:És mégerősebben: :↓ Pacsirta.	hozzátoldás; fölül és alul levágva	9
4	I–II	Kezdő: <Pacsirta> ↓:A leány:↓ a veranda felé nézett, Záró: némán ballagott. Nézte leányát<.> _c	alul levágva; középtűt levált, hiányzó rész; Ms 4614/2-es jelzettel; 2 db beszúrás levált, hiányzó részhez; verzó: 3 db beszúrás: 2 db függelékben	10
[+]	I–II	Kezdő: <↓:.... ..:↓> _c <nagy figyelemmel.> _{tc} Záró: fényt szítált arcá[levágva: ...] ↓:ra:↓	beragasztás; fölül és alul levágva	11
5	II	Kezdő: [b] Pacsirta jóleány volt, nagyon jó leány Záró: kelljen lépegetni [b] Itt volt	alul levágva; 1 db beragasztással; Ms 4614/1-jelzettel [!]; verzó: 1 db beszúrás	12

Autográf számozás	Fejezet	Kezdő- és zárósorok	Jellemzés	Sor- szám
[+]	II	Kezdő: a Városháza, ↓:itt volt:↓ Záró: köszönt Vajkayéknak:	beszúrás, külön lapon; föül letépve, alul levágva[?]	13
6	II	Kezdő: [b] Ákos keveset járt benn a városban, Záró: <természe- tesen sírtak> _c ↑:de könnyeztek: ↑.	teljes; 2 db beragasztással; alul levált, hiányzó rész	14
[+]	II	Kezdő: [b] _c A Szechenyi kávéház terraszán Záró: <onkinz> _c gondolatainak	beszúrás, külön lapon; föül és alul letépve	15
7	II	Kezdő: A sár<vári- ak> _c ↓:szegiek:↓, a bámész, Záró: régen megszok- ták, hogy Vajkayék	alul levágva	16
[+]	II	Kezdő: Otthon elég de- rülten éldegéltek Záró: , még nevettek is. De	hozzátoldás; föül levágva	17
[+]	II	Kezdő: nyilvános he- lyeken <gyakran> _c sír<n>tak. Záró: <pedig> majd- nem keresték.	beragasztás; föül és alul levágva	18
[+]	II	Kezdő: hogyha valami ügy kínálkozott, Záró: <mind a hár- man> _c : mindaketten: .	beragasztás; föül és alul levágva	19

Autográf számozás	Fejezet	Kezdő- és zárósorok	Jellemzés	Sor- szám
[+]	II	Kezdő: [b] Pacsirta, <hogy> _c ↓:miután:↓ a fülkében Záró: ↓:, mintegy le- zárva a beszédet:↓	hozzátoldás; teljes	20
[+]	II	Kezdő: – Meg ne fázz – szólt <az> _c anyja Záró: ↓:Ne egyél:↓ uborkasalátát :se: <...>	beragasztás; fölül és alul levágva	21
[sz. n.]	II	Kezdő: A lány kihajolt az ablakból. Záró: Szédült körötte minden	fölül levágva; fölül levált, hiányzó rész	22
[+]	II	Kezdő: [b] Pacsirta is olyan volt, mint apja. Záró: <a földre ej> elej- tette a fájdalmát.	hozzátoldás; fölül levágva	23
[+]	II	Kezdő: Csak <élete> él- te az életét, Záró: ugyanaz ma- rad<, >. <m>Melle>	beragasztás; fölül és alul levágva	24
9	II	Kezdő: Szemét elfutot- ták a könnyek. Záró: <mély fájd- lom> _c ↑:gyötrelem:↑ képében	teljes	25
10	II	Kezdő: [b] <Utítársaival <s>nem törődött.> _{tc} Záró: Pacsirta fejbólin- tással köszönt	teljes; 2 db beragasztással; fölül levált, hiányzó rész; verző: 2 db beszúrás	26

Autográf számozás	Fejezet	Kezdő- és zárósorok	Jellemzés	Sor- szám
:11:	II–III	Kezdő: [b] Tarkónél segítette leadni holmiját. Záró: elképzelni, hogy ↓:most:↓ <nem> megy haza velük.	fölül levágva; Ms 4614/3-as jelzettel; 1 db beszúrás [29r]-hoz; verzó: 5 db beszúrás: függelékben	27
[+]	III	Kezdő: és felesége szü- letett kecfálvi Bozsó Antónia Záró: ragaszkodtak, hol utoljára látták.	beragasztás alul levágva	28
[+]	III	Kezdő: [b] Aki elutazik, az <el>↓:tova:↓tünik, Záró: akár azokat, kik meghaltak.	beragasztás fölül és alul levágva	29
[+]	III	Kezdő: [b] Ilyenféle gondolatok gyötörhet- ték a két öreget. Záró: váratlanul- gyorsan behantolt sírdombot.	beragasztás fölül és alul levágva	30
[+]	III	Kezdő: [b] Már is érez- ték a magányt <,>. Záró: melyet a vonat ha- gyott maga után.	beragasztás fölül és alul levágva	31
12 :a:	III	Kezdő: Egy vékonyka vasúti tiszt közeledett <feléjük>, Záró: Erre egyszerre el- maradt ↓:tőlük:↓	alul levágva; 1 db beragasztással	32

Autográf számozás	Fejezet	Kezdő- és zárósorok	Jellemzés	Sor- szám
[+]	III	Kezdő: [b] <Cifra Géza> <m>Más társaságba került. Záró: följelenteni, kitörni a <nyakát> _c ↓:nyakát.:↓	alul levágva	33
12/b	III	Kezdő: [b] _c Cifra Géza nem volt ennyire irigy, Záró: Nevét <sohasem> <nem> ↑:sohasem:↑ ejtették ki.	teljes; 1 db beragasztással	34
[+]	III	Kezdő: fiatalemberekről ábrándoztak, kik vasalatlan Záró: nyomott homlokukat kinosan ráncolják,	hozzátoldás; fölül és alul levágva; fölül és alul levált, hiányzó rész	35
[sz. n.]	III	Kezdő: Mihelyt kisé értelmesebb emberek közé Záró: sokat beszél, vagy sokat hallgat	alul levágva; fölül levált, hiányzó rész	36
[+]	III	Kezdő: , félt, hogy sokat <eszik>_c vagy keveset eszik Záró: Most se tudta, mit tegyen	hozzátoldás fölül és alul letépve	37
13	III	Kezdő: <Fogalma sem lehetett,> _c <↓:[...] aztán:↓> _c Záró: A két öreg kifelé indult. <[félíg levágva: ...]> _{ic}	teljes; 2 db beragasztással verző: 3 db beszúrás: függelékben	38

Autográf számozás	Fejezet	Kezdő- és zárósorok	Jellemzés	Sor- szám
[+]	III	Kezdő: [b] _c Legjobban szeretett volna eltűnni<.>, Záró: amit föltett. [b] _c <Mégis> _c <o>Odament.	beragasztás fölül és alul levágva	39
14	III	Kezdő: Hosszú délután volt előttük és mint-hogy nem Záró: óhajtották <egészen bizonyosan> megismerni.	teljes; alul levált, hiányzó rész verzó: 2 db beszúrás	40
[:15:]	III	Kezdő: [b] Fiatalkorában kenyérkeresetből üzte Záró: nem <is> _c bántotta soha. <Öt> Nem:	két lap, összeragasztva; verzó: 4 db beszúrás: függelékben	41
</17> [:16:]	III	Kezdő: <csak> lévén hiú emberek <,> _c öt csak Záró: levegőben <,>. <ü>Ült itten és a jövőre gondolt.	teljes; alul levált, hiányzó rész; verzó: 2 db beszúrás	42
17	III	Kezdő: [b] _c De a jövőből csak annyi látszott bizonyosnak, Záró: vánszorogtak, a Petőfi-utcába [levágva: <... >]	alul levágva; verzó: 2 db beszúrás: függelékben	43
[+]	III	Kezdő: , melynél már elfogyott az aszfalt s két oldalt Záró: a léghuzam ellen, azt most is a kapcsolokra akasztotta.	hozzátoldás; két lap, összeragasztva; felső lap verzóján: 1 db beszúrás: függelékben	44

Autográf számozás	Fejezet	Kezdő- és zárósorok	Jellemzés	Sor- szám
18	III	Kezdő: Kongó <szobák> ↓:lakás<ba>:↓ fogadtá<k> _c Záró: beszélt, többet érzett, gondolkozott.	alul levágva	45
[+]	III	Kezdő: De minthogy az asszony még mindig könnyezett, Záró: meggyőződés nélkül és bement az ebédlőbe.	hozzátoldás alul letépve	46
[+]	III	Kezdő: Itt <Az>az asztal a délutáni, fényes Záró: Minden ott-hagyta nyomát.> _c	hozzátoldás fölül és alul levágva verzó: 1 db beszúrás – függelékben	47
[sz. n.]	III	Kezdő: <Felesége> _c ↓:Anyá:↓ a leányszobában rakosgatott. Záró: az első magyar minisztérium s Batthyány,	teljes verzó: 1db beszúrás	48
19	III	Kezdő: <ki> kopasz fejével <állt ott>, ↓:ki:↓ térdre ereszkedett, Záró: Most nem mentek el. [b] _c Többször <meg>	teljes verzó: 2 db beszúrás: függelékben [f1r]-hoz	49
[+]	III	Kezdő: Leültek a padra, melyen Pacsirta horgolni szokott, Záró: – Valaki – mondta az anya félénken – valami szeren-	beragasztás; fölül levágva; 1 db beszúrás [51r]-hoz	50

Autográf számozás	Fejezet	Kezdő- és zárósorok	Jellemzés	Sor- szám
[+]	III	Kezdő: cséje – tet- te hozzá <rögtön[?]> ↓:bátran:↓ Záró: Szótlatlanul üldö- géltek <egy d>	beragasztás fölül és alul levágva	51
[+]	III	Kezdő: <arabig>. [b] _c <<Az apa kivette> _c ↓:Ákos a:↓> _c Záró: felett ↓:az apa:↓ – most érkezett meg.	beragasztás fölül és alul levágva	52
20	III	Kezdő: körüljárták a kertet, egymás mellett, Záró: a fáradtságtól, azonnal elnyomta az álom.	alul levágva	53
[+]	III	Kezdő: [b] Pacsir- ta megígérte, hogy mihelyt Záró: [b] Lassan bealkonyodott.	beragasztás fölül és alul levágva	54
[sz. n.]	III	Kezdő: Álmában ismét a Széchenyi utcán ment Záró: mindent tu- dott már és rá se nézett Ákosra <,>.	teljes	55
21	III	Kezdő: csak a cinkosok közönyével mutatott Záró: mezítlén mellén, <holtan> holtan.	alul levágva	56

Autográf számozás	Fejezet	Kezdő- és zárósorok	Jellemzés	Sor- szám
[+]	III	Kezdő: [b] _c Az asz- szony <várta a sürgöny hordót,> _{tc} Záró: [b] Ideje is volt, mert már elmúlt éjfél.	hozzátoldás fölül levágva verzó: 2 db beszúrá: 1 db függelékben	57
[+]	III	Kezdő: – Itt <a sür- göny> ↓:van:↓ – kiáltotta, Záró: – Szerencsésen megérkeztem – olvas- ta ő is.	beragasztás; fölül és alul levágva	58
22	IV	Kezdő: <u>Negyedik</u> <u>fejezet</u> , Záró: noha még nem reggelizett, rumos	teljes	59
<u>23/a</u>	IV	Kezdő: feketét rendelt és egymásután gyújtott Záró: barátja és ismerő- se, ki mindig,	teljes; verzó: 1 db beszúrá	60
<u>23/b</u>	IV	Kezdő: mindenütt jelen v<an> olt . Záró: egészségtelen, ső- tétes műhelyéből.	teljes; 2 db beszúrá [62r]-hoz	61
[+]	IV	Kezdő: <egyik> [b] _c <<e>Egyéb- kor> <↓:Azelőtt:↓> _c Záró: gyomruk <, mely> korogni kezdett	beragasztás; fölül és alul levágva; verzó: 2 db beszúrá (eredetileg leragasztva): függelékben	62

Autográf számozás	Fejezet	Kezdő- és zárósorok	Jellemzés	Sor- szám
<u>24/a</u>	IV	Kezdő: cselédet. [b] _c Mi- óta hat évvel Záró: még legtűrhetőbb a koszt.	teljes; fölül levált, hiányzó rész; 1 db beszúrás levált, hiányzó részhez és 1 db beszúrás [65r]-hoz	63
[+]	IV	Kezdő: – Nagyon éhes vagyok Záró: Vajkayék nem tartottak	beragasztás; fölül és alul levágva	64
[+]	IV	Kezdő: <M>- megitt<ák>a a teát. Záró: az ebédre gondoltak.	beragasztás; fölül és alul levágva	65
<u>2<3>4/b</u>	IV	Kezdő: Ó, az ottani levesek, Záró: is gyakran kifej- tették ezt.	teljes	66
[+]	IV	Kezdő: ↓:[b] _c :↓ Mind- hármuknak <igen> lesújtó Záró: fordulnak elő <az> ilyen konyhák	beragasztás; fölül és alul levágva; szépia	67
[+]	IV	Kezdő: :[b] _c : [levágva: <↓:.... ↓>] Most erőszakot Záró: ↑:fonott:↑ kosár- kában <pedig>	beragasztás; fölül levágva; szépia	68
<17> <u>25</u>	IV	Kezdő: <<A pálma mel- lett, a patkó Záró: éttermé- be<n> <vannak> _{ic} ↓:csöppentek:↓	alul levágva	69

Autográf számozás	Fejezet	Kezdő- és zárósorok	Jellemzés	Sor- szám
[+]	IV	Kezdő: frissen sült ropogós császárszemlék Záró: Egészen mind-egy:↓ Akármit.	beragasztás; alul levágva; szépia	70
[+]	IV	Kezdő: [b] _c Szemben ve- lünk <azonban> _c Záró: zsemlyedarab- kákkal mártogatta ki.	teljes; 1 db beszúrást [72r]-hoz; verzó: 4 db beszúrást: függelékben	71
[+]	IV	Kezdő: Az asszony el- küldte a pincért Záró: gyakran <ettek> ↓:készítettek;↓	hozzátoldás; fölül levágva	72
<u>26.</u>	IV	Kezdő: majd máglyara- kást. <Eleg> Ákos Záró: A délceg fiúk sós kiflit	teljes	73
[+]	IV	Kezdő: ropogtattak egészséges, fehér Záró: lilaszínűvé vált, mintha festené.	hozzátoldás; fölül és alul levágva; verzó: 1 db beszúrást (eredetileg leragasztva): függelékben	74
[+]	IV	Kezdő: a házi orvosu- kat, egy rövidlátó, Záró: s rejtély, mikor rendelt,	beszúrást, külön lapon; fölül letépve	75
[:27/a:]	IV	Kezdő: De itt volt a vá- ros színejava. [:is.:] Záró: Vastag felöltőjé- ben, feltűrt:	teljes; verzó: 4 db beszúrást	76

Autográf számozás	Fejezet	Kezdő- és zárósorok	Jellemzés	Sor- szám
2<8>7/b	IV	Kezdő: gallérral[?] ült < a vendéglőben és > _c Záró: Vajkayék már in- dulóban voltak,	fölül letépve, alul levágva	77
[+]	IV	Kezdő: mikor belépett Környey Bálint, Záró: – Szervusz, szervusz.	hozzátoldás; fölül levágva; középuított levált, hiányzó rész; 1 db beszúrás levált, hiányzó részhez	78
[+]	IV	Kezdő: [levágva: <...] től,> Szolyvay, [:volt,:] Záró: <Kissék a lármá- ra ...> _{tc}	beragasztás; fölül és alul levágva	79
<u>28.</u>	IV	Kezdő: Már nem sok kapcsolat volt Záró: Kiballagtak az utcára.	teljes	80
[+]	IV	Kezdő: De most, hogy meglátták egymást, Záró: kerül<tök>sz ↓:te:↓ ide? <[:Ákoskám?:]> _c	beragasztás; fölül és alul levágva	81
29.	IV	Kezdő: Az érdeklődés, mely a vendéglőben Záró: cégére, Priboczay nevével,	teljes; 1 db beszúrás [85r]-hoz	82
[+]	IV	Kezdő: Éjszaka valahol eshetett, Záró: <<úgy lépegetett az utcán, mel...> <tü- dejébe szívt>> _c	beragasztás; fölül és alul levágva	83

Autográf számozás	Fejezet	Kezdő- és zárósorok	Jellemzés	Sor- szám
[+]	IV	Kezdő: <l>Lépegettek a söpört aszfalton, Záró: magukat a dél- után hangulatának.	beragasztás; fölül és alul levágva	84
[+]	IV	Kezdő: [b] _c Harangoz- tak. Bimbam, Záró: sirköves volt. Aki először	beragasztás; fölül és alul levágva	85
[+]	IV	Kezdő: élnek itt, csak meghalnak. Záró: ↑:pedig:↑ ↓:nem:↓ volt csúnya.	beragasztás; fölül és alul levágva	86
30.	IV	Kezdő: valamint <a> _c védőszentje, a kigyót Záró: rá, <vigyorgó ördögarcokkal> _c	teljes	87
[+]	IV	Kezdő: Ragyogott min- den szörnyűség Záró: helyett, selyem-pénztárcák,	beragasztás; fölül levágva	88
[+]	IV	Kezdő: <...> _c ízléses halmokban <selymek> Záró: Nem szándékoztak>> _c	beragasztás; fölül és alul levágva; szépia	89
31.	IV	Kezdő: Otthon házici- pót vettek <föl> _c , Záró: behozta <az>a pesti újságot.	alul letépvé, bal oldalt függőlegesen levágva; fölül levált, hiányzó rész	90
[:32:]	IV	Kezdő: <Ákos behozta az újságot.> _c Záró: – Igen, így lehet olvasni.	teljes; középpütt levált, hiányzó rész	91

Autográf számozás	Fejezet	Kezdő- és zárósorok	Jellemzés	Sor- szám
[+]	IV	Kezdő: [b] Egy <új- ságot> ↓:hirlapot:↓ járatott, Záró: méltánylással be- szélt róla	beragasztás; fölül és alul levágva; alul a [93r]-ről levágva	92
[+]	IV	Kezdő: s mikor fölbon- totta címszalagját, Záró: asztalán, töretlen címszalaggal.	beragasztás; fölül és alul levágva; fölül a [92r]-ről levágva	93
[:33:]	IV	Kezdő: <Ákos> _c ↑:Az őreg:↑ föltette Záró: Ákos vállat vont.	teljes; verzó: 1 db beszúrás	94
[+]	IV	Kezdő: – Anya – szólt és óvatosan Záró: a munkásokat, vagy a munkaadókat.	beragasztás; fölül és alul levágva	95
[:3[sza- kadás: ...]:]	IV	Kezdő: Különben, mint minden hónapban, Záró: homlokát <,>. <<az> _c ↓:az:↓ arcát.> _c	teljes	96
[+]	IV	Kezdő: [félig levág- va: <[...]] vagy egy] cikknél> _{tc} Záró: ruhájukba, min- den bútorukba.	beragasztás; fölül és alul levágva	97
[+]	IV	Kezdő: [b] _c Amikor a mécsest meg kellett Záró: [b] De nem szól- tak semmit.	beragasztás; fölül és alul levágva	98
35.	V	Kezdő: <u>Ötödik fejezet.</u> Záró: Sárszeg kis pont a térképen.	alul letépvé; Ms 4614/5-ös jelzettel	99

Autográf számozás	Fejezet	Kezdő- és zárósorok	Jellemzés	Sor- szám
[+]	V	Kezdő: <egész> <s>Semmi nevezetessé- ge sincs, Záró: Párizsban és Newyorkban.	beragasztás; föül és alul levágva	100
[+]	V	Kezdő: [b] _c Délelőtt fél- tizenkettőkor v<an>olt Záró: <...> nem ↓:is:↓ gondolkozott rajta.	hozzátoldás; föül levágva	101
[+]	V	Kezdő: megyei urak, jobb hivatalnokok, Záró: hanem társadal- mi esemény is.	beragasztás; föül és alul levágva	102
36	V	Kezdő: <Pihent>, ↓: Nem fázott: ↓ Záró: Szórakozottan la- pozgatta.: [b]	teljes	103
[+]	V	Kezdő: Semmi különö- set nem lelt Záró: koszt, ↓:az:↓ való <nekik> _c .	beragasztás; föül és alul levágva	104
[+]	V	Kezdő: Most <egyszer- re> _c felült. Záró: a zsiron pirított hagyma	beragasztás; föül és alul levágva	105
<25>37	V	Kezdő: párája érzik, el- vegyülve a sóskiflik Záró: :csöpögött: > _c ↓: a zsir csöpögött: ↓	alul levágva; 1db beszúrás [107r]-hoz	106

Autográf számozás	Fejezet	Kezdő- és zárósorok	Jellemzés	Sor- szám
[+]	V	Kezdő: – Pacsir- ta <gyomorhajos> ↓:gyengegyomrú:↓ Záró: <->:↓ a jó ottho- ni mégis csak más.	beragasztás; föül és alul levágva	107
[+]	V	Kezdő: Meny- nyire szerettem fiatalkoromban, Záró: mikor vendég- lőb<en>e mentünk.	hozzátoldás; alul levágva; szépia	108
<u>38</u> :a:	V	Kezdő: <Könny gyűlt szemébe> _{tc} Záró: beszélve az an- gol, francia	bal oldalt függőlegesen levágva; szépia; verzó: 1 db beszúrás	109
<26>c :38/b:	V	Kezdő: olasz <nyelvű> _c nevű ételekről, Záró: – Valami bajod van<?>:?	alul levágva	110
[+]	V	Kezdő: Ákos felkelt a kerevetről, Záró: három tagból álló társaság	hozzátoldás; alul letépve	111
<u>39.</u>	V	Kezdő: ebédelt. No még csak Záró: a frakkja fecskeszárnyán.	föül letépve	112
[+]	V	Kezdő: [<i>félíg</i> levágva: <ez kellett.>] <Ákos> Az Záró: <szivar> _{tc} füstöl- tek, iddógáltak	hozzátoldás; föül és alul levágva verzó: 1 db beszúrás (eredetileg leragasztva): függelékben	113

Autográf számozás	Fejezet	Kezdő- és zárósorok	Jellemzés	Sor- szám
[+]	V	Kezdő: <Még> Min- denki felállt Záró: két új vendég kezébe.	hozzátoldás; alul levágva verzó: 2 db beszúrás: 1 db (törölt) függelékben	114
[+]	V	Kezdő: Ákos a főpa- rancsnok és Záró: ajánlott, más<o>íkról	hozzátoldás; fölül levágva	115
<28> 40.	V	Kezdő: lebeszélte, mert <...> _{ic} ő Záró: bizalomkeltő volt	beragasztás; alul levágva; alul a [117r]-ről levágva	116
[+]	I V	Kezdő: <[félíg levágva: <Barkója> zsakettje] Záró: párolgott<↓...:↓>. <<a>Az asszony> _c	beragasztás fölül és alul levágva; fölül a [116r]-ről levágva	117
[+]	V	Kezdő: <Egy [...]> _c Egyszerre odajött Záró: de ↑:már:↑ hal- lott felőle.	bal oldalt függőlegesen levágva; szépia; verzó: 4 db beszúrás: függelékben	118
[+]	V	Kezdő: [b] A színész visszajött. Záró: előkelő úricsalá- dot megismerhetett.	beragasztás; fölül és alul levágva; fölül hiányzó, levált rész	119
41/a	V	Kezdő: Lenn az urak politizáltak. Záró: elkacagta magát, még Körn	alul levágva	120

Autográf számozás	Fejezet	Kezdő- és zárósorok	Jellemzés	Sor- szám
[+]	V	Kezdő: yey is, még a legvénebb Záró: hol az <É>észt osztották.	hozzátoldás; alul levágva	121
[+]	V	Kezdő: [b] _c Füzes Feri <zavar> _{ic} pillanatra Záró: tovább mosoly- gott. <↓:Ákos:↓> _c	beragasztás; fölül levágva	122
[41/b:]	V	Kezdő: [félig levágva: <...> _c] nem vett részt Záró: megkétszerezve, azon vizsgálta.	fölül, alul és bal oldalt levágva; középpütt levált, hiányzó rész; verző: 1 db beszúrás	123
[+]	V	Kezdő: [b] _c Az ételek nemesi családfáján Záró: ↓:Füzes Feri:↓ [félig levágva: <↑:...:↑> _c]	hozzátoldás	124
42.	V	Kezdő: Ákost ez a meg- jegyzés bántotta. Záró: beszívta szájába és lenyalta. <... ...> _c	bal oldalt, függőlegesen levágva; szépia; középpütt levált, hiányzó rész; 1 db beszúrás [126r]-hoz; verző: 2 db beszúrás: 1 db függelékben	125
[+]	V	Kezdő: – <Kenyeres- lány> ↓:Ilonka:↓ Záró: mint egy vizeszemle.:]	beragasztás; fölül és alul levágva	126

Autográf számozás	Fejezet	Kezdő- és zárósorok	Jellemzés	Sor- szám
[+]	V	Kezdő: Utána <<bor- júd> ↓:meg:↓ Záró: – tette hozzá nevetve	beragasztás; fölül levágva	127
<u>43</u>	V	Kezdő: [b] Környey Bá- lint most Záró: maga társaságá<ban> val	fölül és alul levágva	128
<u>44.</u>	V	Kezdő: [b] _c Fél négy volt. <<Már> Záró: városi urakkal barátkozott	fölül levágva, alul sérült; verzó: 1 db beszúrás: függelékben	129
[sz. n.]	V	Kezdő: <n>Nagyszerű a zenéje. Záró: vége 10 után. : színészek:	minden oldala levágva; szépia; középtűt levált, hiányzó rész; 1 db beszúrás levált, hiányzó részhez; verzó: 4 db beszúrás: 3 db függelékben [f3r]-hoz	130
[+]	V	Kezdő: – Csak nem ka- pok kosarat? Záró: zsebre dugta a jegyet.	beragasztás; fölül és alul levágva	131

Autográf számozás	Fejezet	Kezdő- és zárósorok	Jellemzés	Sor- szám
<u>45.</u>	VI	Kezdő: <u>Hatodik fejezet.</u> Záró: bográcsgu- lyás↓:oka:↓↑ mint Weisz úr	minden oldala levágva; Ms 4614/6-os jelzettel; szépia verzó: 3 db beszúrás: függelékben	132
[sz. n.]	VI	Kezdő: [b] A bőrtáskára sokáig alkudtak Záró: fiatalabb volt, de más volt	alul levágva, bal oldalt sérült; fölül és középpütt levált, hiányzó rész	133
<u>4<8>7.</u>	VI	Kezdő: A „Kisfaludy Szinház” a város Záró: a nyílás különbö- ző korszakában	alul levágva; verzó: 1 db beszúrás: függelékben	134
[+]	VI	Kezdő: Mellettük Do- ba, a bíró, Záró: Alighogy kezelt az urakkal.	hozzátoldás; alul levágva; középpütt levált, hiányzó rész; verzó: 1 db beszúrás: függelékben	135
[sz. n.]	VI	Kezdő: Vajkayné felé köszönt, Záró: figyelmét köz- pontosítsa. A	fölül és alul levágva; verzó: 1 db beszúrás: függelékben	136
[sz. n.]	VI	Kezdő: – Érdekes. Hát én meg se Záró: két éve – tette hozzá Környey.>_c	fölül levágva [?]; fölül és középpütt levált, hiányzó rész; verzó: 3 db beszúrás	137

Autográf számozás	Fejezet	Kezdő- és zárósorok	Jellemzés	Sor- szám
[+]	VI	Kezdő: – ↓:No:↓ <H>hogymulattok? Záró: – Várjatok, most jön a java.	beragasztás; fölül és alul levágva	138
<u>51.</u>	VI	Kezdő: Ákos most ↓:lát- csövé:↓ hol Záró: a díszletek vá- szonhálót[?] [<i>elmosó- dott:</i>]	teljes; verzó: 3 db beszúrás: függelékben	139
[+]	VI	Kezdő: Sohasem volt megelégedve Záró: ajkait, ↓:úgy:↓ bosszankodott.	beragasztás; fölül és alul levágva	140
[sz. n.]	VI	Kezdő: [b] E<z>bben a forró hangulatban Záró: ↑:<zav>_ hatá- rozatlanul: ↑ nézett rá. Arácsy	fölül és alul levágva, bal oldalt tépve	141
[sz. n.]	VI	Kezdő: – Ó dehogy – szerénykedett Záró: várta<.>, a szín- ház ajtájában.	fölül levágva; fölül és alul levált, hiányzó rész; verzó: 1 db beszúrás: függelékben	142
<u>55</u>	VI– VII	Kezdő: Ebben a pillá- natban egy nyitott Záró: <u>Hetedik fejezet</u>	alul levágva; Ms 4614/7-es jelzettel	143
[sz. n.]	VII	Kezdő: Kedden dél- ben „M Záró: meg <volt>_ ↓:volt:↓ a maga órája.	fölül és alul levágva; középpütt 2 db levált, hiányzó rész	144

Autográf számozás	Fejezet	Kezdő- és zárósorok	Jellemzés	Sor- szám
[+]	VII	Kezdő: Vagy negyve- nen lehettek, Záró: „ Magyar Ki- rály ” ban <,>. <k> Kétféle	beragasztás; fölül és alul levágva	145
[+]	VII	Kezdő: Mályvady ↓:pél- daul :↓ mindig pont Záró: a színészek kor- zóztak s dél	hozzátoldás; fölül letépve	146
<u>56.</u>	VII	Kezdő: től kezdve esté- lig a párducok Záró: a nagy diófa alatt :↓	teljes; verzó: 1 db beszúrás: függelékben	147
[+]	VII	Kezdő: <S>szolgálati pisztolyával agyonlőtte Záró: meglepetésére mint újságíró:	beragasztás; fölül és alul levágva	148
<u>57.</u>	VII	Kezdő: Miklós félszeg helyzete folytán Záró: Majd felsóhajtott:	teljes; verzó: egy beszúrás	149
<u>58</u>	VII	Kezdő: <...> _c – Én most máson dolgozom. Záró: <o>Olyan vékony lett, mint egy gyer-	teljes	150
59	VII	Kezdő: mek. ↓:So- kat szenvedett:↓ Mindnyájan Záró: <örökre,> _c nincs menekvésük.	teljes; 3 db beragasztással	151

Autográf számozás	Fejezet	Kezdő- és zárósorok	Jellemzés	Sor- szám
<u>60</u>	VII	Kezdő: Ő pedig elkapta <ezt> _c a szót: Záró: Különb, mint az itteni lányok.	teljes	152
[+]	VII	Kezdő: [b] _c Ákos nem tudott figyelni Záró: – Dolgozni kell, dolgozni kell.	beragasztás; fölül levágva	153
[+]	VII	Kezdő: – Pacsirta még nem jött meg? Záró: <csütörtökre> _c ↓.péntekre:↓ várjuk.	beragasztás; fölül és alul levágva	154
[+]	VII	Kezdő: – Képzelem, mennyre hiányzik, Záró: elnémitani kelle- metlen gondolatait.	beragasztás; fölül és alul levágva	155
[+]	VII	Kezdő: – Végtelenül. ↓:- mondta az Záró: szót, melyet hallott.	beragasztás; fölül és alul levágva	156
<u>61.</u>	VII	Kezdő: – Ha ezt hallaná <a>Pacsirta. Záró: most nem talált. :sehol:	alul levágva; középtűt levált, hiányzó rész; verző: 2 db beszúrás	157
[+]	VII	Kezdő: Nem mondta azt, hogy szép, Záró: <a fiatalember> ↓:ljás:↓	beragasztás; fölül és alul levágva	158
<u>62.</u>	VII	Kezdő: Belülről ↓:, a lakásból: ↓ Záró: az örömtől. Sietett	alul levágva	159

Autográf számozás	Fejezet	Kezdő- és zárósorok	Jellemzés	Sor- szám
[+]	VII– VIII	Kezdő: a Gombkötő ut- cába, mert itt lakott, Záró: <u>olvasható, teljes terjedelmében</u>)	hozzátoldás; fölül és alul, oldalt levágva	160
<58.>c [:64:]	VIII	Kezdő: <szólt:> Záró: ↓:ki:↓ igazi pompájában	alul levágva	161
[sz. n.]	VIII	Kezdő: , <csak> _c [<i>levág- va</i> : ↓:....:↓] ott Záró: különösek azok a helyek.[?]	fölül és alul levágva	162
[sz. n.]	VIII	Kezdő: elgondolkoztam ↑:tehát:↑ erről-arról Záró: Etelka néni és Berci is	fölül és alul levágva	163
[sz. n.]	VIII	Kezdő: Csak egy nem örült Záró: jó barátok vagyunk.	fölül és alul levágva	164
[sz. n.]	VIII	Kezdő: s kigyóút vezet le a kis érig, Záró: most kiszáradt. Szóval	fölül levágva	165
[+]	VIII	Kezdő: <szerp> <kí- gyó> <Valóságos> Záró: „érett”, <magas, délceg> _c	beragasztás; fölül és alul levágva	166
65/a	VIII	Kezdő: Etelka néni sokat Záró: képzeldők. Úgy	teljes	167

Autográf számozás	Fejezet	Kezdő- és záróorok	Jellemzés	Sor-szám
[+]	VIII	Kezdő: jövőre Magyar- óvárra megy, Záró: s ő is kacagott.	beragasztás; fölül és alul levágva	168
[+]	VIII	Kezdő: <Aztán> <m>- Maga mellé Záró: mindaketten nevetünk.	beragasztás; fölül és alul levágva	169
<<65/ b>66/ b>c 65/b	VIII	Kezdő: viselkednek, mintha ők Záró: sem bizonyos, hogy a	teljes	170
[+]	VIII	Kezdő: velük, de <nem szívesen láttak> _{tc} Záró: a <felső> _c mezőny	beragasztás; alul levágva; tetején törölt oldalszám: <<60>c 66. >c	171
<65/a>c 66.	VIII	Kezdő: kisvárdai, vagy nagyvárdai Záró: töltöm itteni napjaim	teljes; alul levált, hiányzó rész	172
[+]	VIII	Kezdő: <a>Apja azt hiszi, Záró: a galambok turbékolására	beragasztás; fölül és alul levágva	173
[+]	VIII	Kezdő: <en bájosak> _c ↓ milyen bájosak ↓ Záró: eljöttek-e? :[b] _c <... ..> _c :]	beragasztás; fölül és alul levágva	174
[sz. n.]	VIII	Kezdő: Délután Józsival, Záró: elkallódott valahol.	fölül és alul levágva; fölül levált, hiányzó rész	175

Autográf számozás	Fejezet	Kezdő- és zárósorok	Jellemzés	Sor- szám
[+]	VIII	Kezdő: Este <pedig> _{tc} <↓:korán sötétedik:↓>, Záró: Talérossy Zebulonon.	beragasztás; fölül és alul levágva	176
<68.>	VIII	Kezdő: ruhára. Én nélkületek Záró: ↑:szerető:↑ leá- nyotok <u>Pacsirta</u> .	teljes; verzó: 1 db beszúrás: függelékben	177
<62.> _c :68:	VIII	Kezdő: Nem irt többet. Záró: gyönyörűségtől, <valami ...> _{tc}	teljes; verzó: 1 db beszúrás	178
<63> <u>69</u>	VIII	Kezdő: <báva kifejezéssel> _c . Záró: is megengedett magának.	teljes	179
<u>70</u>	IX	Kezdő: <u>Kilencedik</u> <u>fejezet</u> . Záró: <ő már kikopott közülük.> _c	teljes; Ms 4619/9-es jelzettel; 1 db beszúrás [181r]-hoz	180
[+]	IX	Kezdő: nem közönsé- ges nap. Záró: mint a medvék.	beragasztás; fölül és alul levágva	181
[+]	IX	Kezdő: Lári fári. Záró: összeütötte csiz- máit, megállt	hozzátoldás; fölül tépett	182
[+]	IX	Kezdő: <Csont> _c ↓:Ezüst:↓fogantyús Záró: az első emeletre.	beragasztás; fölül és alul levágva	183

Autográf számozás	Fejezet	Kezdő- és zárósorok	Jellemzés	Sor- szám
<u>72</u>	IX	Kezdő: Környey pe- dig ott Záró: megerősítette ezt.	alul levágva; alul levált, hiányzó rész	184
[+]	IX	Kezdő: Ákos arca a délutáni Záró: a szeme alatt.	hozzátoldás; alul levágva	185
<67.>c [:73:]	IX	Kezdő: <- Öreg vagyok, pajtás -> Záró: tálca volt kezében,	teljes	186
<68.>c [:74:]	IX	Kezdő: <piros és sárga> asztalkendővel Záró: Isten hozott nálunk.	alul levágva	187
[+]	IX	Kezdő: Ákos köröm- cseppig itta Záró: Zányi Miklóstra emlékeztetett.	hozzátoldás; fölül levágva, középtűt elszakadva; verző: 1 db beszúrás: függelékben	188
[+]	IX	Kezdő: Környey [levág- va:↓:...:↓] mint Záró: Ép osztani akart[:ak:]	beragasztás; fölül és alul levágva	189
[sz. n.]	IX	Kezdő: [b] _c De most, hogyan előtte Záró: Környey köny- nyűlten távozott.	alul levágva; fölül 2 db levált, hiányzó rész	190
[sz. n.]	IX	Kezdő: [b] _c Ő pedig letelepedett Záró: ↓:lapot:↓:↓ s üd- vő[szakadás:]	fölül levágva, jobb oldala leszakadva	191

Autográf számozás	Fejezet	Kezdő- és zárósorok	Jellemzés	Sor- szám
<u>76/b</u>	IX	Kezdő: – Rekontra. Tout les trois. Záró: <Több egy itten> _c	teljes; 3 db beszúrás [193r]-hoz; verzó: 1 db beszúrás: függelékben	192
[+]	IX	Kezdő: Ákos és Ladányi ;: Záró: friss az öreg úr. <[b] Ákos> _c	beragasztás; fölül levágva	193
[+]	IX	Kezdő: Ákos viszont <szegény> _{tc} Záró: ↑:felelte:↑ Ákos kontrájára	beragasztás; fölül és alul levágva	194
:<78>77:	IX	Kezdő: <Ákos> <ilyen gondolatokkal Záró: <Ő is párdúc volt. N> _{tc}	fölül és alul levágva; verzó: 1 db beszúrás	195
[+]	IX	Kezdő: [b] <Lehet, hogyan ez Záró: Ákost és Ladányit	beragasztás; fölül és alul levágva	196
[+]	IX	Kezdő: <m>Már négy éve Záró: a könnyű szilványit.	hozzátoldás; fölül és alul levágva; alul [f5r]-ről levágva	197
[+]	IX	Kezdő: Ladányi megölelte Záró: nehéz hegyi bo- rokat is	hozzátoldás; alul levágva; alul levált, hiányzó rész; verzó: 1 db beszúrás	198

Autográf számozás	Fejezet	Kezdő- és zárósorok	Jellemzés	Sor- szám
<u>78</u> 	IX	Kezdő: a társaságot, mint Záró: a régi biztonsággal.	beragasztás; alul levágva	199
[+]	IX	Kezdő: – Segít a <18-as> _{ic} Záró: mindenkit letipott.	teljes; 1 db beszúrási [201r]-hoz; verzó: 2 db beszúrási	200
[+]	IX	Kezdő: Nem neki Záró: velük szemben ketyegett.> _c	beragasztás; verzó: 2 db beszúrási (eredetileg leragasztva): függelékben	201
[+]	IX	Kezdő: [b] _c Csak akkor pillantott Záró: teríteni, csütörtök estéken.	hozzátoldás; alul levágva	202
<u>79.</u>	IX	Kezdő: Sárcevis még mindig Záró: vádlottra szo- kott: ↓ s az utolsó	teljes; fölül levált, hiányzó rész; verzó: 1 db beszúrási	203
[+]	IX	Kezdő: [b] _c Füzes Feri azt állította, Záró: <az>> _c álláspontjukról.	beragasztás; fölül és alul levágva	204
<u>80</u>	IX	Kezdő: gúnyosan bigy- gyesztette el száját Záró: szokott: ↓ s az utolsó	teljes; verzó: 2 db beszúrási	205

Autográf számozás	Fejezet	Kezdő- és zárósorok	Jellemzés	Sor- szám
<u>81</u>	IX	Kezdő: pillanatig <tilta- kozott, mintegy[?]> Záró: hangfogót tetetett	teljes	206
[+]	IX	Kezdő: Füzes Feri <kötekedett> Záró: <↓:[gyorsíró jegyzet: arról általában megfelelkezvén]:↓>	beragasztás; fölül és alul levágva	207
[+]	IX	Kezdő: A pincérek lábújjhegyen Záró: megzavarni istentelenség	beragasztás; fölül és alul levágva	208
[+]	IX	Kezdő: Ha elmondanák az urak, Záró: ezzel nem törődnek.:	a [224r]-ra történő beragasztás megfelelő helye a regény szövegében	–
<u>82</u>	IX	Kezdő: hegedűjére s mikor Záró: mondta folytonosan.	alul levágva	209
[+]	IX	Kezdő: Az volt a szokás, Záró: ↑:megfelelt a pohárnak.:↑	beragasztás; fölül és alul levágva	210
[sz. n.]	IX	Kezdő: <↑:zöld:↑> _c <ötforintosok> _c Záró: <a>A társaság fölkerekedett.	fölül sérült, alul levágva	211
[sz. n.]	IX	Kezdő: mikor egy kaparós, Záró: Ő azonban nem felelt <...> _c	fölül és alul levágva, középtűt elszakadva	212

Autográf számozás	Fejezet	Kezdő- és zárósorok	Jellemzés	Sor- szám
<80>c [:84:]	IX	Kezdő: A <sok> _c pálinka Záró: a párducok ordítottak	alul levágva	213
[sz. n.]	IX	Kezdő: két részre osztottak; Záró: közelgő esőnek. Árnyékok:	fölül levágva	214
85	IX	Kezdő: mozogtak a <gázláng körül [...>_c Záró: Nem köszönt. Cifra Géza	teljes	215
86	IX	Kezdő: köszönt. Lekap- ta panamáját, Záró: ↓:mellett:↓, a felhők	teljes; 1 db beszúrási [217r]-hoz; verzó: 3 db beszúrási	216
[+]	IX	Kezdő: – Parancsolsz helyet foglalni? Záró: kezét, jó éjszakát.	beragasztás; fölül és alul levágva	217
87	IX	Kezdő: köz<ül>ött, kibukkant Záró: iránt való figyelemből	teljes	218
8<7>8	IX–X	Kezdő: Ákos, amint a Petőfi Záró: mi történhetett.	alul levágva; Ms 4614/10-es jelzettel; verzó: 2 db beszúrási	219
[+]	X	Kezdő: A részeg embe- rek röpködnek. Záró: ilyesmi<kk>vel is törődnek.	beragasztás; fölül és alul levágva	220

Autográf számozás	Fejezet	Kezdő- és zárósorok	Jellemzés	Sor- szám
[+]	X	Kezdő: Ő egész nap ittthon Záró: minisztériumot. Batthyányt,	hozzátoldás; alul levágva	221
<u>89.</u>	X	Kezdő: <kinyitotta> a kapcsos Záró: a zongoraszékre, <két old> _{tc}	sérült, restaurált; verző: 2 db beszúrás	222
[sz. n.]	X	Kezdő: <nem akar- ta> [b] Záró: de így is ha- ma[szakadás:]	fölül levágva, jobb oldalt leszakadva	223
<u>90</u>	X	Kezdő: Valóságos <[:újj- :]> _c gyakorlat Záró: Felesége ráhagyta:	teljes; rossz beragasztással: Kezdő: Ha elmondanák az urak, Záró: ezzel nem törődnek. (Megfelelő helyét lásd IX. fejezet [206r]-hoz illetve); fölül levált, hiányzó rész	224
[+]	X	Kezdő: – Apa – mondotta Záró: <n>Nézte az asszonyt.	beragasztás; fölül és alul levágva	225
<u>91</u>	X	Kezdő: – Jó, maradj itt. Záró: mindak<e>ét<- tőt> _c [:zsebét:]	alul levágva; középpütt levált, hiányzó rész	226

Autográf számozás	Fejezet	Kezdő- és záróorok	Jellemzés	Sor- szám
<u>92.</u>	X	Kezdő: ↓:a felesége :<Az>az: ↓ Záró: forgott a többiekkel.	teljes, a lap széle sérült	227
<u>93</u>	X	Kezdő: kihagyott, [elmosódott: ...] Záró: hálószoba kö- zepén. Mics[leszakad- va: ...]:	teljes	228
<u>95</u>	X	Kezdő: <lott[?] fölemel- te → Záró: kegyetlensége az őszin-	teljes	229
[+]	X	Kezdő: két év, <jól van,> vártunk<.>, Záró: – <És> <m>Miért?	beragasztás; fölül és alul levágva	230
<u>96</u>	X	Kezdő: tesége <s>. Egy nőt Záró: Nem értelek. <Kutyakomédia> _{tc}	teljes; verzó: 1 db beszúrás	231
[+]	X	Kezdő: – Nem, nem. Záró: olyan csúnya, mint én.	beragasztás; fölül és alul levágva	232
[+]	X	Kezdő: Föltápáskodott a <székről> Záró: arcát, gyötrődő lelkét.	beragasztás; fölül és alul levágva	233
[+]	X	Kezdő: Az asszony azonban Záró: Szégyeld magad.	beragasztás; fölül és alul levágva	234

Autográf számozás	Fejezet	Kezdő- és zárósorok	Jellemzés	Sor- szám
<u>97</u>	X	Kezdő: Keményen beszélt, Záró: <S>szünetet tartott.	alul levágva	235
[+]	X	Kezdő: : – : <j>Jól van, nem Záró: Ugyan, eredj kérek.	beragasztás; fölül és alul levágva	236
[+]	X	Kezdő: Anya elhallgatott. Záró: megszokott bennünket.	hozzátoldás; fölül és alul levágva	237
[+]	X	Kezdő: ↓:Az utcán <...> _c közvetlen Záró: <Az asszony [...]> _{tc}	hozzátoldás; fölül levágva, alul sérült	238
<9<7>8> :104	XI	Kezdő: ↓:lassabban:↓ mennek Záró: delet, mely tud- ta nélkül	teljes	239
<98> <u>105</u>	XI	Kezdő: megfekedett [sic!] :; <s> _c Záró: ↑:kergette ki az ágyból.:↑	teljes; Ms 4614/11-es jelzettel; verzó: 2 db beszúrás: függelékben	240
<99> <u>106</u>	XI	Kezdő: Hamar felöltözködött, Záró: meglobogtatta a függönyöket <is> _{tc} .	alul levágva	241

Autográf számozás	Fejezet	Kezdő- és zárósorok	Jellemzés	Sor- szám
<u>108</u>	XI	Kezdő: Odasietett hozzájuk, Záró: megnyugtató vá- laszt kapjon.	teljes	242
[+]	XI	Kezdő: – Van bőven idő Záró: – Hallottad, azt nem mondta.	beragasztások; fölül és alul levágva	243
[+]	XI	Kezdő: <k>Tocsogott a szakadó Záró: – Rendelj <tán> _{tc} ↓:talán:↓ valamit.	beragasztások; fölül és alul levágva	244
[sz. n.]	XI	Kezdő: Közben pedig így beszéltek: Záró: ↑:incselgő:↑ káprázatába.	fölül és alul levágva	245
<103> : <105[?]>110:	XI	Kezdő: :[b] _c A pes- ti gyors Záró: ↓:ők maguk:↓ várták már.	teljes; verzó: 1 db beszúrás	246
<104[?]> :112:	XI	Kezdő: Minden tárgy köröttük Záró: ↓:valamikor ki- lenckor:↓ kászálód- tunk el.	alul levágva	247
[+]	XI	Kezdő: A tejre mutatott. Záró: Csak vastag, vörös	hozzátoldás; fölül levágva; 1 db beszúrás [247r]-hoz verzó: 2 db beszúrás: függelékben [f7r]-hoz	248

Autográf számozás	Fejezet	Kezdő- és zárósorok	Jellemzés	Sor- szám
<u>113</u> :/a:	XI	Kezdő: orrában volt sárga Záró: <u>censura colum- bis</u> . [<i>sic!</i>]	alul levágva	249
[sz. n.]	XI	Kezdő: Füzes Ferinek ez a tréfa Záró: diák leplezetlen zavarával.	fölül letépve; fölül levált, hiányzó rész	250
<u>113/b</u>	XI	Kezdő: <Fölugrott> _c és <fixirozva> _c Záró: közeledett hozzá.	alul levágva	251
[+]	XI	Kezdő: – Silentium – szólt Szunyog<h> _c Záró: kancsóhoz a segédeit.	hozzátoldás; fölül és alul levágva	252
[+]	XI	Kezdő: A párdúcok pénteki napja Záró: Ekkor a patikában	hozzátoldás; fölül levágva	253
[+]	XI	Kezdő: Csak délelőtt tizenegykor Záró: <a szenved>őket.	beragasztás; fölül és alul levágva; alul [255r]-ről levágva	254
[+]	XI	Kezdő: <K>kinek-kinek egyéni Záró: rendben <van- nak> _{tc} voltak.	hozzátoldás; fölül és alul levágva; fölül [254r]-ről levágva	255
<u>114.</u>	XI	Kezdő: ↓:Környey azonban Záró: melyet Füzes Feri vezetett.	teljes, sérült; fölül levált, hiányzó rész	256

Autográf számozás	Fejezet	Kezdő- és zárósorok	Jellemzés	Sor- szám
[+]	XI	Kezdő: Tegnap néme- lyikük <kétszer> _{tc} Záró: a gőzfürdőbe. <W>[levágva: ...]	beragasztás; fölül és alul levágva	257
[+]	XI	Kezdő: [levágva: <m] eg> Ő a gőzfürdőben Záró: gőzfellek kép- ződött <körü[levág- va: ...>]	beragasztás; fölül levágva	258
[sz. n.]	XI	Kezdő: <Mindnyá- jan halványoknak látszottak.> _{tc} Záró: percben megnéz- te óráját.	fölül és alul levágva	259
<u>116.</u>	XI	Kezdő: – Hát elutazott? Záró: Füzes Ferinek magyarázta:	alul levágva; fölül levált, hiányzó rész; alul [262r]-ról levágva	260
[+]	XI–XII	Kezdő: – Üdülri ment kérem. Záró: <u>örömeit ecseteli</u> <u>az <a>író.)</u>	hozzátoldás; teljes	261
[+]	XII	Kezdő: – Nyolc óra huszonötör Záró: <↓:szolgalhatok] felvilágosítás:↓>	beragasztás; fölül és alul levágva; fölül [260r]-ról levágva	262
<u>117.</u>	XII	Kezdő: <mely a párdur> Záró: felemelő látvány- nak nevezni.	teljes	263

Autográf számozás	Fejezet	Kezdő- és zárósorok	Jellemzés	Sor- szám
<u>118.</u>	XII	Kezdő: <var> Zökkenve a váltókon, Záró: feléje, hogy átölelje.	teljes	264
[+]	XII	Kezdő: De ha <csa> _{ic} még csak Záró: sem a gummiköpenyt,	beragasztás; fölül és alul levágva	265
<u>119.</u>	XII	Kezdő: apa épügy kiáltott: Záró: – Galamb.	teljes, egy ragasztott betoldás	266
<u>120.</u>	XII	Kezdő: <Pacsirta a kijáratnál> Záró: becézgette kedves madarát:	alul levágva; alul levált, hiányzó rész	267
[sz. n.]	XII	Kezdő: Pacsirta kö- zéptűt <ment,> _{ic} Záró: örült a viziontlátásnak.	fölül és alul levágva	268
<u>121.</u> [:/a:]	XII	Kezdő: <s> halad<va>t a művelt Záró: Közlöny” segéd szerkesztője	alul levágva	269
[sz. n.]	XII	Kezdő: Néha ölébe hajtotta Záró: már oltogatták s a félig	teljes[?]; felső részén helytelen beragasztással (<i>Aranysárkány- töredék</i>); fölül levált, hiányzó rész	270

Autográf számozás	Fejezet	Kezdő- és zárósorok	Jellemzés	Sor- szám
[+]	XII	Kezdő: elsötétített kávé- ház<ba> egy Záró: szabad ↑:majd:↑ elfelejtenie.	beragasztás; fölül és alul levágva	271
[sz. n.]	XII	Kezdő: <és>a „Magyar Király” Záró: – Szegények.	fölül és alul levágva	272
[sz. n.]	XII	Kezdő: A „Mária gyógytár”nál Záró: „Szulamit” leg- újabb dalait.	fölül és alul levágva	273
[+]	XII	Kezdő: – Ott is esett az eső? Záró: Kisasszony napja.	beragasztás; fölül és alul levágva	274
[+]	XII	Kezdő: [b] Kisas- zony-napján gyűléseznek Záró: Ákosnak> Mély éjszaka volt.	hozzátoldás; keresztbe fordítva, jobb oldalt levágva	275
[sz. n.]	XIII	Kezdő: majd drótos börtönében Záró: B[szakadás:] az [szakadás:]oldalt	fölül levágva, alul sérült	276
[sz. n.]	XIII	Kezdő: kifolyt a tölteléke Záró: <komor> _c ↓.hivatalos:↓	fölül és alul levágva	277
<u>124</u>	XIII	Kezdő: <val> _c ↓:<po ^f ájával> _c Záró: tarkövi nyaralók- ból alakítva.	alul levágva; alul levált, hiányzó rész	278

Autográf számozás	Fejezet	Kezdő- és zárósorok	Jellemzés	Sor- szám
[sz. n.]	XIII	Kezdő: a két lány <láthatóan> _c Záró: odvas, <fekete> _c barnás	teljes, fölül sérült; verzó: 1 db beszúrás	279
[sz. n.]	XIII	Kezdő: – <Ó[?]> _{tc} Ejnye – mondta Záró: hétig beszélünk róla.> _{tc}	teljes, fölül sérült; verzó: 1 db beszúrás: függelékben	280
<u>126.</u>	XIII	Kezdő: <H> ↓:Pacsirta el:↓ gondolkozott, Záró: De amint vaksi	teljes, sérült	281
[+]	XIII	Kezdő: – Milyen halvány. Záró: – <<Igen.> <Helyes>> _c .	beragasztás; fölül és alul levágva	282
[sz. n.]	XIII	Kezdő: Feküdt az ágyon, Záró: mint hullá a ravatalt.	fölül és alul levágva	283

Az Ellenzék, a Nyugat szövegközlései és a kötetkiadás

A kritikai kiadás nyomtatott szövegforrásai

Noha nyilvánvalóan készült gépirata a *Pacsirta* című regénynek, amint arról később még szó lesz, ez a gépirat nem áll rendelkezésünkre: lappang vagy megsemmisült. Az itt ismertetett kéziratos anyag mellett három olyan nyomtatásbeli közléssel lehet számolni, mely még KD életében jelent meg, s a szerző javításait, a regény szövegének folyamatos alakulását engedi nyomon követni. A regény először 1923-ban jelent meg folytatásokban, a kolozsvári *Ellenzék* című napilapban, valamint a *Nyugat*ban, csaknem egy időben. A kritikai kiadás főszövegéül az egyetlen, a szerző életében még megjelent, s egyben az utolsó, általa még bizonyosan átnézett és javított, 1924-es Athenaeum-kiadást emeltük. A Révai Kiadónál megjelent életműsorozat 1937-es szövegét – minthogy az a szerző halála után jelent meg (*A rossz orvos* című kisregénnyel és négy másik hosszabb elbeszéléssel egy kötetben) – nem vettük figyelembe. Szövege, néhány korábbi nyilvánvaló sajtóhiba javításától, néhol viszont félmondatok értelemzavaró elhagyásától eltekintve, teljes egészében megegyezik az 1924-es közlés szövegével. Továbbá az „Öneki” ajánlás mellőzésére érdemes még fölhívni a figyelmet, mely hiány öröklődik a Révai újabb, s olykor más kiadók közlései során is.

KD beszélgetőlapjainak kritikai kiadásában az író betegségének otthoni időszakáról közölt függelék arról értesít, hogy közeli tervei között szerepelt a regény újabb kiadása, ami minden valószínűség szerint az Athenaeum-kiadás szövegének ismételt átnézését, esetleg további változtatásokat jelent(het)ett volna: KD eredeti kötetbeosztása „alapján összegyűjtött verseit teszi az első helyre – mely kötet már korábban is megjelent –, amit aztán *A rossz orvos* és a *Pacsirta* együttes szerepeltetése követ”.⁴ Ebben a jegyzékben a második helyre

⁴ „most elmondom, mint veszem el”. Kosztolányi Dezső betegségének és halálának dokumentumai, s. a. r. ARANY Zsuzsanna, Pozsony, Kalligram, 2010, 456–457.

először „*A véres költő*”-t írta, de ezt később áthúzta, s ezután jegyezte oda említett két prózai műve címét. A kiadó életműsorozatában végül történelmi regénye valóban előbb, 1936-ban jelent meg, a *Pacsirta* azonban – korai kisregényével együtt – csak egy évvel később, KD halála után látott napvilágot.⁵ Vagyis ezen alkotásának esetében még indokoltabb lehet az ÉAKK megállapítása: „*A Kosztolányi életében utolsó, 1936-os kiadás előkészítése idején a már halálos beteg írónak nem volt lehetősége érdemben foglalkozni regénye szövegével.*”⁶

A regény útja, a szövegek viszonya, a föltételezett gépirat

A *Pacsirta* négy szövegváltozatának összevetése megerősíti azt a megállapítást, miszerint a rendelkezésre álló kéziratos anyag olyan fogalmazványegyüttes, mely sok helyütt még igencsak eltér a véglegesnek tekinthető szövegtől. A szövegek „együttlátása” egyszersmind lehetőséget ad annak megfigyelésére, hogy az átalakulás miként zajlott, KD milyen módon változtatta regényét közlésről közlésre.

Az autográf kidolgozások közt még akadnak olyan mondatok, melyek nincsenek ugyan áthúzva, de nincs nyomuk egyetlen későbbi nyomtatott változatban sem. Két példát érdemes kiemelni. Az első fejezet a kéziratban a következő mondatdal zárja a Vajkay házaspár bemutatását: „*A hosszú házaselet testvérekké tette őket.*” A harmadik fejezetben, melyben az olvasó Cifra Géza és Vajkayék fokozatos eltávolodásáról s a vasúti tiszt barátairól szerezhet tudomást, egyfajta összegzés olvasható: „*Mindenesetre mélyet zuhant társadalmi tekintetben, mióta elhagyta Vajkayékat.*” Ezek a mondatok nem találhatóak a későbbi nyomtatott szövegközlések egyikében sem.

A kéziratos és a nyomtatott szövegváltozatok közötti kapcsolat rekonstruálásához – Kosztolányi alkotói módszerét szem előtt tartva

⁵ Lásd *Magyar Könyvészet 1921–1944*, VII. kötet, 327, 569.

⁶ ÉAKK, 585.

– szükségszerű föltételeznünk, hogy a fogalmazványokból egységes gépirat készült, méghozzá olyan, mely már jobbra megegyezett a későbbi nyomtatott szövegekzlésekkel. Ez a gépirat, ha figyelembe vesszük, hogy a regényt folytatásokban április végén (*Ellenzék*) és május elején (*Nyugat*) kezdték közölni az említett lapok, föltehetően legkésőbb április elejére készült el. Minthogy a budapesti folyóirat és a kolozsvári napilap nagyjából egy időben közölte a regényt, s e két megjelenés az Athenaeum-kiadáshoz képest jelentős – ám igencsak egyező – eltéréseket mutat, azonos gépiratos forrásra következtethetünk. Igen valószínű, hogy indigóval eleve legalább két gépirat készült, így KD az *Ellenzék*nek és a *Nyugat*nak is azonos szöveget küldhetett. Hogy a két közlés szövege mégsem azonos, több okkal is magyarázható.

a) Az eltérések közül a legkézenfekvőbbek azok, melyek egyértelműen a cenzúra hatását mutatják. A kolozsvári *Ellenzék* a román sajtótörvények miatt kénytelen volt ugyanis a regény szövegén változtatni. Így amikor a második fejezetben az olvasó arról értesül, hogy a Vajkay szülők vártak minden, egy kis könnyezésre alkalmat adó eseményt, az *Ellenzék* változatában csak „*ünnepélyeken*”, s nem „*március tizenötödiki ünnepélyeken*” sírnak. Az étterem egyik sarkában, a Párducok asztala mellett pedig nem függ „*I. Ferenc József király arcképe [...], magyar tábornoki egyenruhájában*”. Végül, a legnagyobb hatókörű változtatásnak tekinthető, hogy az *Ellenzék*ben nem *Magyar Király*, hanem *Mátyás Király* vendéglő szerepel. Még az is megesisik, hogy az étterem nevének elkerülése szövegváltozást eredményez: a harmadik fejezetben, ahol arról van szó, hogy Cifra Géza egyszer hazakísérte Pacsirtát, minden közlésben, ahogy a kéziratban is, úgy szerepel, hogy a fiatal férfi „*hozácsatlakozott a Magyar Király előtt*”, míg a kolozsvári lapban mindössze „*az utcán*” szerepel helymegjelölésként. Ugyan akad példa arra, hogy KD kifejezetten ügyelt a szomszéd államok érzékenységére, s igyekezett elejét venni egy második kéz javításainak: 1935-ös, Dubrovnikból küldött levelében arra kéri feleségét, hogy egyik cikkéből húzzon ki egy bizonyos Mátyás királyra vonatkozó megjegyzést („Mátyás király nemhiába iktatta bele régi címerébe

a halhatatlan phönix-madarat.” KOSZTOLÁNYI Dezső, *Tengeren* = *Pesti Hírlap*, 1935. május 5.) azokból a változatokból, melyeket az utódállamokba – a *Bácsmegyei Napló* és az *Ellenzék* számára – küldetett.⁷ A *Pacsirta* esetében nincs hasonló bizonyíték arra, hogy a szerző hajtottá volna végre, vagy esetleg ő adott volna utasítást a fönti változtatásokra. A későbbi példa pedig sugallhatja azt, hogy KD korábban is élt ezzel a gyakorlattal, ahogy az sem zárható ki teljes bizonyossággal, hogy csak a *Pacsirtához* hasonló esetek tanulságai után kezdett figyelmet fordítani erre. Ezeket az eltéréseket tehát mindenütt jeleztük a szövegben.

b) További eltérést eredményezhetett a különféle nyomtatott szövegek közt, hogy a gépiratot a kolozsvári szerkesztő és/vagy szedő esetleg rosszul olvasta ki. Minthogy a napilap levonatát KD nem láthatta, nyilvánvalóan sajtóhibák is jóval nagyobb számban maradtak a szövegben.

A kolozsvári lapban tehát így kerülhettek a *Pacsirta* szövegébe egyfelől olyan sajtóhibák, szedőtől származtatható félreolvasások, mint a „sok talián nótát” helyett sok „talián nőt ismert”, vagy másutt, hol egyértelműen, s minden egyéb közlésben „*anya dünnögött*” szerepel, az *Ellenzék* szövegében „*anya dühöngött*” olvasható.

c) Az *Ellenzék* és a *Nyugat* szövege közötti eltérések bizonyos része avval is magyarázható, hogy ugyanazt a gépiratot különféleképpen olvasta ki a budapesti és a kolozsvári szerkesztő, netán a budapesti egyszerűen belenyúlt a szövegbe, s változtatott rajta. A tizedik fejezetben például a kézirat és az *Ellenzék* szövegében is az szerepel: Vajkayné „*egy zsöllyét tolt alá, melybe ura beletottyant*”. A *Nyugatban* és az *Athenaeum* szövegében azonban *beletottyant* helyett *belepottyant* olvasható. Kétségtelen, hogy a *beletottyant* változat több szempontból is odaillőbbnek tetszik. S bár nem lehet eldönteni, hogy a javítás a szerkesztőtől vagy magától KD-től származik-e, a szövegek közti különbség, illetve azonosság bizonyíték amellet is, hogy a *Nyugat* szolgált a későbbi kiadás alapjául.

⁷ KDLN, 1344. levél, 731.

Az *Ellenzék*nek a föltételezett gépirattal való szoros kapcsolatát s egyben szerkesztőjének szolgálabb munkáját bizonyítja az is, hogy szövege a kéziratban is ingadozó alakú névváltozatokat látszik őrizni, s esetlegesen a gépiratból örökölni, így említhető például a Szolvay–Szolyvaly, illetve a Szunyog–Szunyogh páros. Érdekesebb és egyértelműbb megfelelés, hogy Kárász István nevét KD a kézirat fönmaradt részében láthatóan mindenütt Kárász Jánosra javítja, méghozzá ceruzával. A nyomtatott változatokban ugyanakkor – kivétel nélkül – mégis az előbbi keresztnév szerepel – a szerző utóbb nyilván meggondolta a névcserét. Egy autográf, ráadásul újraszámozott, ceruzával átvjavított oldalon azonban eleve János szerepel, s ugyanezen a helyen az *Ellenzék* szövegrésze ugyancsak ezt a nevet őrizte meg. Mindez természetesen csakis a kézirat meglévő anyagára támaszkodva állítható, nem tekinthető azonban ilyennek az egyik fejezeten csaknem végigvonuló „Sárhelyi Közlöny” forma. Minthogy a kéziratban a cselekmény helyszínének neve korábban Sárvár volt, ebben az esetben csaknem bizonyosan sajtóhibával állunk szemben.

Az eddig elmondottak az *Ellenzék*-beli közlésnek éppenséggel kettős szerepet kölcsönöznek: egyfelől olyan szövegváltozatot szolgáltat, mely esetében nem csekély szövegromlással lehet és kell számolni, másfelől elmondható, hogy hibáival együtt is a legközelebb áll a kézirathoz, s sok esetben az eredeti gépiratra enged következtetni, illetve azzal látszik egyezni.

d) A szövegváltozatok összehasonlítása alapján az is egyértelmű, amint azt már korábban említettük, hogy míg a napilap szövegét KD-nek nem volt alkalma ellenőrizni, a *Nyugat* levonatát minden bizonnyal megkapta, s azt szemmel láthatóan javította is. Erre engednek következtetni azok a változtatások, melyek nem a föltételezett gépirat sajtóhibáit javítják – ezt nyilvánvalóan megtehetette a lap szerkesztője is –, hanem stilisztikailag módosítanak a szövegen. Erre számos példa kínálkozik mindegyik fejezetben: KD gyakran húz ki fölöslegesnek ítélt névelőt, kötőszót stb. Ugyancsak idetartoznak azok a szövegváltoztatások, melyek során KD távolabbi szövegrészek kapcsolatát egyértelműsíti. A harmadik fejezetben

Vajkayék és Cifra Géza eltávolodását jellemezve az elbeszélő kitér a vasúti tiszt meglehetősen kétes erényűnek festett barátaira is. Az *Ellenzék* változatában (a kézirat e része sajnos hiányzik) a következő mondat rögtön arról ad hírt: „*El is hidegedett köztük a barátság.*” A félreérthető mondat utalása KD javítása jóvoltából már a *Nyugat*-ban, s így az Athenaeum szövegében is egyértelművé válik: „*El is hidegedett a közte meg a Vajkayék között való barátság.*”

e) Azt is szükséges megjegyezni, hogy akár a *Nyugat* szerkesztője, akár maga KD több esetben is fölülbírálhatta a gépirat szövegét. Később KD nyilvánvalóan a *Nyugat* nyomtatott változatát vette alapul a készülő Athenaeum-kiadáshoz, melyet tovább javított; ez a magyarázata, hogy a fővárosi közlés közös forrásuk ellenére további eltéréseket mutat a főszöveghez képest. Jó példa erre az a szövegrészlet, melyben Vajkayék a kertben időző Pacsirtát várják. Az *Ellenzék* szövegében Pacsirta *előtűnt*, míg a *Nyugat* szerint *eltűnt*. A kézirat e részlete ugyan nem áll rendelkezésre, de a szövegben eredetileg csaknem bizonyosan az *előtűnt* alak szerepelt, s ez a változat kerülhetett a gépiratba is, melyet a kolozsvári lap megőrzött, KD azonban a *Nyugat* levonatában nem vette észre és nem javította a hibát, csak utóbb, a kötetkiadás előkészületei idején. Könnyen lehetséges, hogy az eredeti megfogalmazására nem emlékezett, vagy a sajtóhiba megismétlődését akarta elkerülni, s a kötetkiadásban már ezért szerepel *föltűnt* formában. Ez a javítás azonban hasonló ahhoz a jelenséghez is, mely majd az Athenaeum szövegét általában is jellemezni fogja: KD ugyanis az igekötők e-it rendszerint ö-re cseréli: így a *felnyitotta fölnyitotta*, a *felkeljen fölkeljen*, de még a *felvidéki is fölvidéki* lesz a kötetben.

Az Athenaeum-kiadás

A szövegek egymáshoz való viszonya tehát a javítások jellege s a közös hibák mentén jól érzékelhető. Az elmondottak alapján bizonyos, hogy KD az Athenaeum-kiadáshoz a *Nyugat* szövegét használta föl s javította át, hiszen erre mutat a regény ugyanazon helyén szereplő *Valkayné* sajtóhiba, melyet az író valószínűleg a korrektúrákor sem

vett észre. Éppígy az *Ellenzék* és a *Nyugat* közös forrását igazolhatják az olyan hibák, melyek fölött a szerző figyelme ugyancsak el-siklott: ilyennek mutatkozik a *közeledik* helyett a *közlekedik*, illetve a *körülnéztek* helyett rossz szám és személyben szereplő *körülnézett*.

A változtatások során KD sok helyütt szemmel láthatóan egyértelműsítést végzett, illetve a félreértések kiküszöbölésére hajtott végre javításokat a szövegen, nem kevés esetben a korábbi közlés sajtóhibáiból okulva. Aligha túlzás azonban – a szerző írásról hangoztatott vélekedését ismerve pedig még kevésbé lehet meglepő – a megállapítás: KD javításainak legnagyobb része húzásból adódik.⁸ A kézirat fennmaradt részei s az ahhoz legközelebb álló *Ellenzék*-, az *Ellenzék*- és a *Nyugat*-, de a *Nyugat*- és az Athenaeum-kiadás szövege közötti változások legnagyobb részét is szavak, olykor egész mondatok törlése jelenti, következésképp a regény fokozatos rövidítése eredményezi. Mint említettük, a kéziratos anyagban is találhatóak még olyan mondatok, melyek a nyomtatott változatokból hiányoznak, de a kolozsvári lapban is akadnak olyan szavak, olykor mondatrészek is, melyek már a *Nyugat*ban sem szerepelnek. Mindössze két példát kiemelve: a hetedik fejezetben Ijas Miklós, midőn apja sorsáról beszél Vajkayéknak, a kézirat szövege szerint a következőképp jellemzi annak egykori állapotát: „*Olyan vékony lett, mint egy gyermek.*” – ugyanezen a helyen az *Ellenzék*ben ez áll: „*Olyan vékony lett, mint a gyermek.*” A *Nyugat*ban és az Athenaeumban azonban hasonlat nélkül, csupán ennyi szerepel: „*Ilyen vékony lett.*” A kilencedik fejezetben Ákos és Környey mintegy az idő múlását jelezve mutatják egymásnak csaknem tar fejüket. Az elbeszélőinek nevezhető szólamba a kéziratban és az *Ellenzék*ben még beszüremkedik a szereplőké is: „*megkopaszodtak, kérlek alásan*”.

A kötet megjelenése előtt KD a *Nyugatot* még tovább rövidítette. Így az *Athenaeum*-kiadásban már nincsenek benne a kéziratban, valamint a fővárosi folyóiratban és a kolozsvári lapban még szereplő, az alábbi idézetekben kiemelt mondatrészek, illetve mondatok:

⁸ Vö. KOSZTOLÁNYI Dezső, *Egy és más az írásról* = K. D., *Nyelv és lélek*, s. a. r. RÉZ Pál, Budapest, Osiris, 1999, 150–152.

„*csomagoltak, fésülködtek, mosdottak.*” (Nyolcadik fejezet); „*andalogtak.* Nem is volt ebben semmi szemérmetlen.” (Nyolcadik fejezet). Ahogy a negyedik fejezetben szereplő, s a korábbi változatokban talán kissé terjengősnek ható leírás is egyszerűsödik: „*Az asszony elküldte a pincért. Az visszajött, tányérjukba [...]*” helyett a kötetben már „*A pincér tányérjukba [...]*” áll.

A regény tehát a kézirattól a – mindössze föltételezett – gépiratig, mely az *Ellenzék* és a *Nyugat* alapjául szolgált, továbbá a *Nyugattól* az első kiadásig – nem számítva a kézirat munkafázisait – egyszersmind három főbb javítási fázison is átesett. A *Pacsirta* című Kosztolányi-regény alakulástörténetének rögzíthető állomásai tehát a kézirtos fogalmazást követően a gépirat – melyre minden föltételezés szerint az *Ellenzék* változatából lehet visszakövetkeztetni –, majd az *Ellenzék*, illetve a *Nyugat* szövege, s végül az első, s egyben az író életében megjelent utolsó, 1924-es kötetkiadás.

Magyar nyelvű kiadások

Folyóiratközlések

Nyugat

A *Nyugat*-beli közlés folytatásokban, a következő lapszámokban látott napvilágot:

- (1) *Nyugat*, 1923. máj. 1., 16. évf. (1. köt.), 9. sz., 593–616. [Fejezetek: 1–4.]
- (2) *Nyugat*, 1923. máj. 16., 16. évf. (1. köt.), 10. sz., 665–681. [Fejezetek: 5–6.]
- (3) *Nyugat*, 1923. júl. 1., 16. évf. (2. köt.), 13. sz., 1912–1923. [Fejezetek: 7–8.]
- (4) *Nyugat*, 1923. júl. 16., 16. évf. (2. köt.), 14. sz., 65–83. [Fejezetek: 9–10.]
- (5) *Nyugat*, 1923. aug. 1–16., 16. évf. (2. köt.), 15–16. sz., 141–162. [Fejezetek: 10–13.; annotáció: A 10. fejezet végével kezdődik a szöveg: „Anyá elhallgatott. Ákos várta, hogy csak beszéljen.”]

Ellenzék

Az *Ellenzék*-beli közlés, 55 napon keresztül, szintén folytatásokban történt, s a következő lapszámokban látott napvilágot:

- (1) *Ellenzék*, 1923. ápr. 29., 44. évf., 98. sz., 2. [Fejezet: 1.]
[incipit: ELSŐ FEJEZET]
- (2) *Ellenzék*, 1923. máj. 1., 44. évf., 99. sz., 7. [Fejezetek: 1–2.]
[incipit: Csak fekete haját lehetett látni...]
- (3) *Ellenzék*, 1923. máj. 3., 44. évf., 100. sz., 7. [Fejezet: 2.]
[incipit: Erre az öreg úr véget vetett...]
- (4) *Ellenzék*, 1923. máj. 4., 44. évf., 101. sz., 7. [Fejezetek: 2–3.]
[incipit: Szemét könnyek futották el.]

- (5) *Ellenzék*, 1923. máj. 5., 44. évf., 102. sz., 7. [Fejezet: 3.]
[incipit: Ilyenféle gondolatok gyötörhették...]
- (6) *Ellenzék*, 1923. máj. 6., 44. évf., 103. sz., 7. [Fejezet: 3.]
[incipit: Odamenjen-e tehát, vagy ne menjen?]
- (7) *Ellenzék*, 1923. máj. 8., 44. évf., 104. sz., 7. [Fejezet: 3.]
[incipit: Mi mindent tudott azonban mesélni...]
- (8) *Ellenzék*, 1923. máj. 9., 44. évf., 105. sz., 7. [Fejezet: 3.]
[incipit: Itt az asztal a délutáni fényes...]
- (9) *Ellenzék*, 1923. máj. 10., 44. évf., 106. sz., 7. [Fejezetek: 3–4.]
[incipit: Álmában ismét a Széchenyi-utcán ment...]
- (10) *Ellenzék*, 1923. máj. 12., 44. évf., 107. sz., 7. [Fejezet: 4.]
[incipit: Fél tizkor ébredt...]
- (11) *Ellenzék*, 1923. máj. 13., 44. évf., 108. sz., 7. [Fejezet: 4.]
[incipit: Most erőszakot kellett tenniök...]
- (12) *Ellenzék*, 1923. máj. 15., 44. évf., 109. sz., 7. [Fejezet: 4.]
[incipit: Öt percenként nyílt az ajtó.]
- (13) *Ellenzék*, 1923. máj. 16., 44. évf., 110. sz., 7. [Fejezet: 4.]
[incipit: Éjszaka valahol eshetett.]
- (14) *Ellenzék*, 1923. máj. 17., 44. évf., 111. sz., 7. [Fejezet: 4.]
[incipit: Még mindig bólintgatott...]
- (15) *Ellenzék*, 1923. máj. 19., 44. évf., 112. sz., 7. [Fejezet: 5.]
[incipit: ÖTÖDIK FEJEZET]
- (16) *Ellenzék*, 1923. máj. 20., 44. évf., 113. sz., 6. [Fejezet: 5.]
[incipit: – Például mit ettünk tegnap?]
- (17) *Ellenzék*, 1923. máj. 25., 44. évf., 115. sz., 7. [Fejezet: 5.]
[incipit: Arca nyílt volt, bizalomkeltő.]
- (18) *Ellenzék*, 1923. máj. 26., 44. évf., 116. sz., 7. [Fejezet: 5.]
[incipit: Egészen tüdejére szippantotta...]
- (19) *Ellenzék*, 1923. máj. 27., 44. évf., 117. sz., 6. [Fejezetek: 5–6.]
[incipit: – Ó – mondta az asszony elpirulva.]
- (20) *Ellenzék*, 1923. máj. 29., 44. évf., 118. sz., 7. [Fejezet: 6.]
[incipit: Bajusza villásan kunkorodott fel.]
- (21) *Ellenzék*, 1923. máj. 30., 44. évf., 119. sz., 7. [Fejezet: 6.]
[incipit: Mellettük Doba törvényszéki bíró...]

- (22) *Ellenzék*, 1923. máj. 31., 44. évf., 120. sz., 7. [Fejezet: 6.]
[incipit: Tompa volt, halk, fátyolos.]
- (23) *Ellenzék*, 1923. jún. 2., 44. évf., 121. sz., 7. [Fejezet: 6.]
[incipit: Ijas Miklós a felvonás közepén érkezett...]
- (24) *Ellenzék*, 1923. jún. 3., 44. évf., 122. sz., 6. [Fejezet: 6.]
[incipit: A gésák japáni nyoszolyólányoknak öltözve...]
- (25) *Ellenzék*, 1923. jún. 5., 44. évf., 123. sz., 7. [Fejezetek: 6–7.]
[incipit: A párnás, kellemes kacsó...]
- (26) *Ellenzék*, 1923. jún. 6., 44. évf., 124. sz., 7. [Fejezet: 7.]
[incipit: A részletek a nyilvánosság előtt...]
- (27) *Ellenzék*, 1923. jún. 7., 44. évf., 125. sz., 7. [Fejezet: 7.]
[incipit: Mennyit szenvednek a gyermekek...]
- (28) *Ellenzék*, 1923. jún. 8., 44. évf., 126. sz., 7. [Fejezet: 7.]
[incipit: Ijas ezt észrevette.]
- (29) *Ellenzék*, 1923. jún. 9., 44. évf., 127. sz., 7. [Fejezetek: 7–8.]
[incipit: Zsebéből, mely tele volt...]
- (30) *Ellenzék*, 1923. jún. 10., 44. évf., 128. sz., 6. [Fejezet: 8.]
[incipit: Béla bácsi azonban kisé megváltozott.]
- (31) *Ellenzék*, 1923. jún. 12., 44. évf., 129. sz., 7. [Fejezet: 8.]
[incipit: Ma este bál van Tarkövön...]
- (32) *Ellenzék*, 1923. jún. 13., 44. évf., 130. sz., 7. [Fejezetek: 8–9.]
[incipit: – Mit irt? – kérdezte felesége.]
- (33) *Ellenzék*, 1923. jún. 14., 44. évf., 131. sz., 7. [Fejezet: 9.]
[incipit: – Öreg, – mondta csodálkozva...]
- (34) *Ellenzék*, 1923. jún. 15., 44. évf., 132. sz., 7. [Fejezet: 9.]
[incipit: Nagypját 1849-ben a császár...]
- (35) *Ellenzék*, 1923. jún. 16., 44. évf., 133. sz., 7. [Fejezet: 9.]
[incipit: – Legény vagy a talpadon...]
- (36) *Ellenzék*, 1923. jún. 17., 44. évf., 134. sz., 6. [Fejezet: 9.]
[incipit: Füzes Feri gunyosan biggyesztette el...]
- (37) *Ellenzék*, 1923. jún. 19., 44. évf., 135. sz., 7. [Fejezet: 9.]
[incipit: Ebben a környezetben nem lehetett...]
- (38) *Ellenzék*, 1923. jún. 20., 44. évf., 136. sz., 7. [Fejezet: 9.]
[incipit: Árnyékok mozogtak a Széchenyi-téren...]

- (39) *Ellenzék*, 1923. jún. 21., 44. évf., 137. sz., 7. [Fejezetek: 9–10.]
[incipit: Ép a Mimosa dalára zenditettek rá...]
- (40) *Ellenzék*, 1923. jún. 22., 44. évf., 138. sz., 7. [Fejezet: 10.]
[incipit: De föltette szemüvegét...]
- (41) *Ellenzék*, 1923. jún. 23., 44. évf., 139. sz., 7. [Fejezet: 10.]
[incipit: – Én hát – és bólintott.]
- (42) *Ellenzék*, 1923. jún. 24., 44. évf., 140. sz., 6. [Fejezet: 10.]
[incipit: – Sohase sajnáld – szólt az asszony.]
- (43) *Ellenzék*, 1923. jún. 26., 44. évf., 141. sz., 7. [Fejezet: 10.]
[incipit: – Micsoda? – hebegett Ákos...]
- (44) *Ellenzék*, 1923. jún. 27., 44. évf., 142. sz., 7. [Fejezet: 10.]
[incipit: Örült, hogy felesége legyőzte őt...]
- (45) *Ellenzék*, 1923. jún. 28., 44. évf., 143. sz., 7. [Fejezetek: 10–11.]
[incipit: – Te – mondta jelentősen...]
- (46) *Ellenzék*, 1923. jún. 29., 44. évf., 144. sz., 7. [Fejezet: 11.]
[incipit: Pacsirta munkáját, a teritőt...]
- (47) *Ellenzék*, 1923. júl. 1., 44. évf., 145. sz., 6. [Fejezet: 11.]
[incipit: – Van bőven idő...]
- (48) *Ellenzék*, 1923. júl. 3., 44. évf., 146. sz., 7. [Fejezet: 11.]
[incipit: Azok, akik tovább utaztak...]
- (49) *Ellenzék*, 1923. júl. 4., 44. évf., 147. sz., 7. [Fejezet: 11.]
[incipit: Mind tapsoltak, csak Füzes Feri nem.]
- (50) *Ellenzék*, 1923. júl. 5., 44. évf., 148. sz., 7. [Fejezetek: 11–12.]
[incipit: – Hát elutazott.]
- (51) *Ellenzék*, 1923. júl. 6., 44. évf., 149. sz., 7. [Fejezet: 12.]
[incipit: A két öreg szeme, füle egyaránt...]
- (52) *Ellenzék*, 1923. júl. 7., 44. évf., 150. sz., 7. [Fejezet: 12.]
[incipit: Szórakozottan bámult a földre...]
- (53) *Ellenzék*, 1923. júl. 8., 44. évf., 151. sz., 7. [Fejezetek: 12–13.]
[incipit: Középuött, a park gyepegyében...]
- (54) *Ellenzék*, 1923. júl. 10., 44. évf., 152. sz., 7. [Fejezet: 13.]
[incipit: Zelma mellett a jómodoru...]
- (55) *Ellenzék*, 1923. júl. 11., 44. évf., 153. sz., 7. [Fejezet: 13.]
[incipit: Apa elbucsuzkodott...]

Kötetkiadások

1924

KOSZTOLÁNYI Dezső, *Pacsirta* (regény), Budapest, Athenaeum, [1924], 164 p. (Magyar Írók, Korunk Mesterei)

1937

KOSZTOLÁNYI Dezső, *A rossz orvos, Pacsirta* (regények), Budapest, Révai, [1937] [4] 270 [2] p. (Kosztolányi Dezső Összegyűjtött Munkái)

1940

KOSZTOLÁNYI Dezső, *A rossz orvos, Pacsirta* (két regény), Budapest, A Délvidéki Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Egyesületének Kiadása, [1940], 270 p. (DEFHE-Könyvek)

1942

KOSZTOLÁNYI Dezső, *Pacsirta* (regény), Budapest, Révai, [1942], 218, 2 p. (Kosztolányi Dezső Munkái)

1943

KOSZTOLÁNYI Dezső, *Pacsirta* (regény), Budapest, Révai, [1942], 218, 2 p.

1949

KOSZTOLÁNYI Dezső, *Pacsirta* (regény), Budapest, Révai Irodalmi Intézet, 1949, 218 p. (Révai Könyvtár)

1954

KOSZTOLÁNYI Dezső, *Pacsirta* (regény), Újvidék, Testvériség-Egység Kiadó, 1954, 283 p. (bevezető HERCEG János; OLÁH Sándor rajzaival)

1957

KOSZTOLÁNYI Dezső, *Pacsirta* (regény) [Budapest], Szépirodalmi Könyvkiadó, 1957, 223 p. (utószó KÁROLYI Ilona, GERGELY István) (Olcsó Könyvtár)

1961

KOSZTOLÁNYI Dezső, *Pacsirta, Aranyásrkány* (regények), Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1961, 505 p.

1963

KOSZTOLÁNYI Dezső, *Pacsirta* (regény), Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1963, 183 p. (utószó SZABÓ György; LORÁNT Péterné rajzaival) (Kincses Könyvek)

1969

KOSZTOLÁNYI Dezső, *Pacsirta*, Bukarest, Irodalmi Könyvkiadó, 1969, 182 p.

1971

KOSZTOLÁNYI Dezső, *Pacsirta* (regény), Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1971, 153 p. (utószó GYŐRI János) (Olcsó Könyvtár)

1975

KOSZTOLÁNYI Dezső, *Nero, a véres költő, Pacsirta, Aranyásrkány, Édes Anna* (regény), Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1975, 915 p. (sajtó alá rendezte és az utószót írta Ács Margit) (Magyar Remekírók)

1985

KOSZTOLÁNYI Dezső, *Pacsirta* (regény), Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1985, 185 p. (3. kiadás) (Olcsó Könyvtár)

1989

KOSZTOLÁNYI Dezső, *Pacsirta, Aranysárkány* (regények), Bratislava–Budapest, Madách–Szépirodalmi Könyvkiadó, 1989, 476 p. [1] t. fol., (a szöveget RÉZ Pál gondozta)

1992

KOSZTOLÁNYI Dezső, *Pacsirta* (regény) [Budapest], Editorg Kiadó, 1992, 183 p. (Editorg Klasszikusok)

1993

KOSZTOLÁNYI Dezső, *Pacsirta* (regény), Budapest, Magyar Hírlap Kiadó–Maecenas, 1993, 127 p. (utószó TARJÁN Tamás) (Heti Klasszikusok)

KOSZTOLÁNYI Dezső, *Pacsirta, Édes Anna* (regények), Budapest, Unikornis, 1993, 355 [3] p. (szerkesztette és az utószót írta BÁRDOS László) (A Magyar Próza Klasszikusai, 4.)

1994

KOSZTOLÁNYI Dezső, *Pacsirta* (regény), Budapest, Editorg, [1994], 183 p. (Editorg Klasszikusok)

1995

KOSZTOLÁNYI Dezső, *Pacsirta* (regény) [Szentendre], Interpopulart, 1995, 107 [3] p. (Populart Füzetek)

KOSZTOLÁNYI Dezső, *Pacsirta, Édes Anna* (regények), Budapest, Európa Könyvkiadó, 1995, 404 p. (a szöveget gondozta és a jegyzeteket készítette Ács Margit) (Európa Diákkönyvtár)

1996

KOSZTOLÁNYI Dezső, *Pacsirta* (regény) [Szentendre], Interpopulart, 1996, 107 [3] p. (Populart Füzetek)

KOSZTOLÁNYI Dezső, *Pacsirta* (regény), [Budapest], Anno Kiadó, 1996, 175 [3] p.

1997

KOSZTOLÁNYI Dezső, *Pacsirta, Aranysárkány, Édes Anna* (regények) [Eger], Eger Nyomda, [1997], 542 p. (Szép szó: egri könyvek)

KOSZTOLÁNYI Dezső, *Pacsirta, Édes Anna* (regények), Budapest, Európa Könyvkiadó, 1997, 404 p. (a szöveget gondozta és a jegyzeteket készítette Ács Margit) (Európa Diákkönyvtár)

1998

KOSZTOLÁNYI Dezső, *Pacsirta, Édes Anna* (regények), Budapest, Európa Könyvkiadó, 1998, 404 p. (a szöveget gondozta és a jegyzeteket készítette Ács Margit) (Európa Diákkönyvtár)

1999

KOSZTOLÁNYI Dezső, *Pacsirta, Édes Anna* (regények), Budapest, Európa Könyvkiadó, 1999, 404 p. (a szöveget gondozta és a jegyzeteket készítette Ács Margit) (Európa Diákkönyvtár)

KOSZTOLÁNYI Dezső, *Pacsirta, Édes Anna* (regények), [Budapest], Diáktéka, [1999], 342 [2] p. (Diák-Kiskönyvtár)

KOSZTOLÁNYI Dezső, *Pacsirta* (regény), [Kaposvár], Holló, [1999], 152 p. (Holló Diákkönyvtár)

2001

KOSZTOLÁNYI Dezső, *Pacsirta* (regény), [Kaposvár], Holló, [2001], 152 p. (Holló Diákkönyvtár)

KOSZTOLÁNYI Dezső, *Pacsirta* (regény), Budapest, Osiris, 2001, 148 p. (a szöveget gondozta PAPP Csaba, utószó HAFNER Zoltán) (Millenniumi Könyvtár)

KOSZTOLÁNYI Dezső, *Pacsirta, Édes Anna* (regények), Budapest, Európa Könyvkiadó, 2001, 404 p. (a szöveget gondozta és a jegyzeteket készítette Ács Margit) (Európa Diákkönyvtár)

2003

KOSZTOLÁNYI Dezső *Összes regényei*, [Szeged], Szukits Kiadó, 2003, 623 p. (szerkesztette és az utószót írta Réz Pál)

KOSZTOLÁNYI Dezső, *Pacsirta, Édes Anna* (regények), Budapest, Európa Könyvkiadó, 2003, 404 p. (a szöveget gondozta és a jegyzeteket készítette Ács Margit) (Európa Diákkönyvtár)

2004

KOSZTOLÁNYI Dezső, *Pacsirta* (regény), Újvidék, Forum-Dolgozók, 2004, 141 p.

KOSZTOLÁNYI Dezső, *Pacsirta, Édes Anna* (regények), Budapest, Európa Könyvkiadó, 2004, 404 p. (a szöveget gondozta és a jegyzeteket készítette Ács Margit) (Európa Diákkönyvtár)

2005

KOSZTOLÁNYI Dezső, *Pacsirta, Édes Anna* (regények), Budapest, Európa Könyvkiadó, 2005, 404 p. (a szöveget gondozta és a jegyzeteket készítette Ács Margit) (Európa Diákkönyvtár)

2007

KOSZTOLÁNYI Dezső, *Pacsirta* (regény), Marosvásárhely, Hoppál, 2007, 135 p.

KOSZTOLÁNYI Dezső, *Pacsirta* (regény) [Kaposvár], Holló, 2007, 152 p. (Holló Diákkönyvtár)

KOSZTOLÁNYI Dezső, *Pacsirta* (regény), Budapest, Osiris, 2007, 148 p. (Osiris Diákkönyvtár)

KOSZTOLÁNYI Dezső, *Pacsirta, Ésti Kornél*, [Budapest], Kossuth, 2007, 335 p. (Metro Könyvtár, A Magyar Próza Klasszikusai, 13.)

KOSZTOLÁNYI Dezső, *Pacsirta, Édes Anna* (regények), Budapest, Európa Könyvkiadó, 2007, 404 p. (a szöveget gondozta és a jegyzeteket készítette Ács Margit) (Európa Diákkönyvtár)

KOSZTOLÁNYI Dezső, *Pacsirta* (regény), Budapest, Európa Könyvkiadó, 2007, 180 p. (a szöveget gondozta FRÁTER Zoltán)

KOSZTOLÁNYI Dezső, *Pacsirta* (regény), Budapest, Mérték Kiadó, 2007, 189 p. (a kísérő tanulmányt DOBAYNÉ FENYVESI Ildikó írta) (Kötelezők Mértékkel)

KOSZTOLÁNYI Dezső, *Pacsirta* (regény) [Budapest], Studio Libri Könyvműhely, 2007, 157 p.

KOSZTOLÁNYI Dezső, *Pacsirta* (regény) (elektronikus dokumentum), Szentendre, Mercator Stúdió, 2007.

2008

KOSZTOLÁNYI Dezső, *Pacsirta, Édes Anna* (regények), Budapest, Európa Könyvkiadó, 2008, 404 p. (a szöveget gondozta és a jegyzeteket készítette Ács Margit) (Európa Diákkönyvtár)

KOSZTOLÁNYI Dezső, *Pacsirta* (regény), Budapest, Talentum-Akkord, 2008, 195 p. (Talentum Diákkönyvtár)

2009

KOSZTOLÁNYI Dezső, *Pacsirta* (regény), [Budapest], Fapadoskonyv.hu, [2009] 106 p.

2010

KOSZTOLÁNYI Dezső, *Pacsirta* (regény), [Budapest], Palatinus, [2010], 157 p.

KOSZTOLÁNYI Dezső, *Pacsirta* (regény), *Szürke glória* (elbeszélések), [Budapest], Fapadoskonyv.hu, [2010], 273 [2] p.

KOSZTOLÁNYI Dezső, *Pacsirta*, *Édes Anna* (regények), Budapest, Európa Könyvkiadó, 2010, 404 p. (a szöveget gondozta és a jegyzeteket készítette Ács Margit) (Európa Diákkönyvtár)

KOSZTOLÁNYI Dezső, *Pacsirta*, [Budapest], Írásművek Kiadó, 2010, 214 p. [annotáció: Új Köntös Könyvek]

2011

KOSZTOLÁNYI Dezső, *Pacsirta* (regény), [Budapest], Palatinus Könyvkiadó Kft., [2011], 157 p.

Hangoskönyvek

2005

KOSZTOLÁNYI Dezső, *Pacsirta*, MVGYOSZ hangoskönyvek, 2005, előadja KOROMPAI Vali, elektronikus szerkesztő PARAI Sándor

2007

KOSZTOLÁNYI Dezső, *Pacsirta*, regény (hangoskönyv), Budapest, Titis, 2007 (5 h 55 min), előadja BOROMISZA Dóra

Idegen nyelvű kötetkiadások (Fordítások)

Angol nyelvű

Dezső KOSZTOLÁNYI, *Skylark*, transl. by Richard ACZEL, introd. by Péter ESTERHÁZY, London, Chatto & Windus, 1993, XV, 224 p.

Dezső KOSZTOLÁNYI, *Skylark*, transl. by Richard ACZEL, introd. by Péter ESTERHÁZY, Budapest–London, Central European University Press, 1996, 224 p.

Dezső KOSZTOLÁNYI, *Skylark*, transl. by Richard ACZEL, introd. by Péter ESTERHÁZY, Budapest–London–New York, [N. Y.], CEU Press, [1999], cop. 1993, XV, 224 p.

Dezső KOSZTOLÁNYI, *Skylark*, transl. by Richard ACZEL, introd. by Péter ESTERHÁZY, Budapest–London–New York, [N. Y.], CEU Press, [2008], cop. 1993, XV, 224 p.

Dezső KOSZTOLÁNYI, *Skylark*, transl. by Richard ACZEL, introd. by Péter ESTERHÁZY, New York, N. Y., New York Review Books, 2009, 222 p.

Bolgár nyelvű

Dežo KOSTOLANI, *Čučuligata* (roman), prev. Jonka NAJDENOVA, Sofiâ, Narodna kultura, 1979, 228 p.

Dežo KOSTOLANI, *Celuvkata, izbrani tvorbi* (Čučuliga, Anna Edeš, Razkazi), săst. Ūliâ DIMITROVA, predg. Jonka NAJDENOVA, Nikolina ATANASOVA, Katâ KAMENOVA, Sofiâ, Narodna kultura, 1987, 627 p.

Cseh nyelvű

Dezső KOSZTOLÁNYI, *Pavučina*, přelož. Anna ROSSOVÁ; ill. Stanislav KOLÍBAL, Praha, Mladá fronta, 1961, 182 p.

Francia nyelvű

Dezső KOSZTOLÁNYI, *Alouette* (roman), trad. de Maurice REGNAUT en collab. avec Péter ÁDÁM, préf. de Maurice REGNAUT, [Paris], Hamy, 1991, 249 p.

Dezső KOSZTOLÁNYI, *Alouette* (roman), trad. par Péter ÁDÁM et Maurice REGNAUT, préf. de Maurice REGNAUT, [Paris], Hamy, 2001, 250 p.

Holland nyelvű

Dezső KOSZTOLÁNYI, *Leeuwerik*, vertaald door Henry KAMMER, Amsterdam, Van Gennep, 2008, 2. druk, 237 p.

Lengyel nyelvű

Dezső KOSZTOLÁNYI, *Ptaszyne* (powieść), przeloz. i poslow. Andrzej SIEROSZEWSKI, Warszawa, Państwowy Instytut Wydawniczy, 1962, 197 p.

Mari nyelvű

Костоланы Дежő, *Турий*, Роман, веигр йылме гыч Михаил Чемъшев кусарен, Йошкар-Ола, 2011, 144 стр.

Német nyelvű

Desider KOSZTOLÁNYI, *Lerche* (Roman), Übertrg. von Stefan J. KLEIN, Heidelberg, Merlin Verlag, 1928, 245, 3 p.

Dezső KOSZTOLÁNYI, *Lerche* (Roman), Übers. von Klaus SCHMUCK, Leipzig, Reclam, 1970, 181 p. (Reclams Universal-Bibliothek)

Dezső KOSZTOLÁNYI, *Lerche*, Aus dem Ungarischen Übers. von Klaus SCHMUCK; Bearb. von Georg HARMAT, Nachw. von Paul KÁRPÁTI, Leipzig, Reclam, 1976, 2. Auflage, 170 p. (Reclams Universal-Bibliothek)

Dezső KOSZTOLÁNYI, *Lerche* (Roman), aus dem Ungarischen von Heinrich EISTERER, Frankfurt M., Suhrkamp Verlag, 2007, 217 p.

Dezső KOSZTOLÁNYI, *Lerche* (Roman), übers. von Christina VIRAGH, Nachwort von Péter ESTERHÁZY, Zürich, Manesse, 2007, 299 p. (Manesse Bibliothek der Weltliteratur)

Olasz nyelvű

Dezső KOSZTOLÁNYI, *L'Allodola*, Milano, Corbaccio, 1939 [Megjegyzés: Ms 4619/79 KDné jegyzéke]

Dezső KOSZTOLÁNYI, *Allodola*, trad. Matteo MASINI, Palermo, Sellerio, 2000, 256 p.

Orosz nyelvű

Дежё Костоланьи, *Жаворонок, Анна Эдэш*, перев. О. Россиянов, Москва, Художественная Литература, 1972, 349 p.

Дежё Костоланьи, *Избранное*, перев. О. Россиянов, Е. Малыхина, Москва, Художественная Литература, 1986, 542 p.

Portugál nyelvű

Dezső KOSZTOLÁNYI, *Cotovia* (romance), trad. de Ernesto RODRIGUES, Lisboa, Don Quixote, 2006, 197 p. (Ficção Universal)

Spanyol nyelvű

Dezső KOSZTOLÁNYI, *Alondra*, trad. de Judith XANTÚS, introd. Péter ESTERHÁZY, Barcelona, Ediciones B, 2002, 226 p.

Dezső KOSZTOLÁNYI, *Alondra*, trad. de Judith XANTÚS, introd. Péter ESTERHÁZY, Barcelona, Ediciones B, 2006, 205 p.

Dezső KOSZTOLÁNYI, *Alondra*, trad. de Judith XANTÚS, introd. Péter ESTERHÁZY, Barcelona, Zeta, 2010, 205 p.

Szerb nyelvű

Deža KOSTOLANJ, *Život u kavezu*, preveo Stevan LETMANJ, Sarajevo, Džepna knjiga, 1958, 176 p.

Deže KOSTOLANJ, *Ševa*, prev. Marko ČUDIĆ, Beograd, Radio B92, 1998, 183 p.

Deže KOSTOLANJ, *Ana Edeš / Ševa*, roman, prev. Maria TOTHI-GNJATOVIĆ, Beograd, Laguna, I izdanje, 2011, 424 p.

Szlovák nyelvű

Dezső KOSZTOLÁNYI, *Škovránok*, preložil Oto OBUCH, Bratislava, Tatran, 1970, 216 p.

Átdolgozások

Rádió

Az MTAK hagyatéki anyagában Ms 4617/27–28. jelzet alatt Kosztolányi Dezsőné kézírásával található egy rádiójáték tervének fogalmazványtöredéke. Az első rádióra alkalmazott átdolgozást 1949. december 6-án este adták a Kossuth rádióban. A regényt Zolnay Vilmos írta rádióra, Cserés Miklós rendezte. Közreműködő Bura Sándor és zenekara. Szereposztás: Vajkay Ákos – *Gózon Gyula*, Vajkay Ákosné – *Berki Lili*, Pacsirta – *Bulla Elma*, Cifra Géza – *Pongrácz Imre*, Környey Bálint – *Lehotay Árpád*, Priboczay – *Pethes Sándor*, Gál doktor – *Fenyő Emil*, Füzes Feri – *Lázár Gida*, Ladányi László – *Justh Gyula*, Kárász Pista – *Mátrai József*, Fehér tata – *Pázmán Ferenc*, Galló – *Bihari László*, Doba – *Balázs Bálint*, Orosz Olga – *Gencsy Sári*, Arácsy – *Berky József*, Szolyvay – *Fekete Pál*, Zányi Imre – *Hindy Sándor*.

*

1961-ben rádióra alkalmazta és rendezte Török Tamás, szerkesztette Major Anna. Szereplők: Vajkay Ákos – *Szabó Ernő*, Vajkay Ákosné – *Bulla Elma*, Pacsirta – *Szakály Márta*, Cifra Géza – *Garas Dezső*, Környey Bálint – *Greguss Zoltán*, Priboczay – *Gál Sándor*, Füzes Feri – *Lázár Gida*, Arácsy – *Lontai István*, Ijas – *Petrik József*, Vasúti tiszt – *Felvinczy Viktor*, Pincér – *Csók István*, Primás – *Sándor István*, Kalauz – *Hankó Elemér*.

Film

A *Pacsirta* című filmet Ranódy László rendezte, a forgatókönyvet Huszty Tamás írta, operatőr Illés György. (Kosztolányi Dezsőnének a forgatókönyv megírásában való közreműködéséről a Hunnia

Filmstúdióval kötött szerződése található a hagyatékban 1963. július 25-i keltezéssel: Ms 4625/371.). Szereplők: Vajkay Ákos – *Páger Antal*, Vajkay Ákosné – *Tolnay Klári*, Pacsirta – *Nagy Anna*, Dobáné – *Bara Margit*, Ijas Miklós – *Latinovits Zoltán*, Lator Margit – *Tőrőcsik Mari*, Füzes Feri – *Darvas Iván*, Tanár – *Bessenyei Ferenc*, Hordár – *Csurka László*.

A film első, zártkörű vetítésére 1963. november 30-án került sor; sajtóvetítését 1964. február 1-jén tartották az Urániában.¹

1964-ben a cannes-i fesztiválon a filmet Arany Pálmára jelölték, Páger Antal pedig a legjobb férfi alakításért járó díjat kapta szerepéért.

Devecseri Gábornak a filmről készült méltatásából idézünk:

A megnagyított fejek, arcok úgy jelennek meg e filmben időről időre, mint Kosztolányi elbeszélés-sorában a törvényszerűen, ütemesen meg-megjelenő, az olvasót megállító, gondolkodásra kényszerítő rövid mondatok. [...]

Páger [...] egészen a nagy kártyacsatáig csendes tragikus erővel, meghitt és hiteles belső feszültséggel ragadja el a nézőt a „Pacsirta” világába. A kártyacsatában s a mulatóbeli jelenetben már ő sem, mert a film megalkotóinak – úgy érzem – tévedése folytán ez már számára sem lehetséges teljesen. Tolnay Klári kotlás-aggodalma, riadt téblábolása, kivirulása a megtalálni vélt életben [...] mind-mind felejtethetetlen. A címszereplő Nagy Anna önfeláldozó, fegyelmezett, nemeshatású játéka is teljes képet ad. [...] És ahogyan Kosztolányi regényében nincs olyan mondat, amely csak arra való, hogy két másikat összekössön, minden mondat, sőt minden szó egyformán mázsás terheket emel és egyensúlyoz – úgy nincs e filmben epizód szereplő. Mindenkit

¹ Lásd a hagyatékban őrzött, „Pacsirta» c. regényre kötött szerződések” tételénél (Ms 4625/364–375.) a következőket: 371, 372, 373. A regény tételénél (Ms 4614/1–31.) pedig 20–31. szám alatt a filmváltozat néhány fényképe található, s egy a forgatás megkezdéséről értesítő újságkivágat ([szerző nélkül], *Megkezdték a Pacsirta forgatását* = *Magyar Nemzet*, 1963. júl. 25., 19. évf., 172. sz., 4.)

morzsol a sors, és senkit nem intézhetünk el legyintéssel, – ezt érezni a filmből is.

Annál sajnálatosabb a harmadik harmadban a törés. Többen megírták már – és igazuk volt – a mulatós jelenetek nem Kosztolányi „Pacsirtája”-t, hanem Móricz „Úri muri”-jét idézik. [...]

A film ott távolodott el önmagától, mikor egy képzelt álmot közelhozott, beerőszakolt a törtézésbe. Robbanást. Külön sorsfordulatot az örökforgó, az óramutató egyenletes kegyetlenségével forgó sorsok, a Kosztolányi-alakok sorsai közé. Kár volt. És szükségtelen is. Hiszen a film művészi ereje elegendő töltést, élményt, egymástól elválaszthatatlan részvétet és ítéletet halmozott fel bennünk enélkül is.

DEVECSERI Gábor, *Szemedben éles fény...*
– *Gondolatok a „Pacsirta” megfilmesítéséről*
= *Filmvilág*, 1964. ápr. 1., 7. sz., 11–14.

Alább pedig Ungvári Tamás kritikájának részletét közöljük:

Bosszantó félrefogás nincs a filmjében. Legfeljebb Pacsirta túlzott csúnyaságát kifogásolnánk: *Nagy Anna* megható alázattal idomult a rendezői elképzeléshez, amikor vasorrú bábára maszkírozta a lányt. Ez tévedés: a taszító arc nem attól lesz rút, hogy egyben torz is. A fiatal színésznő különben tehetséges: a szeme, a mozdulata jól játszott.

Az alakok értelmezése a címszereplőtől eltekintve: hiteles. Ranódy jól lát figurákat és jól is osztja a szerepeit. *Páger Antal* szuggesztív ereje, kiszámított mozdulatainak serege pontosan célba talált – ez igazán Vajkay levéltárnok a regény lapjairól. *Tolnay Klári* pedig remekelt, a csipetnyi humor, amit komor szerepéhez hozzáfűszerezett, rendkívül ízéssé, formázottá tette az alakítását.

UNGVÁRI Tamás, *Pacsirta*
= *Magyar Nemzet*, 1964. febr. 6., 20. évf., 30. sz., 4.

Színház

„és *Pacsirta*”

monodrámá Kosztolányi Dezső prózái, levelei és *Pacsirta* című regénye alapján. Írta Táborosi Margaréta (vizsgaelőadás).

(Bemutató: 2007. november 5., Szabadkai Népszínház Magyar Társulata).

Pacsirta és Orosz Olga szerepében előadja: Táborosi Margaréta.
Részlet egy kritikából:

Az újvidéki színiakadémia minden hallgatójának – a színészmesterség-vizsga részeként – készítenie kell egy mono- vagy duodramát, gyakorlatilag teljesen egyedül megválasztva és kialakítva az alapanyagot, a látványvilágot és a koncepciót. Ezeket az egy- vagy kétszemélyes előadásokat a Szabadkai Népszínház Magyar Társulata időnként műsorra tűzi – így esett Táborosi Margaréta és *Pacsirta* című estjével is.

Táborosi tulajdonképpen egyszemélyes duodramát készített: Kosztolányi Pacsirtáját alapul véve, azt a szabadkai születésű író más szövegeivel kiegészítve két nő sorsát fűzte-mosta egygé, Pacsirtáét és Orosz Olga színésznőét. Két látszólag teljesen különböző sors, a vénlányé és a kiélt színésznőé kerül egymással párhuzamba. Ami összeköti őket: az elvagyódás, és a távozásra való képtelenség. Menjünk, mondják maguknak nemegyszer, de mégis maradnak. Hisz jól tudják, hogy a belső béke független a fizikai környezettől.

Táborosi Margaréta számára (egyelőre) nehezen megoldható feladatot jelentenek a gyakori váltások a két figura között: az egyik szerepből ki-, a másikba belépve játéka kissé egysíkúnak tetszik, nem különül el kellőképpen a két felrajzolt alak. A megkülönböztetés eszközei rendszerint külsőlegeseek csupán – eltérő ruha- és hajviselet, hanghordozás –, a két nő találkozásának dialógusjelenetének megoldása egyetlen, suta. Ugyanakkor nem vitatható el Táborosi bátorsága és

kétségtelen tehetsége, amely három-négy jelenetben is valódi, minőségi színházi pillanatot szül, ez pedig – pályakezdő színésznő kétszemélyes monodrámájában – nem kevés.

MARKÓ Róbert, *Kicsik és nagyok*

(Forrás: <http://www.ellenfeny.hu/szinhazmuveszet/videk/kicsik-es-nagyok%E2%80%A6-monodrama-fesztival-eger>

– Utolsó letöltés dátuma: 2012. 11. 13.)

*

2008-ban *Alouette* címmel, Sylvia Folgoas rendezésében fölolvastat tartottak a regényből a franciaországi Vincennes-ben. A szöveget Danièle Douet színésznő olvasta föl a Théâtre Daniel-Sorano színpadán. Az MTI jelentését idézzük:

Kosztolányi Dezső *Pacsirta* című regényét adaptálta színpadra és adja elő franciául Danièle Douet a Párizshoz közeli Vincennes Théâtre Daniel-Sorano színpadán, Sylvia Folgoas rendezésében.

Kosztolányi azon ritka magyar szerzők közé tartozik, akiknek valamennyi regénye megjelent franciául. A *Pacsirta* *Alouette* címmel, Ádám Péter és Maurice Regnaut fordításában 1991-ben az Éditions Vivane Hamy kiadó gondozásában látott napvilágot.

A regényt Danièle Douet egy párizsi könyvesboltban fedezte fel, ahol rendszeresen vállal felolvasásokat, amiért a könyvesbolt nem pénzt, hanem könyvet ad honoráriumként. „Rögtön elolvastam, és szerelmes lettem a regénybe. Azonnal éreztem benne az előadás lehetőségét” – mondta Danièle Douet az MTI-nek.

A színésznő és az előadás rendezője, Sylvia Folgoas régóta ismerik egymást, s XX. századi szerzők műveiből már korábban is készítettek színpadi adaptációkat. A regényeket soha nem akarják teljesen „színpadiasítani”, hanem az irodalmi

szöveg és az olvasó közti intim viszony megtartása az egyik fő céljuk. Az, hogy a néző azt érezze, a színésznő mindenkihez külön-külön beszél.

Az MTI kérdésére, hogy színházi szempontból mi ragadta meg a regényben, Danièle Douet elmondta: „Az az elsőprő humor, amely állandóan áthatja ezt a nyomasztó és kegyetlen történetet és nevetségessé teszi a fájdalmasan patetikus figurák elveszettségét.”

(Forrás: [Szerző nélkül], *Kosztolányi Dezső regénye francia színpadon. Alouette, azaz Pacsirta*
= Új Szó, 2008. okt. 2., 61. évf., 228. sz., 10.)

SZÖVEGKRITIKA

A szövegkiadás elvei

Kézirat

A szöveggé történő átírás mikéntjének ismertetése előtt fontos megjegyezni, hogy a kézirat szöveggént való elrendezésének – a fizikai adottságokból következő – két alapvető sajátossága egyrészt a már említett keretezés: azokat a papírdarabokat, melyek utóbb leváltak helyükről, szagatott, míg azokat, amelyek a helyükön maradtak, pontozott keretezéssel láttuk el. Emellett megkülönböztettük a nem beragasztott, de hozzátoldott, tehát a csaknem azonos nagyságú lapokból összeálló oldalakat. E lapok összetartozását a két főbb esetnek megfelelő vonalfajttal jeleztük, így tehát azokat, melyek leváltak a ragasztás mentén, s azokat, melyek eredeti helyükön maradtak. Továbbá a *Függelék*ben ismertetett korábbi kidolgozásoknak megfelelő (későbbi) szöveghelyeket JKK a folyamatos szövegközlés adott részén halványszürke kiemeléssel jelöli.

A kézirat jórészt zöld tintával íródott, melynek az átírásban normál betűtípus felel meg. A grafitceruzával készült részeket félkövér szedés jelzi. Minden egyéb, másfajta íróeszközzel (például rozsdabarna vagy piros ceruzával) írt részt – ritka előfordulásukat tekintve – *A kézirathoz csatlakozó szövegkritikai jegyzetekben* jelzünk. A tintával törölt részeket < > jelek között tüntetjük föl, míg a ceruzával történő áthúzásokat alsó indexszel különböztetjük meg: < >_c. A mindkét íróeszközzel kihúzottakat az egyértelműség végett így jelezzük: < >_c. E jelek olykor „beágyazottan” is szerepelnek, aminek oka, hogy az átírás megkísérli a javításon belüli javításokat a lehetőségig visszakövetni, így törekedve a különböző íróeszközök mentén elkülönülő szövegfázisok láthatóvá tételére.

Egy szó, szótag vagy betű átírással történő javítását jelen szövegközlés úgy jelzi, hogy az új szó (szótag, betű) szóköz nélkül követi a törléssel ellátott fölülirottat. Ebben az esetben a kihúzást sohasem követi index; annak íróeszköze értelemszerűen az új szó, szótag, illetve betű íróeszközének felel meg. Például: <1>Leszállt – a tollal írt kis kezdőbetűt ceruzával nagyra javítja. Ugyanez a szó belsejében, illetve az egész szavakra kiterjedő átírás esetén így fest: m<u>úlva, illetve <amely>az. Gyakran előfordul, hogy KD bizonyos szavakat vagy szótagokat – az eredetileg használt vagy más íróeszközzel – változtatás nélkül ír át, voltaképpen megerősít. Ez a javítás nyilvánvalóan az olvashatóságot szolgálta, s minthogy a szöveg alakulása szempontjából számottevő jelentősége nincs, sűrű előfordulása pedig inkább zsúfolttá tenné a kézirat szövegvégét, ezért jelölésének mellőzése mellett döntöttünk. Kivételes esetben tüntettük csak föl, ha az valóban a regény kidolgozásának menetére enged következtetni. Így például a hatodik fejezetben, az egész szalagcím eltérő íróeszközzel való megerősítése esetében. Ám ilyen lényegi változtatásokról a szövegközlést kísérő jegyzet értesít.

Nem ritka, hogy KD többször megváltoztat egy szót, halmozott átírással – ilyen esetekben az időbeli javítások egymásutániságát a szövegközlés térben követi. Például: <a><A>annak. A törölt szavak, illetve sorok fölé vagy alá írott javítások éppígy időbeli egymásutániságot képeznek le. Az ilyen beszúrásokat irányuknak megfelelően jelöljük ↑: ↑ vagy ↓: ↓ jelek között. Ettől különbözik a *kiegészítés*, mely egyértelműen és szembetűnően utólagos, különböző (szó, mondat, bekezdés) terjedelmű, s többnyire eltérő íróeszközzel történő kiegészítéseket jelent, illetve a *beszúrás*, mely történhet egy másik lap verzójáról, de az adott oldal valamely más pontjáról éppígy, ahogy bizonyos szövegrész másik helyéről szó-, illetve mondatrend megváltoztatásakor. Ezek mindegyikét |: | jelekkel határoljuk. Szövegrészek, szavak áthelyezésekor azok eredeti helyét { } zárójelben közöljük, a ténylegesen más lapon szereplő beszúrások eredeti helyéről pedig a kézirathoz tartozó jegyzet tájékoztat.

KD regénye írásakor szabályos korrektúrajeleket alkalmazott. Az átírás az utólagos, főként a verzókról történő beszúrások esetében

értvényesíti azokat az utasításokat, melyeket egyébkör műhelyszere-
rűn láttat. Így a kéziratban aláhúzott szövegrészeket aláhúzással
– dupla aláhúzás esetén ennek megfelelően – közöljük. Amennyiben
új bekezdést jelölt szövegében, azt a kiadói megjegyzésekhez hason-
lóan szögletes zárójelben közöljük, általunk alkalmazott betűjelét
dőlttel szedjük. Minthogy azonban e jelölések eltérő íróeszközzel
készültek, toll esetén [b], ceruza esetén [b]_c jelet alkalmazunk.

Ugyancsak az autográf korrektúrajelek leképezéséből következik,
hogy a szöveggközlés a hosszabb, bonyolultabb kritikai megjegyzé-
seket elkerülendő, bizonyos jeleket is törlésjelek között tüntet föl,
így a bekezdés jelét, vagy akár magukat az áthelyezés zárójeleit.

Továbbá – mint azt a kézirat leírásakor már említettük – KD
egyes szövegrészeket bekeretezett – minden esetben piros ceruzá-
val. Ezeket a folyamatos szöveggközlésben (az általunk föltüntetett
beragasztások körvonalait jelző szaggatott, illetve pontozott kere-
tektől eltérően) folyamatos fekete vonallal határoltuk körbe úgy,
ahogy a kéziratban is szerepelnek.

A kézirat szövegébe ékelődő kiadói megjegyzéseket minden eset-
ben dőlt betűvel szedjük, és [] zárójelben tüntetjük föl.

A nehezen olvasható, általában elmosódott szövegrészeket szög-
letes zárójelben, a megfelelő megjegyzéssel közöljük. Például: [el-
mosódott: Párducok]. A bizonytalan olvasatot az adott szó mögött
[?] jellel jelöljük.

Kiolvashatatlan szövegrészeket – minthogy olykor a szavak szá-
mának megállapítása is nehézséget okoz – rövidebb (egy vagy több
szó esetén) vagy hosszabb (például bekezdésnyi) terjedelmüknek
megfelelően [...] vagy [...] jellel jelöljük.

Fontosabb jelölések:

↓:Párducok:↓ = fölülről beszúrva, ceruzával

↑:Párducok:↑ = alulról beszúrva, ceruzával

↓:Párducok:↓ = fölülről beszúrva, tintával

↑:Párducok:↑ = alulról beszúrva, tintával

<Párducok> = tintával írt, tintával áthúzott szöveg

- $\langle \text{Párducok} \rangle_c$ = tintával írt, ceruzával áthúzott szöveg
 $\langle \text{Párducok} \rangle$ = ceruzával írt, tintával áthúzott szöveg
 $\langle \text{Párducok} \rangle_c$ = ceruzával írt, ceruzával áthúzott szöveg
 $\langle \text{Párducok} \rangle_{tc}$ = ceruzával írt, tintával és ceruzával is áthúzott szöveg
 $\langle \text{rég} \langle \text{párduc} \rangle \rangle_c$ = a második szó tintával kihúzva, majd az elsővel együtt, ceruzával törölve
 $|\text{:Párducok:}|$ = beszúrás vagy kiegészítés, illetve az áthelyezett szó, mondat(rész), új helyén
 $\{\text{Párducok}\}$ = az áthelyezett szó, eredeti helyén
 $[b]$ = új bekezdés, tintával
 $[b]_c$ = új bekezdés ceruzával
 $[\text{sz. n.}]$ = számozás nélküli lap

A főszöveg s a szövegváltozatok

A *Pacsirta* főszövegét képező Athenaeum-kiadást szöveghűen közöljük. Egyértelmű sajtóhibáit a kézirat és a szövegváltozatok alapján emendáltuk, a helytelen változatokat lapalji jegyzetben tüntettük föl. Minthogy a regény gépirata nem ismert, a kézirat pedig jobbára elővázlatok halmazának tekinthető, a szövegváltozatok hű közlése mellett döntöttünk. Az *Ellenzék* esetében, mely a legősibb nyomtatott változatnak tekinthető, biztonsággal nem megállapítható, mely hibák öröklődtek a KD által küldött gépiratból, s melyek a kolozsvári szedés tényleges sajtóhibái. Így a tévesnek ítéltető alakokat nem elimináltuk, mind a kolozsvári közlés, mind a *Nyugat* esetében jegyzetben, a megfelelő megjegyzéssel közöljük.

Bizonyos, a nyomtatott szövegforrásokra jellemző helyesírási, tipográfiai, néhol technikai sajtóságokra, azoknak a kiadásban való megjelenésére itt hívjuk föl a figyelmet, miként egyes elemek figyelmen kívül hagyását is e helyütt indokoljuk.

Az *Ellenzék* betűkészlete hiányos, nem tartalmazza az *í*, *Í*, valamint az *ú*, *Ű* és *ű*, *Ű* magánhangzókat. A szövegközlés a kizárólag ebből adódó különbségeket – minthogy szövegváltozatbeli

értékük nincs – külön nem jelzi, egyéb eltérések föltüntetésekor azonban nem változtat az *Ellenzék*-beli írásmódon. A *Nyugat* és az *Ellenzék* az Athenaeum közlésétől számos esetben ugyanazt az eltérést mutatja. Ilyenkor, ha a két folyóirat szövegének különbsége mindössze a betűkészlet hiányából adódna, azokat JKK nem hozza külön jegyzetben, így a magánhangzók hosszúsága mindenkor a *Nyugat*-belit tükrözi.

Egyik szövegváltozat esetében sem vettünk figyelembe tipográfiai eltéréseket, mivel jelentésük a szerzői szándék szempontjából jelentéktelennek bizonyul. A közlések ugyanis általában eltérő jelekkel, ám ugyanazt az értelmet kölcsönzik a szövegrésznek. A *Nyugat* például elvéve sem használ hagyományos idézőjelet, s francia idézőjele történetesen fordított irányú az Athenaeum-kiadásban alkalmazotthoz képest. Továbbá a másik két szövegközléstől eltérően – a szalagcímeket nem számítva – a kiemelt szóalakokat nem dőlt, hanem mindenkor ritkított betűtípus jelzi. Ezeket a különbségeket nem jelöltük, csak azokat az eseteket tüntettük föl jegyzetben, amikor az adott szó egyáltalán nem szerepel idézőjelben, vagy a többi közléssel ellentétben semmilyen módon nincs kiemelve.

Szükséges megjegyeznünk, hogy bizonyos szavak írásmódja eltér a három nyomtatott szövegkiadásban, melyeknek hol egyike, hol másika esik egybe a kéziratban szereplő formával, azaz KD írásmódjával. A kéziratban és az *Ellenzék*ben *podgyász*, míg az Athenaeumban és a *Nyugat*ban *poggyász* alak szerepel. *Mindjárt* áll a kéziratban és a két folyóiratban, szemben az Athenaeummal, ahol *mingyárt* található. Ezeket, ritka előfordulásukat tekintve, generikus voltuk ellenére is föltüntettük a jegyzetek között, ellentétben azokkal az eltérésekkel, melyek csak egyetlen szövegforrásban fordulnak elő, és számottevőbbnek mondhatók. Utóbbira példa a csak az Athenaeumban szereplő *ucca* alak, melyet a főszövegben – tekintve, hogy annak nyelvezetét nem modernizáltuk – meghagytunk ilyen formájában, s a jegyzetek nagy számát elkerülendő nem jeleztük a *Nyugat* és az *Ellenzék* *utca* változatát, mely egyébként a kéziratban is az utóbbi formában szerepel. Ugyancsak így jártunk el Cifra Géza nevének esetében, mely egyedül az *Ellenzék* szövegében szerepel

cz-vel, a többi közlésben – beleértve az autográf fogalmazványokat is – nem a hagyományőrző írásmódot követi.

A lapalji jegyzetek hatókörét tekintve egy adott szón belül történő változtatáskor, például eltérő toldalékolás esetén, illetve szócserekor mindig az adott szóra, kihagyás, illetve betoldás esetén pedig – legyen szó akár tagmondat vagy egész mondat hosszúságú részről – mindig az első és utolsó változatlan szóra kerül a jegyzet. Kivételnek tekinthető, amikor a két szövegváltozat jegyzeteit közelségük miatt s a szövegközlés könnyebb átláthatósága végett összevontuk, értelemszerűen egymáshoz igazítottuk. A szavakat követő írásjeleket tapadó jelnek tekintjük, hiányuk esetén a jegyzet az adott szóra kerül, de a lábjegyzetben a szó megismétlése nélkül mindössze a megfelelő szövegkritikai megjegyzés szerepel.

KELETKEZÉSTÖRTÉNET

A regény keletkezésére vonatkozó dokumentumok

Levelek

OSVÁT ERNŐNEK

Budapest, 1922 [vége] kedd

Drága jó barátom,
elhoztam neked új regényemet kéziratban. Az az érzésem, hogy
ilyet még nem írtam. Olvasd el, s számolj be nekem őszinte véle-
ményedről. Nagy hálára kötelez kedvességed.

A kéziratra vigyázz, mert egyetlen példány. Öt-hat napig ráérsz
az olvasással.

Ölel hű

Desiréd

KDLN, 812. levél, 476.

*

REMÉNYI JÓZSEFNEK

[részlet]

Budapest, [1923. ?] március 16.

Drága Reményim,
én, mint utolsó levelemben írtam neked, egy regényt írtam, egyet-
len hónap alatt, szakadatlan lázban. A *Nyugat* közli, valószínűleg
már májusban.

Ezért hallgattam. Nem foglalkoztam semmivel a munka közben, még kedves barátaimra sem gondoltam, kikkel öröm a távolból is beszélgetni.

Tegnap készültem el. Ma pedig már elolvastam első kötetedet. (480.)

KDLN, 818. levél, 480–481.

*

ID. KOSZTOLÁNYI ÁRPÁD LEVELE

[részlet]

Örülünk, hogy regényedet befejezted, reméljük, teljes sikerrel. Ird meg a címét, mit még nem tudunk s azt is, ki és mikor fogja kiadni? (86.)

CsLev, 84–86.

*

TEVAN ANDORNAK

[részlet]

Éjjel-nappal dolgozom, nyakig a munkában, íróskodva a mindennapi kenyérért. [...] A barbár idő áldozata vagyok. Aztán pár hónap óta írtam a *Pacsirta* című regényemet is, melyet most közöl a *Nyugat*. (482.)

KDLN, 822. levél (1923. május 6.), 482–483.

Szerződések

Az

ATHENAEUM IRODALMI ÉS NYOMDAI
RÉSZVÉNYTÁRSULAT

tekintetes Igazgatóságának,

BUDAPEST

A mai napon a következő egyezsége léptünk:

1.) Önök elvállalják könyvalakban való kiadásra „PACSIRTA” című regényemet, melynek nyomdakész kéziratát egyidejűleg rendelkezésükre bocsátom.

2.) Az első kiadás minimálisan 2000 példányban jelenik meg. Joguk van honoráriummentesen 5%-kal többet nyomtatni tiszteletpéldányok és elkallódás címén.

3.) Tiszteletdíjul fizetik a bolti ár 10%-át a kelendőség arányában. Az elszámolás minden év május havában történik, amikor az előző év végéig eladott példányok bolti árának a 10%-a¹ esedékessé válik.

4.) A várható honoráriumra jelen szerződés megkötésekor² 1.000.000.– azaz Egymillió korona előleget fizetnek ki. Ez az összeg az esedékessé váló³ tiszteletdíjakból elsősorban kerül levonásba és pedig a magyar korona zürichi jegyzésének akkori állása szerint felfelé, vagy lefelé valorizálva.

5.) Az első vagy bármelyik kiadás elfogyta után joguk van ugyan csak a bolti ár 10%-a ellenében további kiadások közrebocsátására, de erről a jogról le is mondhatnak. Ha tehát bármelyik kiadás elfogyta után a regényt többé közrebocsátani nem kívánják, a további kiadói jog felett szabadon rendelkezem.

6.) Tartozom a nyomdai korrekturát és revíziót végezni.

Budapest, 1923. október 10.

Tisztelettel:

[aláírás]

¹ -a [autográf betoldás]

² r [autográf betoldás]

³ „váró”-ból javítva „l”-re.

[oldaltörés]

Pótlólag megegyeztünk abban, hogy a regény 1924. március végéig feltétlenül megjelenik. Erre nézve a magunk részéről kötelezettséget vállalunk.

Budapest, 1923. október 26.

[kéziratos kiegészítés:]

A mai napon, a 4. pont feltételei alapján további 1.000.000 (Egy millió) Korona előleget vettem fel

1924. január 7. [aláírás]

(Lelőhely: Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára, Fond III /
Athenaeum Magyar Írók / Kosztolányi Dezső 1918–1951
(Kézirattári Növedéknapló 1951/107)
[809])

*

Az

ATHENAEUM IRODALMI ÉS NYOMDAI RÉSZVÉNYTÁRSULAT

tekintetes Igazgatóságának,

BUDAPEST

Tudomásul veszem, hogy az 1923. október 10.-én „Pacsirta” című kötetemre felvett 1.000.000 korona a magyar korona zürichi jegyzése alapján a mai napra valorizálva 3.600.000 koronát, az 1924. január 7.-én felvett szintén 1.000.000 korona a mai napra valorizálva 3.530.000 koronát, a két előlegösszeg összesen tehát 7.130.000 mai értékű koronát jelent. Ez az összeg a mai 4800-as intern szorzószám alapján átszámítva, 10%-os tiszteletdíjam K 7.43. alapárig van kifizetve.

Egyidejűleg külön nyugta ellenében 2.500.000 koronát vettem fel, mely összeg a fenti módon fog a könyv megjelenése alkalmából valorizáltatni. Amennyiben a megállapítandó alapár a kifizetett alapárnál magasabb lesz, úgy az alapár differencia után engem az akkori szorzószám mellett illet meg a 10%-os tiszteletdíj. Ha azonban az alapár alacsonyabb lesz a kifizetett alapárnál, úgy a terhemre eső differencia legközelebbi munkám tiszteletdíjára fog

beszámíttatni, még pedig a zürichi kurzus alapján valorizálva és alapárakra átszámítva.

Budapest, 1924. március 28.

Tisztelettel:

[aláírás]

(Lelőhely: Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára, Fond III /
Athenaeum Magyar Írók / Kosztolányi Dezső 1918–1951
(Kézirattári Növedéknapló 1951/107)
[809])

A Pacsirta keletkezésének története

I.

A regény megformálásának időszaka

Arra a kérdésre, hogy KD mikor fogott hozzá regénye megírásához, s hogy mennyi ideig dolgozott rajta, pontosabb adatok híján csak is hozzávetőleges következtetéseket tehetünk. Nem csupán azért, mert a forrásként használt levelek keletzése bizonytalan, de azért is, mert – mint azt az eddigi kutatói tapasztalatok is igazolják – a szerzőnek ugyanazon munkájára vonatkozó levelei s nyilatkozatai nem csupán az alaptörténetek „modelljei” kapcsán – és csaknem kivétel nélkül – félrevezetőek, de a megírásukra fordított idő megjelölését illetően is rendszerint ellentmondanak egymásnak.⁴ A *Nero, a véres költő* című regény befejezéséül Takács László 1921 nyarát jelöli meg: „A fennmaradt levelek alapján [...] azt mondhatjuk, hogy Kosztolányi 1921. júniusában vagy legkésőbb július elején, fejezte be a regényt.”⁵ Bengi Lászlónak az *Aranysárkány* keletkezéséről írott tanulmányában – melyben egyszersmind rámutatott a *Pacsirta* megírásának időtartama körüli ellentmondásokra is – KD 1925-ös regénye részletesebb kidolgozásának kezdetét 1923 őszére helyezi: „valószínűleg a húszéves érettségi találkozó hatására [...] kezdett neki az alaposabb vázlatkészítés és a kidolgozás munkájának”.⁶ E két másik mű megírásának vég-, illetve kezdőpontja közötti időszakkal kell tehát mindenképpen számolnunk, ha a regény munkálatainak pontosabb idejét kívánjuk meghatározni.

⁴ ÉAKK, 635–638; BENGI László, *Keretek költészet és valóság határán. Az Aranysárkány keletkezéstörténetéhez* = „*Alszik a fény*”. Kosztolányi Dezső és Csáth Géza művészete, szerk. BEDNANICS Gábor, Budapest, FISz-Ráció, 2010, 116–122.

⁵ NKK, 892.

⁶ BENGI László, *Keretek költészet és valóság határán. Az Aranysárkány keletkezéstörténetéhez* = „*Alszik a fény*”. Kosztolányi Dezső és Csáth Géza művészete, szerk. BEDNANICS Gábor, Budapest, FISz-Ráció, 2010, 115.

A *Nero* megírása után – mely utolsó fejezeteinek *Nyugatban* való közlése s könyv alakban való megjelenésének előkészítése 1921 végére esett⁷ – KD a *Pacsirtának* minden valószínűség szerint legkorábban 1922 őszén foghatott neki. Az év szeptemberében tudósítja barátját, Reményi Józsefet arról, hogy a balatoni nyaralásból hazaérkezve igyekszik visszatálcálni a munkához. A levél részleteit közöljük:

Hosszabb levelet írok, talán nemsokára, mihelyt rendbe hoztam itteni dolgaimat, és valahogy megtanultam a budapesti ütemet, melyről a balatoni homokban, a hullámok között egészen megfeledkeztem.

[...]

Ádámka sokszor tiszteltet. Kapott egy nagy térképet, azon gyakran végighúzza kis ujját, és megkeresi, hol vagy. Végtelenül tetszik neki az a szó: Ohio. Múlt este csináltam neki egy verset, melyet közlök Veled, de kérlek, még hátrahagyott műveim kiadásába se vétesd fel:

*Szép álmom, én Ohiom,
Feléd repül a sóhajom.
El is mennék egy jó hajón.
De teljesül-e óhajom?*

Így mulatunk mi. Szervusz. Isten áldjon meg.

Kosztolányi Dezső

A levél fönti részletei – a balatoni hullámok, barátjának amerikai lakóhelye – talán nem teljesen véletlenül idézik föl a regény egy-egy részletét: a Vajkayné által zongorázott népszínmű dalbetétjét s a szülők által olvasott újságban szereplő vasúti szerencsétlenség helyszínét. Elképzelhető, hogy KD regénye írásakor fölhasználta megelőző élményeit, de az sem kizárt, hogy fejében már a nyaralás alatt

⁷ NKK, 892.

megfogant a *Pacsirta* alapgondolata. Egy a *Pesti Hírlap*ban 1922. október végén közölt tollrajz pedig arra enged következtetni, hogy KD ekkor már a regény bizonyos részleteinek alaposabb kidolgozását végezhetette. A *Síró nő a körúton* című írás ugyanis kerettörténetét leszámítva – amelyben egy városi járókelő sírásának lesz ismeretlenül és akaratlanul is tanúja az elbeszélő – szóról szóra egyezik *Pacsirta* vonatbeli zokogásának leírásával.⁸

A műre vonatkozó első szerzői híradásként mindenesetre az az Osvát Ernőnek címzett levél tartható számon, melyet Réz Pál 1922 végére datál (a hónap megállapításában bizonytalan). Egészében közöljük:

Drága jó barátom,
 elhoztam neked új regényemet kéziratban. Az az érzésem,
 hogy ilyet még nem írtam. Olvasd el, s számolj be nekem
 őszinte véleményedről. Nagy hálára kötelez kedvességed.
 A kéziraatra vigyázz, mert egyetlen példány. Öt-hat napig
 ráérsz az olvasással.
 Ölel hű

*Desiréd*⁹

1923 márciusában¹⁰ pedig arról tudósítja Reményit, hogy levelével azért késlekedett, mert regényét írta:

Drága Reményim,
 én, mint utolsó levelemben írtam neked, egy regényt írtam,
 egyetlen hónap alatt, szakadatlan lázban. A *Nyugat*
 közli, valószínűleg már májusban.

⁸ A *Pesti Hírlap* 1922. okt. 29-i számában megjelent tollrajzot lásd a *Függelék*ben.

⁹ KDLN, 812. levél, 476.

¹⁰ Réz Pál ugyan az évben bizonytalan, s bár a *Nerót* is a *Nyugat* folyóirat közölte, az előző regényéhez történő alapos és hosszadalmasabb előkészületek minden szerzői túlzással számolva is valószínűtlenné teszik, hogy egy hónap alatt készült regényeként a római császárról szólóra utalt volna. Lásd NKK, 893–916.

Ezért hallgattam. Nem foglalkoztam semmivel a munka közben, még kedves barátaimra sem gondoltam, kikkel öröm a távolból is beszélgetni.

Tegnap készültem el. Ma pedig már elolvastam első kötetedet. [...] ¹¹

Az a megelőző levele, melyre ennek elején utal, sajnos nem ismert, de az imént idézett bizonyítékok alapján alapos indokunk van azt föltételezni, hogy az „egyetlen hónap” mindenképpen túlzásnak tekinthető, s az legfőlőbb a regény írásának legintenzívebb időszakát jelentheti; a *Pacsirta* írására fordított munka ugyanis jóval korábban kezdődött, s bizonyíthatóan hosszabb időt vett igénybe. Egyik levelében, mely lappang vagy megsemmisült, bizonyára szüleit is tájékoztatta arról, hogy regényén dolgozik, egy másikban – mely sajnos szintén nem ismert – pedig arról, hogy befejezte azt. Egy 1923. április közepén, idősb Kosztolányi Árpád által írott válaszból lehet erre következtetni: „Örülünk, hogy regényedet befejezted, reméljük, teljes sikerrel. Ird meg a címét, mit még nem tudunk s azt is, ki és mikor fogja kiadni?” ¹² S noha az is kiderül, hogy bővebbet ezekben a leveleiben sem árult el készülő művéről, az is igen valószínű, hogy ezen – nyilvánvalóan csak utalásszerű – tudósításait ugyancsak a munkálatokból következő hosszabb hallgatás előzhette meg, akár csak Reményinek küldött levele esetében. Ez alapján tehát azt mondhatjuk, hogy a *Pacsirta* az év áprilisában már készen volt. A mű befejezésének pontos idejét azonban csak sejteni lehet. Tevan Andornak 1923. május elején írott levelében KD a következőképpen fogalmaz: „Éjjel-nappal dolgozom, nyakig a munkában, írószkodva a mindennapi kenyérért. [...] A barbár idő áldozata vagyok. Aztán pár hónap óta írtam a *Pacsirta* című regényemet is, melyet most közöl a *Nyugat*.” ¹³ A *pár hónap óta* ugyan kétféleképpen is értelmezhető: éppúgy jelentheti azt – a Reményinek írottakkal összhangban

¹¹ KDLN, 818. levél, 480.

¹² CsLev, 66. levél, 86.

¹³ KDLN, 822. levél, 482.

–, hogy pár (azaz legalább két) hónappal azelőtt írta meg a regényt, mint azt, hogy pár hónapja folyamatosan dolgozik rajta. Bármint értette is a szerző, a kézirat szövegváltozata(i) s a tőle, de még egy mástól is jócskán eltérő 1923-as folyóiratbeli közlések ismeretében annyi bizonyosan állítható, hogy 1923 tavaszáig hosszabban foglalkozott művével, többször is változtatva rajta. Bengi László megállapítása tehát mindenképpen helytálló, mely szerint KD „a kézirat Osvátnak való eljuttatása után még javította, csiszolta azt 1923 első negyedében”.¹⁴ S minthogy a szövegközlés ismertetése során már a kézitról is alapos indokkal föltételeztük, hogy annak két főbb kidolgozása volt, talán arra sem túlzás következtetnünk, hogy a két föltételezett kéziratváltozatot keletkezéstörténetileg esetleg éppen Osvát tanácsai és véleménye választották el egymástól – jóllehet erre vonatkozó egyéb bizonyíték nem áll rendelkezésünkre. Mindenesetre a levél szerint 1922 végén már elkészült egy hozzávetőlegesen teljes regény(fogalmazvány).

„Egy nap elhozta hozzám *Pacsirta* című regényét, kéziratban. Most fedeztem fel benne a magyar próza nagyját”¹⁵ – írta Babits Mihály KD regényéről 1936-os visszaemlékezésében. Minden bizonnyal arra a kézira célzott, melyet a szerző a *Nyugat*-ban való közlésre szánt. Ez azonban még mindig nem a végleges változat volt. Az 1924 nyarán az Athenaeum gondozásában megjelent regény szövege ugyanis már rövidebb volt ennél a változatnál is – minthogy KD időközben törölt belőle.

Azt a regényét tehát, melyet saját bevallása szerint „egyetlen hónap alatt, szakadatlan lázban” írt, valójában csaknem egy éven keresztül megjelenésről megjelenésre formált 1922 s 1923 ősze között.

¹⁴ BENGI László, *Keretek költészet és valóság határán. Az Aranysárkány keletkezéstörténetéhez* = „*Alszik a fény*”. Kosztolányi Dezső és Csáth Géza művészete, szerk. BEDNANICS Gábor, Budapest, FISz-Ráció, 2010, 115.

¹⁵ BABITS Mihály, *Kosztolányi* = B. M., *Írók két háború közt*, Budapest, Nyugat, [é. n.], 191.

II.

Valóság és kitalálás

Ahogy a *Nero, a véres költő*, úgy a *Pacsirta* esetében is jórészt „kész” keletkezéstörténeti előföltevéssel kénytelen számolni az itt következő fejtegetés. Ezzel részben óhatatlanul is az ismerősség, az ismétlés érzetét fogja kelteni, remélhetőleg azonban cáfolat és megerősítés nélkül teheti mégis árnyaltabbá azt a képet, melyet az olvasó esetleg jó előre őriz magában. Az itt következőkben először is érdemes kitérni mindazon írásokra, visszaemlékezésekre, melyek ezt az előzetes tudomást (ki)alakíthatták, illetve örökítik.

Kosztolányi Dezsőné kötetének sokszor idézett részlete a művel kapcsolatban alapvető hivatkozási ponttá vált, mely tulajdonképpen kulcsregényként „leplezi le” a *Pacsirtát*: „Mariska sógornóm még mindig nem ment férjhez. Emellett kereskedelmi érettségi bizonyítvánnyal sem tud állást kapni. Az állam idegen nyelvét nem tudja megtanulni. Bátyja határtalanul szenved húgának sorsa, bizonytalan jövője, apjuknak, anyjuknak bánata miatt, és megírja a *Pacsirta* című regényét. Ezt a kisregényt vallotta legjobb prózái írásának. [...] A regény fájdalmas leleplezéseit öccse, Árpai, hűvös hangú levélben nehezményezi.”¹⁶ Karinthy Ferenc, aki Kosztolányi leánytestvérét főként apja elbeszéléseiből (is) ismerhette, így emlékezik: „Én sose találkoztam a húgával, lenn élt a palicsi tónál, magas kort megérve. Ám aki láthatta, mind egybehangzóan úgy nyilatkozott, Mariska szegény riasztóan csúf teremtés, szemben testvérbátyjával, mert ő valóságos férfiszépség volt. Nyílt titok, hogy az író róla mintázta a *Pacsirta* – szerintem az egyik, ha nem épp a legragyogóbb magyar regény – címadó szerencsétlen hősnőjét, szülei s az egész család életének elszomorítóját; a szerzőnek támadtak is emiatt összezőrdülései az övéivel, odalent a termékeny Bácskában, »hol annyi búza, bor van«.”¹⁷ Farkas Zsuzsa forrásértékű nyilatkozatokat vezet föl

¹⁶ KOSZTOLÁNYI Dezsőné, *Kosztolányi Dezső*, Budapest, Révai, 1938, 249.

¹⁷ KARINTHY Ferenc, *Staféta*, Budapest, Magvető, 1991, 82.

ugyanezzel a távlattal, midőn Kosztolányi Mariskának emléket állító írásában megszólaltat néhányakat a szabadkai Népkör hajdani gyereknövendékei közül: „*Hogy Mariskát miként érintette fivérének a Pacsirtában kimondott kíméletlen őszintesége, arról V. Lippay Etelka így vélekedik:* – Megemésztette. Hősiesen viselte a sorsát. Egy alkalommal, amikor a Szárits családnál találkoztam vele, beszélt a fiatalságáról: nagyon nehéz volt elviselnie, mondta, hogy míg a többi lánynak udvarolnak, éjjelizenét adnak, addig vele nem foglalkozott senki sem. Aztán megszokta, beletörődött. »Ma már fel sem veszem.« – mondta.”¹⁸ Ahogy Lévy Endre 1985-ös visszaemlékezése már címében – „*A húgomat a bánat eljegyezte...*” (a Pacsirta modelljéről, Kosztolányi Máriáról) – vitathatatlan tényként kezeli a megfelelést.¹⁹

E kérdés körülménye – mely kérdés a visszaemlékezések során egyértelmű válasz formáját ölti magára – a regény keletkezéstörténetében aligha kikerülhető, akkor is, ha jelen írás sem annak igazolására, sem cáfolatára nem hivatott. Annak az özvegy által emlegetett „hűvös hangú” levélnek, melyet az öcs írt fivérének, a fönnmaradt, pontosabban a jelenleg ismert hagyatékban mindenesetre semmi nyomát nem találtuk.²⁰ Ha e levél létezését kétségbe vonnánk is mint az írói életrajz legendásító hatáselemét, akkor is beszédes az a hiány, melyet a családi levelezésben tapasztalunk. Míg a többi regény kapcsán idősebb Kosztolányi Árpád lelkesen érdeklődik s KD is többé-kevésbé részletesen tájékoztatja a családot éppen időszerű

¹⁸ FARKAS Zsuzsa, *A költő húgocskája. Kosztolányi Mariskára emlékezünk* = F. Zs., *Mindent a városért. Interjúk, riportok, Szabadka, Forum, 2005, 48.* (Kiemelés tőlem – B. K.)

¹⁹ LÉVAY Endre, „*A húgomat a bánat eljegyezte...*” (a Pacsirta modelljéről, Kosztolányi Máriáról) = *Üzenet*, 1985. febr.–márc., 15. évf., 2–3. sz., 249–251.

²⁰ Egy 1938-as interjúban édesanyja és húga emlékeznek vissza KD-re, s mikor szóba kerülnek az életmű egyes darabjai, a *Pacsirtát* mintegy kifelejtik a fölsorolásból. Sőt, az *Édes Annát* helyezik szabadkai környezetbe: „Az »Édes Anna« is itt fogant meg, és a szabadkai diákevek ösztökölték az »Aranyársarkány« diákregejnyének megírására is...” (Ifj. KUBÁN Endre, *Kosztolányi Dezső édesanyjánál* = K. D., GyG, 244.) Ennek ismeretében egyenesen zavarba ejtő az a kései, 1964-ben készült rádióinterjú, melyet Nagy Piroska a két idős testvérrel készített, s amelyben éppen ifjabb Kosztolányi Árpád utal majd úgy hűgára, mint a *Pacsirta* című regény főszereplőjére. (Petőfi rádió, 1964. máj. 17., 14.30.)

munkájáról, addig a *Pacsirta* esetében egyetlen olyan apai levélről van tudomásunk, mely e mű felől kérdezősködik: „Örülünk, hogy regényedet befejezted, reméljük, teljes sikerrel. Ird meg a címét, mit még nem tudunk s azt is, ki és mikor fogja kiadni?”²¹ Ennek azonban sem előzménye (tehát az író beszámolója, hogy egy regényen dolgozik), sem következménye (vagyis a kérdésekre adott válasz) nem ismert. A későbbi leveleket tekintve pedig a Kosztolányi család tagjai csaknem minden regényről több-kevesebb szót ejtenek leveleikben, a *Pacsirtáról* azonban hallgatnak. Idősebb Kosztolányi Árpád három évvel később, 1926. június 1-jén, az *Édes Anna Nyugat*-beli megjelenésének híre hallatán úgy ír, mintha a mű nem is létezne: „mi is reméljük és kívánjuk, hogy ez úgy erkölcsi, mint anyagi tekintetben is méltó folytatása legyen a Véres költőnek és az Arany sárkánynak”.²²

Mindössze találgatni lehet tehát, hogy a család hogyan fogadta a *Pacsirtát*. Noha beszédesnek mutatkozhat KD 1925-ös regényét megelőző levele, mely gondos óvatossággal készíti elő az új művet: „Az Aranysárkányt Árpi címére elküldtem. Olvassátok el ezt a regényemet, melyben egy tanár tragédiáját írtam meg, a lelkem mélyéből. Az alakokban ne keressetek élő személyeket. Őt-hat emberből formáltam egyet, mint az álomban. De amit írtam, azt hiszem, igaz.”²³ Lehet ebből a *Pacsirta* korábbi családi visszhangját is sejteni, az mindenesetre bizonyos, s ezzel maga KD nagyon is tisztában volt, hogy apja gyakran és könnyen vonatkoztatta fia irodalmi tevékenységét s megnyilatkozásait az életre.²⁴

²¹ CsLev, 66. levél (1923. április 15.), 86.

²² CsLev, 277. Vö. Bengi László megjegyzését az *Aranysárkány* kapcsán: „e regényt az édesapa nem mulasztja el ismételtlen fölemlíteni – a készülő *Édes Anna* kapcsán, következetesen a *Pacsirta* mellőzésével”. BENGI László, *Keretek költészet és valóság határán. Az Aranysárkány keletkezéstörténetéhez* = „*Alszik a fény*”. *Kosztolányi Dezső és Csáth Géza művészete*, szerk. BEDNANICS Gábor, Budapest, FISZ-Ráció, 2010, 130.

²³ CsLev, 117. levél (1925. március 30.), 193.

²⁴ Egy 1925 elején kelt apai levél jól tanúsítja ezt: „A »Betegek«-ben megnyilvánuló egoizmus pedig megdöbbentett; nem is tudom elhinni, hogy másoknak, még a legtávolibb idegeneknek szenvedései iránt is te: az én áldott szívű, jó fiam közzönyös tudnál lenni.” CsLev, 111. levél (1925. január 31.), 181. Egy évvel később

A mű forrásait érintő szerzői nyilatkozatok, azt lehetne mondanunk, meglehetősen rejtvénytörűek. Egy 1927-es *Nyugat*-körkérdésre adott válaszában KD így fogalmaz: „»Pacsirta« annyira közel van a szívemhez, hogy a regény megjelenése előtt – lelkiismeretem nyugtatására – sürgönyöket váltottam hozzátartozóival s noha ők határozottan lebeszéltek közzétételéről, mégse fogadtam meg tanácsukat”.²⁵ Majd 1931-ben, a *Pesti Hírlap*ban a következőket mondja: „A *Pacsirta* akkor támadt bennem, amikor megpillantottam egy szegény vénleány apró, feketésen csillámló, romlott fogait.”²⁶ Bár a két nyilatkozat mentén olyan ellentmondásokkal nem szembesülünk, mint amelyekre például a másik két regény esetében az ÉAKK és az NKK hívta föl a figyelmet, aligha meglepő, hogy az előbbiben a legendásítás szándéka érezhető, míg az utóbbi kijelentés legalábbis igencsak homályos, elliptikus.

Alighanem éppolyan túlzás volna azt állítani, hogy Kosztolányi húgának sorsa semmilyen szerepet nem játszott a *Pacsirta* című regény létrejöttében, mint sokakhoz hasonlóan Kosztolányi Mária sorsának „megírását” üdvözölni vagy elmarasztalni benne. Az utóbbi meggyőződés ráadásul olyan műként tekint a regényre, melyről szerzőjének lesújtó véleménye volt: „Aki ismeri az embereket s irgalom nélkül megrajzolja őket, az regényíró. Aki »valakit meg akar írni«, az műkedvelő kulcsregényíró.”²⁷ Még ugyanebben az írásában fogalmazza meg KD azt a viszonyulást, melyet az elemzőnek szem előtt tartani üdvös lehet, a keletkezéstörténet írója pedig filológiai adalékokkal csakis alátámasztani tud: „A semmiből nem lehet teremteni. [...] Sohase lehet szabadulni a valóságtól, az szolgáltatja – legalább számomra – a legvadabb ingert, a legőszibb

KD-nek ismét magyarázkodnia kell: „Nyugodj meg, zongorámat nem foglalták le, adom a legnagyobb rendben van. Ilyen kis hazugságokra szüksége van a költőnek.” CsLev, 179. levél (1926. június 1.), 274.

²⁵ KOSZTOLÁNYI Dezső, *Indiszkreció az irodalomban* = K. D., NyL, 376. (*Nyugat*, 1927. márc. 16.)

²⁶ KOSZTOLÁNYI Dezső, *Hogy születik a vers és a regény I–II.* = K. D., NyL, 469. (*Pesti Hírlap Vasárnapja*, 1931. márc. 8. és 15.)

²⁷ KOSZTOLÁNYI Dezső, *Indiszkreció az irodalomban* = K. D., NyL, 375.

varázst, a legtúlvilágibb ihletet.”²⁸ A kézirat, a szövegváltozatok s más – a következőkben taglalt – források ismeretében remélhetőleg igazolódni fog, hogy a *Pacsirtában* kitalálás és valóság összemosódó s eltoló játéka érvényesül – éppúgy, ahogy KD többi regényében.

„Személyes életanyag”

A regény nyilvánvalóan nem csak címszereplője s fő történetszála miatt vívta ki az oly elterjedt kulcsolvasatot. Csaknem közmegegyezésszerű a vélekedés, hogy Sárszeg Szabadka helyett áll a műben, s kétségtelen, hogy bizonyos életrajzi vonatkozások ismerete elbizonytalaníthat afelől, nem valamiféle életrajzi regényt olvasunk-e.

Ha végigtekintünk KD alábbi ifjúkori naplóbejegyzésein, arra a beszédmódra figyelhetünk föl, mely a párdurcok némely tagjának sajátja a regényben. A szólam hangsúlyosan a negyvennyolcas honvéd, Kosztolányi Ágoston unokájához tartozik, aki nagyapjáról később is sok történetet hall, s ezeket gondosan be is vezeti füzetébe.

[1900. november 25.]

Már nem emlékszem, de édesatyám említé, nagyon szerettem, ha verseltem. Többek közt egy versike volt a kedvence, a végstrophája így van:

*Kossuth Lajos, Széchenyi
Kisgyerekek valának,
S lettek vezércsillagai
Édes magyar Hazámnak.*

Ekkor könny gyűlt szép kék szemeibe, kigyulladt az arca, s eszébe jutott édes ifjúsága, eszébe jutott a magyarok földi istene: Kossuth Lajos!²⁹

[1901. január 1.]

²⁸ KOSZTOLÁNYI Dezső, *Indiszkreció az irodalomban* = K. D., NyL, 375.

²⁹ KDLN, 783.

[...] mi lesz ez évben? [...] Uram, légy te világító csillagom, mint a négy pásztornak, s vezess el a boldogság honába, s adj, oh, te szép csillag, hazámnak, Magyarországnak boldogságot, nagyságot, szabadságot. Add, oh istenem, te, ki belátsz annak a hiénafajzatnak sötét lelkébe, add, hogy pusztuljon ki „az a” gonosz család s országa a föld színéről, csak ennek romjain épülhet Magyarország nagygyá!...³⁰

[1901. március 14.]

[...] az ismeretes hatású hazafias színműt, a *Hadak útját*-t adták. S nem bántam meg! Mikor kitűzték a ház homlokán a kétfejű sassal ékített (?) fekete-sárga zászlót, harsány hangon rivalltunk rájuk: „*le vele*”, még a keresztvíz se mossa le róla, hogy e rémes kapcát úgy leköptük!³¹

[1901. március 15.]

Március szent idusa! Kora reggel a pirkadó hajnallal együtt virult ki keblemen a szabadság legszebb rózsája, a nemzeti tricolor, s lelkemet részegítve kábítá el, a márciusi mámorító levegő fűszeres illata. Mintha a természet, mintha az ég is ünnepeelt volna! Soha ilyen szép tavaszi reggelre még nem ébredtem: a nagy mennyboltozat mintha kék selyembe öltözött volna, egy felhő sem úszott az égen, csak a tündöklő napsugarak játszadoztak az öregtemplom csillogó keresztjén. Mintha áldást szórt volna a mindenható szent nap emlékére!

... Petőfi, oh Petőfi, te lebegtél ma előttem, a te isteni rapzodiáid sorai csengtek ma fülemben, az esküszó, a lelkesülő nép felkiáltásai. A lázas ifjúság mint menti meg a börtön bűzhöd levegőjében sínylődő Táncsicsot, hogy sugárzik bágyadt szeméből az öröm, a meglepetés tüze...

Szép napok! Szép idők!³²

³⁰ KDLN, 787.

³¹ KDLN, 800.

³² KDLN, 800.

Vajkay Ákos kedvtelésének s a kanzsúrok légkörének ismeretében a következő, ifjú Brenner Józsefnek (Csáth Géának) és ifjabb Kosztolányi Árpádnak címzett, 1905 körül kelt levél olvasása is emlékeztethet a regényre: „Egyébként ott volt Mérleg is, ki engem nagyon érdeklő kérdést tisztázott. Fáradságos történelmi kutatás után *kiderítette*, hogy családkunk, a lehotai Kosztolányiak már Zsigmond előtt éltek, dúsgazdagok voltak, a legelőkelőbb állásokat viselték a KIRÁLY MELLETT s ha nem tősz gyökeres magyarok is, semmiesetre sem tótok, hanem, bizonyára, csehek. A politizálásnak természetesen nem volt se vége se hossza. Siralmasan szomorú volt, amint az urak búsan iddögáltak. Koncsek néha határozottan kínos kiszólást tett. Vászó volt azonban a fénypont. Annyira berúgott, hogy alig látott s a hangját teljesen elvesztette, csak hebegni és dadogni tudott. – Majd megmutatom én!... Királyi biztos leszek... Közibük lövetek. Mind, mind... közibük, a kuttyákat! Királyi biztos... Az kell nekik!”³³ Az özvegy férjéről írott könyvében pedig az idősebb Kosztolányi Árpádról szóló rész cseng egybe Vajkay Ákos szokásával: „apuska maga is ideges. Esténként gondosan körüljárja a házat, minden szekrényt kinyitogat, minden ágy, minden pamlag alá benéz, aztán kulccsal bezárja az összes ajtókat, éjjel pedig többször felkel megnézni, vajon az ajtók, amelyeket ő maga kulccsal bezárt, nincsenek-e nyitva”.³⁴ Miként azt is megemlíti, hogy KD apja szívesen és gyakran

³³ Az idézett – a kötetben 33. sorszámu – levél az úgynevezett Toncs-estélyről szármol be. DÉR Zoltán, *Ikercsillagok*, Újvidék, Forum, 1980, 110.

³⁴ KOSZTOLÁNYI Dezsőné, *Kosztolányi Dezső*, Budapest, Révai, 1938, 40. Jóllehet Bengi László érzékeny, mégis kellően határozott meglátása, hogy Kosztolányi Dezsőné kötete a művek felől látszik össze-, illetve visszaolvasni az életeseményeket (anélkül, hogy ez véleménye szerint a legkisebb mértékben is megakadályozná, hogy az özvegy kötetére forrásként tekintsünk). Ahogy az *Aranysárkányról* írott *Keretek költészet és valóság határán* című tanulmányában fogalmazza meg az általa bemutatott párhuzamosságokat: „[n]em zárják ki, hogy a Kosztolányi élettörténetét átfogó könyv az irodalmi alkotásokból kísérelte meg kinyerhetővé tenni az életrajz egynémely adalékát”. BENGI László, *Keretek költészet és valóság határán. Az Aranysárkány keletkezéstörténetéhez* = „*Alszik a fény*”. *Kosztolányi Dezső és Csáth Géza művészete*, szerk. BEDNANICS Gábor, Budapest, FISz-Ráció, 2010, 91. Ezt a vélekedést bizonyíthatja, ha számba vesszük, hogy a fönt idézett motívum más művében is szerepel, így például az *Öregurak* című, 1910-es novellában: „Mózes pedig gyertyával a kezében az ágy alá nézett, és megtapogatta a szekrényeket, hogy nem áll-e valaki benne. Aztán elfújta a

zongorázott Beethoven-szonátákat, s gyakran énekelt a *Circumdede-runtot*.³⁵ A regénybeli családra s Sárszeg világára erősen emlékeztethet az is, amit Dér Zoltán (ki jól ismerte a családot, s az idősödő testvérekkel személyes kapcsolatban volt) levelekre hivatkozva ír KD gyerekkoráról: „Ez a remegő aggodalom – mint apja levelei bizonyítják – még egyetemi éveinek idején is kíséri. Kiült a nagyok arcára és fölfokozta a belső eredetű félelmeket, melyeket a család életének több más mozzanata is táplált: az apa titokzatos hallgatása, apa nagyanyjának éjszakai hangos haláltusái, állandó búcsúzása és végrendelkezése. Az orvosság megszokott, mint fűszer, az orvos állandó vendég a családban. [...] Lépten-nyomon koporsóúzlet sötétlett, és temetés is volt bőven. A gyermekhalandóság Szabadkán nagyobb volt ekkor az országos átlagnál.”³⁶

S ugyancsak lehetne említeni két, KD saját emlékeit megidéző publicisztikai írást, melyek részletei a regény bizonyos szakaszaira emlékeztethetik az olvasót. A *Szekundák alkonyán* (A Hét, 1908. jún. 21.) című szöveg Szunyogh alakját hozhatja a *Pacsirta* olvasójának eszébe: „Tegnap éjjel megint találkoztam a latintanárommal. Mióta meghalt, minden évben felkeres álomban, különösen ilyenkor, hogy a vizsgaiszony és az érettségi-láz cikázik a puskaporos levegőben. [...] – Silentium! – hangzott egyszerre felülről, és bölcs professzorom akkorát csapott a zöld asztalra, hogy a katedra mennydörgő porfelhőbe borult. [...] Ti ezt a gerjesztő versenyszellemet akarnátok elaltatni oktondi reformotokkal, ti az életet rendszabályoznátok, balgák. Bizony mondom neked, *si ta-cuisses...*”³⁷ A *Kip-kop* (A Hét, 1917. jan. 14.) című pedig Veress Mihály alakjának igen korai megokolásaként is fölfogható: „Jellemző azonban, hogy a mi úri gyermekkorunk mumusa, kísértete a zöld kötényes, kócos, vad suszterinas volt. Egy petróleumlámpa rezes aranyában láttuk nem

gyertyát.” KOSZTOLÁNYI Dezső, *Öregurak* = K. D., LE, 281. Mindenesetre – a később részletesen bemutatott szövegelményeket tekintve – bajos eldönteni, melyek az életrajzi vonatkozások a művekben, és melyek az életmű hatásának nyomai az életrajzon.

³⁵ KOSZTOLÁNYI Dezsőné, *Kosztolányi Dezső*, Budapest, Révai, 1938, 37, 39.

³⁶ DÉR Zoltán, *A motiváló otthon. A készülődés éve* = *Üzenet*, 1985. febr.–márc., 15. évf., 2–3. sz., 81.

³⁷ KOSZTOLÁNYI Dezső, *Szekundák alkonyán* = K. D., ÁO, 287, 288, 290. (A Hét, 1908. jún. 21.)

egészen tiszta ábrázatát. Gubbasztott a csirizszagú levegőben sunyin, vagy cigaretta-, szivarcsutakot szedett fel a járda peremén. Ő volt a mélység, a szenvedés és a büntetés fokmérője, a határ. Mindezeket pusztán azért jegyzem fel, mert úgy látom, hogy, mint annyi más, ez a regényes régiesség is veszendőbe megy a háborúval.”³⁸

A hiteltelen hitelesítése s a hiteles hiteltelenítése

Az alább következő példák azonban valóság és kitalálás folyton tova-
mozduló határmezsgyéjét képesek láttatni. Amennyire igaz ugyanis,
hogy KD a *Pacsirta*ban személyes, gyermekkori emlékeket idézett meg
s korhű forrásokat használt föl – ha tetszik: a *hiteltelen hitelesítését* haj-
totta végre –, annyira igaz a fordítottja is, amennyiben azokat valóban
„fölhasználta”, azaz rendre tovább is alakította. 1917-ben írt – *Sorok a*
születésnapomról című cikkében arról számol be, hogy a *Pesti Nap-*
ló szerkesztőségében kikereste a lap 1885-ös márciusi számát, s végig-
böngészte a híreket. A regény cselekményének évében KD ugyan már
tizennégy esztendő volt, mégis gyanítható, hogy a *Pacsirta* írásakor
sem mulasztotta el átlapozni a korabeli helyi sajtót. A kéziratos fogal-
mazványban látható, hogy a regény elején említett helyi lap korábbi
változata *Sárszeg és Vidéke* volt, mielőtt végleges formája *Sárszegi Köz-*
löny lett. Ha átolvassuk a *Szabadka és Vidéke*, valamint a *Szabadkai*
Közlöny 1899-es számait, nyár elejétől már előfordulnak olyan hírek,
írások, melyeket KD többé-kevésbé átformálva fölhasználhatott regé-
nyéhez. Dreyfus második, rennes-i tárgyalásáról augusztus vége felé
már tudósít a *Szabadkai Közlöny*.³⁹ A *Gésák* és a *Szulamith* című ope-
retteket valóban játszották ebben az évben a szabadkai színházban, az
utóbbit – melynek nagy népszerűségét is mutatja, hogy a Rózsavölgyi
Kiadó által megjelentetett dalszövegeit, kottáját lelkes cikk is üdvözlí

³⁸ KOSZTOLÁNYI Dezső, *Kip-kop* = K. D., ÁÓ, 366. (*A Hét*, 1917. jan. 14.)

³⁹ „Ime végre megkezdődött a Dreyfus pör második tárgyalása.” A. SAISSY, *A Drey-*
fus pör = *Szabadkai Közlöny*, 1899. aug. 13., 24. évf., 33. sz., 2; A. SAISSY, *Párisi*
„Magyar Értesítő” = *Szabadkai Közlöny*, 1899. aug. 20., 24. évf., 34. sz., 4. [Alcí-
mei: Az összeesküvés; A katonai attachék; A rennesi tárgyalás.]

a lapban⁴⁰ – az ősz végén, az előbbi – melynek előadása a regényben központi szerepet kapott – valójában csak decemberben adták elő.⁴¹ Mindkét lap folyamatosan foglalkozik a szőlő lisztharmatbetegségével, s hogy ekkor Szabadkán filoxéravész nehezítette a szőlőtermesztők munkáját.⁴² Érdekes megjegyezni, hogy a *Szabadka és Vidéke* akkori tárcarovatába egy Ladányi nevű szerző *A szőlők lisztharmatja* címmel írt cikket.⁴³ A *Szabadkai Közlöny* augusztus eleji számában pedig arról olvasható hosszabb cikk, hogy a szecsesszió új irányzata annyira népszerűvé vált, hogy annak divatos s immáron teljesen kiüresedett változata káros a művészi áramlat megítélésére.⁴⁴ A *Szabadka és Vidéke* július eleji számában pedig *Mult és jelen* címmel a fönnálló kormányról s a közelmúlt politikai helyzetéről tudósít egy hosszabb, meglehetősen elégedetlen írás, melynek nyelvezete emlékeztet a párducok szófordulataira és vitájára is. Fölütésében így fogalmaz: „Nincs okunk eltitkolni, hogy a mult és jelen idők politikai kérdéseiről nem szívesen írunk: mert az előbbiről vagyis a Bánffy alatt történetekről csakis rosztat írhatnánk: a Széll nevéhez fűződött rendszerről pedig csakis relativ jót”. Majd a Bánffy kormány pénzért író „zsoldos lap”-jairól, a „Bánffy-Tisza-klikk” „janicsárjai”-ról ír, szemben a „becsületes és jóra való hazafiak”-kal, kik a minden oldalról szorongatott haza sorsa fölött folytonosan örködtek, és többször még életüket is kockára tették: hogy az ország törvényben gyökerező ősi alkotmányát és ehhez fűzött jogait, mire ő felsége apostoli

⁴⁰ [szerző nélkül], *Sulamith* = *Szabadkai Közlöny*, 1899. nov. 12., 24. évf., 46. sz., 3. Olyannyira népszerű volt, hogy a következő évben is játszották, amiről magának az ifjú KD-nek lelkes naplóbejegyzéséből értesülünk (1900. okt. 29): „A mai napon nagyon, nagyon boldog voltam... Hogy miért?... *Sulamith*ot adják.” (KDLN, 767.) Arról az operetről azonban, mely később regénye központi eseményévé vált, éppen semmiféle személyes emlékezés nem maradt fön, vagy legalábbis az ismert hagyaték alapján nincs róla tudomásunk.

⁴¹ [szerző nélkül], *Szinészet* = *Szabadkai Közlöny*, 1899. dec. 10., 24. évf., 50. sz., 2.

⁴² [szerző nélkül], „*A szőlők lisztharmatbetegsége*” = *Szabadkai Közlöny*, 1899. aug. 20., 24. évf., 34. sz., 2; [szerző nélkül], *Szőlőink veszedelme* = *Szabadka és Vidéke*, 1899. aug. 6., 7. évf., 32. sz., 4; [szerző nélkül], *Filoxéra Szabadkán* = *Szabadka és Vidéke*, 1899. szept. 24., 7. évf., 39. sz., 4.

⁴³ LADÁNYI, *A szőlő lisztharmatja* = *Szabadka és Vidéke*, 1899. szept. 10., 7. évf., 37. sz., 2.

⁴⁴ [szerző nélkül], „*Szeczecczió*” = *Szabadkai Közlöny*, 1899. aug. 6., 24. évf., 32. sz., 1.

király is megesküdött, – *mindenkit*, – így tehát ő ellenük is kik a *törvénykönyvbe* iktatott ezen szent jogokat az annyira rövidlátó *osztrák-politika* kedvéért eltüntetni akarták, megvédelmezzék”.⁴⁵

A regényfogalmazvány javításai, változatai ismeretében válik azonban igazán szembetűnővé, hogy KD regénye írásakor hogyan „dolgozott”: mennyire és mennyiben igyekezett átformálni azt a világot, melyet javasolt saját emlékei is tápláltak. A regényfogalmazványon végigvonuló Sárvár-Sárszeg javítás önmagában példázhatja az eljárást, mely a mű világát eloldani igyekszik a valóságtól, de legalábbis az egyértelmű(bb) vonatkoztathatóságtól.⁴⁶ Érdekesebb azonban, hogy bár a *Le Figaró*t betűzgető Sárcevíts beszédes névként jól rímelt a sár, Sárszeg alakra is – ahogy azt több elemzés szóvá tette –, Szabadkán élt egy Ambrozije Šarčević, vagyis *Sárcevícs Ambrus* (1820–1899) nevű, valóban tudós hírében álló közismert jogász és gondolkodó, aki több szótárat is készített az ott élő soknyelvű lakosság számára,⁴⁷ s kiről aligha föltételezhető, hogy KD ne hallott volna. Ifjabb Kosztolányi Árpád visszaemlékezésében pedig utal arra, hogy Szabadkán létezett egy Tigris nevű asztaltársaság.⁴⁸

Valóság és kitalálás „átmenetének” azonban talán legszembetűnőbb példája érhető tetten a *Pacsirta* kéziratában: az egyik töredéken egyértelműen kibetűzhető, hogy a regénybeli cigányprimás nevét KD csak a „Piros Jó” névkezdemény törlése után javítja *Csinos Józsira*.⁴⁹

⁴⁵ [szerző nélkül], *Mult és jelen = Szabadka és Vidéke*, 1899. júl. 9., 7. évf., 28. sz., 1–2.

⁴⁶ Ahogy később J. Soltész Katalin rámutatott, ilyen helység is létezik Bihar és Zala megyében, erről azonban föltételezése szerint KD nem tudhatott. Lásd J. SOLTÉSZ Katalin, *Az irodalmi helynévadás = Magyar Nyelvőr*, 1958, 1. sz., 53. Az azonban talán nem véletlen, hogy az eltávolítás részeként a Bükk hegység egyik legmagasabb hegycsúcsának, a legendás Tar-kőnek a nevét éppen egy falusi pusztára kapta.

⁴⁷ Továbbá érdemes megemlíteni, hogy Popović Miloš *A nemzetiségi kérdés Magyarországon szerb szempontból* című munkáját fordította magyarra (Szabadka, Bitterman, 1865). Sárcevícs Ambrus jelentőségét jelezheti, hogy Szabadkán az 1970-es évek elején avatták föl mellszobrát, a világhírű horvát építész és szobrász Ivan Meštrović (1883–1962) alkotását.

⁴⁸ A Magyar Rádióban őrzött fölvétel meghallgatásáért Liptay Katalinnak és Debrecezeni Gézának tartozom köszönettel. (Petőfi rádió, 1964. máj. 17., 14.30.)

⁴⁹ Lásd a kilencedik fejezet 80. autográf számozású kéziratlapját.

Az első változat valóban létező személyt takart: „Az 1870-es évek közepén Piros Józsi, a híres cigányprímás zenekarával Szabadkára látogatott és megszakításokkal több éven át szórakoztatta a palicsi fürdővendégeket. Piros Józsi cigánybandája József (1833–1905) főherceg kedvenc zenekara volt.”⁵⁰ Ahogy Magyar László tanulmányából az is kiderül, hogy a zenész a regény cselekményének idején, az 1899-es évben is a délvidéki városban muzsikált.

Előzmények az életműben – a *Pacsirta* mint önértelmezés

A *Pacsirta* az életművet tekintve aligha mondható előzménytelennek. Olyannyira, hogy fölmerül a kérdés, egyáltalán hol lehet meghúzni annak határait, mely szövegek számítanak a mű szempontjából előzménynek, illetőleg előkép jellegűnek. Németh G. Béla megállapítása igencsak helyénvalónak bizonyul: „Alig volt XX. századi nagyjaink közül bárki, aki mind lírájában, mind epikájában olyan közvetlenül átélt, személyes, egyedi életanyaghoz annyira hozzá lett volna kötve, mint ő.”⁵¹ Ennek fényében talán érdemes mérlegelni, hogy a *Pacsirta* s egyes lírai darabok, korábbi regények, vagy rövidebb írások, de akár későbbiek is döntően nem azért tartalmaznak-e rokon vonásokat, mert valamilyen módon mindegyikük KD emlékeivel vonható szoros kapcsolatba, s nem föl-tétlenül azért, mert szorosabb előzmény vagy önértelmezői viszonyban állnának e regénnyel.⁵²

⁵⁰ MAGYAR László, *Cigányzenekarok Palicson (1860–1918) = Üzenet*, 1998. okt., 28. évf., 10. sz., 144. Lásd még Fenyves Ferenc visszaemlékezését: FENYVES Ferenc, *A régi kávéházak = F. F., Mégegyszer elmondom... Fenyves Ferenc írásai*, Szubotica, Minerva, 1938, 112–115.

⁵¹ NÉMETH G. Béla, *A románcostól a tragikusig. (Műfajváltás és szemléletalakulás Kosztolányinál) = N. G. B., Küllő és kerék*, Budapest, Magvető, 1981, 206.

⁵² Horváth Mária és Kiss Ferenc részletes elemzése a prózára s a lírára is kiterjedő figyelemmel kísérli meg végigkövetni a *Pacsirta* s az életmű más darabjainak rokon motívumait, így a betegséget, a családot (az „otthonmaradókat”), a reménytelenséget, a magányt témáikká tévő műveket. HORVÁTH Mária, *A nyelvi formák szerepe Kosztolányi prózájában. A Pacsirta című regény elemzése = A Kiadóí Főigazgatóság stilisztikai évkönyve*, Budapest, 1959, 330–407; KISS Ferenc, *A Pacsirta = K. F., Az érett Kosztolányi*, Budapest, Akadémiai, 1979, 175–208.

A sárszegi helyszínt, vagy e helynév különféle változatait (Sárosvár, Szegvár) örökítő rövidprózai művek, melyeket Horváth Mária 1959-es tanulmánya részletesen bemutat, figyelmet érdemelnek, mint a szabadkai vidéket megtestesítő szimbólumsorozat életművön belüli állomásai.⁵³ Ezek mellett a *Pacsirta* kézírata némileg új módon előzetes változatként Sárvár helynevet őriz.

Érdemes e helyütt talán olyan írásokat idézni, melyek nemcsak motívusok, de kisebb-nagyobb szövegszerű egyezést mutatnak a regénnyel.

Egy 1912-es rövid írás *Pacsirta* elutazásának mintegy kifordításaként is olvasható. Az elbeszélő távozása után visszaszökik lakhelyére, hogy meglesse, mint folyik az élet nélküle, s ezt képzeletben saját halálának megtapasztalásaként éli meg.

Azok az emberek pedig, akiktől eltávozom, egyszerűen halottak. [...] Az egész élet úgy múlik, mintha minden a legnagyobb rendben lenne, és semminek se lenne híja. Senki se gondol reám. Bámulom a zongorát, melyen egy *étude* kottája van nyitva. Tegnap vagy tegnapelőtt bizonyára játszott, és a szívecskéje elszorult a zongoradarab bánatától, a vére felpezsdült a futamok ideges vidámságától, melyek végiglocsolták fiatal testét, mint a patak habjai, s szürke szemébe beleült az önkívület. Már feleslegesnek érzem magamat. [...] Hogyha hű lenne hozzám, akkor nem lenne ilyen közönyös, akkor sápadtan kellene állnia, lesújtott fővel, gyászruhában. Ő azonban ásít. Leheveredik a kerevetre, becsukja a szemét, aztán egyenletes lélegzéssel alszik. [...] tudom, miért jönnek vissza a halottak. Nekik fájna az is, hogy mi itt néha-néha mosolygunk. Minden mosolyunkkal eláruljuk őket. [...] Az egyik rágyújt egy cigarettára. A cigaretta vörösen ég, vastagon füstöl, látom, hogy jólesik neki. Arcom eltorzul a fájdalomtól.⁵⁴

⁵³ HORVÁTH Mária, *Sárszeg: Adalékok az írói (irodalmi) helynévadáshoz* = *Magyar Nyelvőr*, 1959, 4. sz., 423–428 (főként: 424–425).

⁵⁴ KOSZTOLÁNYI Dezső, *A bujdosó* = K. D., LE, 423–427.

A gipszangyal 1913-as novellájának vidéki hőse bizonyos mértékig Vajkay Ákos életfölfogását s viselkedését előlegezi:

Ez volt az ő rendszere. Nem szeretett arra gondolni, ami kellemtelen. Magára se igen gondolt, csak fölkelt és lefeküdt, dolgozott és pihent, élt. [...]

– Részeg vagy – mondta a sógor.

– Nem vagyok részeg – kiabált a tanító. – Én már napok óta nem tudok aludni, mert érzem, hogy ti gyűlöltek engem, igenis, gyűlöltek engem, csak azt nem tudom, hogy miért. [...]

– Részeg vagy – ismételte a sógora. – Részeg.

– Nem vagyok részeg – rikácsolta a tanító, és sirva fakadt. – Csak fáj, nagyon fáj, itt – és a szívére mutatott. – Rátapostatok.⁵⁵

A Szürke glória című, 1916-os novellában Ijas ábrázolásával rokon költőalak bukkan föl:

Szegény madárka, egy régi esőköpenyben. Fáj a magányossága. Ezért érdeklődöm maga iránt. [...] Mindössze párszor találkoztak még. [...] Aztán nem is mutatkozott többé. Abban a kietlen estében csak a szenvedést kereste, a boldogtalan szerelmet, melynek birtokában boldogan szökött meg. Mihelyt látta, hogy a boldogtalanságát el akarják rabolni tőle, elmenekült. Ki tudja, ki volt ez a szemüveges lovag. Talán-talán egy készülő költő volt, a szenvedés szerény, önkéntes gyakornoka, ki a beteljesedés helyett diadalmasan vitte haza a vágyat. Úgy érezte, ebből még sok vágy és sok rím születik. Abba is kellett hagynia, azonnal. [...] Megtanulta tőle a szenvedést, mint az előbbieket a nyelvtant, és elment. Ez volt mindegyikük közül a legkoldusabb. Bánatot lopott.⁵⁶

⁵⁵ KOSZTOLÁNYI Dezső, *A gipszangyal* = K. D., LE, 460–462. ~ JKK, 407, 415.

⁵⁶ KOSZTOLÁNYI Dezső, *Szürke glória* = K. D., LE, 583–585. ~ JKK, 273, 279.

A *Gonosz* (1918) című novella több pontján a regény bizonyos sorait látszik megelőlegezni:

A patikus skatulyaszám hozta a szódabikarbónát. Ette-ette, kannállal ette az undok lúgot, rágta fekete fogai közt a fehér port. [...]

Amerre mentek, kis sárga plakátok tarkították a város falait. Nagy betűkkel ez állott rajtuk: Velencei éj. Július elején kivilágítják a városligeti tavat, csónakok szelik a vizet, mandolin, gitár peng, messziről énekszó hallik. A tűzoltóparancsnok hetek óta nem evett, nem aludt. [...]

Szerette a holdfényt. Valahogy rokonnak érezte magát vele, a kopár, halott világosság emlékeztette kicsit a röntgensugarakra is, melyek a pesti műtőben átvilágították, azok is ilyen zöldék és nyugodtak voltak, s bódult pillanataiban nemegyszer hitte, hogy a holdsugarak is áthatolnak a testen, és gyógyítják. [...]

Sokszor egész délután temetésre harangoztak a közeli toronyok süket, tompa lármával. Aki ideérkezett, azt hihette, hogy az emberek itt mást se tesznek, mint harangoznak és temetnek. A koporsósbolt ablakaiban naponta új gyászjelentések, kék és fekete szegéllyel, ezüst angyalokkal. Maga a koporsósné is itt ül, köt vagy kávézik az üzletben. Angóramacs-kája egy fakoporsóban alszik.⁵⁷

A *rossz orvos* (1921), melyet szerzője első regényeként tartott számon, már igen közelinek tűnik föl; az értelmezők jelentős hányada szerint is olyan részeket foglal magába, melyeket majd a *Pacsirta* fog részletezni:

A szülők bizonyos idő múltán így szoktak beszélni: Anya megy, apa jön. Mire a gyermek megtanulja a nagy szót, hogy „én”, ők elfelejtik és holtuk napjáig csak anyák, apák maradnak, személytelenek. [...]

[...] a szembenlevő fűszerkereskedést, mely fölé ez volt írva: *Kalmár és Társa*. Izgalmában arra gondolt, hogy csak Kalmár

⁵⁷ KOSZTOLÁNYI Dezső, *Gonosz* = K. D., ÉP, 14, 24, 28, 32. (*Virradat*, 1918. szept. 15.–okt. 2.) ~ JKK, 437; 105; 371; 133.

urat ismeri, aki most is ott állt a boltajtóban, egy zsák fehér szárazbab mellett és hajlongva köszöntötte vevőit. Vajjon ki lehet a társa? [...]

István ötvenéves korában teljesen megöszült, lelkében megöregedett. Nyíltan beszélt a halálról, saját haláláról is, az öreg emberek közönyével, akik már egynek tudják magukat a földdel és nem éreznek részvétet semmi iránt.⁵⁸

A következő, publicisztikainak nevezhető írás (*Cigányzene*, 1922. ápr. 16.) pedig a mulató párducokról írtakat idézi:

Azok, akik hallgatják, csodálatosan hasonlítanak egymáshoz. Vidékiek és budapestiek, magyarok átadják magukat ennek a hangözönnnek, s nem művelnek mást, csak figyelnek, várják, hogy hat reájuk. Ez szinte ősi szertartás. Megvan a maga rendje-módja. Valami nagy egység alakul ki. [...] Idegen szemmel próbálom nézni, frissen azt, amit gyermekkorom óta annyira megszoktam, hogy számot se tudok adni róla. Vannak itt öregurak, kik dagadó homlokérrel, elmeredő szemmel néznek maguk elé, látszólag közönyösen, de néha egy-egy kövér könnycsepp gurul le pilláikról. Vannak dacosak, kik utolsó pillanatig tiltakoznak a gyengeség ellen. Vannak önkínzó, kik készen merülnek el bánatukba, olyan mélyre, hogy maguk is megijednek tőle, és elsápadnak. Vannak olvadók, kik már egészen eláztak a mélabúban. Vannak sírva vigadók, tréfások, hetykék, kötekedők, örvénylők, de mind éreznek. Mennyi-mennyi költő ül itt.

Igaz, puhák, álmatagok, nem művészek. Azt, amit átélnek, nem fogják össze, hanem szétszórják, a borral együtt ellocsolják a padlón. Micsoda pazarlás. Másutt ennyi érzésből könyvtárak, építmények, alkotások emelkednének. Fürge hullámmal áradna tovább a sok élmény. Ők nem gondolkodnak ezzel. Áldoznak nábobit tékozlással azoknak a százados, fiúró, fiúra szálló emlékeknek,

⁵⁸ KOSZTOLÁNYI Dezső, *A rossz orvos* = K. D., *A rossz orvos. Pacsirta*, Budapest, Révai, 1937, 13, 25, 40, 54. ~ JKK, 195; 75.

melyek a dalba, versbe beleévdtek, a régi lakodalmas ízeknek, az ábrándnak, mely sohase válhat valóra, csak ilyenkor. Különbösen tréfa alá rejtik érzelmességüket. Lehet, hogy maga a nótá silány. Maguk töltik meg tartalommal, igazi, drága étellel. Közben pedig kényelmesen, úrián csiklandoztatják magukat a cigánnyal, aki a fájdalom szolgálja, odanyújtja neki szívüket is egészen, hogy kezelje, mint ahogy más a kezét engedi át a körömápolónak.⁵⁹

Ugyancsak ide sorolható a *Síró nő a körúton* című darab (*Pesti Hírlap*, 1922. okt. 29.), ám szövege olyan mértékben azonos a regény adott részletével, hogy közvetlen előzményként a *Függelékben* teljes egészében közöljük.

Zágonyi Ervin mutatott rá, hogy a *Pacsirta* megírásának s a *Három nővér* átültetésének közel egyidejű munkálatai nagy valószínűséggel befolyásolták a regény alakulását.⁶⁰ KD-nek alkotás és átültetés szoros kapcsolatáról vallott fölfogását figyelembe véve aligha meglepő, a két szöveg rokonsága: éppúgy emlékeztethet az orosz darab életszemléletére Vajkay Ákosnak Ijas Miklós szavait visszhangzó tanácsa: „– Dolgozni kell, fiam. A munka. Csak a munka. Nincs szebb, mint a munka”;⁶¹ ahogy a kanzsúr sajátos léttapasztalatát idézheti föl Kuligin szövege a harmadik fölvonásban: „(nevet) No, Ivan Romanics, ugyancsak leitta magát! (Megveregeti a vállát) Pompás fickó! In vino veritas – mondták a régiek.”⁶² A vidéki tespedtség, eseménytelenség megjelenítésének irodalmi hagyományát tekintve a csehovi dráma kétségkívül erősen hatott KD-re, hisz az *Alföldi porban* egy magyar Csehovot követel e világ megszólaltatására. Ijas Miklós megállapítása: „Nincs tragédiájuk, mert itt el sem kezdődhetnek a tragédiák”⁶³ KD színházi méltatásának

⁵⁹ KOSZTOLÁNYI Dezső, *Cigányzene* = K. D., *Hattyú*, 53–54. (*Pesti Hírlap*, 1922. ápr. 16.) ~ JKK, 347–351.

⁶⁰ ZÁGONYI Ervin, *Kosztolányi Három nővér fordítása = Irodalomtörténeti Közlemények*, 1982, 86. évf., 1. sz., 88, továbbá ZÁGONYI Ervin, *Kosztolányi Csehov-élménye nyomában = Irodalomtörténet*, 1984, 66. évf., 2. sz., 304–334.

⁶¹ JKK, 273.

⁶² Anton Pavlovics CSEHOV, *Három nővér*, ford. KOSZTOLÁNYI Dezső = A. P. Cs., *Sírály. Színművek 1887–1904*, Budapest, Magyar Helikon, 1973, 537.

⁶³ JKK, 281.

mondatára rezonál: „Darabjaiban, a *Három nővér*-ben, a *Sirály*-ban és a *Ványa bácsi*-ban [...] tulajdonképpen az az emberek tragédiája, hogy semmi se történik. Csak cselekedni akarnának, csak vágyakoznak, hiába. Drámák, igazi drámák nélkül, az eseménytelenség örök drámái.”⁶⁴

Már a publicisztikai írással észlelhető párhuzam is arra irányíthatja a figyelmet, hogy nem csak az életrajziség, de az önértelmezés is fontos eleme a *Pacsirtának*. Akár két másik, a regény megjelenése után írott szövegre is hivatkozhatnánk mint olyanokra, melyek a regényben foglalt gondolatokat idézik föl igen hasonló megfogalmazással.

Változások a holdon (1924. május 11.)

Nekem zöld, siralmas fénye az X-sugarakat hozza eszembe, melyek röntgenlaboratóriumokban betegek szívét, tüdejét, máját világítják keresztül. Ő mindnyájunkat igaz valónkban láttat. Kinyújtom a kezem, s áttetsző ködben lehull róla a hús, csak a csont látszik, mely szolgált eddig, harminc és néhány évig, és ki tudja, meddig, meddig még, húsz évig-e, öt évig vagy addig sem. Miért nevezték hazugnak a holdfényt? A napfény a hazug.⁶⁵

Sorok a naplóból (1927. szeptember 11.)

Nem igaz, hogy halálos izgalom idején, mikor szellemünket egy gond foglalkoztatja, figyelmünk csak erre irányul. [...] Figyelmünk ilyenkor szétszóródik, s ugyanazzal a rendkívüli tűzzel világítja meg a körülötte lévő tárgyakat, melyeket egyébként észre se vettünk volna, mint a riadalom gócát. Lelkünk puha, olvatag viaszlappá válik, s minden semmiség benne hagyja lenyomatát.⁶⁶

⁶⁴ KOSZTOLÁNYI Dezső, *Szonya és Jelena = Színházi esték I.*, Budapest, Szépirodalmi, 1978, 325.

⁶⁵ KOSZTOLÁNYI Dezső, *Változások a holdon* = K. D., *Hattyú*, 244. (*Pesti Hírlap*, 1924. máj. 11.) ~ JKK, 371.

⁶⁶ KOSZTOLÁNYI Dezső, *Sorok a naplóból* = K. D., *Hattyú*, 522. (*Pesti Hírlap*, 1927. szept. 11.) ~ JKK, 465.

A legtöbb szövegegyezés azonban Ijas Miklós s általában a művész alakjával kapcsolatos. Az a vélekedés, hogy a „zöld vidéki költő” alakja a regényben KD önképe volna, legalább annyira gyakori megállapítás a *Pacsirtával* kapcsolatban, mint az, hogy a címszereplő modellje húga, Kosztolányi Mariska volt. Ám az előbbi szövegközötti párhuzamokon keresztül legalábbis könnyebben alátámasztható.

KD-nek egy 1915-ös publicisztikai írásában olvashatóak a következő sorok:

Kihez is van tulajdonképpen közöm? Én senkinek érdekeit nem védem, akik – érte cserében – szerethetnének és magukénak vallhatnának. Nem írok a bognárok érdekében, a kefekötők érdekében, a színházi hangászok életében, az ügyvédbojtárok érdekében, a falusiak érdekében, a városiak érdekében, a kisbirtokosok érdekében, a nagybirtokosok érdekében, a zsidók érdekében vagy a keresztények érdekében. Mi tűrés-tagadás, ezen az éjszakán fáj, hogy egészen egyedül állok a pesti aszfalton. Ne köntörfalazzunk: egyedül állok a földgolyón. Az őseim még tudtak valakihez tartozni. Néha találkozom a rokonaimmal, akiket mindig magázok, s hosszan bámulom őket. Ha ülnek előttem sárga nyersselyem ruhában, csontos kezükön cérnakesztyűvel, és beszélnek az édes, egyedülvaló magyar nyelven, sokszor az az érzésem, hogy nem értem a szavuk, és fel kell nyúlnom a könyvtáramba, a *Magyar Nyelv Nagyszótára*-ért, hogy lefordítsam a magam nyelvére, amit mondtak. Nekik ez a nyelv nem az, ami nekem. Ők csak használták: kértek rajta bort, kenyeret, áldást. De én nem használom: hanem engem használ. Írni is csak kettő írt közülük, nagyon régen.⁶⁷

Egy 1925-ben, öccsének írt levélben ezzel szemben már így fogalmaz (részletet közlünk):

⁶⁷ KOSZTOLÁNYI Dezső, *Nyomdafesték* = K. D., *Füst*, 181. (Nyugat, 1915. aug. 1.)

Bizony, drágám, *sokat gondolok reád, lelkemben veletek élek, mert mi itt egyedül vagyunk.* Minél inkább múlnak az évek, annál jobban érzem, *hogy csak ti álltok hozzám közel.* Az emberek, irodalmi barátaim, kiket becsülök, s kik engem becsülnek, kedvesek. De idegenek.

Álmomban folyton otthon járok. Csodálatos ez az éji utazás: mindig közöttetek maradok.

Alig várom, hogy karácsonykor lerándulhassak. Engem egy otthoni látogatás *évekre megtermékenyít.* Mindig új versek, regények tervét hozom magammal.⁶⁸

A levél nem csupán és nem főként utolsó sorának filológiai jelentősége miatt érdekes, de azért is, mert erősen emlékeztet Ijas Miklós gondolataira:

Miklós a rácson át a kertbe nézett. Csönd volt itt és magány. [...] Lehúnyta szemét és magába szívta a kert keserű illatát. Ilyenkor „dolgozott”.

Sokáig álldogált a kapu előtt, oly türelemmel, mint egy szerelmes, ki valakit vár. De nem várt ő senkit. Nem volt ő szerelmes sem, nem volt ő földi szerelmes, hanem isteni szerelmes volt, ki megért valakit, magába ölel egy életet, meztelenre vetkőztetve, hústól, testtől és átérzi, mintha az övé volna. Ebből a legnagyobb fájdalomból születik majd a legnagyobb öröm, hogy minket is megértenek egyszer és a többi idegen emberek is úgy fogadják szavunkat, életünket, mintha az övék volna.

Az, amit hallott apjáról, fogékonnyá tette mások szenvedésére is. Eddig azt hitte, hogy semmi köze sincs azokhoz, kik körötte élnek, Környeyhez, a részeges Szunyoghoz, Szolyvayhoz, a rossz ripacshoz, Dobához, ki folyton hallgat, meg szegény Pacsirtához. Igaz, első látásra érdektelenek mind, torzak és görbék, lelkük befelé kunkorodik. Nincs tragédiájuk, mert itt el sem kezdődhetnek a tragédiák. De milyen mélyek, mennyire atyjafiai mind.

⁶⁸ KDLN, 892. levél (1925. szeptember 28.), 518.

Milyen hasonlatosak hozzá. Ha egyszer elkiáltja ezt, nagyot kiált. Csak hozzájuk van köze.

Ezt a tanulságot vitte magával. Keményebben, biztosabban lépdelt, hogy befelé indult a Petőfi-uccán. Az a vers, melyet fejében hordozott, rossz volt, nem is törődött vele. Majd másról ír, talán ezekről és arról, amit hallott, a verandáról, a hosszú-hosszú asztalról, melynél valamikor együtt ültek és ma már nem ülnek.⁶⁹

A regényben olyan változás megy végbe a költő szemléletében, mely voltaképpen KD életművén belül is tetten érhető, s amelyet 1922 márciusában a Füst Milán életművében észlelt műfajváltás(ok) nyomán körvonalaz:

A lírikus elhagyta múltját. Öntudatlan megnyilatkozásai öntudatosakká váltak. Az, aki hunyt szemmel nézett befelé, s az érzések meleg ködében járkált, kifelé tekint, észrevesz másokat is. A fiatal költő többnyire gyenge megfigyelője társainak, minél tartalmasabb, minél inkább foglalkozik önmagával, annál inkább az. De a férfikor jöttén van egy pillanat, hogy a külső világ is érdekli, s szeretetét, melyet eddig csak önmagára pazarolt, testvériesen sugározza az emberekre, megtöri őket tartalmával, áttelekesíti lírájával, s akkor lesz prózaíróvá is. Mert az idegen életek rajza is csak lírai munka: élni igazán egy más életet, s elképzelni, hogy aki nem én, az én vagyok.⁷⁰

Mindezt 1925-ben egy interjú alkalmával még határozottabban vallja:

Úgy látszik, a kor hozza magával, a fejlődés, hogy az ember eljut az epikához, hogy érdeklődni kezd mások iránt is. Regényemmel az a célom, hogy egy idegen életet annyira megéreztessek magammal és másokkal, mintha a tulajdon életem volna. A jó

⁶⁹ JKK, 279–281.

⁷⁰ KOSZTOLÁNYI, *Füst Milán*, II., = *Egy ég alatt*, s. a. r. RÉZ Pál, Budapest, Szépirodalmi, 1977, 476–484. (*Nyugat*, 1922. márc. 16.)

regénynek mámorítóan szép hatása van. Olyan testvériséget revelál, amilyent még a legszebb vallások sem tudnak revelálni.⁷¹

Ezzel állhat összefüggésben, hogy Ijas megjelenítése és szólama egyben a *Pacsirta*-beli világ ábrázolásának igen korán megfogant szándékát megjelenítő írásokkal szorosabb kapcsolatban áll. Ahogy arra a regény nem egy értelmezője rámutatott, *A jó vidék* (*A Hét*, 1908. aug. 23.), a *Vidék* (*Élet*, 1910. márc. 13.) s az *Alföldi por* (*Élet*, 1910. szept. 18.) olyan írások, melyekben KD a szabadkai világ megjelenítését célozta meg, s melynek eredményeként csaknem kivétel nélkül mindenki a két Sárszegen játszódoó regényt: a *Pacsirtát* s az *Aranysárkányt* tartja számon. Érdeemes mindháromból idéznünk:

A jó vidék (*A Hét*, 1908. aug. 23.):

Ha figyelmesen és sokáig nézem őket, úgy találom, hogy itt ezerszerte rétegezettebb lelkek élnek, mint bárhol. Mindegyik egy elzárt, magába fordult bevégeztség. A fővárosban inkább csak típusokkal találkozom. A vidék azonban az egyéniségek világa. Csehovnak bizonyára igaza van, mikor azt írja, hogy a kisváros és a falu vagy nyárspolgárokat, vagy különcöket nevel. De ki olvasta meg, mi terem több: nyárspolgár-e vagy különc? [...] El sem tudok például képzelni hidegebb és korrektőbb arisztokratát egy előkelő főpincérnél. A főpincér: maga a fővárosi átlagintelligencia. Hideg és folyékony modorában semmi izléstelenség. A fellépése biztos és imponáló. Bizonyára jobban el tudok vele csevegni, mint a vidék derék albírójával, s tájékozódottsága mozgékony újságíró-fürgeségénél fogva méltóbb társa a fővárosi embernek akárhány magába zárkózott trogloditánál; de ez nem a vidék inferioritását mutatja, hanem éppen érzelmi fölényét s a mi nyárspolgári összeszokottságunkat, a mi vidékiességünket. A vidéki éppen különös, nagyon is kicsinyes, de mindig mély

⁷¹ MÁRER György, *Kosztolányi Dezső – papucsban* = K. D., GyG, 201. (*Ma Este*, 1925. nov. 26.)

lelki életénél fogva bukdácsol síkos kultúránk jegén. Ott, a távol homokbuckákon, a por és betegség fészkeiben, hegyormok alatt kúszó apró városkák csendjében csodálatos, halvány, perverzül finom érzések nőnek. Ez az a hely, ahol minden szűnyogból elefánt lesz. Ez az érzések nagyítótükre, a gondolatok kristályosítója, a langeszek szigorú, de jóságos dadája. [...] Csak a mi általánosságokat átölelő városi szemünk durva, hogy arcukon nem veszi észre a kusza gondokat, és fülünk süket, amely az ernyedt csendből nem hallja ki ideges szívverésüket. Itt, ebben a sívó magányban bolyonganak álmatlan homlokkal azok a sápadt gyermekek, kikből később poéta lesz. [...] A vidék azonban, amely csúf, kietlen és kultúrátlan, de nem sekélyes és sohasem felületes, szabadon hagyja őket, hogy parlagon heverészve éljék a maguk külön életét, így lesznek különcök. Mi azt mondjuk: művészek. Íme, itt van: a komikus, a bábész, a lenézett és ezerszer elátkozott vidék, a jó vidék. Vagy: a mély vidék. Vagy inkább a tehetséges vidék. Ti vagytok megmondhatóí, elhagyott akácos utcák, álmos, sárga házak, neuraszténiás vasárnap délutánok, végtelenbe nyúló unalmas ozsonnák, és te, csend, és te, beteg, vidékies holdfény, hogy mennyire igazam van nekem és nekik.⁷²

Vidé (*Élet*, 1910. márc. 13.):

Most, hogy pár napra idejöttem, úgy bámulom ezt a kisvárost, mint a falusi paraszt a villámvonatot. Milyen lassan cammog az élet. Sűrű, testes, nehéz érzések hullámanak a kicsiny házak között, a hallgató emberekben, a tárgyakon, amelyekbe szinte belevesződött sok öntudatlan év, sok eltűnt ember, sok semmivé vált érzés gemmája. Máshol mindez talán föloldódik. Föloldódik zajban, sírásban és kiáltásban, bosszúban és jótettben, egy világosan kimondott mondatban vagy egy költeményben. A poézis itt magukba az emberekbe és a tárgyakba szárad. Azért oly szomorúak. El nem mondott költemények emléke, hervadt

⁷² KOSZTOLÁNYI Dezső, *A jó vidék* = K. D., ÁÓ, 308–310. (*A Hét*, 1908. aug. 23.)

fájdalmak illata fáj itt és cselekedetek és gondolatok csenevésznek el, törpülnek vissza a semmibe, dalok némulnak el, anélkül hogy csak egyszer is fölharsannának. A tárgyak szinte kiáltani akarnak. Az emberek is mintha minden percben megszólalhatnának, hogy nagy-nagy titkokat meséljenek el, aminőkről – mi, fecsegők – nem is álmodunk. De a tárgyak mozdulatlanok. Az emberek pedig nem beszélnek. Semmi se fog megmutatkozni, és minden elmúlik. [...] Hallgatás, átkozott csend a része, mint azoknak az embereknek, akik nem ismerik, vagy nem akarják ismerni a művészetet, és magukba temetik impresszióikat, hogy elhaljanak, megsemmisüljenek, és csendesen az életükké váljanak.⁷³

Alföldi por (Élet, 1910. szept. 18.):

Most azonban, hogy itt vagyok Bácska fővárosában, a bor és a kedély fészkeben, csak szomorúságot és kedélytelenséget érzek, és szeretném megírni az ellenkezőjét mindannak, amit eddig tereferéltek a hetedhét országra szóló murikról és a bácskai boldogságról. Ebben a nyárrá forrott őszben kétszeresen szomorú minden. [...] Azoknak, akik tudnak és szeretnek írni, figyelmükbe ajánlom ezt a címet, és kérem írjanak hozzá egy regényt. Az alföldi por, a bácskai por az, amiről eddig még semmit sem hallottam. [...] Azután magyarázatát lelitek annak is, hogy ez a bácskai metropolis miért a világ egyik legszomorúbb, legbetegbebb és legsápadtabb városa. Mert hazugság, hogy vidám. Késérű ez a vígság, édes feleim, és vidékies akasztófahumor ez, ahogy itt mulatnak. A bor alján nem jókedv van, hanem valami nehéz, füllesztő balkáni mérég. Ez a város este, mikor széles utcákon, füllesztő porfelhőben elfekszik, olyan, mintha egy halott város lenne, egy ájuló múlt, emlékek és jövőre edző tervek nélkül. Az éjszakában piroslanak a korcsmaablakok, rőfögnek a malacbandák, és részeggé gárgyult trombiták horkolnak, de

⁷³ KOSZTOLÁNYI Dezső, *Vidék* = K. D., ÁÓ, 424–425. (Élet, 1910. márc. 13.)

azért – ki ne érezné? – mindez nem vígság, hanem valami nekikeseredett, dekadensen ideges rezgése a mesterségesen fűtött agyoknak és szíveknek. [...] Látnunk kell ezt a kopár és mérges földet vígasztalanul, félszegen és meztelenül. Jöjjön egy író, aki nemcsak adomákat mond a bácskai kedélyről, de valamit nagyot mer és akar. Itt ezer és ezer új tárgy várakozik rá. [...] Vegye észre a ferde szájú, vidékies pletykát, a begubózott embereket, a rosszakaratot, amely mindenkit megszúr kifent nyelvével, az ásítást, a közönyt, a bácskai tespedtséget, és sápasszon el bennünket erejével és művészetével. Csehov legyen, aki a miénk, egy író, aki úgy lát, mint még senki, egy író, aki új és magyar.⁷⁴

Ha tetszik, akár e korai írásoktól is datálható a regény keletkezéstörténete. Ezekben azonban még főként a vidék kicsinyessége, tompasága iránti ellenszenv uralkodik, s a kívülálló távlata, a közösségérzés hiánya jellemző. S noha az *Alföldi porban* megfogalmazott cél megvalósulását, e vidék szomorúságának és lehangoltságának világ elé tárását KD Kárpáti Aurél olvasatában majd ténylegesen üdvözölheti: „nem a kritikát köszönöm meg neked, hanem az okosságot, a fényt, mely cikkedből árad. Rettenetesen szenvedtem eddig. Egy kritikusom azt írta, hogy a Pacsirta »kedves, derűs könyv«⁷⁵ – az 1910-ben megcélzott lehangoltság aligha mérhető az 1920-as években ténylegesen ábrázolthoz.

„A múlt”

Annak a világnak, melynek ábrázolását már egy jó évtizeddel a regény tényleges megírása előtt tervezte, 1924-ben már nyoma sem volt. Kosztolányi Dezsőné kötete a regényt *A múlt* című fejezetbe helyezi. A legfőbb kettősség, amely a regény keletkezésének körülményeit illetően fölmerül, talán nem is egy családtag sorsa, valóság és kitalálás, de a múltnak olyan megtapasztalása, mely időben és térben egyaránt választovonalat jelentett KD számára. A háború kitörésekor még semmit sem

⁷⁴ KOSZTOLÁNYI Dezső, *Alföldi por* = K. D., ÁÓ, 465–467. (*Élet*, 1910. szept. 18.)

⁷⁵ KDLN, 842. levél (1924. június 6.), 492.

sejt, mi több, 1914-ben még üdvözli is az eseményt mint olyat, mely egy utálatos kor végét ígéri: „Hadd jöjjön a vihar, és söpörje ki szalonjainkat. Csak valljuk be, hogy sok szemét van benne, és nem nagy kár azért, amit elpusztít. Mi eddig nem láttuk önmagunkat. Ha őszintén számot vetünk és mélyére nézünk posványos és podagrás társadalmunknak, észre kell vennünk, hogy az 1870-től 1914-ig terjedő kor nem visel majd valami nagyon díszítő jelzőt a leendő történész és társadalombölcész előtt, s fanyalgó udvariassága, hamisított biedermeier szalonja, cukros, minden őszinteség nélkül való érzelgőssége egykor gyűlölt komikum lesz minden értelmes ember szemében. Érezni nem tudtak ezek az emberek – beszéljünk már múlt időben –, csak érzelegni. Igazat még pózból se mondtak egymásnak.”⁷⁶ Csaknem két hónappal később örömmel jelenti ki, hogy vége a mikszáthi adomázás korszakának a parlamentben, hol végre nem politikusokról, hanem politikáról van szó.⁷⁷ S még 1917-ben is meggyőződéssel ír arról, hogy voltaképpen nem lehet örülni annak, hogy a béke elveszett, hiszen igazi veszteség nem is történt: „Semmit se veszítettünk, mert semmit se kaptunk igazi értéket, csak aranyfátyollal takart rothadást, cukros keserűséget, hazugságot. Jaj nekünk, hogy nem voltak őszinték a nevelőink.”⁷⁸

Eközben már 1915-ben, mialatt öccse a hadszíntéren van, olyan sejtetem veszi hatalmába, mely utólag jóvendülésnek is beillenék: „Csak egyet kérek tőled. Hozd vissza magad és vele együtt az élet rendjében való hitem. Mindig féltem a változástól. Írni is csak azért írtam, mert a változást nem bírtam elviselni. Arról írtam, hogy a városunkban megváltoztak az arcok, az utcák, és a poharak is másként állnak a pohárszéken, mint gyermekkorunkban. *Sokszor riadok a sejtésre, hogy most olyan változások, olyan határok tolódnak majd eléln, amelyek idegenné tesznek mindent, ami eddig otthonos volt.*”⁷⁹ Pár nappal később nap-

⁷⁶ KOSZTOLÁNYI Dezső, *Véres kovász* = K. D., *Füst*, 80. (A *Hét*, 1914. okt. 4.)

⁷⁷ KOSZTOLÁNYI Dezső, *Avar. A folyosó és egyebek* = K. D., *Füst*, 89–90. (A *Hét*, 1914. nov. 29.)

⁷⁸ KOSZTOLÁNYI Dezső, *Sorok a születésnapomról* = K. D. *Füst*, 407–408. (Pesti Napló, 1917. júl. 22.)

⁷⁹ KOSZTOLÁNYI Dezső, *Monológ* = K. D., *Füst*, 107. (Nyugat, 1915. febr. 1.) (Ki-emelés tőlem – B. K.)

világot látott írásában pedig majdani regényéhez már egészen hasonló módon láttatja a múltba vesző világot. Érdemes hosszabban idéznünk:

Nagyon vigyázok, nehogy bármit is elmozdítsak a helyéről. Akkor valami baj történne. Itt minden feléje nyúl. Igen végzetesnek hiszem például az otthoni holmikat, ezt a faliszőnyeget és ezt a tálcakendőt, amely ezer boggal köti őt körül, és még búsabbá teszi itt a levegőt. Semmi se olyan bús, mint a polgári jószág. Szeretettel horgolják otthon az ilyen faliszőnyegeket, tálcakendőket, s az egyhangú napjaikat, a másokért feláldozott életük minden motívumát is beléjük horgolják. Akinek adták, az már más iskolán nevelkedett. Sokáig vergődött, amíg végre odaakasztotta a falra, és a vizespohár meg a palack alá terítette, a fatálcára. Ha azonban vendége jött, aki észrevette, akkor kinézett az ablakon. Úgy látszik, ezeknek a régi jó lelkeknek a szeretete nemcsak puha, de kemény is. Azt akarja, hogy mi is állandóan érezzük és megosszuk velük az életüket, amely éppoly fájó és jószágos, mint a faliszőnyeg vagy a tálcakendő. Mindegy, ezek most talizmánok, és mindennél jobban várnak rá. [...] A váróteremhez hasonlít az ilyen szoba. Van benne valami nyilvános. Közé van az egész világgal. Európa, a mai zaklatott világ van itt, kicsinyben, egy pillanatfényképben. Másrészt a polgári életünk emlékeit is konzerválja. Fogalmat ad, hogy éltek azelőtt, mint Pompeji megkövült tárgyai. Ezt a szobát is leöntötte a láva. Mindene jelentős, mert mindene jelkép. Érdekes, hogy a naptár is érintetlen. Falinaptárja még mindig azt mondja, hogy július 27-e, hétfő van.

Azóta áll az idő: őt várja.⁸⁰

Csaknem egy időben akar változást és változatlanságot. KD kettős viszonyulását a még főnnálló, majd a megszűnt Birodalomhoz alapvetően meghatározta az a kettősség, melyet a negyvennyolcas nagypapa s a Monarchia középosztályához tartozó apa jelölt ki számára. Ahogy

⁸⁰ KOSZTOLÁNYI Dezső, *Az ő szobája* = K. D., *Füst*, 111–112. (*A Hét*, 1915. febr. 7.)

Gerő András fogalmaz, osztályuknak „politikai kétlelkűség” a sajátja, mely a fönnálló rendszer betartását, de el nem fogadását jelenti.⁸¹ A Kosztolányi családban a gyerek KD időről időre történeteket hall a negyvennyolcas honvéd nagyapáról, miközben apja iskolaigazgatóként annak a hivatalos életnek kell, hogy megfeleljen, melytől megélhetése függ. A magatartás kettősségének „modellhelyzete”-ként mutatja be Gerő aényt, hogy Kosztolányi Árpád iskolaigazgatóként április 11-ét ünnepel, március 15-én viszont, mely hivatalosan nem elfogadott ünnep volt, iskolaszünetet rendel el.

KD e kettős örökségét voltaképpen megőrzi, s tükrözi a regény. Király István az író egész írásművészetét ennek jegyében értelmezi, midőn így fogalmaz: „Három vonás elemezhető ki írásaiból az általa feltételezett monarchikus mentalitás fő ismérveként: egyrészt egyfajta sajátos ambivalencia, hasadtlelkűség, másrészt radikális befelé fordulás, harmadrészt pedig, mint a kettő szintézise, valamiféle ironizált, átesztétizált tragikusságérzés, az ő szavával szólva »majdnem tragikusság.«”⁸² Szegedy-Maszák Mihály a Monarchia regénybeli megjelenését vizsgálva állapítja meg: a *Pacsirtában* „[a] visszaemlékezés mintegy kisajátításnak mutatkozik. 1848 és 1867 képviselője ugyanúgy kétes színben tűnik fel, mint Füzes Feri és Hartyányi Olivér vitája Isten létéről. A múlt elhasználódása döntő szerepet játszik a regényben.”⁸³ Nem tudni, mennyi az ironia s mennyi a komolyság abban a nyilatkozatban, melyet KD 1920-ban arra a körkérdésre ad válaszként, milyen korban élne szívesen: „A magyar aranykorban szerettem volna élni: születni 1867-ben és meghalni 1914-ben, szívészlhűdésben.”⁸⁴ Hogy a trianoni veszteségek megviselték, azt

⁸¹ GERŐ András, *Egy viselkedésforma ellentmondásai a századelőn* = Számadás: Az Eötvös Loránd Tudományegyetem XX. századi Magyar Irodalomtörténeti Tan-széke rendezésében Kosztolányi Dezső születésének 100. évfordulóján az életmű-ről tartott tudományos ülésszak előadásai és a hallgatói pályázat díjnyertes dol-gozatai, szerk. FRÁTER Zoltán, Budapest, ELTE, 1985, 17, 18.

⁸² KIRÁLY István, *Kosztolányi Dezső és a Monarchia* = K. I., *Útkeresések*, Buda-pest, Szépirodalmi, 1989, 133.

⁸³ SZEGEDY-MASZÁK Mihály, *A kettős Monarchia emléke a magyar irodalomban* = *A magyar irodalom története*, szerk. SZEGEDY-MASZÁK Mihály, VERES And-rás, Budapest, Gondolat, 2007, III, 98.

⁸⁴ [szerző nélkül], *Milyen korban szeretne élni?* = *Színházi Élet*, 1920, 9. évf., 14. sz., 3.

nem csupán a *Vérző Magyarország* című vállalkozásban való részvétele, de az is mutatja, mennyire számkivetettnak érezte magát ebben az időben. Abban az évben, melynek végén belefog regényébe, Reményi Józsefnek meglehetősen kiábrándult levelet küld (részletet közlünk):

Nekem pedig az író társ [?] vagy, aki itt nagyon-nagyon hiányzik. Egyre mélyebben süppedek a magányomba, olyan mélyen vagyok már benne, hogy fülem se látszik ki. Ma már annyira össze van itt zavarva minden, művészet, érdek, politika, hogy senki sem mer megnyilatkozni, s az, aki szereti a magyarságot, mint én, teljes némaságra van kárhoztatva, nem külső eszközökkel, mert szabadon kimondhatnám és megírhatnám, amit akarok, hanem természetesen a hatóerők folytán. Ez a hallgatás kényelmes, de elfanyarít, a küzdelem hiánya elsorvasztja izmait, s érzem, visszahat művészetemre is. Itt legfőleg azt remélheti egy magyar, hogy kegyesen megbocsátják neki magyar voltát, egyebet nem. Kimutatást tudnék neked közölni, hogy a »kurzus«-nak nevezett időben egyedül az ellenpárt emberei [olvashatatlan] hírt, népszerűséget, vagyont. Színpadon, irodalomban egyedül ők érvényesülnek, csak azért is.

[...]

Mindenki nyomorúságának áldozata itten. El se képzeld, hogy a trianoni béke milyen pusztítást visz végbe emberekben, művészetben, irodalomban. Koporsókban fizetjük a jóvátételt.⁸⁵

Az *Alföldi porból* áradó fájdalom aligha mérhető a későbbihez, melyből aztán valóban megszületett az a regény, mely önkritikát éppúgy magába foglal, ahogy az örökre letűnt világ fölött érzett veszteség érzetét kelti.

*

1921-ben megjelent KD *Nero, a véres költő* című történelmi regénye, melyért az író Péczeli-díjat kapott. Három évvel később látott napvilágot

⁸⁵ KDLN, 804. levél (Budapest, 1922. május 25.), 471–472.

következő nagyprózaí alkotása, a *Pacsirta*, melyet a méltatások jó része lélektani regényként tartott, illetve tart számon.

Ha végezetül megkísérelnénk mérlegelni, hogy KD a húszas években mit valósított meg korai elhatározásából, melyben az alföldi világ ábrázolásának szándékát és szükségességét fogalmazta meg, az életmű folyamatát tekintve talán érdemes föltenni a kérdést, mennyiben jelent mást a *Pacsirta*, mint előző regénye, a *Nero*? 1910-ben, Petronius Arbiterről szóló írásában KD így gondolkodik: „Olvasás közben gyakran elmosolyodom a hasonlóságon, és megismerem a Nero-korabeli kérkedőkben, pazarlókban, őrzöngőkben a mai hadigazdagokat. Aztán végiglúdbőrzik hátamon a hideg. Mégis egy óriási műveltség romlását látom itt. Arra gondolok, hogy a mai, európai kultúra is épp így bomladozik ezekben a napokban.”⁸⁶ Király István erre az írására is utalva fogalmazta meg a következőt: „Ha 1914 előtt a Habsburg Császárság hatott még úgy Kosztolányirara, mint a Római Birodalom kései mása »hanyatló, de még mindig aranyban ragyogó« világ: a világháború élménye nyomán már Európa egyszerre látszott ilyennek. [...] A század eleji európai krízistudat egyik legművészebb kifejezői közé tartozott.”⁸⁷ Ugyanennek a tanulmányának az elején pedig leszögezi, hogy „Kosztolányi volt a századelő jelentős magyar művészei közt Füst Milán, Karinthy Frigyes, Szomory Dezső, Krúdy Gyula és Molnár Ferenc mellett a leghangsúlyozottabban »monarchikus« író. [...] Az elsők közt vette észre, hogy van egy szellemi Monarchia is; egy közös intellektuális-művészi mentalitás.”⁸⁸

Annak ellenére vagy épp azzal együtt, hogy az regény erőteljes életrajziséga tagadhatatlan, talán azt sem túlzás állítani, hogy KD e művében egyszersmind olyasféle történelmi (pillanat)képet alkotott a Monarchia utolsó óráiról s egyben a Trianon előtti

⁸⁶ KOSZTOLÁNYI Dezső, *Petronius Arbitr = Ércnél maradóbb*, s. a. r. RÉZ Pál, Budapest, Szépirodalmi, 1975, 12. (*Pesti Napló*, 1910. márc. 9.)

⁸⁷ KIRÁLY István, *Kosztolányi Dezső és a Monarchia* = K. I., *Útkeresések*, Budapest, Szépirodalmi, 1989, 137.

⁸⁸ KIRÁLY István, *Kosztolányi Dezső és a Monarchia* = K. I., *Útkeresések*, Budapest, Szépirodalmi, 1989, 131–132.

Magyarországról, mely a következő (két, igencsak távoli időpontban is megfogalmazott) történelemszemlélet érvényesítéseként is fölfogható. 1906-ban a forradalomról közölt írásában így vélekedik: „A francia forradalom története hamis, mert csak a Robespierre-ekről, a vérontásokról, a szörnyűségekről szól, s megelégedzik arról a kövér francia pékről, ki egy este nyolc órakor nyugodtan zárta be körúti boltját, és dudorászva hazaballagott.”⁸⁹ 1921-ben pedig, a mozgókép adta lehetőségek kapcsán, a következőképpen gondolkodik el a történelemábrázolásról: „Mindegy, hogy maga az esemény jelentéktelen. A betűvel való történetírásból éppen ez hiányzik. Csak ünnepnapjaink vannak, de a csöndet és eseménytelenséget, az élet múlását nem érezzük. [...] Képzeljétek el, hány régészeti könyvet és történelmi értekezést pótolna az, hogyha csak egy százméteres filmen is láthatnók, amint a Via Appián áthalad nem Julius Caesar, csak egy római csirkefogó, füttyürészve, a napfényben hunyorogva, vagy egy pék, zsemléskosárral a hátán.”⁹⁰

⁸⁹ KOSZTOLÁNYI Dezső, *A forradalom* = KOSZTOLÁNYI Dezső, ÁÓ, 191. (Budapesti Napló, 1906. aug. 8.)

⁹⁰ KOSZTOLÁNYI Dezső, *Mozi és történelem* = K. D., ÉP, 144. (Színházi Élet, 1921. szept. 11–17.)

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Első fejezet

- 15:5–6 **cukorspárga:** kenderből sodort erős, de vékony zsinór
15:12 **(sárgaré) sétáló:** óra ingája
17:5 **cipőgomboló:** horgas, kampós kis kézi eszköz, mellyel a gombos cipőt gombolták
19:2 **szittyó:** (*Juncus*) a szittyófélék – barnászöld, hártyás virágtakarájú, lágy szárú fűnemű növények – családjába tartozó, nedves, tóparti helyeken élő növény
21:15 **langanéta:** helyesen: langaléta, azaz hórihorgas, jól megtermett ember
23 **pomádé** [jegyzetben]: erős illatú, olcsó hajkenőcs
23:3 **pergamentes bőr:** pergamen vékonyságú bőr

Második fejezet

- 27:3 **indóház:** a vasúti pályaház régies elnevezése
31:5 **agora:** az ókori görög városok azon tere, ahol a középületek álltak
33:8 **pikkolózók:** sörözők. Egy pikoló = két deci sör, illetve kávéházban kis adag szimpla feketekávé.
35:1–2 **helyiérdekű kávédaráló:** a helyiérdekű – azaz a vidéket a közeli várossal összekötő, rövid távú pályán haladó – vonat tréfás elnevezése
41:8 **kaszárnya:** laktanya
47:8 **breviárium:** római katolikus papok napi imáit, zsolozsmáit tartalmazó latin nyelvű könyv
47:10 **reverenda:** katolikus papoknak bokáig érő, cingulussal átfogott felsőruhája

- 47:10–11 **papgallér:** (a lat. *collum* 'nyak' szóból): a papok viseletének részét képező kemény gallér. A reverenda nyakrészére erősített, keményített vászon, vagy a galléron belül hordott fehér műanyag csík.
- 49:4–5 **cséza:** könnyű, négykerekű lovas kocsi
- 49:9 **purzicsán-dohány:** vékonyra vágott, világossárga, illatos pipadohány

Harmadik fejezet

- 55:7 **nőegylet:** nők jótékonykodó vagy vallásos társadalmi egyesülete
- 55:12 **díjnok:** (vagy diurnista): közszolgálati alkalmazott, aki nem rendszeres fizetést, csak díjat (napidíjat) kap, ezért nem is tartozik a tisztviselők közé
- 55:12 **obskúrus:** gyanúsan homályos, kétes hírű, erkölcsű
- 55:19 **(borostyán) szopóka:** pipaszár vagy szipka végén az a csövecske, melyet szíváskor a szájba vesznek
- 59:18 **vékonydongájú:** sovány, gyenge testalkatú
- 63:18 **gugás nyak:** a guga (voltaképpen golyva) a népi gyógyászat országosan elterjedt elnevezése a nyaki nyirokmirigyek gyulladásos megdagadására. (A guga elnevezése valószínűleg azzal van összefüggésben, hogy a leggyakrabban a toroknál keletkezik – vö. gége, giga, géga, a 18. században: gugu = torok.)
- 67:16 **Csergheő Géza:** (1841–1895) heraldikus, az új címertani iskola megalapítója Magyarországon. A regényben emlegetett címertani kötet valóban létezik. A címerek fejlődéséről írt munkája kapcsán (minthogy hasonló című, általános munkájáról nincs tudomásunk) a Siebmacher nevű címerkönyv új, 19. század végi kiadásának Magyarországra vonatkozó köteteire lehet gondolni: *Neue Siebmacher* (Nürnberg, 1885–1892). (A többkötetes mű a 12. századtól a 19. század végéig tartalmaz adatokat. A kiadvány Európa jelentős részét lefedi: az egykori

Szent Német-római Birodalom tartományai mellett az Osztrák–Magyar Monarchia országait is benne találjuk.) A Csergheő Géza által szerkesztett kötetek több mint hatezer magyar nemes család címerét tartalmazzák. Kezdetben Nagy Ivánnal dolgozott együtt, de elvi nézeteltérésük miatt Csergheő hamarosan kilépett a szerkesztésből. A munka pótkötetét Csoma Józseffel együtt készítette.

- 67:17 **heraldika:** címertan, a történettudomány segédtudománya
- 67:17–18 **diplomatika:** (gör. *diplóma* 'oklevél') oklevéltan, elsősorban a középkori és kora újkori oklevelekkel és a hozzájuk kapcsolódó tudnivalókkal foglalkozó történeti segédtudomány
- 67:18 **sfragistika:** (gör. *sphragis* 'pecsét') pecséttan, a pecsétek alakjával, anyagával, használatával foglalkozó történeti segédtudomány
- 67:19 **silabizál:** betűzve, szótagolva olvas
- 67:19–69:1 **litterae armales:** (lat.) a címer képét is tartalmazó nemesi oklevél vagy adománylevél, amely a 15. század elejétől terjedt el Magyarországon. Gyakrabban használt kifejezéssel: armális.
- 69:2 **nyilcédula:** a nyilcédula sorshúzáskor, általában földfelosztáskor használt cédula
- 69:2 **perbehívó executionale:** (lat. *executio*, jogi értelemben: 'elégítétel') elégítételre való fölszólítás, fölhívás
- 69:2–3 **káptalani vallató fassio:** (lat. *fatior* 'vallást, bevallást, vallomást tesz') a szerződési szándéknak a hiteles helyen, gyakorta káptalan előtt tett szóbeli kinyilvánítása. KD szóhasználatában a 'vallató' inkább 'valló, vallomást tevő' értelemben magyarázható
- 69:5 **vízirányos szelemen:** a szelemen a szarufákat alátámasztó vízszintes gerenda. A címertanban a címerben vízszintesen futó fehér sáv.

- 69:14 **filiatio:** (lat. *filius/filia* 'fia/lánya vkinek') a genealógiában, a leszármazás kutatásában annak a viszonynak a feltárása, amely két személy között fennáll
- 69:14 **deductio:** (lat. *deduco* 'levezet, elvezet') a nemesi családok bonyolult leszármazási viszonyait bemutató genealógiai tábla vagy őstábla latin elnevezése, amely gyakorlat a 16. századtól terjedt el
- 69:15–16 **donatio regia:** (lat.) királyi adomány
- 71:1 **primus acquirens:** helyesen: primus acquirens (lat. *acquiror* 'szerez, hozzászerez') a család első vagyonszerzője, aki a későbbi generációk jólétét, nemességét megalapozta
- 71:3 **asztalnok:** főúri udvartartásban a konyha és az étkezés felügyelője
- 71:3–4 **csillagkeresztes hölgy:** a legmagasabb Habsburg női udvari kitüntetés címe. A Csillagkeresztes Rendet 1668-ban II. Ferdinánd császár özvegye, Gonzaga Eleonóra alapította, mely évszázadokig Európa legtekintélyesebb ilyen rendje volt. Csupán az ősi katolikus főnemesi családból való hölgyek részére adományozták (hasonlóan a kamarási címhez), vallási és karitatív küldetéssel.
- Egyetlen osztálya van, a rendjelet a mell bal oldalán, fekete masnira kötött szalagon viselik. A tagság feltétele tizenhat nemesi ős igazolása.
- 71:4 **máltai lovag:** A johanniták (vagy Jeruzsálemi, Rodoszi és Máltai Szent János Szuverén Ispotályos Rend, Szent János-rend, Máltai Lovagrend és máltai lovagok) egy keresztény szervezet, egyházi lovagrend, amely amalfi ispotályként kezdte működését Jeruzsálemben 1080 körül; a szegény, beteg és sebesült keresztes lovagok ápolására és gyógyítására jött létre. Az első keresztes hadjárat megindulása után vallási-katonai renddé alakult, saját regulával. Miután az iszlám erők visszafoglalták a Szentföldet, a rend Rodosz szigetére, később Máltára került.
- Magyarországon a 12. században máltai lovagok építették fel a sziráki kastély elődjét. A kastélydomb

- gyomrában máig feltáratlan a máltai lovagok kiépítette barlangrendszer. Magyarország a 12. század elején kapcsolódott a Szent János Ispotályos Lovagrend történelmébe, néhány évtizeddel a rend alapítása után, követve a középkori Magyar Királyság elkötelezettségét és részvételét a szentföldi zarándoklatban és keresztes hadjáratokban. A magyar zarándokok szentföldi megjelenésével csaknem egy időben létesültek hazánkban János-rendi ispotályok, rendházak és templomok. A 17. század közepétől a rend tevékenysége Magyarországon szünetelt, s csak a trianoni békeszerződés után, 1928-ban alakult meg a Magyarországi Máltai Lovagok Szövetsége.
- 71:5 **udvarképes:** aki származásánál, méltóságánál fogva jogosult az uralkodói udvarnál való megjelenésre
- 71:8 **genealógiai tabella:** lásd *deductio* (III/69:14)
- 73:11 **donatiós birtok:** (lat. *donatio* 'adomány') adományozott birtok
- 73:11 **ősi usus jogán:** (lat. *usus* 'használat, szokás') azaz az ősi szokásrendnek megfelelően
- 73:16 **császári és királyi kamarás:** bizalmas udvari, rendszerint az uralkodó személye körüli szolgálatot teljesítő nemes
- 75:3 **pergament:** különlegesen kikészített, régen írásra használt vékony állatbőr, illetve ezen levő írás, oklevél
- 75:14 **puszpáng:** örökzöld díszcserje
- 75:18 **testamentum:** (lat.) végrendelet
- 77:13 **kigumizott (könyv):** kiradírozott
- 79:2 **dikics:** cipéskés
- 79:2 **foltozóvarga:** a lábbeliknek csak a javításával foglalkozó cipész
- 79:5 **csiriz(szag):** lisztből, sikérből vagy keményítőből vízzel, erjesztéssel készített ragasztó. Keményítőtartalmú (cipőipari) ragasztószer.
- 79:10 **porta:** falusi, kisvárosi telek, a rajta levő épületekkel
- 81:8–9 **Aki pénteken sír, az vasárnap nevet:** A hiedelem éppen ellenkezőleg tartja: a pénteki nevetés vasárnapi sírást

jelent: „Ha pénteken jókedved van, vasárnap sírsz.” „Ha pintékén jó kedved van, vasárnap rísz.” „Pénteki öröm, vasárnapi öröm.” (SZEMERKÉNYI Ágnes, *Szólásmondások és közmondások*, Budapest, Osiris, 2009, 1140.)

Kevésbé elképzelhető, hogy KD rosszul ismerte volna, hiszen éppen ez a mondás Tolnai Vilmosnak abban a szólásokról írott tanulmányában is szerepel, melyet KD 1922 nyarán rendelt a Magyar Nyelvtudományi Társaság kiadóhivatalától. (Forrás: KDLN, 805. levél, 472–473; illetve TOLNAI Vilmos, *A szólásokról: adalék a szóláshasonlatok, szólásmódok és közmondások elméletéhez* = *A Magyar Nyelvtudományi Társaság kiadványai*, 12. füzet, 1910, 32–33.)

81:14 **tisztaszoba:** falusi házakban csak vendégfogadásra használt szoba

81:17 **almárium:** vagy pohárszek; kétrészes szekrény, olykor egybeépítve. Alsó része általában zárt, egy- vagy kétajtós, a felsőt polcrendszer alkotja, amely nyitott vagy zárt, rácsos vagy üveges ajtós.

83:5 **táncrend:** bálban a táncok sorrendjének könyvecskébe írt jegyzéke

85:2 **Karlsbad:** (Karlovy Vary) fürdőhely Csehországban

85:5 **bazári ibrik:** öblös, füles, korsószerű kisebb ivóedény.

85:11 **Dobozy:** Doboz Mihály (a korabeli írások adatai szerint nagy valószínűséggel a Fejér megyei Dobozra való) egytelkes nemes katona volt. A róla szóló történetet többek között az Istvánfi-krónika, Verancsics Antal maróti csata legendája is feldolgozta.

A mohácsi vész után a pusztító török csapatok elől feleségével együtt lóháton menekült, aki látva, hogy a sereg már eléri őket, arra kérte urát, ölje meg őt, maga pedig meneküljön. Doboz így cselekedett, nehogy felesége a törökök kezére kerüljön, ám utána ő maga is elesett. Történetüket Kisfaludy Sándor és Kölcsey Ferenc költeményben is feldolgozta.

Noha Madarász Viktornak is ismert *Dobozi* című festménye (1868, MNG) KD valószínűleg a híresebb alkotásra, Székely Bertalan (1835–1910) festményére céloz (MNG). „Az egyetemes és magyar művészeti szempontból egyaránt aktuális témák feldolgozása Székely több történeti festményén nyomon követhető a vázlatok sorától a végsőkéig kidolgozott változatig. A hősi halál tudatos áldozatának vállalóit festi meg az 1850-es évek végétől tervezett s 1861-ben befejezett *Dobozi és hitvese* című festményén, amelyen már nem a mozgalmas menekülés motívuma dominál, mint a század eleji kis mesterek festményein és kortársa, Madarász hasonló témájú művén, hanem a dráma tragikus hőseinek jellemábrázolása. [...] Festményei hazai fogadtatása idején *Dobozi és hitvese* és az *Egri nők* igen hamar a magyar festészet nemzeti panteonjának megbecsült alkotásává vált.” (Forrás: SZABÓ Júlia, *A XIX. század festészete Magyarországon*, Budapest, Corvina, 1985, 32.)

85:12–13 **első magyar minisztérium:** a Batthyány-kormány (1848. március 23.–október 2.) Magyarország első felelős kormánya volt, Batthyány Lajos miniszterelnök vezetésével. Tagjai: Deák Ferenc igazságügyi miniszter, Szemere Bertalan belügyminiszter, Eötvös József vallás- és közoktatásügyi miniszter, Esterházy Pál a király személye körüli miniszter, Kossuth Lajos pénzügyminiszter, Klauzál Gábor földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi miniszter, Mészáros Lázár hadügyminiszter, Széchenyi István közmunka- és közlekedésügyi miniszter. A kormány szeptember 11-én mondott le, s október 2-án adta át szerepkörét az Országos Honvédelmi Bizottmánynak.

A minisztériumnak számos korabeli ábrázolása ismert: így Barabás Miklós, Theodor Engerth, Rohn Alajos, Szamossy Elek, Székely Bertalan, Weber Henrik és Tyroler József, valamint Walzel Ágost Frigyes könyomatai.

(Forrás: CSORBA László, *Az első felelős magyar kormány képeskönyve*, Budapest, Kossuth, 1998, továbbá: *Batthyány Lajos 1807–1849: Emlékalbum*, Budapest, Budapesti Történeti Múzeum, Kossuth, 2007.)

85:13–14 **Batthyány:** Batthyány Lajos gróf (1806–1849), magyar politikus. Annak a könyomtatnak a reprodukciójára lehet gondolni, melyet Kovács Lajos és Louis Noeli munkájaként (1849. október 6., Magyar Történeti Múzeum) tart számon a hagyomány (szerzői fiktív személyek). „Ez az esemény leírásait pontosan idéző ábrázolás vált később a kivégzés egyetlen közismert képi forrásává. A Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnoka őriz egy a kivégzést ábrázoló tusrajzot, amelyről azonban datálás, illetve adatok híján nem állapítható meg keletkezési ideje, talán inkább a gyors kivitelezéshez alkalmazott technika utalhat az esetleges egykorúságra.

Annak ellenére így volt ez, hogy a korszak egy másik ismert művésze, Jankó János (1833–1896) olajnyomatot készített a kivégzéshez elővezetett Batthyányról, amely a kissé túlzó drámaiság minden kellékét felvonultatta, mégsem vált az előbbi kompozícióhoz hasonlóan ismertté, népszerűvé.” (Forrás: BASICS Betarix, *Batthyány Lajos ábrázolásai = Batthyány Lajos 1807–1849. Emlékalbum*, Budapest, Budapesti Történeti Múzeum, Kossuth, 2007, 125.)

87:5 **alkörmös:** fehér vagy piros, fürtös virágzatú növény. Ennek bogyoiból készült (ételek, italok színezésére használt) liláspiros festék.

89:11 **kálvária:** többnyire magaslatra fölvezető út, esetleg templomot övező térség, amelyen fölállítják a keresztút (via crucis) állomásainak (stáció) ábrázolásait

93:14 **palánk:** deszka-, léckerítés

95:3 **dajna:** könnyű erkölcsű nő

95:10 **benyíló:** aminek csak egy másik, nagyobb helyiségből van bejárata; alkóvszerű kis szoba

Negyedik fejezet

- 99:9 **kas:** vesszőből kötött nagyobb edény, a szemes gabona tárolására használtak. Formája kerek, hosszúkás-ovális vagy négyszögletes, gyakran felfelé szélesedő vastagabb talpkerettel vagy a nélkül. Belül minden esetben, kívül gyakran betapasztották pelyvával, trágyával kevert sárral. Kívül néha bemeszelték.
- 99:13 **kékbeli parasztok:** kék posztóból készült ünneplőruhát viselő parasztok
- 99:14 **szakállszárító:** fedett, ülőhellyel felszerelt, ideiglenes tartózkodásra szolgáló építmény, amelyet várkapuk, városkapuk, templomkapuk vagy középületek bejárata mellett állítottak fel. A szakállszárítókban eredetileg a kapu őrsége tartózkodott. A templomok szakállszárítóiban a templomba menő vagy onnan jövő férfiak, legények időztek, ott tárgyalták meg ügyes-bajos dolgukat, közösségük általános érdekű kérdéseit, s cserélték ki értesüléseiket. A szakállszárítók egyszerű gerendavázis ácsszerkezetek, oldalaik nyitottak voltak, legfeljebb egyik felől támaszkodtak a templomkerítésnek, -falnak. Zsindellyel, szalmával, esetleg cseréppel fedték. Bennük gerenda- vagy deszkapadokat, lócákat helyeztek el.
- 101:3 **cinóberfesték:** a cinóber narancsvörös, porrá törve élénkpiros, higanyt tartalmazó érc, melyből világospiros festéket készítenek. A festékiparban szabványelnevezés a cinóberpiros. (A címertanban a cinóber vöröse önálló heraldikai szín.)
- 101:5 **Lőrinc-nap:** Lőrinc napja (szeptember 5.) a néphiedelem szerint úgynevezett rontónap. Lőrinc sok kárt csinál, például megrontja a vizeket, azokban már nem lehet fürödni, beleesik (máshol belepisil) a dinnyébe, azaz a nyári görögdinnye e nap után már élvezhetetlen, lucskos, vízízű lesz.

- 101:8 **székállólegények:** mészároslegények
- 101:9 **gerencsér:** Nyugat-Dunántúlon, főleg Vas megyében azoknak a fazekasoknak az elnevezése, akik tűzálló agyagból nemcsak fazekat, hanem más edényeket is készítenek. Az ország több vidékén, például az Alföldön is, a fazekasmesterség minden szakágát (fazekas, korszós, tálas) magába foglaló népi iparos olykor lebecsülő, csúfondáros elnevezése.
- 103:15 **párbajkódex:** a becsületügyi eljárásra és a párbaj lebonyolítására vonatkozó szabályok összessége, illetve azok írott szabályokba foglalt gyűjteménye
- 103:17 **bandázs:** csukló-, hónalj-, nyakkötés vívásnál
- 103:17 **(öt lépés) avansz:** (fr. *avance* 'előny, megelőzés') pisztolypárbajban az a távolság, ameddig a párbajozó felek megközelíthetik egymást
- 105:2 **eau de Cologne:** (fr.) kölnivíz; Köln – franciául Cologne – város nevééről
- 105:5 **kamásli:** vagy kamásni (ném.) bokavédő, lábszárvédő
- 115:5 **ezüstcsajka:** étkezésre használt tábori fém edény
- 115:6 **csíptető:** orr tövére csíptethető, szár nélküli szemüveg (cvikker)
- 117:1 **madárétű:** olyan személy, aki keveset eszik; csipeget, mint egy madár
- 117:17 **bileki helyőrség:** Bilek járási székhely Mostar hercegovinai kerületben, a Vardartól a Trebišnjica forrásáig terjedő 480 méter magas fennsíkon, a montenegrói határon; fontos határállomás, valamennyi magaslat megvan erősítve körülötte
- 119:2 **ajómagyűrű:** szardellagyűrű
- 119:5 **kaució:** óvadék, pénzbiztosíték. (A katonatisztek házassodásakor kötelező volt házassági óvadékot letenni.)
- 123:2 **delirium tremens:** idült alkoholistáknál fellépő, reszketéssel, érzékszálódással járó átmeneti zavar
- 123:20 **Philológiai Közlöny:** helyesen: *Egyetemi Philológiai Közlöny* (1887–1948). Nyelv- és irodalomtudományi

- folyóirat. Az első évtizedekben a klasszika-filológiai témák kerültek túlsúlyba, majd a korszak jeles nyelv-tudósai, néprajz- és történelemtudósai, magyar és világ-irodalom filológusai publikáltak ezen orgánumban.
- 131:1–2 **barátpilis:** katolikus pap feje tetején kiborotvált kis, kerek rész. A kifejezést a fejtető kopaszodására is használják.
- 131:18 **keramittégla:** tömörré égetett, meszes agyagból sajtolt sárga színű útburkolati anyag
- 133:2 **vecsernye:** katolikus esti istentisztelet
- 133:17 **Aesculapus:** (Aesculapius, Aszklepiosz) az i. e. 7. századtól a gyógyítás isteneként tisztelt görög orvos. Szent állata a kígyó, a gyógyszerészet jelvénye.
- 135:16 **keshedt:** gyenge, rossz állapotban lévő
- 137:9 **Aspasia:** Periklész szeretője volt, ki nagy hatást gyakorolt az államfőfira
- 141:13 **Dreyfus-pör:** jogi és politikai ügy, amely 1898–1906 között megosztotta a francia közvéleményt. A botrány 1894-ben robbant ki: a zsidó származású Alfred Dreyfus (1859–1935) kapitányt kémkedés vádjával elítélték. Azzal vádolták, hogy a párizsi német katonai attasénak iratokat szolgáltatott ki, ezért életfogytiglani börtönre ítélték, lefokozták és Guyanába száműzték. 1897-ben kiderült, hogy az igazi vétkes Ferdinand Walsin-Esterhazy kapitány, őt azonban 1898-ban fölmentették. Émile Zola (1840–1902) nyílt levelet intézett *J'accuse* (Vádolom) címmel a köztársasághoz, melyben a Dreyfus elleni koholt vádakkal gyanúsította a vezérkart. A közvélemény két táborra szakadt: az antimilitarista és antiklerikális baloldal, az Emberi Jogok Ligájába tömörült Dreyfus-pártiak perújrafölvételt követeltek, a jobboldali Dreyfus-ellenesek megalakították a Francia Haza Szövetségét, s antiszemita kampányt indítva a hadsereg dicsősége nevében tiltakoztak az ügy fölülvizsgálata ellen. Zola és a baloldaliak kiállása nyomán a per egyetlen hozzáférhető dokumentumáról kiderült,

hogy hamisítvány, s a kormány hozzájárult a perújrafölvételhez. Dreyfust végül a hadbíróság az enyhítő körülmények figyelembevételével újból elítélte (1899), majd kegyelmet kapott, végül 1906-ban rehabilitálták.

KD 1930-ban *A Dreyfus-ügy* címmel fordította le Hans José Rehfisch (1891–1960) és Wilhelm Herzog (1884–1960) *Die Affäre Dreyfus* (1929) című drámáját. (Forrás: H. S. [HEVESI Sándor], *A Dreyfus-ügy. Új Színház = Pesti Napló*, 1930. szept. 20., 81. évf., 213. sz., 12. [A cikk írója elismeréssel nyilatkozik a darabról, különösen Kosztolányi Dezső fordítását dicséri.]

141:18 **Vilmos császár:** II. Hohenzollern Vilmos (1859–1941) porosz király és német császár (1888–1919). Apját, I. Frigyes követte a trónon. 1890-ben megszabadult Bismarcktól és környezetétől. Belpolitikájában támadta a munkásság és a szocialisták pozícióit. Külpolitikájában hátat fordított a bismarcki elveknek, nem ellenezte a francia–orosz szerződést (1890–1894), és nem figyelt föl a francia–olasz (1900–1902) és a francia–angol (1904) közeledésre (*entente cordiale*). Ettől kezdve megfélemlítési politikával kísérletezett Párizssal és Londonnal szemben. Ezzel egy időben megerősítette szövetségét Béccsel, és Törökországot német protektorátussá süllyesztette. 1914-ben hadat üzent Oroszországnak és Franciaországnak, de az 1918-as német vereség lemondásra kényszerítette.

141:18 **Elszász-Lotharingia:** a mai Alsace tartomány Franciaország keleti részén, Alsó-Rajna és Felső-Rajna megyéket foglalja magában, a történelem folyamán hol német, hol francia fölségterület volt. A tartomány először Lotaringiához tartozott (843), majd a német királyság része lett (870). A harmincéves háborúban (1618–1648) fokozatosan francia befolyás alá került. Az 1648-as vesztfáliai béke a királyra ruházta át a Habsburgok elzászi jogait, de Elzász császári terület maradt. Hivatalosan végül 1678-ban lett francia birtok, a nijmegeni egyezmény alapján. 1870-ben,

a francia–porosz háború kitörésekor – melyre Vajkay felesége céloz – Elzász ismét csatatérre változott. A győztes poroszok Lotaringiával együtt Haut-Rhin (Felső-Rajna) és Bas-Rhin (Alsó-Rajna) megyéknek (Belfort járást kivéve, mely a csatában nem adta meg magát, így francia fennhatóság alatt maradhatott) a birodalomhoz való csatolását követelték. 1871. május 10-én Elzász-Lotaringia hivatalosan német területté vált, június 9-én birodalmi tartománnyá (Reichsland) nyilvánították; kivételes törvényeket, beolvasztó politikát folytató kormánya pedig betiltotta a francia nyelvet. Ezt a politikát a lakosságnak a katolikus papság által vezetett jelentős része ellenezte. Idővel a németellenességet ellensúlyozta az önállóságra való törekvés, melynek eredményeképpen a Reichsland alkotmányt kapott (1879), s császári helytartó került az élére. Franciaország revans iránti vágya és II. Vilmos ügyetlen elzászi politikája 1906 után fölélesztette Elzászban az ellenállás szellemét, amely természetesen Franciaországnak kedvezett. Az első világháború (1914–1918) után Elzászt ismét Franciaországhoz csatolták. Az 1939 szeptemberétől részlegesen kiürített Elzászt a németek 1940 júniusában annektálták. 1944–1945 telén a tartomány a 7. amerikai hadsereg, a 2. francia páncélos hadosztály és az 1. francia hadsereg közös hadművelete során felszabadult.

- 145:6 **száz lánc föld:** hosszmértékből alakult át, az Alföldön több művelési ágban is dívott. Általánosan: 1,0–2,7 hold; 1 köből.
- 145:15 **Ohio:** szövetségi állam az USA-ban, a Nagy-tavak vidékén, fővárosa Columbus

Ötödik fejezet

- 151:1 **csöndesmise:** a csendes mise alkalmával a pap csak a ministránssal megy az oltárhoz, és ott olvassa a szentmisét. Sem maga, sem a kórus (vagy a hívek) nem énekl(k) a

- liturgikus énekeket. A népet legalább egy ministráns képviseli. Szükség esetén nő is helyettesítheti, csak nem mehet az oltárhoz, és nem térdelhet az oltár lépcsőjére, hanem a padban térdelve felel, a pap pedig maga viszi át a könyvet, és önt bort a kehelybe. Csendes mise alatt a hívek az evangélium és az utolsó evangélium alatt állnak, különben végig térdelnek, és nem válaszolnak sehol hangosan a papnak. Csendes ima alatt az oltáron a kétszer három gyertyából csak kétszer egy gyertya ég.
- 151:15–16 **kerevet:** keleties, támla nélküli fekhely
- 151:17 **ösztvér:** sovány, vékony testalkatú
- 153:4 **Góthai Almanach:** a *Gothai almanach* Justus Perthes német könyvkiadó által készített genealógiai kiadvány volt, amely nevét a kiadó székhelyéről, Gotháról kapta. Eredeti német címe *Gothaischer Genealogischer Hofkalender* (Gothai származástani udvari kalendárium), a magyar cím a francia kiadás – *Almanach de Gotha* – alapján honosodott meg. Az almanach tartalmazza a német nemesi családok leszármazottait a családfákkal és a családi címerekkel. Az almanachot először 1763-ban jelentette meg C. W. Ettinger Gothában *Gothaischer Hof-Kalender zum Nutzen und Vergnügen eingerichtet* címmel, majd 1785-től egészen 1944-ig a Justus Perthes adta ki az újranyomatott, frissített, kibővített és némileg átnevezett változatokat – *Gothaischer Genealogischer Kalender*, *Gothaischer Genealogischer Hof-Kalender*, *Gothaer Hof-Kalender*, illetve *Gothaisches Genealogisches Handbuch des Adels*.
- 153:4 **Nagy Iván:** (1824–1898) híres magyar genealógus, heraldikus, történész. A regényben említett kötete valóban létezik, Baán Kálmán jegyzékében az „Egyetemes genealógiai művek” jegyzékében szerepel. Létező munkájának pontos címe *Magyarország családai czímerekkel és nemzedékrendi táblákkal* (Pest, Beimel és Kozma, Ráth,

1857–1868). A tizenkét plusz egy pótkötetes családtörténeti mű 1857 és 1868 között jelent meg.

(Forrás: BAÁN Kálmán, *Magyar genealógiai és heraldikai forrásmunkák 1561–1932*, Budapest, Robur Irodalmi Vállalat, 1932.)

- 157:5 **pápistaszínű:** azaz halvány, sápadt. (A pápista protestáns szóhasználatban a római katolikusok elnevezése.)
- 157:12–13 **máglyarakás:** tejbe áztatott zsemleből készült, gyümölcsízzel, dióval ízesített, sütőben megpirított édesség
- 159:6 **gőbölyrostélyos:** hagymás rostélyos
- 159:9 **beefsteak:** marhahússzelet
- 159:9 **tournedos:** vesepecsenye-szeletek, mártással
- 159:10 **tritto misto:** (ol.) helyesen: fritto misto: hal, velő, kelvirág rántva
- 159:13 **mádiédes:** Mád község Borsod-Abaúj-Zemplén megyében, a tokaji borvidéken található. A mádi édes az innen származó édes bor.
- 161:16 **borfiú:** borpincér
- 163:1–2 **akkurátusan:** körülményesen, aprólékos gondossággal
- 165:7 **patikárus:** (vagy patikárius) a patikus régies alakja
- 167:11 **zsakett:** ünnepélyes alkalmakkor viselt, hosszú, alján s elöl lekerekített fekete férfikabát
- 169:12 **exlex:** (lat.) törvényen/költségvetésen kívüli állapot
- 169:12 **delegáció:** a közös ügyekben (a hadügyi, a külügyi és az ezekre vonatkozó pénzügyi kérdésekben) határozó parlamenti bizottság az Osztrák–Magyar Monarchia idején
- 169:12–13 **Széll Kálmán:** (1843–1915) magyar politikus. 1875–1878-ban pénzügyminiszter, 1886–1889 és 1907–1915 között miniszterelnök és belügyminiszter. Nevéhez fűződik az Ausztriával létrehozott gazdasági kiegyezés (1902). 1906-tól 1910-ig az Alkotmánypárt elnöke.
- 169:16 **negyvennyolcas:** az 1848–1849-es magyar szabadságharcban részt vevő, de főként annak eszméivel azonosuló, s azt hirdető személy

- 169:17 **bécsi Albrecht-szobor leleplezésére:** Albert (1817–1895) Ausztria főhercege, magyar és cseh királyi herceg (1847-től Teschen második hercege), osztrák tábornok, Ferenc József császár nagybátyja. 1851-től 1860-ig Magyarország katonai és polgári kormányzója. Legyőzte az olaszokat Custozánál (1866), majd a königgrätzi vereség után rövid ideig az osztrák hadsereg főparancsnoka volt. Bronz lovas szobra, mely a bécsi főhercegi palota (Albertina) előtt található, Caspar von Zumbusch alkotása (1899).
- 171:2 **Hentzi-szobor:** Heinrich Hentzi von Arthurm (1785–1849) osztrák katonai vezető. 1804-től katonatiszt, részt vett a Napóleon elleni hadjáratokban. 1842-től ezredesként az utászkar parancsnoka. 1844-ben nemesi címet kapott, 1847-ben vezérőrnaggyá léptették elő. 1848-ban a péterváradai várőrség parancsnoka lett, ahol a forradalom elleni tevékenysége miatt 1848 decemberében letartóztatták és Pestre küldték. Az osztrák csapatok 1849. januári bevonulásakor szabadult, s Windischgrätz ki-nevezte a budai vár parancsnokául. 1849. május 4-től Budát védte a Görgey vezette honvéd főserég ellen, s a vár bevétele napján halálosan megsebesült.

Három évvel később Ferenc József szobrot állíttatott vitéz parancsnokának és az ostrom alatt elesett négyszáztizennyolc császári katonának a Szent György téren, Hentzi halálos sebesülésének helyén. Hatszög alapú, baldachinos kis torony volt ez. Százhusz tonna vasból készült, neogót ízlés szerint. Magát az építményt Sprenger bécsi udvari építészeti tanácsos tervezte, a vasból készült főalakot Franz Bauer mintázta, az éleknél álló bronz mellékalakokat pedig Gasser bécsi szobrász. A főalak egy angyalt ábrázolt, amint babérkoszorút tart egy haldokló katona feje fölé, a mellékalakok pedig erényeket személyesítettek meg: a lovagiasságot (vagy nagy-lelkűséget), a szépséget (vagy igazságot), a hűséget, az

éberséget, a vértanúságot és a hitet (vallást). A magas talapzat hat oldallapjára az elesett osztrák katonák neve volt felírva, s a következő szöveg: „Hentzi tábornok, vele Alnoch ezredes négyszáztizennyolc hőssel egyetemben itt halt meg a császárért és hazáért.” Nagyobb ellenkezést szobor aligha váltott ki a 19. század második felében Pest-Budán. Egyetemisták tüntettek ellene, s 1895. április 1-jén éjszaka egy újságíró, Szeless Adorján követett el bombamerényletet, a szobor azonban alig sérült meg. 1898-ban Ferenc József az Erzsébet királyné elleni halálos merénylet emlékére a Szent György téren akart szobrot állítani, ezért a Hentzi-emlékművet a hűvösvölgyi kadétiskola kertjébe helyeztette, ahol 1899. augusztus 13-án avatták föl. (Az avatás napja egyébként egybeesett a világosí fegyverletétel ötvenedik évfordulójával.)

1918-ban egy vaskereskedő rongálta meg a főalakot, majd a Károlyi-kormány a Jövő Nemzedék nevű gyermekvédelmi egyesületnek adományozta az emlékművet. Az egyesület 1920 februárjában az Ernst Múzeum árverésén értékesíttette a mellékalakokat, a többit pedig a Hungária ércöntödében olvasztották be. A figurák közül ma már csak négy maradt fenn, mindegyikük a Hadtörténeti Múzeum tulajdonában van.

(Forrás: CZAGA Viktória, *A Harcos Emlék – szoborsors Magyarországon. (Hentzi-emlékmű története)* = *Acta Musei Militaris in Hungaria. A Hadtörténeti Múzeum Értesítője*, 6., 2003, 79–112.)

171:3

Bánffy: gróf Bánffy Dezső (1843–1911) magyar politikus. 1875–1890 között Belső-Szolnok, majd Szolnok-Doboka vármegye főispánja, 1891–1895-ben a képviselőház elnöke. Miniszterelnöksége idején (1895–1899) határozottan lépett fel a baloldali mozgalmakkal, a nemzetiségekkel és a parlamenti ellenzékkel szemben. (1904-től, mint az általa alapított Új Párt vezére, élesen támadta gróf Tisza István kormányát.)

- p>171:4
- mameluk:**
- a kormány elvtelen, vakon engedelmeskedő hívének elnevezése a politikai életben. Magyarországon 1875 után Tisza Kálmán politikáját szolgálóan támogató képviselőre alkalmazták.
- 171:8 **Svarcgelb zsoldos, bécsi lakáj:** az osztrák udvarhoz húzó magyar politikusok gúnyos elnevezése. A svarcgelb az osztrák (fekete-sárga) zászló színeire utal.
- 171:12 **Kossuth Ferenc:** (1841–1904) magyar politikus, mérnök, Kossuth Lajos fia. A párizsi École Polytechnique-en és a londoni egyetemen tanult. 1861-től Itáliában élt, európai hírű vasút-, híd- és alagútépítés-szakértő lett. 1894-ben visszatért Magyarországra. 1895-től országgyűlési képviselő, 1895–1903 között a Függetlenségi Párt, 1905-től a szövetkezett ellenzék vezérlőbizottságának elnöke, 1906–1910 között kereskedelemügyi miniszter volt. (1909-től Apponyi Albert gróffal a Függetlenségi és 48-as Kossuth Párt vezetője.)
- 171:13 **önálló vámterületet, meg a magyar vezényszót:** utalás a kiegyezés előtti állapotokra és törekvésekre. Az önálló magyar vámterületet az 1843–1844-es országgyűlésen Kossuthék sikertelenül próbálták kivívni. (Az 1844-ben Batthyány Kázmér, Teleki László és Kossuth Lajos által megalakított Védegylet pedig kudarcba fulladt.)
- Az 1848–1849-es szabadságharc idején állították fel az első központilag szervezett magyar hadsereget. A szabadságharc leverése után a kiegyezéskor nyílt mód egy önálló magyar hadsereg létrehozására, ám a meg-egyezés meglehetősen korlátozott volt.
- Az 1867-ben Ausztriával kötött kiegyezés azonban közös hadügyben állapotodott meg, mely korlátozta a magyar önállósodási törekvéseket, továbbá gazdasági kiegyezést is jelentett, amennyiben egységes vámterületet írt elő.
- 171:19 **fényoldala (és a maga árnyoldala):** valakinek, illetve valaminek a jó, előnyös tulajdonságára használták, de ellentétével szemben használata megritkult

- 173:15 **hektográfinta:** hektográfának hívták a sokszorosítási célokat szolgáló glicerín-zselatin réteget, amelyre a szöveget anilintintával írták
- 177:13 **borkorcsolya:** zsíros, sós étel, amelyre jól csúszik a bor
- 179:11–12 **lucullusi lakoma:** fényűző, pompás lakoma; Lucullus római hadvezér nevééről
- 181:7 **tollkés:** eredetileg lúdtoll faragásához használt finom zsebkés
- 181:16 **Labori:** Ferdinand Labori (1860–1917) híres francia ügyvéd, Émile Zola író védője a perben, melyet Dreyfus ártatlansága mellett hitet tevő cikke miatt indítottak ellene
- 183:2 **királyi adományozólevelek:** lásd *litterae armales* (III/67:19–69:1)
- 185:5 **aktorok:** színészek
- 187:11 **A Gésák:** háromfelvonásos angol operett. Zenéjét Sidney Jones (1861–1946) szerezte, szövegét Owen Hall (1853–1907) írta. 1896-ban mutatták be először Londonban, majd 1897. október 16-án Budapesten a Magyar Színházban. Századik előadását 1899. január 31-én láthatta a közönség.

A Délvidéken is hosszú ideig népszerű darab, a szabadkai lapok 1908-ban Zombory Gyula fordításában dalbetétet közölnek (*Bácskai Hírlap*, 1908. okt. 2., 12. évf., 224. sz., 3), 1910-ben ([szerző nélkül], *A gésák = Bácskai Hírlap*, 1910. márc. 15., 14. évf., 60. sz., 5; l. f. [= László Ferenc?]: *Gésák. A noviszádi szintársulat második vendéjátéka = Bács megyei Napló*, 1926. ápr. 16., 27. évf., 104. sz., 9.) és 1925-ben ([szerző nélkül], *A gésák premiérje a Nemzeti Színházban = Délbácska*, 1925. okt. 24., 6. évf., 247. sz., 7) pedig elismerő szavakat írnak az operett újabb és újabb előadásáról.

A KD által közölt két dalrészlet Fáy J. Béla és Makai Emil fordításából vett idézet. (FORRÁS: *A Gésák vagy egy japán teaház története*, Arad, Réthy László és fia, 1899.)

- 187:16 **Kékasszony:** Armand Liorat (1837–1898) *A kék asszony* című operettje
- 187:17 **Szulamit:** (*Sulamith*) Abraham Goldfaden (1840–1908) lengyel-zsidó dal- és operaszerző legnépszerűbb és legismertebb daljátéka. Ez az operett 1899 októberében ugyancsak műsorra került a szabadkai színházban. (*Szabadkai Közlöny*, 1899. okt. 22., 24. évf., 43. sz. Szövegkönyvének és kottájának megjelenését üdvözlí az a cikk, mely a bevezetőben így szól: „Rég nem aratott szindarab olyan fenomenális sikert mint a Sulamith, ez a zsidó opera.” *Szabadkai Közlöny*, 1899. nov. 12., 24. évf., 46. sz., 3.) KD gyerekkori naplójában is lelkesen emlékezik meg az operett szabadkai előadásáról 1900. október 29-i bejegyzésében: „A mai napon nagyon, nagyon boldog voltam... Hogy miért?... *Szulamithot* adják.” (KDLN, 767.)
- 187:19 **gyökintve:** biccentve

Hatodik fejezet

- 195:20 **partelli:** vagy partedli előke. Étkezéskor a ruha védésére szolgáló, nyakba kötött kendő
- 197:3 **sarjuhaj:** a nyírás után újrasarjadt, azaz visszanőtt haj
- 197:10–11 **Kakas Márton:** a függetlenségi párt képes heti élclapja volt. Rákosi Viktor (1860–1923) alapította 1894. szeptember 30-án. Felelős szerkesztője 1908-ig Rákosi Viktor (Sipulusz) volt, 1912-ig Barna Izidor, majd Szöllősi Zsigmond. 1914-ben, a 71. számmal szűnt meg.
- 197:11 **dévaj:** sikamlós, pajzán
- [132v] **Molnár apát** [*Függelékben*]: Molnár Nepomuk János (1850–1919) apát-plébános és országgyűlési képviselő, kanonok
- 199:15 **rizspor:** rizslisztből készült púder
- 199:20 **úrnapja:** a pünkösöd után következő második hét csütörtökén tartott ünnep, amikor az egyház Krisztus testét,

- az oltáriszentséget ünnepli. Az ünnep és a körmenet elterjedésével szokássá vált az oltáriszentség körülhor-do-zása, aminek a népi hitvilág a gonoszt, a betegséget, a természeti csapásokat elűző erőt tulajdonított.
- 199:24 **csipkezsabó:** csipkés fodordísz, mellfodor
- 201:1 **násfa:** nyakláncon viselt, drágakővel kirakott arany ék-szer
- 201:4 **lorgnon:** összecukható, nyeles szemüveg
- 201:8 **ingmell:** frakkhoz, szmokinghoz való ing keményített eleje
- 201:9–10 **szalonkabát:** ünnepélyes alkalmakkor viselt, térdig érő fekete zakó
- 209:13 **virzsinia:** hosszú, vékony, kemény szivar
- 209:17 **főispán:** a vármegye élén álló királyi megbízott, majd mint a törvényhatóság legfőbb tisztségviselője a kor-mány képviselője a tanácsrendszer bevezetéséig
- 211:1 **agilis:** tevékeny, serény
- 213:5 **kortina:** színházi előfüggöny, kárpit
- 219:4 **Smithnek a jellemről szóló művét:** Adam Smith (1723–1790) skót közgazdász, gondolkodóról lehet szó. Itt föl-te-hetőleg *Az erkölcsi érzelmek elmélete* (*The Theory of Moral Sentiments*, 1759) című munkájára lehet gondolni, melyben az emberi együttélés és a társadalom alapjául az egymás iránt érzett rokonszenvet (sympathy) tette meg, mely egyben a munka föltétele is.
- Fő műveként *A nemzetek gazdagsága* (1776) című könyvét tartják számon. Szerinte minden gazdagság forrása a munka és az emberi tevékenység, a munka-megosztás. A gazdagság szabályozásának sikert ígérő mechanizmusát a kereslet és a kínálat szabad műkö-dé-séhez kapcsolódó személyes érdek képezi. Ez a derűlátás nem bukkan fel azonban a javak elosztásánál; Smith szerint a járadék és a profit a bér megrövidítői. Smith továbbá az adók alapvető elméletét is kifejtette.
- 223:14 **ellicítál:** elárverez

- 229:2 **szubrett:** vidám, pajos nőalakok színpadi szerepköre, illetve az ilyen szerepeket játszó énekes-táncos színésznő
- 229:4 **Küry Klára:** (1870–1935) operettprimadonna. Eleinte csak kedvtelésből tanult énekelni, és műkedvelő előadásokon lépett fel (például 1889-ben a Vigadóban). 1890-ben Ditrói Mór próbafellépésre hívta Kolozsvárra, ahol ekkor még a család kívánságára Hajnal Klára néven szerepelt. (Édesapja, Küry Oszkár, neves ügyvéd volt.) Sikeres fellépése után – *Luise* szerepében Varney *Tiszturak a zárdában* című operettben – Ditrói Mór leszerződtette, tovább taníttatta. Csakhamar a vidék legjobb szubrettje lett. A már országos hírű primadonnára Rákosi Jenő hívta fel Evva Lajos figyelmét, aki 1892-ben, sikeres próbafellépés után, leszerződtette a Népszínházhoz *Denise* szerepére (Hervé: *Nebántsvirág*). A könnyed, „aranyos”, „mosolygós” operettekben nem volt párja, de a műfaj klasszikus darabjaiban nem volt otthon. Nem kimondottan „primadonna alkata” (közepes termet, telt alak) ellenére a századfordulón benne látták a szépségideált. 1900-ig sikere töretlen volt. Akkor azonban a feltűnő új csillaggal, Fedák Sárival kellett osztoznia a babérokon. Ezért 1902 tavaszán külföldi vendégjátékokra ment: Bécsben a Carl Theaterben, majd Prágában lépett fel. Visszatérte után népszínműszerepeket kezdett játszani. Belső intrikák miatt 1904 elején megvált a Népszínházról, s aztán már csak szerepekre szerződött a Vígszínházhoz, a Király és a Magyar Színházhoz. 1915-ben lépett fel utoljára. Sokáig méltatlanul megfélekeztek róla.

Munk Artúr *Köszönöm addig is...* című önéletrajzában emlékszik vissza gyerekkorára, s a primadonna 1903-as szabadkai vendégszereplésére. Id. Kosztolányi Árpád, az akkori iskolaigazgató, megtiltotta a gimnazisták előadáson való részvételét. A tilalmat azonban néhány diák – köztük KD, ifj. Brenner József (Csáth

- Géza), Fenyves Ferenc, Munk Artúr és Sztróckay Kálmán – megszegte, s nemcsak beszökött az előadásra, de utána a színháztól a szabadkai Nemzeti Szállóig maguk húzták Küry Klára kocsiját. Mi több, mint Kiss Ferenc tudósít, erről az esetről a korabeli *Bácskai Hírlap* egy cikke is megemlékezett. (Forrás: MUNK Artúr, *Köszönöm addig is... Egy orvos életregénye*, 2. kiadás, Novisád, Testvériség-Egység Kiadóvállalat, 1956, 13; továbbá Kiss Ferenc, *Diákribillió Szabadkán. Jegyzetek a régi Szabadkáról* = K. F., *Kosztolányi-tanulmányok*, Miskolc, Felsőmagyarország Kiadó, 1998, 137–141.)
- 239:2 **krizantém ünnepe**: a krizantém Kínában az ősz jelképe, ünnepét a 9. holdhónap 9. napján tartják. A művészetek mindig előszeretettel ábrázolták: megjelent a versekben, a festményeken, a faragványokon és a hímzésekben. E virág a 8. század táján került át Japánba, ahol kikunak nevezték, és még jobban megbecsülték, mint Kínában: a japán uralkodók jelképe lett, trónusuk pedig a „krizantém trón”.
- 241:16 **bús**: ’fekete’ – itt KD föltehetőleg a szó archaikus értelmében használja
- 241:17 **kuplé**: refrénes szerkezetű, csípős, rendszerint időszerű célzásokat is tartalmazó kabarédal
- 247:17–18 **Heliotrop/Ylang-Ylang** [jegyzetben]: korabeli illatszerek. Jókai Mór *Öreg ember nem vén ember* című regényében is szerepelnek: „Minden szobának, amelyen keresztüljöttem, megvolt a maga saját parfüm-léggöke: heliotrop, ylang-ylang, Ixa fleur. Ennek az egynek maguk a bútorok adták azt a sajátos illatot, amit a mór maroken, a tölgy, paliszander és cédrus lehel ki magából. Ezt a latájner nem utánozhatja.” (JÓKAI Mór, *Öreg ember nem vén ember. Képzelt regény négy részben* = *Jókai Mór összes művei*, Budapest, Akadémiai, 1976, 15.)
- 249:9 **landaui hintó**: négyülékes hintó, amelynek bőrből készült tetőzete előre és hátra két részben lehajtható. Nevét a Rajna-vidéki Landau városról kapta.

Hetedik fejezet

- 251:11 **lelencház:** árvaház
- 253:3 **findzsa:** (kávés)csésze
- 255:5–6 **üvegbura alá tett és kiszivattyúzva belőle a levegőt:** utalás légszivattyúval végzett fizikai kísérletre. (Ugyanezt a kísérletet idézi Novák Antal eszébe a regény vége felé a halál gondolata: „Azok a szegény verebek, melyeket az üvegbura alá tesz, s aztán kiszivattyúzza a levegőt, egyet-kettőt pihegnek, kitátják csőrüket, szemükre ráborul a jeges hártya.” (KOSZTOLÁNYI Dezső, *Aranyvár-kány*, Budapest, Magvető, 1956, 279.) Lehetséges képzőművészeti vonatkozására Szegedy-Maszák Mihály hívta föl a figyelmet: „Kosztolányi, ki egy ízben a »koponyánk színes kolibrik kalitkája« szavakkal zárta le a világ különböző képtáraiban látható festményeinek méltatását [...], ismerhette Joseph Wright először 1768-ban kiállított s a londoni Nemzeti Képtárba került, *Kísérlet madárral és levegőszivattyúval* című nagyalakú festményét, amelyen Európától távol honos madár, koponya s kalitka is látható.” (Forrás: SZEGEDY-MASZÁK Mihály, *A kettős Monarchia emléke a magyar irodalomban. Megjelent Kosztolányi Dezső Pacsirta című regénye = A magyar irodalom története*, Budapest, Gondolat, 2007, III, 100.)
- 255:8 **felöltő:** könnyű, ősszel és tavasszal viselt (férfi) felsőkabát
- 255:11 **gig:** könnyű, kétkerekű, egyfogatú kocsi
- 259:9 **tiszti kardbojt:** a kard markolatát díszítő bojt, a tisztí becsület, rang jelképeként
- 259:12 **atilla:** sujtásos, díszes, csípőn alul érő férfikabát
- 261:4 **hónapos szoba:** havonta fizetendő bérű szoba
- 271:3 **angoltapasz:** sérült bőr leragasztására használt selyemtapasz
- 283:10–11 **hóharmatbetegség:** vagy lisztharmat, többnyire virágos növényeken elősködő, kisebb részben talajban, illetve vízben élő gombakártevő

Nyolcadik fejezet

- 291:19 **Magyaróvár:** Mosonmagyaróvár város Győr-Moson-Sopron megyében, a Kisalföldön, a Mosoni-Duna és a Lajta összefolyásánál. Ipar- és iskolaváros (gépipar, textilipar, timföldgyár, tejfeldolgozás, malomipar; agrártudományi egyetem mezőgazdasági kara).
- 293:9 **Aleuronát-kenyér:** aleuronátból – búzasíkér eredetű fehérjekészítményből – készült diabetikus kenyér, mely a fehér kenyérnél 20%-kal kevesebb szénhidrátot, de bő zsírt és fehérjét tartalmaz.
- 297:11–12 **Boksa nemzetség:** Árpád-kori magyar nemzetség, mely valószínűleg azon Boksu nevű izmaelita vezértől származott, aki Anonymus szerint Takson korában költözött be a Volga-melléki Bulár földről. E nemzetségből származott a 12. század első felében élt Simon ispán, vagyis a monda szerint Micz bán (aki nem azonos hasonnevű kortársaival, sem a Nagymartoni és Fraknói grófok őseivel, az Aragóniából beköltözött bojóti Simon ispánnal, sem a Gertrúd meggyilkolására összeesküdött Kathiz nembeli Simon bánnal, sem Bánk bán gyermektelen vejével, Simon ispánnal). Hat fia volt, akiktől hét család származott, úgymint Tamás ispántól (1271–1268) az Eszényi vagy későbbi nevén eszényi és polyánkai Chapy (az eszényi ág kihalt a 16. század végén, a polyánkai a 17. század közepe felé), Boksától (1271–1288) a Zerdahelyi (kihalt a 15. század vége felé), Dienestől (1271–1285) az Agócsy (kihalt a 16. század közepén) és a kismarjai és bocskói Bocskay, Detréből (1271–1287) a gálszécsi Széchy (kihalt a 16. század végén), Györgytől (1271–1298) a sóvári Soós, és ifjabb Simontól (1271–1285) a Zrittey vagy Szürthey család (1596).
- 305:14 **ripacsos (kezét):** egyenetlen, rücskös felületű, esetleg himlőhelyes

- 305:17 **bakasári:** örömlány. Főleg a katonákkal eljáró nőkre használatos kifejezés.
- 305:18 **grádicsosan nyírt:** lépcsőzetesen nyírt
- 305:20 **kurtavasat kapnak az őrmestertől:** a kezét a bokához csatoló bilincset
- 307:4 **ámolyog:** terv és cél nélkül álldogál, járkál

Kilencedik fejezet

- 311:9 **eldiskurálni:** kedélyesen beszélgetni, társalogni
- 313:4 **kopasz mentség:** üres kifogás
- 317:2 **servus humillimus:** (lat.) alázatos szolgálja
- 319:15 **Canis mater!:** (lat.) 'ebanyja!'. Enyhébb káromkodás.
- 321:7 **kompánia:** társaság
- 321:7 **kvaterkázás:** kellemes társaságban kedélyesen és mértékkel történő borozgatás, poharazgatás
- 321:10 **kaucsuk-íny:** a kaucsuk egy trópusi fa nedve, melyből különböző ipari eljárások során gumit készítenek. Itt: célzás a műfogsorra s annak gumiínyére.
- 323:3 **a nagykép a falon, Széchenyi István gróf:** (1791–1860) képmásának leírása leginkább Friedrich von Amerling népszerű alkotását idézi: *Gróf Széchenyi István portréja*, 1834 (MTA gyűjteménye, Képes Terem).
- 323:5 **kardkötő:** az az öv vagy átalvető, mellyel a kard hüvelyét a testre akasztják
- 325:10 **tarokk:** a komplex ütéses kártyajátékok egy csoportjának összefoglaló neve. A tarokkjátékok jellegzetessége, hogy különleges, vagy francia, vagy olasz sorozatjelű kártyával játsszák őket. A kártyacsomag 40, 42, 54, 62 vagy 78 lapos lehet. A játékosok száma négy (esetleg öt vagy hat, de az érdemi játékban mindig csak négyen vesznek részt).

A tarokk kifejezés arab eredetű, majd az olasz nyelvből terjedt el világszerte. A hagyományok szerint a tarokkot mai alakjában Francesco Castroceni Fabbio pisai

herceg honosította meg. Később elterjedt Franciaországban, majd fokozatosan Európa-szerte. Hazánkba a játék francia sorozatjelű kártyával játszott formája 1750 körül érkezett. Az 1860-as évektől kezdték játszani a tarokk Ivan Fjodorovics Paskievics orosz tábornokról elnevezett változatát. Paskievics, mint párizsi katonai attasé, a Franciaországban játszott tarokkot jelentősen továbbfejlesztette. Nevét a húszhívásos tarokk másik neve (Paskievics-féle) őrzi. A húszhívásos tarokk Magyarországon a 19. század végén nagy népszerűsége tett szert, és ez a népszerűség töretlen volt a 20. században is. Elsősorban az értelmiségi középosztályhoz tartozók (jogászok, tanárok, politikusok, papok, művészek stb.) kedvelték leginkább, és jelenleg is ebből a társadalmi rétegből verbuválódik a legtöbb tarokkozó.

327:12–13 **detronizáltat:** letaszít a trónról; a királyságtól, tróntól megfoszt

327:21 **67-es kiegyezés:** azaz az 1867-es kiegyezés Ausztria, I. Ferenc József és Magyarország, Deák Ferenc vezette küldöttségének közjogi megállapodása: az osztrák császári kormány, valamint az osztrák örökös tartományok és Magyarország között 1848-tól 1867-ig fennállott el-lentétek kiegyenlítése, rendezése

329:1 **kapacitál:** valakit igyekszik rábeszélni, rávenni valamire
329:17 **pagát:** a francia sorozatjelű tarokk-kártyák egyik jelleg-zetes lapja, mely egyes jelzést visel. Kettős rajzán álta-lában táncosnőt és muzsikust ábrázol. A tarokklapok hierarchiájában a legalacsonyabb ütőlap az úgynevezett kis honőr. Az olasz bagatto ('értéktelen dolog') szóból vette át a német nyelv Pagat alakban, és ezt használ-ják a magyar kártyások is már a 18. század második felétől.

329:18 **krinolin:** halcsontokkal és acélszálakkal körülfogott, abroncsokra rádolgozott, hosszú, szélesen elálló szoknya

- p>329:18
- castagnet:**
- (kasztyanetta) (spanyol) táncokban az ujjakra erősítve pattogatott, vajt keményfából készült kagylópár; kézi csörgődob
p>329:18
- skiz:**
- a francia sorozatjelű tarokk-kártya legnagyobb értékű lapja, a nagy honőrök egyike. Jelzés nincs rajta. Rajza bohócfigura, udvari bolond.
- Az elnevezés a francia excuse ('bocsánatkérés') szóból származtatható. Feltehetőleg sokan kértek bocsánatot franciául, amikor a legnagyobb ütőlapot kijátszották. Német-osztrák közvetítéssel, a Sküss, Skis szavak átvételével került a magyar nyelvbe.
- p>329:19
- huszonegyes:**
- a tarokkjátékok három honőrének egyike, amelynek igen nagy szerepe van a játékban
p>329:20
- honőrök:**
- (fr. honneur 'becsület, dicsőség') a húszas-hívásos tarokkban a skíz, a XXI és a pagát. (A skíz és a XXI a nagy honőrök, a pagát a kis honőr.)
p>329:20
- csibuk(os):**
- kupak nélküli, zömök, hosszú szárú pipa
p>331:16
- talón:**
- (fr. 'valaminek az utója, vége') Talon: kártyaletét, az osztás után visszamaradó vagy a játékból kivont kártyák, amelyeket képpel lefelé a kártyaasztalon egy csomagban helyeznek el.
p>333:11
- tous les trois:**
- (fr., 'mind a három'): a tarokkjátékok egyik figurája
p>335:1
- régi matador:**
- valamiben kiváló képességű személy, bajnok
p>337:17
- kézelő:**
- férfiing, női ruha, blúz, blúz ujjának végére varrt, a csuklónál rendszerint visszahajtott széles szegély
p>339:4
- böhönc:**
- idomtalanul nagy, behemót
p>341:1
- volát:**
- (ol., 'összes ütés') fontos figura a húszashívásos tarokkban
p>341:1
- bika:**
- az erős lap jelképes kifejezése
p>341:2
- pagátultimó:**
- a tarokkjátékok egyik figurája
p>341:11
- Le Figaro:**
- 1854-ben, Párizsban Hippolyte de Villemessant által alapított, kezdetben satirikus hetilap. 1866-tól máig konzervatív polgári napilap.

- 343:2 **topa:** ügyetlen, gyámoltalan
 343:5 **szereti a potyát:** szereti az ingyen italt
 343:7 **talián:** olaszok népeve, régiesen
 344:10 **Haeckel** [kéziratban]: Ernst Heinrich Philipp August Haeckel (1834–1919) német zoológus és gondolkodó, ő tette ismertté Darwin (1809–1882) munkásságát Németországban, valamint saját származáselméletet dolgozott ki. Az alacsonyabb rendű állatok anatómiáját és embriológiáját tanulmányozta.
- 349:18–19 **négyszázszendős osztrák rabság:** jellegzetes negyvennyolcas kiszólás, mely 1526 óta a Habsburgoknak a magyar térséget érintő mindennemű jelenlétét ide érti. Túlzásjellege az elbeszélésmódban azért is nyilvánvaló, mivel a mohácsi vésztől a *Pacsirta* könyv alakban történő megjelenéséig sem telt el egészen négyszáz év.
- 353:1 **Cserebogár:** népies műdal, a 19. század egyik legnépszerűbb dala, cigánybandák közkedvelt darabja. Rengeteg változata ismert, az MTA Zenetudományi Intézetének Népzenei Típusrendjében a Cserebogár nóta dallama csaknem száz népi változatban található, leszámítva a 19. századi kottás adatokat.

Népszerűségét mutatja, hogy számos műzenei földolgozása ismert (például Liszt Ferenc: *6. magyar rapszódia*; Erdélyi Mihály: *Cserebogár, sárga, cserebogár* – operett; Hubay Jenő: *Csárdajelenetek*, op. 34. no. 6 „Sárga cserebogár” stb.)

Az irodalomban KD mellett Szigligeti Ede, Petőfi Sándor, Jókai Mór, Kaffka Margit műveiben is fölbukkan. KD egyébként a nóta refrénjét fölhasználó Petőfi-versről írt iskolai fogalmazást 1901 végén, melyben így fogalmaz: „A költő teljesen tudatosan választotta e sort tárgyhöz, mert e népdalt is a veszendő ifjúság futó árnya sötétíti be.” (Forrás: MTA Kézirattár: Kosztolányi Dezső Hagyatéka. Kéziratban: Ms 4620/67. Kosztolányi Dezső: „Petőfi »Szülőföldem«-en cz. költeményének fejtegetése”.)

Érdekes továbbá, hogy egy az 1848-as szabadságharchoz kapcsolódó legenda is köthető hozzá. A híres fölvidéki primásra, Pityó Józsefre és bandájára ugyanis kivégzés várt, miután a Hurbán vezette szlovák csapatok fogságába esett. Kivégzésük előtt azonban, utolsó kérésként, e darabot is eljátszhatta, mely aztán olyan hatást gyakorolt a szlovák vezérre, hogy megkegyelmezett nekik.

(Forrás: PÁVAI István, *A Cserebogár-nóta népköltészeti és népzenei vonatkozásai = Folklór és irodalom*, szerk. SZEMERKÉNYI Ágnes, Budapest, Akadémiai, 2005, 288–303.) Érdekes kapcsolat a regényben szereplő ope-rett magyar utóéletével kapcsolatban, hogy a *Gésák* 1910-es években kuplévá átváltott egyik magyar paródiájába éppen ennek a nótának a részletei vegyülnek. (Forrás: THURÓCZY Gergely, „Ha jó az éjszaka, mulatni kell!”. *Kuplékavalkád = Napút*, 2007, 1. sz., 3–19.)

- 353:14 **troglodita:** (gör.-lat.) a fejlődés menetét fölfogni képtelen, maradi ember (tkp. barlanglakó)
- 353:16 **joviális:** (lat.) derűs, jó kedélyű, nyájas
- 355:6 **alsós:** a máriásból és a kalábriásból a 19. század második felében kialakult magyar komplex ütési kártyajáték, amelyet egy csomag (32 lap) magyar kártyával ketten, hárman vagy négyen játszhatnak, s melyben az adu alsó a legerősebb lap
- 355:6 **ferbli:** úgynevezett összehasonlító hazardjáték, amelyet egy csomag (32 lap) magyar kártyával ketten, hárman és többen, maximum heten játszhatnak. Német eredetű, a 19. században alakult ki a kal-labét hazardjátékból. Magyarországon az 1830-as években jelent meg.
- 355:7 **makaó:** a Makaóban állomásozó portugál gyarmati tiszték játszották először a Makaóról elnevezett kártyajáték hazard változatát a 19. században. Európában a makaónak két, szögesen eltérő változata terjedt el (hazard makaó, kommersz makaó), francia 52 lapos kártyával játsszák

- 355:11–12 **kontusovszka:** égetett szeszből készült édes, szerb rövid-ital
- 357:8 **Szent János áldás:** a búcsúzásakor megivott utolsó pohár bor
- 361:5 **függelemsértés:** a katonai előljáró és az alárendelt közötti függő viszonynak – ezáltal pedig a szolgálati rendnek és fegyelemnek – a megsértése az alárendelt személy részéről. A függelemsértés irányulhat az előljáró akarata (például parancsmegtagadás), személye vagy tekintélye ellen. Csoportos függelemsértés a zendülés.
- 363:3 **knikebáj:** (eredetileg: Knickebein) égetett szesz ital és tojássárgája keveréke
- 371:5 **Egyetértés:** politikai napilap, a Függetlenségi és 48-as Párt lapja. Csávolszky Lajos alapította 1874. április 1-jén, 1899-ig ő, majd Dienes Márton, Hoitsy Pál, Eötvös Károly, végül Pap Zoltán szerkesztette. Utóbbi mellett a főmunkatárs Kossuth Ferenc volt. 1913. október 1-jén szűnt meg. 1884. június 11-én ebben a lapban ajánlotta Eötvös Károly Kossuth Lajost képviselőjelöltnek a nagyváradi választókerületben.
- 371:5 **nádkeretbe foglalt:** az újságok olvasását megkönnyítő s kényelmessé tévő fogantyús fakeret, melybe a lapokat rögzítették olvasás közben

Tizedik fejezet

- 383:15 **Bösendorfer:** ma is működő cég, híres bécsi zongoragyár, melyet Ignaz Bösendorfer (1796–1859) 1828-ban alapított Bécsben
- 383:16 **batyubál:** az úgynevezett *batyus* bálokon a meghívottak batyuba kötött étellel jelentek meg, amelyet az éjfél-i táncszünetben közösen fogyasztottak el. Tehát olyan táncmulatság, ahová a vendégek viszik az ételt.
- 385:10–11 **Hullámozó Balaton tetején...**: Lukácsy Sándor (1835–1907) színész, színműíró, rendező *A vereshajú* című

háromfelvonásos népszínművének dalbetétje, melynek első bemutatója a budapesti Népszínházban volt 1877-ben. Az egész strófa így szól:

Hullámszó Balaton tetején,
Csónakázik egy halászegény.
Hálóját a szerencse,
Őt magát a kedvese,
Elhagyta, el a szegényt.

Hullámszó szívem a Balaton,
Kis csónak rajta búbanatom.
Szerelmem a kormány, a
Lelkem a vitorlája,
Megtört a hullámokon.

- 387:2 **Beethoven első szonátája:** Ludwig van Beethoven (1770–1827) op. 2. no. 1. jelzetű f-moll szonátája
- 395:1 **bakafántos:** mindenben csak a hibát kereső, akadémikuskodó személy
- 403:2 **illumináció:** díszkivilágítás
- 405:7 **zsöllye:** párnázott karosszék
- 407:14 **hepciásan:** kötekedően
- 423:4 **tollboa:** tollból készült, nyakba vagy vállra vetve viselt női ruhadarab
- 431:17 **ő, ki a szíveket és veséket vizsgálja:** bibliai allúzió: „Szünjék meg, kérlek, a gonoszok rosszasága és erősítsd meg az igazat; mert az igaz Isten vizsgálja meg a szíveket és veséket. Az én paizsom az Istennél van, a ki megszabadítja az igazszívűeket.” (Károli Gáspár fordítása) – *consummetur nequitia peccatorum et diriges iustum et scrutans corda, et renes [Deus. Iustum adiutorium meum a Domino, qui salvos facit rectos corde.]* Zsolt 7,10–11. (Ugyanez a kifejezés még Jer 11,20; Jel 2,23)

- 437:9 **szó dabikarbóna:** a nátrium egyik fehér, por alakú, savat megkötő hatású vegyülete
- 437:14 **léniák:** vonalak

Tizenegyedik fejezet

- 443:7 **barhent:** egyik oldalán bolyhos, sűrűn szőtt pamutszövet
- 465:19 **dalmahodó:** testesedő, dagadozó
- 467:8–9 **egy csizma sőr:** eredetileg csizma alakú, nagy űrmértékű, vagy két és fél-három literes magas (boros- vagy) söröskancsó
- 469:4 ***Circumdederunt:*** (lat.) a latin nyelvű katolikus temetési szertartás kezdő énekének első szava a XVII. zsoltárból: *Circumdederunt me gemitus mortis, dolores inferni circumdederunt me*, „körülvettek engem a halál fájdalmai, a pokol gyötrelmei megkörnyeztek engem” (Zsolt 17,56). Mivel a latin szöveget a nép általában nem értette, a szöveget rímes formulává torzította: *circum dederum*. A regény *Ellenzék*ben közölt változatában is ez szerepel; KD valószínűleg eredetileg is ezt a formát használta, ez szerepelhetett a Kolozsvárra küldött gépiratban is, s csak később, a *Nyugat* korrektúrapéldányán javíthatta ki a grammatikailag helyes alakra. A *circum dederum* formulát irodalmi művekben is megtalálni, például Mikszáth Kálmán *Ft. Kubcsik plébános úr* (1879) című írásában.
- 469:7 ***Etiam si omnes, ego non:*** a Biblia szavaiból eredő latin mondás: ’ha mindenki is, én akkor sem’
- 469:9 ***Aquam vitae, aquam vitae:*** (lat.) vagyis ’az élet vizét’, ’az élet vize’
- 470:7 ***Dat veniam corvis, vexit censura columbis:*** (lat.) Iuvenalis, *Szatírák*, II, 63. Helyesen: *Dat veniam corvis, vexat censura columbas:* azaz ’a hollókkal elnéző, a galambskat sújtja a cenzúra, kritika’

- 471:2 **Castigat ridendo mores:** (lat.) 'nevetve javítja az erkölcsöket'. Jean de Santeul (Jean-Baptiste de Santeul vagy Jean Baptiste de Santeuil) (1630–1697) francia költőnek tulajdonított mottó. Legfőbb szenvedélye a latin költészet volt.
- 471:4 **Vino veritas:** a közkeletű latin közmondás *In vino veritas* ('borban az igazság', vagyis a részeg hamarabb kiböki az igazságot) helytelen, téves formája
- 471:17 **Si tacuisses, philosophus mansisses:** közkeletű latin mondás: 'ha hallgattál volna, bölcs maradtál volna'
- 473:1 **silentium:** (lat. 'csend, csendre intés'). Az iskolában egykor a tanulásra történő fölszólítás.
- 475:5 **Tinctura China:** kínakéreg (Chinae cortex). A dél-amerikai Kordillerák keleti lejtőin honos, Indiában, Jáva szigetén termesztett Cinchona fajok törzsének és ágainak kérgéből előállított készítmény. Lázcsökkentőnek, összehúzó szernek, antiszeptikumnak, étvágygerjesztőnek, hajbetegségeknél, foghúspólasra, szájvizekhez használják. Alkaloidái, főleg a kinin, a váltóláz specifikus gyógyszere.
- 475:5–6 **Tinctura Amara:** azaz 'keserű kivonat', növényei a fehérüröm, narancshéj, ezerjófű és a vidraeleckefű. Akárcsak összetétele, hatása is sokrétű, az alkotórészek tulajdonságaikat egymás társaságában megsokszorozzák. Az ezerjófű, vidraeleckefű, fehérüröm keserűanyagot tartalmazó növények, amelyeket tonikumként, tehát emésztési gyengeségnél és étvágytalanságnál már időtlen idők óta használnak.
- 475:6 **Tinctura Gentiana:** tárnicsgyökér (Gentianae radix). A Közép-, Dél-Európa és Kis-Ázsia magas hegyein nőő Gentianae lutea és több más faj lassan szárított gyökerei és gyökértörzse képezik a hatóanyagot. Étvágygerjesztő, hashajtó és a likőriparban is használatos.
- 475:7 **Spiritus Mentha:** mentaoldat. A fodormenta vagy kényes menta, illetve kerti menta (*Mentha crispa*) és a zöldmenta (*Mentha spicata* var. *crispata*) hatóanyagát

- a levelek, valamint a virágzás kezdetén learatott föld fölötti részek adják. Teáik szélhajtó, étvágyjavító, idegnyugtató, görcsoldó, epeserkentő és üdítő hatásúak. A vízi menta, balzsamfű (*Mentha aquatica*) föld fölötti részeinek forrázatát elsősorban szélhajtónak, gyomor- és epebántalmak ellen, belféregűzőnek használják.
- 477:2–3 **szamaritánus (bizottság):** az ókori Palesztina Szamária tartományának nevééről. Irgalmas, önzetlenül segítő, könyörületes ember.
- 483:18 **kisztihand:** (ném.) ’kezet csókolom’
- 483:21–22 ***post tot discrimina rerum:*** (lat.) Vergilius, *Aeneis*, I, 204–205: *per varios casus, per tot discrimina rerum / tendimus in Latium:* „különféle eseményeken, oly sok szerencsétlenségeken át Latiumba tartunk”. Az itt elhangzó Vergilius-parafrázis gyakori szállóige: „oly sok szerencsétlenség után”.

Tizenkettedik fejezet

- 487:11 **gyümölcsös garabó:** hántolt, hasított fűzfavesszőből vagy hánctól fonott, téglalakú vagy ovális fenékre font kis kosár, amelyet a nők kézben, illetve karon visznek. Jellegzetes változata a fedeles kosár, amelynek a tetejét középen kétfelé nyíló vesszőfonadék fedi. Egyik vagy másik változata a magyar nyelvterület nagyobb részén ismeretes volt a 19–20. században. E kosártípus elnevezésére igen sok tájnyelvi szó használatos. Egyik változatát a Duna–Tisza közén és szóróványosan a Tiszántúl déli részén garaboly, garabó néven ismerték.
- 491:3 **csiszár:** régebben kardcsiszoló, fegyvercsináló; később lócsiszár is, vagyis lókupec
- 495:16 **golyhó:** együgyű, bolondos vagy tudatlan ember
- 505:5 **Kiss József:** (1843–1921) magyar költő, lapszerkesztő. Apja rabbinak szánta, 1867-ig vidéki iskolákban tanult, majd apja halála után tanítónak állt, s az Alföld több

városában működött. 1868-ban költözött a fővárosba, nyomdai korrektor lett. 1870–1873-ig a *Képes Világ* szerkesztője, 1876–1882-ig a temesvári zsidó hitközség jegyzője, 1882–1889-ig hivatalnok Budapesten a Magyar–Francia Biztosító Társaságnál. 1890-ben megindította a *Hét* című folyóiratot. 1914-ben a Kisfaludy Társaság tagjává választották.

Népszerűségét a századvégen zsidó környezetben játszódó szerelmi balladáinak köszönheti (*Simon Judit*, *Ágota kisasszony*, *Roboz Ágnes*). Költészetében a népies hangvétel keveredik a szecessziós életérzéssel és formakultusszal.

505:5 *Hét*: helyesen: *A Hét*. Kiss József által 1890-ben, a modern írói törekvések támogatására alapított szépirodalmi hetilap. A folyóirat 1919. március 27-én megszűnt, majd a következő év áprilisában ismét megjelent. Ettől kezdve azonban csak nagyobb időközökkel látott napvilágot. Kiss József halála után Fehér Árpád szerkesztette. Utolsó száma 1924. február 21-én jelent meg.

507:13–14 **tűszős gazda**: speciális, hagyományos övfajta a (férfi) tűsző (gyűsző, gyűszűszíjú) 15–20 cm széles, kétrétűen vett, cserzett vagy zsírozott, ló- vagy marhabőrből varrt, elején zsebforma erszényekkel és réz- vagy más fémcsatos keskenyebb szíjakkal ellátva. Országszerte jelentős a paraszt- és pásztorviseletekben. A 18–20. század folyamán megelőzte a többi bőrvet, neve át is mehetett azokra. Az Alföldön a 19. század elején a testen viselték, rövid derekú inghez, így a gyomortáját csak a tűsző fedte. Másutt hosszú derekú, kívül viselt vagy bekötött aljú ingre vették föl. A tűsző fizikai munkavégzéskor tartja az izmokat. Zsebeiben pénzt, tűszerszámot, bicskát és egyéb kisebb személyes használati tárgyakat tartanak. Kereskedőknek volt keskenyebb, selyemmel hímzett is. Funkcióban, de néha formában is előzményei a derékon viselt gótikus erszények.

- 509:6 **Kisasszonynapja:** szeptember 8. Kisasszony napja Szűz Mária születésének napja. Magyarországon kedvelt búcsúnap. A hívő asszonyok kimentek a szabadba napfelkeltét várni. Úgy tartották, aki arra érdemes, a felkelő napban megláthatja Máriát. Bizonyos vidékeken ekkor kezdték el vetni a gabonát, melyet kisasszony napjára virradóra kitettek a szabadba, hogy a harmat érje, „az Úristen szentelje meg”. Mint a paraszti gazdasági élet fontos napja, sokfelé a cselédek szolgálatba állásának napja is volt. A dió leverését a fáról is ekkor kezdték. Szép elnevezése, Fecskehajtó Kisasszony napja arra utal, hogy ettől a naptól keltek útra a költöző madarak.
- 509:7 **vénasszonyok nyara:** a kora őszi (szeptember második, illetve október első fele) enyhe, mérsékelt felmelegedéssel járó időszak megnevezésére használják. Világszerte elterjedt, dél-amerikai eredetű elnevezése az indián nyár.

Tizenharmadik fejezet

- 535:3 **ispán:** Magyarországon a 11. századtól a vármegyék élére a király által kinevezett tisztségviselő, aki a 15. századtól főispáni címet viselt

A REGÉNY BEFOGADÁSTÖRTÉNETE

A regény keletkezésére, forrásaira vonatkozó szerzői nyilatkozatok, levelek

Nyilatkozatok

„– Foglalkozik-e ezen kívül még valamivel?

Igen. Húsvétra két kötetem jelenik meg: *A bús férfi panaszai*, mely folytatása lesz a »Szegény kisgyermek panaszai«-nak és a »Pacsirta«, melyet a Nyugat részletekben már hozott.” (199.)

Dr. GÁL János, *Kosztolányi Dezső nyilatkozik legközelebbi
terveiről = A Fejérmegyei Napló vasárnapi melléklete,*
1924. márc. 30., 31. évf., 75. sz., 2.
(Kötetben, GyG 197-200.)

*

„– Egyébként – folytatja kis szünet után – most olaszul jelennek meg regényeim s verseim, németül Klein, a fordítóm ülteti át a Pacsirta című regényemet s ugyanezt franciára magam fordítom.”

SZOMBATHY Viktor, *Kosztolányi Dezső az irodalomról,
Európa csődjéről s a mai ember iránynélküliségéről*
= *Prágai Magyar Hírlap*, 1926. febr. 28., 5. évf., 49. sz., 9.
= *Hiányzik az áhitat*” (*Kosztolányi-interjúk*),
összeállította HAFNER Zoltán
= *Üzenet*, 2001. tavasz, 31. évf., 1. sz., 60–63.

*

„[...] »Pacsirta« annyira közel van a szívemhez, hogy a regény megjelenése előtt – lelkiismeretem nyugtatására – sürgönyöket váltottam hozzátartozóival s noha ők határozottan lebeszéltek közzétételéről, mégse fogadtam meg tanácsukat; [...]”

KOSZTOLÁNYI Dezső, *Indiszkreció az irodalomban*
= *Nyugat*, 1927. márc. 16., 20. évf., 6. sz., 457–458.

(Kötetben: KOSZTOLÁNYI Dezső, *Ábécé*, s. a. r. ILLYÉS Gyula,
Budapest, Nyugat, [é. n.]

[Kosztolányi Dezső hátrahagyott művei, V], 64.)

*

„A *Pacsirta* akkor támadt bennem, amikor megpillantottam egy szegény vénleány apró, feketésen csillámló, romlott fogait.”

KOSZTOLÁNYI Dezső, *Hogy születik a vers és a regény I–II.*
= *Pesti Hírlap Vasárnapja*, 1931. márc. 8. és 15. (Kötetben: K. D.,
Ábécé, s. a. r. ILLYÉS Gyula, Budapest, Nyugat, [é. n.]
[Kosztolányi Dezső hátrahagyott művei, V], 151.)

Levelek

OSVÁT ERNŐNEK

Budapest, 1922 [vége] kedd

Drága jó barátom,
elhoztam neked új regényemet kéziratban. Az az érzésem, hogy
ilyet még nem írtam. Olvasd el, s számolj be nekem őszinte véleményedről. Nagy hálára kötelez kedvességed.

A kéziratra vigyázz, mert egyetlen példány. Öt-hat napig ráérsz
az olvasással.

Ölel hű

Desiréd
KDLN, 812. levél, 476.

*

REMÉNYI JÓZSEFNEK

[részlet]

Budapest, [1923. ?] március 16.

Drága Reményim,
én, mint utolsó levelemben írtam neked, egy regényt írtam, egyetlen hónap alatt, szakadatlan lázban. A *Nyugat* közli, valószínűleg már májusban.

Ezért hallgattam. Nem foglalkoztam semmivel a munka közben, még kedves barátaimra sem gondoltam, kikkel öröm a távolból is beszélgetni.

Tegnap készültem el. Ma pedig már elolvastam első kötetedet. (480.)

KDLN, 818. levél, 480–481.

*

ID. KOSZTOLÁNYI ÁRPÁD LEVELE

[részlet]

Örülünk, hogy regényedet befejezted, reméljük, teljes sikerrel. Ird meg a címét, mit még nem tudunk s azt is, ki és mikor fogja kiadni? (86.)

CsLev, 66. levél (1923. április 15.), 84–86.

*

TEVAN ANDORNAK

[részlet]

Éjjel-nappal dolgozom, nyakig a munkában, íraskodva a mindennapi kenyérért. [...] A barbár idő áldozata vagyok. Aztán pár hónap óta írtam a *Pacsirta* című regényemet is, melyet most közöl a *Nyugat*. (482.)

KDLN, 822. levél (1923. május 6.), 482–483.

*

KÁRPÁTI AURÉLNAK

Budapest, 1924. június 6.

Kedves Aurél,

nem a kritikát köszönöm meg neked, hanem az okosságot, a fényt, mely cikkedből árad. Rettenetesen szenvedtem eddig. Egy kritikusom azt írta, hogy a Pacsirta „kedves, derűs könyv”.

Minden [?] szeretettel ölel

Kosztolányi Dezső

KDLN, 842. levél, 492.

*

KUNCZ ALADÁRNAK

[Budapest, 1924. június 25.]

Kedves Barátom!

Sajnálattal értesítelek, hogy az Ady-ünnepre nem rándulhatok le ezer és egy ok miatt, pedig szeretnék már látni. Remélem azonban, hogy enélkül is meg tudunk egyezni majd regényemre vonatkozóan. Tíz napon belül elküldhetem majd neked a felét, teljesen hibátlanul kiszedve, s ti olyan adagokban közölhetitek, amint nektek tetszik. Kérlek azonban, akkor azonnal küldj valami pénzt, mert a római költséget több helyről kell összekaparnom. A *Pacsirta*-ról való ismertetésed várom. Ma adtam postára zárt borítékban új verseskönyvemet is. Folyton dolgozom, mert csak ez érdekel. Regényemmel a múlt héten lettem teljesen kész. Szeretném, ha elolvasnád. Azt hiszem, ilyet még nem sikerült írnom.

Szeretettel öllelek:

Kosztolányi Dezső

KDLN, 844. levél, 492.

*

FÜST MILÁNNAK

Budapest, 1928. július 22.

Drága Milán,

a *P. H.* 3 cikkedért 90 Pt utalt ki, melyet most vitt ki feleségem Erzsinek.

Cikkeid – ismétlem – jók, talán [?] *közöljük*. Rövidebbek is lehetnének. Kár beléjük ennyi szufla. De szeretnénk kiérezni azt is, hogy az író kedvvel írta őket. Még azt is? – kérdezte a kéjhölgy coitus közben. – Lihegjek is?

Mindezt csak a jövőre. Lihegj, Milán. Egy kicsit.

Stresemann-nal, aki veled nyaralt, milyen jó lett volna egy beszélgetés. (Nem nekem. A lapnak.)

Ez *tekintélyt* szerzett volna neked a P. H.-nál. Nekem azóta van tekintélyem, mióta a pápával beszéltem. (Nem a *Pacsirta* óta.)

Írj, drágám. Ölel

Desiré

KDLN, 986. levél, 571.

*

BALLA IGNÁCNAK

[részlet]

Budapest, 1928. XI. 20.

Holnap postára adom két magyar tárgyú regényemet: az egyik, a *Pacsirta*, egy vidéki vénkisasszony tragikomikus története, a másik, az *Aranysárkány*, egy tanár históriája, a nevelő, a jóember harca a garabonciás ifjúsággal. Mind a kettőt alkalmasnak vélem a kiadásra. (950.)

BÍRÓ-BALOGH Tamás, „*A véres költőt a te baráti fáradozásod Itáliában is diadalra juttatja*”. *Kosztolányi Dezső és Balla Ignác levelezése* = *Jelenkor*, 2008, 9. sz., 938–957.

*

FÜST MILÁNNAK

[részlet]

[Az Ady-vita kapcsán őt ért támadásokról ír.]

A támadók sohase beszéltek így Farkas Imréről, Forró Pálról, mint most rólam. Senkinek se jut eszébe ezt írni: bocsánat, gondoljanak a *Meztelenül* egy-két sorára, a *Pacsirta*-ra, vagy az *Édes Anná*-ra. (581.)

KDLN, 1007. levél (1929. július 24.), 580–581.

Könyvismertetések, kritikák, tanulmányok¹

1923

KUNCZ Aladár, *Kosztolányi Dezső = Ellenzék*, Cluj-Kolozsvár, 1923. ápr. 29., 44. évf., 98. sz., 9.

[Szerző nélkül], *Kosztolányi Dezső „Pacsirta” = Az Est*, 1923. máj. 1., 14. évf., 98. sz., 8. (Annotáció: híradás arról, hogy a *Nyugat* megkezdte a *Pacsirta* közlését.)

[Szerző nélkül], *Pacsirta = Az Est*, 1923. máj. 4., 14. évf., 100. sz., 6. (Annotáció: rövid híradás arról, hogy a *Pacsirta Nyugatban* való közlése már most nagy érdeklődést váltott ki.)

1924

[Szerző nélkül], *Kosztolányi Dezső: Pacsirta = Az Érdekes Újság*, 1924. máj. 22., 12. évf., 21. sz., 7.

KÁRPÁTI Aurél, *Pacsirta. Kosztolányi Dezső új könyve = Pesti Napló*, 1924. jún. 6., 75. évf., 110. sz., 4.

r. r., *Realizmus és romantika = Új Nemzedék*, 1924. jún. 8., 6. évf., 113. sz., 4. (Annotáció: KOSZTOLÁNYI Dezső, *Pacsirta*, Budapest, Athenaeum, 1964, I. – ERDŐS Renée, *Borsó hercegnő*, Budapest, Singer és Wolfner, 1924, 159, I.)

FORBÁTH Sándor, *Pacsirta. Kosztolányi Dezső új regénye = A Társaság*, 1924. jún. 8., 11. évf., 21. sz., 327–328.

¹ A jegyzék kizárólag a magyar nyelven írott (vagy idegen nyelvű, de Magyarországon megjelenő, például: *Pester Lloyd*) méltatásokat és ismertetéseket adja közre, mivel a regény külföldi fogadtatásának hiánytalan elősorolására aligha nyílna mód, s az ismert anyag jobbára az életművet és a tartalmat röviden ismertető írásokat foglal magába.

TERSÁNSZKY J. Jenő [TERSÁNSZKY Józsi Jenő], *Kosztolányi Dezső: Pacsirta* = *Nyugat*, 1924. jún. 16., 17. évf., 11. sz., 817–819.

sz. k., „Pacsirta” *Kosztolányi Dezső regénye* = *Budapesti Hírlap*, 1924. jún. 17., 44. évf., 118. sz., 7 (ismertető).

HELLEBRANDT Árpád, *Kosztolányi Dezső: Pacsirta* = *Irodalomtörténeti Közlemények*, 1924. júl.–dec., 34. évf., 3–4. sz. (Az 1924. év irodalomtörténeti munkássága rovat.)

Zs, *Kosztolányi Dezső: Pacsirta* = *Élet*, 1924. aug. 10., 15. évf., 15. sz., 300 (*Beküldött könyvek* rovata).

József TURÓCZI-TROSTLER, *Der Dichter Desider Kosztolányi* = *Pester Lloyd*, 1924. September 6. (Abendblatt), 71. Jahrgang, Nr. 186., 6–7. (Annotáció: Könyvismertetés: *Kosztolányi Dezső: A bús férfi panaszzai*, Genius, 1924; *Pacsirta*, Athenaeum, 1924.)

[Szerző nélkül], *Újdonság-ismertetés* = „*Afra*”, 1924. [?], [? évf.], 3. sz., 3.

[Szerző nélkül], *Kosztolányi Dezső: Pacsirta* = *Magyar Könyvpiac*, 1924. [?], [? évf.], 3. sz., 2.

[Szerző nélkül], *Az „AFRA” újdonságai* = *Magyar Könyvpiac*, 1924. [?], [? évf.], 3. sz., 4.

1925

ALSZEGHY Zsolt, *Elbeszélők. Összefoglaló könyvszemle. A legutóbbi év legjelentősebb szépirodalmi alkotásai* = *Irodalomtörténet*, 1925, 14. évf., 1. sz., 12–13.

1926

DÁNIELNÉ LENGYEL Laura, *Kosztolányi Dezső* = *Budapesti Hírlap*, 1926. jún. 9., 46. évf., 127. sz., 9.

1927

FÖLDI Mihály, *Kosztolányi Dezső regényei* = *Nyugat*, 1927. aug. 1., 20. évf., 15. sz., 170–185.

1928

[szerző nélkül], *Kosztolányi, Dezső: Lerche (Roman)* = *Ungarische Jahrbücher*, 1928. Juli, Band VIII., 200.

[Szerző nélkül], *Három magyar könyv német nyelven* = *Korunk*, 1928, 3. évf., 1. sz., 77.

[Szerző nélkül], *A „Pacsirta” – németül* = *Színházi Élet*, 1928. nov. 18., 18. évf., 47. sz., 71.

1929

NÉMETH László, *Kosztolányi Dezső* = *Erdélyi Helikon*, 1929. márc., 2. évf., 3. sz., 189–190. (Kötetben: NÉMETH László, *Két nemzedék*, Budapest, Magvető, 1970.)

1936

[Szerző nélkül], *A „Száz könyv” sorozatban Schöppflin Aladár beszél Kosztolányi Dezső „Pacsirta” című regényéről* = *Rádióélet*, 1936. febr. 14., 8. évf., 7. sz., 23.

[Szerző nélkül], *Kedd, február 18. = Esti Kurir*, 1936. febr. 18., 14. évf., 40. sz., 15. (Annotáció: SCHÖPFLIN Aladár beszél a rádióban Kosztolányi Dezső *Pacsirta* című regényéről.)

1938

BARÁTH Ferenc, *Kosztolányi Dezső*, Zalaegerszeg, Pannónia, 1938. (A regényről: 81–83.)

SZEGZÁRDY-CSENGERY József, *Kosztolányi Dezső = Értekezések a Magyar Királyi Ferencz József Tudományegyetem Magyar Irodalom-történeti Intézetéből* 18., Szeged, 1938. (A regényről: 85–86.)

1939

SEMJÉN Gyula, *A regényíró Kosztolányi = Vigilia*, 1939. jan., 5. évf., 1. sz., 178–183, 246–253.

1940

BARTA János, *Vázlat Kosztolányi arcképéhez = Esztétikai Szemle*, 1940, 6. évf., 1–2. sz., 49–65. (Kötetben: BARTA János, *Klasszikusok nyomában. Esztétikai és irodalmi tanulmányok*, Budapest, Akadémiai, 1976, 436–451.)

1942

DEVECSERI Gábor, *Kosztolányi rímei = Diárium*, 1942. jan., 3. évf., 1. sz., 5–10. (Kötetben: DEVECSERI Gábor, *Az élő Kosztolányi*, [Budapest], [1945] [Officina Könyvtár, 80–81], 22–23.)

[Szerző nélkül], *Kosztolányi Dezső: Pacsirta = Magyarország*, 1942. ápr. 20., 49. évf., 88. sz., 4. (Új könyvek rovat)

[Szerző nélkül], *Pacsirta. Kosztolányi Dezső regénye = Magyar Nemzet*, 1942. ápr. 22., 5. évf., 90. sz., 9.

[Szerző nélkül], *Kosztolányi Dezső: Pacsirta = Esti Kurir*, 1942. ápr. 25., 20. évf., 93. sz., 6.

[Szerző nélkül], „*Kosztolányi Dezső: Pacsirta*” = *Új Magyarország*, 1942. ápr. 26., 8.

(-dy -s) [ERDŐDY János], „*Vidéki kispolgárok*” = *Népszava*, 1942. ápr. 26., 70. évf., 94. sz., 9.

[Szerző nélkül], *Kosztolányi Dezső: Pacsirta = Új Nemzedék*, 1942. máj. 2., 24. évf., 99. sz., 7.

[Szerző nélkül], *Pacsirta. (Kosztolányi Dezső regénye) = 8 Órai Újság*, 1942. máj. 5., 28. évf., 101. sz., 5.

[Szerző nélkül], *Kosztolányi Dezső: Pacsirta* = *Tolnai Világlapja*, 1942. máj. 13., 44. évf., 19. sz., 25.

[Szerző nélkül], *Kosztolányi Dezső: Pacsirta*. Révai Kiadás = *Magyar Kulturszemle*, 1942. máj. 15., 5. évf., 5. sz., 117–118.

a. k., *Kosztolányi Dezső Pacsirta* = *Film Színház Irodalom*, 1942. máj. 15–21., 5. évf., 20. sz., [33].

SZABÓ Zoltán, *A „Pacsirta”* = *Magyar Nemzet*, 1942. máj. 20., 5. évf., 113. sz., 9.

[Szerző nélkül], *Pacsirta*. *Kosztolányi Dezső regénye* = *Déliab*, 1942. máj. 23., 16. évf., 21. sz., 18.

[Szerző nélkül], *Kosztolányi Dezső: Pacsirta* = *Esti Kis Ujság*, 1942. máj. 27., 56. évf., 118. sz., 2.

BÜJTI László, *Kosztolányi Dezső: Pacsirta (Révai) = Új Élet*. Szociális és világnézeti Szemle, 1942. jún., 1. évf., 3. sz., 96.

[Szerző nélkül], *Pacsirta*. (*Kosztolányi Dezső regénye*) = *Hétfő*, 1942. jún. 1., 5. évf., 22. sz., 5.

[Szerző nélkül], *Kosztolányi: Pacsirta* = *Nemzeti Újság*, 1942. jún. 21., 24. évf., 139. sz., 18.

[Szerző nélkül], *Kosztolányi Dezső: Pacsirta* = *Magyar Kultúra*, 1942. júl. 5–20., 29. évf., 13–14. sz., 32.

KENYERES Imre, *Két Kosztolányi regény* = *Diárium*, 1942. dec., 3. évf., 12. sz., 280.

1943

SZÉKELY Júlia, [Kosztolányi Dezső: *Pacsirta*] = *Ujság*, 1943. szept. 1., [?] évf., 94. sz., 6.

1947

RÓNAY György, *Kosztolányi Dezső Pacsirta* = R. Gy., *A regény és az élet. Bevezetés a 19–20. századi magyar regényirodalomba*, Budapest, Káldor, 1947, 355–360. (Újraközölve: *Tükörben. Kosztolányi Dezső*, szerk. RÉZ Pál, Budapest, Századvég, 1993, 142–147.)

1957

KÁROLYI Ilona, *Kosztolányi Dezső* = KOSZTOLÁNYI Dezső, *Pacsirta*, regény, [Budapest], Szépirodalmi, 1957, 319–323. (Annotáció: utószó.)

1958

J. SOLTÉSZ Katalin, *Az irodalmi helynévadás* = *Magyar Nyelvőr*, 1958, 82. évf., 1. sz., 50–61. (Különösen: 53, 55, 59, 60.)

1959

HORVÁTH Mária, *A nyelvi formák szerepe Kosztolányi prózájában. A Pacsirta című regény elemzése* = *A Kiadói Főigazgatóság stilisztikai évkönyve*, Budapest, 1959, 330–407.

HORVÁTH Mária, *Sárszeg: Adalékok az írói (irodalmi) helynévadáshoz* = *Magyar Nyelvőr*, 1959. okt.–dec., 83. évf., 4. sz., 423–428.

1960

DEME László, *Kosztolányi és a magyar nyelv (Születésének 75. évfordulójára)* = *Magyar Nyelvőr*, 1960. ápr.–jún., 84. évf., 2. sz., 136–148. (Különösen: 145–147.)

1962

ZOLNAI Vilmos, *A regény egysége I. Kosztolányi Pacsirtájáról* = *A Könyvtáros*, 1962. máj., 14. évf., 5. sz., 297–299.

ZOLNAI Vilmos, *A regény egysége II. Kosztolányi Pacsirtájáról* = *A Könyvtáros*, 1962. jún., 14. évf., 6. sz., 354–356.

SZILAY László, *Három magyar szerző csehül* = *Világirodalmi Figyelő*, 1962, 8. évf., 1. sz., 104–106. (Annotáció: a cseh *Pacsirta*-fordításról.)

1963

SZABÓ György, *Utószó* = KOSZTOLÁNYI Dezső, *Pacsirta*, Budapest, Szépirodalmi, 1963, 179–183.

1964

ILLÉS Endre, *Pacsirta. A magyar ancien régime regénye filmen* = *Film Színház Muzsika*, 1964. febr. 7., 8. évf., 6. sz., 4–5.

1965

ILLÉS Endre, *Szigorlat az Üllői úton. (Naplójegyzetek)* = *Népszabadság*, 1965. jan. 24., 23. évf., 20. sz., 8–9. (Kötetben: ILLÉS Endre, *Pacsirta* = I. E., *Szigorlat*, Budapest, Magvető, 1969, 81–85.)

1966

SÓTÉR István, *Kosztolányi Dezső* = S. I., *Tisztuló tükrök*, Budapest, Gondolat, 1966, 131–146.

1969

SZŐCS István, *Kosztolányi Dezső Pacsirta* = *Utunk*, 1969. jún. 6., 24. évf., 23. sz., 4.

KISS Ferenc, *A Pacsirta* = *7 Nap*, 1969. okt. 31., 24. évf., 44. sz., 10–11.

1971

GYŐRI János, *Utószó* = Kosztolányi Dezső, *Pacsirta*, regény, Budapest, Szépirodalmi, 1971, 151–154.

1972

BELOHORSZKY Pál, *Tragikus öröklét a pillanatban. Gondolatok Kosztolányi Dezső prózájáról* = *Világosság*, 1972. nov., 13. évf., 11. sz., 677–683.

1973

MEZEI József, *A magyar regény*, Budapest, Magvető, 1973, 609–611.

1975

KISS Dénes, *Kosztolányi átváltozásai. Pacsirta »a szegény kisgyermek panaszai« késői megtestesítője* = *Üzenet*, 1975. febr.–márc., 5. évf., 2–3. sz., 151–153.

BELOHORSZKY Pál, *A „szép” morálja. Kosztolányi Dezső regényei = Irodalomtörténet*, 1975, 57. évf., 3. sz., 552–590.

1976

BORI Imre, *Kosztolányi Dezső regényei* = B. I., *Fridolin és testvérei*, 1976, Újvidék, Forum, 335–369. (A regényről: 347–351.)

RÓNAY László, *Kosztolányi nagy regényei = Irodalomtörténeti Közlemények*, 1976, 81. évf., 1. sz., 54–71.

1977

RÓNAY László, *Kosztolányi Dezső*, Budapest, Gondolat, 1977. (A regényről: 145–164.)

1979

KISS Ferenc, *A Pacsirta* = K. F., *Az érett Kosztolányi*, Budapest, Akadémiai, 1979, 175–208.

1981

FÜLÖP László, *Lélektan, erkölcsrajz, sorsábrázolás = Literatura*, 1981, 1–2. sz., 113–124. (Kötetben: FÜLÖP László, *Realizmus és korszerűség*, Budapest, Tankönyvkiadó, 1987, 96–131.)

Oleg ROSSZIJANOV, *A hétköznapi rossz* = O. R., „*A világ újjraépül...*”, Budapest, Európa, 1981, 151–174.

1984

ZÁGONYI Ervin, *Kosztolányi Csehov-élménye nyomában = Irodalomtörténet*, 1984, 66. évf., 2. sz., 304–334.

1985

BARABÁS Judit, *Szerkezet és érték (a kétféle életstratégia regénye: a Pacsirta)* = *Üzenet*, 1985. febr.–márc., 15. évf., 2–3. sz., 105–114.

LÉVAY Endre, „*A húgomat a bánat eljegyezte...*” (*a Pacsirta modelljéről, Kosztolányi Máriáról*) = *Üzenet*, 1985. febr.–márc., 15. évf., 2–3. sz., 249–251.

PAPP György, *Pacsirta idegenben. Egy Kosztolányi-regény szerb-horvát kiadásának fordítástörténeti tanulságai* = *Híd*, 1985. okt., 49. évf., 10. sz., 1355–1362.

ILLÉS Endre, *Pacsirta* = *Új Írás*, 1985. nov., 25. évf., 11. sz., 9–11. (Kötetben: ILLÉS Endre, *Pacsirta = Tükörben. Kosztolányi Dezső*, szerk. RÉZ Pál, Budapest, Századvég, 1993, 148–152.)

SÖTÉR István, *A rejtőző Kosztolányi* = *Új Írás*, 1985. nov., 25. évf., 11. sz., 3–8. (Kötetben: SÖTÉR István, *A rejtőző Kosztolányi*, szerk. MÉSZ Lászlóné, Budapest, Tankönyvkiadó, 1987, 7–15.)

LEVENDEL Júlia, *Így élt Kosztolányi Dezső*, Budapest, Móra, 1985. (A regényről: 142–149.)

1986

BORI Imre, *A „honi” világ két regénye* = BORI Imre, *Kosztolányi Dezső*, Újvidék, Forum, 1986, 141–149.

KIRÁLY István, *Kosztolányi. Vita és vallomás*, Budapest, Szépirodalmi, 1986. (A regényről: 88–103.)

1987

ILLÉS Endre, *Kosztolányi Dezső* = I. E., *Napfoltok*, Budapest, Magvető, 1987, 332–344. (A regényről, filmről: 338–344.)

SZEGEDY-MASZÁK Mihály, *Körköröség és transzcendencia a Pacsirtában* = *A rejtőző Kosztolányi*, szerk. MÉSZ Lászlóné, Budapest, Tankönyvkiadó, 1987, 66–82. (Újraközölve: *Tanulmányok Kosztolányi Dezsőről*, szerk. KULCSÁR SZABÓ Ernő–SZEGEDY-MASZÁK Mihály, Budapest, Anonymus, 1998, 79–91.)

1991

MOHAI V. Lajos, *Harc a szereppel való azonosulásért. (Szempon-tok a Pacsirta elemzéséhez)* = *Irodalomtörténet*, 1991, 73. évf., 1. sz., 35–78.

MOHAI V. Lajos, *Hamis atmoszférájú élet: Vajkay Ákos* = M. V. L., *Kiszolgáltatottak és szerepvesztők: a Pacsirta és az Aranysárkány regényalakjairól*, Budapest, Zrínyi, 1991 (Z-füzetek), 5–28.

1992

HIMA Gabriella, *Kosztolányi és az egzisztenciális regény. (Kosztolányi regényeinek poétikai vizsgálata)*, Budapest, Akadémiai, 1992 (Irodalomtörténeti Füzetek, 125). (A regényről: 91–113.)

1993

HARMAT Pál, *A sekélység és a mélység* = *Orpheus*, 1993, 4. évf., 2–3. sz., 25–40.

TARJÁN Tamás, *Utószó* = *KOSZTOLÁNYI Dezső, Pacsirta*, regény, Budapest, Magyar Hírlap Kiadó, Maecenas, 1993, 123–127.

1994

KARÁTSZON Endre, *A szorongás és a részvét esztétája* = K. E., *Baudelaire ajándéka*, vál. CSORDÁS Gábor, Jelenkor, Pécs, 1994, 75–97.

1995

JUHÁSZ Erzsébet, *Hiány és többlet. A távolságtartások rendszere Kosztolányi Dezső Pacsirta című regényében* = *Üzenet*, 1995, 25 évf., 4–6. sz., 222–227. (Kötetben: *Az emlékezés elevensége, Kosztolányi Dezső Napok a szülőföldön*, szerk. HÓZSA Éva et al., Szabadka, Városi Könyvtár, 2007, 112–118.)

1997

MOHAI V. Lajos, *A vidéki élet kulisszái. Egy sematikus szál Kosztolányi korai költészetében* = *Orpheus*, 1997. ősz, 8. évf., 131–136. (Különösen: 135–136.)

OLASZ Sándor, *A regényíró Kosztolányi* = O. S., *A regény metamorfózisa*, Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 1997, 50–62.

1998

Anna SPRAWKA, *Kosztolányi Pacsirta című regényének pszichanalitikus interpretációja* = *Debreceni Szemle*, 1998. szept., 6. évf., 3. sz., 394–399.

ÁDÁM Péter, *Kosztolányi – franciául* = *Magyar irodalom fordításokban (1920–1970). II.* Hankiss János Tudományos Ülésszak (Debrecen, 1997. október 16–18.), szerk. GORILOVICS Tivadar, Debrecen, Kossuth Lajos Tudományegyetem, 1998, 7–12.

2000

SZITÁR Katalin, *A prózanyelv Kosztolányinál*, Budapest, Asteriskos, 2000. (A regényről: 43–71.)

2001

Predrag ČUDIĆ, *Kosztolányi Dezső Pacsirtájának fordításáról* = *Üzenet*, 2001, 31. évf., 2. sz., 224–226. (Kötetben: *Az emlékezés elevensege. Kosztolányi Dezső Napok a szülőföldön*, szerk. HÓZSA Éva, ARANY Zsuzsanna et al., Szabadka, Városi Könyvtár, 2007, 587–589.)

HÓZSA Éva, *A bukdácsoló Kosztolányi-képepítés* = *Üzenet*, 2001. tavasz, 31. évf., 1. sz., 6–8. (Kötetben: H. É., *Melyik Kosztolányi(m)?*, Szabadka, Életjel, 2011, 131–133.)

PAPP György, *A magyar irodalom ajándéka. Pacsirta idegenben* = P. Gy., *Milyen kritika a fordításkritika?*, Tóthfalu, Logos, 2001, 121–141.

2002

SEDLMAYR Krisztina, *Életmód és enteriőr Kosztolányi Dezső Pacsirta című regényében* = *Folia Historica*, XXIII, Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum, 2002, II, 105–115.

2003

YOO Jin-Il, *Kosztolányi prózájának konfliktus-motívumai*, Budapest, Littera Nova, 2003.

RÉZ Pál, *Utószó* = *Kosztolányi Dezső összes regényei*, [Szeged], Szukits, 2003, 613–614.

2006

LUKÁTS János, *Csúnya történet (Kosztolányi Dezső Pacsirta című regényéről)* = *PoLiSz*, 2006. júl.–aug., 19. évf., 96. sz., 89–94.

RANCZ Teréz, *A nonverbális kommunikáció szemantikai szerepe Kosztolányi Dezső Pacsirta című regényében* = *Pedagógiai Műhely*, 2006, 31. évf., 4. sz., 17–24.

BÓNUSZ Tibor, *A csúf másik. A saját idegenségének irodalmi antropológiájáról. Kosztolányi Dezső: Pacsirta*, Budapest, Ráció, 2006.

2007

BENYOVSZKY Krisztián, *Irodalmi étlapok = Alföld*, 2007. szept., 58. évf., 9. sz., 105–115. (Kötetben: BENYOVSZKY Krisztián, *Szövegek szeszélye*, Dunaszerdahely, Nap Kiadó, 2010, 149–167.)

DOBAYNÉ FENYVESI Ildikó, *Kosztolányi Dezső. Pacsirta = Kosztolányi Dezső, Pacsirta*, regény, Budapest, Mérték, 2007 (Kötelezők Mértékkel), 168–185.

SZEGEDY-MASZÁK Mihály, *A kettős Monarchia emléke a magyar irodalomban = A magyar irodalom története*, Budapest, Gondolat, 2007, III, 96–107.

2010

NÉMETH Nikolett, *Kosztolányi Dezső/Ranódy László: Pacsirta. Az identitás nyomában, a film mint értelmezési lehetőség = Napút*, 2010. jan.–febr., 12. évf., 1. sz., 12–25.

Marko ČUDIĆ, *Kosztolányi prózája szerb nyelven, eltérő fordítói poétikák tükrében = Kihez vagy mihez hű? Tanácskozás fordításról, fordításról és nem fordításról Kosztolányi szellemében*, szerk. ÁGOSTON PRIBILLA Valéria et al., Szabadka, Városi Könyvtár Szabadka, 2010, 34–38.

MOHAI V. Lajos, *A sárszegi regények és környezetük. Vonások Kosztolányi Dezső 1920-as évekbeli munkásságához*, Szombathely, Sávria University Press, 2010.

SZEGEDY-MASZÁK Mihály, *A parlagiság mint érték = Sz.-M. M., Kosztolányi Dezső*, Pozsony, Kalligram, 2010, 228–254.

SZEGEDY-MASZÁK Mihály, *Kosztolányi művei idegen nyelven = Kihez vagy mihez hű? Tanácskozás fordításról, ferdítésről és nem fordításról Kosztolányi szellemében*, szerk. ÁGOSTON PRIBILLA Valéria et al., Szabadka, Városi Könyvtár Szabadka, 2010, 15–24.

2011

HÓZSA Éva, *Három német Pacsirta. (A Kosztolányi-fordítások időszerű kérdésfeltevései)* = H. É., *Melyik Kosztolányi(m)?*, Szabadka, Életjel, 2011, 106–119.

HÓZSA Éva, *Modernitás és/vagy szecesszió. (Pacsirta levele két szerb fordításban)* = H. É., *Melyik Kosztolányi(m)?*, Szabadka, Életjel, 2011, 124–127.

2012

BENYOVSZKY Krisztián, *Dolce vita Sárszegen = Kalligram*, 2012. júl.–aug., 21. évf., [szám nélkül], 32–39.

A regény értelmezésének története 1923-tól 2012-ig¹

Rövid áttekintés

Ahhoz, hogy képet alkothassunk a *Pacsirta* című Kosztolányi-regény helyéről az életműben, illetve a magyar irodalomban, furcsa módon már az MTA Kézirattárában található hagyatéki anyag arányai is beszédesnek mutatkoznak (a méltatások újságkivágatai éppúgy ide sorolhatók, mint a megírásuk és kiadásuk kapcsán született levelek). Miközben elmondható, hogy a legtöbb dokumentum alighanem a *Nero, a véres költő* című regényről maradt fenn, melyről a legpedánsabb jegyzéket még maga Kosztolányi kezdte el füzetbe vezetni,² s az *Édes Anna* – a még KD életében megért színházi változatának sikere miatt – ugyancsak bővebb anyaggal rendelkezik, az *Arany-sárkány* felől pedig számos apai levél érdeklődik, addig a *Pacsirta* esetében már sokkal kevesebb forrás áll rendelkezésre. Egyetlen levélről eltekintve, melyet idősb Kosztolányi Árpád küldött, s amely keltezéséből ítélve csaknem bizonyosan e regényről tudakozódik,³ egy másikról – mely hihetőleg a regény kapcsán íródott – mindössze az özvegy elbeszélése alapján van tudomásunk: „A regény fájdalmas leleplezéseit öccse, Árpi, hűvös hangú levélben nehezményezi”.⁴

A kézíraton kívül, mely ugyancsak meglehetősen hiányos, mindössze néhány, KD halála után kötött magyar, illetve idegen nyelvű kiadás,⁵

¹ A befogadástörténet fő forrásai: *A magyar irodalomtörténet bibliográfiája 1905–1945*, szerk. BOTKA Ferenc, VARGHA Kálmán, Budapest, Akadémiai, 1982; BÁDONFAI Gábor bibliográfiáját (ELTE Toldy Ferenc Könyvtár szakdolgozat-gyűjteménye), *A Kosztolányi Dezsőre vonatkozó írások bibliográfiája 1907–1964*; Hittel Dénesnek az MTA Kézirattárában található gépiratos bibliográfiáját (Ms 4641–Ms 4646/23), valamint a Kosztolányi Kutatócsoport ez ideig megjelent, Arany Zsuzsanna és Dobás Kata által összeállított forrásjegyzékeit. A másodlagos forrásokról: <http://kosztolanyioldal.hu/vonatkozo-irodalom> Letöltés ideje: 2011. 11. 14.

² Lásd NKK, 864–876.

³ Lásd CsLev, 66. levél, 86.

⁴ KOSZTOLÁNYI Dezsőné, *Kosztolányi Dezső*, Budapest, Holnap, 1990, 207.

⁵ Ms 4625/492; 510; 515; 524; 364; 365; 366; 367; 368; 359; 370; 374; 590; 573; 571; 567; 548. A filmről: Ms 4625/371; 372; 373; 375.

továbbá a filmváltozattal kapcsolatban fennmaradt jogi szerződés található, melyről a hagyatékban néhány méltatás is föllelhető, újságkivágot formájában.⁶ Ezeken kívül egyetlen tétel áll még rendelkezésre, mely a *Pacsirtához* kötődik, ezek pedig az özvegy tervei a regény film- és rádiójáték-átdolgozásához.⁷

Természetesen a hagyatéki anyag korántsem mondható teljesnek, így iránymutatónak semmiképp sem tekinthető, mégis mintha ugyanazon hangsúlyokat és arányokat tükrözné, amit a regény az életműben hosszú ideig elfoglalt. KD egy 1928-ban, Füst Milánhoz írott ironikus hangú levelében fanyar – bár játszott – lesajnálással, példázat gyanánt céloz regényére. (Érdemes egészében közölnünk:)

Drága Milán,

a *P. H.* 3 cikkedért 90 Pt utalt ki, melyet most vitt ki feleségem Erzsinek.

Cikkeid – ismétlem – jók, talán [?] *közöljük*. Rövidebbek is lehetnének. Kár beléjük ennyi szufla. De szeretnénk kiérezni azt is, hogy az író kedvvel írta őket. Még azt is? – kérdezte a kéjhölgy coitus közben. – Lihegjek is?

Mindezt csak a jövőre. Lihegj, Milán. Egy kicsit.

Stresemann-nal, aki veled nyaralt, milyen jó lett volna egy beszélgetés. (Nem nekem. A lapnak.)

Ez *tekintélyt* szerzett volna neked a *P. H.*-nál. Nekem azóta van tekintélyem, mióta a pápával beszéltem. (Nem a *Pacsirta* óta.)

Írj, drágám. Ölel

*Desiré*⁸

⁶ Ms 4626/341; 338; 337; 336; 335; 333; 332; 329.

⁷ Lásd Ms 4617/27–28. A kézirat keltezése nehéz föladat volna, mindenesetre több mint bizonyos, hogy KD halála után készült. Ha ugyanis már KD elkezdte volna a rádióra, netán filmre történő átdolgozást, annak minden bizonnyal nyoma marad. A filmváltozat esetében őriz a hagyaték egy szerződést, melyet az özvegyvel a forgatókönyv megírásában való közreműködéséről kötött a Hunnia Filmstúdió 1963. július 25-én (Ms 4625/371.), a rádiójáték esetében azonban csak találgatni lehet, hogy az első, 1949-es Zolnay Vilmos-féle átdolgozásban figyelembe vették-e terveit.

⁸ KDLN, 571.

Egy évvel később pedig majd arra indítják az Ady-pör miatt ért támadások, hogy egy ugyancsak Füst Milánnak írott levelében így fakadjon ki (részletet közlünk):

A támadók sohase beszéltek így Farkas Imréről, Forró Pálról, mint most rólam. Senkinek se jut eszébe ezt írni: bocsánat, gondoljanak a *Meztelenül* egy-két sorára, a *Pacsirtá*-ra, vagy az *Édes Anná*-ra.⁹

Kétségtelen tény, hogy nem ez a regény, s nem az életmű e darabja (volt) az, mely a legismertebbnek és legnépszerűbbnek volna mondható.

A korabeli kritikák rövidebb ismertetések erejéig hangja melegségeért, hű jellemfestéséért és korábrázolásáért, a történet ötletéért dicsérik az író. Köztük azonban nemcsak elismerő, de elmarasztaló is akad. Ez utóbbiak jobbára azt a szerkezetet látják szervetlennek, s azt a formát aránytalannak, amelyet későbbi méltatói feszességeért és a tartalommal szoros összhangot mutató, szigorú megtervezettségéért magasztaltak. Már igen korán fölmerül a később is népszerűségnek örvendő lélektani olvasat is, melyet Németh László tanulmánya után Schöpflin Aladár történeti munkája közvetített.

S bár alighanem az ábrázolt világ, tehát éppenséggel a regény rögzít(het)etlen nézőpontja tette alkalmassá arra, hogy a tiltás és az elhallgatás hosszú korszakában – a negyvenes évektől egészen a hatvanas évekig – főként társadalombírálatként állítsák be, ne csonkítsák meg szövegét, s ne kerüljön tiltólistára, jelentősebbnek mondható irodalomtudományos figyelmet nem kapott. Annak a Devecseri Gábornak, aki pedig később, már a filmváltozatról szólván meleg szavakkal beszél erről az alkotásról, *Az élő Kosztolányi* című 1945-ös kötetében – a többi regénytől eltérően – a *Pacsirtá*nak még külön fejezet sem jutott.

Az ötvenes években érdekes módon az irodalomtudományos figyelmet helyettesítő nyelvészeti elemzések kezdték fölfedezni a

⁹ KDLN, 1007. levél (1929. július 24.), 580–581.

regény összetettebb szerkezeti és motivikus rendszerét, összefüggéseit – Horváth Mária első, kitüntetett figyelmének köszönhetően. A magyar nagyprózáat vizsgálati tárgyá emelő tanulmányok, monográfiák, illetőleg a KD-t mint regényíró méltatók érintették ugyan hosszabban-rövidebben a *Pacsirtát*, ám ha ezek sok esetben ki is emelték e művet – nemegyszer mint művészileg legtökéletesebbet –, önálló tanulmányt elvértve sem találni a regényről, Rónay György és Zolnai Vilmosét kivéve.

Csak a hetvenes évek végétől, Rónay László és Kiss Ferenc monográfiáját követően jelennek meg igazán részletes, kizárólag a *Pacsirtával* foglalkozó, különféle szempontú tanulmányok, mígnem 2006-ban Bónus Tibor egész kötetet szentelt a mű elemzésének. Ezek nem csupán egy alkotás olvasatait gyarapítják, de mintha egyre inkább a Kosztolányi-regények kanonikus sorrendjének átrendeződését mutatnák. A nagypróza olyasféle újraértelmezéséről és -értékeléséről tanúskodnak, mely rokon Sőtér István 1966-os megállapításával, ki úgy ítélte, a *Pacsirta* és az *Aranyrákány* „mondanivalója mélyebb és lényegesebb akár a *Nerónál*, de még az *Édes Annánál* is”.¹⁰ Ám a főszerkesztésében megjelentetett irodalomtörténetben véleményével még éppenséggel fordítottan arányos a regényeknek szentelt figyelem, míg a 2010-es irodalomtörténetben a három KD-vel foglalkozó tanulmány közül majd a *Pacsirta* lesz az egyetlen, mely a KD-regényeket képviseli – mintegy összhangban azzal, mit egykor Babits Mihály fogalmazott meg, közvetlenül az író halála után: „Egy nap elhozta hozzám *Pacsirta* című regényét, kéziratban. Most fedeztem fel benne a magyar próza nagyját.”¹¹

¹⁰ SÖTÉR István, *Kosztolányi Dezső* = S. I., *Tisztuló tükrök*, Budapest, Gondolat, 1966, 143.

¹¹ BABITS Mihály, *Kosztolányi* = *Nyugat*, 1936. dec., 29. évf., 12. sz., 395–401, idézet: 399.

Az első kritikák időszaka

Az első hosszabb méltatást Kuncz Aladár írta a *Pacsirtáról* saját lapjába, a kolozsvári *Ellenzék*be, hol a regény 1923 áprilisától júliusáig napi rendszerességgel volt olvasható. A regényt a kispróza felől, ahhoz viszonyítva jellemzi, mindjárt két olyan vonását – így a művészi formát és a regény mélyebb, általánosabb értelmét – kiemelve s egyszersmind üdvözölve is, melyek a későbbi kritikák mentén irányadóvá válnak:

Az impresszionisztikusan fölfogott jelenségvilághoz regényeiben sem maradt hűtlen. De itt a cselekmény, a gondosan kiépített szerkezet kis dolgoknak és kis személyeknek bensőséges életszerűségét magasabbrendű életszerűségét magasabbrendű összhangba tudja vonni. Kosztolányi legújabb regényét a *Pacsirtát*, amely az *Ellenzék*ben és a *Nyugat*ban egyszerre jelennek meg, az erdélyi olvasók első kézből kapják, s azt hiszem igazat fognak nekem abba adni, hogy ez a regény Kosztolányi valamennyi prózai alkotása között a legtöbb művészi ökonomiával s legtöbb emberszerető bensőséggel megírt mű.

KUNCZ Aladár, *Kosztolányi Dezső*
= *Ellenzék*, 1923. ápr. 29., 44. évf., 98. sz., 9.

Tersánszky Józsi Jenő egy évvel később a *Nyugat*ban hasonlóképpen a regény tágabb értelmezési tartományát emeli ki, mindezt azonban aránytalannak érzi a formával:

Hogy oka ennek [ti. a család szerencsétlenségének – a szerk.] a kisvárosi mindennél zsarnokabb levegő, túlzott aggályai-val? Természetes. Ezt azonban minden utalás mellőzésével tárja fel Kosztolányi Dezső. Sőt valóban, kár így kirohanni pont a kisváros ellen. Jobban volna így megfogalmazva. Hogy az az aggályos levegő a végzet, amit bizonyos fajta emberek a metropolisokban is terjesztenek maguk körül. [...] Ez ennek

a két derék öreg szülőnek tragédiája, amely szinte görög magasságokba emeli őket. [...] míg a regény fő hőseinek lelki válságai elnagyolódnak, addig a külső miliő, a környezet érdekesebbnél érdekesebb élesvonású jellemei túlfeszegetik a regény kicsi kereteit. A novella vagy méginkább a dráma lendületei lüktetnek át a regény körülményeskedő, nyugodt elbeszélő módján.

TERSÁNSZKY J. Jenő, *Kosztolányi Dezső: Pacsirta*
= *Nyugat*, 1924. jún. 16., 17. évf., 11. sz., 818.

Nemcsak enyhén kritikus, de egyenesen lesújtó azonban az a könyvismertető, mely r. r. monogrammal, *Realizmus és romantika* címmel jelent meg az *Új Nemzedék*ben. A szerző Kosztolányi művét Erdős Renée *Borsóhercegnő* című regényével szemben igencsak értéktelennek minősíti. A cikkíró szerint a regény fő hibája szintén formai, méghozzá a történetszöveg szerveslenségére:

Az én eszményképem a realista regény, amely a valóságból sarjad ki s az élet képét adja, az emberi lelket tükrözi, s mégis a *Pacsirta* a maga realizmusával hidegen hagyott, a *Borsóhercegnő* lekötötte érdeklődésemet. [...] A *Pacsirta* valóban a realizmus terméke, még pedig a becsületes realizmusé: az életet a maga való színében, torzítás, sőt tulzás nélkül mutatja be – de nem regény, s ami még nagyobb baj, nem művészi. Meséje nincs. Hőse egy öregedő csunya leány, elmegy egy hétre vidéki rokonaihoz, onnan ír haza egy hosszú levelet, aztán visszatér, de nem történik vele semmi, valósággal semmi – ez a főcselekvény. Örg [sic!] szüleinek élete ezalatt az egy hét alatt a mellékcselekvény. Ez mozgalmasabb [...]. Mire való mindez, milyen költői eszmét szolgál, hogyan kapcsolódik össze a cselekvény két ága – olyan kérdések, melyeket a gondolkodó olvasó fölvet, de feleletet nem talál rájuk. [...] a hiven, sőt élénken bemutatott jelenetek nem rendeződnek el sem egységes mesévé, sem az élet jellemző képévé. [...] Vajon sikerült-e

igazolnom, hogy ezúttal Erdős Renée romantikája értéke-
sebb, mint Kosztolányi realizmusa?

r. r., *Realizmus és romantika*
= *Uj Nemzedék*, 1924. jún. 8., 6. évf, 113. sz., 4.

A következő ismertető a regényről elismerően nyilatkozik ugyan,
ám túlságosan sivárnak érzi annak világát:

Az a szomorú alaphang, amely Kosztolányi líráját jellemzi,
megvan szépprózájában is, – ebben a regényben is. Ez a re-
gény aprólékos vonásoknak szinte pepecselő gondjával örökít
meg egy kisvárosi családtípust; a hangulati tónust ezzel az
aprólékossgal igyekszik elfedni. De kettőt ér el: melegsé-
get ébreszt az olvasóban és meggyőződést alakábrázolásának
igazságában. [...] Derű, világfelfogásnak nekilendítő opti-
mizmusa nincs a regényben: valami sivár csalódottság ér-
zik Kosztolányiból és ez alakjaira is valami ködösen szürke
köpenyt borít, életképét is hűvösítő távlatban látja. A kép,
amelyet rajzol, igaznak látszik, de elfásul bele az olvasó.

Zs, *Kosztolányi Dezső: Pacsirta*
= *Élet*, 1924. aug. 10., 15. évf., 15. sz., 300.

Érzékenyebb és a regény összetettebb, több szintű megértéséről
árulkodnak a következő sorok a *Budapesti Hírlap*ból, melyek rá-
irányítják a figyelmet a mű kettős társadalmi és történeti megha-
tározottságára, hangulatát pedig – melyet az imént idézett elemzők
elmarasztaltak – kifejezetten művészinek és ellenállhatatlannak
tartja a cikkíró:

[...] a tárgy modern is – nem is. Modern, mert hiszen a ne-
gyedszázaddal ezelőtti életben a mai olvasók közül még sokan
benne élünk, annak a boldog világnak alakjait és viszonyait,
kedvességeit és hibáit jól ismertük. [...] A mai körülmények
közül visszatekintve arra az időre: úgy érezzük, mintha egy
egész világ választana el tőle bennünket, sok század távolával.

[...] Megkapóan művészi az a hangulat, mely az egész regényen végig árad, s mely a maga őszi melankóliájával, bágyadt verőfényével a szegény Pacsirta alakjához tapad.

[...] Az a, hogy úgy mondjuk: borongó mosoly, mit az író ajkán látunk reszketve megcsillanni, valami varázsos hatással van ránk, s néha-néha mintha a magyar költészet egyik legremekebb alkotásának, a *Toldi estéjé*-nek humorosan rikató, elbűvölő hangulata áramlanék a könyv lapjairól.

A regény cselekménynélküliségét ez a szöveg is megállapítja ugyan, megfogalmazása mégis azt sugallja („Ez a történet voltaképpen mese nélkülinek mondható, mert ugynevezett külső esemény nagyon kevés van a regényben”), hogy olvasatában mindez nem valamiféle hiányt jelez, de inkább a belső történésekre való odafigyelésnek enged helyet. Kiemeli továbbá Kosztolányi pártatlan ábrázolásmódját:

Kosztolányinak szinte kiváltságos ereje a magyar vidéki középosztály alakjainak hű megrajzolása. [...] világért sem igyekezik kedvezően meghamisítani ennek az életnek rajzát holmi érzelgősséggel, regényes fellengzéssel [...] de nem is sikkasztva el a fényes vonásokat, nem ferditve el az erényeket.

Végül a regény nyelvéről szól, mely elemzési szempont a későbbiekben megannyi nyelvészeti szempontú vizsgálat középpontjává teszi a *Pacsirtát*:

A *Pacsirta* nyelve színesen zamatosan, majdnem egészen hibátlanul magyaros – szavaiban, szófűzéseiben, szórendjében, mondatszerkesztésében, a maga egész valóságában.

sz. k., „Pacsirta” Kosztolányi Dezső regénye
= *Budapesti Hírlap*, 1924. jún. 17., 44. évf., 118. sz., 7.

Kárpáti Aurél 1924-es méltatását, mint értő kritikát, maga Kosztolányi üdvözlí levelében. A könyvről szóló ismertetése alapvetően borúlátó világot mutat be:

A csúnya vénlány lélekre nehezedő drámája kísért itt, a vigasztalan sárszegi élet középpontjában. S a kettőt rejtett szá-
lak hurkolják egymáshoz. Egyik sem öncél, együtt, egymá-
sért egymással válnak csak egésszé. [...] a *Pacsirta* több is,
meg kevesebb is a magyar kisváros regényénél.

Mélységesen lehangoló könyv. Hétköznapiok története.
Hétköznapioké, amelyeket a vasárnap csupán azért szakít
meg, hogy emlékeztessen az egyhangú hetek megismétlő-
désére. Egyszerű, szürke, majdnem jelentéktelen mondatai
mélyen gyötrő fájdalom parazsa izzik: egy pesszimista költő
tudatos, érett, művészi formába zárt szomorúsága.

KÁRPÁTI Aurél, *Pacsirta. Kosztolányi Dezső új könyve*
= *Pesti Napló*, 1924. jún. 6., 75. évf., 110. sz., 4.

A regény megjelenését követő évben Alszegehy Zsolt méltatja a kö-
tetet, ám csekély megértéssel viseltetik a mű iránt. Ami a regény
értelmezését illeti, Alszegehy sorai mondhatni inkább visszalépést
jelentenek az imént taglalt két olvasathoz képest. Megállapításai
a regény fõlszínéhez csatlakozó leegyszerősítések és leszúkitések
sorának mutatkoznak – ítélete következőképpen aligha lehetett
elismerő:

Sok egyéni vonást nem találunk benne, sem alakjaiban, sem
életében. A Párducok asztaltársasága éppoly kevésbé sársze-
gi specialitás, mint ahogy nem az Vajkay Ákos vagy ennek
leánya, Pacsirta. Érdekesség szempontjából az is kárára van
a regénynek, hogy a címben jelölt hősnő jó darabig elvesz a
szemünk elõl és mi csupán Ákos bátyánk legénykedéseinek
leszünk a tanúi. Nagyobb baj, hogy az egész művön valami
vontatottság érzik: mintha maga az író is elvesztette volna
a mese és az alakok iránt való érdeklődését. Nem is lehetne
ezen csodálkozni, mert a meséje is, emberei is vajmi kevésbé
érdekeseek. Az író alig törekedett másra, mint csak arra, hogy
lehető híven idézzon fel emlékezetéből egy csomó alakot,
akiket Pacsirta emléke őrzött meg a teljes feledéstől. Neki

Pacsirta a kedves emlék, nem a története, hanem az alakja: történetet úgy kellene költenie hozzá, de az író hű akar maradni az emlékhöz és nem meri kegyelettépő kézzel, mese-fűzéssel fölcicomázni. [...] A magyar kishivatalnok életének regénye ez: sivár, szomorú, szárnyaszegett élet. [...] Az író szomorú szemmel tekint ebbe az életbe: sajnálja embereit, sajnálja kicsinyes viszonyaikat. [...] A lehangoltság örökös: ezt az állott, áporodott levegőt csak vihar tisztíthatná meg, – de vajjon van-e tisztább, élénkebb levegő is? Az író nem felel erre; megmarad a regisztrálónak pártatlanságában, csak a hangjának zenéjén érzi az olvasó a rokonszenvet is. Ez még lehangoltabbá teszi az olvasót. Az életmegjelenítés naturalizmusa itt igazán naturalizmus: semmi kiélezés, semmi szimbólummá-emelés benne. [...] A regény tehát korkép: azoknak, akik a régi kisváros melegét tapasztalták, igaz volta miatt fájó, azoknak, akik az új várost ismerik csupán, korlátoltsága miatt kómikus. Kosztolányi az előbbieket szemével nézte, az utóbbiak (a *Nyugat*) számára írta meg könyvét.

ALSZEGHY Zsolt, *Elbeszélők. Összefoglaló könyvszemle.*

A legutóbbi év legjelentősebb szépirodalmi alkotásai

= *Irodalomtörténet*, 11. évf., kiadja a MITT,

Budapest, 1925, 12–13.

A húszas évek végétől a harmincas évek végéig

A húszas évek végén részben Stefan I. Klein német *Pacsirta*-fordítását hírül hozó apró hasábok jelentek meg, a harmincas évekhez közeledve pedig azok a szerzők vállalkoznak a mű értelmezésére, kik a húszas években született regények kapcsán szóltak összefoglalóan KD nagyprózájáról, ennek részeként hosszabban-rövidebben taglalva a *Pacsirtát*. Emellett az író életművéről, világnézetéről szóló tanulmányok érintik – sokszor csak hallgatólágosan, jóllehet annak légkörét idéző kifejezésekkel – a regényt. KD halálát követően pedig ebben az időszakban jelenik meg az első két – már az egész életmű áttekintésére vállalkozó – monográfia is.

A legkorábbi átfogóbb műfaji szempontú tanulmány alighanem Földi Mihály 1927-es írása volt, *Kosztolányi Dezső regényei* címmel, mely már fölütésében a *Pacsirta* főalakját idézi:

Vajkay Ákos, öreg ember Kosztolányi egyik regényében, hosszan, hosszan fürkészhet egy vidéken rekedt költő arcában s nem érti. Mintha álarc borítaná; álarc, amelyen nem lehet áthatolni. S felmerül benne a habozó gondolat: a fájdalom megkövesedett álarca?

Földi írása általánosabb érvényűnek mutatja magát, semhogy részletesen elemezné a műveket; gondolati és létszemléleti sajátosságokat emel ki, s ezekre fűzi föl a regények egy-egy általa kiragadott mozzanatát. Összességében tehát a *Pacsirtáról* sem kapunk a szerző részéről pontosabban körülhatárolt olvasatot. A következő sorok azonban, melyek KD világképét igyekeznek körbeírni, érdekes módon a *Pacsirta* nyelvezetét látszanak leginkább megidézni:

A siralomvölgyből sok irányba vezet a menekülés útja. [...] Kosztolányi egy új, modern racionalizmusba menekül, s mert minden filozófiának van egy életbölcseleti része, Kosztolányi racionalizmusának gyakorlati kézikönyve: a filiszterségnek egy új tana.

Kosztolányi védekező helyzete a világgal szemben: megérteni a látható világot! A legszörnyűbb kétségbeesés: nem érteni az életet.

[...] A nagy tett nála nem érdekes, sőt hazug. Érdekes és igaz nála: egy pohár víz az asztalon. Ami megfogható. A dokumentum. Tehát: a látszat. Mert csak ez tükrözi az igazi mélyet: a titkokat. Az öntudatlan, a kiszámíthatatlan, a rejtélyes életet. Kosztolányi embereinek nincs tudomásuk az életük nagyobbik részéről; csak végrehajtják.

FÖLDI Mihály, *Kosztolányi Dezső regényei*
= *Nyugat*, 1927. aug. 1., 20. évf., 15. sz., 170–185.

Németh László Kosztolányi Dezsőről írott 1928-as tanulmányában ezzel szemben már határozott értékítélettel, megközelítéssel találkozhatunk, mely egyként a későbbi lélektani szempontú *Pacsirta*-elemzések kiinduló, miként az efféle olvasatok helyénvalóságát tagadó elemzéseknek pedig kedvelt hivatkozási pontja lesz.

A Kosztolányi-regény pszichológiai regény. [...] Kosztolányi nem bogoz mélyre az embereibe s gyakran megmarad a típusoknál. De a regény fókuszában mégis egy lélektani tétel, igazság, megérzés áll (nehéz a megfelelő szót eltalálni) s az egész regény egyetlen ilyen tétel nívós elkészítése és érzékeltetése.

Jelentősebb azonban, hogy Németh írása a regények közt kiemelt helyet juttat a *Pacsirtának*; s akárha az imént idézett Földi-megállapításokban lappangó hallgatólagos jelenlétet és jelentőséget alátámasztandó olvasnánk:

[...] elhallgatni az összeadást és egyszerre az összeggel robbanni ki [...]. A maga nemében a *Pacsirta* a legtökéletesebb. [...] A Kosztolányi-regény műfaji követeléseire ez a leghibátlanabb válasz.

NÉMETH László, *Kosztolányi Dezső*
= *Erdélyi Helikon*, 1929. márc., 2. évf., 3. sz., 189–190.

Csakis sajnálni lehet, hogy Szerb Antal 1934-es magyar irodalomtörténetében alig méltatja szóra a regényt, a címét sem említi, mindössze lábjegyzetben ír róla. Mindez azért lehet különös, mert amit KD nagyprózájáról ír, az a *Pacsirtára* is – vagy leginkább arra – igaz.

A regényíró Kosztolányiban talán még fokozottabban fellelhetők a lírikus értékei: az atmoszférikus varázs, a precíz mégis groteszken tulzó külső leírás, mely többet mond a belső életéről, mint a legtöbb lélekelemzés, a tiszta, kulturált nyelvművészet. Alakrajzoló képessége itt, igazi földjére érve, még tökéletesebb, mint verseiben és novelláiban.

Úgy látszik, törvény, hogy a regényíró gyermek- és ifjúkorának világában érzi leginkább otthon magát. Kosztolányi, aki verseiben olyan maradék nélküli módon kifejezte a nagyváros lakójának céltalan melankolikus bolyongásait és közelebbről Pest belső, titkos lélekzetvétélét, megfejtette a pest-budai házak és utcán hieroglyphjeit, a regényben inkább a kisvárost rajzolta és a miliőt, ahonnan örökre elszakadt. [...]

Intimitás – talán ez a szó fejezi ki legtömörebben Kosztolányi értékét. Közelebb jön az emberekhez, mint más író, sőt talán közelebb, mint az ember saját élményei és segít megfejtetni rejtett értelmüket.

SZERB Antal, *Magyar irodalomtörténet*, Kolozsvár, Erdélyi Szépművészeti Céh, 1934, II, 205.

Ugyanakkor 1937-ben, a Németh László-féle lélektani megközelítés irodalomtörténeti megerősítéseként is olvasható *A magyar irodalom története a XX. században* című Schöpfung-mű megállapítása, melyet egészében idézünk:

A pacsirta [sic!] egészen a freudi lélekelemzés alapjára van építve. Vidéki városban élő kis család: nyugalmazott tisztviselő apa, szelíd, jelentéktelen anya és csúnya, kellemetlen vénkisasszony lányuk. A szülők, derék, egyszerű, jó emberek,

sajnálják, becézik lányukat, aki öntudatlan zsarnokukká válik, az életüket az ő kedve és rigolyái szerint kell berendezniök, lemondaniok minden szórakozásról, társadalmi életről. A leány egyszer elmegy néhány hétre nyaralni, az öregek ezalatt felszabadulnak, kedvükre való mozgalmas életet élnek, pompásan érzik magukat. A leány aztán hazajön és minden visszazökken a régi kerékvágásba, csak az apában marad meg valami be nem vallott, a tudat félhomályában maradó érzés: jobb lenne, ha Pacsirta meghalt volna. Ebben a látszatra nagyon egyszerű, majdnem eseménytelen történetben izgató komplikációk rejtőznek: egy fölösleges emberi lény torz sorsa, a szeretet szomorúsága és rabszolgasága, az elfojtott természetes önzés felszínrekerülése, a tudatos és tudat alatti lelki motívumok ellentéte. A hangja nincs minden kajánság nélkül, amely sajátságos zamatot ad az előadásnak.

SCHÖPFLIN Aladár, *A magyar irodalom története a XX. században*, Budapest, Grill Károly, 1937, 196–197.

1938-ban Semjén Gyula a „regényíró Kosztolányi”-ról szóló tanulmányában már sokkal részletesebb képet, érzékenyebb olvasatot kínál. Kierkegaard általa derűlátónak vélt „nagy humorával” KD úgynevezett „kis humorát” állítja szembe,

[...] amely a komikum iránti erős érzékből fakad s amelynek oka még az ironikus fölénytudat mellett a szorongó, aggodalmas lélek önmaga termelte gyógyszerében, a feloldó nevetés szürkességében található meg.

S ez szerinte a *Pacsirtá*ban jut igazán kifejezésre. Ha némely kijelentésének helyénvalósága megkérdőjelezhetővé is teheti Semjén szempontját („az élmény azonban, a csúnyaság átkával megvert leány és szüleinek sinylődése a költő lelkétől látszólag már távolabb esik, ezért még fölényesebben alakíthatta, mint az *Aranysárkány* történetét” [249]), a mű részletesebb elemzése az eddigi méltatásoknál mégis értőbbnek és fogékonyabbnak mutatkozik:

[...] a vallásos vigaszban talál elviselhető ízre Pacsirta fájdalom is. [...] Ez a pozitív hit, amelyet Kosztolányi legalábbis a Vajkay család szempontjából, mint valóságos hatóerőt fogad el, és ábrázol, mégiscsak optimista egységgé fogja össze a regény nevetését és sírását. Nincs még egy olyan műve Kosztolányinak, amelyben alaki ironiája ellenére olyan közel jutna a nagy humor követelményeihez, mint a *Pacsirtában*. Bár ez a humor sem az a bizonyos mosoly a könnyek között. Az arc itt sokszor szenvedő fintorra téved s a könnyes párna alól mégiscsak felbúg a visszafojtott hisztérikus zokogás.

A *Pacsirta* humorista technikája élesen világítja meg Kosztolányi lélekábrázolását s még jobban kiemeli a vezérelvet, amelyet ezzel a költőietlen szóval jelölhetünk: gazdaságosság.

Lehet, hogy valaki lélektani fantáziahiányt is vethet Kosztolányi szemére, mint ahogy gondolati tartalom szempontjából is érzékelhető Kosztolányi spekulatív szegénysége, de szerintünk a tartózkodás a mű érdekében történik, annak a sokat emlegetett egyensúlynak érdekében, amelyet az író semmiféle tetszetős gondolatsor, vagy mélységpszichológia kedvéért sem hajlandó megbontani. [...] Ábrázolás és nem magyarázat, ábrázolás, amely pontos lélektani megokolással dolgozik, de az okokat tényekben és folyamatokba rejtje el, látja az összefüggéseket, de nem taglalja, nem fejtegeti.

[...] A *Pacsirta* például minden látszólagos lélektani érdek telensége ellenére is tele van szórva olyan megfigyelésekkel, amelyek a legravaszabb pszichoanalízisnek is becsületére válnak. De az író beépíti ezeket a megfigyeléseit, mert értékelésében nem helyezi őket a valóság más mozzanata fölé.

SEMJÉN Gyula, *A regényíró Kosztolányi*
= *Vigilia*, 1939. jan., 5. évf., 1. sz., 178–183, 246–253.

Látható, hogy az úgynevezett „ökonómia”, melyet már 1923-ban Kuncz Aladár is emlegetett a regényről szólván, Semjén cikkében a lélektani megközelítésből következik, azt segíti, s azzal összhangban jut érvényre. Továbbá az elemző nem látja túlnőni a sivárságot a

regényvilágon, olyannyira, hogy éppenséggel a humort tartja jellegadónak a műben, amely – noha a főlény hangsúlyozása az idézett részben éppoly túlzónak érezhető – ezzel szemben mégis megtart valamit e humor keserűségéből, szavaival élve: a „szenvadás finctor”-ából. E kettősség kettősségként való elfogadása teszi előremutatóvá – tudniillik előremutatóan *nyitottá* – Semjén olvasatát.

Szegzárdy-Csengery József monográfiája egyfajta stílustörténeti szempontú fejlődésrajzot kíván adni (9). A regényeket következőképpen egyetlen folyamat részeként képzei el, melyekben – megírásuk idejében előrehaladva – mind nagyobb szerep jut a részletezésnek. A négy Kosztolányi-mű rövidebb elemzése után a nagypróza ilyesféle ívét a következőképpen fogja össze:

Az első regény, *A rossz orvos*, nemcsak a keletkezés időpontja, hanem hangulata és légköre kapcsán is rokon a dekadens novellák formanyelvével. Fölépítése csak elején felel meg a regény részletező stílusának, vége gyorsan, novellisztikusan zárul, mintegy átfogva, keresztmetszetben érzékeltetve alakjai életét. A *Pacsirta* már csupa aprólékosság, mely a valóságot nem nagy összefüggéseiben, hanem a részleteiben rögzíti. Alakok és részletek bősége seholsem bontakozik ki olyan gazdagon, mint a *Véres költő*ben [...]. Ugyanez a részletezés bontakozik ki az *Aranysárkány*ban [...] hogy ezáltal a lélekrajz bensőségét elmélyítse [...]. Végül *Édes Anna* csupa aprólékos, de nem fölszínes figyelem, mely a valóságot részleteire tördeli s bizonyítja, hogy e formakésztség mennyire nem az egész, hanem a részletek rajzában tündököl.

Érdemes megjegyezni, a szerző olyannyira ragaszkodik ahhoz, hogy valamiféle egységes fejlődésrajzot mutasson, hogy a művek részletesebb elemzésekor az időbeliségnek ellentmondva *A rossz orvos* után nem a *Nerőt*, hanem a *Pacsirtát* taglalja. Teszi mindezt a motivikus összefüggést követve: *A rossz orvos*, mint mondja, a „magányérzet” kifejezése, s a „*Pacsirta* [...] anyaga ugyancsak e magány és végzetes zártság példaképe” (85). S jóllehet a *Pacsirta* Szegzárdy-Csengery

vizsgálatában egy folyamat részeként kap igazi jelentőséget – mint-hogy nem a nagypróza általa vázolt fejlődéstörténetének végpontján helyezkedik el –, önmagában mégis befejezett műként jelenik meg az elemzésben, talán, mert maga is egy folyamatot foglal magába:

[a] távollét tartalma alatt magányuk feloldódik, – a regény ezt mutatja be – rendkívüli aprólékossággal rögzítve egy vendéglői étkezést, színházi estét s végül a párducok hagyományos korhelykedését, a visszanyert világ, vidéki élet és alakok megannyi ragyogó részletét. [...] a regény, mely egy érzelmet fokozatosan fejt föl az apa lelkében, mintegy a fájdalom góciát világítva meg, kerek, egész és befejezett. Emellett pedig mélyen keresztény értelmű. Kosztolányi katolikuma: nem eltökéltség, hanem alkati kereszténység – az anima naturaliter christiana – melynek oly nemesen gyöngéd példája néhány elbeszélése.

SZEGZÁRDY-CSENGERY József, *Kosztolányi Dezső*, Szeged, *Értekezések a Magyar Királyi Ferencz József Tudományegyetem Magyar Irodalomtörténeti Intézetéből* 18., 1938, 85–86.

A későbbiekben a regény számtalan elemzőjét foglalkoztatja majd a *Pacsirta*ban megjelenő vallásos szemlélet. KD másik korai monográfa, Baráth Ferenc, egy teljes tanulmányt szentelt az író katolicizmusának, melyben e mű jelentős szerepet kap.

A katolicizmus ihlető hatása leggyakrabban elvonatkoztatottan jelentkezik írásaiban, többnyire a humanitás eszményének s a gyakorlati katolicizmus gondolatainak magvaként.

[...] Pacsirta c. regénye, amelyben egy vénleány tragédiáját írta meg meleg katolikus átérzéssel, nem más, mint gyakorlati katolicizmusának tételsorozata. Az Édes Anna a maga egészében: testvéri közösségvállalás egy cseléd sorsával, mély humanitás és szociális gondolkodás jellemzi: a Pacsirta pedig az irgalomérzést s a lelki nemesbülésért vállalt szenvedés alázatos elviselését s az ebben rejlő katolikumot aknáztá ki.

S a Pacsirtával utazó pap elbeszélő által közvetített szemlélete, a világ mint „siralomvölgy” képzeke kapcsán pedig egyenesen így fogalmaz:

Ebben a tételben jelentkezett legmélyebben Kosztolányi kato-
licizmusa. A büntudat és az eredeti bűn katolikus szempontú
értelmezése jelölhette csak az élet „átmeneti állapotát”. [...] Az Édes Anna koncepciója enélkül a katolikus átélés nélkül
nem is lenne megmagyarázható. Az irgalmasság- és egyenlő-
ségeszmének, a testvériséghez ez a diadalmas megvallása,
ilyen átfogó egyetemességben ritka jelenség. Kosztolányi
írásaiban s talán csak a Pacsirta mérhető hozzá.

BARÁTH Ferenc, *Kosztolányi katolicizmusa*
= *Vigilia*, 1938, 4. évf., 6. sz., 477–484.

Baráth monográfiájában a regény már nem kap ilyen súlyt. Mun-
kája Szegzárdy-Csengeryéhez hasonlóan egyfajta stílustörténet.
Írásának alapföltevése s egyben meghatározó távlata is, hogy a
háborút követően KD életművében a romantikától való távolodást
s a realizmus felé való közeledést jellemzi (14); a kötet szerzője egy-
értelműen veszteségként értékeli ezt a folyamatot. A nagyprózát
egyesen visszalépésnek ítéli a korai művekhez képest: „bizonyos
tekintetben színtelenebb, szinte fáradtabb” (14) – talán nem vé-
letlenül adja monográfiája ide vonatkozó részének a „Klasszikus
elemek” címet, mintha ezzel legalábbis valamiféle maradiságot
igyekezne sugallni.

A realitás kedvelése sok lehetőséget vett el Kosztolányitól.
Fantasztikumában szabadabban érvényesülhetett állandó
melankóliája, sötétenlátása.

[...] A stílusrealizmus koncepciórealizmussal kezd kibő-
vülni, anélkül, hogy koncepcióban valaha is eljutott volna
a tiszta realizmusig.

A *Pacsirta* pedig:

Emberszeretetének, vidékiességének, lírai realizmusának a műve. A véres költő-vel megindult klasszicizmus helyébe erős realista hatások léptek.

A mű formájáról a következőt mondja:

Nem regény, de a novellakorszakból a regénykorszakba való átmenet sajátosságait legjellegzetesebben tünteti fel, s ennek az átmenetnek legnagyobb, legregényszerűbb alkotása. Még nem tudott megszabadulni a novellák külső eseménytelenségétől s inkább nagyméretű helyzetképet adott a regény cselekvénye helyett.

Úgy véli, a *Pacsirta* a fönti okok mellett azért „nem jelent klasszikus értéket” (81), mert

[m]aga a főalak a háttérben él, csak a hangulatból, a szülők beszélgetéseiből, az állandó emlékezésből tudunk róla. Valóban véve passzív hős. [...] Ez a művészi fogás kétségtelenül eredeti, ötletes és ügyes, azonban a halványan kirajzolt alakot még messzebb viszi az olvasó elől.

Ezt a távolságot Baráth szerint azonban mégis pótolja líraiságával s emberi részvéttel. Mint tanulmányában is rámutat:

Ez a regényszerű, nagy terjedelmű rajz, Kosztolányi katolicizmusának főtételére épült fel. [...] megértette a szenvedőket, s az emberi sorsnak ez a természetfölötti átérzése, a szenvedésnek ez a megértése egyik legmélyebb, legigazabb és legszebb költői koncepciójú művévé avatja a *Pacsirtá*-t.

Ezután még kitér a regény társadalomábrázolására, melyben a kisváros képét „melegséggel”, „szeretettel” megrajzoltnak látja. S e szempontból ugyancsak a remekmű státusára tarthat igényt:

[...] a *Pacsirta* nem más, mint egy magyar kisvárosnak kitűnően sikerült, részletező realizmussal megfestett rajza [...] ebből a szempontból, a magyar irodalomnak föltétlenül a legkiválóbb idetartozó alkotásai közé kell sorolnunk.

S ugyanilyen elismerően méltatja a lélektan szempontjából is:

[...] mint lelki életet ábrázoló írást – elsőik közt való jelentkezése ellenére is –, ebben a nemben irodalmunk egyik legkiválóbb és legjelentősebb értékének kell elismernünk.

BARÁTH Ferenc, *Kosztolányi Dezső*,
Zalaegerszeg, Pannónia, 1938, 81–83.

Még ezen értelmezési időszakhoz sorolható Barta János *Vázlat Kosztolányi arcképéhez* című tanulmánya, mely főként bölcséleti, világnézeti szempontból vizsgálja az alkotót és életművét:

[...] részvét és filozófia találkozásából született meg az érett Kosztolányi elbeszélő művészete. Epikus képzetét egyformán táplálja a maga szenzuális-vitális affektivitása és metafizikai életérzése.

Érvelésében pedig a *Pacsirtát* Baráth Ferencnek KD katolicizmusáról írott tanulmányához hasonlóan kiemeli az életműből, mint az író életszemléletének legjellemzőbb kifejezőjét:

Nem tudom, nem legtökéletesebb alkotása-e Kosztolányinak; a már szinte légiessé finomult affektív élet-megérzés és metafizikai életámulat mágikus remeke ez a kis történet. [...] Ez a műve Kosztolányinak, amelyben a legtisztábbra tudta szűrni a mások életén érzett fájdalmas részvétét. [...] És ez a

Kosztolányi él a regény költő-szereplőjében is, a részvétnek ebben a hirtelen megszállottjában.

A regény néhány korábbi ismertetőjével összhangban azonban Barta túlságosan sivárnak értékeli ezt a világot, melyet Maeterlinck *Intérieur* című színdarabjához hasonlítva így jellemez:

Valahogy így nézi Kosztolányi is az embersorsot, s ezt a látást ruházza a Vajkay-apára, akit egyszerre kínzó fájdalom fog el a leánya levelén, utazása és mindennapos élete jelentéktelen apróságain – éppen azért, mert jelentéktelenek, mert semmitmondók, jelentéktelen ürességökben mindennél hangosabban kiáltják egy céltalan élet könyörtelen tragikumát. [...] Változataiban gazdag világ a Kosztolányié, de egysíkú világ.

BARTA János, *Vázlat Kosztolányi arcképéhez*
= B. J., *Klasszikusok nyomában. Esztétikai és irodalmi tanulmányok*, Budapest, Akadémiai, 1976, 436–451.

Barta János tehát a regényt az író életszemléletének jellegzetes darabjaként fogta föl éppúgy, miként azok, kik korábban ugyancsak a részvét, a hit, a lét és élet kérdéseit vizsgálták KD életművében.

A negyvenes évektől a hatvanas évekig

A negyvenes években írott hosszabb-rövidebb ismertető, kritikák jobbra az 1942-es Révai újkiadás nyomán születtek. Számtalan napilap hírül hozza e megjelenést, s noha ezek többnyire nem többek néhány soros tartalmi összefoglalóknál, már csaknem mindegyikük rámutat a külső cselekmény szegényességére a belsővel szemben, még hozzá az utóbbi lényegiségére irányítva a figyelmet. Továbbá szinte kivétel nélkül kiemelik a címszereplő jelentéses távollétét a cselekmény folyamán. S gyarapodnak azok az észrevételek is, melyek többnyire egy-egy odavetett jelzővel, de valamiféle hagyományba illesztik a regényt:

Kicsit mikszáthi és kicsit krudys [sic!] alakok mozognak a könyvben, csak kevesebb körülöttük a homály. Kosztolányi pontos stílus nem tűrné el az ilyesmit.

BÜJTÍ László, *Kosztolányi Dezső: Pacsirta (Révai)*
= *Új Élet. Szociális és Világnézeti Szemle*,
1942. jún., 1. évf., 3. sz., 96.

Másutt pedig:

A többi szereplő a sokszor megrajzolt, már szinte az érdekelenségig ismert kisvárosi ember, de a három főalak pontosan felépített lélekrajza, s a szülők között lezajló főjelenet nagyszerű orosz regényekre emlékeztetően művészi.

[szerző nélkül], *Kosztolányi Dezső: „Pacsirta”*
= *Magyarság*, 1942. máj. 3., 23. évf., 100. sz., 10.

Egy ismertető a szülők s leányuk helyzetének megfordításával jellemzi a regényt:

[...] nem ők tartják, hanem az tartja őket kalitkában: egész életük az érte való aggodás rabságában telik el. Egyszer aztán egy-két hétre elutazik „Pacsirta”: az öregek felszabadulnak s

ettől a szabadságtól megmámorosodva, groteszk és majdnem gyerekes kis kalandokban próbálják kiélni hosszú esztendőik mélybe szorított vágyait, – amíg csak lányuk hazatérése vissza nem téríti őket a „kalitkába”...

[szerző nélkül], *Kosztolányi Dezső: Pacsirta*
= *Esti Kis Ujság*, 1942. máj. 27., 56. évf., 118. sz., 2.

A jobbára név nélküli, pár soros jellemzéseken túl két olyan írást érdemes említeni, melyek terjedelmesebben kifejtett s emellett igen hasonló megközelítésről tanúskodnak. Erdődy János a *Népszavába*, Szabó Zoltán pedig a *Magyar Nemzetbe* írt valamivel hosszabb, bár nem tanulmány léptékű kritikát. Mindketten megegyeznek abban, hogy a *Pacsirta* főként valamiféle társadalomrajz szerepét tölti be. Erdődy a következőképp vélekedik a regényről *Vidéki kispolgárok* című írásában:

Eleven cáfolata a l'art pour l'art elvének, amit pedig a szerző művészi programjaként vallott. A mű kiszabadult alkotójának kezéből és önálló életre ébredt: súlyos dokumentuma a századforduló álmos, semmibefúló kispolgári életének, akaratlan mementó és vádirat a céltalan, iránynélküli levegőbeélés ellen. A regény figurái remekbemintázottak, egy hamvábaholt osztály múltó életének letéteményesei [...].

(-dy -s), „*Vidéki kispolgárok*”
= *Népszava*, 1942. ápr. 26., 70. évf., 94. sz., 9.

Szabó Zoltán ehhez igen hasonlóan fogalmaz, s noha olyan megállapítást is tesz, mely későbbi tanulmányok sorát foglalkoztatja majd – „Kosztolányit azért tudom jobban olvasni, mint mai íróink jórészét, mert nem szavaz rögtön valamelyik hőse mellett, vagy valamelyik hőse ellen.” (9) – a regény fő mondanivalójául a lefojtott drámaiság mellett mégis a letűnt társadalom gúnyrajzát teszi meg:

Az olvasó hamar megérti, hogy itt *lázadásról* van szó, mint-hogy a lázadó élete alkonya felé halad, a lázadás gyomrán keresztül zajlik, az únt régi világ: a *házikonyha*; a forradalom

pedig: a lenézett *vendéglői koszt* szavával jellemezhető, első stádiumában. [...] A regény első és vezető motívuma ez a parázásban maradt, lángba nem lobbant dráma, amely épp azáltal hiteles, hogy hamvába hal. A másik motívuma egy könnyed, barátságos és plasztikus társadalomrajz, ez azonban éppúgy csak *tart* a társadalomrajz felé, ahogy az események is folyton csak *súrolják* egy csendes dráma határát. [...] az egész kedves, este jókedvű, hajnalban elkomorodó úri társaság, gáláns és régimódi udvarias meghajlások, kézcsók, fehér kesztyű, derű, századvég: egy magabiztos kor napfényes alkonya, társadalmilag és történelmileg is vénasszonyok nyarában vagyunk.

SZABÓ Zoltán, A „Pacsirta”

= *Magyar Nemzet*, 1942. máj. 20., 5. évf., 113. sz., 9.

Ugyanebben az évben jelenik meg Devecseri Gábor *Kosztolányi rímei* című tanulmánya, melyet majd egészében beemel három évvel későbbi, 1945-ben kiadott *Az élő Kosztolányi* című kötetébe. A tanulmányban a körköröség kapcsán példaként állítja a *Pacsirtát*, melynek vissza-visszatérő elemeit egy sajátos keresztviszony – a líra elbeszélő jellegének és a regények líraiságának – igazolása érdekében említ:

A „Pacsirta” hősnője csak a regény elején és végén jelenik meg, a könyv dereka azt mutatja, hogyan szabadulnak föl a csúnya, vénlányosorsra kárhozott Pacsirta szülei, az ő távollétében, létezésének szomorú zsarnoksága alól. Valahol a regény elején azt olvassuk egy mellékesen odavetett mondatban, hogy az ilyen vénlányok, mikor sorsuk már végleg eldöntött, mindig szert tesznek egy macskára, vagy egy madárra, mert kell, hogy gazdátlan szeretetüknek valami tárgya legyen. Az utolsó fejezetben Pacsirta megérkezik rokonoknál töltött vidéki tartózkodásáról, melynek titkon és forrón áhított célja az a lehetőség volt, hogy valaki talán mégis megkéri, nevetve integet a vonatablakból, a szülők azt hiszik, és az olvasó is nyugodtan hihetné, hogy Pacsirta

vídám [sic!], útja sikerrel járt, de a lány nincs egyedül: „Tubi, tubi” – mondja és kitakar egy kalitkát. Ez a mondat hirtelen visszavilágít a száz oldallal előbbi, akkor jelentéktelennek hitt megjegyzésre. A madár Pacsirta ítéletét hozza: a kör bezárul, ekkor csukódik rá az ajtó a leány sorsának kalitkájára. Kosztolányi rögtön meg is mondja: „Nem volt szép galamb. Kopott, borzas kis galamb volt” – és természetesen nem a madárra, hanem Pacsirtára gondol.

DEVECSERI Gábor, *Kosztolányi rímei*
= *Diárium*, 1942. jan., 3. évf., 1. sz., 5–10.

Ezzel szemben meglepő lehet az a hiány, mellyel KD-ről szóló kötetete szembesíti az olvasót; az ugyanis csaknem minden regénynek külön fejezetet szentel, a *Pacsirta* értelmezéséhez azonban a főt idézett részen kívül alig tesz hozzá valamit, azon túl, ami más művekkel párhuzamosan rövid megjegyzés erejéig fölmerül benne:

[...] a lélekbúvárnak egy-egy új fölfedezését mohón illesztette művébe, de gyakran közölt maga is olyasmit, ami számukra adhatott kiindulópontot. Ezt tette a „Véres költő”-ben, és ezt tette a „Pacsirta”-ban is, melybe, ahogyan Böszörményi-Nagy Béla írja, közölt valamit szülők és egyetlen-gyermek viszonyából, aminek pontos tudományos meghatározására még csak ezután kerülhet sor.

DEVECSERI Gábor, *Az élő Kosztolányi*,
[Budapest], Officina, [1945]
(Officina Könyvtár, 80–81), 51.

Figyelemre méltó ugyanakkor, hogy Féja Géza *Nagy vállalkozások kora* című kötetében (1943) – ahol KD Babitscsal egyetemben az *Ady ellenzéke* című fejezetbe kerül – kiemeli a regény jelentőségét, jóllehet irodalomtörténet lévén az adott politikai álláspontnak megfelelő értelmezésben, egyszersmind rögzítve a hivatalos olvasatot, mely főképp a társadalmi réteg leleplezését ünnepelte benne. Érdemes teljes egészében idéznünk:

Kosztolányi kitűnő regényíró is volt, a drámán kívül minden műfaj hangszerén tudott játszani. Hivatva lett volna megírni a magyar középosztály, a sajátos „polgárcsalád” történetét. Földünknek és társadalmunknak csaknem minden eleme összefolyt Kosztolányi családjában, ha ebbe a gyűjtőedénybe nyúlt, mindig remeket merített, de nem tudta vagy nem merészelte kimeríteni, csak epizódokat hozott fel a „kriptából”. A legnagyobb epizód a „Pacsirta”, mely a polgári család bensőségességének s érzelmi alapjainak hazugságát lebbenti fel, a „szent keretek” és kapcsolatok nyögét, melyből csak egyszer pillant ki az öregedő házaspár, élménye azonban olyan megrázó s annyira alapokat rengető, hogy ijedten húzza vissza a fejét. A regény minden sora tökéletes, mégis csupán nagyobbarányú epizód, a figurák nem vonzanak vagy vonszolnak nagy életdarabokat, a történet szűk mederben csörgedez. [...] Mindkét regény [az *Aranyásrkánnal* együtt – a szerk.]: nagy novella, amint az „Édes Anna” is az, nem ad új vonást Kosztolányi Dezső prózai arcképéhez.

FÉJA Géza, *Nagy vállalkozások kora.*

A magyar irodalom története 1867-től napjainkig,

Budapest, Magyar Élet, 1943, 280.

Ebben az időszakban tulajdonképpen alig találni igényes irodalmi elemzést a *Pacsirtáról*. Rónay György *A regény és az élet* című kötete tekinthető az egyetlen kivételnek. A regény rövid bemutatása után egy korai Kosztolányi-írás kapcsán arra hívja föl a figyelmet, hogy az író már korán tudatában volt a lélektani fölfedezések hatásának, Rónay elemzése azonban mégsem egyoldalúan ezt a megközelítést hangsúlyozza, mikor úgy véli, a regényben mindez erkölcsi, keresztényi elvek jelenlétével együtt érvényesül:

A *Pacsirta* aprólékos, pontos realizmusa is a lélektani mélységben látott élet és világ fölé épül. A pszichológiai probléma: a szülők szorgos szeretete mélyén lappangó

gyűlöletérzés, mely az élet egy hirtelen pillanatában kitör, hogy azután újra ráakódjék, s ismét eltemesse a megszokás, a megalkuvás, a hazugság. Hazugság a lélekbúvár szemén át nézve, de erény erkölcsileg; a tudat alján rejtegetett ösztönöket és indulatokat a keresztény szenvedésvállalás és áldozat szorítja vissza a lélek alvilágába.

A társadalomrajzot a többi elemzőhöz hasonlóan jelentősnek és jellegzetesnek értékeli:

A tett ebben a világban: a részegség. A nagy esemény: egy-egy hatalmas mulatozás. A társadalom: lármás dzsentrik, eszem-iszom, dzsentrallúros polgárok, s egy sereg félrehibbant, „befelé kunkorodott lelkű” ember. S olyan félénk, csöndes, riadt, lábujjhegyen járó-élő, nagy múltjukból kikopott, szürke lelkek, amilyen Vajkay.

Mégis távol van attól, hogy társadalmi „vádirat”-ként tekintsen a regényre. Sokkal inkább az irodalmi hagyományhoz közelíti, midőn ezt a sajátosságot emeli ki, s a címszereplő szimbólumszerűségét hangsúlyozza:

A Vajkay Ákos titkolt fájdalma, a Pacsirta szánandó vénlánysága mögött ott áll egy egész egykorú magyar világ: a *Színek és évek* nyírségi úri világának, a *Zöldköves gyűrű* Józsa nemzetségének bácskai-szabadkai változata, s Vajkay Ákos egy jellemző típusnak, a már megyei hivatalokba szorult dzsentr nemzedék egy típusának a képviselője: a szépen hangzó prédikátumok már nem takarnak egyebet, mint kifáradt, sérült, riadozó jellemet, bátortalan, félénk, meddő lelket. Kimerült vér ez, melynek a rút, szomorú, magtalan Pacsirta mintegy szimbolikus utolsó gyümölcse.

RÓNAY György, *Kosztolányi Dezső Pacsirta*
= R. Gy., *A regény és az élet*, Budapest,
Káldor, 1947, 456–459.

Erre az időszakra tehát alapvetően a hallgatás jellemző, még akkor is, ha az 1957-ben, a Szépirodalmi Könyvkiadó *Olcsó Könyvtár* sorozatában megjelenő regény belső borítója arról értesíti az olvasót, hogy azt csonkítatlan formában közlik újra („A Révai Könyvkiadónál 1937-ben megjelent mű alapján készült teljes szövegű kiadás”), s az utószó szerzője úgy zárja sorait: „Méltán tartjuk ezt a művét a magyar irodalom egyik legjobb kisregényének”.¹²

A Szépirodalmi Könyvkiadó 1963-as, de még 1971-es *Pacsirta*-kiadásának utószava éppen azt bizonyítja, hogy ha valamiért egyáltalán megjelenhetett, sőt, csorbítatlan maradhatott a regényszöveg, az csakis azért történhetett, mert KD elbeszélésmódjának – ebben a korban majd a nyelvész, Deme László által kiemelt – rögzít(het)etlen több nézőpontúsága tette alkalmassá arra, hogy a hivatalos elvárásnak megfelelő távlatra alkalmazva magyarázzák.

Így történhetett, hogy Heller Ágnes 1957-ben megjelent – szerzője által ma már nem vállalt – kötete,¹³ mely KD életén és életművén igyekszik szemléltetni egy bomló társadalom erkölcsi leszálló ágát, a *Pacsirtáról* meglehetősen elismerően nyilatkozik:

Amikor nagy megfigyelőtehetsége, kis jelenségek iránti érzéke segíti, tehát mikor igen jól ismert környezettel dolgozik, a

¹² KÁROLYI Ilona, *Utószó* = KOSZTOLÁNYI Dezső, *Pacsirta*, regény, [Budapest], Szépirodalmi, 1957, 319–323.

¹³ Szegedy-Maszák Mihály írt a kötet szemlélettörténeti jellegzetességéről, Heller kötetének – azóta szerzője számára is nyilvánvalóvá vált – irodalomelméleti s -történeti szempontból igencsak vitatható kitételeiről. („The strongly moral approach goes together with an emphasis on biography, Kosztolányi's works are examined as documents that illustrate the value system of the author. [...] Almost half a century after its publication, Heller's book on Kosztolányi seems full of ambiguities: on the one hand, her failure to distinguish between author and work could be regarded as problematic; on the other hand, by focusing on nihilism she may have put her finger on one of the most important distinguishing features of the art of a Hungarian author whose reputation has grown considerably in the last decades. Her perspective must have changed radically since the 1950's, when she failed to see that Kosztolányi had anticipated the loss of credibility of great narratives.” Mihály SZEGEDY-MASZÁK, *Ágnes Heller on Literature = Ethics and Heritage: Essays on the Philosophy of Ágnes Heller*, ed. by János BOROS, Mihály VAJDA, Pécs, Brambauer, 2007, 163–174. [Főként: 63–166.]

realista mozzanatok dominálnak. Ilyen a kitűnő „Pacsirta”, vagy még az „Aranysárkány” is.

Csehovhoz hasonlítja, bár vele ellentétben Heller szerint KD mindössze kismesternek minősülhet. Ám a *Pacsirtát* ez után a megállapítása után éppen olyan műként említi, mint amely írójának mégis kiemelkedő teljesítménye.

[...] A témaválasztás terén tehát a kis „é”-vel írt élethez való ragaszkodása, a kisemberek iránti fájó szeretete, „kis humanizmusa” valóban közel hozza az általa tisztelt Csehovhoz.

[...] Csehov legalább az általánosítás ilyen fokán dolgozza ki novelláját akkor is, ha nem közvetlenül tár fel társadalmi tartalmakat. Kosztolányi novelláinak nagy részében nem jut el az általánosítás ilyen fokára. Impresszionista-naturalista rajzok ezek, mélyen provinciálisak, s így valóban kisművesek. (Pl. „Béla a buta”). S csak a már említett legjobbakban (pl. Vakbél, Barkochba, Pacsirta) tudja elérni a társadalmi tipizálásnak novella adta lehetőségeiben ezt a színvonalat.

HELLER Ágnes, *Az erkölcsi normák felbomlása. Etikai kérdések Kosztolányi Dezső munkásságában*, Budapest, Kossuth, 1957, 101–107.

Érdemes hosszabban idézni Szabó György utószavából, mely szerint KD sokáig a millenniumi idők hamis ígézetében élt, s akit csak a fehérterror döbbsített rá a válságra:

A mondanivaló, a témák változatossága ellenére is mindig ugyanaz: hazug világban kiszolgáltatottságban élünk, s menekvés lehetőség nincs, mert a társadalom törvényei becstelenednek. A legkegyetlenebb és egyben a leginkább cselekvésre ösztönző elemzést e tekintetben a Pacsirta története szolgáltatja; [...]. Míg későbbi prózájában a leleplezés, a pellengetésre-állítás szándéka (a jövő távlatainak fel-nem-ismerése miatt) egyre inkább gyengül, hogy helyét a belenyugvás,

a megadás, a halálra-készülés védekező gesztusai váltsák fel, addig itt, társadalmi érdeklődésének csúcspontján, még messzibbre tekint; s a múltba nézve biztos szóval, jogos haragvással ítélkezik. Éppen abban van Kosztolányi írói bravúrja, hogy ez az ítélet fellebbezhetetlen: a legszürkébb, a legkicsinyesebb szereplőket választva is az egész uralkodó osztályra vonatkozóan formálja meg véleményét.

[...] Pacsirta testesíti meg azt a vértelen és már egyáltalán nem életre való eszményképet, melyet a kistisztviselővé szegényedett dzsentrí annyi áldozattal hiába felnevel: a bezárkózás, a félelem, a feleslegesség és az egyhangúság agyagából van ez a figura összegyúrva [...] az apa, aki az ősök címereinek áhitatos kutatásába feledkezik, az anya, aki még mindig a nemesi név rangjában bizakodik; és ugyanezt a haláltáncot járja az egész „sárszegi” úri társadalom is, mely áporodott szokásaival, rang-kórságával, elmulatott vagyonával tántorogva halad a történelem temetője felé. Bármerre is néz az olvasó ebben a világban, nem lát egyetlen igazán becsületes és életrevaló figurát, egyetlen rokonszenves hőst sem: [...] csak pusztulást, tragédiát talál; zátonyra futott házasságok széthulló vagyonok, csendes sikkasztások és erőltetett mulatozások mutatják, hogy akár „visszahúzódva”, akár a „társasági élet” köreiben él is valaki ebből az osztályból, egyaránt utolsó napjait cicomázza fel illúzióval. Pacsirta egy hetes távolléte arra volt jó, hogy mindkét életforma csődjét bizonyítsa.

SZABÓ György, *Utószó*

= KOSZTOLÁNYI Dezső, *Pacsirta*,

Budapest, Szépirodalmi, 1963, 180–182.

Szabó György úgy véli, a regény azért jött létre, mert KD-nek végre „meg kellett mondania az igazat, hamisítások és mellébeszélések nélkül” (182).

Alig különbözik ettől a fölfogástól Győri János nyolc évvel későbbi utószava:

[...] a regény nem csak a dédelgető álszeretet kegyetlenség-be fordulását s nem csak a reménytelenséggel szövődő viszony sorsszerű megbonthatatlanságát mutatja be, hanem a századvégi kisváros életét is, mely a jó közérzetükkel és embertelen – tehát erkölcstelen – vágyukkal egyaránt szint valló Vajkay Ákosékat fogva tartja.

Vajkayék az élet vegetatív szintjén élnek, közhelyekben gondolkoznak, a szemkápráztató felülettől s illúzióik-nosztalgiaik szivárványszíneitől nem látják a valóság sivárabb képét. Mint ahogy nem látja az a réteg sem, melyhez tartoznak, s melynek távlat- és tájékozódás-igénye kielégül a sárszegi állomáson áthaladó pesti gyors menetrend szerinti megbámulásában; belső nyugtalansága, elégedetlensége sejtelmes, meghatározhatatlan szomorúsággá lágyul az „édesen szenvedő” hegedű dallamaira; aktivitása pedig eltékozlódik az intrikákban, a kisszerű kalandokban és a szórakozásban.

GYÖRI János, *Utószó*

= KOSZTOLÁNYI Dezső, *Pacsirta*, regény,
Budapest, Szépirodalmi, 1971, 151–154.

Aligha véletlen, hogy ebben az időszakban Rónay György rövidebb írását követően a hatvanas évekig igazán igényes elemzéseket csak nyelvészekről lehet olvasni, s az irodalmár érkezők azután is csak igen lassan találnak vissza a Kosztolányi-regény(ek)hez. A történeti indokok mellett természetesen annak is köszönhető mindez, hogy a *Pacsirta* – mint az látható lesz – később is kihívja a szorosabb értelemben vett nyelvi szempontú megközelítéseket.

Az első és mindmáig legterjedelmesebb nyelvészeti elemzés Horváth Máriáé, 1959-ből. Ugyanezen évben egy a *Nyelvőrben* közölt cikkében az irodalmi helynévadásról is értekezik, méghozzá a – regényt szorosan érintve – KD életművében megjelenő Sárszeg helységnev előzményeit, változatait és előfordulásait vizsgálja.

A *Pacsirta* nyelvi formáinak vizsgálatát megcélzó tanulmánya fölütésében a nyelvész zavarba ejtő módon hívja föl a figyelmet az irodalomtörténet adósságára. Pintér Jenő történeti munkája kapcsán jelenti ki:

[...] a XX. századot tárgyaló irodalomtörténetében el sem jutott a Pacsirta megértéséhez; [...]. Pintér az erénycsősz buzgóságával vakon ment el a regény lényege mellett.¹⁴

Horváth Mária írásában olyan értelmezési irányokat vet föl, melyek a későbbi irodalmi elemzések fényében is – egészen a mai, kortársi elemzésekig – érvényesnek s időtállóan értékes bizonyulnak.

Értelmezésének fő célját alapvetően az életmű és a regény között, valamint a regényen belül áramló motívumok és szimbólumok, egyszersmind Kosztolányi nyelvi és szerkezeti tudatosságának bizonyításában lehet megjelölni. *A Pacsirta képanyagának előzményei Kosztolányi korábbi műveiben* fejezetcím alatt olyan motívumokat sorol elő, melyek az életmű különböző pontjain fölbukkanva nemritkán ellentétes vagy időközben módosult értelmet látszanak hordozni. A korai versciklusban az élet mozgalmasságát szimbolizáló vonathoz például a regényben a tragikomikus kávédaráló képe járul, mely, mint Horváth Mária rámutat, sokkal inkább a későbbi lírában megjelenő hangulattal mutat párhuzamot:

A vonat itt nem általános, örök, megfoghatatlan szimbólum, nem az élet-halál képe, hanem a kisváros hangulatát, a szürke regényhősök szürke tragédiáját festi alá; az elvágódást, a távoli, elérhetetlen boldogságot jelképezi. [...] Rokon a hang és szemlélet a Pacsirtával közel egykorú versben is, A bús férfi panaszaiából: „Csak azt tudom, hogy hat felé...”

¹⁴ „A *Pacsirta* (1924) egy rút leány története. Az alföldi magyar kisváros társadalmát kitűnő környezetrajzzal eleveníti meg. Csupa jelentéktelen ember, az író mégis mozgalmat visz szürke életükbe. A rendet tartó, becsületes, komoly leánya elutazik hazulról, családja fölszabadul jelenlétének erkölcsi nyomása alól, szüleiből kitör az elfojtott mulatozó hajlam, új élet kezdődik, és tart mindaddig, amíg Pacsirta vissza nem tér. Ez a jelentéktelen tárgy az író tollán tökéletes szépségű alkotássá vált.” Pintér Jenő *magyar irodalomtörténete. Tudományos rendszerezés, I–VIII, A magyar irodalom a XX. század első harmadában*, II, Budapest, Franklin, 1941.

Változást érzékel a szimbólum hatókörét tekintve is. Az *Ódon ónémet cifra óra* című korai versben az óra szerepe más, mint a regényben, ahol, érvelése így szól:

[...] nem elszigetelt szimbólum, mely a mulandóságot hirdeti [...]. Az egyszerű tárgyak szimbolikussá nőnek, kis eszközeiként a várható eseményeknek, a groteszk, de fájdalmas, megmásíthatatlan dolgok jelképeivé táguznak.

Párhuzamosságot lát azonban Horváth, midőn arról beszél, hogy *A napraforgó, mint az örült* című versben „[a] kert napraforgója” bukkan fel (387).

Az elemző ezzel nem a „megkomolyodás” valamiféle ívét kívánja megrajzolni (339), inkább azt akarja érzékeltetni, hogy már a korábbi művekben is fölmerülnek azok az elemek, melyek a későbbi alkotásokban kiteljesednek. Eszerint a zongorázó Vajkaynének az *Édesanyám egy dalt zongorázik...* kezdetű vers éppúgy valamiféle előképeként tekinthető, mint *A rút varangyot véresen megöltük* című lírai darab az orvosiműszer-kereskedés előtt ácsingózó Vajkay házaspárnak.

A tanulmány a regényben szereplő helység- és személynevek beszédes jellegét és ebből következő jelentőségét elsőként hangsúlyozza és igazolja a szakirodalomban:

[...] nevét [ti. Vajkayét – a szerk.] levéltárosi foglalkozásával és egyetlen nagy szenvedélyével, a családfakutatással hozzuk kapcsolatba, hiszen a váj, vájkál a kutat, túr igékkal vonható asszociatív viszonyba. [...] Az idősebbik Thurzó-lánynak, Zelmának nemcsak a jelleme, már a neve is „szecessziós” ízű, a múlt század végén jött divatba, a regény idejében kétségtelenül frissnek, újszerűnek, „szecessziósnak” hatott. [...] A sárszegi színészek és színésznők vidám, könnyed vagy fellengzősen romantikus neveket viselnek, így *Arácsy*, a „hárácsoló” színigazgató [...].

[...] a *Básta* nevű városi hajdú a negyvennyolcas honfibtól átítatott kaszinói környezetben a sárga-fekete világra

figyelmeztet, a régi Habsburg-hadvezér emlékét idézve. A dús gazdag sárszegi agglomerációnak, „Sárszeg örlelkének” *Sárcsevis* a neve. Játékosan egybeccsendül benne Sárszeg és a szláv -vics képző.

KD nyelvhasználatának vizsgálata során Horváth Mária *A szak és műszók szerepe* című fejezetben hívja föl a figyelmet arra, hogy az egyes szereplőkhöz meghatározott szólamok tartoznak: Füzes Ferit a párbajkódex, Szunyoghot a latin idézetek, Priboczayt a gyógyszerészeti szakkifejezések, ahogy Vajkayt a genealógus kulcsszavai jellemzik (355). A regény stilisztikai jellemzőinek bemutatása után pedig rámutat arra, hogy KD nyelvtisztító tevékenysége ilyen tárgyú írásai és nyilatkozatai mellett leginkább regényeiben érhetők tetten. *A Pacsirta* kapcsán ugyanis arra következtet: „Szembetűnő a nyelvi látszatok, hazugságok, frázisok elleni küzdelme a szorosabb értelemben vett stilisztikai eszközök, a hasonlatok, szóképek, szimbólumok alkalmazásában.” (373.)

A tanulmány elején, az életművön végigvezetett szimbólumokat és visszatérő elemeket végül a regény saját terében igyekszik kimutatni. Mint fogalmaz:

[...] a szimbólumsor csak *itt*, a regényben, *a maga helyén* jelképi jellegű és értékű, s elemei *csak egymáshoz* illesztve válnak azzá; nem nyelvi szimbólumok csupán, lelki élmények motívumai is. [...] Szimbólummá és szimbolikus értékűvé az teszi őket, hogy jelenetek, jeleznek valamit (eseményt, vágyat, sorsot) nem a szokásos, közérthető, feloldó szimbolikus formában, hanem sajátos kép-ellenkép viszonyban, melyet az író apró motívumokból alkotott meg, s amelyek csak egymást kiegészítve teljes értékűek [...].

Továbbá három főbb motívumláncot lát kiemelkedni a regényben:

Az egyik ilyen általános, kisugárzó szimbólum *Pacsirta* hazatérésének bemutatásával (mondhatni: ürügyével) Vajkayék

és a külső világ viszonyát jelképezi; a másik, Pacsirta otthoni fogadtatásával a család groteszk, de fájó tragikumát sugallja; a harmadik: Pacsirta levele (időrendi sorrendben az első volna) szerkezeti középpontúságánál fogva a regény valamennyi részével kapcsolatba hozható, át- meg átszővi az apróbb motívumokat, megvilágítja funkciójukat. [...] minden felsorolt mozzanat visszautalás a regény egy-egy korábbi részletére [...].

Pacsirta levelét az egész recepcióban talán a legfigyelmesebben vizsgálja és jellemzi, melyet KD nyelvszemléletére vonatkozóan igen jellemzőnek mutat.

Kosztolányi művészetét nem az emeli magas fokra, hogy eredeti (vagy éppen eredetieskedő), hanem az, hogy a hétköznapi nyelvét – sokszor megkoptatott fordulatait is – írói céljai szolgálatába állítva *sajátossá* varázsolja.

S Pacsirta levelére vonatkoztatva teszi hozzá Kosztolányiról szólván:

[...] egyszerű, néhol csaknem primitív nyelvi nyersanyagból alkot itt, úgy, hogy minden szava, mondata egyszerre több-rétű, egyidejűleg válik több jelentésűvé.

Tanulmánya vége felé pedig KD *Ábécé* című írásából idéz, majd megállapítja, hogy

Kosztolányi közvetve saját műveit is jellemezte, bár azt az *apja halálát megbosszulni nem tudó királyfira, egy francia vidéki patikusnéra, egy májbajos magasrangú orosz hivatalnokra*, a világirodalom remekeire vonatkoztatta – hiszen a Pacsirta köznapi története, a benne felbukkanó „kis kérdésekkel” egészében és részleteiben is az egész élet jelképévé tágul.

HORVÁTH Mária, *A nyelvi formák szerepe Kosztolányi prózájában. A Pacsirta című regény elemzése* = *A Kiadói Főigazgatóság stilisztikai évkönyve*, Budapest, 1959, 330–407.

Horváth Mária elemzése nem csupán egy szűken vett nyelvészeti elemzés a *Pacsirta* befogadástörténetében, de – aligha túlzás állítani – pótolni látszik a korszak irodalomtudományos olvasatait.

1960-ban a korábban már említett nyelvész, Deme László értekezik a regényről, még hozzá *Kosztolányi és a magyar nyelv* kapcsán. E tanulmánya nemcsak azért érdekes, mert – sokféle szólamával – ismét csak a *Pacsirta* bizonyult a legalkalmasabb nagypróza alkotásnak ahhoz, hogy rajta KD nyelvszemléletét mint olyat igazolni lehessen, de azért is tanulságos, mert a mű szerkezeti, elemi vizsgálata során Deme a szöveg olyan jellegzetességeit számlálja elő, melyeket az irodalmi elemzések bő két évtized múltán kezdenek majd csak igazán fölfedezni.

[a] választott szavak többet mutatnak a tényeknél [...].

[...] a szóval talán egyszer ki nem mondott félszogséget, ezt a mondatokba nem foglalt lemosolygást mind ki tudja fejezni az író a szóválasztás művészi eszközével, a szavak válogatásával, amelyeknek kellően ismeri az értékét [ti. KD – a szerk.]. [...] Arácsy színigazgató rövid jellemzése, aki helyzetéről és vagyonáról semmit sem szól, mégis saját szavaira ismerünk rá az író által használtakban [...].

Nemcsak a szereplő cselekvését és jellemét meg a róla alkotott véleményét egyszerre [ti. vonultatják föl e „választott szavak” – a szerk.]; hanem olykor egybekapcsol még egy negyedik tényezőt is: a másik szereplő gondolkodásmódját, mint közbeiktatott fénytörő prizmat, s azon keresztül mutat be dolgokat, embereket, eseményeket.

A gyorsvonatból kipillantó hölgy kapcsán pedig nézőpontok váltakozására hívja föl a figyelmet:

Tulajdonképpen mindezt az író mondja el. De lehetetlen észre nem venni, hogy egyik részletét sem pusztán a maga szemszögéből. Hiszen az első rész, a nő leírása kifejezetten a

lent állók szemléletét tükrözi, azok szemüvegén át történik; míg a második rész, az állomás leírása egyre leplezetlenebbül fölülről, az idegen nő nézőpontjából való.

DEME László, *Kosztolányi és a magyar nyelv*
(Születésének 75. évfordulójára)
= *Magyar Nyelvőr*, 1960, 84. évf., 2. sz., 145–147.

A szerkesztésmódra ebben az időszakban csupán még egyetlen szorosabb vizsgálat, Zolnai Vilmos *A regény egysége* című, *Pacsirtáról* szóló tanulmánya fordított részletesebb figyelmet, aki írása elején elemzése tárgyának kiválasztását a következőképp indokolja:

A legtökéletesebb magyar regénynek – ez persze egyéni ízlés – Móricz Árvácskája mellett a *Pacsirtát* tartom. Nagyobbak, átfogóbbak, fontosabb igazságot tartalmazók vannak náluk, egységesebbet nem tudok.

A korábbi elemzőkhöz hasonlóan kiemeli a részvét szerepét, melyet egyszersmind a szerkezet jelentésségével nyomatékosítva lát megvalósulni:

[...] a fényözön és majdnem színpadi világítás, melyben Pacsirta csúfsága kiderül, nem a kegyetlen, távoltartó ridegség, hanem a részvét éles fénye. Még hozzá a részvét szónak teljes és ősi értelmében, mely azt jelenti, hogy részt venni és vállalni mások életében, szenvedésében. Az áttételesség teszi azzá. [...] A regény szerkezete szintén ezen a közvetett, az indító motívumot továbbfejlesztő módszeren alapul. Pacsirta a címe, a főszereplője is, a második fejezetben azonban eltűnik a szemünk elől –, elutazik és csak az utolsó előttiben látjuk ismét viszont. Mégis minden sor, minden mondat róla szól, s a regény egészéből az ő sorsa bomlik ki, és az ő sorsának minden összetevőjét, okát és meghatározóját, „az egész nem osztható egészét” fedezi fel velünk és számunkra az író.

Olyannyira zárt fölépítést tulajdonít a regénynek, hogy a szigorú drámaszerkezetekhez hasonlítja:

[...] a regény szerkezete az indító motívum továbbfejlesztésből nő ki. [...] ha lehántjuk róla a részleteket, epizódokat, mellékalakokat és mellékcselekményeket, egy annyira szigorúan zárt kompozícióra bukkanunk, amelyet mintha a francia klasszikusok módján értelmezett arisztotelészi dráma-szabály szerint cirkalmaztak volna ki. Szinte iskola-példa lehetne a hely, az idő és a cselekmény hármas egységére.

Ennek szellemében Zolnai egyenesen fölvonásokra (egész pontosan ötre) osztja a regényt, s a tényt, hogy leveléből értesülünk a leány tarkövi helyzetéről, egy zárójelen belül így kommentálja:

(Erről, hogy „a hely egységén sérelem ne essék”, mintegy „hírnök” útján, a lány levelezéséből értesülünk.)

Majd a következőképp adja meg e sűrű és pontos szerkezet értelmezését, egyben a regény magyarázatát:

Az életszerűen véletlennek ható részletek egymást erősítő összességéből – a regény élesszemű részvét-összeforrasztotta egységes egészéből – derül ki az alaphelyzetet meghatározó törvény, hogy Pacsirta sorsának végzetessége nem valami-féle természeti csapás eredménye – azé, hogy történetesen csúnyának született – hanem az adott társadalomban gyökerező.

ZOLNAI Vilmos, *A regény egysége I.*

Kosztolányi Pacsirtájáról

= *A Könyvtáros*, 1962. máj., 14. évf., 5. sz., 297–299.

ZOLNAI Vilmos, *A regény egysége II.*

Kosztolányi Pacsirtájáról

= *A Könyvtáros*, 1962. jún., 14. évf., 6. sz., 354–356.

A hatvanas évek végétől a hetvenes évek derekáig

Sőtér István már az 1966-os évben KD-ről írott tanulmányában az újraértelmezés szükségességének pozíciójából szól – az életműről kellően határozott véleménnyel –, midőn így fogalmaz:

Amikor Thomas Mann-nak a *Nero* elé írt előszavát olvasom, mindig sajnálom, hogy az iróniának ez a nagy művésze a *Pacsirtát*, vagy még inkább az *Esti Kornélt* nem ismerte. Ennek a bevezetőnek udvarias, de a rokon alkatot is felismerő szavai olyan művet méltatnak, melyben Kosztolányi még túlságosan „direkt” módon törekszik az iróniára. A valódi iróniához több fájdalomra és felismerésre volt szüksége. [...] Így vált bölcsé és ironikussá. Így vált pontos ábrázolóvá, sőt bölcselővé. [...]

Meglepő, hogy ennek a nagy írásművésznek természetéből mily sok minden avult el.

Ami *Pacsirta*-értelmezését illeti, Sőtér a társadalomrajz szerepét illetően, mintegy a kor hivatalos fölfogásának magyarázatát cáfolva – egyszersmind előrevetítve ezen értelmezési időszak sarkalatos pontjait képező két monográfia olvasatát – leszögezi: „Élvezetes, nem pedig leleplező bemutatás ez, ezért is szűrődhetik belé irónia.” (138.) Következő kijelentésével pedig Kiss Ferenc későbbi elemzésének egyik kiindulópontját adja – mely a regény egyes részleteit következetesen és hosszan korai versekkel olvastatja össze (előtanulmányában és monográfiájában egyaránt):

Ifjúkorát kétszer élte át műveiben: előbb „mágikus” szimbolizmusban oldotta föl, majd kritikus és kétkedő józansággal rekapitulálta. Életművének második szakasza nem egyéb, mint az elsőnek „visszaéneklése”, palinódiája. [...] A *Pacsirta*, az *Aranyrákány: A szegény kisgyermek panaszaival* palinódiái, újbóli szemrevételezései.

SŐTÉR István, *Kosztolányi Dezső*
= S. I., *Tisztuló tükrök*, Budapest, Gondolat, 1966, 138.

Az irodalomtörténésznek a hatvanas évek derekán tett észrevételeire jelentősebb „válaszok” tehát csak a következő évtized végén jelentkeztek. S miként már az imént idézett Sőtér-írás is a „bölcselelő” Kosztolányiról beszél, a hetvenes évek elején indult újra a recepcióban az a folyamat, mely még a negyvenes évek méltatásaival zárult le: ismét KD életművének, s így a regénynek tágabb keretben történő értelmezésére, bölcseleti távlatba helyezésére irányuló igény lesz jellemző.

*

Időbeli és szemléleti fordulópontként hat már az az 1969-es rövidebb méltatás is, melyet Szőcs István írt a regény újabb megjelenése alkalmából. Már az is szembeötlően megkülönbözteti az iménti olvasatoktól, hogy Szőcs az *újraolvasás* alkalmát hangsúlyozza, melynek során a regény újabb, további értelmének, rétegének föltárulását igyekszik rögzíteni. S a kurzus által sulykolt társadalomrajzi réteg helyett a szerkezet, a forma felől közelít a regény igazi értékeihez:

[...] az első oldalak közben még csak arra gondol [ti. az olvasó – a szerk.], hogy a hagyományos magyar társasági beszély és hírlapi tárcanovella dallamainak zenekari művé való egybe szerkesztése, Csehov hatásának ihletében. A vidéki élet, a századforduló annyit megénekelt-átkozott poros vidékiességének egy helyi katalógusa [...]. De aztán elnyűgöz egyre jobban az írói bravúr: valamit az ellenkezőjével ábrázolni! A vénkisasszony jelenlétének nyomasztását távolléte szerezte könnyelműséggel; az örömtelen életet az érzékek paradicsomba törésével; a sivárságot az ízek, zamatok, hangulatok tódulásával; a kicsinyességet megláttatni a gálás kopéságban; az élet szegényességét az erő, ész, egészség nagyvonalú tékozlásában.

szőcs istván, *Kosztolányi Dezső* Pacsirta
= *Utunk*, 1969. jún. 6., 24. évf., 23. sz., 4.

Mezei József *A magyar regény* című könyvében a *Pacsirtát* „Kegyetlenek. Lélektani komplexusok” cím alatt jellemzi. Az *Aranysárkány* fölé helyezi, midőn kijelenti, hogy ez „Kosztolányi legszebb »sárszegi

regénye» (609). Az egész művet pedig két ellentétes iránnyal jellemzi, továbbá értelmét szimbolikusnak, egyenesen mitikusnak érzi:

Egyszerű világ, póztalan jellemzés, elbeszélés, míg egyszerre csak meghökkenünk az álomszerű, irreális képek előtt, váratlanul, meglepetésként bukkan elénk a regény egészének nagy szürrealista látomása. Pacsirta, egy új szimbólum, pszichopatológiai jelkép, lelki teher, nyomorúság, fekély, „lélektani mítosz”. Mindenkinek megvan a maga „pacsirtája”, titkolt bánata, szégyene, púpjá; a maga „aransárcánya”, fenyegető, elkerülhetetlen, gyanútlanul befogadott végzete. Pacsirta nem egyszerűen a vénlány típusa, hanem egy családi tragédia, a nyomasztó csúnyság, az egyhangú, örök, változatlan kapcsolat jelképe.

[...] Ákos álma szürrealista látomás [...].

A regényben ábrázolt tehetetlenség és balsors okát is valami leküzdhetetlenül elemi és általános emberi magatartásban látja:

Az emberek nem tudják elviselni a csúnyságot; az undort, a kegyetlenséget nem tudja leküzdeni a szeretet, kötelesség-érzet, humánus sem. A valóság és a költészet egyaránt „kegyetlen”, az emberi sorsok a rútság szigetei.

MEZEI József, *A magyar regény*,
Budapest, Magvető, 1973, 609–611.

Ezt a szálát veszik föl Belohorszky Pál tanulmányai a hetvenes évek elejéről, illetve derekáról. A regényeket átfogóan tárgyaló írásában, mely *A „szép” morálja* címet viseli, a *Pacsirtáról* *A „szép” nosztalgiája*. Az *elrejtőzés heroizmusa* alfejezetben ír. Az imént említett, a társadalomrajz hangsúlyozásától tehát elemelkedő, s a regényben egyetemesebb jelentést kitapintó olvasat az övé:

A regény színtere egy különállóságba kövesedett, ódon kisvilág, apró mindenség, ahol szűkösek a távlatok, egyszerűbbek

a formák, de a tartalom mely bennük megmutatja arcát, túl-
nő az egyszerűsége hordozva a teljest.

A szép és rút fogalmait a regényen kívül, az életműben is hasonlóan látja kifejeződni:

Pacsirta rútsága, Nero tehetetlensége a párviadalban a „szép”-pel, Vajkayék kényszerű rezisztenciája egy szempontból közös. Mindannyian a „szép” egy-egy számukravaló lehetőségéből, és mindannyian ártatlanul az egyre mitikusabb „véletlen” végzetének szorításában váltak az örömök koldusaivá. De mindannyiukban ott él a „szép” nosztalgiaja, az érzelmi és ezért mindenekelőtt esztétikai alkatú beteljesülés sóvárgása. Boldogságérzésük tragikus, mert tragikus kell legyen a világ is, amelyik szép és rút kiosztását a véletlenre bízta.

Továbbá nem utasítja el a mű lélektani jellegét, de ettől függetlenül is megragadhatónak véli igazi lényegét:

A regénynek ugyanúgy, mint *A rossz orvosnak*, nincs semmi kapcsolata a freudizmussal abban, amit a legtisztábban mond ki. Csak abban követi a freudi elemzés módszertanát, ahogyan ábrázol, ahogyan kimondja a tételt.

Ugyanakkor fontosnak tartja megjegyezni:

Vajkayékat nem elégíti ki a magukon tett erőszak erkölcsi győzelme, az aszketikus etikai nagyságrend. Ennek a mozzanatnak a hangsúlyozásában Kosztolányi nyíltan freudista, szemben Németh Lászlóval, akinek heroikus nőalakjai képesek végigélni az ilyen alkatú, felszínén sivár etikai önmegváltás világidegen magányát. A *Pacsirta* írója meg akarta mutatni azt a pontot, ameddig, Freud terminusával, az elfojtás megnőhet.

A következő megjegyzés pedig egyértelműen azt igazolja, hogy a tanulmány szerző olyan elemeket tekint értéknek a műben, melyeket a korábbi méltatók még értékvesztett minőségként rögzítettek olvasatukban:

A regény eszmeiségébe rejtve őrizi a romantika szépségkultuszának nagy újdonságát, a fölfedezett „rút” ellentmondásos gazdagságát.

Ez a megközelítés nincs távol attól a belátástól, melyet majd Szegedy-Maszák Mihály 2010-es monográfiájának *Pacsirta*-tanulmánya már címében – *A parlagiság mint érték* – is hangsúlyozni fog.

Belohorszky végül a következőkben fogja össze a regény értelmét:

A tragédia mögött mindig ott van az eszme, és a *Pacsirtá*-ban ez most az esztétikai életforma választásának tragikus lehetetlenségét mutatja, a szépért ágaskodó akarat korlátait, melynek vad mozdulatai hol a sorsba, hol a társadalomba ütköznek.

BELOHORSZKY Pál, *A „szép” morálja.*

Kosztolányi Dezső regényei

= *Irodalomtörténet*, 1975, 57. évf., 3. sz., 552–590.

A következő korszakot, mely a hetvenes évek végétől datálható, a harmincas évek végéhez hasonlóan két monográfia indítja majd: Rónay László (1977) és Kiss Ferenc (1979) kötete.

Az imént tárgyalt értelmezési időszak végét, s egyben a következő kezdetét jelezheti már Kiss Ferenc tanulmánya is a *Pacsirtáról*, melyet mint a majdani monográfiában megjelenő fejezet előzetes részleteként közöl.¹⁵

¹⁵ A tanulmány végén: „(Részletek a szerzőnek a budapesti Akadémiai Kiadó gondozásában hamarosan megjelenő tanulmányából.)” (11). Kiss Ferenc, *A Pacsirta* = 7 Nap, 1969. okt. 31., 24. évf., 44. sz.

A hetvenes évek második felétől a nyolcvanas évek közepéig

A Kosztolányi tiltását, illetve hosszasabb elhallgatását jellemző időszakot követően két monográfia is megjelent. Mellettük még meg kell említenünk azonban Bori Imrének a regényekről szóló tanulmányát, mely – miként azt szerzője is hangsúlyozza – előtanulmány volt, s az egy évtizeddel későbbi Kosztolányi-könyve előzményének tekinthető. Időközben azonban sok elemzés tette meg kiindulópontjául az itt megfogalmazottakat.

A regényeket fejezetenként, részletesebben taglalja.

A *Pacsirtával* kapcsolatban elsősorban az „eltűnt idő” motívumát kell emlegetnünk, de nem a „megszépítő messzeséget” is ugyanakkor.

Kiemeli, hogy nem csupán a gyermekkor, de a Monarchia fölbomlásával a szülőföld tényleges elvesztése is közrejátszott a húszas évek lírájának és epikájának hangulatának kialakításában, de a *Pacsirtában* ennél többet is lát:

A regény legmélyén viszont Kosztolányi világélménye dolgozik: a világ ebben a felfogásban pszichopatologikus jellegű, tudathasadásos, következésképpen mindennek két arca van, csak az ezeket takaró fátylakat kell fellebbenteni.

A húszas évek első felében tehát a nosztalgiaának és a kegyetlen látásnak a regényeit írja, melyek közül a *Pacsirta* a legsajátosabbak egyike.

Ennek a szemléleti háttérnek a jegyében KD regényei között tehát nem érzékel nagy különbséget:

[...] ahogy Nero, a véres költő című regényében a történelem, itt a történelemmé vált Szabadka lesz epikai közege.

Rámutat továbbá arra is, hogy a regény lényege nem annyira meghatározott történetiségéhez kötött, de megfelelő közeget kínál ahhoz, hogy abban KD saját „világélményét” kifejtse:

Valójában azonban egzisztenciális probléma foglalkoztatta, egy attitűd, de nem a vidéki társadalom mint olyan. A „vidék” ugyanis egészen kiélezett és szélsőséges formákban kínálta az egzisztenciának a látványát [...].

A létproblémát a következőképpen véli megragadni a regényben:

Kosztolányi az ember és szerep problémájának epikus fel-fogását vitte a Pacsirtában egészen a megvalósulásig [...] az író valójában azzal foglalkozik, hogy bemutassa, hogyan tudatosodik hőseiben szerepjátszásuk, és hogyan ébrednek annak tudatára, hogy életük nem valóságos élet. A regényben mintegy a szemünk előtt hasad ketté, mi addig természetesnek, egészségesnek látszott, s maradt egyfelől a „nem élet” képze, másfelől az igazi életnek a tudata, mely azonban a hősökthől igen messze van, függetlenül attól, hogy Kosztolányi tudja: az „igazi élet” képze az illúzió, mert végeredményben az derül ki, hogy mindenütt csak szerepek vannak – egy kicsit operettszerűen.

Mindezt Pacsirta történetével a következőképp látja összekapcsolódni:

[...] a csúnyaság az a regényírói lehetőség, amely a szereplés mechanizmusát beindítja. A két szülő játszani kezd, hogy ki ne tessék lányuk csúnyaságának a ténye, és lidérces volta.

A szerepeknek s a tragikumnak azonban a regény világán belül senki, még Ijas Miklós sincs igazán tudatában, mindez csak az írónak, KD-nek adatik meg, véli Bori:

Szeretet, melynek gyűlölet a neve – hangzik fel Kosztolányi egyik lehetséges meghatározása arról, amit a szerepek mögött meglátott. Az élet tragikus jellegéről viszont csak az írónak vannak ismeretei, a hősök az igazi felismeréshez nem jutnak el [...].

[...] ebben a regényben a „nem lét” a „nem tudással” és a „nem tudni akarással” azonosul.

Bori Imre a regény mélyebb megértésekor KD-nek az emberi viszonyokról kialakított fölfogására hívja föl a figyelmet, s a regény ennek a szemléletnek a kifejezése által kap igazán lényeges szerepet:

Kosztolányi szerint a normális emberi kapcsolatok kiépülése lehetetlen, s hogy az embereket valójában hazugságok kötik egymáshoz.

Az emberi elidegenültség körüli írói vizsgálatok újabb állomása tehát a *Pacsirta*, mely egyértelműen jelzi, hogy Kosztolányi a polgáriasult lét ellentmondásai etikájának és egzisztenciájának epikusa és filozófusa, és az az író, aki a legtöbbet tudta erről a világról.

BORI Imre, *Kosztolányi Dezső regényei*

= B. I., *Fridolin és testvérei*, Újvidék,

Forum, 1976, 335–369. (A *Pacsirtáról*: 347–351.)

Rónay László az első, aki a két korai értekező munkáját követően az egész életmű értelmezésére vállalkozott. 1977-ben megjelent monográfiájában a *Pacsirtát A középosztály válságának epikus ábrázolása: a nagy regények* fejezetben taglalja. Olvasata tehát döntően a társadalomábrázolásra összpontosít, azt vezeti végig, nézőpontja azonban igencsak távol esik a negyvenes és ötvenes évek gyakorlatától, mely mintegy azt volt hivatott helyeselni, hogy e regényben KD valójában saját osztályának romlottságáról rántotta le a leplet. Rónay ezzel szemben arra igyekszik rámutatni, hogy bár egy széthulló világ tárul ki a *Pacsirtában*, az egyszersmind azt a múltat jelenti a szerző számára, melyhez éppenséggel a regény írásával kísérel meg visszatérni.

[...] ezek a regények nemcsak az epikus lélektani kísérletei, hanem legszemélyesebb vallomásai is, melyekben széthulló világképének darabjait igyekeznek összeilleszteni, megmenteni. Már 1921-ben megjelent *Rossz orvos* egyik elbeszélésében, *A nagy család*ban is a középosztály válságát ábrázolja, illetve e személyes problémájával vívódik. *A nagy család* bizonyos vonatkozásban a *Pacsirta* előképe.

Hangsúlyozza a szövegközöttiséget is az életműben, midőn nem csupán a prózai, de a lírai művekkel is párhuzamba állítja a regényt. Az értelmező az *Aranysárkány* és a *Pacsirta* hangulatát véli hallani *A bús férfi panaszzai* című ciklus *Ha volna egy kevés remény...* kezdetű darabjából (147).

A regény lélektaniségalával kapcsolatban maga is óvatosságra int, hiszen fontosnak tartja leszögezni:

Kosztolányi a freudizmus elméletét valamiképpen tovább is építi a maga gyakorlatában, hiszen regényei nem egyszerűen a freudizmus gyakorlati-epikai alkalmazhatóságának bizonyosságai – a kor ilyen törekvésű középszerű művei mára már teljesen eltűntek –, hanem egy tragikus élet- és létérzésnek, a személyes világkép széthullásának ábrázolatai.

Eközben azonban nem hallgatja el azon véleményét sem, mely éppenséggel ebből a távlatból mutatja kivételesnek a művet:

Kevés ilyen együttérző, finom ábrázolása akad a regényirodalomban egy gátlástól való lassú megszabadulásnak, mint az ő portréja [...].

Úgy véli, Vajkay Ákos lélekrajza a legteljesebb a regényben, mely mellett a többi szereplőé kevésbé mondható árnyaltnak (156, 163), mindehhez azonban hozzátartozik, hogy az apa

[...] nemcsak egy lélektani folyamat megjelenítője, nemcsak az elfojtott gátlásoktól való megszabadulás példázata, hanem típusa annak a fáradt lateiner értelmiséginek, melyet Török Gyula is megjelenített *A zöldköves gyűrű* Őz Józsefében.

[...] Vajkay Ákosban az elerőtlenedő, haldokló, általa mégis szeretett középosztály jellemző figuráját teremti meg az író, mögéje pedig a maga élő valóságában rajzolja oda Sárszeget, melynek képét szabadkai emlékei is ihlették, színei azonban sokkal általánosabbak, ezért az elmaradott magyar vidék jelképévé válik.

Általános jelképpé válik tehát a szereplő, mintegy típusa lesz nemcsak a társadalmi rétegnek, de annak az irodalomnak is, mely őt ábrázolja. Rónay azonban kivált KD fölszámolhatatlan odatartozását hangsúlyozza:

Ő, aki műveltségével messze meghaladta osztályát, világképével sosem akarta azt felülmúlni.

A következő sorok pedig azt engedik sejtetni, hogy az irónia nem kevés részben önirónia is a regényben:

[...] Vajkay Ákos abban is hűséges fia osztályának – és teljes értékű megjelenítője Kosztolányi ekkori világképének –, hogy a politikában nem szereti a harcot, inkább a langyos középserűség, az álbékesség híve.

[...] (s akiben [ti. a negyvennyolcas Ladányiban – a szerk.] egy kicsit Kosztolányi a maga negyvennyolcas nosztalgiáit is gúny tárgyává teszi)

A regény azonban, iróniája révén, elengedhetetlenül túloz is, mely – az értekező megjegyzése legalább ezt sugallja – a visszatekintő író távlatából élesebben rajzolódik ki, mint amilyennek a századvéget KD gyerekként valójában tapasztalhatta:

A *Pacsirta* cselekményében több olyan célzás is akad, mely arról árulkodik, hogy Kosztolányi ebben a vonatkozásban is megérezte már a tragikus hasadást. Ifjúi otthonában még sorakoztak a könyvek, csak fel kellett nyúlnia a polcra, hogy elébe kerüljön a világirodalomnak nem is jelentéktelen része. Vajkay Ákos már inkább a *Kakas Márton*ban leli gyönyörűségét, Béla bácsiék pedig, a rokonok, kikhez Pacsirta utazott nyaralni, még érdektelenebbek, műveletlenebbek. (Az ő környezetük a falusi értelmiség hú rajzára adott alkalmat az írónak.)

Azt az általánosabb és jelképesebb szerepet, melyet Rónay György tulajdonított Pacsirta alakjának, Rónay László műfaji allúzióval sugallja, midőn megállapítja, hogy a leány „[e]poszi, állandó jelzője a »szegény«” (156), majd a regény végén a címszereplő sírása kapcsán hasonló szemlélettel így fogalmaz:

[...] kicsit talán maga az író siratja Pacsirtát, s az egész középosztályt, melynek sorsa ugyanolyan kietlen és reménytelen, mint a lányé.

RÓNAY László, *A középosztály válságának epikus ábrázolása: a nagy regények*

= R. L., *Kosztolányi Dezső*, Budapest, Gondolat, 1977, 145–164.

A következő monográfia két évvel később jelent meg, mely – mint említettük – *Pacsirtáról* szóló fejezetének részletét Kiss Ferenc már korábban közölte. A szerző nem a teljes életművet vizsgálja, de annak forradalom utáni „érett” szakaszát, mely a világháború után – nemzedékében korántsem egyedülállóan – a világháború után „[o]lyan megrázkódtatást okozott, hogy utána a valósággal való teljes művészi szembesülést csupán az előbb felhalmozott képességek mozgósítása révén már nem lehetett megoldani” (5).

Ennek következményeként a *Pacsirta* elemzésének elején, a mű keletkezésének körbejárásakor Kiss a későbbi, ugyancsak Sársze-
gen játszódó regénnyel összhangban azonos motivációt föltételez:

A Pacsirta és az Aranysárkány közös gyökerénél ez a megrendültség munkál: az általános leromlás, a kietlenség miatti gyötrelem.

Horváth Mária tanulmányára hivatkozva, mely részletesen rámutatott az életmű korábbi darabjai és a *Pacsirta* közti motivikus kapcsolatokra, valamint Sötér István előbb már idézett véleményére, mely szerint a későbbi két regény a korai versciklus „visszaéneklése”, Kiss Ferenc mindennek ezúttal még részletesebben nyomtatókat ad. Méghozzá az életrajzi olvasat távlatával, mely a regény forrásának meghatározásakor egyértelműen Kosztolányi Dezsőné férjéről írott könyvét veszi alapul – mégpedig azt, hogy a *Pacsirta* modelljéül Kosztolányi Mária, az író húga szolgált. Így tehát a versek, novellák, melyeket a monográfus a *Pacsirta* előképeiként, közvetlen előzményeiként idéz, a következő előföltevés fényében állnak össze egyetlen folyamattá:

Hogy a család miként viselte a lányukat igazságtalanul sújtó csúnyaságot, a természetnek ezt a brutális diszkriminációját, nincs róla adat, de hogy a költő kezdettől haláláig szenvedett miatta, művek sora tanúsítja.

Versék és korai novellák előzményekként való tárgyalásakor kétféle hangnemet lát érvényesülni, melyek mintha a műfajok mentén válnának el egymástól. *A húgomat a bánat eljegyezte* című korai versben, mint Kiss megállapítja, a bánat „[n]em is a részvét, hanem a dédelgető gyöngédség fénytörésében” (186) mutatkozik. Másik összetevője ennek az érzésnek azonban itt még nem jelentkezik.

Az élmény kínosabb, lélekörlő tartalmaival is kezdettől vívódott, de ennek kibeszélésekor a novella elidegenítő formájához folyamodott. Az 1910-ből való *A csúf leány*, mintha csak az imént említett vers ellentettje lenne, a fájdalomnak ezt a kíméletlenebb oldalát, a csúnyaság miatti szegény elviselhetetlenségét tárgyasítja elsősorban.

Jóllehet az ábrázolás hangnemét Kiss nem kizárólagosan műfajfügőnek mutatja, midőn fölhívja a figyelmet egy KD-nek már fiatal-kori novelláiban föllelhető motívumra:

Ifjú korában még Nietzsche igézetében, a betegeket szolgáló egészségesekek áldozatát határozott ingerültséggel ábrázolta (*Sakkmatt* [sic!], *Szegény kis beteg*) [...].

Minként az elemző kifejti, ez majd a *Számadás* kötetben válik ismét szinte programmá. Tehát a lírában is jelentkezik ez a másik összetevő:

Érettebb s inkább a *Pacsirta* felé mutató alakban azokban a versekben tör fel a legnyíltabban a szóban forgó konfliktus, amelyekben elemi erejű belső kényszer kötelezi szolgálatra magát a költőt.

Ennek bizonyítására a *Most elbeszélem azt a hónapot*, illetve a *Beteg* című verset idézi. A regény érzelmi indítékait tehát a következőkben látja:

[...] a *Pacsirtát* életre hívó érzelmi indítékok összeszövődésének logikája: a lánytestvér csúnyasága, az „ér-megpattanásig” való szeretet, a halálíg tartó szolgálat terhét rója a költőre és szüleire. Ez az áldozat az élet adományaitól zárja el, természetellenes aszkézisre kényszeríti azokat, akik vállalják, s ez az aszkézis senkit nem válthat meg, épp azért, mert természetellenes: mert a csúnyaság másíthatatlan, mert az élet vonzása folyton ébren tartja s mérgezi a tehetetlenség miatti keserűséget.

Innen nézve a regény az életműben sajátos végpontnak mutatkozik:

A *Pacsirta* az első mű, amely e régi keletű baj viselésének iker-érzései: a lázadó keserűség és a szelíd szomorúság, s

megfelelőjük: az ingerült szégyen és a fájdalmas részvét együtt és egyszerre tárgyasul. Együtt és egyszerre, de nem egymásba olvadva, hanem egymást váltva, ellenpontozva, feszítve és lazítva, görcsbe rándítva s elcsitítva a konfliktus mozzanatait.

Azt a jellegzetességet, hogy a címszereplő a cselekmény nagy részében távol van, korabeli kritikák még nemegyszer értetlenül fogadták. Sokan azonban meglátták, hogy Pacsirta távolléte ellenére mennyire meghatározza a szülők nélküle töltött egész hetét. Kiss Ferenc *A cselekmény különössége* című alfejezetben külön kiemeli ezt a mozzanatot, mely nemcsak elfogadható írói fogásnak bizonyul a történetalakításban, de egyenesen elengedhetetlennek is:

Az időtlen korhadás passzivitásából váratlanul kimerészke-dő, kicsábuló szülők érzékenységet ez a határhelyzetszerű alkalom még feszültebbé, végzetesebbé fokozza.

Érdekes értelmezést nyújt a monográfus, amint azt vizsgálja, a Vajkay szülők és Ijas Miklós egyként szerencsétlennek mondható élettörténete mennyire másként jut kifejezésre a két öreg és az író értékrendjének és szemléletének különbsége miatt.

Vajkayt meglepi, feszélyezi az, ahogy Ijas a család s önmaga szégyenéről beszél [...]. Ugyanígy ütődik meg a színészek és a színésznők feslettsége láttán, s a könnyedségen, a komédiázó fölényen, amellyel elviselik, álarcba rejtik, feloldják, majd elfelejtik kudarcaikat, fájdalmaikat. Így gondolja Vajkay, de az író azt is elmondja, hogy a művész élni is tud a fájdalomból. A magáéból, s a másokéból is. A *Számadás*ban remekművekre váltott részvét-filozófia itt ölt először határozott alakot, a Vajkayék háza előtt meditáló Ijas szavaiban. [...] Kosztolányi önvallomásként is érdemes számon tartani [...], de a regényben az a funkciója, hogy hozzá mértén jobban kitessék: Vajkayék fájdalma merőben más [...].

[...] Kosztolányinak régi meggyőződése, hogy az élet reménytelen szörnyűségeivel szemben az *írás* az egyetlen menedék. Nero is ezt hajszolta [...] Vajkayék képtelenek nyereségre váltani a fájdalmukat, az exhibíció pőreségeitől egész természetükkel irtóznak. [...] Fájdalmuk számára nincs tehát biztonsági szelep, holott érzékenységük naponta felsebződik. Szenvednek mint egy modern költő, s tartják maguk, mint nemes úrhoz illő. Konzervatív zártságuk így dolgozhat a konfliktus kezére.

Minek következtében arra a megállapításra jut, hogy a regény csúcspontja a lehető legmegfelelőbbben következik mindezekből, hiszen a főhős kitörése sem józanul, sem a hisztéria öntudatlan állapotában nem volna hiteles:

A szemérmes tartózkodás, a nemesi méltóságérzet s a keresztény erkölcs konzervatív készségei révén így alkothatja meg Kosztolányi az egyetemes és személyes érdekű konfliktus epikai organizmusát. Konzervatív természetű anyag révén egy modern drámát [...].

[...] a robbanás egy látens, de természetes keserűséget lök felszínre, igaz, hogy abnormis alakban, de éppen azért így, hogy a normális magatartás viselésének gyötrelmessége kitessék. Nem Vajkayék hitványsága tehát, hanem nyomorúságuk.

S így hiteles, mert így fejeződik ki benne, hogy Vajkayék számára még a tragédia kiútja sem adatik meg, hogy nekik a kietlen mártíromság a végzetük.

A regény társadalomábrázolását Kiss Ferenc KD nézőpontjából értelmezi, méghozzá a következő módon érvelve:

„Nincs tragédiájuk, mert itt el sem kezdődhetnek a tragédiák. De milyen mélyek, mennyire atyafiai mind. Milyen hasonlatosak hozzá. Ha egyszer elkiáltja ezt, nagyot kiált.

Csak hozzájuk van köze.” Ijas Miklós, a Sárszegen kallódó modern költőjelölt gondolkodik így Vajkayékról, de az előzményként idézett versek s a későbbi Életre-halálra alapján joggal tulajdonítható Kosztolányinak ez a vallomás, s felőle indulva magyarázható hitelesen a regényben kibontakozó társadalombírálat természete is.

Az egész sárszegi világból Pacsirta csúnyasága és Vajkayék sorsa, mint említettük csak epikai gerincet, drámai struktúrát ad egy általánosabb érvényű reménytelenségnek.

A csúnyaság totalitása című alfejezetben a monográfus először is azt fejt ki, hogy az esztétikai minőség nem csupán külső jegyekben nyilvánul meg, de Pacsirta egész lényét érinti:

[...] nemcsak a külseje, de ízlése, észjárása, egész szelleme is nyomorék. Jósága együgyűséggel, komolysága szikkadtsággal, szemérme öncsalással, puritánsága kietlenséggel, szabotossága korlátoltsággal, érzékenysége érzélgősséggel elegyül.

Mindez Kiss Ferenc szerint a regényben ábrázolt egész társadalomra, Sárszeg egész világára kiterjed. Ahogy a *Pacsirta* nem egy elemzője, úgy ez az olvasat is „metsző iróniát”, sőt, „ironikus fölényt” vél kihallani a regényből, mellyel Kosztolányi

[...] mintha nemcsak Vajkayékkal, hanem egész osztályával: az élet fő sodrából tunyán kirekedt, s rezervátuma állóvízeiben dárídósan agonizáló dzsentroid értelmiséggel is el akarna számolni ebben a regényben.

S noha úgy ítéli, sivárabb, mint egy-két mű, amely kimondottan ezt teszi témájává, ennek a regénynek a lényegét szerinte alapvetően mégsem ebben ajánlatos keresni:

A *Pacsirta* úri magyarsága sokkal lehangolóbb, mint Móri-czé, Kaffka Margité, Török Gyuláé, s a kortársak által rajzolt

nemzeti értelmiség általában. Utóbbiaknál még nyilvánvaló az érték, aminek pusztulását ábrázolják. A virtus náluk még egy szép és tartalmas életforma jegyeit őrzi.

Mégis, mindezek ellenére tagadnunk kell, hogy a Pacsirta a magyar „ancien régime” regénye, s hogy Vajkayék a Vízzy Kornélékkal szoros rokonságban lennének, s a regény értelme sikkadna el, ha ennek a leleplező iróniának túl nagy jelentőséget tulajdonítanánk.

[...] nem a leszámolás az elsőrendű célja, hanem a reménytelenség kibeszélése.

A regény „végső magyarázó elve” Kiss Ferenc szerint tehát a következő:

Vajkayék egérszínű szürkesége, Pacsirta kínos csúnyasága azért terjed ki a regény egész világára, s kívülről a társadalom felől azért létesül ezzel egylényegű kör, mert az adott állapotban, az adott világ ilyen reménytelenséggel tölti el Kosztolányit. A személyes mag felől: a vénlány feketésen villódzó romlott fogainak látványa felől, s a feketésen porló társadalom felől egymást erősítve, átszöve, átítatva képződik a regénybeli világ. [...] Ez a világ és ez a regény minden ízében pacsirtai, s éppen e zártsága és egyneműsége folytán a társadalomnak csak sorvadó tendenciáit tárgyasítja.

A *Pacsirta* egy elkeseredett, magános költő regénye [...].

Vajkayék családi gyötrelmét csak egy gyanútlan és eseménytelen társadalmi háttérből növeszthette ki Kosztolányi, s ennek anyagából alkothatta meg a kedvére a maga görögös, de apolitikus életeszmenyének lázító ellenképét.

Kiss Ferenc, *A Pacsirta* = K. F., *Az érett Kosztolányi*, Budapest, Akadémiai, 1979, 175–208.

A nyolcvanas évektől egyre több KD-ről szóló monográfia vagy monográfia jellegű (például Király István: *Kosztolányi. Vita és vallomás*, 1986) mű látott napvilágot, de egyre nőtt azoknak a

tanulmányoknak a száma is, melyek nemcsak az életmű vagy a nagypróza egy fejezeteként taglalták a *Pacsirtát*, de kizárólag ezzel a regénnyel foglalkoztak. A kitüntetett figyelem természetesen az 1985-ös évfordulónak is köszönhető. A regény gyökeresebb újraértelmezésére az évtized derekáig azonban nem igazán kerül sor, nagyobb visszhangot keltő változás majd csak 1987-től, az életmű nagy részét újragondoló *A rejtőző Kosztolányi* című tanulmánykötettől számítható.

Az évtized legelején érdekes nézőpontot hoz már Oleg Roszszijanov elemzése is a regény megértésének történetébe, aki korábban oroszra fordította a művet. Egyrészt, mert olvasatában talán nem lényegtelen szerepet játszik, hogy a *Pacsirta* világa és megformáltsága kapcsán gyakran emlegetett Csehov, s a KD által saját regényével rokonított *Ivan Iljics halála*¹⁶ írójának is anyanyelvi befogadója, másrészt a regényt az *Édes Annával* hasonlítja össze, így társadalomrajz és társadalomrajz között fed föl hasonlóságot s különbséget.

Elemzése elején megállapítja a két regény rokon vonását, majd rámutat a 20. század világirodalmához köthető alapvető sajátosságukra:

Mindkét regény cselekményének alaphelyzetét, hangulatát és szereplői arculatát is meghatározza az addig még sose tapasztalt emberi kifosztottság, és az író saját megrendülése.

[...] Ez az általános együttérzés rokonítja Kosztolányit a válságokkal teli huszadik század egyik jelentős irodalmi áramlatával, a (nevezzük így) „*sebzett tudat*” irodalmával. Ez az irodalom, amelyhez Hemingwaytól Camus-ig vagy Koeppenig sok és sokféle író tartozik, mélyen tragikus, hiszen végső soron a történelmi fejlődés megtorpanásának – a világméretű felszabadító küzdelem visszaesésének és kudarcainak – köszönheti létét [...].

¹⁶ Lásd erről KOSZTOLÁNYI Dezsőné, *Kosztolányi Dezső*, Budapest, Révai, 1938, 249, továbbá KD nyilatkozatát az orosz regény hatásáról: RÓNAY Mária, *Négy-
szemközt Kosztolányi Dezsővel. Kosztolányi Dezső beszél önmagáról* = *Literatura*, 1935. jún. 1., 10. évf., 163.

KD ábrázolásmódját azonban leginkább Csehovhoz hasonlítja, amennyiben

[...] éppen Csehov volt az, aki a Sándor-kori reakció és a narodnyik mozgalom válságának idején művészi eszközökkel tárta föl, hogy a társadalmi rossz nem „koncentrált” formában létezik; hogy nem öl, hanem behálóz, kiszív, lassan mérgez; az elnyomás hétköznapi jellegű, amely mélyen beépül az életbe, amely sok-sok történésben, jelenségben oszlik meg, s éppen ezért különösen alattomos és nyomasztó: kibírhatatlan.

Rámutat, hogy a két regény döntően más viszonyulást mutat az ábrázolt társadalomhoz; az *Édes Anna* felől a *Pacsirta* kritikus, metsző ítélete is tompábbnak látszik:

[...] az *Édes Annában* élesebb a nyárspolgár-ellenesség, a társadalomkritika, amely nyíltan a Horthy-Magyarország ellen irányul. Ehhez képes a *Pacsirta* szinte csak a patriarchális erkölcsök rajza, amelyet egy ironikus tekintetű, érzékenyen megfigyelő író vetett oda pillanatnyi ihletében. Minden tragikussága ellenére több benne a fény, a lírai közvetlenség; impresszionista bőséggel áradnak a színek.

Rosszijanov KD-t egyszerre látja a magyar hagyományba ágyazottnak, s a korszak egyetemes jelenségeihez ízesülni:

Józan, illúzióktól mentes társadalomkritikája szempontjából, amelyből ki-kilobban egy-egy szarkasztikus leleplezés, Kosztolányi a klasszikus realista irodalomhoz tartozik. Móriczhoz hasonlít, amikor annak a magyar „nemesi középosztálynak” a hanyatlását, parazita elkorcsosulását ábrázolja, amely valamikor visszaverte a török támadását, s vezette a negyvennyolcas forradalmat, most pedig a kispolgáriság mocsarában és a cselédjével vívott „hősi” harcban

pusztul el. A lélektani ábrázolás szempontjából pedig előtte jár Móricznak. A huszadik századi európai irodalommal összhangban a polgári társadalom egyre jobban terjedő betegségét tárta föl, követte nyomon, azt a – Magyarországot, is megmérgező – baljós betegséget, hogyan idegenedik el az ember saját, megölt és kipusztított emberi lényegétől. Kosztolányi nemesei nem csupán lelkileg sérült, hanem megnyomorított emberek is. Valamennyien arra kényszerülnek, hogy szűkebbre szabott, csonka életet éljenek: vagy ködképzetekkel helyettesítve a hiányzó szabadságot és boldogságot, vagy pedig önmagukon és másokon bosszulva meg derékba tört, kiürült életüket.

[...] Kosztolányi a kritikai realizmus művészi eszközeivel ábrázolja a nemesség elidegenedését, társadalmi és morális elkorcsosulását.

Azokhoz az elemzőkhöz csatlakozva pedig, akik a címszereplő csúnyaságát szimbolikusnak érezték, s az egész társadalomra, illetve korszakra látták érvényesnek, tanulmánya végén nagyon hasonlóan fogalmazza meg nyitott kérdését:

S hogy Pacsirta csúnya, vajon nem eleve, a természettől adott feltétel-e, amely korlátozza a harc lehetőségeit; vajon nem az elnyomás abszolutizált képe-e, amelytől nem lehet megszabadulni, amelyet nem lehet lerázni magunkról?

Oleg ROSSZIJANOV, *A hétköznapi rossz*
= O. R., „*A világ újraépül...*”, Budapest, Európa, 1981, 151–174.

Ugyanebben az évben jelent meg Fülöp László tanulmánya, mely talán az első olyan írás, Kiss Ferenc monográfiáját beleértve, amely a regényre vonatkozó addigi szakirodalomról áttekintést nyújt, s amely fölött egyszersmind kritikus szemlét is tart.

Remekmű rangjának kétségbevonásával nemigen találkozhatunk. [...] ugyanakkor kevesebb bizonyítékát találjuk az

írásokban a *Pacsirta* teljesebb megértésének, a legmélyebb jelentésrétegeig is lehatoló elemző olvasásnak.

Fülöp ugyanis azt igyekszik igazolni, hogy a regényben legalább három – a címben is megjelölt – alapréteg fejthető föl.

A lélektani megközelítést taglalva elfogadja, de árnyalja is Németh László és Schöpfung Aladár olvasatát, amennyiben cáfolja, hogy a *Pacsirta* freudi tanok szemléltetése volna. Jóllehet kijelenti:

A megértéshez nélkülözhetetlen a lélektani elvű értelmezés.
Enélkül nem lehet közel férkőzni a regényvilághoz.

Erre a rétegre azonban, Fülöp meglátása szerint, mások épülnek rá. Így a társadalomrajz, melyet Rónay György, Kiss Ferenc és Rónay László értelmezései fényében is jelentős összetevőnek tart, mely azonban, mint leszögezi, csak abban az esetben létjogosult, ha nem nő a másik két, általa kiemelt réteg fölé.

A harmadik rétegre vonatkozóan, „amelyet létvonatkozásúnak, létélményinek, létértelmező jellegűnek” (102) nevez, először is megállapítja, hogy az életműből a létbölcseleti vonásokat kiemelő elemzések nem hiányoznak ugyan, de nem elég hangsúlyosak. Úgy ítéli:

[...] a *Pacsirta* elsőrendűen sorsábrázoló és sorsláttató mű, filozofikus regény, egzisztenciális élményvilág és szemlélet kifejezése, végső értelme szerint emberi létkérdéseket érint, költői színezetű és alkatú gondolatiságot zár magába.

A tanulmány a három alapréteg fölvázolása után a lélektani, majd a – szerző szavaival – „létélményi” réteg szempontjából vizsgálja és jellemzi a regény egyes részleteit. A *lélek mélyvilága* alcímmel az előbbi távlatát emeli ki:

Ha pszichológiai regényként olvassuk, a lélekábrázolás felől nézzük a *Pacsirtát*, akkor kétségtelenül Vajkay Ákost

tekinthetjük a történet főszereplőjének. [...] Legelsősorban az apa ábrázolása révén teremthető meg az elbeszélésben a lélektani sík, az ő alakrajzában érvényesíthető az ember-szemlélet pszichológiai elve és módszere. A lány és anya lélektanát sejtetőnek, utalásos jellegűnek, kihagyásosnak és vázlatosnak láthatjuk: az apa személyiségrajza [...] viszont összefüggő, részletező, kibontó, és a folyamatbemutatás igényével valósul meg.

[...] Ami egy-egy szituációban lejátszódik, azzal valamilyen kapcsolatba kerül, s a látott és átélt események benne mindenkor olyan visszhangot keltenek, olyan reakciókat indítanak el, amelyek kivétel nélkül lélektanilag is jelentéssékesek és értelmezhetők. Úgy lépteti fel a narrátor, hogy már a legelső epizód, a jellem ottani viselkedése alapján nyilvánvaló, mi lakozik belül, lányához való viszonyában milyen élményekről lehet szó. [...] Tudatában folytonos dráma zajlik. [...] Árulkodó információk sokasága készíti elő a központi jelenetben bekövetkező elemi kitörést, mely a részletes motiválás eredményeként szinte meglepetést sem okozhat, nem érheti váratlanul az olvasót.

Ezt tekintetbe véve Fülöp a tartalmilag megokolt és rendkívül tudatosan fölépített szerkezet mellett érvel:

Ami a kirobbanást jelentező regényfejezetben [...] lejátszódik, az részint összefoglalja, összesűríti és felfokozza az előtte levő epizódok és részletek sorozatát, részint megadja az utána következő események, a visszakozás jelenetsorozatát magába foglaló „utójáték” értelmét és egész jelentésszerűségét.

Az ábrázolt lelki folyamat és az epikus építkezés teljesen összhangban van: hangsúlyozza, hogy a *Pacsirta* kisregény, ezért nem tartalmaz kitérőket, tudniillik:

Ebben a regényben az elbeszélőnek csupán annyi eseményre, olyan rövidre zárható esemenyláncra van szüksége, hogy az elsődleges életközeget plasztikusan megmintázhassa, a pszichológiai alapképletet érzékletesen felállíthassa és megfeleveníthesse, valamint a létélményi jelentésréteget a lélektanihoz és a társadalmihoz társítva körvonalazhassa.

[...] A *Pacsirta* alaprétegében lélekrajzi epika, a lélekábrázolás mesterműve.

Vajkay Ákos apológiáját – melyet addig talán Kiss Ferenc hajtott végre leghangsúlyosabban – Fülöp mindhárom alapréteg felől megvilágítja, midőn így fogalmaz:

Nem marasztalható el az irgalmatlanság és részvétlenség vétkében. Fájdalmas ambivalenciák határozzák meg jellemét, emberi minőségét, s épp ezek átélése révén növekszik – a maga arányai szerint – drámai hosszá. [...] Számos megnyilvánulása arra utal, hogy ez a kiszikkadtnak és lélektelennek látszó, szegényes érzelmvilágúnak gondolható ember képes az átélő s áthelyezkedő gondolkodásra. [...] Birtokolja a részvét s az irgalom adományát. A maga módján rendelkezik a sorsmegértés képességével.

[...] A szerepbe merevedett szülői magatartáshoz erkölcsi tartalomként nyilvánvalóan hozzátartozik a belátás, az áldozathozatal, a hősies alkalmazkodás és helyzetvállalás, amely kétségtelen morális erényként s értékként tisztelhető.

Ki nem ordítható gyötrellem alcímmel Fülöp végül a regény utolsó, létértelmező rétegét bizonyítja. Belohorszky Pál értelmezésére emlékeztet, hogy Fülöp a sors megokolhatatlanságát, véletlenszerűségét, abszurditását hangsúlyozza:

Morális vétkek, rossz szándékok, bűnök nélkül jön így létre a szenvedések láncolata, mely irracionális és megszakíthatatlan.

[...] Abszurd kiszolgáltatottságban él Pacsirta. [...] Kényszerhelyzet foglyai. Be vannak zárva az abszurditásba.

[...] Pacsirta alakjában a teljességgel fölösleges és a magának-másoknak egyként terhes létezés végzetszerű tragikumak látható.

Ebből vonja le a regény végső értelmét:

A Pacsirta végül is erről szól, a végzetszerűen boldogtalan létezés történeteként olvasható. [...] Végrehajtja a nálunk ritkán tapasztalható bravúrt: kisszerűnek is vélhető epikai anyagát képes felemelni a létezésről, az egzisztenciális emberi ügyekről érvényesen beszélő művek magaslataira.

FÜLÖP László, *Lélektan, erkölcsrajz, sorsábrázolás*
= F. L., *Realizmus és korszerűség*, Budapest,
Tankönyvkiadó, 1987, 96–131.

Az 1985-ös év, KD születésének 100. évfordulója idején valójában egyetlen szorosan és részletesen a regénnyel foglalkozó írás látott napvilágot az *Üzenet* ünnepi Kosztolányi-számában. Ugyanebben az évben még Sótér István tanulmánya és Levendel Júlia monografikus életrajza taglalja röviden az életműről szólván a *Pacsirtát*.

Barabás Judit *Szerkezet és érték (a kétféle életstratégia regénye: a Pacsirta)* című tanulmányának előföltevése, hogy:

[...] a Pacsirta megalapoz a szerző életművében egy olyan gondolat- és problémarendszert, mely elsősorban az érték-szemlélettel áll szoros kapcsolatban, és legkiérleltebb megfogalmazását az Esti Kornél-történetekben éri el.

A szerkezet pontos elemzésére tér ki, melyet érvelésében – mint előtte már sokan – a történettel összhangban lát megvalósulni. Devecseri Gábor megfigyeléséhez hasonlóan megállapítja, hogy a *Pacsirta* időkezelésére a körköröség jellemző. A fejezeteket ennek megfelelően tematikus egységekbe rendezi, s mindezt táblázattal is

szemlélteti. Bevezetett fogalmai és egységei a következők: I. nagy rész: „keret és előlegezés”: 1., 2. fejezet; „átköltő (sic!) fejezetinformációk”: 3. fejezet; „változások és fokozataik”: 4., 5., 6. fejezet; II. nagy rész: „a megoldás előlegezése”: 7. fejezet; „krízis, kitörés”: 8., 9., 10. fejezet; „visszatérés”: 12., 13. fejezet (105–106).

Barabás a szerkezettel összhangban úgy véli:

[...] a műben a fizikai és szellemi elnagyoltság, nyomorúság, hol realiztikus, hol metaforikus, de mindenképp nyomasztó képei sorakoznak egymás mellett [...].

Alapvetően értékhányos, értékpusztító világot ábrázol Kosztolányi.

[...] a regény világában nem létezik tragikum, ha élesebben akarunk fogalmazni: még az sem létezik. A továbbélés is mentes lesz a tragikumtól – pusztá vegetáció.

Úgy gondolja – a korábban idézett Fülöp Lászlóval, de Kiss Ferencel ellentétben is –, hogy Vajkayt részegsége akadályozza meg abban, hogy tragikus hős legyen.

Az előbb idézett „vegetációt” vagy köztességet hangsúlyozza az elbeszélésmód különböző módozatairól szólva is. A Vajkay szülők és a költő párbeszéde is sikertelen:

[...] mindhárom résztvevőben – Ijas, Vajkay, Vajkayné – saját gondolatai futnak párhuzamosan, függetlenül egymástól és az épp hallható párbeszédtől.

A szalagcímek a megszokott irodalmi hagyománytól eltérő – ugyancsak beszédes – gyakorlatot érvényesítenek:

A részletező, aprólékos tartalomösszefoglalók épp a történelek hiányát fogják érzékeltetni

[...] A történet – a fabula – és az elbeszélte egész – a szüzsé – közt nagy a távolság, ezt a távolságot e fejezetcímek külön nyomatékosítják, tehát tudatosítják az olvasóban.

Az elbeszélői szólamok összemosódnak, melyből azt a következőt vonja le, hogy az értékhiány megállapítása egyfajta legkülsőbb elbeszélői szólamhoz van közel:

[...] Ijas és Vajkay – egyaránt elvégzik ennek az értékhiánynak a minősítését: Ijas kezdettől fogva, Vajkay fokozatosan. Hogy kettejük értékszempontjai állhatnak leginkább közel az elbeszélőéhez, bizonyítható azzal a ténnyel, hogy az ő esetükben alkalmazza az író leggyakrabban az erlebte Rede elbeszélői eljárását, sőt ez a forma Vajkaynál gyakran annyira összeolvad az elbeszélői közléssel, hogy egyértelműen a kettő nem is különíthető el egymástól.

BARABÁS Judit, *Szerkezet és érték
(a kétféle életstratégia regénye: a Pacsirta)*
= *Üzenet*, 1985. febr.–márc., 15. évf., 2–3. sz., 105–114.

Sőtér István, kinek hatvanas évekbeli írását korábban már idéztük, ismét az életmű bizonyos irodalomtörténeti helymeghatározására vállalkozik.

A *Pacsirtát* az általa legérdemesebbnek tartott nagyprózai művek között említi:

Kosztolányi három regénye [ti. *Édes Anna*, *Pacsirta*, *Arany-sárkány* – a szerk.] a kor legjelentősebb alkotásai, az *Uri muri*, a *Halálfiái*, és a *Valakit elvisz az ördög* mellett foglal helyet, beéréseként a magyar regény ama fejlődésének, melyre a *Színek és években* lehetett először felfigyelni. A Jókai–Mikszáth-korszak regénye helyébe most lép a kiérett, modern magyar regény, s alapozza meg irodalmunkban e műfaj jövőjét.

A regényről szólva pedig a szeretet érzésének sajátos ábrázolását emeli ki:

A *Pacsirtának* a többértelmű jelenetei a legcsodálatosabbak. A regény a szülői és a gyermeki szeretet ambivalenciájáról szól, a szülők elnyomottakká, kiszolgáltatottakká válnak

szeretetükben, leányuk pedig zsarnokian gyakorolja a gyermeki szeretetet. Tulajdonképp mindhármukat büntudat hatja át, és ettől elviselhetetlen a helyzetük, de ezt az elviselhetetlenséget mindhárman néma megegyezéssel, idillként tartják fenn.

A mű csúcspontjának Vajkay Ákos kifakadását érzi, melyről így nyilatkozik:

A *Pacsirtát* talán ez a jelenet emeli remekművé. Mindennek oka a szeretet hiánya, mert a szeretetet nem lehet akarni, csak a szánalmat. A szeretet megadatik az embernek, mint a kegyelem. A *Pacsirta* egész világa kegyelem nélküli világ, akárcsak az *Édes Annáé*.

Olvasata tehát ellentmond mindazon elemzőknek, akik Vajkay Ákosban, kitörése ellenére, a lányát szerető apát látják.

Érdekesen értelmezi elemzése végén Ijas jegyzetét, mint a regény öntükröző alakzatát. Nem a hazafelé tartók tömondatos lejegyzetelése, de az utólag odabiggyesztett három fölkiáltójel volna Sőtér szerint, mely a regényt, annak világát igazán szimbolizálja:

Kosztolányi olyasminek az ábrázolására vállalkozik, ami csaknem ábrázolhatatlan. Ez az ábrázolhatatlanság ironikusan és szellemesen fejeződik ki a *Pacsirta* végén [...]. Ez a három nagy felkiáltójel: ez a regény!

SŐTÉR István, *A rejtőző Kosztolányi = Új Írás*, 1985, 11. sz., 3–8. (Kötetben: *A rejtőző Kosztolányi*, szerk. Mész Lászlóné, Budapest, Tankönyvkiadó, 1987, 7–15.)

Levendel Júliának még ugyanebben az évben jelent meg KD-ről szóló munkája a Móra Könyvkiadó *Így élt...* sorozatában. A regényekről e kötet értelemszerűen nem nyújt átfogóbb elemzést, mindezenre föltétlenül üdvösnek mondható, hogy a *Pacsirta* ismeretetésénél számot vet ugyan az életrajziséggel, ám egyszersmind el is távolítja ezt a megközelítést:

Nekem úgy rémlik, Kosztolányi alku nélkül formálta szereplőit, sem a szabadkai családnak, sem önmagának nem tett engedményeket – felhasználta hozzátartozói életét, egyéniségét is, de nem róluk írt. Vajkayékban nem láthatjuk Kosztolányi szüleit, s Pacsirtában sem a sokkal intelligensebb, önállóbb Mariskát. A kisszerűségbe, örömtelenségbe futó élet nyilván fenyegette az otthoniakat mind, de nem úgy és nem olyan mértékben, mint a *Pacsirta* alakjait.

LEVENDEL Júlia, *Így élt Kosztolányi Dezső*,
Budapest, Móra, 1985, 142–149.

Ugyanebben az évben Illés Endre, ki az Illyés Gyula által indított életműsorozat tizenegyedik, *Színház* című kötetét gondozta 1948-ban, az *Új Írásban* közli *Pacsirta* című írását. A regény első megjelenéséhez fűződő emlékeiről¹⁷ s a filmről is írt már korábban.¹⁸ Ezúttal mindkettőre emlékezve s addigi írásait mintegy ötvözve elmélkedik a műről. Németh Lászlóéra emlékeztető hasonlatot talál, midőn a regény szerkesztettségét érinti:

Kosztolányi egy késleltetett robbanás erejében bízik. Ő gyújtószinórhoz illeszti a lángot, és mi, a történet meghívott szemlélői, a robbanóanyaghoz közeledő, izzó parázslást követhetjük. [...] Nem kis dráma ez. Nem jelentéktelen leleplezés. Sőt – valljuk be: félelmetes erkölcsrajz.

Az *Édes Anna* szereplőivel rokonítja a *Pacsirta* alakjait, s úgy véli, a film könnyebb kézzel, derűsebb befejezéssel oldja föl a szerinte a történet mélyén rejlő, s annak lényegi vonását alkotó, hangsúlyosan társadalmi összeütközést.

¹⁷ ILLÉS Endre, *Szigorlat az Űllői úton. (Naplójegyzetek) = Népszabadság*, 1965. jan. 24., 23. évf., 20. sz., 8–9.

¹⁸ ILLÉS Endre, *Pacsirta. A magyar ancien régime regénye filmen = Film Színház Muzsika*, 1964. febr. 7., 8. évf., 6. sz., 4–5.

[...] a budai méltóságos urak félelmetesen emlékeztetnek a sárszegi Vajkayékra, akiknek finomsága, törekenysége, osztályerkölcsé mögött ugyancsak riasztó embertelenség búvik meg. De az a történet csak úgy nagy dráma, feszítő, igazi dráma, ha Vajkay Ákos és felesége mindvégig egyik az osztályukkal, ha jobban ragaszkodnak az animális örömhöz, az ancien régime csábító, elkábító kellemességeihez, mint a lányukhoz. A film *Pacsirtájában* azonban nem így alakul a dráma. Kosztolányi regényében egy gyújtó-zsinór parázslík, a *Pacsirta*-film viszont egy-egy szál gyufával rögtön apró tüzeket gyújt, s a végső robbanás elmarad. [...] a film Vajkay Ákosa [...] fokozatosan kiábrándul osztályából [...] már-már felvilágosult, osztályát tagadó hős lesz.

ILLÉS Endre, *Pacsirta*
= *Tükörben. Kosztolányi Dezső,*
szerk. RÉZ Pál, Budapest, Századvég, 1993, 150–151.

A következő évben Király Istvánnak és Bori Imrének jelentek meg kötetei az életműről. Elsőként Király István *Vita és vallomás* címmel félig személyes hangú, visszaemlékező monográfiáját kell emlétenünk. KD regényírói korszakáról szólván az irodalmár Rosszijanov előzőekben idézett megállapításaihoz hasonlóan úgy véli:

[...] nem választható el Kosztolányi válságélménye az európai válságirodalom termékeitől.

[...] Ott hatott benne egyrészt a *társadalmi*, másrészt a *nemzeti*, harmadrészt pedig – mindezt kiteljesítőn, egységre fogón – a *távlat*-, illetve az *értékválság*. Felnőtt a nihil.

[...] Az elidegenedés első művészi tudatosítói közé tartozott Kosztolányi Dezső irodalmunkban.

KD prózaírói időszakára Király továbbá bevezet két fogalmat, mely távlatként lebeg majd *Pacsirta*-elemzése hátterében is, ezek pedig: az „elhistorizálás”, vagyis az

[...] objektív érvényű, össztársadalmi-történelmi állapot-tá stilizálódott az egyéni lélek negatív jellegű tapasztalata.

S az „elontologizálás”:

Nemcsak a korra, de a létezés egészére vetítődött ki az egyéni lélek eltévedése.

Ezen folyamatok zajlottak a prózai művek megírásakor, melyekkel kapcsolatban kijelenti:

[...] lényeket nézve *parabola* volt mindegyik Kosztolányi-regény. Ha meghatározott, konkrét, valós ember volt is a főhősük: inkább csak a jelkép szerepét töltötte be.

Így a *Pacsirta* kapcsán rámutat arra, hogy a vidékiség nem új élmény KD-nél, az életmű során változott a jelentése. Az 1915-ös *Ha volna egy kevés remény...* című versben még, mint mondja:

A nosztalgia és az irónia hangulati kettőssége idézte a versben a vidék emlékét. A *Pacsirta*-ból már tűnt minden nosztalgia, csak az irónia maradt. A vidék úgy jelent meg, mint a provincializmus színhelye, jelképe. A provincializmus nem mint társadalmi ténynek, de mint életállapotnak fenomenológiáját lehet kielemezni szinte a műből.

Király a regény elemzése során az idő, a térszerkezet, a beszédmód jelentésségét, ábrázolt világgal való összehangzását emeli ki:

A válságérzet és a regényalakítás összefüggését mutatta a választott regénytípus és elbeszélői pozíció: a parabolajelleg s az impassibilité.

[...] Különös szerepet játszott végig a regényben a *tér* motívuma, a kinyíló távolság. [...] Fordított viszonyban állt szinte egymással a tér és az idill. Minél nagyobb távolságokat ölelt

az át, annál kisebbre zsugorodott ez. Megsemmisült végül a kinyíló tér hatása alatt, visszájára fordult: tragédia lett.

[...] Visszahajló volt a regény szerkezete. Fokozatos tágu-lással indult és fokozatos szűküléssel zárult a *Pacsirta* menete.

[...] A napokat, órákat sőt nem egyszer a perceket is be-mondta a regény. [...] Megjelenítődött rajtuk keresztül is a kilátástalanság, a lét monotonája.

[...] Érződött mint szerkezeti jelkép az örök visszatérés. A monotonia.

A regényekről általában a következőt állapítja meg:

Belső disszonanciát – iróniát, paradoxitást – hordozott az [ti. a „címadástechnika”] magában. Nemcsak a *Néró, a véres költő*, ez a vért s a költészetet egybekeverő, szembeszökően paradox cím: a lényegét nézve paradoxon volt a *Pacsirta*, az *Aranysárkány* s az *Édes Anna* is. Idillre utalt minden egyes cím, s megötte mégis tragédia történt.

A *Pacsirta* esetében véleménye szerint idillbe bújtatott „anti-idill”-ről van szó (90).

Számot vet a regény lélektaniségalával, mégpedig úgy – miként Rónay György tette –, hogy KD-nek a freudizmust hatalmas föl-fedezésként üdvözlő írását idézi, majd megállapítja:

Nem véletlenül játszódtott a század utolsó esztendejében, 1899-ben a regény. A közelgő fordulat érződött. A tizen-kilencedik század emberképe cáfolódott benne. Ha a *Néró* a kor ontológiai, a *Pacsirta* annak antropológiai válságát tükrözte. A freudizmus személyiségelmélete Kosztolányi szemében annak volt mintegy a felszínre hozója.

A lélektani vonást tehát szerinte elsősorban korjelenséggként kell érteni. S fölhívja a figyelmet, hogy Freud műve a *Das Ich und das Es* nem sokkal a *Pacsirta* előtt jelent meg,

De ha véletlen egybeesés következtében is, szinte teljesen a freudi személyiségképzelés alapján, az én három rétegét [...] szem előtt tartva lehet elemezni a *Pacsirta* világát.

Ez pedig Király szerint – miként azt Kiss Ferenc, Fülöp László is fejtegette – összefügg a regény másik értelmezési vonalával:

A pszichológiai szerkezeti szál egybe volt szöve egy társadalmival. Vajkay Ákosék külön emberi tragédiájának története egyben egy vidéki kisváros társadalmi körképe is volt.

Érdekes továbbá, ahogy művelődés és lélektan összefüggését látja abban, hogy *Pacsirta* éppen Jókai regényét dicséri:

Mélyre ivódott a magyar középrétegekben Jókai szeretete. Ő adott mintát a felettes énre, ő határozta meg az életviteleket. [...] Nem hozott áldozatot Vajkay Ákos a lánya kedvéért, nem gyakorolt aszkézist, lemondást, mint Tersánszkytól kezdve oly sok kritikus gondolta róla. Internalizálta ő a felettes én kívánságait. Az volt az egyénisége. Kötelesség, komolyság, felelősségérzés járt együtt vele, megvetése mindennek, mi léha. Jókais pátozzal élte az életet.

S jöllehet kijelenti:

Az értékhiány, az embertragikumot megjelenítő életcsúnyság volt az idilli című *Pacsirta* fő mondanivalója.

Ám értelmezésében mégsem egy minden érték nélkül való világ jelenik meg a regényben; az irodalmár Németh László véleményére hivatkozik, miszerint a szeretet a gyűlölettel szemben erkölcsi erőként mutatkozik meg. A pap siralomvölgyképzete kapcsán Király kiemeli, hogy

[...] a regényt záró pénteki nap is innen kapott mélyebb jelentést. Nem pusztán baljóslatú babonás nap volt ez, de a krisztusi szenvedés szimbolikus napja.

A keresztény szenvedéstörténettel látja összekapcsolódni tehát a család történetét a regény bizonyos utalásrendszerén keresztül. Az értelmező következőképp nem tagadja meg a tragikumot Vajkay alakjától, s a szereplő emberségét sem cáfolja:

Hős volt innen tekintve Vajkay Ákos, hős az egész Vajkay család. Hisz szeretetükkel, családérzésükkel, még a krízisben is átnyúlni tudó, idillt idéző makacsságukkal erkölcsi erőt mutattak; emberi tartást a reménytelenben. Láthatóvá lett, hogy érték él bennük.

KIRÁLY István, *Kosztolányi. Vita és vallomás*,
Budapest, Szépirodalmi, 1986, 88–103.

Ugyanebben az évben jelent meg Bori Imre monográfiája, melynek előzménye volt a regényekről egy évtizede írott tanulmánya. *A Pacsirtát* és az *Aranysárkányt* a könyvben szorosan egymás mellett, *A „honi” világ két regénye* című fejezetben tárgyalja. Ez az eljárás Bori azon nézetét emeli ki, mely szerint a két regény alig különbözik egymástól, ha a helyszínt, a teret közös szemponttá emeljük, mi több, az előttük íródott történelmi regénytől is csak mennyiségi, nem pedig minőségi különbség (idő- és térbeli távolság) választja el őket, s ahogy elemzése több pontján bizonyítani igyekszik, sok tekintetben annak folytatásaként olvashatók. Amit korábbi tanulmányában megfogalmazott, ehelyütt részletesebben igazolja:

A Nero történelme és a két regény „történelemmé vált Szabadkája” közt nem olyan hatalmas a távolság.

[...] nem is olyan nagy távolság választja el a szörnyeteg Nerót a csúnya Pacsirtától vagy a „szörny” Novák Hildától. Csak ezekben a regényekben Kosztolányi Dezső mintegy

hazatért – a szülőföld „helyi színeivel” dolgozott, érzelmi kötődéseinek engedelmeskedve nosztalgiáinak áldozott a Nero-regény inkább intellektuális lakomája ellenében, s az abban oly tüntető kozmopolitizmus elhagyásával.

A *Pacsirta* kapcsán a szerkezetet egyértelműen a korábbi regénytől eredezteti:

Kosztolányi – jól kivehetően – tovább építette a Nero-regényben megismert és sikerrel alkalmazott tükrös megoldást. Itt az első résznek tükörképe a második rész: 1., 2., 3. (az elutazás péntekje), majd 4., 5., 6. (szombat, vasárnap és hétfő), azután 7. fejezet (kedd) a fordulat, amit 8., 9. és 10. fejezet követ (szerda, csütörtök), végül a 11. és 12–13. fejezet (mind a három az érkezés péntekje) zár le.

Pacsirtát és sorsát – a méltatók túlnyomó részével összhangban – szimbólumként is értelmezi, s így köti ismét a hagyományhoz. Sárcevits méltatlankodását a lelki pazarlásban krúdyasnak látja (147), Jókainak pedig a regénnyel kapcsolatban addig még nem emlegetett művét hozza szóba:

Pacsirta csúnyasága valóság és jelkép is egyszerre – egy egész világ családfája mutatja utolsó hajtását Pacsirta rúttságában, mint Jókai Mór regényében, *A Kráóban*.

Végül kiemelve, hogy KD szereplőinek sorsát, életvitelét mindig a környezet határozza meg, Bori a következőképp fonja össze a két regény világát:

Egy tehát a Pacsirta és az Aranyrákány világa, csak éppen a Kosztolányi Sárszegének nem abban az utcájában lakik Novák Antal gimnáziumi tanár, mint amelyben Vajkay Ákos, a nyugalmazott megyei levéltáros lakott. S egy (csak formája más) a két férfi lelki terhének is a „valósága”: ahogy Vajkay

Ákosban lánya csúnyasága a geneológust alázta meg, úgy alázta meg Novák Antalban a lánya a pedagógust.

BORI Imre, *A „honi” világ két regénye*
= B. I., *Kosztolányi Dezső*, Újvidék, Forum, 1986, 141–149.

A nyolcvanas évek végétől az ezredfordulóig

1987-ben, *A rejtőző Kosztolányi* című tanulmánykötetben jelent meg az az elemzés, mely lényegét tekintve már a kilencvenes években történt újraértelmezések kezdőpontjának tekinthető. *A Pacsirta* újraolvasására Szegedy-Maszák Mihály vállalkozott *Körköröség és transzcendencia a Pacsirtában* címmel. A cím két fogalmat jelöl a mű kapcsán: egyikük a recepcióban épp csak fölbukkant, részletesebb kifejtést azonban aligha kapott, másikuk az egész életművet és KD szemléletét méltató vizsgálatok gyakorta választott szempontja, mely elemzésekben ugyanakkor rendszerint a *Pacsirtára* mint az életmű legalkalmasabb példájára szokás hivatkozni.

A tanulmány már fölütésében az újraértelmezés pozícióját veszi föl, s annak szükségességét hangsúlyozza:

Miről is szól a *Pacsirta*? Az eddigi értelmezésekben oly sokat írtak lélektanról, tudattalanról vagy akár társadalmi környezetről, hogy talán nem egészen haszontalan más kiindulópontot választanunk.

Mint azt már a cím is sugallhatta, az elemzés sok olyan szempont-ra hívja föl a figyelmet, melyeknek az addigi tanulmányok szerzői semmi vagy csak kevés szerepet juttattak a regény értelmezésekor.

Az értekezők jó része külső és belső cselekményre, körköröségre, kozmikus távlatokra hivatkozott; Szegedy-Maszák Mihály egyik határozott meglátása, hogy:

[...] a *Pacsirta* az időnek, pontosabban az idő többértelműségének a regénye.

Legalábbis hatféle, külső és belső, kozmikus és történeti, célelvűen előrehaladó és körkörösön önmagába visszatérő idő kölcsönhatásáról beszélhetünk a *Pacsirtában*.

A külső és belső időt a következőképpen jellemzi a regény alapján:

[...] a külső idő általában a történesek pontok végtelen sorához hasonlítható jelenetére vonatkozik. Már a harmadik fejezetben döntő szerephez jut vele szemben a belső idő, melyben nem az időpont, hanem a tartam az uralkodó. Ez az időszemlélet kiterjedés nélkülinek mutatja a jelent, s mivel csakis kiterjedést ismer, az emlékezés és a várakozás, vagyis a múltnak s a jövőnek a jelenben ható képe adja lényegét.

Mindezeket figyelembe véve Vajkay időhöz való viszonyáról a következőket állapítja meg:

Hangsúlyozottan a múltban él, amit egyszerűen kora is indokolhatna, ám visszatekintő magatartásának külön nyomatékot ad, hogy nemcsak saját addigi élete, de általában a távoli múlt foglalkoztatja. Szinte görcsösen keresi a folytonosságot, számára ez a legfőbb érték, míg a folytonosság megszakadását általában értékhiánynak véli.

A tény, hogy az öregúr jövőhöz való viszonyát a halálra való készüldés tölti ki, Szegedy-Maszák szerint Esti Kornél alakját vetíti előre, s KD „némileg egzisztencialista színezetű szemléletét képviseli” (80). Miként fogalmaz:

Pacsirta apjának elbeszélte belső monológja sok korábbi és későbbi művel hozható összefüggésbe ászálal, hogy az egyéni lét végességének a tudatát fogalmazza meg.

A különféle időfölfogások tettenérése és vizsgálata a regényben tehát arra enged következtetni, hogy:

[...] a *Pacsirtában* különböző időszemléletek játéka érvényesül. Mindenekelőtt egyes szereplők konkrét időélménye és az objektívnek föltüntetett idő ütközik össze egymással.

Az ironia regénybeli szerepének vizsgálatához és újragondolásához az értekezőt a belső magánbeszéd és az elbeszélői megjegyzések váltásai vezetik el.

A nézőpont hirtelen távolodik el a szereplőtől, s az így létrehozott feszültség ironikus hatást kelt.

A különböző belső nézőpontok között mégsem mindig ez a külső látószög teremt kapcsolatot, s ez arra figyelmeztet, hogy túlzás volna egyszerűen ironikus regénynek nevezni a *Pacsirtát*.

Figyelmeztet arra, hogy a kaszinói jelenet s a sárszegi ős valóban torz és kisszerű világot mutat, mégis úgy véli, hiba volna az ironiának túl nagy szerepet tulajdonítani, ugyanis:

[...] a regény mégsem egymástól merőben idegen világok halmaza; az egyik magánvélemény olykor visszhangot kelt a másikban, s az ilyen belső kapcsolat határozottan pozitív értéknek számít. Legnyilvánvalóbban bizonyítja ezt a részvét, melyet Pacsirta árvasága kelt apjában [...].

Szegedy-Maszák ide sorolja a pap és a vénlány közt az utazás során teremtődött „lelki találkozást” (81), mely szerinte a következők miatt jöhet létre:

Az igazi részvét a regény világának törvényei szerint azt a fölismerést is magában rejt, hogy nem lehet segíteni a másikon. [...] A lelkész birtokában van ennek az igazságnak, s ezért árul el arca nyugalmat, mert ő úgy tudja, hogy csakis elkövetkezendő világ hozhat megváltást a szenvedéstől. Azzal is tisztában van, hogy a segíteni akaró könnyen megbánthatja a szenvedő büszkeségét.

[...] Magatartása mintegy előrevetíti Vajkay Ákos önleplező kifakadását, annak kimondását, hogy a szájalom nem azonos a szeretettel. Éppen ezért nem egészen helytálló az

a némelykor emlegetett tétel, mely szerint Kosztolányi műveiben a részvét a legpozitívabb érték.

Vajkay és Ijas Miklós között is érzékel egyfajta részleges érintkezést, melynek tarthatatlanságát a szenvedésnek kétféle átélésével magyarázza:

[...] némileg hasonló belső találkozás Ijas Miklós és Vajkay Ákos pillanatnyi összhangja a hetedik fejezetben, a keddi napon. Hangsúlyozni kell a közeledés rövidségét. Egyetlen mozzanattól eltekintve ugyanis az ő érintkezésük is kudarcnak nevezhető. A költő fellengzőssége indokoltan kelt visszatetszést a mély lelki életet élő Vajkayban.

[...] A szenvedés csakis néma lehet. Vajkay legalábbis így gondolja. Ezért is mondható sokáig teljes kudarcnak Íjással folytatott beszélgetése [...].

Részben cáfolja a lélektani regényként való olvasás helyénvalóságát, méghozzá a mű – a recepciótörténet folyamán eddig talán csak Deme László által igazán fölvetett – nézőpontjainak részletes vizsgálatával:

Azt a regénytípust, mely a belső idők öntörvényűségét a végeletekig hangsúlyozza, lélektaninak szokás nevezni. A Pacsirtát is általában ehhez a műfajhoz sorolják. Bizonyos mértékig joggal. Érdeemes azonban némileg korlátozni e minősítés érvényét. A lélektani regény általában a belső nézőpont következetes használatát írja elő. A Pacsirta történetmondója ezzel szemben nem mindig tudja azt, ami a szereplők tudatában megy végbe. A negyedik fejezet végén – tehát kiemelt helyen – ez olvasható:

Ekkor összenéztek. És eszükbe jutott valami.

De nem szóltak semmit.

E két mondat még akkor is bizonytalanságot árul el, ha figyelembe vesszük a megelőző szövegrészt. A *Pacsirta*

elbeszélője – a legtöbb lélektani regény történetmondójával szemben – nem szünteti meg a szereplők viszonylagos szabadságát. Kosztolányi mintegy lebegteti a jellemeit, vagyis bizonyos vonatkozásokban az olvasóra bízva a minősítésüket. Valószínű, hogy ez a részleges meghatározhatatlanság is hozzájárul elbeszélő művészetének eredetiségéhez.

A belső nézőpont elsődlegessége helyett talán helyesebb, ha a külső és belső nézőpont játékát tartjuk jellemzőnek a *Pacsirta*ra. A kétféle látószög váltogatása teszi lehetővé, hogy a történetmondó olykor fölülről nézzen olyan szereplőkre, akiket más alkalmakkor belülről közelít meg, s ugyanez a kettősség okozza, hogy nehéz kétségbe nem vont értékeket találni a regényben.

A mű nézőpontjainak behatóbb vizsgálata s mérlegelése az értékek egyszersmind a korábbi kritikusok megállapításaival ellentétes következtetések levonására is lehetőséget nyújt:

Nyilvánvaló, hogy a vidékiesség s a korszerűtlenség elmarasztalódik, de érdemes hozzátenni, hogy a világpolgárság, sőt még a korszerűtlenség is inkább csak nevetséges formában jelenik meg a *Pacsirta* lapjain. Íjas remek költőnek képzelet magát, holott nem okvetlenül az; Vajkay megértő ugyan a szessziós irodalom iránt, de nincs kizárva, hogy főleg azért, mert nem ismeri, hiszen az elbeszélő kiagyaltnak, ál-modernnek bélyegzi a kirakatban látható könyvek címét.

[...] Megkockáztatható a föltevés, hogy a regény világában a felszínes világpolgárság is a parlagiság egyik formája. Talán még arra is lehet hivatkozni, hogy Sárcevits alakjának előtanulmánya található meg a *Páva* (1919) című kötetben. Itt, a *Bácska* című mulatságos történetben Dr. Schlossiarik Jánosnak hívják a Le Figarót olvasó kultúrembert. [...] A kisváros mindkét esetben hamis végletek bűvkörében él, s a gúnyképnek a felszínes tudás a tárgya. Sárcevits és Schlossiarik a részt téveszti össze az egészszel. [...] Schlossiarik valójában

alig gügyög franciául, Sárcevíts pedig a nyomtatott betűt tiszteli ahelyett, hogy fölfogná az írás értelmét.

Ennek távlatával ugyancsak óvatos kijelentések megtételére figyelmeztet az értekező, midőn a regény humoráról szól. KD humorhoz való viszonyát, melyet Arany és Baudelaire fölfogásával rokonít, így jellemzi:

Kosztolányi műveinek értelmezésekor könnyű elkövetni azt a hibát, hogy túlzottan komolyan, sőt, komolykodóan olvassuk a szöveget.

[...] Hangsúlyozni kell, hogy a humor ritkán ártatlan, inkább kettős, majdhogynem ellentmondásos jellegű a *Paicsirtában*.

[...] gyakori, hogy ugyanaz a szövegrész többféleképpen is olvasható.

[...] Különböző módon, de egyforma mértékben nevetséges vélemények és magatartások szembesítődnek egymással. Az örökké mosolygó Füzes Feri istenhívő, de bárgyúsága éppúgy súlytalanná teszi érvelését, mint ahogy ellenfelének darwinizmusát is kicsúfolja az elbeszélő [...].

A negyvennyolcasok érvelése nem kevésbé nevetséges, mint a kormánypártiaké.

Az operett-előadást Szegedy-Maszák szintén kiemeli mint a regény olyan részét, mely többféle értékszemléletet vonultat föl, s egyszersmind öntükrözőnek, önértelmezőnek is mutatkozik.

[...] a *Gésák* előadása alkalmat adhat az elbeszélőnek arra, hogy közölje olvasójával saját irodalomfelfogását.

Az elbeszélő nyilvánvalóan gúnyt űz abból, amit Vajkay vár a színpadi műtől. Hőse kétféle történetet kedvel: szigorúan tényszerűt és erősen példázatosat. Mindkettőt érvénytelennek mutatja a regény, s olyan nyomatékkal, hogy akár még önértelmezésre is gyanakodhatunk: Kosztolányi

figyelmeztet arra, miként nem szabad olvasni regényét. Maga a Gésák afféle harmadik zsákutca benyomását kelti: üres kitaláció. Az elbeszélő tehát ezúttal is egyformán hamis értékeket sorakoztat föl. Némi túlzással akár azt is mondhatjuk: a *Pacsirta* három tagadólagos feleletet ad arra a kérdésre, hogy mi a művészi igényű történetmondás értelme.

Mindez már a regényzárlatot is előrevetítheti, melyben az elemző a körkörös időszemlélet látja érvényesülni a többi – általa bemutatott – időféleséggel szemben, mivel a mű kezdő- és végpontja csaknem megegyezik. Ebből főként irodalom- és műfaj történeti következtetéseket von le:

Majdnem teljesen hiányzik a célelv a cselekményből, vagyis a *Pacsirta* érezhetően eltér a nevelési regény eszményétől [...].

Sőt, még a korai 20. század elbeszélőinek többsége – a *Törless*, *Az eltűnt idő nyomában*, az *Ulysses*, *A varázshegy* vagy a *To the Lighthouse* szerzője – is a fejlődés, a célbaérés eszményét tekintette irányadónak, Kosztolányi tehát egy még az ő korában is meglehetősen elterjedt szerkezeti megoldást tett félre. Azt ugyan nem lehet állítani, hogy a *Pacsirta* új utat nyitott volna a regényírásban, de kétségtelen tény, hogy felszínre hozta a 19. századi elbeszélő próza egyik rejtett ellentmondását, megmutatván, hogy a valóságghűség követelménye más irányba mutat, mint a megszerkesztettségé. A nevelési regény fölépítése azt a benyomást kelti, hogy e két igény könnyűszerrel egyeztethető össze egymással. A körkörös idő a *Pacsirtában*, s az utolsó fejezetet bevezető szavak [...] ennek az egybeesésnek az érvényességét szüntetik meg [...].

KD zárlatát az értekező leginkább helyi körülményekkel látja igazolhatónak:

Nietzsche fejlődés-bírálatát különösen érzékeny fülekre találta az Osztrák–Magyar Monarchiában. Az itt írt regények

közül feltűnően sokból hiányzanak a cselekmény megszokott, célelvű alapszerkezetei, a próbatétel, a keresés, a küzdelem. Sárszeg is a soknemzetiségű államalakulat területén fekszik. A párducok jellegzetes képviselői az összeomlás előtti Monarchia szellemének: látszat-közösségüket a céltalanság érzete járja át.

[...] Ahol mindenki szüntelenül az elmúlás légkörében tartózkodik, ott nincs hirtelen értékvesztés, és az üresség nem is folyamat eredménye, de állapot.

Ezek nyomán Ijas Miklós – a tanulmányban egyébként idézett – véleményének elfogadása kínálkozik, mely állítja, e világban még a tragikumra sincs esély. Szegedy-Maszák Mihály azonban rámutat arra, hogy a regény bizonyos részei, de maga KD szemlélete is éppen az ellenkezőjét sugallhatják.

Torzítás volna [...] csakis értékhiányt látni a regény világában. Vajkay Ákost balsejtelem gyötri, hogy az ember létét magány és céltalanság határozza meg. A regény logikája szerint ez nemcsak hanyatlástudat, de éleslátás is lehet. Íjas tudatában is efféle gondolat jelenik meg, amikor nem csak azt veszi észre, hogy az általa lenézett helybeliek „milyen hasonlatosak hozzá”, de azt is, hogy „csak első látásra érdektelenek mind, torzak és görbék”, valójában „mélyek” is. A vidékiesség olykor lelki gazdagsággal jár együtt. „Ott, ahol nincs semmi esemény, csak bor, kártya és mély-mély szomorúság, a lélek élete meghatványozódik, nem tágul, csak mélyül, sűrű, intenzív, különös lesz. Minden vidéki élet csak lelki élet” – írja Kosztolányi 1913-ban.

A *Pacsirta* körkörössége az elemző vélekedése szerint abban is megnyilvánul, hogy a regényben aligha találni fejlődő jellemet.

Úgyszólván mindenkire vonatkozik a történetmondó ironiája, Vajkayra azért, mert csak a múltban hajlandó élni,

feleségére gondolatszegénysége, Íjas Miklósról művészi önhittsége miatt. Maga Pacsirta afféle ellenhősnő: szépség, fiatalság, tevékenységi vágy – szinte mindaz hiányzik belőle, amit az olvasó várhat egy női főszereplőtől, s ami kibontakozáshoz vezető irányt adhatna a cselekménynek.

Végül a *Pacsirta* világképe kapcsán fölveti a többi regényhez való kapcsolódást:

Az értékviszonylagosság mind a *Neróban*, mind az *Arany-sárkányban* kísért, de mindkét regényben létezik eszmény, mely túlmutat e viszonylagosság érvényességi körén. [...] A Pacsirtában is jelen van az értékviszonylagosság, ám itt is van föloldás általános érvényessége alól.

[...] Kétségtelen, hogy a *Pacsirta* nem tekinthető keresztény regénynek abban az értelemben, ahogy az *Édes Anna* esetében helyénvaló az ilyen jellemzés. [...] A *Pacsirtában* sokkal távolabb s bizonytalanabb a transzcendencia [...].

A regény transzcendentálizmushoz való viszonyát, melyet annyian taglaltak már KD vallásosságát, katolicizmusát vizsgálva, Szegedy-Masák Mihály a következőképp jellemzi:

Nem egyszerűen arról van szó, hogy Pacsirta számára legfőljebb a testiségen túli megváltás hozhat vigaszt, de sokkal inkább arról, hogy a lányban ugyanaz dereng föl sejtésként, amit a lelkész bizonyosságnak tart: a tragikum nem sorscsapás, de a lét, helyesebben, a két szereplő értékrendje szerint az evilági lét lényegéhez tartozik hozzá. Pacsirta tudatában a könyörület ígérete korántsem bizonyossággként, csakis kérdőjeles formában jelenik meg, ám ez tökéletesen megfelel egy olyan alkotó fölfogásának, aki mélyen átélte Nietzsche tagadólagos végkövetkeztetésének súlyát, végleg meg sem tudott annak a hitnek örökségétől szabadulni, melyen nevelkedett.

Kosztolányi művei között találhatunk olyanokat, amelyek transzcendencia nélküli világot teremtenek, a Pacsirta azonban nem ilyen mű. Többféle időszemlélet kölcsönhatását valósítja meg, de mindegyikük végső viszonyítási pontjaként szerepelteti az örökké létező időtlent.

SZEGEDY-MASZÁK Mihály, *Körköröség és transzcendencia a Pacsirtában = A rejtőző Kosztolányi*, szerk. Mész Lászlóné, Budapest, Tankönyvkiadó, 1987, 66–82.
= *Tanulmányok Kosztolányi Dezsőről*, szerk. KULCSÁR SZABÓ Ernő–SZEGEDY-MASZÁK Mihály, Budapest, Anonymus, 1998, 79–91.

A kilencvenes évek elején Mohai V. Lajos két tanulmányt szentelt a *Pacsirtának*, utóbbiban, egy kötet részeként, az *Aranysárákánnyal* állítja párba a művet. Az értekező ekkor kezdte együttesen is vizsgálni azt a két „sárszegi regényt”, melyekről majd 2010-ben ír átfogó monográfiát. Két munkája, mely ez időben jelent meg, mint címük is mutatja – *Harc a szereppel való azonosulásért. (Szempontok a Pacsirta elemzéséhez)*, illetve a *Kiszolgáltatottak és szerepvessztők: a Pacsirta és az Aranysárákány regényalakjairól* – a mű jelentését meghatározó szerepeket hangsúlyozza, akárcsak Bori Imre korai elemzése.

Kizárólag a *Pacsirtával* foglalkozó írásában a következő alapfeltevést teszi meg vizsgálata vezérfonalául:

[...] a regényben az *őszinteség* válik határértékké. Ennek megéléte, illetve hiánya teremti meg a történet feszültségét, mivel sokféle egyéni, társadalmi és történelmi hazugság halmozódik föl Sárszegen. Nem tekinthető véletlennek, hogy a vonaton utazó pap az egyetlen a szereplők közt, aki hiteles kapcsolatot tud teremteni *Pacsirtával*, de ő kívül van a sárszegi élet keretein, rá az idő mérhető törvényei sem érvényesek.

Mohai V. Lajos már itt is a helyi értékek jelentőségét emeli ki, s ezt a történeti légkört teszi majd meg a későbbi kötet távlatául, mely

két évtizeddel később a két regényt egyetlen nagyobb tanulmányba foglalja. Kétségtelen, hogy Szegedy-Maszák Mihály imént taglalt 1987-es tanulmánya, mely a művet hangsúlyosan a Monarchia egykori *irodalmának* értelmezési tartományába vonja, is hatott Mohaira, midőn a következő megállapítást tette:

A *Pacsirta* szellemisége alapján hangsúlyozottan századvégi regénynek tekinthető, ezért szerintem a Sárszeg-téma jóval túlmutat önmagán és az írói ábrázolás tárgyává az Osztrák–Magyar Monarchia fölbomló világát teszi meg.

MOHAI V. Lajos, *Harc a szereppel való azonosulásért.*
(Szempontok a *Pacsirta* elemzéséhez)
= *Irodalomtörténet*, 1991, 73. évf., 1. sz., 35–78.

A korai kettős elemzőskötetben tulajdonképpen a későbbinek egy-egy fejezete, de legalábbis szorosabb előzménye olvasható. Vajkay Ákos alakjának vizsgálata még címében – *Hamis atmoszférájú élet* – is megegyezik a majdani kötet alfejezetével.

Tanulmánya elején az apa központi szerepének jelenségét járja körül, mely véleménye szerint Pacsirtához való viszonyulásában ölt testet. Akárcsak Fülöp László, Mohai is a főszereplő kitörésének szerkezeti indokoltságát, sőt, remek fölvezetését hangsúlyozza – a korai kritikákkal mintegy szöges ellentétben. Fölhívja a figyelmet Vajkay kettős helyzetére, mi több, jellemének önazonossága is kérdésessé válik, s – Bónus Tibor véleményét megelőlegezve (aki a főszereplő kitüntetettséget abban látja, hogy „az önmegértés [...] eseményeinek [...] példaértéke minden esetben messze meg is haladja szereplői horizontját” [29]) – úgy véli, a levéltáros olyan, a személyiséget érintő folyamatokon megy keresztül, melyek tudatosodása karakterén jóval túlmutatnak.

Vajkay félúton áll saját belső világának vállalása és a külvilág értékrendje között. A *Pacsirtában* élet és sors különválik, hiszen cselekedeteiket belsőleg nem élik meg a szereplők.

[...] kevesebbet tud [ti. Vajkay – a szerk.] gondolatilag földolgozni a világból, mint amennyit érez, érzelmeivel átfog, felölel. Összezavart életerzésének példája a Cifra Géza fölötti ítélkezés, érzelmi befogadóképességének, bizonyos irányú affinitásának megnyilvánulása Ijas iránti rokonszenve.

[...] az egyik szereplővel szemben képes, a másikkal szemben képtelen az emberi megértésre.

Mohai a két másik fiatal férfi szerepkörét vizsgálva mutat rá e ketősség okaira. Úgy is fogalmazhatnánk, hogy az értekező arra a következtetésre indítja az olvasót, hogy Cifra Gézát Vajkay személyén belül történő, míg Ijas Miklóst egy a főszereplőn túlterjedő, a regény egész világára vonatkoztatható fölismerés kiváltójának tekintse.

Cifra olyan jelentéktelen figurája a sárszegi életnek, hogy se önállósága, se személyisége nincs, csak éppen szerepköre van azáltal, hogy köze van Vajkayhoz [...] Cifrával a *szerepük-ből kiesett szülők* vívják szinte életre-halálra szóló harcukat.

[...] Vajkay előtt: fölrémlik kiszolgáltatottsága; e belső történet létrejöttéhez járult hozzá leszámolása Cifrával, bár ennek érvényessége korlátozott, hiszen Pacsirta megérkezésekor Vajkayék ugyanazokat a nevetséges gondolatokat pendítik meg Cifrával kapcsolatban, mint korábban [...].

Cifra szerepköre [...] korántsem esetleges és véletlenszerű: a szülők szerepvesztését szemlélteti, jellemüket szervezi. [...]

A regény szereplői közül Pacsirta mellett – önmaga helyzetére vonatkozóan – Ijas Miklós rendelkezik a legvilágosabb tudattal. [...] persze bármennyire is kívül van léte – költői tevékenységén keresztül – a sárszegi élet keretein, bizonyos tekintetben Sárszeg íratlan szabályai rá is érvényesek [...].

Önismeretéről többet, költői tehetségéről kevesebbet tudunk [...].

[...] a regényben az a feladata, hogy föltörje a hamis látszatok világát. Nézőpontja tehát kitüntetett pozíció: előtte táruulnak föl a Vajkay ház titkai, rajta keresztül érvényesíti

és terjeszti ki az egész regényre a részvétet – társadalmi értelembe is – az elbeszélő.

Pacsirta szerepét pedig – apjával ellentétében, ki a szereppel való azonosulásért harcol – éppen az emberek világán való kívülrekedés határozza meg Mohai szerint.

Nem sorsának megváltozását kapja vigaszul, hanem tradíciót talál hozzá, [...] hogy az újra és újra fölszakadó szenvedést az emberlét sajátjának fogadja el.

A regény egészének értelmezésekor Mohai kész elfogadni az özege élettrajzi magyarázatát, így a kulcsregényként történő olvasás lehetőségét, bár úgy véli, „minőségileg többről és másról van szó” (13). Ebben a vonatkozásban viszont azon elemzőkhöz csatlakozik, akik az ábrázolt világ értékiányát hangsúlyozzák.

[...] talán a XX. századi magyar regényirodalomban a *Pacsirta*-ban ábrázolták az emberi létet a legsivárabbnak.

Kiss Ferenc megállapításával rokon Mohai vélekedése, mely szerint KD a *Pacsirta*-ban valójában saját (szerep)válságát jeleníti meg („másodlagos tendenciaként jelen van önstilizációja” [24]). Döntően ezzel a távlattal tekint az „Őneki” ajánlásra is, s úgy gondolja, az nem föltétlenül csak Kosztolányi Mariskára vonatkoztatható.

Szitár Katalin elemzését előlegezi, amint arra utal, hogy a „valódi” párbeszéd és Vajkay hallgatása közt még jelen van egy szavakkal megformálható közeg, ha mégoly kiüresedett is.

A nem tudati történésű válasz még artikulálódni képes a *Pacsirta* regényvilágában; még lehetnek rá szavak, amelyek ha tartalom nélküliek is, de elhangozhatnak.

Vizsgálatában a „Sárszeg-téma gyökerei”-t nem versekben, de a korai publicisztikában véli leginkább tetten érni. KD-nek egyik

olyan írását emeli ki (*Alföldi por*, 1910), melyet korábban is szokás volt idézni a regény kapcsán, noha talán kevésbé hangsúlyozva azt a folyamatosságot, mely ebben az elemzésben csaknem szóról szóra való összeolvasztást jelent.¹⁹

A *Pacsirta* világa az írói szerkesztés elemeivel fölépített világ, de kialakulása [...] hosszú folyamat eredménye.

[...] az *Alföldi por* szinte előtanulmányként hat; [...].

Túlzás nélkül elmondható, hogy a szépíró és a tizenhárom évvel korábbi hírlapíró indítékaiban nincs számottevő különbség.

MOHAI V. Lajos, *Hamis atmoszférájú élet: Vajkay Ákos*
= M. V. L., *Kiszolgáltatók és szerepvesztők: a Pacsirta*
és az Aranysárkány regényalakjairól,
Budapest, Zrínyi, 1991 (Z-füzetek), 5–28.

Tehát az értelmező mindkét 1991-es írásában a regénynek az Osztrák–Magyar Monarchia hagyományához való kapcsolódását alapítja meg, mely főntebb idézett tétele szó szerint újra elhangzik a 2010-es tanulmánykötetben, a történeti vonatkozások részletes föltárását követően.

Hima Gabriella 1991-es kötetében minden regény vizsgálatára vállalkozik, melyben e művek alapvetően létértelmező jellegét igyekszik bizonyítani. Míg a két korai monográfus – Szegzárdy-Csengery és Baráth – stilisztikai, addig Hima gondolati fejlődéstörténetbe állítja KD nagyprózai alkotásait.

¹⁹ Bori Imre egyik 1975-ös tanulmányában, mely a *Pacsirtát* épp csak említi, Mohai megállapításához igencsak hasonló módon értékeli a két szöveg viszonyát: „Kosztolányi a modern polgári életmegnyilvánulásokat a maga szülőföldi mitológiája tükrében látta [...] 1910-ben megfogalmazott nézeteihez és életlátomásához viszont hű maradt. Véletlen-e vajon, hogy a *Pacsirta* Miklósa 1924-ben lényegében tizennégy év előtti eszméket fogalmaz újra – tragikus akcentussal toldva meg, mit 1910-ben még nem rejtegetett író és szülőföldje viszonylataiban: »Eddig azt hitte, hogy semmi köze sincs azokhoz [...]». Mennyire hasonlósak hozzá...» (91). BORI Imre, *A mítoszteremtő. (Kísérlet) = Üzenet*, 1975. ápr.–márc., 5. évf., 2–3. sz., [87–91].

Ebben az evolúciós sorban a regények kronológiájukkal egyező helyet foglalnak el, felcserélésük lehetetlen.

A regények elemzése elé írt tanulmányában KD műveinek lehetséges bölcséleti megalapozottságát vizsgálja. Nem csupán a heideggeri vonatkozást (mely kapcsán egyébként úgy véli, a regények keletkezési ideje miatt megalapozatlan közvetlen, legfőljebb közvetett hatásra gyanakodni: „a *Sein und Zeit*ben maga Heidegger is úgy hivatkozik az *Ivan Iljics halálára*, mint a saját meghalás-elméletével egybehangzóra” [35]). Érdeemes azonban a magyar lírai hagyomány gondolati jellegét KD szemléletével párhuzamba állító észrevételét idézni, hiszen az legfőképp a *Pacsirta* felől mutatkozik legszembeütőbbnek. Hima Vörösmarty Mihályban nevezi meg mint első és legfőbb forrást, s a *Gondolatok a könyvtárban* című versből kiindulva így vélekedik:

Ez a Vicótól származó örök körforgás-elmélet egybevágott Kosztolányi schopenhaueri ihletésű történetfilozófiájával, mely szerint haladás nincs, a fejlődés illúzió, minden csak megismétlődik a földön. [...]

Így a boldogság csak az istenek és angyalok osztályrésze az emberre jellemző létállapot a boldogtalanság. Ez pedig összhangban van Kosztolányi siralomvölgy-konceptiójával. Vörösmartyról mindössze egy nagy tanulmányt írt Kosztolányi, világképébe mégis szervesen épült be ez a hagyomány.

Amikor a magyar irodalmi hagyományban való elhelyezését végzi az értekező, akkor tehát a recepcióban meglehetősen szokatlan módon nem prózai alkotásokkal veti össze KD műveit. Mint oly sokan, ő is említi Móricz Zsigmond alkotásait a sárszegi regények kapcsán, ám jelentős hangsúlyeltolódást tapasztal.

Kosztolányi kisvárosi regényeiben ugyanez a vidéki magyar világ jelenik meg, de itt már *nem* az ábrázolás tárgyaként,

hanem olyan általános emberi életproblémák ábrázolásának *háttereként*, amelyek minden korban és bármely társadalmi berendezkedés feltételei mellett az ember legégetőbb, sorsdöntő problémáivá válhatnak.

A rossz orvossal összevetve – melyet KD egyébként regényei között tartott számon – Hima úgy véli, Gasperek alakja szatírába fullasztotta az első művet.

Ha a műfaji aspektust a korabeli valóság jellege és az írónak e valósághoz való viszonya együttesen határozza meg, akkor azt lehet mondani, hogy a tiszta regényi gondolkodásra csak a *Pacsirtában* értek meg a feltételek.

A regény elemzésekor pedig, noha hallgatólagosan elfogadja annak – szavaival: „közismert” – életrajzi hátterét, mégis úgy véli, a művet nem lehet a keletkezéstörténet felől értelmezni. Ellentétben a társadalomábrázolással, melyet a *Pacsirta* lényegi pontjának tart, ehhez kapcsolva az ekkorra már többek (így például Bori Imre, Mohai V. Lajos) által kiemelt szerepek felől való meghatározottságukat. Mint érvel, minden szereplő társadalmi helyét játssza el önmaga helyett, Vajkayéknál azonban mindez még a családban felöltött szerepeikkel is erősen fokozódik.

[...] a „társadalmiság” több síkon is megjelenik. A közép-pontban Vajkay áll, és a regénybeli figurák szociális helyzete hozzá képest határozódik meg. [...] Vajkay a regényben valóságos tükröző funkcióval rendelkezik. A párducok társasága sem homogén például. [...]

A Vajkay család helyzete annyiban speciális, hogy otthon, a magánélet intim szférájában sem szabadulhat meg az inkognitótól. [...] A társaságban a maguk társadalmi szerepe szerint viselkednek, otthon viszont a mintacsalád szerepét alakítják. Pacsirta távollétében a két szerep a Vajkay házaspár életében konfliktusba kerül egymással, és választásra

kényszeríti őket. [...] A szülői szerep vállalása egyet jelent a kirekesztettség elfogadásával.

A lélektani olvasatot sem cáfolja, sőt, a regény kidolgozását illetően még a társadalminál is igazolhatóbbnak és erőteljesebbnek érzi, mégis úgy véli, a regény üzenete mindkét olvasaton túlmutat.

Kiss Ferenc által fölvetett motívumot idéz meg, midőn arról ír, hogy a Vajkay szülők betegként kezelik lányukat:

[...] a „beteg” mint a Kosztolányi-novellisztika annyi jellegzetes beteg-hőse – a zsarnokuk lesz. [...] mindhármójuk életét a saját életstílusának megfelelően rendezi be. Ezt az életstílust pedig az önvédelem, a menekülés, a bezárkózás szándéka határozza meg, amely szemben áll Vajkayék vágyott társasági életformájával. [...] Az életmódváltás a Vajkay házaspár számára nem annyira rájuk erőszakolt kényszer, mint inkább önként vállalt áldozat. [...] egyik motívuma a lányuk iránti részvét, és a vele való szolidaritás, a másik a lelkifurdalás.

A regény térelemeit jelentésszerűen érzékeli, s ezzel azon értelmezők nem kis számát gyarapítja, kik a tartalmi és formai sajátosságok összhangját vélik fölfedezni a regényben. Ezen túl az idő- és térelemeket is összhangban látja, melyeket az elbeszélésmóddal és nézőponttal állít szoros kapcsolatba.

A *Pacsirta* rímszerűen visszatérő térelemeinek azért van különleges funkciójuk a költői gondolatsor kibontakozásában, mert nemcsak a hangulat egyik komponensét képezik, hanem bizonyos mértékig önállóan is hordozni tudják a mű egyik lényegi mondanóját.

[...] A Vajkay-ház interieurje ezzel szemben a bezárkózás, a menekülés szimbolikus erejű toposza. [...] E házban a berendezési tárgyaktól kezdve a színekig és a fény-árnyék effektusokig minden a lakókra emlékeztet. Az utolsó fejezetben

megjelenő „berendezési tárgy” – a kalitka – az egész ház jelképévé emelkedik.

[...] arra az idő- és térkezelésbeli sajátosságra szeretném felhívni a figyelmet, hogy míg az *ábrázolt tér* az elbeszélő látókörétől, az *ábrázolt idő* a távollevő főhős időfelhasználásától függ. Azaz, míg az ábrázolt teret az elbeszélői pozícióval, az ábrázolt időt a háttérben levő, de jelenlétét mindenkor súlyosan, sőt, nyomasztóan érzékeltető főhőssel hozza az író összefüggésbe. Míg az elbeszélő a látóterén belül történő eseményeket szimultán reprodukálja, a nem ábrázolt helyszín eseményeiről a főhős retrospektív beszámolót ad.

Horváth Mária mutatott rá (*A nyelvi formák szerepe Kosztolányi prózájában. A Pacsirta című regény elemzése = A Kiadói Főigazgatóság stilisztikai évkönyve*, Budapest, 1959), hogy „a tarkóvi benyomások és élmények közvetlenül tükrözik Pacsirta szemléletét” (397). Hima csaknem szó szerint így fogalmaz, de Pacsirta alakját Horváthtal ellentétben nem, legalábbis kevésbé vádolja korlátoltsággal, nyelvi, stilisztikai igénytelenséggel; épp arra mutat rá, mennyire tudatos a hazugság, amelyet – szüleivel együtt – maga köré épít. Hima szerint ezt bizonyítja levelének minden sora, de visszatérése után szóbeli beszámolója is, csakúgy, mint egész lénye.

Az információ megbízhatóságát [...] nem annyira a levélíró alacsony intellektuális szintje, mint inkább eltitkolni szándékolt lelkiállapota teszi kétséssé. De őszinteségét kizárni látszik az a merev konvenciózusság is, amely személyiségének – neveltetése folytán – szerves komponensévé nőtt.

[...] Pacsirta ténybeállítását az apa értelmezésével korrigálja [...].

[...] Pacsirta hazudik. De ez a hazugság ugyanolyan védekezés, mint egész életformája. [...] Az író semmit sem alakít Pacsirta gondolkodásmódján, hamis tudatát, mely tulajdon egzisztenciális tragédiájának terméke, közvetlenül ábrázolja. [...]

Pacsirta szóbeli beszámolója éppen olyan, mint levele.
[...] ez a közhelyszerű csevegés is az inkognitóhoz tartozik.

Úgy véli azonban, Pacsirta fölismerése túl későn következik be, helyzete és lénye ezért válik groteszkké (111). Vajkay Ákos alakját pedig, miként kitörését sem ítéli el valamiféle erkölcsi szempontból.

Az apa szavainak csak pszichológiai hitelük van, szó szerint nem értelmezhetők. Szavait nem a gyűlölet irányítja, hanem a mérhetetlen szájalom, amelybe büntudat vegyül [...].

Hima ugyancsak emlegeti a csehovi párhuzamot, ám egészen más vonatkozásában. Egy mondatával csaknem szó szerint megidézve Németh László jellemzését a regény megformáltságáról („elhallgatni az összeadást és egyszerre az összeggel robbanni ki” NÉMETH László, *Kosztolányi Dezső = Erdélyi Helikon*, 1929. márc., 2. évf., 3. sz., 190).

Ha Pacsirtának van köze Csehovhoz, akkor ezt a közösséget inkább a jelenet drámaiságának sajátos természetében és a párbeszéd funkciójában kell keresnünk, mint a provinciális miliő vagy a hétköznapi kisvárosi környezet, a mindennapi élet s általában az atmoszféra rajzában. Az utóbbi ugyanis éppúgy idézi Csehovot, mint Goncsarovot, Tolsztojt vagy Flaubert-t. A Pacsirta drámaisága azért csehovi, mert ugyanolyan késleltetett formában robban.

Szegedy-Maszák Mihállyal ellentétben, aki a regény világának értéktelítettségére igyekezett rámutatni, s későbbi írásában is ezt hangsúlyozza majd, míg a részvétet nem tekinti föltétlen értéknek a műben, Hima értelmezése értékhiányt sugall (noha nem a nihilizmus bizonyítása érdekében), ám a részvét lehetőségét különösebb fönntartások nélkül fogadja mint lehetséges magatartásformát a szenvedőkkel szemben.

[...] [a] *Nerót* követő regények a művészlét kiiktatásával keresik a választ arra a kérdésre, mit érdemes tenni, és a *Pacsirta* írója hajlik arra a feleletre, hogy semmit sem. [...]

Részvétellel enyhíteni a szenvedést – ezt teszi a *Pacsirtával* egy fülkében utazó öreg pap, ezt teszi *Ijas*, és ezt teszi a későbbi regényekben *Barabás* doktor, *Glück* Laci, *Moviszter* és főképp *Esti Kornél*, ez bizonyul számukra az egyetlen értelmes és emberi cselekvési lehetőségnek.

A regény főalakjának rútságát jelképesnek, mi több, szüzsészerűnek tartja:

[...] az ő tragikumuma nem szociális és nem lélektani, hanem ontológiai indoklást kap.

A *Pacsirta* végeredményben az anderseni „rút kiskacsa”-jelkép – az ontológiai magány szimbólumának sorsban való kibontása és felmutatása.

Összességében pedig a regényeket egyszerre látja olyan jól körvonalazható tragédiák jelképeinek, melyek egyszersmind nagyon átfogó érvényűek is.

Kosztolányi négy nagyregénye összetéveszthetetlenül a *Trianon* utáni magyar valóság terméke. Tragikus pátoszuk nem utolsó sorban abból fakad, hogy a hősök kivétel nélkül szerencsétlenül záruló életútja, megalázottsága, egyéninek látszó nyomorúsága valahol, valamilyen módon összefügg az egész ország tragédiájával, megoldatlan társadalmi és nemzeti problémáival.

HIMA Gabriella, A „rút kiskacsa”-motívum
a regényszüzsében

= H. G., *Kosztolányi és az egzisztenciális regény.*

(*K. regényeinek poétikai vizsgálata*), Budapest, Akadémiai, 1992 (Irodalomtörténeti Füzetek, 125), 91–113.

Jóllehet, nem egy elemző igen korán rámutatott: a *Pacsirta* lélektani regényként történő elemzése igencsak egyoldalú megközelítést eredményez, a kilencvenes években két olyan elemzés is született, mely szorosabban, s részletesebben kifejti ezt az olvasatot, mint addig bárki.

Harmat Pál 1993-as *A sekélység és a mélység* című tanulmánya mindenekelőtt hosszabb filológiai bevezetőben taglalja KD-nek Ferenczi Sándorral való barátságát, majd az író Freud nézeteihez való viszonyát. Ezek után az életmű egyes szövegein keresztül – főként publicisztikai szövegekre hivatkozva – igyekszik bizonyítani, hogy KD alapvetően fogékony volt e tanokra.

Krúdy élhetett volna negyven évvel korábban is, amikor a pszichoanalízis még meg sem született, művészete lélektani szempontból akkor sem lett volna lényegesen más, mint így. Kosztolányi viszont beépítette munkáiba – főleg két regényébe, az *Édes Annába* és a *Pacsirtába*, a *Szegény kisgyermek panaszaiba*, néhány novellájába (*Kain*, *A rossz orvos*, *Fürdés*, *Alfa*, *Feri*), sőt közvetve újságcikkeibe is – a mélylélektan felismeréseit, de anélkül, hogy ezzel a mesterkéeltség, a ki-kényszerítettség látszatát keltette volna [...].

A regényt egyértelműen egy pszichológiai eset szépirodalmi megjelenítéseként vizsgálja: érzések – a nem maradéktalan szeretet és gyűlölet – kétarcúságának, a testiség hiányának s a hisztéria megjelenítésének történeteként.

A *Pacsirta* [...] mintha az *ambivalencia* pszichoanalitikus elméletének illusztrációja lenne.

[...] Mint minden olyan családot vagy közösséget, amelynek életéből hiányzik a szexualitás, a Vajkay család légkörét is a halálhangulat lengi be. Libidójukat más tevékenységekre, pótcselekvésekre irányítják.

Pacsirta – aki persze, mondani sem kell, nem negatív hőse a regénynek, hanem ugyanolyan áldozat, mint szülei

– rosszulletteben, hányásában, színpadias viselkedésében félreismerhetetlenek a hisztéria tünetei.

Olvasatának jogosultságát illetően még a formával kapcsolatban sem merülnek föl kétségei. *A gipszangyal* című novellával (melynek végén a főhős bánatában halálra fagy) ellentétbe, majd párhuzamba állítva a regényt a következőképp magyarázza az esetleges meg nem felelést:

A Pacsirtában, mint köztudott, elmarad a tragikus befejezés. A két mű freudi párhuzamossága ezzel együtt is félreismerhetetlen.

HARMAT Pál, *A sekélység és a mélység*
= *Orpheus*, 1993, 4. évf., 2–3. sz., 25–40.

A másik lélektani olvasat öt évvel ezután már címében is egyértelműbb: *Kosztolányi Dezső Pacsirta c. regényének pszichoanalitikus interpretációját* írja meg Anna Sprawka.

Fölütésében így fogalmaz:

A Pacsirta KD [...] legismertebb és egyben legvitatottabb művei közé tartozik.

S noha elemzése – legalábbis címszerűen – egyértelműbben határozza meg önmagát, mint Harmat Pál írása, kidolgozásában mégis sokrétűbbnek mondható, amennyiben Freud és Jung mellett más elméletírók munkáira s nézeteire is figyelmet fordít elemzése során. A címszereplőről azt állapítja meg, hogy a legtöbb helyzetben esz-közszerűsége tapasztalható. Ennek az eszközként való létnek pedig Sprawka szerint az lesz a következménye, illetve legfőbb sajátossága, hogy *Pacsirta* nem képes kifejezni önmagát és megvédeni véleményét, idegen normáknak engedelmeskedik akkor is, amikor hagyja magát elnyomni a Thurzó lányok által, ahelyett, hogy kifejezné elmentés véleményét. David Riesman egyesült államokbeli szociológus fogalmát alkalmazva a következőképp látja a címszereplő helyzetét:

D. Riesman terminológiájával azt mondhatnánk, hogy Pacsirta „kívülről vezérelt” ember. Útmutatást és viselkedési mintát közvetlenül abban a csoportban keres, amelynek épp aktuális résztvevője. Az élet külső normáinak teljesen alá van vetve. [...] A nyilvános kitaszítástól való aggodalom és félelem megfosztja a hősnőt attól a lehetőségtől, hogy saját maga értékelje az eseményeket, és másodrangú néma megfigyelővé és hallgatóvá redukálja szerepét. A Pacsirtára kényszerített falusi életmód eltávolított élet, nem pedig résztvevő élet.

[...] Pacsirta azonossági problémáját az jelenti, hogy miként határozza meg önmagát másokhoz viszonyítva. A jó, kedves, mindenkivel szemben készséges, csúnya vénlány nem tapasztalt mások részéről hasonló pozitív megnyilvánulást. [...] Pacsirta számára az önmeghatározás fájdalmas igazság.

Moussa „teljes ember koncepciójából” kiindulva pedig, mely az egyén helyzetét az egész társadalom struktúráján belül határozza meg, mely kizár, tolerál vagy privilegizál (398), így látja a regény címszereplőjének helyzetét:

A vénlányság Pacsirta társadalmi alsóbbrendűségének kiapadhatatlan forrása. Az a tény, hogy nincs férje, állandó társadalmi degradálásra ítéli. [...] Az az elvárás, hogy szükség van férfi társaságára, eliminálja a hősnőt a kulturális életből, illetve implikálja a szülőkkel való állandó együttlétet. [...] A konfliktus az egyre magányosabb egyén és a társadalmi valóság egésze közt bontakozik ki. [...] A konfliktus eszkalációja Pacsirtában autodestruktív viselkedést eredményez. A hősnő belső világát a képmutatás alakította [...].

Sok elemzőhöz hasonlóan úgy látja, Pacsirta nagyon is tisztában van helyzetével, annak ellenére, hogy látszatvilágban él, tudomása van a valóságról, s úgy véli, vallásossága tudja csak megvédeni az összeomlástól (399), hiszen lehetőségei nincsenek.

Az elidegenített világban Pacsirta kényszer [sic!] interiorizálásra volt ítélve, mely véget vetett további alkotó lehetőségeinek.

Anna SPRAWKA, *Kosztolányi Dezső Pacsirta c. regényének pszichoanalitikus interpretációja*
= *Debreceni Szemle*, 1998, 3. sz., 394–399.

A kilencvenes évek méltatásai között érdemes megemlékezni Karátson Endre *A szorongás és a részvét esztétikája* című írásáról. Ebben a tanulmányában KD minden regényének külön fejezetet szentel. Alapvető meglátása a nagyprózai művek – továbbá az *Esti Kornél*-novellák – kapcsán azonos: a részvét és szájalom határozza meg világukat.

Kosztolányi is fejet hajt az egyéni szenvedés előtt, belátva, hogy egyedül a részvét erkölcsének van jogalapja ezen a világon, melynek önnön szépségén kívül egyéb igazolása nincsen. Mi mást jelent ez, mint hogy a szájalom az esztétikán keresztül érvényesül, és fordítva, az esztétika mit sem ér szájalom nélkül?

[...] Kosztolányi sajátos teljesítménye éppen az, hogy szintézist hoz létre abból, ami a szimbolizmus volt és abból, ami az egzisztencializmus lesz majd. Ritka teljesítmény, nem fér el az ismert kategóriákban.

A *Pacsirtáról Élőhalottak vidéke* alcímmel ír. A kisszerű, tehetetlen és mozdulatlan környezet kiemelése mellett a lélektani folyamatot hangsúlyozza, s azt, hogy csaknem minden helyzetnek és szándéknak a fordítottja érvényesül. Majd Rónay György kegyelemértelmezését idézve mutat rá maga is a címszereplő végleges fölismerésére.

A Pacsirta belső világot lefestő, moll-hangnemben írt regény.

[...] Az író mutatványa a toposz kifordításában rejlik: a szülői jelenlét terhétől megszabadult gyermek fellélegzése

helyett az éveik terhétől váratlanul megszabadult szülők másodvirágzását tárja az olvasó elé.

[...] És mivel semmilyen reménykeltő esemény nem történik, az unalom újólag rácáfol a „párducok” hamis diónüszoszi ígéretére, azokéra, akik *veszélyesen akarnak élni*.

[...] Az üresség, a butaság közepette azonban mégis tanúi vagyunk egy pszichoanalízis elméletébe vágó tudatra eszmélésnek.

[...] Megértette ugyanis [ti. Pacsirta – a szerk.], hogy immár örökre magány lesz a sorsa.

KARÁTSZON Endre, *A szorongás
és a részvét esztétája*

= K. E., *Baudelaire ajándéka*, vál. CSORDÁS Gábor,
Pécs, Jelenkor, 1994, 75–97.

Juhász Erzsébet vajdasági magyar prózaíró, irodalomtörténész 1995-ös tanulmánya *Hiány és többlet* címmel főként a regény elbeszélésmódjára összpontosító elemzést kínál. Kiemeli, hogy az alapkonfliktus nem több mint „oktalan biológiai véletlen”. A külső történés hiánya pedig a belső cselekmény felé irányítja az olvasót, mely azonban – mint Juhász megállapítja – nem szokványos monológok sorozata; eszköze éppen a közvetettség ábrázolása, mely a nézőpontváltásokon keresztül a regény epikus szerkesztettségének lehangsúlyosabb vonását jelenti.

Amit Deme László „fénytörő prizma”-ként írt le a negyvenes években, a beszédmódok változását jellemezve, azt Juhász Erzsébet Király Gyulával „idegen szó”-ként jelöli meg. Az elbeszélői szövegek különböző rétegeit – azok módját tekintve mint „távolságtartások rendszerét” – igyekszik elkülöníteni és vizsgálni a regényben. Lezögezi mindenekelőtt, hogy az író szövege hiányzik, az mintegy csak visszakövetkeztethető a különféle rétegek – Pacsirta, a szülők, a Párducok és Ijas Miklós – összességéből.

Szerzői közlés egyáltalán nem fordul elő ebben a regényben. A távolságtartásoknak ebből a több fonalból összeszövődő

rendszeréből olvasható ki az írói élmény, élet- és világlátás, amely a regényben epikus formában jelenik meg. [...]

A közvetett ábrázolás csúcsa az, ahogyan Kosztolányi premier planba tud állítani egy alakot úgy, hogy az nincs is jelen [...] Pacsirta ugyanis csak az eseményekből való fizikai hiányzása révén válhat igazán jelenlevővé [...] „eltávolítása”: kinagyítás. [...]

Apa és anya [...] az „idegen szó”-nak ugyanazt a rétegét képezi a távolságtartások rendszerében. Pacsirtához való viszonyulásukat két, egymástól élesen eltérő magatartás változtatása jellemzi: szeretik és szánják, ugyanakkor nyomasztja őket, szenvednek tőle. [...]

Attól kezdve, hogy Vajkayék kapcsolatba kerülnek a sárszegiekkal, Kosztolányi ezt a világot belülről ábrázolja. Nézőpontváltás következik tehát be a megjelenítésben. De ebben az esetben sem a közvetett ábrázolás feladásáról van szó, hanem a távolságtartások rendszerének újabb átszervezéséről. [...] másfajta távolságot teremt meg. [...] így válik nyilvánvalóvá, hogy Sárszeg nem külső színtere a regényben ábrázolt létezésnek, nem háttere vagy díszlete, sokkal több ennél: közege.

[...] külön réteg a regényben Ijas Miklós „idegen szava”. Egyfelől az ő nézetei leplezik le Ákos és az egész sárszegi világ anakronisztikus voltát [...]. Ez a beszélgetés Ijas révén a kor eleven szellemi áramlataiból ad ízelítőt [...]. Ő az, aki a Széchenyi Kávéház egyik tükörlablaka mögül rálát Sárszegre, akinek a szemén keresztül láttatva fölvonulnak a sárszegiek.

Juhász elemzése egyrészt a regény egzisztenciális üzenetét és jelentésrétegét emeli ki, Pacsirta csúnyaságát mintegy általános érvényűnek tekintve, de még a Párducok megjelenítése kapcsán is, ellentétben azokkal az elemzőkkel, kik főként kortörténeti tablóként értelmezték szerepüket – még az a Kiss Ferenc is, aki hasonló módon arra utalt, hogy Vajkayék viszonylagos értéktelítettsége csakis a sárszegi mulatozókhoz viszonyítva válhat láthatóvá.

A Párducok életviteléhez viszonyítva Vajkayék mesterséges, hamis életrendje, életvitele mégis többletet képez. [...] Olyan létezés tárul elénk Vajkayék hármasság képrendszerén keresztül, amely egyidejűleg jelent hiányt és többletet. [...] az inautentikus léthez viszonyított többlet mint az autentikus lét hiányának állandó, kínzó mementója – ez az az egyetemes felé nyíló tartalom, amely a mű másodlagos jelentéseinek szintjén olvasható ki a regényből.

[...] a csúnyaság a világ rendjéből való kiszakadás okozója, arra szolgál a regényben, hogy lelepleződjön: maga a világ „szabálytalan”, s a benne uralkodó rend, értelem és harmónia merő látszat.

Mindezek ellenére az elemző úgy véli, hogy bár a Párducok élete tartalmatlan és sekélyes, mégsem sivár, mint Vajkayéké. Ugyanakkor kiemeli a regénynek egy másik, történeti vonatkozását, mégpedig Bori Imre tanulmányára hivatkozva, ki az Osztrák–Magyar Monarchia fölbomlásának hatására hívta föl a figyelmet.

A Szabadkát fedő Sárszeg [...] a mű keletkezésének időpontjából következően a partravettség színhelye is.

[...] amikor a sárszegiek anakronizmusáról beszélünk, [...] azt is hangsúlyoznunk kell, hogy mindez annak következtében oly reménytelenül végérvényes, hogy a modellül használt szülőváros a történelem viharának folyamán képpen holtággá, vakvágánnyá lett.

JUHÁSZ Erzsébet, *Hiány és többlet*.

A távolságtartások rendszere Kosztolányi Dezső

Pacsirta című regényében

= *Üzenet*, 1995, 4–6. sz., 222–227.

Olasz Sándor a kilencvenes években írt rövidebb összefoglaló tanulmányt KD regényeiről. A *Pacsirta* olvasatához, azt lehetne mondani, nem járul hozzá újabb szemponttal, kifejtése azt sugallja, hogy főként a megelőző szakirodalomra

támaszkodik.²⁰ A regény fogadtatásának ugyanakkor beszédes momentumára bukkanhatunk, ha fölidézzük az 1993-as évben megjelent egyik *Pacsirta*-kiadás Tarján Tamás által írott utószavát, mely a regénynek – tekintve a fogadtatás olykor meglehetősen mostohaását – meglepő mértékű kanonikus szerepet tulajdonít.

A *Pacsirta* a legolvasottabb, legnépszerűbb magyar regények egyike [...].

Az irodalmi hagyományban való helyét a regény szimbolikus motívumhasználaton keresztül már nemcsak KD elődeivel, illetve kortársaival jelzi, de utódaival is megkísérli körvonalazni.

Sárszeg [...] az eltunyult perem-Magyarország jelképe. [...] A sár előtagban ott a lehúzó világ vége. Az elveszettség. A vidéki csönd és a provinciális handabandázás.

[...] (Végighúzódik ez a mindig változó [...] sármotívum a XX. századi magyar epikán, Móricz Sáraranyától egészen Tandori Dezső *Sár és vér és játék* című könyvéig – a kettő között Ottliktól az *Iskola a határont*, annak *Sár és hó* nagyfejezetét említve. Ugyanígy követhető a rokon pormotívum is, kezdve mondjuk Török Gyulától *A porban* című remekkel, és lezárva – egyelőre – Temesi Ferenc *Por* című regényének Porlódjával, a Sárszeg-Szabadkától nem is oly messze eső Szeged kritikusan és szeretettel ábrázolt könyvbeli másával.

TARJÁN Tamás, *Utószó* = KOSZTOLÁNYI Dezső,

Pacsirta, regény, Budapest,

Magyar Hírlap Kiadó–Maecenas, 1993, 123–127.

Érdemes megemlíteni Ádám Péternek a mű francia fordítása kapcsán írott tanulmányát, mely azt bizonyítja, hogy a regény kettős – irodalomtörténeti és általában vett történeti – rétegére egyaránt

²⁰ OLASZ Sándor, *A regényíró Kosztolányi = O. S., A regény metamorfózisa*, Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 1997, 50–62.

ügyelnie kell annak, aki átültetését igényesen kívánja megoldani. S a magyar irodalmi hagyományfolytonosságban kijelölhető helyéről való vélekedés mellett (mely egyébként Király Istvánnal egybehangzóan Mikszáthhoz érzi legközelebb ezt a prózát, ki a Párducok jelenetét egyenesen az *Új-Zrínyiász* egyik jellegzetes motívumával rokonítja), illetve helyett a világirodalmi művekhez történő közéleti fontosságára hívja föl a figyelmet:

[...] a regény ironikus-kritikus és mélyen együttérző rajzát adja annak a vidéken élő kisnemesi polgárságnak, amely Kosztolányinak egyszerre volt nagy írói témája és éltető közege. Van tehát a regénynek egy számunkra nagyon is konkrét társadalmi referenciája. De van egy rejtett, irodalmi referenciája is, nevezetesen Mikszáth, a mikszáthi kedélyesség, a mikszáthi próza. Mintha a regény egyszersmind ezzel a prózával is ironizálna, mintha egy kicsit Mikszáth-paródia is volna. [...] A francia olvasónak azonban ez a legkevésbé sem hiányzik, mivel ő – külföldi regényről lévén szó – amúgy is a világirodalom koordináta-rendszerében keresi referenciáit, amelyben, bármilyen furcsa is első hallásra, a Flaubert-t Csehovval összekötő tengely mentén, Franz Kafka mellett jelöli ki a helyét.

ÁDÁM Péter, *Kosztolányi – franciául*
 = *Magyar irodalom fordításokban (1920–1970). II.*,
 Hankiss János Tudományos Ülésszak (Debrecen,
 1997. október 16–18.), szerk. GORILOVICS Tivadar,
 Debrecen, Kossuth Lajos Tudományegyetem, 1998, 9.

Az ezredfordulótól napjainkig

A következő befogadástörténeti fejezetet azért is lehet az ezredfordulónál kijelölni, mert az egyúttal olyan értelmezési sáv kezdetét is jelzi, mely a *Pacsirtára* mint hangsúlyozottan nyelvi alkotásra tekint – csaknem úgy, mint azok a nyelvészeti elemzések, melyek egykor pótolni látszottak a késlekedő irodalomtudományt. E korokban két meghatározó olvasat született, egyikük az egész életmű újraértelmezésére vállalkozott, míg másikuk egy kötetet kizárólag a *Pacsirta* című regény elemzésének szentelt.

Az előbbi Szitár Katalin *A prózanyelv Kosztolányinál* című kötete, mely a művet – sokakkal összhangban – a legelső hosszabb prózai alkotással szoros kapcsolatban látja, midőn így fogalmaz:

A *Pacsirta* cselekménye, problémavilága felfogható az első Kosztolányi-regény, *A rossz orvos* folytatása- és kifejtéseként. [...] A *Pacsirta* sajátos történetképzését figyelembe véve azt is mondhatnánk: itt éppen abból születik regény, hogy nem történik meg az, ami *A rossz orvos*ban a tragédia bekövetkezéséhez vezetett.

Elemzése ugyanakkor hangsúlyosan eltér az addigi olvasatoktól, amennyiben az életművet Szitár KD-nek a nyelvre történő fokozott figyelme felől érzi visszaolvashatónak, úgy is fogalmazhatnánk, hogy az értekező művek nyelviségét, nyelvi formáját a regény értelmére vetíti rá. Természetesen ez nem új abban az értelemben, amennyiben a regény(ek) több méltatója az ábrázolt világ változhatatlanságát az ábrázolás módjában éppúgy tükröződni látta. A *prózaanyelv Kosztolányinál* című kötet szerzője azonban egyenesen úgy véli, maga a regény saját anyagát, nyelvét teszi témájává; ezt sugallja szerinte a műben a beszédmód változása is, mely az önértelmező jelleg felé mutat.

[...] a kommunikatív beszédformákat egyre inkább az *autokommunikatív* tevékenység váltja fel, s végül a tökéletes

magány egyedüli beszédlehetősége: az ima. [...] egyfelől azt jelenti, hogy a regény világában a közlő beszéd nem megy végbe teljesen: ehelyett problematizálódik a beszédtevékenység közege. Másfelől pedig a közlő beszéd hiányai a regényszöveg szimbolikus telítettségének megemelkedésével kompenzálódnak – a fogalmi önmeghatározás funkciótlanságát egy jelképes identifikációs folyamat ellensúlyozza.

[...] a releváns cselekményszervező erő nem a történet-szerű előrehaladás, hanem a virtuális történet által előhívott *értelmezési folyamat* lesz. [...]

A *Pacsirta* narratív felépítése olyan párhuzamteremtő, ismétlődő mechanizmus alkalmazásán alapul, amely hős és világa viszonyát nem pusztán megnyilatkozások révén *elbeszéli*, hanem e megnyilatkozásokat magukat is az *elbeszélés tárgyává* teszi.

Szitár továbbá úgy véli, e helyzetnek, átalakulásnak a szereplők nemcsak öntudatlan résztvevői, de kikerülhetetlenül át is kell élniük ennek fölismerését.

[...] nem a hazugságok *kiderülésének* ténye áll középpontban. A beszéd és tárgya közötti megfelelés hiányának többé-kevésbé maguk Vajkayék is tudatában vannak, az olvasóban pedig egy pillanatra sem hagynak kétséget erről az elbeszélői közlés háttérinformációi. [...] az a *folyamat*, melynek során ez felszínre kerül, vagyis az a mód, *ahogyan* a személyiség *képessé válik* felismerni e kettősséget önmagában. [80. jegyzet – a szerk.]

[...] a szülők számára a lány elutazása nemcsak az *élethelyzet* változtatja meg, hanem a valóság és róla való *beszéd* közti viszonyt is. *Pacsirta* elutazásával eltűnik automatizált beszédkliséik címzettje, s címzett híján kénytelenek elgondolkodni magán a beszéden, amelynek *érvényessége* megkérdőjeleződött.

Az elemző szereplői funkciót azonosít a műben, illetve művek között, az életműben – melyet a pap, az orvos, illetve a költő szerepköre ölthet magára. Rámutat, hogy esetükben a beszéd helyét, egy-szersmind a megnyilatkozás jelértékét a hallgatás veszi át.

[...] ők másféle megértésre is képesek, mint ami a beszéd közvetítésével elérhető, sőt: az elsőrendű jelzés számukra éppen a beszéd hiánya, a hallgatás. Ennek az elbeszéléstechnikai következménye, hogy a verbális jelek világa a metaverbális jelzések felé távolul, s az utóbbiak éppen az előbbiekhöz képest töltöttek be *jelfunkciót*: másodlagos információt tartalmaznak a szóbeli közlésben elhangzottakról, „átkódolják” a kimondottakat.

Az öregek világában Ijas Miklós tölti be a pap által képviselt funkciót, hasonlóképp Kosztolányi orvos-figuráihoz [...].

[...] „analitikus” módjára figyel a házaspárra: az adja meg számára beszédük értelmét, amiről nem beszélnek, az jelent információt, amit nem közölnek.

Miklós maga szintén a kommunikatív beszéd kizárásával tud csak tényleges, tartalmas nyelvet alkotni: költőként, az irodalom nyelvén, magányban hozza létre azt a szöveget, amely valódi megértésre számít [...].

Azért tud másoknak segítséget nyújtani, mert *megérti és újraalkotja* azt a nyelvet, amelyen azok nem tudnak beszélni önmagukról – „terapeutikus” képességéhez tehát nyelvteremtő készsége segíti hozzá.

Szitár „az autokommunikatív közlésforma feltételének pedig a beszéd *szakralizálódását*”-t látja (48). A beszéd, a cselekvés helyett marad az ima, mely e regényben nem mint idézett szöveg jelenik meg, akár az *Édes Annában*, hanem elsősorban gesztusértéke van, és a beszédmódváltozás folyamatában nyer elsőrendű jelentést.

[...] az imádkozás cselekvését – fogja majd a regény végére átvenni Pacsirta. A részvét fogalmát így tehát a száanalom

vagy a beleérzés helyett egy magatartásmodell megmutatása konkretizálja: eszerint senkit nem lehet *helyettesíteni* sorsproblémáinak megoldásában, [...] példát lehet azonban mutatni arra, amit *önmagának* kell megtennie. [84. jegyzetben – a szerk.]

[...] a hangsúly nem az istenhez szóló közlemény *tárgyán*, hanem magán a közésmód [sic!] átalakulásán van. Az Istenhez fordulás [...] a szöveg narratív egésze felől nézve a *verbális viselkedés* gyökeres megváltoztatása: elfordulás a megszokott beszédsmáktól.

Vajkay Ákos álmát ezzel szemben jelentősnek és jelentésesnek tartja érzései, lányához való viszonya s a regény értelmezése szempontjából:

A Pacsirtával való azonosulása kap tehát formát álma révén, [...] az álom az apa és a lánya közti verbális kommunikáció *hiánya* mellett is – közösséget teremt: úgy, hogy Ákos önmagában, az abszolút befelé forduló mentális magatartás révén talál rá arra a „szövegre” (az álomszimbolikára), amely azért fontos, mert a kettejük között *kimondhatatlant*, a nem verbalizálhatót teszi a megértés alapjává. [104. jegyzet – a szerk.]

Vajkay álmát Szitár Katalin így „szöveg a szövegben” szerepűnek tekinti, s ezzel az előföltevéssel elemzi a regény e részét, akár vizsgálata egészében, a szó- és hangszimbolikának is teret juttatva.

A szereplő által „*átélt*” folyamat a szöveg szemantikai rendezettsége révén válik *jelentéshordozóvá*. Az álom mint *szövegrészlet* úgy is funkcionál, mint az élettapasztalatok újrendezése, azonban egészen új logika szerint.

[...] az álom szimbolikájának két eleme: a „számok” és a „hivatalos sapka” a Cifra Géza alakját jellemző attribútumok *megnevezéseit* reprodukálják. [...]

A lány álombeli elrablásának eredeti helyszíne Veres úr műhelyét, eredeti elrablója pedig magát Veres urat idézi. [...]

A „csonka” – a *csúnya* szó szemantikai megfelelője, lévén, hogy a szó ’torz, deformált’ jelentése az eredeti alak képzettartalmán a ’megcsonkított’ értelmén alapul. Az álom szimbolikus képi tartalma tehát a ’csúnyaság’ jelentésnek a lány halálát felelteti meg, s a halált ahhoz a térhez kapcsolja, amely Pacsirta életének hiányát, a *gyermeket* képviseli. [...]

Az álom textusában a *Veres* név hangalakai szimbolikája is jelentős szerepet tölthet be – mint az Ákosnak fájdalmat okozó *verés* fonetikus ekvivalense.

Ilyesféle következtetéseit azért tartja jogosultnak az elemző, mert az álmodó Vajkay Ákost a legmélyebb, legtöbbet érző és értő szereplőnek ítéli, éppen a nyelviséghez, nyelvhez való – már csak foglalatosságából adódóan is – szoros viszonya miatt.

Ő az, akiben erősebben él az igény lánya megértésére, s elsősorban benne tudatosul a *fájdalom* Pacsirta sorsa miatt. A regényszöveg dramaturgiája pedig következetes abban is, hogy a lány levelét csak az apa számára teszi hozzáférhetővé, míg a feleség férje álmáról sem értesül. [...]

Vajkay nem általában a kommunikációtól, hanem annak Cifra Géza s korábban saját maga által is művelt közhelyes, sematizált módjától zárkózik el.

[...] amely Ákost e foglalatossága közben eltölti [...] az alakot karakterénél fogva különösen nyitottá teszi a tárgyak, személyek, attribútumok múltból determinált szimbolikájára, szó és jelentés kapcsolatainak variációira – egyáltalán a szó önálló, tehát kommunikatív eszközjellegén túli funkciójára, jelentésének szimbolikus telítettségére. Ebből következik, hogy Vajkay figurájával, akit a regény foglalkozása-szenvedélye révén jellemez, Kosztolányi nem pusztán a múltba néző, öregedő vidéki kishivatalnok figuráját teremtetten meg. A külvilágra irányuló aktivitás hiányát ugyanis

nagyfokú belső aktivitása pótolja. Ez is összefügg Ákos csaknem minden élettevékenységét átható munkájával. Ez egyáltalán nem *csak* munka, sokkal több annál: a személyiséget, gondolkodást, a világ tudomásulvételét mélyen meghatározó tevékenység.

Ugyancsak hang- és szószimbolikára támaszkodva két főbb jelentésréteget lát elkülönülni a regényben, melyek a víz s a föld eleméhez kapcsolódnak.

Tarkó és a pusztai jelentéskörének *terméketlenségre* utaló szimbolikája egy komplementer motívum révén osztja két pólusra a regényvilág értelemhálózatát. A két szélsőség: a „tikkasztó”, „ragadó” hőség a regény kezdetén, vele együtt a kopár, terméketlen tarkói vidék, másrészt a zuhogó eső és a könnyek a végén.

A víz motívumát a következő mozzanatok során látja kifejeződni a regényben:

A víz-motívum olyan többletjelentést hordoz, amely a sárzegiek sorsát kiemelten a „párducok” mulatásának jelenetében az élet hiányával, a meg nem valósult lehetőségekkel jellemzi. Az ivás és a sírás, ezek a regény cselekményvilágában pozitív értékűnek számító tettek ilyenformán a hiány kompenzációiként hatnak. [...]

Szunyogh szinte kizárólagos szerepe, hogy megjelenítse a *hiányt*; [...] nem más, mint be nem váltott ígéret, olyan szereplő, akinek életét inkább az élet hiánya – kihasználatlanul maradt lehetőség – jellemzi. Ivása [...] a hiány örökös érzékeltetése és betöltése [...] motivikusan is indokolt kompenzáció. [...]

Pacsirta megérkezésének körülményeit a *nedveség* elemének külső és belső megjelenése kíséri: az *eső* és a *könny*.

Werner, a morva alakját, viselkedését pedig egy korai KD-novella felől értelmezi, az általa kulcsfontosságúnak vélt közös vízmotívumon keresztül.

A gőzfürdői epizód értelemvilága pontosítható a regényrészlet pretextusának is tekinthető Kosztolányi-novella, a *Gőzfürdő* (1914) szövege felől is.

[...] a gőzfürdőben való tartózkodás egyik esetben sem a fürdő hagyományos funkciójával, a felfrissüléssel függ össze, hanem a *nyelvi kifejezésben* beállott zavarral. [...]

Ha anyanyelvét elfelejti is [ti. Werner – a szerk.], a vízbe lépés ad neki egy újabb [...] önidentifikációt. [...]

Ezért Werner vízzel való kapcsolata az anyanyelv – és anyaföld – hiányának kompenzációjaként is értelmezhető.

A föld motívumát leginkább Pacsirta alakjával és sorsával látja összefonódni:

Pacsirta alakjának egyetlen kiemelt vonása: *fekete haja*. [...]

Van azonban motivikus kontextuális jelentése is: a testhelyzet is, a fekete haj eltakaró funkciója is a *földhöz* való közelségben láttatják Pacsirtát [...].

Pacsirta arcának elfedése nem pusztán csúnyaságának praktikus rejtegetése; sorsának alapszimbólumai jelennek meg általa. S nemcsak a haj, hanem más eszközök: a napernyő, a vonatablak függőnye stb. is eltakarja. A föld metaforikus megjelenéseként értelmezve: sosem éri napfény, s ennek megfelelően a lány élete is terméketlen marad.

E motívumhálózat tehát megtámogatja a regény minden jelentésrétegét, miközben más úton képezi meg ugyanazt a jelentést, s Sztár szerint ez az a mozzanat, mely Pacsirta történetét valóban értelemmel telíti.

A *Pacsirta* metaforikája tehát a társadalmi, közösségi, tapasztalati létben kudarcra ítélt sorstörténet másik szinten,

a természeti lét alapvetőbb harmóniája felől is megjelöli: a föld-nap; száraz-nedves; termékeny-terméketlen opozíció révén. [...]

Az *egzisztenciával* tehát láthatólag szembeállítható egy másfajta aktivitás: az egzisztencia *nyelvének megteremtése*. A nyelv pedig nem csak reprodukálja és leírja a sorsot, hanem hozzáadja saját jelentéspotenciálját. Ez nem veszi vissza a sors tragikumát, és nem változtat az élet kisszerűségén sem. A regény úgy is értelmezhető, mint kísérlet az élet eredendően tragikus, s ráadásul a látványos drámaiságot is nélkülöző mivoltának elfogadására. Mindemellett a konkrét cselekményes, másfelől a metaforikus síkok eltérő jelentésalkotása különbséget teremt a *sorstörténet* és annak *értelme* közt. Ha egy sors egzisztenciálisan megoldatlan marad vagy meg sem oldható, még nem lesz automatikusan *értelmetlen* is.

[...] megfogalmazódik [...] az *igény* az egzisztencián túli értelem – egy önmagunkról és világunkról szóló új nyelv – keresésére. S ebben az értelmezésben a regény valóban „véget ér, de nem fejeződik be”.

SZITÁR Katalin, *A prózanyelv Kosztolányinál*,
Budapest, Asteriskos, 2000, 43–71.

Az évezred legelején, főként a regény szerb újrafordítása kapcsán jelentek meg olyan méltatások, melyek a mű nyelvhez kötöttségének mélyebb rétegeivel szembesültek.²¹

Föltétlenül érdemes megemlíteni, hogy Hózsá Éva *Az élet primadonnái* című, a korábbi, Réz Pál által sajtó alá rendezett életműsorozat kiegészítéseként kiadott kötetről írva s az életművet mérlegelve jutott el e prózai alkotáshoz.

²¹ Ilyen Papp György tanulmánya: PAPP György, *A magyar irodalom ajándéka. Pacsirta idegenben* = P. Gy., *Milyen kritika a fordításkritika?*, Tóthfalv, Logos, 2001, 206 p., 121–141. Ezenkívül maga a fordító nyilatkozik munkájáról: Predrag Čurdić, *Kosztolányi Dezső Pacsirtájának fordításáról* = *Üzenet*, 2001, 2. sz., 224–226. Kötetben: *Az emlékezés eleveisége. Kosztolányi Dezső Napok a szülőföldön*, szerk. Hózsá Éva, ARANY Zsuzsanna et al., Szabadka, Városi Könyvtár, 2007, 587–589.

Az élet primadonnái a Pacsirta érlelődésének és születésének korát idézi, annak „kisebb” termékeit tartalmazza; olvasásuk éppen a pacsirta [sic!] újraolvasására készíti az olvasót. [...]

Az élet primadonnái után az olvasó a betegség kórokozóira, a „paradicsommártás” előzményeire koncentrál, majd felfedezi magának Füzes Ferit és Hartyányi Olivért, a szenvedélyes vitapartnereket, a „végletes” álláspontok kimondóit. Ők a „beszélő” szereplők, az egymással beszélők. Egyik sem győzi meg a másikat semmiről, Füzes Feri Estire emlékeztet, az érték viszonylagosságát mondja ki akkor is, ha Darwinról vagy Kossuthról kell színt vallania.

HÓZSA Éva, *A bukdácsoló Kosztolányi-képipítés*
= *Üzenet*, 2001. tavasz, 31. évf., 1. sz., 6–8.

Ebben az időszakban szentelt Sedlmayr Krisztina önálló tanulmányt a *Pacsirtának*, méghozzá egyfajta kor- és művelődéstörténeti forrásként tekintve a regényre, az ábrázolt világ „adatolható” jellegzetességeit kísérelte meg kinyerni a szövegből; olyan fejezetek és főbb vizsgálati szempontok mentén, mint *Társadalmi helyzet és kapcsolatok; Ház, kert, berendezés; Öltözködés; Háztartás; Étkezés; Élvezeti cikkek, szórakozás*.

A Pacsirta életmódi jellegű utalásokban kivételesen gazdag mű. A benne megjelenített mikrokörnyezet olyan pontos és részletes, hogy annak önálló vizsgálata is lehetségesnek tűnik.

A *Pacsirtában* ábrázoltaknak ez a szinte dokumentumként való visszaolvasása az életrajzi megközelítést, s így a mű hangsúlyosan realista regényként történő olvasatát mutatja.

Helyszíne a poros dél-alföldi kisváros minden kétséget kizáróan az író szülővárosát, Szabadkát idézi. [...] Hőseinek alakját ugyancsak saját környezetéből formálja, mindenekelőtt a regény kulcsfigurája, Pacsirta idézi fel vénlány hűgát,

Mariskát. Az élmény, melyből a mű született, az iránta érzett szeretet és szájalom. „Pacsirta annyira közel van a szívem-hez...” [...].

A realista ábrázolás újra és újra azzal kecsegtet, hogy az író a mindennapi életet az „átlagembernél” jobban látja.

SEDLMAYR Krisztina, *Életmód és enteriőr*
Kosztolányi Dezső Pacsirta című regényében
= *Folia Historica*, XXIII., Budapest,
Magyar Nemzeti Múzeum, 2002, II, 105–115.

Yoo Jin-Il 2003-ban megjelent kötete KD prózájának konfliktus-motívumaival foglalkozik, s kiterjedt vizsgálatát a következő megfigyelésére alapozza:

Megállapíthatjuk tehát, hogy pályakezdőként Kosztolányit inkább a konkrét motívumok, szimbólumok érdekelték az általános emberi léthelyzetek helyett, míg a későbbiekben (részben a háborús trauma hatására, de már azelőtt is) fokozódó mértékben a lélektani okok felé fordult, a pszichikai tünetek helyett a motivációkra koncentrálna.

Az életműből levonható tragikumfölfogás már a bevezetésben a *Pacsirtához* vezeti az elemzőt.

[...] a tragikum fogalmával általánosan asszociált fenség szinte teljes hiánya Kosztolányinál [...] korántsem jelenti azt, hogy szó szerint kell vennünk az író kijelentését a sárszegiekkel kapcsolatban: „Nincs tragédiájuk, mert itt el sem kezdődhetnek a tragédiák.” [...] Kosztolányi ábrázolásmódjához talán a századvégi analitikus drámák felépítése áll legközelebb: ezek olyan konfliktusokon alapulnak, melyek már a darab kezdete előtt eldőlnék (különösen a „Pacsirta”-ban figyelhető meg tisztán), tehát komoly jelentősége van bennük a szituációnak.

Az értekező itt már ugyancsak rámutat, hogy a KD életművében megjelenő konfliktusok vizsgálata nem freudi alapon történő értelmezést kíván.

[...] a pszichoanalízis szellemével ellentétben – Kosztolányi nem feltétlenül hisz abban, hogy a konfliktus tudatosítása meg hozza a megoldást is: a Vajkay házaspár és Édes Anna számára a tudatosulási folyamat, melyet a kontraszthatás-ként funkcionáló egyedüllét, illetve szerelmi kapcsolat indít be, korántsem jelent katartikus élményt, csak a traumát súlyosbítja [...].

A regény elemzésekor sem a lélektani szempontokat, de az össze-ütközések társadalmi vetületét hangsúlyozza. Nem ért egyet Rónay Lászlóval, aki úgy ítélte, Vajkay Ákos a történet vége felé a vasúti munkással szemben társadalmi különbségük ellenére rokonszenvet érez. Yoo Jin-Il ezzel ellentétben Vajkay Ákos viselkedésében főlnyit, Vajkayné reakciójában az újsághírbeli munkássztrájkra is valami osztályára igen jellemzőt lát, méghozzá az erőszakos letérés mint megoldás gondolata miatt (4).

Mohai V. Lajos megközelítését követi, amennyiben Vajkay Ákos szerinte sem lát mást, csak Pacsirta problémáját, mindezt azonban főként társadalmi okokkal magyarázza, mely vonatkozás alól szerinte a leány maga sem kivétel. S ezzel Benyovszky Krisztián későbbi megállapításának lesz megelőlegezője („Pacsirta cselédekkel szembeni elvárásai és viselkedése nagyon emlékeztet bennünket Vizynére.” [BENYOVSZKY Krisztián, *Dolce vita Sárszegen = Kalligram*, 2012. júl.–aug., 35]).

[...] bár érzéketlensége egyúttal egy társadalmi réteg (a dzscentri) attitűdjének egyéni megnyilvánulása is. Figyelemre méltó, hogy e negatív magatartásforma nem korlátozódik a házaspárra, hanem Pacsirtára is kiterjed: a munkamániás vénlány saját mentalitását akarja rákényszeríteni cselédjeire, s a hasonlóan frusztrált Vizynével vetekedő módon kritikus

mindennemű tevékenységükkel kapcsolatban [...]. Mégis, a szembeötlő párhuzam eddig lényegében elkerülte az interpretátorok figyelmét, s az elemzésekben Vizyné általában negatív, Pacsirta általában pozitív minősítést kap [...].

Olyan társadalmi normák határozzák meg tehát életüket, melyeknek egyszerre érvényesítői és áldozatai.

Túl a társadalmi szabályokon, a sárszegiek érzéketlensége, közönye és Pacsirta csúnyasága feletti káröröme is kollektív nyomást gyakorol a Vajkay családra, elszigetelve őket a társasági élettől, ám itt tekintetbe kell vennünk, hogy nem csak a világ érzéketlen Vajkayék szenvedése iránt, hanem ők maguk is önközpontú attitűdöt tanúsítanak. [...] Vajkayék saját boldogtalanságukból kiindulva negatív érzelmekkel reagálnak mások boldogságára [...].

[...] a szelíd, félénk és udvarias Vajkayban pontosan ugyanazok a magatartásformák kelnek életre (ámbar csak a fantázia szintjén), mint a tanárát bikacsökkal agyba-főbe verő Liszner Viliben. Tanulságos, hogy a Vajkay házaspár – éles konfliktusuk ellenére – egy véleményen van az ártatlan Cifrával kapcsolatban, demonstrálva, hogy az ember gyakran egyszerre szenvedő és szenvedést okozó lény) [...].

Ebből a nézőpontból az értekező szinte semmi különbséget nem lát a két – általában igen eltérő megítélésű – szereplő között:

Két gyenge akaratú ember kerül konfliktusba Vajkay és Cifra személyében: mindegyikük külső normákhoz próbál igazodni [...].

A merev normakövetést az elemző egyrészt minden kapcsolatra kiterjedőnek, másrészt éppen fölszínes lényegéből következően könnyen fölbonthatónak is találja:

Konfliktusa [ti. Vajkayé – a szerk.] a párducokkal [...] megmutatja: Sárszegen a konformizmust szorgalmazó társadalmi szabályok a kaszinóban, azaz a kicsapongásban is érvényesülnek, felülemelkedve a baráti kötődéseken is [...].

[...] a felszínesség arról is tanúskodhat, hogy sem a konvenciókat betartó személy, sem a társadalmi kontrollt képviselő környezet nem veszi igazán komolyan ezeket a normákat; ilyenkor a konfliktus kevésbé éles, s inkább az értékhány, a kiábrándultság érzetét kelti a szereplőkben. Jó példa erre Vajkay reagálása Orosz Olga népszerűségére. A közönséget a morális elvek helyett a „tisztátalan” ösztönök motiválják, s ennek hatására az apa az egész élettől megcsömörlik.

A szülők és lányuk kapcsolatát kölcsönös kötöttségek viszonylatában látja az értekező, s fő jellegzetességként egymás elnyomását, a meg nem értést emeli ki. Mindezt összefüggésbe állítja az *Arany-sárkány*, továbbá egy korai novella értékrendjével is, melyet részben a *Pacsirta* előzményeként kezel.²²

Pacsirta és szülei egymás túsza, egymás életét szűkítik le [...].

Pacsirta levelében is indirekt kontrollt gyakorol szülei fölött, mintegy előírva számukra a helyes attitűdöt és viselkedést [...].

A házaspár nemcsak a lap politikai irányvonalát, Orosz Olga viselkedését és Ijas részvétét magyarázza félre, de egymás vágyait sem képes felfogni, hosszú kapcsolatuk dacára. [...] elszigeteltségük folytán nem értik meg egymás szórakozását. [...]

Akárcsak a „Pacsirta” és az „Arany-sárkány”, „A gipszangyal” is azt demonstrálja, hogy bár a szeretet hiánya is romcsolóan hat az emberi kapcsolatokra (l. „A rossz orvos”-t

²² A *gipszangyal* című novella „Részeg vagy...” kezdetű részének földézése kapcsán jegyzi meg: „Varjú és sógora párbeszéde (az 1913-as novella tetőpontja) meszesemenően megelőlegezi Vajkay és felesége híres dialógusát a »Pacsirta«-ban” (145, 146).

és az „Édes Anna”-t), a szeretet önmagában szintén nem képes pótolni a megértés terén mutatkozó hiányosságokat.

A *Pacsirta* összetett kapcsolathálózatát és konfliktustípusait összességében a következőképp látja:

A „Pacsirtá”-ban csupán Vajkay és felesége között beszélhetünk tartós, egyenrangúságra épülő kapcsolatáról, de vitájuk során hol Vajkay, hol Vajkayné kerül domináns pozícióba (a Cifra baráti körében létező, a párducok között fennálló, és az Orosz Olga s Zányi közötti kapcsolatokat felettébb felszínesnek tekinthetjük), s mint kimutattuk, a házaspár (mindegyikük Vajkay) egyidejűleg van alá-fölérendelt helyzetben Pacsirtához képest; Vajkay magatartására a párducokkal, a közvéleménnyel és a sajtóval szemben is többnyire az engedelmes normakövetés jellemző, Cifrával szemben viszont ő igyekszik fölénybe kerülni.

Yoo Jin-Il, *Kosztolányi prózájának konfliktus-motívumai*, Budapest, Littera Nova, 2003.

2005-ben Lukáts Jánosnak a *Pacsirtáról* közölt írása nagyrészt a cselekményt ismerteti, jóllehet ezzel együtt is igen határozott értelmezést közvetít.

Pacsirtával azonban más a helyzet, ő lelkében, gondolkodásmódjában is elferdült, mintegy hozzátorzult a saját arcvonásaihoz. Pacsirta tisztaszívű zsarnokká fejlődött, erénnyé változtatta a saját fogyatékoságát. Magánya a legszigorúbb házicselédde formázta át, aki élvezettel raboskodik a saját (csiga)házába zárva, szüleit pedig túlkoros kiskorúakként „tartja” maga körül. [...]

Talán azt lehetne mondani, olvasatában a korábbi méltatókhoz képest meglehetősen egyoldalúan értelmezi a leány levelét, Vajkay Ákost pedig egyértelműen elmarasztalható és gyarló szereplőnek

ítéli, még akkor is, ha úgy véli, a környezet – kisszerúsége folytán – sem kínálhat számára megvalósítható értékeket.

Pacsirta jelentéktelen, fölösleges és szánalmas ostobaságok tömegét zúdíttja apjára, érzéseit mesterkéltné és csikorgó stílusban veti papírra. Apja szinte végigolvasni is unja a levelet, azon nyomban elveszíti, nem is kerül többet elő, de Vajkay nem is bánja. Bizony, csúnya dolog, amit Vajkayék művelnek a leányukkal, pontosabban a leányuk távollétében.

Igen, Vajkay Ákos egy hét alatt ezt mind elképzei, ez az egy hét elég, hogy kidolgozzon magának egy tartalmasabb jövőt, és ez az egy hét nem elég, hogy rádöbbenjen, ennél többre, magasabbra nem juthat Sárszegen, ez a sárszegi világ legfölbbebb langyosabb mocsárba juttathatja őket, igényesebb, tartalmasabb világba aligha. [...]

A regény bizonyos részeit nyitott kérdésként kezeli:

Vagy úgy tesz Pacsirta kegyesen, mintha nem venne észre semmit, miközben visszaállít mindent, vagy észrevesz mindent, és tudatosan, szándékoltan restaurálja hatalmát a családban, a család fölött? Vajkay Ákos egyelőre felemás választ ad mindegyikre, elveszíti a levelet (vagy talán öntudatlanul összegyűri, összetépi és eldobja?).

A címszereplőt érdekes módon – s kissé talán túlzó képzettársítással – hallgatolagosan az ibseni mű hősnőjéhez közelíti, midőn így fogalmaz:

Pacsirta évtizedes munkával, dacból és kínból ugyan, pótcselekvésként ugyan, de fölépítette a maga „babaszobáját”. Belehelyezett két idősebb, jóra való babafigurát, akik engedelmeskednek leányi-anyai-zsarnoki hatalmának. [...]

Pacsirta életének értelme ez a babaház lett, ha nem lehet valódi ház-házasság-család, amelynek ő asszonya, akkor legyen babaház, amelynek ura.

A magyar irodalmi hagyományhoz való viszony kapcsán azonban – nem kevés értekezővel összhangban – a regényt témája és világa ellenére egyedülállónak találja.

Kosztolányi részrehajlás nélkül, teljes szenvtelenséggel vázolja föl Sárszeg (Szabadka) életét, a sárszegi társaság lehetőségeit, szokásait, figuráit. A késő-feudális magyar vidék életterét, sorsait, sorstalanságát. Nincs szó itt Mikszáth-i nosztalgiairól, odakacsintásról, ahol a cigányzenétől csak megmelegszik az olvasó szíve, nincs szó Móricz-i szembe fordulásról, „a dzsentryi haláltáncáról”. Kosztolányi az orvos, a szociográfus szenvtelenségével ír, most nem kritikára, nem apológiára van szüksége [...].

Mint arra kínálkozott már példa, a *Pacsirta* ebben a tanulmányban is a Németh László regényeivel való összevetésre készíti a szerzőt, ki a hasonlóságot ugyancsak főntartásokkal látja érvényesíteni:

Németh László hősnői élnek át hasonló iszonyú alternatívákat, és adnak a nyomasztó kérdésekre a *Pacsirta*éhoz meglehetősen hasonló válaszokat. [...]

Pacsirta egy nemzedékkel korábban él, környezete is más, hiszen ő kisvárosi kisasszony, nem falusi parasztlány.

LUKÁTS János, *Csúnya történet*
(Kosztolányi Dezső *Pacsirta* című regényéről)
= *PoLíSz*, 2006. júl.–aug., 96. sz., 89–94.

Rancz Teréz *A nonverbális kommunikáció szemantikai szerepe Kosztolányi Dezső Pacsirta című regényében* tanulmánya egy évvel később jelenik meg, s azon megfigyelések részletesebb kifejtését kínálja, melyekre addig a regény beszédmódja, nyelvisége vagy épp elhallgatása kapcsán már többen rámutattak. Vizsgálata a mű megszerkesztettségén keresztül létrejövő kommunikációt éppúgy érinti, miként a regény világán belülit.

[...] az oly sok szempontból vizsgált Pacsirtát jelen tanulmányban [...] nyelvi, kommunikatív oldalról megközelíteni, [...] talán ez a megközelítés segíthet közelebb férkőzni a művészen rejő nyelvészhez. Elemzésem során a regény textusából kiolvasható nonverbális kommunikáció szemantikai szerepét szeretném megvilágítani, definiálni azokat az írói technikákat, amelyek a verbális és nonverbális jelek összefonásában, az értelemképzésben szerepet játszanak, valamint megkísérlem körüljárni a mű nyelvi és nemnyelvi [sic!] metaforáit is.

Király István megállapítására emlékeztetve cím és történet összeegyeztethetlenségét emeli ki mint a regény első, legáruklódóbb mozzanatát.

A cím már a regény kezdetén figyelmezteti az olvasót arra, hogy nincs mindig összhang a kimondott és ki nem mondott gondolat közt, tehát maga a cím az első olyan nyelvi jel, mely a bizonytalanság érzetét kelti az olvasóban [...].

A szereplők testbeszédére hívja föl a figyelmet, s ezen keresztül von le a regény világán belüli viszonyokra vonatkozó következtetéseket:

A szem és a tekintet jelzéseinek központi szerepe van mindvégig a regényszövegben. [...]

A Vajkay család igen viszolyog mások tekintetétől. [...] A szülők hajlamosak arra, hogy félreértsék mások szemjelzéseit. Hol rosszindulatot dekódnak a szánakozó nézésből, hol saját vágyaik megerősítése érdekében eltúlozzák az ebből kiolvasható figyelmességet. Jellemző, hogy az apa általában negatív jelentéseket dekódol mások tekintetéből, míg az anya pozitívabb jelentéseket társít hozzá. [...]

[...] Tanulságos összehasonlítani a párducbarlangban történő gyakori és sokszínű érintkezési formákat az apalánya közti, csekély változatosságot mutató formákkal (ölelés,

csók, kéz megérintése.) [...] Míg Vajkay saját gyermekét távol tartja, idegeneket közelebb enged magához, hisz abban a pillanatban valamennyi párdúc képtelen bármiféle norma betartására. [...]

Az ugyancsak sokak által emlegetett, de mindeddig talán kevésbé kifejtett színek s a fény szerepét és jelentésségét is részletezőben vizsgálja.

A kulturális szignálokon belül fontos ezek színeinek és megvilágításának alakulása a regénytextusban. [...] Az író a tárgyakat nem bontja különálló színekre, hanem igen visszafogott színskálával dolgozik. A szürke különböző árnyalatai dominálnak Vajkay ruházatától a lakás lányszobájáig. [...] A lakásban napról napra nő a fény, szélesedik a színskála. [...] A megvilágítást illetően a csúcspan: csütörtök. Azon az estén mind a négy égő világít a lakásban, a zongora födelét is felnyitja az asszony, megvilágítja a kottát, és a külvilágot beengedi a zárt szűk lakásba [...]. Itt e fényességben történik meg a nagy leleplezés, felvilágosodás, és ettől a naptól kezdődően örök szürkesség/sötétség borul a Vajkay házra.

Tanulmánya utolsó részében, miként alcíme jelzi: „nyelvi és nem nyelvi metaforák”-ról szól. S e helyütt nem csupán a regényben szereplő számokat, de a napokat is szimbolikusnak látja, melyek (a címhez hasonlóan) ellentétben állnak a történettel, vagy éppen fölerősítik annak jelentését.

Az évszámhoz ösztönösen társítja az olvasó a századvégi hangulatot, valaminek a lezárását, és egy új, jobb, szebb jövő ígérését. A regény rácáfol a változásra. [...] A számjel nem váltja be a mesebeli 99. után következő 100. ígérését. [...]

A pénteki nap nagypéntekre is lehet allúzió, hisz maga a „nagypénteki áldozat”, Pacsirta távozása az örök elválásra (halálra) emlékeztet [...] sőt a vonaton utazó két társ

gesztusai révén Jézust juttatják eszünkbe (l. a Jézus melletti két lator, melyikből egyik megértette annak szavait). [...] Vajkay Ákos járása a keresztjét cipelő Krisztusra emlékeztet, de a Krisztusnak segítő Cirenei Simonra is utalhat. [...] A nagypénteki allúzió megismétlődik a második péntekkel, azaz szeptember 8-val.

Végül a következőképp adja meg a regény értelmét:

„Születés és halál” regénye a Pacsirta. Amikor a lány egy időre „meghal”/kilép a szülők életéből, újjászületnek azok, mikor „feltámad”, azaz újra belép emezek életébe a hazaérkezéssel, sorra „meghalnak” a szülők. Reményeik születése és halála ez, melyek inkongruensnek látszanak a regényben, és fáziskéséssel realizálódnak a családtagoknál, de a végső reménytelenség felismerésével mindannyian felzárkóznak egymás mögé.

RANCZ Teréz, *A nonverbális kommunikáció szemantikai szerepe Kosztolányi Dezső Pacsirta című regényében*
= *Pedagógiai Műhely*, 2006, 31. évf., 4. sz., 17–24.

Bónus Tibor 2006-os kötete, melyet teljes egészében a *Pacsirta* elemzésének szentelt, kétségkívül egyik jelentős mérföldköve a regény fogadtatástörténetének. Számot vet az addigi jelentősebb olvasatokkal, s bár leginkább Szitár Katalin egynémely észrevételével, vizsgálati módszerével mutat rokon vonást, midőn a jelentésfontosságát hangsúlyozza – főként azt igyekszik bizonyítani: KD e művének nagyszerűsége abban áll, hogy egyszerre több olvasat egyidejű érvényét teszi lehetővé, mert egyszersmind magának az olvasásnak a színreviteleként is fölfogható.

Kosztolányi regénye mindenekelőtt identitás és másság, ismerős és idegen mibenlétéről, egymáshoz való viszonyáról szól, a részvétéről, a gyászról, a szeretetről és a gyűlöletről, valamint ehhez kapcsolódóan a nevetésről és a sírásról,

azonosulás és elkülönböződés olyan ellentmondásosan értelmezhető mozgásairól, melyek így nemcsak a narráció modalitásával, de egyrészt a szövegben elbeszélte esztétikai tapasztalattal, másrészt az időbeliség kérdéskörével is összefüggésbe kerülve rajzolják ki szöveg és olvasás önértelmező alakzatait.

Először is fölhívja a figyelmet arra, hogy a regény nyelviségének komoly mérlegelése – ahogy azt a két nyelvész, Horváth Mária és Deme László korai elemzése is példázhatja – mindenkor az elbeszélésmód s a nézőpontok behatóbb vizsgálatához kell hogy elvezessen.

Ha az elbeszélés perspektivikus és modális összetettségére tekintünk a *Pacsirtában*, elmondhatjuk, hogy narrátor és szereplők esztétikai viszonyát éppúgy az azonosulás és a távolságtartás dinamikus, folyton módosuló mozgása írhatja le legpontosabban, ahogy maga az olvasás is egyszerre követeli meg a szöveg referenciális relációinak való alárendelődést és a szövegszerűség különféle aspektusainak figyelmét. [...]

A heterodiegetikus helyzetű, megnevezetlen narrátor [...] nézőpontjának változásait nem csupán grammatikai, szintaktikai eszközökkel éri el, de – sokszor ez utóbbiakat mellőzve, azokkal ellentétes tendenciát képezve, s így persze nehezen észrevehetően – *nyelvhasználatát* szolgáltatja ki a szereplők többé-kevésbe egyénített vagy jellegzetessé formált beszédmódjainak.

[...] Az idegen beszéd beférkőzik az elbeszélő diskurzusába, és az „objektív” elbeszélő helyzet keretében saját és idegen diskurzusok kevert kontextusa képződik meg, ami a távlatok folytonos módosulásait egy „dialogizált soknyelvűségnek” is a függvényévé teszi. [...]

Bónus Tibor úgy véli, a beszédmód ilyen váltásai, noha az *Aranysárkányban* is jelen vannak, mégsem érik utol a *Pacsirta* bizonyos részeinek hatását, melyek fölszabadult „körben forgó iróniája” Krúdy

Boldogult úrfikoromban című szövegére és az *Esti Kornél* egyes fejezeteire emlékeztethetik az olvasót (16).

Majd miután a korábbi elemzőkhöz hasonlóan kiemeli a regényekben a pap és az orvos szerepkörének – a megértésnek s a részvétre való képességnak – hasonlóságát, egyúttal azt igyekszik bizonyítani, hogy a regényvilág végül is nem billen egyik létfölfogás igazsága felé sem. Erőteljesebben vallja tehát, hogy a regény nem közvetít jól körvonalazható értékszemléletet, mint Szegedy-Maszák Mihály 1987-es elemzése, mely éppúgy, ahogy 2010-es monográfiabeli tanulmánya, a transzcendenciát lényegében nem megtagadó alkotásként tekint a *Pacsirtára*. Noha Bónus sem az értékek viszonylagosságát vagy valamiféle nihilizmus bizonyítékát akarja fölmutatni, inkább ezen keresztül is arra igyekszik rávilágítani, hogy a regényszöveg ily módon is saját irodalmiságára hívja föl a figyelmet.

A túlvilág megkérdőjelezhetetlensége, a kétségbevonhatatlan transzcendens igazság tételezése nem csupán az elbeszélés radikális perspektivizmusától idegen, de feszültségben áll a lélektani s az antropológiai diskurzusokkal is, melyek felől a megváltás és a hit nyújtotta vigasz szükségszerű, mégis illuzórikus, azaz kitalált és nem kitalált különbségét felfüggesztő momentumoknak tűnnek fel. [...]

Az elbeszélés perspektivikus relativáló stratégiája nem csupán az esztétikai identifikációnak, sőt a szövegben beszélt azonosításának a megnehezítőjeként, de – ettől nem függetlenül – az értéktulajdonítások, a modalitások, az elbeszéltek példaértéke meghatározásának afféle elodázójaként, sőt, egyik ellehetetlenítőjeként működik. Az olvasás mint megértés mindenkori részlegességére tehát rögtön a narráció módja felhívhatja a figyelmet.

Bónus – mint kivétel nélkül csaknem mindenki – Vajkay Ákosra mint a regény főszereplőjére tekint, az elbeszélő sűrű nézőpontváltásai mentén azonban az értekező, az irónia kitüntetett szerepének kiemelése mellett, főként arra igyekszik rámutatni, hogy olvasata

majd nemcsak a szereplők megítélését, de önazonosságukat kérdőjelezi meg (20).

A többszólamúság terminusát megidézve azonban nem érzi minden ponton tarthatónak a bahtyini modellt, az ugyanis az életrajzi értelemben vett szerzőt véleménye szerint éppúgy nem tudja az elemzés során igazán termékenyen hasznosítani, akár a recepció nagy része.

[...] képtelenek az ún. életrajzi tényeknek szemiotikai vagy esztétikai funkciót találni, s vagy az egységes szerzői megnyilatkozásként, egyfajta önkifejezésként tartott regény képzetének megerősítésére, vagy pedig pusztán adalék gyanánt idézik fel az életrajz egyes elemeit. [...]

Az elemző ugyanis a regény két paratextusa – cím és ajánlás – segítségével igyekszik bizonyítani, hogy az egyszerű behelyettesítés vagy a teljes mellőzés helyett sokkal inkább a viszonyok egymásmellettisége és egymást meghatározó, illetőleg fölszámoló mozgásának tudatosítása rajzolhatja ki a mű értelmezésének megfelelő kereteit.

A szerző az egyedit, a szingulárist példaszerűvé, általánossá transzformálta, egyetlen húga másával összetéveszthetetlen tragédiáját mások számára is átélhetővé, olvashatóvá tette: Pacsirta neve Kosztolányi Máriaé helyett áll, egy időben azonban bárkiével helyettesíthető, akire a Pacsirta név jelölete a regény nyomán ráillik, legyen az valós, vagy éppen elképzelt személy. [...]

Az a tény, hogy a regény szövegében nem szerepel a címszereplő teljes tulajdonneve, pusztán a beceneve, és hogy csakis a családneve következtethető ki, vagyis az olvasó sohasem tudhatja meg, hogyan is hívják valójában, egész pontosan a *fikció valójában* Pacsirtát, [...] felhívja a figyelmet a művön kívüli vonatkozó kérdés értelmetlenségére, arra, hogy a címszereplőnek valójában nincs a szövegen túl semmiféle kiterjedése. [...] képtelenség „mögékkérdezni” a szövegnek. [...]

Az *őneki* viszont úgy írja elő a regény címzettjének helyettesíthetetlen egyediségét, hogy eközben, névmás lévén, címzettje bárkivel helyettesíthető, éppen ezért elhamarkodott lenne ezt annak egyértelmű jeleként tekinteni, hogy Kosztolányi saját húgának ajánlotta olvasásra regényét.

[...] Az *őneki* elvileg bármelyik olvasó lehet, miközben csak és kizárólag egyetlen olvasó, mégpedig az, aki képes megőrizni a szöveget annak összetéveszthetetlen egyediségében [...].

Ehhez hasonló eldönt(het)etlen a viszony, s egyszersmind a regény tükrös szerkezetének bizonyítéka Bónus szerint – az ugyancsak sokak által egyenlővé tett – Ijas Miklós és KD fiatalkori önképe közötti kapcsolat (25). Az értelmező a vidéki költőnek a Vajkay ház előtt fölülülő gondolatait idézi, mint olyan szövegrészt, melyet nemcsak öntükröző alakzatként, de szerzői vallomásként is lehet szokás olvasni (23). Az értekező éppen a *Pacsirta* megalkotottsága, s az abból levonható alkotói szemlélet kapcsán látja ugyanakkor föl-számolhatónak is a KD és Ijas közt vonható megfeleltetést. Olyannyira, hogy úgy véli, Ijas művészi meggyőződése csaknem cáfolata azon regény szemléletének, melyben szerepel.

Az irodalom az élet végességére és a létezés kontingenciájára éppen azáltal adhat gyógyírt, vigaszt, hogy képes az egyszeri és megismételhetetlen életet a megértés ígérétében részesíteni. A részvét és a megértés egyfajta helyettesítési szerkezetben működnek, a másik, az idegen sajátta tételének formájában [...]. E megértésnek azonban pontosan az a feltétele, ami egyben lehetetlenné is teszi, nevezetesen, hogy csakis az összetéveszthetetlen egyediség felszámolásával valósítható meg, csakis egy absztrakciós, általánosító mozzanat révén [...] a megértés és a részvét ezért kerül szoros kapcsolatba a megszüntetve-megőrzés mozgásával [...].

A fiatal költő itt megképzett nézőpontja [...] [nem] egyeztethető össze teljesen egy olyan szerzői perspektívával,

amelynek pedig folytonos elhasonulása a legstabilabb attribútuma.

Támaszkodik Szegedy-Maszák Mihály vélekedésére a regény körös időszemléletét illetően, de tagadja annak uralkodó érvényét – még a főszereplő távlatából is; s részben továbbrétegezve a mű, s maga a főszereplő időbeliségről alkotott fölfogását, a következő megfigyeléseket s megállapításokat teszi:

Vajkay éppúgy nem idegenkedik az idő célelvű, ahogy körös fölfogásától sem, miközben egy lehetséges példaérték felől az is láthatóvá válik, hogy mindkét elképzelés azonos okok miatt bizonyul egyrészt érvénytelennek, másrészt viszont elkerülhetetlennek. [...]

A *Pacsirta* főszereplője egy mélyen, többszörösen is genealogikus időszemlélet elkötelezettje [...] a folytonosságot feltétlen értéknek, a megszakítottságot pedig mindenkor értékvesztésnek értelmezi. [...] történelemszemléletét – Nietzsche kategóriái nyomán – antikváriusinak nevezhetnénk [...].

[...] felfogásában a halál nem is annyira az élet végét, sokkal inkább a – noha imaginárius – túlélés kezdetét jelenti, a család halottai és az élők világának egymásba érését a folytonosság elvének jegyében. Perspektívájában tehát a jövő eljövendő jelenként, sőt eljövendő múltként tűnik fel, azt a genealógiának az ismétlésre, reprodukcióra hagyatkozó, mechanikus elképzelése határozza meg. [...] a jövőnek mint olyannak a tagadásához, s voltaképpen a temporalitás kiiktatásához vezet, egy örök jelen, egy jelentől megfosztott, élettelen jelen ideájának formájában, mely a múltból nyeri autoritását. [...]

A jövő tervezése a halál tervezésére szorítkozik [...].

Ám a múlt maga is megalkotottságában jelenik meg Bónus elemzésén keresztül:

Az elbeszélés finoman érzékelteti, hogy a főszereplő által megismertnek s jelenbelinek tekintett múlt valójában a képzelet terméke, fiktív referencialitás, amennyiben a mesére és a legendára utaló kliséket, szófordulatokat illeszt az ezt ismertető bekezdésbe.

[...] az álmotlakok is a történelmi múltat idézik, miközben kitaláltságuk is hangsúlyos.

Az értekező továbbá arra mutat rá, hogy mindeközben Pacsirta sorsa miatt végesség és folyamatszerűség, várhatóság és váratlanság befolyásolja egyszerre Vajkay életét, s teszi első látásra igencsak ellentmondásossá annak időszemléletét. A család takarékosága pedig nem csupán a javakra, de az idő elvont fogalmára is érvényes lesz.

A halál egyfajta ismeretlen ismerős, hiszen egyrészt programozott, előre kódolt, másrészt viszont kiszámíthatatlan, érzésének pillanata előre sohasem látható. Noha a testamentális diskurzus, a családi sírbolt és a sírfelirat otthonosságot sugall az öregnek, amennyiben időtlenségükkel is összekapcsolódó fantomszerűségük révén múlt és jövő folytonosságát, valamint a személyiség önmagával való teljes azonosságát illuzionálják, az élet lezáratlansága, a sírján szereplő név jelölésének jövőre utaltsága, saját sorsának ismeretlensége nem iktatható ki teljesen a számára [...]. A regény cselekménye pedig innen nézve úgy is olvasható, mint egyrészt a személyiség egységének megkérdőjeleződése, másrészt pedig – ezzel összefüggésben – az ismeretlen jövő nyugtalanító voltának csábítóba fordulása. [...]

[...] az ökonómia [...] az idővel történő gazdálkodást is feltételezi, amennyiben a jövő programozását valósítja meg a jelenben, hosszú távú érdekekre cserélve fel a jelen élvezetét. [...]

A szokások eme jótékony fogságában, az ismétlés megnyugtató ereje felől válik beláthatóvá, hogy a ciklikus idő

a főszereplő nézőpontjában nem ellentétes, sokkal inkább korrelatív a genealogikus időszemlélettel.

[...] a sürgönyben a grammatikai múlt és a referenciális múlt elválnak egymástól [...] egy jövőbeli történés és annak jelenbeli elképzelése (várása) között megfelelést igyekszik biztosítani, múlt és jövő, jelen és jövő közötti diszkontinuitás kiiktatását [...]. A sürgöny [...] anticipációs funkciójában strukturálisan feltűnően hasonlít a sírbolt és a sírfelirat megtervezésére, a halálra készülésre. [...]

Vajkayék egyrészt attól félnek, nehogy valami váratlan történjen az életükben, másfelől viszont nagyon is várják a csodát, leányuk házasságát, mely egyre valószínűtlenebbnek tűnik fel számukra. Olyannyira, hogy az esemény, a minden várakozást felülmúló, kijátszó esemény, a várt váratlan, amely mindent jóra fordíthatna, szerencseként anticipálódik a szemükben. [...] Pacsirta reménytelen helyzete és csúnyasága miatt a kiszámítható és a várható, pontosabban az élet rendje tűnik fel különösnek és valószínűtlennek, azaz a normális mutatkozik meg abnormálisként, s ez a megfordítás egyúttal más, nyugtalanító megvilágításba helyezi az élet ismerős, megszokott menetét.

Bónus Tibor úgy véli, a regény ismerős és idegen megtapasztalásának bonyolult viszonylatát képezi le, amennyiben Pacsirta csúnyasága mindössze kielezi s előtérbe állítja saját és másik sohasem lezárható, mindig is problematikus kapcsolatát. Mindez egyszersmind a nyelv performatív természetéből adódik, mely regénybeli jelenléte Bónus szerint egyértelműen arról a belátásról tanúskodik, hogy a jelölő a megnevezéskor nemcsak megjeleníti, de egyidejűleg el is fedi jelöltjét.

[...] a regény narrációjában a leány elutazása olyan idegenséget szabadít fel, amelyet közelléte elnyomni látszott, fontos azonban, hogy ez az idegenség párhuzamosan bontakozik ki a saját idegenné válásával, az öregek személyiségében, s

mely idegenség másfelől elfojtott sajátnak, visszatérő távoli ismerősnek bizonyul. [...] A saját idegenségének lélektanilag is releváns megnyilvánulásai közül Vajkay és lánya viszonya mutatkozik a legfontosabbnak. [...]

Míg a főhős saját őseire, a múlt dokumentumokból ismert alakjaira úgy tekint, mint közeli ismerőseire, [...] addig saját lányának, legközelebbi rokonának idegenségét nem képes teljesen legyőzni, mely ellentétet az elbeszélés egyébként azzal is sugallja, hogy az apa hasonló obszerváló figyelemmel illeti Pacsirtát, ahogy a múlt tanulmányozása során családja elhalt tagjait. Ezt az idegenséget nem más, mint a lány csúnyasága tartja fenn, amelynek esztétikai látványa ellenáll a megszokásnak, az ismétlés és persze a név ismerőssé tevő erejének [...].

[...] a nyelv azon kompenzáló, lélektanilag is jelentéses funkciója, amely a leánynak adott becenévben is megfigyelhető, egy időben hagyatkozik rá a nyelvi reprezentáció performatív erejére, s a nyelv elnyomó, felejtést feltételező működésmódjára. A Pacsirta név kratüloszi karaktere segítségével olyan tulajdonságokkal ruházza fel jelöltjét, amelyekkel az valójában nem rendelkezik [...].

Morál és esztétika relációját Bónus Tibor a regényben sokkal bonyolultabb viszonyban látja megjelenni, mint a korábbi elemzők. Kiemeli, hogy míg a morál általános, nem veleszületett, hanem el-sajátítható, addig az esztétikai egyedi, veleszületett sajátosságokat jelent. A regény bizonyos részletei szerinte az érzések összetettségének belátásáról tanúskodnak, arról, hogy az ellentétes érzelmek egymás mellett is érvényesek, s egynémely esetben egymás kiváltói is lehetnek. A parkban sétáló – s a legkevésbé sem mutatós – szerelmes párok látványa, miként a színházi primadonna lényé is kettős hatást gyakorol Vajkay Ákosra.

Az undor a nyárral, a túlélettséggel, a termékenységgel kapcsolódik össze mindkét regényben, s itt Vajkay, ott Novák

Antal perspektívájához rendelődik elsősorban, miközben az elbeszélés mindkét műben érzékelteti, az undor nem csupán ellentétben, de szoros korrelációban áll a gyönyörrel.

A kötet *Gyász és paródia* című fejezete is az ellentétek ehhez hasonló egymásba játszását, s lényegi hasonlóságukat teszi témájává. Az értekező mindenekelőtt arra hívja föl a figyelmet, hogy azok az elemzések, melyek freudi szempontból közelítettek a műhöz, valójában nagyon is leszűkítően használták az elméletet. Alá-fölé rendeltség, egymást kizáró ellentétek helyett ugyanis a lélektan is eleve számol az egymásmellettiességgel, s kölcsönösségre és ellentétre egyként hívja föl a figyelmet.

[...] a felettes ént nem csupán a lelkiismerethez és a morálhoz társítja, de egyszersmind én és másik aporetikus találkozásaként értelmezi, mely arra mutat rá, hogy a felettes én nem egyedül ellentétben, de korrelációban is áll az ösztön-énnel, amennyiben energiáit tőle kölcsönzi, s képes hozzá hasonló zsarnokként viselkedni az én felett.

Ennek belátása pedig azt jelenti, hogy nem csupán annak eldöntése lehet kétséges, melyik szereplő a másik zsarnoka, de a szereplők önzonossága válik ismét kérdésessé:

[...] miközben a főszereplő nézőpontjából leánya mutatkozik úgy, mint egyfajta felettes én, a szöveg számos apró utalásából arra lehet következtetni, hogy Pacsirta apja elvárásainak megfelelő lett ilyen személyiséggé, s ez a kettősség saját vagy másik, külső vagy belső elsődlegességének rögzíthetetlenségét, viszonyaik stabilizálhatatlanságát eredményezi. A leányról távollétében nyilvánvalóvá válik, hogy felettes énként az apa számára nem interiorizálódott maradéktalanul, ugyanakkor nem is lehet a szülei énjéhez képest külsődlegesnek tekinteni, s ez a kettősség okozza, hogy az élet élvezetében újra meglett örömeiket az öregekben sokszor büntudat, szégyen

és lelkiismeretfurdalás kíséri, miközben nagyon hamar el is feledkeznek a nyaraló Pacsirtáról. [...]

Vajkay voltaképpen sem Pacsirtával, mint felettes énjével, sem pedig egykori önmagával, a mulatozó, kártyázó társasági lényvel nem képes teljesen azonosulni, mostani és valamikori önmaga egyszerre belső és külső, egyszerre idegen és saját, vagyis személyisége soha nincs egészen önmagánál, másképpen mondva: soha nincs jelen önmagának.

Bónus arra mutat rá, hogy a sírás, s bizonyos testamentális mozzanatok – köztük legeggyértelműbben Vajkay Ákos halálra készülődése – arra utalnak, hogy a szülők s lányuk olyan „gyász munkát” végeznek, melynek még élő családtagjuk, s egyszersmind saját maguk is tárgyai, mivel a folyamat mindenkor az idegenség leküzdését célozza.

A rendszeres sírás arra is utalhat, hogy az öregek Pacsirta feletti gyásza, amit elutazásakor éreznek, valójában már a leány jelenlétekor megkezdődött, a másik redukálhatatlan idegenségének, elsajátíthatatlan másságának lelki feldolgozásaként. [...]

A gyász különössége, vagyis hogy nemcsak az apa gyászolja még annak életében leányát, de mindez fordítva is áll, a főszereplő perspektívája mentén egyrészt arra is figyelmeztet, hogy a túlélés lehetősége s az egyéni idő heterogén a genealógia kronologikus idejével, másrészt pedig, hogy Pacsirta meggyászolása, miként a leány csúnyasággal mintázott singularitása olyan idegenséget példáz, amely általános, azaz valamennyi személyközi viszonyra érvényes, s melynek a rútság nem oka, csupán emlékeztető alkalmá. [...]

Amikor az elbeszélő korábban megjegyezte, hogy a leány tudta, a lehajtott fej illik neki legjobban, egyben azt is az olvasó tudomására hozta, hogy Pacsirta tisztában van saját csúfságával. [...] Saját csúfsága önmaga számára is hasonlóan gyász munka tárgya, miként szüleinek perspektívájában [...].

A gyászunka Bónus szerint annyiban rokon a szublimációval, amennyiben idealizált áthelyezést hajt végre. S mint rámutat, a sajátá tétel, s az ennek való ellenállás nem csupán a lélektan, de az irodalmi mű létmódjához is hozzátartozik, miáltal a regény megint csak metarefektív jelentést is hordoz.

Pacsirta nem csak mint irodalmi mű, hanem mint címszereplő is heterogén kell maradjon saját reprezentációjával, azzal, ami identitását így ugyanazon aktussal hozza létre, amelyikkel el is törli, saját hozzáférhetetlen kívülségét pozícionálva önmagában. Vajkay Ákosnak leányára nyíló ellentmondásos perspektívája így – bizonyos aspektusból – voltaképpen leképezi azt az aporetikus viszonyt, amely a regényi reprezentáció és annak tárgya, valamint az olvasás és a *Pacsirta* című alkotás között felállítható.

S ugyancsak két alapvetően ellentétes érzés, a gyász és paródia hasonlóságát, egymásba játszását példázza Bónus szerint, hogy kitöréskor Vajkay nemcsak sír, de arcát eltorzítva csúfolja ki saját leányát. Az értelmező arra figyelmeztet, hogy sem a kicsúfolás, sem a gyász nem képes igazán közel férközni tárgyához.

Az arc, az abszolút szinguláris példaszzerű helye, az apa számára egy külsődleges helyettesítésre, felszíni mimézisre alapozott identifikáció alkalma, olyan *utánzó* reprodukciója a másik egyedi testének, arcának, ami a színpadi paródia műfajában is megfigyelhető, s ami éppen hogy nem belső, lelki azonosuláshoz, részvéthez, de a másiktól vett ironikus, gúnyos távolsághoz vezethet. [...] az együttérzés, sőt a gyász tragikus pátosza és a gúny, a másikkal szembeni fölény mozzanatai itt is szorosan összekapcsolódnak [...].

A paródia éppúgy nem képes saját alapjából száműzni a különbség mozzanatát, miként a részvétben sem lehetséges a másik másságát teljességgel felszámolni, sőt mind a

paródia, mind pedig a részvét lehetőségét egy redukálhatatlan különbség teremti meg.

Azt a vélekedést tehát, hogy Vajkay Ákos kifakadása a leányával szemben tanúsított, elfojtott gyűlölet megnyilvánulása volna, Bónus Tibor igencsak főnntartással kezeli. Nem csupán azért, mert szerinte a freudi elmélet éppúgy, miként a regény (amely mégis messze van attól, hogy freudiánus legyen), az érzések bonyodalmasabb viszonyát igazolja, de azért is, mert az apa szavai részegségében hangoznak el.

A gyűlöletről [...] nem állítható bizonyosan, hogy érvényesebb volna a szeretetnél, ahogy *Pacsirta* sem képes szülei szemében sem abszolút idegenné, sem pedig abszolút sajátává válni. Nincs ezért igazabb és kevésbé igaz énje Vajkaynak, hiszen megismerés és fikció, konstatív és performatív eldönthetlensége miatt az is mindörökre eldönthetetlen marad, hogy a kitörési jelenetben voltaképpen elveszíti vagy pedig megtalálja önmagát. [...]

Az olvasó egyfelől együtt is érezhet az apával, s lehet részvéttel, sőt szánalommal a címszereplő iránt, de el is távolodhat tőle, s fölényt is érezhet vele kapcsolatban. A két tendencia, amit az elbeszélésmód részben irányít, részben viszont nem, sohasem válik el teljesen egymástól, a *Pacsirta* nem nevezhető sem ironikus, sem tragikus alkotásnak.

Helmuth Plessner sírást és nevetést vizsgáló fejtegetéseit idézi föl, s a *Pacsirta*-ban a nevetés és sírás alkalmait, okait elemzi, mely során ugyancsak arra a következtetésre jut, hogy a két elvileg ellentétes érzelmek által kiváltott fiziológiai jelenség nem mindig választható el egymástól, s így nem csupán „önmagát jelenti” (102). Ezen keresztül pedig az értekező ismét csak a regény metareflektív alakzatát véli fölismerni.

A nagy leszámolás [...] jelenetében a főszereplő az ironikus, gúnyos nevetésből hirtelen, minden átmenet nélkül zokogásba megy át, ezzel is sírás és nevetés közelségét, rokonságát példázva. [...]

A *síró arc* és a *nevető arc* mint a szövegmozgás lehetséges szimbolikus antropológiai értelmezői mindazonáltal az elbeszélésmódra, narrátor és szereplők azonosulás és ironia kettősségével leírt viszonyára s így magára az olvasás aktuára is vonatkoztathatók.

A színházi jelenetet Szegedy-Maszák Mihályhoz hasonlóan központi jelentőségűnek tartja az önértelmezés szempontjából. A korábbi elemzéssel látszólag ellentétben úgy véli, Vajkay Ákos nézőként közvetve releváns olvasásmódot kínál ahhoz a regényhez, melyben szerepel (Szegedy-Maszák ugyanis három értelmezési zsákutca megjelenítése mellett érvelt). Voltaképpen helyzetét tarja hasonlóan a mindenkori *Pacsirta*-olvasóéhoz, mely a színházi metalepszis jelensége folytán kerül fölszínre, a KD-regényben pedig a már említett életrajzi vonatkozások révén adódik.

Bónus ugyanis a főszereplő irodalomfölfogása s befogadóként történő viselkedése kapcsán mégiscsak azt bizonyítja, amit Szegedy-Maszák is, tudniillik, hogy Vajkayék a befogadás folyamán sorra olyan tévutat járnak be, melyet történetesen magának a regénynek bizonyos olvasataiban látott megvalósulni.

Vajkay esztétikai tapasztalata, színházi olvasásmódja egyszerre bizonyul korlátoottnak, s kezeli azt távolságtartással az elbeszélő, s mutatkozik ugyanakkor példaszerűnek, vagyis akár a regény olvasására nézve is releváns, metatextuális dimenzióban is érvényes tapasztalatnak. Maga ez a kettősség is megjelenik allegorikusan a fejezetben, ahogy élet és irodalom, önéletrajz és fikció, test és szerep, egyszeri és ismételhető egymásba íródó, korreláló ellentétei is, melyeknek a színházi előadás mint műfaj paradigmatiszmas reprezentánsa. [...]

Vajkay *A gésák* nézőjeként hasonlóan a referenciális, diegétikus relációknak való alárendelődés és az azoktól való el-távolodás kettős mozgásában találja magát, mint a *Pacsirta* azon olvasója, aki nyelvi reprezentáció és reprezentált nyelv egymásra vonatkoztatását végzi.

A bűn és büntetés transzcendens egyensúlyán nyugvó morál normái felől az öregek mind a darabban, mind a va-lós világban e normák hiányát konstatálják, amit itt is, ott is erkölcstelenségként ítélnek el.

[...] a házaspár [...] [h]asonlóan cselekszik tehát, mint Kosztolányi regényének azok a[z] [...] olvasói, akik Vajkay felett szigorú erkölcsi ítéletet mondtak, ráadásul a főszereplő társadalmi osztályának, a történelmi magyar középosztály-nak a morális hanyatlástörténetét ismerték fel a *Pacsirtában*, a szabadság mozzanatát, a másik másikként történő elismerését iktatván ki így az esztétikai tapasztalatból s ítéletből.

Az öregúr és felesége tehát a színház fikcióját nézve szün-telen e fikción kívülit, az életet pillantják meg, a színpalakon kívüli, reális világban viszont rendre a fikcióra visszautaló jelekbe ütköznek [...].

Vajkay tehát a morált az elvonttal, az értelmivel párosítja, szemben az esztétikai érzéki és fölszínesnek mutatkozó jellegével. A csúf mintegy a megértés, a külső felől a belső felé irányít. Ebben a hi-tében a főszereplőt a primadonna és leánya éles ellentéte csakis megerősíti (120–121). A kötet *Szégyen és részvét* című utolsó előtti fejezetében Bónus Tibor kiemeli, hogy Szegedy-Maszák Mihály volt az első, ki fölhevítette a figyelmet arra, hogy nem föltétlenül a részvét mutatkozik a legpozitívabb értéknek KD műveiben. S noha e korai elemzés is Nietzsche hatására hivatkozott, a regény monográfusával ellentétben tanulmányát egy a transzcendenciára utaló regényrész-lettel zárta. E kötet szerzője – mint már említettük – cáfolja a *Pa-csirtában* a hit – miként bármelyik, a regényben szereplő létfölfogás (legyen az az istentagadó Hartyándi Olivéré vagy az istenfélő Füzes Ferié) – hangsúlyosabb érvényét. Noha KD valláshoz való viszonyát

vizsgálatában nem hallgatja el, főként a német gondolkodó nézeteiben igyekszik kimutatni a részvét fogalmának ellentmondásosságát, összetettséget, melyet KD szemléletére is érvényesnek mutat.

Érthető, ha a katolikus neveltetésű, de élete során végig hit és hitetlenség között ingadozó Kosztolányi nem sújtotta erős megvetéssel a részvétet, sőt több jel szerint valóban fel is értékelte azt. [...] A magyar író részvét-értelmezését mégsem lehet egyértelműen szembeállítani a német bölcselő nézeteivel, hiszen az összetéveszthetetlen egyediség, a magam és a másik, a magam mint másik megszüntethetetlen singularitása nem csupán Nietzsche-nél, de Kosztolányinál is úgy jelenik meg, mint a részvétnak és megértésnek történő ellenállás, a részvét ellehetetlenítése, mely egyben [...] magát a részvét lehetőségfeltételét, sőt mi több, kényszerét is adja.

Alapvető hasonlóságot lát a *Pacsirta* és bizonyos Nietzsche-művek szemlélete között. Amint arra korábban fölhívta a figyelmet, a KD-mű is azt látszik példázni, hogy az érzékekkel történő észleléstől csak a rátság fordíthatja igazán elvont, episztemológiai irányba a megfigyelőt.

Az értékek átértékelését több helyütt az undor újratanulásának nevezte, az undort (Ekel) s a csúfat (Hässliche) pedig a megismerés katalizátorának, vagyis azon erőnek, amelyik úgy áll ellent az észlelés analógiás, esztétikai működésének, hogy egyben a megismerés egyfajta relacionális kívületé képezve képes, méghozzá kizárólagos módon képes annak új lendületet kölcsönözni. [...]

Az *Also sprach Zarathustra* egyik fejezete, melynek címe *A legrútabb ember* (*Der hässlichste Mensch*), s mely a címszereplő és a legrútabb ember találkozását beszéli el, releváns kontextust képezhet a *Pacsirta* megfelelő passzusaihoz, s tárgyazott problematikájához. Ez persze nem csupán erről

a fejezetről mondható el, de az egész Nietzsche-műről, ennek számos témájáról, motívumáról [...].

Bónus szerint Ijas Miklós és Vajkay Ákos párbeszédében az egymás iránti megértést sorsuk tükörszerűsége ellenére a részvét és a másikkal való azonosulás önfölszámoló alakzata lehetetleníti el, méghozzá lehangsúlyosabban a nyelviségen keresztül.

A beszéddel szemben amúgy is bizalmatlan öreget nemcsak nevetése, de annak szavai is elidegenítik Ijastól, amikor ez idegenségét hangoztatja az ismerősben, egyedüllétét a közsében, távolságát a közellétben. [...]

Vajkay megértésének határai voltaképpen önértésének hatáiraival esnek egybe, amennyiben a főszereplő pontosan azon megnyilvánulásait nem érti Ijasnak, amelyek annak szenvedését a sajátjához teszik feltűnően hasonlatossá, miközben persze részvétét épp e hasonlóság strukturálja. [...]

A nyilvánossá tétel, a fájdalom megvallása vagy megnevezése, azaz absztrakciója révén eldönthetetlen lesz a fájdalom őszinte vagy tettetett volta, s az így előálló s folyton elmozgó differencia, igaz és hamis ellentétének *színházias* fölfüggesztése az, ami az őszintétlenség *gyanúját* kiiktathatatlanná teszi minden szenvedés megvallásából, s ami így a másik mindenkori redukálhatatlan másságára és kiszámíthatatlanságára is újra rámutat. Ennek a gyanúnak a jegyében a főszereplő indirekt belső beszéde a lelkileg kitárulkozó Ijast a bohémek közé sorolja, kik lehazudják az életet, hiszen következetesen az ellenkezőjét hazudják annak, ami igaz rájuk [...].

Ugyanakkor az értekezés azt igyekszik bizonyítani, hogy a regényben éppen a nyelviséggel szemben gyanakvást mutató szereplő neve az, ami nem csupán a történelmi régmúlthoz, de a saját fájdalomához való viszonyát teszi úgyszólván beszédessé – Bónus Tibor szavaiival „kratüloszi effektusként leplezi le” –, visszarántva az olvasót a történettől a szövegszerűséghez, az értelmitől az érzékihez (174).

Ezáltal az értekező az irodalmiság előtérbe helyezésén keresztül önértelmezésre következtet.

Az abszolút belső így abszolút külsőként tűnik fel, s az olvasás fenomenális struktúrájaként értelmezett ide-oda mozgásban a nyelvi reprezentációról megint csak a reprezentált nyelvre terelődik a figyelem. [...]

Az *Esti Kornél éneke* című vers [...] a fájdalom és szublimáció („dalom”), maszk és arc tematikus és poétikai összefüggésein túl felszín és mély kiazmusai miatt is releváns kontextust képezhet a *Pacsirta* olvasásának eddig felmerült kérdéseihez.

A beszélgetés kétféle szólamának egyike sem kap kitüntetett pozíciót, s Bónus szerint mindkettő olyan távlatot nyit a másikéra, mely leleplezi annak korlátozott érvényességét.

A két szereplő beszédmódjának különbsége [...] Vajkay irodalomra nyíló perspektívája felől mutatkozhat meg a legélesebben: az öreg idegenkedik a kitaláltságtól, miközben nem ismeri fel, hogy az általa oly kedvelt, s az irodalommal szembeállított történetírás is kénytelen ráhagyatkozni az olvashatóságot biztosító azon külsődlegességre, amely a *Pacsirta* számtalan jelentéstani dimenziójában példázta irodalom és élet eldönthetetlenségét, az irodalom lehetőségének a rajta kívülbe történő beszüremkedéseit. Ijas perspektívájának korlátaira pedig az öregúr diskurzusa felől láthatunk rá, amennyiben a fiatal költő a részvét abszolutizálásával, a megértés ígéréssel mintegy a nyelv, az irodalom korlátairól látszik megfedkezni.

A kötet utolsó fejezetében a kanzsúr epizódját állítja középpontba, s olyan összefüggő motívumhálózatot igyekszik fölfejtetni, mely jelentéstani megközelítésével Szitár Katalin elemzésére emlékeztet.

[...] a regény e jól szervezett motivikus rétege is az említett önmegsemmisítő jelentéstani alakzatok felé irányíthatja az olvasást. A *szivar*, a *hamu*, a tűz, a füst, valamint a kártya és a pénz szémái olyan allegoréziseket hoznak játékba, melyek nem válnak el élesen a lélektan és az antropológiai interpretáló alakzataitól, s az időbeliség színreviteleihez is visszaterelhetik a figyelmet.

Úgy véli, a kártyázás foglalatossága a főszereplő idő- és létszemléletére alapvető hatást gyakorol. Így a játéknak az értekező jóval inkább egzisztenciálisnak nevezhető értelmet tulajdonít, mint jellegzetes történeti szimbólumot.

Az idő a sikerben és a kudarcban, a szerencsében és a szerencsétlenségben egyazon aspektusát mutatja meg, azt nevezetesen, hogy ama antropológikus célelvűség, mely az idő emberi észleléséből kiiktathatatlan, olyan illúzió, amely végső soron a keletkezés céltalanságát, önkényes, kontingens és tervezhetetlen eseményszerűségét hivatott elfojtani, elfelejteni. A főhős [...] történeti érdeklődésű emberként nemcsak a morál és a genealógia feltétlen jelentőségét hangoztatja, de egyben, ezzel némileg feszültségben, a történelem szenvtelen amoralitását is belátja, melyre korábban ronda leányának, itt pedig a szerencsének az amorális eseménye figyelmezteti.

[...] a kártyázás a dzsцентри-világ jellegzetes, toposszá vált foglalatosságát idézi fel, s ezáltal a *Pacsirta* e fejezete Móricz ismert, a húszas évek második felében írott dzsцентри-regényeivel, az *Uri muri*, a *Kivilágos kiverradtig* és a *Rokonok* című alkotásokkal kerülhet – inkább tematikus, s nem annyira szorosan vett – szövegek közötti kapcsolatba. Azzal a jelentős különbséggel, hogy benne a kártya nem csupán egy életforma interpretánsa, s nem is elsősorban az egyéni tragédiák negatív morális példázatához járul hozzá, de ennél jóval komplexebb, metafiktív jelentéslehetőségeket implikál.

A regényzárlat kapcsán pedig még egyszer megtámogatja azon olvasatát, melynek leghatározottabb megállapítása, hogy a regény – csaknem minden mozzanatával – saját kitaláltságát példázza.

a *Pacsirta* zárata [...] nem tematikus, hanem formális zárlat, miközben egyáltalán nem hat véletlenszerűnek, amennyiben szükségszerűen következik az addig elbeszéltekből. Annyiban legalábbis, hogy a megszokás, a monoton életvezetés, az ismétlődés elbeszélte kibillenése és végül visszaállása teljesül ki a zárlatban, ugyanakkor a formális, megszakítósszerű vég elhallgatja a kimenetelt, a történet feltételezhető folytatását, a véget. A titok körébe, pontosabban a titok nélküli titok rákérdésezhetetlen, mert nem létező semmijébe utalja a „továbbiakat”, egy olyan lehetetlen kívülbe, amely – akárcsak a címszereplő keresztnévének hiánya – a szöveg fikciós jellegét, az elbeszélte világ grammatikai határait tudatosítja. [...] A szöveg referenciája, a regényvilág olyan világ, mely nem több magánál a szövegnél, a *Pacsirta* az irodalom és saját maga tautológiáját példázza, eseményenként.

BÓNUS Tibor, *A csúf másik.*

A saját idegenségének irodalmi antropológiájáról.

Kosztolányi Dezső: Pacsirta, Budapest, Ráció, 2006.

Érdemes az ezredforduló elejéről ismét egy kiadáshoz készült utószót idézni. Dobayné Fenyvesi Ildikó a Mérték Kiadónál *Kötelezők Mértékkel* sorozatban megjelent *Pacsirtához* írt rövidebb ismertetője utal a keretes szerkezetre, arra, hogy a visszatérés alakzata az egész regényre vonatkoztatható, főszereplőnek sokakhoz hasonlóan Vajkay Ákost tartja, Pacsirtát viszont egyértelműen korlátolt lénynek mutatja, annak ellenére, hogy rámutat a szerepcserére, mellyel a leány a szülői szerepet vette át a két öregtől.

Korlátoltságáról tanúskodik sírása a vonaton, Tarkópusztáról írt levele, amelynek emelkedett stílusa ellentétben áll azzal a helyzettel, amelyben született. [...] Amit a lány felfedez a

pusztán [...] irodalmi olvasmányok, a levélben is említett Jókai hatását tükrözik, nem személyes élményt.

A regény elbeszélésében a humor és ironia játékát látja, de úgy véli, az elbeszélőnek mindenről tudomása van, ami az általa ábrázolt világban zajlik.

[...] az ajándékba kapott öreg és csúnya galamb becézgetése, az összelapult torta dicsérete, Pacsirta odvas fogának megtekintése. Ezekben a jelenetekben a humor és az ironia váltakozik. [...] Ezek a gyors hatásváltások a nézőpont változtatásával tudnak érvényesülni. A távolságtartó minden tudó elbeszélő nézőpontot az apa, majd Pacsirta nézőpontja váltja fel.

Főként a regény társadalomábrázolását emeli ki, ám úgy véli, ezzel a mű értelme és értelmezhetősége nem egy adott korszakhoz kötődik, mivel egyetemesebb problémákat jelenít meg.

[...] a mai olvasó számára a Pacsirta Kosztolányi többi regényéhez hasonlóan létértelmező műnek fogható fel. Ki-rekesztettségük egzisztenciális okokból, nem környezetük hozzájuk való viszonyából vagy lelki megrendüléseik következményeiből vezethető le. A regény középpontjában így nem társadalmi, lélektani vagy etikai kérdések állnak, hanem a hősök egzisztenciális kérdései.

DOBAYNÉ FENYVESI Ildikó, *Kosztolányi Dezső. Pacsirta*
= KOSZTOLÁNYI Dezső, *Pacsirta*, regény,
Budapest, Mérték Kiadó, 2007 (Kötelezők Mértékkel), 168–185.

A regényt a legkorábbi méltatásokra emlékeztetően „pesszimiztának” nevezi ugyan, ám meglehetősen előremutatón úgy érzi, mindezt visszafogja néhány tényező, például a fejezetek szalagcímei, melyet az irodalmiság hangsúlyozásaként s – miként a *Pacsirta* mikszáthi allúzióit – az irodalmi hagyományra való reflexióként

értékel. Érdekes elegye tehát ez az utószó a sablonosabb megálapításoknak, fölszínesebb értelmezéseknek, s a későbbi elemzői észrevételek gondolatmagjainak.

2008-ban, *A magyar irodalom történeteiben* a Monarchia világának emlékeként jelenik meg a regény. Szegedy-Maszák Mihály ebben az elemzésében a *Pacsirta* (művelődés)történeti vonatkozásait vizsgálja. Még hozzá két másik olyan mű viszonylatában teszi kijelentéseit, melyek ugyancsak e valaha volt birodalom utólagos megidézései: így Krúdy *Boldogult úrfikoromban*, illetve Márai Sándor *A gyertyák csonkig égneek* című regénye.

Az értekező, aki 1987-es elemzésében először hangsúlyozta, hogy a regény elbeszélésmódjából nem lehet egyértelmű véleményt alkotni arról, mi jelent értéket és mi értékhiányt a műben – immáron Bónus Tibor értelmezésére is hivatkozva –, a mű Monarchia-képének körvonalazásakor is arra jut: többféle szemlélet és viszonyulás egyidejű jelenléte helyettesít határozottabb ítélkezést.

Nehéz eldönteni, mennyi a komolyság, s mennyi a csúfondároság abban a jellemzésben, mely szerint a tág látókör szükségképpen a Monarchiától nyugatra, Párizsra irányuló figyelemmel azonos, hiszen a nézőpont kettős, egyrészt a szereplőnek, másrészt az elbeszélőnek a hangját lehet hallani abban a kijelentésben, mely szerint „[v]alahol a Szajna partján ennyi jó szándékból, ennyi szívből és érzésből építmények emelkedhetnének, könyvek íródának”. [...]

Nem vitás, a Monarchia kettős minősítése összefügg azazal, hogy a *Pacsirta* szerzője 1848 föltétlen tiszteletét kapta családi örökségül. [...]

Arra a képre, melyet a *Pacsirta* ad a Monarchiáról, rányomja bélyegét 1848–1849 emléke. Vajkayék „sírtak a március tizenötödiki ünnepélyeken, mikor a zászlók, szavalatok, szónoklatok magasabb légkörbe emelték lelküket”, s amikor lányuk eltávozása után hazatérnek, lakásuk faláról a forradalom első szakaszának s végkimenetelének képei merednek rájuk, „az első magyar minisztérium és Batthyány, kopasz

fejével, ki térdre ereszkedett, és karjait kitérve várta az oszt-rák zsandárok gyilkos golyóját”. Az a politizálás sem független 1848 megítélésétől, amellyel a vendéglőbe látogatáskor találkozik a Vajkay-házaspár [...].

A visszaemlékezés mintegy kisajátításnak mutatkozik. 1848 és 1867 képviselte ugyanúgy kétes színben tűnik fel, mint Füzes Feri és Hartványi Olivér vitája Isten létéről. A múlt elhasználódása döntő szerepet játszik a regényben. [...]

Azt természetesen hiba volna állítani, hogy a *Pacsirta* csakis magyar szemszögből értékeli a Monarchia világát. Sárszeg soknemzetiségű város. [...] „Kitalált” jellemek és a korszak „valódi” szereplői egyaránt emlékeztetnek arra, milyen döntő szerepet játszottak a nem magyar származásúak a korszak népszerű művelődésében és magas kultúrájában. Vajkay Ákos a németből magyarrá lett Rákosi Viktor (1860–1923) 1894-ben indított *Kakas Márton* című élc lapját olvassa a fodrásznál, Ijas Miklós pedig Freund Ferencsel sétálgat, „egy piros arcú, mosolygó, éles eszű zsidó fiúval, ki megértette, buzdította, és maga is irogatott”.

Széchenyi István alakjának megidézése az egyetlen mozzanat, amely az elemző vélekedése szerint nem tűnik föl ironikus vagy gúnyos színben a történet folyamán. *Lenni vagy nem lenni* című írását idézve úgy ítéli, nem kis szerepe van ebben annak, hogy a *Pacsirta* szerzőjére nagy hatást tett a gróf alakja.

Rámutat arra, hogy a regényben a múlt s egyáltalán az elmúlás hangsúlyos megjelenése nemcsak a Monarchia s általában véve a 19. század kapcsán jelenik meg, de az életművön belül éppúgy érvényes vonatkozásokat teremt. Akárcsak Horváth Mária korai elemzése, Szegedy-Maszák Mihályé is rokonítja *A szegény kisgyermek panasza*inak napraforgóját a regénybelivel, illetőleg egy később keletkezett vers, az *Őszi reggeli* által megidézett elmúlást állítja ellentétező viszonyba a sárszegi összettel.

A két másik szerző művével való összevetés mégis arra a következtetésre indítja a tanulmányíró, hogy noha KD alkotása alig

érzékelteni olvasójával a birodalom megszűntét, s Krúdyé tartalmazza a legegységértelműbb utalásokat a Monarchiára (jóllehet a magyar szabadságharc hagyományából például szinte semmit nem láttat), „a kettős Monarchia emléke” mégis erőteljesebben jelen van a *Pacsirta*, mint a *Boldogult úrfikoromban* világában, melynek kitaláltsága sokkal erőteljesebb a másikénál. Márai Sándor regényének ugyanerre a világra való utalása pedig épp csak jelzés értékű, akkor is, ha cselekményidejének egy része megegyezik azzal az évvel, mikor a *Pacsirta* játszódik.

A jellemek bizonytalan körvonalú önazonossága s a változó nézőpont okozza, hogy a *Boldogult úrfikoromban* kevésbé olvasható kortörténetként, mint a *Pacsirta*.

Márai írásmódja köztudottan sokat köszönhet Kosztolányi s Krúdy művészetének. A *gyertyák*... kulcsjelenete, a vadászat is 1899-ben játszódik, ám a távlat ezúttal már kimondottan visszatekintő: Henrik és Konrád végső találkozására a második világháború kitörése után kerül sor. [...]

A *Pacsirta* s a *Boldogult úrfikoromban* olyan vonatkozások is tartalmaz, amelyek a Közép-Európától távol élő olvasók számára nehezen megközelíthetőek. A *gyertyák csonkig égnek* azért is alakítható át könnyebben idegen nyelvű szöveggé, mert az Osztrák–Magyar Monarchia nevű egykor létezett államalakulatról csak annyit közöl, amennyinek megértéséhez nem igazán szükségesek bővebb történeti ismeretek.

SZEGEDY-MASZÁK Mihály, *A kettős Monarchia emléke a magyar irodalomban. Megjelenik Kosztolányi Dezső Pacsirta című regénye = A magyar irodalom történetei*, Budapest, Gondolat, 2007, III, 96–107.

Bár KD regényének világát olyan bölcselők szemléletével szokás párhuzamba állítani, mint Friedrich Nietzsche vagy Martin Heidegger, ebben a történeti összevetésben KD regénye mutatkozik mindhárom mű közül a leginkább saját hagyományába ágyazottnak.

Azt lehetne mondani, hogy Szegedy-Maszák Mihály 2010-ben megjelent Kosztolányi-monográfiájának *Pacsirta*-fejezete az 1987-es s a húsz évvel későbbi tanulmány egységes formába öntése *A parlagiság mint érték* címmel. A cím már önmagában is sok korábbi méltatással határozottan ellentétes meggyőződést hangsúlyoz, anélkül, hogy merő visszarévedésként értékelné a művet, amit a monográfus értelmezésében a szerkezet és elbeszélésmód már jóval korábban megállapított kétélűsége tesz eleve lehetetlenné.

*Gyerekkorom, mindig téged kerestelek,
ha járom a poros-boros Szabadkát.
Mióta labdám elgurult itt, nem ér az élet egy fabatkát.*

Az *Esti Kornél rímei* sorozatnak ez az 1930-ból származó darabja csak egyike azoknak a megnyilatkozásoknak, amelyek félreérthetetlenül elárulják, hogy a felnőtt korból, s az 1920 utáni világból visszatekintve az egykori Szabadka elveszett értékek letéteményesének is látszik.

SZEGEDY-MASZÁK Mihály, *A parlagiság mint érték*
= Sz.-M. M., *Kosztolányi Dezső*, Pozsony, Kalligram, 2010, 228–254.

Mohai V. Lajos ugyanebben az évben jelentette meg *A sárszegi regények és környezetük. Vonások Kosztolányi Dezső 1920-as évekbeli munkásságához* című kötetét, melyben a két művet korábbi módszeréhez hasonlóan állítja most már nemcsak szorosan egymás mellé, de részletesebben is egymásra vonatkoztatja azokat. Korábbi szempontjait és megállapításait fűzi össze egységesebb, de részletesebb vizsgálatá.

[...] az író „sárszegi regényeinek”, a *Pacsirtának* (1924) és az *Aranyáskánynak* (1925) tárgyalását, illetőleg a két mű környezetének, Kosztolányi Szabadka-élményének és a monarchiás vidéki élet kulisszáinak, a regények élményi háttérének bemutatását tekinti feladatának. Továbbá azt, hogy néhány vonással fölvezolja: hogyan hatott az író munkásságára a bethleni konszolidációval jelölt történelmi periódus, az 1920-as évek világa. [...]

Kosztolányi világgépéhez szervesen hozzátartozik a bethleni konszolidációként számon tartott történeti periódus sok lélektani és szociális tanulsága, mintegy közös nevezőt alkotva Kosztolányi lét- és életfölfogásához – műfajtól, ábrázolásmódtól függetlenül.

A *Pacsirta* azáltal válik az életmű egyik magaslati pontjává, hogy önmaga kiszolgáltatott helyzetéről való fölismerését is tartalmazza. [...]

Kosztolányinak a világháborút, a forradalmakat, majd az ország szétdarabolását követő válsága egyszerre egyénien átélt és mélyen közösségi, s mint ilyen, történelmi és társadalmi. A húszas évek elején még nem mérhette föl annak lehetőségét, hogy az európai értelmiségi középosztálynak milyen alkalmat kínál föl a történelem, ezért visszatekin téssel élt; úgy érezhette, hogy egy önmagát túlélő társadalmi szerkezet alkatrészeként önmaga belső megújulásához nem maradtak reális esélyek. Ez a felismerés tárgyiasul más-más módon a *Pacsirta* és az *Aranysárkány* regényvilágában.

A szereplők válsága, környezetükhöz való viszonya valamiképpen Kosztolányi krízisélményének következménye, kifejeződése. [...] a sárszegi témájú regények jóval túlmutatnak Kosztolányi ott megfogalmazott szándékán, de valószínűleg mindenben találkoznak az író szubjektív meggyőződésével. Kosztolányi ugyanis művészi indítékait is megjelölte e művekben. Kitalált, de olyannyira valóságközeli világokat teremtet, hogy azok regényei belső életének kivetítődéseként foghatók fel, sokkal inkább, mint akkori költészete.

A szerző egyrészt Bori Imre, Szegedy-Maszák Mihály véleményét vallja, amint a múlt századbeli monarchiás irodalmi hagyományba való kapcsolódást elemzi, másfelől Kiss Ferenc álláspontjához közelít, midőn KD húszas évekbeli válságának tényét hangsúlyozza.

A *rossz orvos* felől szemlélve olyan határponton látja a regényt, melynek segítségével annak sokszor emlegetett – s szerinte Németh

László által egyoldalúan kiemelt – lélektani sajátossága a kizárólagosság és egyoldalúság csapdája nélkül értelmezhető.

E művének megfogalmazása közben ébredt rá Kosztolányi arra, hogy a regényírás naturalista módja helyett a XIX–XX. század fordulóján kialakult lélektani regény továbbfejlesztésére és meghaladására törekedjen úgy, hogy ezt a hagyományt eleven erőnek tekintse [...].

[...] kizárólagos érvénnyel alkalmazva a pszichológiai fölfogás zsákutcahoz vezet.

Ebben a kötetében e korábbi – szerzője által egyébként szintén regénynek tekintett – mű mellett rövidprózai alkotásokat is előzményként nevez meg. A vidéki élet ábrázolásának előzményeiként *A kövér bírót*, a *Hét kövér esztendő*t, *A nagy családot*, a *Fánikát* s *A szerbet* tartja számon, a helynévi előzményeket illetően – melyekről Horváth Mária korábban részletesen írt – a *Mátyás menyasszonyát* és a *Gőzfürdőt* nevezi meg, s az utóbbiban már a téma magvát, s a francia nyelv kapcsán Sárcevíts alakjának előzményeit is látni véli (30).

KD lírája felől tekintve a regényt Mohai elemzése szerint voltaképpen *A szegény kisgyermek panaszaitól A bús férfi panaszaiig* történő átalakulás prózai rögzítéseként is lehet szemlélni:

[...] művészete nemcsak befogadásról, hanem újraalkotásról is tanúskodik: igazi témáját „az otthon maradók” életének végiggondolásában találja meg.

[...] a *Pacsirta* esetében ennek a tételnek az ad különös hangsúlyt, hogy Trianon után az otthonmaradókka Kosztolányi már nem csak lélektani kategóriát jelöl meg [...].

Zágonyi Ervin már 1984-ben, KD Csehov-élményének vizsgálata során rámutatott arra, hogy KD *Három nővér*-fordítása s a *Pacsirta Nyugat*-beli közlése közötti egyidejűség szoros szemléletbeli összefüggést sejtet: „...a vidéki élet szürke regényessége az övé...» – kapcsolja alakjával a drámát egy kicsit a maga múltjához és jelenének

alkotói világához”.²³ A tanulmánynak ezt a megállapítását idézi föl a 2010-es Kosztolányi-monográfia szerzője éppúgy, ahogy Mohai, midőn így fogalmaz:

[...] néhány szövegrészletük szinte idézetnek tekinthető saját alkotásaiból. [...]

Vajkay gondolataira bukkanunk, amikor Kosztolányi a *Három nővér* cselekményét összefoglalja: „Az élet is elmegy, a fiatalság. Minden elmúlik, változik, semmi sem oldódik meg.”

Érdemes kiemelni továbbá azokat az észrevételeket, melyekre Vajkay Ákos és Novák Antal összehasonlítása során nyílik alkalma a két regényt egy kötetben elemzőnek. Főként szereplehetőségeik, környezetükhöz való viszonyuk mentén lát kapcsolódást a két alak között. Ebből következően a két regény világa közt nem lát olyan, illetőleg akkora különbséget, mint más értekezők.

Rokon vonás a két regényalak életében, hogy rövid időre úgy gondolják, sorsuk visszhangra találhat egy másik emberben. De sem Ijas Miklós, sem Barabás doktor nem alkalmas többre, mint hogy pillanatnyi enyhületet jelentsen számukra; mind Ijas, mind Barabás együttérzése ideiglenes támasz, erő és gyengeség, nem igazi segítség. [...]

Vajkay szerepválságának következménye az önfeláldozás, Nováké az öngyilkosság. [...] A két regényalak szerep- és személyiségválságának okozója – részben vagy egészen – az a konfliktus, amelyet a vérségi köteléken belül élnek meg.

[...] mindkét regény hanyatlástörténet, mert erőszakos, érdes és durva kivitelében körülveszi őket egy célképzetét vesztett emberi közösség, Sárszeg társadalma, ahol az élet valamiféle megvalósulása csakis transzcendenciához kapcsolódva lehetséges.

²³ ZÁGONYI ERVIN, *Kosztolányi Csehov-élménye nyomában = Irodalomtörténet*, 1984, 2. sz., 323.

A regényt, szerkesztésmódja miatt, KD legjobb alkotásának tartja:

A Pacsirta a művészi összetartó erő és tömörítés mintája [...].

Kosztolányi szerkeszteni tudása a *Pacsirtában* mutatkozik meg a legélesebb fényben, de eleven és hatékony erőként működik a többi regényben is.

Végző értelmezése azonban közelít Szegedy-Maszák Mihályéhoz, amennyiben a KD által ábrázolt vidéket a hagyományok értékörzójeként tartja számon.

A vidékiesség mint negatív, értékhiányos életminőség talán csak a sárszegi regényekben kap hangsúlyt, bár Kosztolányi ezekben sem ítéli el, mivel ironiával ötvözi mondanivalóját. Még az *Édes Anna* krisztinavárosi polgárvilágában is lépten-nyomon a vidéki élet bensőséges kulisszáira ismerhetünk a Víznyáz mikroklimájában. Áruklodók az *Esti Kornél*-történetek is: az írói alteregó utazásai során olyan tapasztalatokra tesz szert, amelyek nem mindig támasztják alá a magyar vidéki élet alacsonyrendűségét. Az *Esti Kornél*ban Kosztolányi többször ütközteti a nagyvilággal a peremvidékit, élet vége a kritikátlan külföldbarát, de még inkább a hazai állapotokat csak lenéző és megbélyegző fölfogásnak. [...]

Krúdy foszló álmrajza mellett Kosztolányi már a gyermekdalok tárgyias költészetében nyilvánvalóvá tette, hogy – hiába tekintett illúziótlannul a monarchiás-patriarchális világra – a vidéki létforma, mentalitás és érzésvilág elvesztését olyan veszteségnek tekintené, amely után betöltetlen űr támad.

MOHAI V. Lajos, *A sárszegi regények és környezetük. Vonások Kosztolányi Dezső 1920-as évekbeli munkásságához*, Szombathely, Savaria University Press, 2010.

Fontos megemlíteni Hózsá Éva 2011-ben megjelent tanulmánykötetének két, fordításokkal foglalkozó elemzését. Egyikük a regény

három legutóbbi német fordításának értelmezéseit veszi számba, a másik pedig a címszereplő levelének két szerb nyelvű átültetésének nehézségeivel foglalkozik.

Az előbbi lényegi megállapításokat tartalmaz a regény értelmezéséhez s annak nem csupán térbeli, de időbeli változásához is. Stefan I. Klein korabeli munkája után (*Lerche*, 1927) keletkezett újrafordításokat, Klaus Schmuck (*Lerche*, 1970), Heinrich Eisterer (*Lerche*, 2007) és Christina Viragh (*Lerche*, 2007) szövegét veti össze. A három átültetés nemcsak nyelvi változatok bemutatására nyújt lehetőséget, de arra is módot ad, hogy a fordítást valóban értelmezésként tekintve, egyfajta fogadtatástörténeti folyamatot engedjen leolvasni a szövegekről. Hózsá Éva elsőül az utószavakat összehasonlítva állapítja meg, hogy míg a két 2007-ben megjelent szöveg (Esterházy Péter Christina Viragh, Ilma Rakusa pedig Heinrich Eisterer átültetéséhez írt utószót) a regény nyelvi megalkotottságára helyezi a hangsúlyt, addig Paul Kárpáti 1969-ben még a szerző társadalmi-politikai magatartásáról ír, a korabeli kisváros társadalmát s a Horthy-rendszer időszerűtlenségét kiemelve.

Az elemző ugyanezt a jelenséget olvassa le a regényekről, olyan szavak tolmácsolása kapcsán, mint a pusztá.

Kosztolányi regényében az operett kliséi keltenek „egzotikus” hatást, manapság a pusztának is megvannak azok a közhelyei, ahova az idegenek egzotikum-kereső céllal „elzarándokolnak”.

Nemcsak a humor, a kanzsúr idegen nyelvre való átültetésének esetleges problémáira világít rá, de arra is fölhívja a figyelmet, hogy mindössze egyetlen fordító, Christina Viragh járt el igazán történeti módon, midőn annak a német Jókai-fordításnak a címváltozatát idézte, melyet a 19. században, tehát a regény cselekményének idején valóban olvashattak volna a szereplők. S kiemel olyan, az életművön s a magyar irodalmon belül érzékelhető párhuzamokat – miként Ádám Péter tette a francia fordítás kapcsán –, melyek a regényt fordításban olvasók számára láthatatlanok maradnak.

Az a részlet, melyben a Sárszeg fölött lebegő Isten képe jelenik meg, Hózsza Éva szerint a magyar befogadónak a *Hajnali részletességet* éppúgy földidézheti, ahogy Kassák *Mesteremberek* című versét (115). Továbbá arra figyelmeztet, hogy a Pacsirta halálát teljesen ki nem mondó, a „meg” igekötőnél elakadó apa szavai az elhallgatás milyen nyelvi megoldásait eredményezik, éppúgy, ahogy az ismétlés alakzata. Az elemző szerint stilisztikailag mindhárom fordítás kellőképpen érzékelteti az elhallgatások és ismétlések jelentőségét és jelentését.

A fő változást a nyelv s a mindenkori kortárs irodalom önértésének, önmeghatározásának folyton alakuló lényege, saját történetiségének fölfogása mellett szerinte a *Pacsirta* mélyebb rétege, idegen és saját kettősének fölfogása is befolyásolja. (A regény cselekményének történeti távolsága a jegyzetapparátus változását is magával hozza, de nem az erőteljes történetiségnek és adatszerűségnek, hanem a regény általánosabb értelmének kedvezve.) Hózsza a(z) – nyelvközi – újraértelmezések tanulságai nyomán úgy véli, a mű nem csupán térben, de időben is közeleink mutatkozhat.

[...] a korszerűsítő törekvésre, amely egy kötet jegyzetanyagára is kiterjed, szükség van. Szükség van rá azért, mert a nyelv változik, és így egy régebbi szöveg lehetőséget kap a másnyelvű kortárs megújulásra, újraírásra, a kortárs olvasóval való kommunikációra. A fordítói jegyzetekben feltűnnek a történelmi adatok, az osztrák–magyar viszony részletes kifejtése, a kortárs jegyzetek nézőpontja azonban korszerűsödött, a fordítói reflexiók kötetlenebbek, Christina Viragh jegyzetei terjedelmesebbek, megtörik a szótárszerűséget, amikor például egy fordítási döntést indokolnak. [...]

A fordítás-effektusok a Pacsirta esetében rendkívül fontosak, hiszen belejátszhatnak a kortárs szöveg vidék-megközelítéseibe, metafiktív vonatkozásokba. [...]

A Pacsirta azért tekinthető kortárs szövegnek, mert a lokalitás legalább annyira fontos benne, mint a lokalitás ki-mozdulása, elhagyása.

Miért éppen a Pacsirta jelent meg 2007-ben egyszerre két német fordításban is? Ez – a kortárs irodalom függvényében – sokrétűen megközelíthető, ugyanis a kétezres években fel-élénkült az érdeklődés a közép-európai vidék „egzotikuma”, s az „ők” és a „mi” iránt. Az idegenhez társított hely a saját-hoz rendelttel, majd a „mi” megalapozásával, definiálásával áll összefüggésben. [...]

Az 1970-es fordítás a kispolgári életmód kritikus látás-módját hangsúlyozza, az újabbak a Monarchia véghangulatára koncentrálnak, vagyis más-más a kontextusok játéka.

HÓZSA Éva, *Három német Pacsirta*.

(A Kosztolányi-fordítások időszerű kérdésfeltevései)

= H. É., *Melyik Kosztolányi(m)?*,

Szabadka, Életjel, 2011, 106–119.

A *Kalligram* 2012-es Kosztolányi-számában Benyovszky Krisztián foglalkozott a regénnyel. A regény cseh (Anna Rossová: *Pavučina*, 1961) és olasz (Matteo Masini: *Allodola*, 2000) fordításai kapcsán közli megfigyeléseit. Fő értelmezési irányként azonban – akár Sztár Katalin s Bónus Tibor – jelentéstani távlatból újabb motívum-láncot vél fölfedezni a műben, még hozzá egyetlen kiemelt elem, az „édes” érzete köré.

Az *édesség* a sárszegi élet több szereplőjéhez is hozzákapcsolódik, hol materiális, hol figuratív módon. Jelentése ettől függően is kerül közelebb vagy az evés fogalomköréhez, vagy az elvontabb érzelmi-gondolati síkhoz. Ez utóbbi a jellegzetes kisvárosi karakterek aktuális élethelyzetét és személyiségük egy-egy meghatározó vonását emeli ki.

[...] Kosztolányi egyre-másra az *édesség* jelentésköréhez köthető szavakkal és dolgokkal halmozza el szereplőjét [ti. Vajkay Ákost – a szerk.], mintha ezzel is nyomatékosítaná, hogy élete ténylegesen mennyire távol van az „édes élettől” [...].

BENYOVSZKY Krisztián, *Dolce vita Sárszegen*

= *Kalligram*, 2012. júl.–aug., 32–39.

A napraforgó motívumának is többretegűségét emeli ki, mely Pacsirta első regénybeli megjelenését éppúgy, ahogy az osztrák zászló színeit s a Heliotrop nevű parfümöt egyesíti magában. Továbbá az édes, édesség jelensége kapcsán rámutat az életművön belüli további motivikus összefüggésre: a *Negyven pillanatkép* harmadik darabja ugyanis, a „Mézes kenyér”, a napfényt a regényhez hasonlóan egy gyerek száraz kenyerére pergő mézként ábrázolja.

*

„Kosztolányi, a lyrikus egy finom és mélyen érző lélek jóságával és melegségével nyul alakjaihoz. Regényében sehol semmi nyoma a szarkazmusnak, a kicsinylésnek, a travesztianak, mellyel a vidék társadalmát a regényírók rendesen festeni szokták. Nagy-nagy jósággal és szeretettel bánik alakjaival, hibáikban és elmaradottságukban is becézi őket. Ebben a regényben sok muzsika és sok drága érzés csendül, – a költő lelkét érezni benne. Azt hiszem Kosztolányi értékes munkásságának gyűrűjében méltán tekinthető drágakőnek.”²⁴ Forbáth Sándor fönti sorai is a legkorábbi méltatásokkal még 1924-ben jelentek meg *A Társaság* című lap hasábjain. Nem elképzelhetetlen, hogy kritikáját előzetesen olvasva írta levélben KD Kárpáti Aurélnak, hogy valaki „kedves, derűs könyv”-ként értékelte, vagy – ahogy KD idézett levelének megfogalmazása sugallja – értette félre a *Pacsirtát*. Az özvegy könyve az életrajzi vonatkozások mellett arról értesít, hogy az író „[e]zt a kisregényt vallotta legjobb prózai írásának. Tolsztoj remekművével, Iván Iljics halálával mérte”.²⁵ Mindezek ellenére a középiskolás tankönyvekben nem e regényének részletes elemzése kapott helyet, illetve külön fejezetet, minthogy a kötelező olvasmányok közt sem a Pacsirta szerepel(t).²⁶

²⁴ FORBÁTH Sándor, *Pacsirta. Kosztolányi Dezső új regénye = A Társaság*, 1924. jún. 8., 11. évf., 21. sz., 328.

²⁵ KOSZTOLÁNYI Dezsőné, *Kosztolányi Dezső*, Budapest, Révai, 1938, 249.

²⁶ Jóllehet, egyéni tanári döntés alapján akadhat üdvös kivétel, ahogy azt a KD szülővárosában évtizedekkel ezelőtt készített körkérdés is bizonyítja. Egy diák, kit

Ha végül azt a változást, mely a *Pacsirta* című Kosztolányi-regény mintegy kilenc évtizedes fogadtatásában végbement, röviden szeretnénk összefoglalni, irodalomtörténeti munkák összevetésével tehetjük legszemléletesebbé.

A két nagy, többszerzős magyar irodalomtörténeti vállalkozás, melyet több mint négy évtized választ el egymástól – *A magyar irodalom története* (1965), illetve *A magyar irodalom történetei* (2008) –, ha lehet, mindennél jobban érzékeltetik azt a változást, mely a regény életművön belüli kanonizációjában végbement. A Sőtér István főszerkesztésében napvilágot látott irodalomtörténet ötödik kötetének KD-ről szóló részét Kiss Ferenc írta. Az a szerző, aki nem sokkal később több tanulmányt, tanulmánykötetet s egy monográfiát is szentelt az életműnek, ebben az ismertetőben – a korszak megítélését követve – hosszú idézeteket közöl az oldalakon át elemzett *Édes Annából*, miközben a *Pacsirtát* mindössze huszonnyolc sorban jellemzi. Meglehetősen más az a kép, melyet a 2008-ban megjelent irodalomtörténet nyújt. Abban a kötetben, melynek az elején KD arcú látható, három tanulmány foglalkozik ennek az alkotónak az életművével. Az Ady-pör s az *Esti Kornél* mellett a regények közül csak egyetlenegy kap részletes figyelmet: a *Pacsirta*, Szegedy-Maszák Mihály már ismertetett elemzésében.

Ha a regény értelmezésén belül történt változást szeretnénk érzékeltetni, Schöpflin Aladár 1937-es és a Gintli Tibor által szerkesztett 2010-es irodalomtörténet összeolvasása látszik leginkább igazolni mindazt az értelmezésbeli átalakulást, mely a regény fogadtatástörténetének egészéből kiolvasható: a *Pacsirta* című alkotás lélektaniségától annak önértelmező és öntükröző gesztusaiig.

A pacsirta [sic!] egészen a freudi lélekelemzés alapjára van építve. Vidéki városban élő kis család: nyugalmazott tisztviselő apa, szelíd, jelentéktelen anya és csúnya, kellemetlen

arról kérdeztek, mit olvasott KD-től, a következő feleletet adta: „Kosztolányi nevét ha hallom, rögtön a *Pacsirta* című műve jut az eszembe, mert ez nekünk tavaly házi olvasmányunk volt, és akkor ezt bővebben megtárgyaltuk”. GUBÁS Ágota, *Kosztolányi Szabadkán = Üzenet*, 1985. febr.–márc., 15. évf., 2–3. sz., 253.

vénkisasszony lányuk. A szülők, derék, egyszerű, jó emberek, sajnálják, becézik lányukat, aki öntudatlan zsarnokukká válik, az életüket az ő kedve és rigolyái szerint kell berendezniök, lemondaniok minden szórakozásról, társadalmi életről. A leány egyszer elmegy néhány hétre nyaralni, az öregek ezalatt felszabadulnak, kedvükre való mozgalmas életet élnek, pompásan érzik magukat. A leány aztán hazajön és minden visszazökken a régi kerékvágásba, csak az apában marad meg valami be nem vallott, a tudat félhomályában maradó érzés: jobb lenne, ha Pacsirta meghalt volna. Ebben a látszatra nagyon egyszerű, majdnem eseménytelen történetben izgató komplikációk rejtőznek: egy fölösleges emberi lény torz sorsa, a szeretet szomorúsága és rabszolgasága, az elfojtott természetes önzés felszínre kerülése, a tudatos és tudat alatti lelki motívumok ellentéte.

SCHÖPFLIN Aladár, *A magyar irodalom története a XX. században*, Budapest, Grill, 1937, 196–197.

A *Pacsirta* (1924) öntükröző gesztusai között a lélektaniségra vonatkozó is megjelenik. A címszereplő stílusparódiaként ható levelében olvasható az [...] az iskolai dolgozatok tudálékos, kötelező lelkesedéssel átítatott tónusát imitáló megállapítás, melyben Pacsirta *A kőszívű ember fiait* méltatja. Az ironikus kontextus azt sugallja, hogy az írókat a személyiség legmélyebb titkainak feltáróiként beállító közkeletű vélekedés olyan elbeszélői képességeket feltételez, melyeknek lehetetlen megfelelni.

Magyar irodalom, szerk. GINTLI Tibor,
Budapest, Akadémiai, 2010, 691–692.

NÉVMUTATÓ

A

Aczel, Richard 8, 686
 Ács Margit 680–685
 Ádám Péter 8, 687, 694, 795,
 900, 948
 Ágoston Pribilla Valéria 8, 797,
 798
 Aleku Sztefka 8
 Alszeghy Zsolt 786, 807, 808
 Arany Zsuzsanna 8, 667, 796,
 799, 908
 Atanasova, Nikolina 686

B

Baán Kálmán 756, 757
 Babits Mihály 711, 802, 823
 Bádonfai Gábor 799
 Balla Ignác 784
 Bánffy Dezső gróf 721, 759
 Barabás Judit 793, 860–862
 Baráth Ferenc 787, 815–818,
 885
 Bárdos László 681
 Barta János 788, 818, 819
 Basics Beatrix 750
 Batthyány Lajos gróf 749, 750,
 940
 Baudelaire, Charles 877
 Bednanics Gábor 707, 711,
 714, 718
 Beethoven, Ludwig van 719,
 774

Belohorszky Pál 792, 839–841,
 859
 Bengi László 8, 707, 711, 714,
 718
 Benyovszky Krisztián 797, 798,
 911, 950
 Bíró-Balogh Tamás 8, 614, 784
 Bognár Irén 8
 Bónus Tibor 797, 802, 882,
 919–938, 940, 950
 Bori Imre 792, 793, 842–844,
 865, 869–871, 885, 887, 898,
 944

Boromisza Dóra 685

Boros János 826
 Botka Ferenc 799
 Büjti László 789, 820

C

Caesar, Julius 742
 Camus, Albert 854
 Čudić, Marko 689, 797
 Čudić, Predrag 795, 908
 Czaga Viktória 759

Cs

Csáth Géza (ifj. Brenner József)
 718, 764, 765
 Csehov, Anton Pavlovics 728,
 827, 838, 854, 855, 890, 900,
 945
 Cseres Miklós 690

Csorba László 750
Csordás Gábor 795, 896

D

Dánielné Lengyel Laura 786
Darwin, Charles 771, 909
Debreczeni Géza 9, 722
Deme László 790, 826, 834,
835, 875, 896, 920
Dér Zoltán 611, 718, 719
Dévavári Beszédes Valéria 8
Devecseri Gábor 614, 691, 692,
788, 801, 822, 823, 860

Dimitrova, Ulia 686

Dobás Kata 799

Dobayné Fenyvesi Ildikó 684,
797, 938, 939

Dobos István 8

Douet, Danièle 694, 695

Dreyfus, Alfred 720, 753, 754,
761

E

Eisterer, Heinrich 688, 948

Eötvös Károly 773

Erdődy János 788, 821

Erdős Renée 785, 804, 805

Esterházy Péter 686, 688, 948

F

Farkas Imre 784, 801

Farkas Zsuzsa 712

Fáy J. Béla 761

Féja Géza 823, 824

Fenyves Ferenc 723, 765

Ferenczi Sándor 892

Flaubert, Gustave 890, 900

Folgoas, Sylvia 694

Forbáth Sándor 785, 951

Forró Pál 784, 801

Földi Mihály 787, 809, 810

Fráter Zoltán 684, 739

Freud, Sigmund 840, 867, 892,
893, 928, 931, 952

Fülöp László 792, 856–861,
868, 882

Füst Milán 732, 741, 783, 784,
800, 801

G

Gál János, dr. 780

Gergely István 680

Gerő András 739

Gintli Tibor 951, 952

Goncsarov, Ivan

Alexandrovics 890

Gorilovics Tivadar 795, 900

Gubás Ágota 952

Gy

Győri János 680, 791, 828, 829

H

Hafner Zoltán 567, 682, 780

Hall, Owen 761

Harmat, Georg 688

Harmat Pál 794, 892, 893

Heidegger, Martin 886, 942

Hellebrandt Árpád 786

Heller Ágnes 826, 827

- Hemingway, Ernest 854
Hentzi von Arthurm, Heinrich 758, 759
Herceg János 679
Herzog, Wilhelm 754
Hevesi Sándor 754
Hicsik Dóra 8
Hima Gabriella 794, 885–891
Hitel Dénes 799
Hollós János 9
Horváth Mária 723, 724, 790, 802, 829, 830–834, 848, 889, 920, 941, 945
Hózsá Éva 8, 795, 796, 798, 908, 909, 947–950
Hradeczky Móni 9
Huszka József 568
Husztly Tamás 690, 692
- I**
Illés Endre 791–794, 864, 865
Illyés Gyula 565, 781, 864
- J**
Jókai Mór 765, 771, 868, 870, 939
Jones, Sidney 761
Józan Ildikó 8
Juhász Erzsébet 795, 896–898
Jung, Carl Gustav 893
- K**
Kaffka Margit 771, 852
Kafka, Franz 900
Kamenova, Kata 686
Kammer, Henry 687
Karátson Endre 795, 895, 896
Karinthy Ferenc 712
Karinthy Frigyes 741
Károlyi Ilona 680, 790, 826
Kárpáti Aurél 736, 783, 785, 806, 807
Karpati, Paul 688, 948
Kassák Lajos 949
Kemecsi Lajos 568
Kenyeres Imre 789
Kierkegaard, Søren 812
Király Gyula 896
Király István 739, 741, 794, 853, 865–869, 900, 917
Kiss Dénes 792
Kiss Ferenc 765, 791, 792, 802, 837, 841, 847–853, 856, 857, 859, 861, 868, 884, 888, 897, 944, 951
Kiss József 777, 778
Klein, Stephan J. 567, 687, 809, 948
Koeppen, Wolfgang 854
Kolíbal, Stanislav 687
Korompai Vali 685
Kossuth Ferenc 760, 773
Kossuth Lajos 716, 749, 760, 773, 909
Kosztolányi Ádám 613, 615, 708
Kosztolányi Ágoston 716, 738, 739
Kosztolányi Árpád, id. 703, 710, 712–716, 718, 738, 739, 764, 782, 799

- Kosztolányi Árpád, ifj. 712, 713, 718, 722, 730, 737
 Kosztolányi Árpádné, id. (Brunner Eulália) 712, 713
 Kosztolányi Dezsőné 613–615, 669, 690, 712, 713, 718, 719, 736, 799, 800, 848, 854, 951
 Kosztolányi Mária (Mariska) 712–714, 730, 848, 864, 884, 909, 910, 922, 923
 Krúdy Gyula 741, 892, 920, 940, 942, 947
 Kubán Endre, ifj. 713
 Kulcsár Szabó Ernő 794, 881
 Kuncz Aladár 783, 785, 803, 813
 Küry Klára 764, 765
 Mann, Thomas 837
 Márai Sándor 940, 942
 Markó Róbert 694
 Masini, Matteo 688, 950
 Mész Lászlóné 793, 794, 863, 881
 Mezei József 792, 838, 839
 Mikszáth Kálmán 737, 775, 900, 916
 Miloš, Popović 722
 Mohai V. Lajos 794, 795, 797, 881–885, 887, 911, 943–947
 Molnár Ferenc 741
 Móricz Zsigmond 692, 835, 852, 855, 856, 886, 899, 916, 937
 Munk Artúr 764, 765

L

- Letmanji, Stevan (Létmányi István) 689
 Lévy Endre 713, 793
 Levendel Júlia 793, 860, 863, 864
 Lipa Tímea 8
 V. Lippay Etelka 713
 Liptay Katalin 9, 722
 Lukácsy Sándor 773
 Lukáts János 796, 914–916

M

- Maeterlinck, Maurice 819
 Magyar László 723
 Makai Emil 761
 Malonyay Dezső 568

N

- Nagy Anna 691, 692
 Nagy Piroska 713
 Najdenova, Jonka 686
 Németh G. Béla 723
 Németh László 787, 801, 810, 811, 840, 857, 864, 868, 890, 916, 944, 945
 Németh Nikolett 797
 Nietzsche, Friedrich 878, 924, 933–935, 942

O

- Obuch, Oto 689
 Olasz Sándor 795, 898, 899
 Osvát Ernő 702, 709, 711, 781
 Ottlik Géza 899

P

Páger Antal 691, 692
 Papp Csaba 682
 Papp György 793, 796, 908
 Parádi Andrea 8
 Pávai István 772
 Petőfi Sándor 717, 771
 Petronius Arbiter 741
 Pintér Jenő 829, 830
 Piros Józsi 723
 Plessner, Helmuth 931

R

Rákosi Viktor 762, 941
 Rakusa, Ilma 948
 Rancz Teréz 796, 916–919
 Ranódy László 690
 Regnaut, Maurice 687, 694
 Rehfisch, Hans José 754
 Reményi József 702, 708–710,
 740, 782
 Réz Pál 565, 578, 611, 612, 673,
 681, 683, 709, 732, 790, 796,
 865, 908
 Robespierre, Maximilien de
 742
 Rodrigues, Ernesto 689
 Rónay György 790, 802, 824,
 825, 829, 847, 857, 867, 895
 Rónay László 8, 792, 802, 841,
 844–847, 857, 911
 Rónay Mária 854
 Rossová, Anna 687, 950
 Rosszijanov, Oleg 793, 854–
 856, 865

S

Sáfrán Györgyi 567, 613
 Šarčević, Ambrozije (Sárcsevis
 Ambrus) 722
 Schmuck, Klaus 688, 948
 Schopenhauer, Arthur 886
 Schöpflin Aladár 787, 801, 811,
 812, 857, 951, 952
 Sedlmayr Krisztina 796, 909,
 910
 Semjén Gyula 788, 812–814
 Sieroszewski, Andrzej 687
 J. Soltész Katalin 722, 790
 Sőtér István 791, 793, 802, 837,
 848, 860, 862, 863, 951
 Sprawka, Anna 795, 893–895

Sz

Szabó György 680, 791, 827,
 828
 Szabó Júlia 749
 Szabó Zoltán 789, 821, 822
 Széchenyi István gróf 716, 749,
 768, 941
 Szegedy-Maszák Mihály 8, 739,
 766, 794, 797, 798, 826, 841,
 872–882, 890, 921, 924, 932,
 933, 940–944, 947, 951
 Szegzárdy-Csengery József 787,
 814–816, 885
 Székely Júlia 790
 Széll Kálmán 721, 757
 Szemerkenyi Ágnes 748, 772
 Szénásy Béla 568
 Szerb Antal 811

Szigligeti Ede 771
 Szilágyi Zsófia 8
 Szilay László 791
 Szitár Katalin 795, 884, 901–
 908, 919, 936, 950
 Szombathy Viktor 567, 780
 Szomory Dezső 741
 Szőcs István 791, 838
 Sztrókey Kálmán 765

T

Táborosi Margaréta 8, 693
 Takács László 8, 612, 707
 Tandori Dezső 899
 Tarján Tamás 681, 794, 899
 Temesi Ferenc 899
 Tersánszky Józsi Jenő 786, 803,
 804, 868
 Tevan Andor 703, 710, 782
 Thuróczy Gergely 8, 772
 Tolnai Vilmos 748
 Tolnay Klári 691, 692
 Tolsztoj, Lev 890
 Toth-Ignjatović, Maria 8, 689

Török Gyula 846, 852, 899
 Turóczi-Trostler József 786

U

Ungvári Tamás 692

V

Vajda Mihály 826
 Vargha Kálmán 799
 Veres András 611
 Vico, Giambattista 886
 Viragh, Christina 688, 948,
 949
 Vörösmarty Mihály 886

X

Xantus Judit 689

Y

Yoo Jin-Il 796, 910–914

Z

Zágonyi Ervin 728, 793, 945, 946
 Zolnay Vilmos 690, 790, 791,
 800, 802, 835, 836

TARTALOM

ELŐSZÓ	7
PACSIRTA	
ELSŐ FEJEZET	15
<i>(melyben az olvasó megismerkedik két öreggel s leányukkal, ki életük bálványa, és hall egy körülményes pusztai kirándulásról is).</i>	
MÁSODIK FEJEZET	27
<i>(melyben végigmegyünk a Széchenyi-uccán, az indóházig, és a vonat végre elindul).</i>	
HARMADIK FEJEZET	51
<i>(melyben apa és anya első napjáról megtudunk egyet-mást).</i>	
NEGYEDIK FEJEZET	99
<i>(melyben fölvonulnak Sárszeg nevezetesebb alakjai a Magyar Király éttermében, köztük Környey Bálint is).</i>	
ÖTÖDIK FEJEZET	149
<i>(melyben kisvajkai és kőröshegyi Vajkay Ákos bográcsgulyást, borjúszeget, vaníliásmetéltet eszik és rágyújt egy szivarra).</i>	
HATODIK FEJEZET	193
<i>(melyben Vajkayék a Gésák sárszegi előadását nézik végig).</i>	
HETEDIK FEJEZET	251
<i>(melyben egy zöld, vidéki költő beszélget az öregekkel)</i>	
NYOLCADIK FEJEZET	285
<i>(melyben Pacsirta levele olvasható, teljes terjedelmében).</i>	
KILENCEDIK FEJEZET	311
<i>(melyben a kanzsúr leírása foglaltatik, a párducok híres mulatozása).</i>	

TIZEDIK FEJEZET	377
<i>(melyben elkövetkezik az évek óta készülő, nagy leszámolás, és hőseink az élettől megkapják azt a vigasztalást és igazságszolgáltatást, melyre mindnyájan jogosan számot tarthatunk).</i>	
TIZENEGYEDIK FEJEZET	439
<i>(melyben a kései ébredésről, az esőről van szó és a párdúcok ismét megjelennek).</i>	
TIZENKETTEDIK FEJEZET	485
<i>(melyben a megérkezés és viszontlátás örömeit ecseteli az író).</i>	
TIZENHARMADIK FEJEZET	513
<i>(melyben a regény 1899. év szeptember 8-án, pénteken véget ér, de nem fejeződik be.)</i>	

FÜGGELÉK

A kézirathoz csatlakozó szövegkritikai jegyzetek	542
Függelék a regény kéziratához	548
Egy szövegjelölőmenny	565
A <i>Pacsirta</i> francia kéziratáról	567
Mutatvány a <i>Pacsirta</i> Kosztolányi Dezső által készített francia fordításából (az első és az ötödik fejezet)	590

JEGYZETEK

Rövidítések jegyzéke	611
Szövegforrások és további kiadások	613
Kézirat	613
<i>A kézirat lelőhelye, állapota</i>	
<i>A ragasztások jelentősége</i>	
<i>A kézirat lapjai</i>	
<i>A kézirat státusa</i>	
<i>Párhuzamos szövegváltozatok</i>	
<i>Lapszámozás</i>	
<i>Íróeszközök</i>	
<i>A személy- és helynevek változatai</i>	

Gyorsírási jegyzetek	624
A kézirat topográfiája	625
Az Ellenzék, a Nyugat szövegközlései és a kötetkiadás ..	667
A kritikai kiadás nyomtatott szövegforrásai	667
A regény útja, a szövegek viszonya, a föltételezett gépirat	668
Az Athenaeum-kiadás	672
Magyar nyelvű kiadások	675
Folyóiratközlések	675
Kötetkiadások	679
Hangoskönyvek	685
Idegen nyelvű kötetkiadások (Fordítások)	686
Átdolgozások	690
Szövegkritika	696
A szövegkiadás elvei	696
Kézirat	696
A főszöveg s a szövegváltozatok	699
Keletkezéstörténet	702
A regény keletkezésére vonatkozó dokumentumok	702
Levelek	702
Szerződések	704
A Pacsirta keletkezésének története	707
A regény megformálásának időszaka	707
Valóság és kitalálás	712
Előzmények az életműben – a Pacsirta mint önértelmezés	723
„A múlt”	736
Tárgyi magyarázatok	743
Első fejezet	743
Második fejezet	743
Harmadik fejezet	744
Negyedik fejezet	750
Ötödik fejezet	755
Hatodik fejezet	762
Hetedik fejezet	765

<i>Nyolcadik fejezet</i>	766
<i>Kilencedik fejezet</i>	768
<i>Tizedik fejezet</i>	773
<i>Tizenegyedik fejezet</i>	775
<i>Tizenkettedik fejezet</i>	777
<i>Tizenharmadik fejezet</i>	779
A regény befogadástörténete	780
A regény keletkezésére, forrásaira vonatkozó szerzői nyilatkozatok, levelek	780
<i>Nyilatkozatok</i>	780
<i>Levelek</i>	781
Könyvismertetések, kritikák, tanulmányok	785
A regény értelmezésének története 1923-tól 2012-ig ...	799
<i>Rövid áttekintés</i>	799
<i>Az első kritikák időszaka</i>	803
<i>A húszas évek végétől a harmincas évek végéig</i>	809
<i>A negyvenes évektől a hatvanas évekig</i>	820
<i>A hatvanas évek végétől a hetvenes évek derekáig</i> ...	837
<i>A hetvenes évek második felétől</i> <i>a nyolcvanas évek közepéig</i>	842
<i>A nyolcvanas évek végétől az ezredfordulóig</i>	872
<i>Az ezredfordulótól napjainkig</i>	901
NÉVMUTATÓ	955

Kiadta a Kalligram Könyv- és Lapkiadó Kft., Pozsony, 2013. Első kiadás. Oldalszám 968. Felelős kiadó Szigeti László. Szerkesztő: Hradeczky Móni. A borítót Hrapka Tibor tervezte. Nyomdai előkészítés Hollós János. Nyomta az OOK-Press, Veszprém. Felelős vezető: Szathmáry Attila.

Vydal Kalligram, spol. s r. o., Bratislava 2013. Prvé vydanie. Počet strán 968. Vydavateľ László Szigeti. Jazyková redaktorka Móni Hradeczky. Návrh obálky Tibor Hrapka. Grafická úprava János Hollós, Budapest. Vytlačil OOK-Press, Veszprém.